

“અહો શ્રુતજ્ઞાનમ્” ગ્રંથ જીર્ણોધ્ધાર ૧૩૮

જૈન સાહિત્ય સંશોધક

વર્ષ-૦૧ – અંક-૩, ૪

: દ્રવ્ય સહાયક :

અધ્યાત્મયોગી પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત
શ્રી વિજય કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના શિષ્યરત્ન
પૂ. ગણિવર્ય શ્રી તીર્થભદ્રવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી
શ્રી વ્રજહેમ યશ દીક્ષા મહોત્સવ સમિતિ, રાજકોટ
(મુનિ તીર્થહંસવિજયજી મ.સા.ની દીક્ષા નિમિત્તે)
જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી

: સંયોજક :

શાહ બાબુલાલ સરેમલ બેડાવાળા
શ્રી આશાપૂરણ પાર્શ્વનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર
શા. વીમળાબેન સરેમલ જવેરચંદજી બેડાવાળા ભવન
હીરાજૈન સોસાયટી, સાબરમતી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૫
(મો.) ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪ (ઓ.) ૨૨૧૩૨૫૪૩

સંવત ૨૦૬૮

ઈ.સ. ૨૦૧૨

શ્રી આશાપૂરણ પાર્શ્વનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર

સંયોજક - શાહ બાબુલાલ સરેમલ

શાહ વીમળાબેન સરેમલ જવેરચંદજી બેડાવાળા ભવન

હીરાજૈન સોસાયટી, રામનગર, સાબરમતી, અમદાવાદ-૦૫.

(મો.) ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪ (ઓ) ૨૨૧૩૨૫૪૩ (ઇ-મેલ) ahoshrut.bs@gmail.com

અહી શ્રુતજ્ઞાનમ્ ગ્રંથ જીર્ણોદ્ધાર - સંવત ૨૦૬૫ (ઈ. ૨૦૦૯) - સેટ નં-૧

પ્રાય: જીર્ણ અપ્રાપ્ય પુસ્તકોને સ્કેન કરાવીને ડી.વી.ડી. બનાવી તેની યાદી.

આ પુસ્તકો www.jainelibrary.org વેબસાઇટ પરથી પણ ડાઉનલોડ કરી શકાશે.

ક્રમાંક	પુસ્તકનું નામ	કર્તા-ટીકાકાર-સંપાદક	પૃષ્ઠ
001	શ્રી નંદીસૂત્ર અવચૂરી	પૂ. વિક્રમસૂરિજી મ.સા.	238
002	શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ચૂર્ણી	પૂ. જિનદાસગણિ ચૂર્ણીકાર	286
003	શ્રી અર્હદ્ગીતા-ભગવદ્ગીતા	પૂ. મેઘવિજયજી ગણિ મ.સા.	84
004	શ્રી અર્હચ્ચૂડામણિ સારસટીક:	પૂ. ભદ્રબાહુસ્વામી મ.સા.	18
005	શ્રી યૂક્તિ પ્રકાશસૂત્રં	પૂ. પદ્મસાગરજી ગણિ મ.સા.	48
006	શ્રી માનતુઙ્ગશાસ્ત્રમ્	પૂ. માનતુંગવિજયજી મ.સા.	54
007	અપરાજિતપૃચ્છા	શ્રી બી. ભટ્ટાચાર્ય	810
008	શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્	શ્રી નંદલાલ ચુનિલાલ સોમપુરા	850
009	શિલ્પરત્નમ્ ભાગ-૧	શ્રીકુમાર કે. સભાત્સવ શાસ્ત્રી	322
010	શિલ્પરત્નમ્ ભાગ-૨	શ્રીકુમાર કે. સભાત્સવ શાસ્ત્રી	280
011	પ્રાસાદતિલક	શ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ	162
012	કાશ્યશિલ્પમ્	શ્રી વિનાયક ગણેશ આપટે	302
013	પ્રાસાદમઞ્જરી	શ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ	156
014	રાજવલ્લભ યાને શિલ્પશાસ્ત્ર	શ્રી નારાયણ ભારતી ગોંસાઈ	352
015	શિલ્પદીપક	શ્રી ગંગાધરજી પ્રણીત	120
016	વાસ્તુસાર	શ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ	88
017	દીપાર્ણવ ઉત્તરાર્ધ	શ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ	110
018	જિનપ્રાસાદ માર્તણ્ડ	શ્રી નંદલાલ ચુનીલાલ સોમપુરા	498
019	જૈન ગ્રંથાવલી	શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફ્રન્સ	502
020	હીરકલશ જૈન જ્યોતિષ	શ્રી હિમ્મતરામ મહાશંકર જાની	454
021	ન્યાયપ્રવેશ: ભાગ-૧	શ્રી આનંદશંકર બી. ધ્રુવ	226
022	દીપાર્ણવ પૂર્વાર્ધ	શ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ	640
023	અનેકાન્ત જયપતાકાખંધ ભાગ-૧	પૂ. મુનિચંદ્રસૂરિજી મ.સા.	452
024	અનેકાન્ત જયપતાકાખંધ ભાગ-૨	શ્રી એચ. આર. કાપડીઆ	500
025	પ્રાકૃત વ્યાકરણ ભાષાંતર સહ	શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોશી	454

026	તત્ત્વોપપ્લવસિંહ:	શ્રી જયરાશી ભટ્ટ, બી. ભટ્ટાચાર્ય	188
027	શક્તિવાદાદર્શ:	શ્રી સુદર્શનાચાર્ય શાસ્ત્રી	214
028	ક્ષીરાર્ણવ	શ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ	414
029	વેધવાસ્તુ પ્રભાકર	શ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ	192
030	શિલ્પરત્નાકર	શ્રી નર્મદાશંકર શાસ્ત્રી	824
031	પ્રાસાદ મંડન	પં. ભગવાનદાસ જૈન	288
032	શ્રી સિદ્ધહેમ બૃહદ્વૃત્તિ બૃહન્ન્યાસ અધ્યાય-૧	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી મ.સા.	520
033	શ્રી સિદ્ધહેમ બૃહદ્વૃત્તિ બૃહન્ન્યાસ અધ્યાય-૨	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી મ.સા.	578
034	શ્રી સિદ્ધહેમ બૃહદ્વૃત્તિ બૃહન્ન્યાસ અધ્યાય-૩ (૧)	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી મ.સા.	278
035	શ્રી સિદ્ધહેમ બૃહદ્વૃત્તિ બૃહન્ન્યાસ અધ્યાય-૩ (૨)	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી મ.સા.	252
036	શ્રી સિદ્ધહેમ બૃહદ્વૃત્તિ બૃહન્ન્યાસ અધ્યાય-૪	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી મ.સા.	324
037	વાસ્તુનિઘંટુ	પ્રભાશંકર ઓઘડભાઈ સોમપુરા	302
038	તિલકમંજરી ભાગ-૧	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી	196
039	તિલકમંજરી ભાગ-૨	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી	190
040	તિલકમંજરી ભાગ-૩	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી	202
041	સપ્તસન્ધાન મહાકાવ્યમ્	પૂ. વિજયઅમૃતસૂરિધરજી	480
042	સપ્તભજીમિમાંસા	પૂ. પં. શિવાનન્દવિજયજી	228
043	ન્યાયાવતાર	સતિષચંદ્ર વિદ્યાભૂષણ	60
044	વ્યુત્પત્તિવાદ ગુઢાર્થતત્ત્વાલોક	શ્રી ધર્મદત્તસૂરિ (બચ્છા ઝા)	218
045	સામાન્યનિર્યુક્તિ ગુઢાર્થતત્ત્વાલોક	શ્રી ધર્મદત્તસૂરિ (બચ્છા ઝા)	190
046	સપ્તભજીનયપ્રદીપ બાલબોધિનીવિવૃત્તિ:	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી	138
047	વ્યુત્પત્તિવાદ શાસ્ત્રાર્થકલા ટીકા	શ્રીવેણીમાધવ શાસ્ત્રી	296
048	નયોપદેશ ભાગ-૧ તરજિણીતરણી	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી	210
049	નયોપદેશ ભાગ-૨ તરજિણીતરણી	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી	274
050	ન્યાયસમુચ્ચય	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી	286
051	સ્યાદ્યાર્થપ્રકાશ:	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી	216
052	દિન શુદ્ધિ પ્રકરણ	પૂ. દર્શનવિજયજી	532
053	બૃહદ્ ધારણા યંત્ર	પૂ. દર્શનવિજયજી	113
054	જ્યોતિર્મહોદય	સં. પૂ. અક્ષયવિજયજી	112

શ્રી આશાપૂરણ પાર્શ્વનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર

સંયોજક - શાહ બાબુલાલ સરેમલ

શાહ વીમળાબેન સરેમલ જવેરચંદજી બેડાવાળા ભવન

હીરાજૈન સોસાયટી, રામનગર, સાબરમતી, અમદાવાદ-૦૫.

(મો.) ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪ (ઓ) ૨૨૧૩૨૫૪૩ (ઇ-મેલ) ahoshrut.bs@gmail.com

અહી શ્રુતજ્ઞાનમ્ ગ્રંથ જીર્ણોદ્ધાર - સંવત ૨૦૬૬ (ઈ. ૨૦૧૦) - સેટ નં-૨

પ્રાયઃ જીર્ણ અપ્રાપ્ય પુસ્તકોને સ્કેન કરાવીને ડી.વી.ડી. બનાવી તેની યાદી.

આ પુસ્તકો www.jainelibrary.org વેબસાઇટ પરથી પણ ડાઉનલોડ કરી શકાશે.

ક્રમ	પુસ્તકનું નામ	ભાષા	કર્તા-ટીકાકાર-સંપાદક	પૃષ્ઠ
055	શ્રી સિદ્ધહેમ બૃહદ્વૃત્તિ બૃહદ્ન્યાસ અધ્યાય-૬	સં	પૂ. લાવણ્યસૂરિજી મ.સા.	296
056	વિવિધ તીર્થ કલ્પ	સં	પૂ. જિનવિજયજી મ.સા.	160
057	ભારતીય જૈન શ્રમણ સંસ્કૃતિ અને લેખનકળા	ગુજ.	પૂ. પૂણ્યવિજયજી મ.સા.	164
058	સિદ્ધાન્તલક્ષણગૂઢાર્થ તત્ત્વલોક:	સં	શ્રી ધર્મદત્તસૂરિ	202
059	વ્યાપ્તિ પચ્ચક વિવૃત્તિ ટીકા	સં	શ્રી ધર્મદત્તસૂરિ	48
060	જૈન સંગીત રાગમાળા	ગુ.	શ્રી માંગરોઠ જૈન સંગીત મંડળી	306
061	ચતુર્વિંશતીપ્રબન્ધ (પ્રબંધ કોશ)	સં	શ્રી રસિકલાલ એચ. કાપડીઆ	322
062	વ્યુત્પત્તિવાદ આદર્શ વ્યાખ્યા સંપૂર્ણ ૬ અધ્યાય	સં	શ્રી સુદર્શનાચાર્ય	668
063	ચન્દ્રપ્રભા હેમકૌમુદી	સં	પૂ. મેઘવિજયજી ગણિ	516
064	વિવેક વિલાસ	સં/ગુ.	શ્રી દામોદર ગોવિંદાચાર્ય	268
065	પચ્ચશતી પ્રબોધ પ્રબંધ	સં	પૂ. મૃગેન્દ્રવિજયજી મ.સા.	456
066	સન્મતિતત્ત્વસોપાનમ્	સં	પૂ. લલ્લિતસૂરિજી મ.સા.	420
067	ઉપદેશમાલા દોઘટ્ટી ટીકા ગુર્જરાનુવાદ	ગુજ.	પૂ. હેમસાગરસૂરિજી મ.સા.	638
068	મોહરાજાપરાજયમ્	સં	પૂ. ચતુરવિજયજી મ.સા.	192
069	ક્રિયાકોશ	સં/હિં	શ્રી મોહનલાલ બાંઠિયા	428
070	કાલિકાચાર્યકથાસંગ્રહ	સં/ગુ.	શ્રી અંબાલાલ પ્રેમચંદ	406
071	સામાન્યનિરુક્તિ ચંદ્રકલા કલાવિલાસ ટીકા	સં.	શ્રી વામાચરણ ભટ્ટાચાર્ય	308
072	જન્મસમુદ્રજાતક	સં/હિં	શ્રી ભગવાનદાસ જૈન	128
073	મેઘમહોદય વર્ષપ્રબોધ	સં/હિં	શ્રી ભગવાનદાસ જૈન	532
074	જૈન સામુદ્રિકનાં પાંચ ગ્રંથો	ગુજ.	શ્રી હિમ્મતરામ મહાશંકર જાની	376

075	જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રૂમ ભાગ-૧	ગુજ.	શ્રી સારાભાઈ નવાબ	374
076	જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રૂમ ભાગ-૨	ગુજ.	શ્રી સારાભાઈ નવાબ	238
077	સંગીત નાટ્ય રૂપાવલી	ગુજ.	શ્રી વિદ્યા સારાભાઈ નવાબ	194
078	ભારતનાં જૈન તીર્થો અને તેનું શિલ્પસ્થાપત્ય	ગુજ.	શ્રી સારાભાઈ નવાબ	192
079	શિલ્પ ચિન્તામણિ ભાગ-૧	ગુજ.	શ્રી મનસુખલાલ ભુદરમલ	254
080	બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ-૧	ગુજ.	શ્રી જગન્નાથ અંબારામ	260
081	બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ-૨	ગુજ.	શ્રી જગન્નાથ અંબારામ	238
082	બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ-૩	ગુજ.	શ્રી જગન્નાથ અંબારામ	260
083	આયુર્વેદના અનુભૂત પ્રયોગો ભાગ-૧	ગુજ.	પૂ. કાન્તિસાગરજી	114
084	કલ્યાણ કારક	ગુજ.	શ્રી વર્ધમાન પાર્શ્વનાથ શાસ્ત્રી	910
085	વિશ્વલોચન કોશ	સં./હિં	શ્રી નંદલાલ શર્મા	436
086	કથા રત્ન કોશ ભાગ-1	ગુજ.	શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોશી	336
087	કથા રત્ન કોશ ભાગ-2	ગુજ.	શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોશી	230
088	હસ્તસંજીવનમ્	સં.	પૂ. મેઘવિજયજીગણિ	322
089	એન્દ્રયતુર્વિંશતિકા	સં.	પૂ.યશોવિજયજી, પૂ. પુણ્યવિજયજી	114
090	સમ્મતિ તર્ક મહાર્ણવાવતારિકા	સં.	આચાર્ય શ્રી વિજયદર્શનસૂરિજી	560

श्री आशापूरण पार्श्वनाथ जैन ज्ञानभंडार

संयोजक – शाह बाबुलाल सरेमल - (मो.) 9426585904 (ओ.) 22132543 - ahoshrut.bs@gmail.com

शाह वीमळाबेन सरेमल जवेरचंदजी बेडावाळा भवन
हीराजैन सोसायटी, रामनगर, साबरमती, अमदावाद-05.

अहो श्रुतज्ञानम् ग्रंथ जीर्णोद्धार – संवत् २०६७ (ई. 2011) सेट नं.-३

प्रायः अप्राप्य प्राचीन पुस्तकों की स्कैन डीवीडी बनाई उसकी सूची। यह पुस्तके www.jainelibrary.org वेबसाइट से भी डाउनलोड कर सकते हैं।

क्रम	पुस्तक नाम	कर्त्ता / टीकाकार	भाषा	संपादक / प्रकाशक	पृष्ठ
91	स्याद्वाद रत्नाकर भाग-१	वादिदेवसूरिजी	सं.	मोतीलाल लाघाजी पुना	272
92	स्याद्वाद रत्नाकर भाग-२	वादिदेवसूरिजी	सं.	मोतीलाल लाघाजी पुना	240
93	स्याद्वाद रत्नाकर भाग-३	वादिदेवसूरिजी	सं.	मोतीलाल लाघाजी पुना	254
94	स्याद्वाद रत्नाकर भाग-४	वादिदेवसूरिजी	सं.	मोतीलाल लाघाजी पुना	282
95	स्याद्वाद रत्नाकर भाग-५	वादिदेवसूरिजी	सं.	मोतीलाल लाघाजी पुना	118
96	पवित्र कल्पसूत्र	पुण्यविजयजी	सं./अं	साराभाई नवाब	466
97	समराङ्गण सूत्रधार भाग-१	भोजदेव	सं.	टी. गणपति शास्त्री	342
98	समराङ्गण सूत्रधार भाग-२	भोजदेव	सं.	टी. गणपति शास्त्री	362
99	भुवनदीपक	पद्मप्रभसूरिजी	सं.	वेंकटेश प्रेस	134
100	गाथासहस्री	समयसुंदरजी	सं.	सुखलालजी	70
101	भारतीय प्राचीन लिपीमाला	गौरीशंकर ओझा	हिन्दी	मुन्शीराम मनोहरराम	316
102	शब्दरत्नाकर	साधुसुन्दरजी	सं.	हरगोविन्ददास बेचरदास	224
103	सुबोधवाणी प्रकाश	न्यायविजयजी	सं./गु	हेमचंद्राचार्य जैन सभा	612
104	लघु प्रबंध संग्रह	जयंत पी. ठाकर	सं.	ओरीएन्ट इन्स्टीट्यूट बरोडा	307
105	जैन स्तोत्र संचय-१-२-३	माणिक्यसागरसूरिजी	सं.	आगमोद्धारक सभा	250
106	सन्मति तर्क प्रकरण भाग-१, २, ३	सिद्धसेन दिवाकर	सं.	सुखलाल संघवी	514
107	सन्मति तर्क प्रकरण भाग-४, ५	सिद्धसेन दिवाकर	सं.	सुखलाल संघवी	454
108	न्यायसार – न्यायतात्पर्यदीपिका	सतिषचंद्र विद्याभूषण	सं.	एसियाटीक सोसायटी	354
109	जैन लेख संग्रह भाग-१	पुरणचंद्र नाहर	सं./हि	पुरणचंद्र नाहर	337
110	जैन लेख संग्रह भाग-२	पुरणचंद्र नाहर	सं./हि	पुरणचंद्र नाहर	354
111	जैन लेख संग्रह भाग-३	पुरणचंद्र नाहर	सं./हि	पुरणचंद्र नाहर	372
112	जैन धातु प्रतिमा लेख भाग-१	कांतिविजयजी	सं./हि	जिनदत्तसूरि ज्ञानभंडार	142
113	जैन प्रतिमा लेख संग्रह	दौलतसिंह लोढा	सं./हि	अरविन्द धामणिया	336
114	राधनपुर प्रतिमा लेख संदोह	विशालविजयजी	सं./गु	यशोविजयजी ग्रंथमाळा	364
115	प्राचिन लेख संग्रह-१	विजयधर्मसूरिजी	सं./गु	यशोविजयजी ग्रंथमाळा	218
116	बीकानेर जैन लेख संग्रह	अगरचंद नाहटा	सं./हि	नाहटा ब्रधर्स	656
117	प्राचीन जैन लेख संग्रह भाग-१	जिनविजयजी	सं./हि	जैन आत्मानंद सभा	122
118	प्राचिन जैन लेख संग्रह भाग-२	जिनविजयजी	सं./हि	जैन आत्मानंद सभा	764
119	गुजरातना ऐतिहासिक लेखो-१	गिरजाशंकर शास्त्री	सं./गु	फार्बस गुजराती सभा	404
120	गुजरातना ऐतिहासिक लेखो-२	गिरजाशंकर शास्त्री	सं./गु	फार्बस गुजराती सभा	404
121	गुजरातना ऐतिहासिक लेखो-३	गिरजाशंकर शास्त्री	सं./गु	फार्बस गुजराती सभा	540
122	ऑपरेशन इन सर्च ऑफ संस्कृत मेन्यु. इन मुंबई सर्कल-१	पी. पीटरसन	अं.	रॉयल एशियाटीक जर्नल	274
123	ऑपरेशन इन सर्च ऑफ संस्कृत मेन्यु. इन मुंबई सर्कल-४	पी. पीटरसन	अं.	रॉयल एशियाटीक जर्नल	414
124	ऑपरेशन इन सर्च ऑफ संस्कृत मेन्यु. इन मुंबई सर्कल-५	पी. पीटरसन	अं.	रॉयल एशियाटीक जर्नल	400
125	कलेक्शन ऑफ प्राकृत एन्ड संस्कृत इन्स्क्रिप्शन्स	पी. पीटरसन	अं.	भावनगर आर्चीऑलॉजीकल डिपा.	320
126	विजयदेव माहात्म्यम्	जिनविजयजी	सं.	जैन सत्य संशोधक	148

श्री आशापूरण पार्श्वनाथ जैन ज्ञानभंडार

संयोजक – शाह बाबुलाल सरेमल - (मो.) 9426585904 (ओ.) 22132543 - ahoshrut.bs@gmail.com

शाह वीमळाबेन सरेमल जवेरचंदजी बेडावाळा भवन
हीराजैन सोसायटी, रामनगर, साबरमती, अमदावाद-05.

अहो श्रुतज्ञानम् ग्रंथ जीर्णोद्धार – संवत् २०६८ (ई. 2012) सेट नं.-४

प्रायः अप्राप्य प्राचीन पुस्तकों की स्केन डीवीडी बनाई उसकी सूची। यह पुस्तके www.jainelibrary.org वेबसाइट से भी डाउनलोड कर सकते हैं।

क्रम	पुस्तक नाम	कर्त्ता / संपादक	भाषा	प्रकाशक	पृष्ठ
127	महाप्रभाविक नवस्मरण	साराभाई नवाब	गुज.	साराभाई नवाब	754
128	जैन चित्र कल्पलता	साराभाई नवाब	गुज.	साराभाई नवाब	84
129	जैन धर्मनो प्राचीन इतिहास भाग-२	हीरालाल हंसराज	गुज.	हीरालाल हंसराज	194
130	ओपरेशन इन सर्च ओफ सं. मेन्यु. भाग-६	पी. पीटरसन	अंग्रेजी	एशियाटीक सोसायटी	171
131	जैन गणित विचार	कुंवरजी आणंदजी	गुज.	जैन धर्म प्रसारक सभा	90
132	दैवज्ञ कामधेनु (प्राचिन ज्योतिष ग्रंथ)	शील खंड	सं.	ब्रज. बी. दास बनारस	310
133	करण प्रकाश	ब्रह्मदेव	सं./अं.	सुधाकर द्विवेदि	276
134	न्यायविशारद महो. यशोविजयजी स्वहस्तलिखित कृति संग्रह	यशोदेवसूरिजी	गुज.	यशोभारती प्रकाशन	69
135	भौगोलिक कोश-१	डाह्याभाई पीतांबरदास	गुज.	गुजरात वर्नाक्युलर सोसायटी	100
136	भौगोलिक कोश-२	डाह्याभाई पीतांबरदास	गुज.	गुजरात वर्नाक्युलर सोसायटी	136
137	जैन साहित्य संशोधक वर्ष-१ अंक-१, २	जिनविजयजी	हिन्दी	जैन साहित्य संशोधक पुना	266
138	जैन साहित्य संशोधक वर्ष-१ अंक-३, ४	जिनविजयजी	हिन्दी	जैन साहित्य संशोधक पुना	244
139	जैन साहित्य संशोधक वर्ष-२ अंक-१, २	जिनविजयजी	हिन्दी	जैन साहित्य संशोधक पुना	274
140	जैन साहित्य संशोधक वर्ष-२ अंक-३, ४	जिनविजयजी	हिन्दी	जैन साहित्य संशोधक पुना	168
141	जैन साहित्य संशोधक वर्ष-३ अंक-१, २	जिनविजयजी	हिन्दी	जैन साहित्य संशोधक पुना	282
142	जैन साहित्य संशोधक वर्ष-३ अंक-३, ४	जिनविजयजी	हिन्दी	जैन साहित्य संशोधक पुना	182
143	नवपदोनी आनुपूर्वी भाग-१	सोमविजयजी	गुज.	शाह बाबुलाल सबचंद	384
144	नवपदोनी आनुपूर्वी भाग-२	सोमविजयजी	गुज.	शाह बाबुलाल सबचंद	376
145	नवपदोनी आनुपूर्वी भाग-३	सोमविजयजी	गुज.	शाह बाबुलाल सबचंद	387
146	भास्वति	शतानंद मारछता	सं./हि	एच.बी. गुप्ता एण्ड सन्स बनारस	174
147	जैन सिद्धांत कौमुदी (अर्धमागधी व्याकरण)	रत्नचंद्र स्वामी	प्रा./सं.	भैरोदान सेठिया	320
148	मंत्रराज गुणकल्प महोदधि	जयदयाल शर्मा	हिन्दी	जयदयाल शर्मा	286
149	फक्कीका रत्नमंजूषा-१, २	कनकलाल ठाकूर	सं.	हरिकृष्ण निबंध	272
150	अनुभूत सिद्ध विशायंत्र (छ कल्प संग्रह)	मेघविजयजी	सं./गुज	महावीर ग्रंथमाळा	142
151	सारावलि	कल्याण वर्धन	सं.	पांडुरंग जीवाजी	260
152	ज्योतिष सिद्धांत संग्रह	विश्वेश्वरप्रसाद द्विवेदी	सं.	ब्रीजभूषणदास बनारस	232
153	ज्ञान प्रदीपिका तथा सामुद्रिक शास्त्रम्	रामव्यास पान्डेय	सं.	जैन सिद्धांत भवन	160
नूतन संकलन					
१	आ. चंद्रसागरसूरिजी ज्ञानभंडार – उज्जैन	हस्तप्रत सूचीपत्र	हिन्दी	श्री आशापुरण पार्श्वनाथ जैन ज्ञानभंडार	
२	श्री गुजराती श्वे.मू. जैन संघ-हस्तप्रत भंडार – कलकत्ता	हस्तप्रत सूचीपत्र	हिन्दी	श्री आशापुरण पार्श्वनाथ जैन ज्ञानभंडार	

—संरक्षक—श्रीयुत हरगोविंददास रामजी शाह—मुंबई—

॥ अहम् ॥

॥ गमो न्यु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ॥

खंड १] जैन [अंक ३
साहित्य संशोधक

जैन इतिहास, साहित्य, तत्त्वज्ञान आदि विषयक 'सचित्र त्रैमासिक पत्र ।

संपादक
मुनिराज श्रीजिनविजयजी ।

प्रकाशक—

जैन साहित्य संशोधक समाज ।

ठि० भारत जैन विद्यालय, फर्गुसन कालेज रोड, पूना सिटी ।

वार्षिक मूल्य ५॥ ६०] * [प्रस्तुत अंक मूल्य २॥ ६०

इसे अवश्य पढ़िए

जैन साहित्य संशोधक का दूसरा अंक कार्तिक महिनेमें प्रकट हुआ था और यह तीसरा अंक ६ महिने बाद ज्येष्ठमें प्रकाशित होता है। जै. सा. सं. त्रैमासिक है इस लिए प्रति तीन महिनेमें प्रकाशित होना आवश्यक है और यदि समयपर न निकले तो ग्राहकोंका उस बारेमें तकाजा करना भी व्याजिब है। परंतु जिन कई प्रकारकी अड़चनोंके कारण हम अभी तक इसको समयपर नहीं निकाल सके उनका खयाल यदि हमारे विज्ञ पाठकोंको हो तो वे हमें अवश्य इस बारेमें क्षमा प्रदान करेंगे।

पत्रके संपादक मुनिजीका आजकल अधिक रहना अमवाबाद होता है। उनके शिरपर, गुजरातके राष्ट्रीय विद्यापीठ की एक नहीं पर दो दो संस्थाओंका कार्यभार रहा हुआ है—वे 'गुजरात पुरातत्त्व मंदिर' और 'आर्यविद्या मंदिर' नामक महत्वकी संस्थाओंके 'आचार्य' बनाये गये हैं, इस लिए वहांके कामको संभालना उनका प्रथम कर्तव्य है। जब वहांके कामसे कुछ फुर्सद मिलती है तब वे यहां (पूने) आ कर इस पत्रका काम शुरू करते हैं। यह पत्र इतना बड़ा है कि इससे छपनेमें कमसे कम दो-ढाई महिने लगते हैं; सो भी प्रेसवालोंकी कृपा होती है तो—नहीं तो इससे भी ज्यादा समय लग जाता है। इस लिए यथासमय पत्र नहीं निकल सकें तो उसमें हमारा कोई इलाज नहीं; ऐसा समझना चाहिए।

दूसरी बात यह है कि इस प्रकारके पत्र सभी इसी तरह विलंबसे निकला करते हैं। हमारे पत्रकी तो बात जाने दीजिए; खुद गवर्मेंटकी ओरसे प्रकाशित होनेवाले 'इन्डियन एंटीक्वेरी' और 'एपिग्राफिया इन्डिका' जैसे जगप्रसिद्ध जर्नलस् भी कभी कभी १२ महिने जितने 'लेईट' छपते हैं।

यह पत्र कोई कमाईके लिये नहीं निकाला जाता; केवल साहित्यके प्रकाशनार्थ ही निकाला जाता है। इसका खर्च कोई ग्राहकोंकी फीससे पूरा नहीं होता। ग्राहकोंकी जितनी फी आती है उससे तो तिगुनासे भी अधिक खर्च इस संस्थाको गाठका जोड़ना पड़ता है। यदि सारा खर्च ग्राहकों ही की जिम्मेवारी पर रखकर इसका प्रकाशित करना हो तब तो इसका मूल्य ५ रुपयेकी बनिस्वत 'इन्डियन एंटीक्वेरी' आदि जर्नलोंकी तरह २० रुपये वार्षिक रखना पड़े। परंतु जैन समाजमें ऐसे विषयोंके जिज्ञासुओंकी उत्कंठाका जब खयाल किया जाय तो शायद एक भी जिज्ञासु वैसा नहीं निकलेगा जो २० रुपये वार्षिक दे कर इसका ग्राहक बने। इससे पाठक समझ सकेंगे कि जैन साहित्य संशोधककी क्या परिस्थिति है।

यद्यपि परिस्थिति विकट है, तो भी हम अब इसे समयपर प्रकाशित करनेकी कोशीशमें अवश्य लगे हुए हैं ही। उम्मीद है कि ४ था अंक पाठकोंके हाथमें जल्दी ही पहुंच जायगा—क्यों कि इस अंककी छपाई पूरी होती ही अगले की छपाई शुरू कर दी गई है।

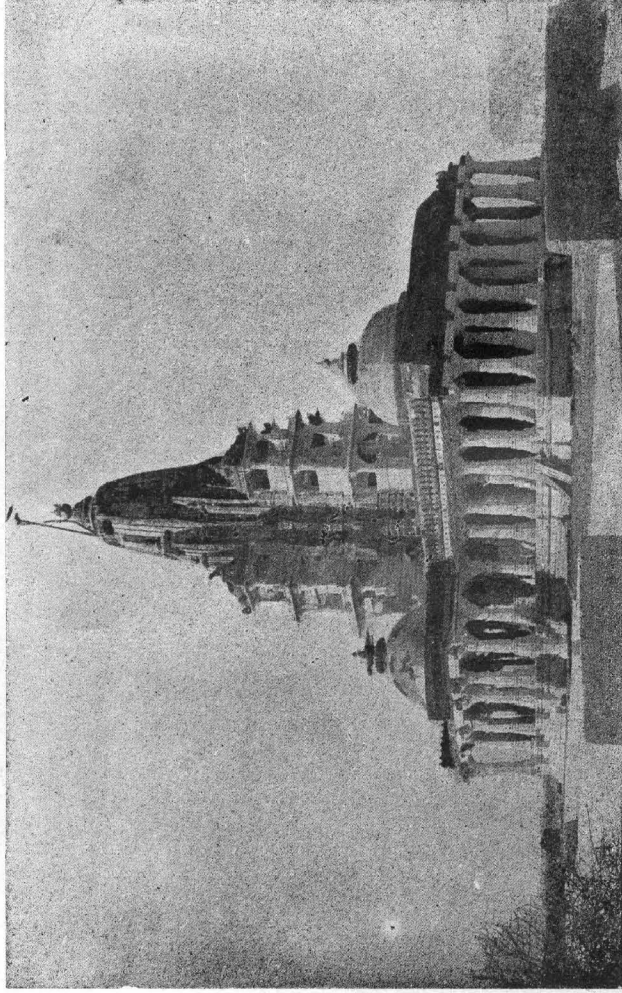
इस अंकमें स्थानाभावसे हिन्दी लेख बिल्कुल नहीं आ सके इस लिए अगले अंकमें वे ही लेख अधिक दिये जायेंगे।

इस अंकमें जो एक पुरानी पट्टावाले दी गई हैं वह बहुत महत्वकी और अपूर्व है। उसको बड़े परिश्रमके साथ छपानी पड़ी है। पाठक उसे खूब ध्यान दे कर पढ़ें। पहले दफह पढ़नेमें अवश्य जरा कुछ कठिनता पड़ेगी; क्योंकि उसकी भाषा जो है सो पुरानी गुजराती है और कुछ विलक्षण भी है। परंतु मननपूर्वक पढ़नेसे उसका मतलब सब ठीक समझमें आ जायगा।

निवेदक—

व्यवस्थापक—जै. सा. सं.

जैन साहित्य संशोधक



चतुर्मुख जैन मंदिर, कापरडा, जोधपुर (मारवाड)

॥ अहम् ॥

॥ नमोऽस्तु श्रमणाय भगवते महावीराय ॥

जैन साहित्य संशोधक

‘ पुरिसा ! सच्चमेव समभिजाणाहि । सच्चस्साणाए उवट्टिए मेहावी मारं तरइ । ’

‘ जे एगं जाणइ से सव्वं जाणइ; जे सव्वं जाणइ से एगं जाणइ । ’

‘ दिट्ठं, सुयं, मयं, विण्णायं जं एत्थ परिकहिज्जइ । ’

—निर्यन्थप्रवचन—आचारंगसूत्र ।

खंड १]

गुजराती लेख विभाग

[अंक ३]

क्षेत्रादेश पट्टक.

आ शीर्षक नीचे आज के टुलक क्षेत्रादेश पट्टको आपवामां आवे छे. घणा वांचको आ मथालुं वांची विचारमां पडशे के ‘ क्षेत्रादेश पट्टक ’ ए वली शुं छे. अमे अहिं संक्षेपमां तेनी समजण आपीए छीए. जैन यतियोमांथी’ जे जे यतियोना आचार-विचारो अने विधि-विधानो एकज सरखां होय तथा

१ अहिं अमे जे यतिशब्द वापर्यो छे ते, वर्तमानमां जे रूढी अनुसार संकुचित अर्थमां ए शब्द वपराय छे ते अर्थमां नथी वापर्यो, परंतु एना वाच्यार्थवाळा व्यापक अर्थमां वापर्यो छे. अहिं आपेला यति शब्दथी आज केहेवाता यतियो अने मनाता साधु बने प्रकारना वेशधारी त्यागियो समजवाना छे. कारण के यति अने साधु शब्दथी संबोधाता वर्गमां आज जे खास अमुक प्रकारनी आचार-पालननी भिन्नता जोवामां आवे छे, ते फक्त लगभग छेला २५० वर्षधीज हयातीमां आवी छे. तेनी पहेलां ए भिन्नता न हती. विक्रमना १८ मा सैकाना प्रारम्भमां ए भिन्नतानो प्रादुर्भाव थयो छे. ए समय पहेलां जैन (श्वेताम्बर साम्प्रदाय) नो त्यागीवर्ग एक मात्र ‘ यति ’ नाम थीज ओळखातो हतो. जैन शास्त्रोप्रमाणे यति, भिक्षु, साधु, श्रमण ए बधा शब्दो एकज प्रकारना भावार्थवाळा होई एकज प्रकारना वर्गने आ शब्दोथी संबोधवामां आवे छे. वर्तमानमां जे प्रकारनी वर्गभिन्नता दृष्टिगोचर थाय छे तेना प्रादुर्भावनो इतिहास बहु जाणवा जेवो छे; परंतु आ स्थळे तेनो प्रसंग न होवाथी, बीजा कोई प्रसंगे, ते लखवा इच्छा छे.

જેઓ એકજ વ્યક્તિની આજ્ઞાનુસાર પોતાની જીવનચર્યા પાલતા હોય તેવા બધા યતિયોના એક સમુદાયને જૈનસાહિત્યમાં ‘ ગચ્છ ’ ના નામથી સંબોધાય છે. એ ‘ ગચ્છ ’ નો જે નાયક હોય-જે વ્યક્તિની આજ્ઞામાં એ બધો યતિ સમુદાય વર્તતો હોય તેને આચાર્ય કહેવામાં આવે છે. આલંકારિક ભાષામાં કહીએ તો ગચ્છ-નો નાયક એ એક પ્રકારે રાજા ગણાય. જેમ રાજાની આજ્ઞાનુસાર તેનો બધો અધિકારી-વર્ગ અને પ્રજા-વર્ગ પોતાની જીવનચર્યા ચલાવે છે તેમ આચાર્યની આજ્ઞાનુસાર તેનો બધો યતિસમૂહ અને અનુયાયીગણ પોતાની ધર્મચર્યા ચલાવે છે. આ આલંકારિક કલ્પના મધ્યકાલમાં તો લગભગ યથાર્થરૂપ પણ ધારણ કરવા જેટલી પ્રયત્નવ્રતી થઈ ગઈ હતી. એ સમયમાં આચાર્ય મૂર્તિમંત રાજા જેવાજ રૂપમાં દેખાવાના મોહમાં સપડાઈ ગયા હતા. રાજાની માફક આચાર્ય પણ છડીદાર, ચોપદાર, પાલખી, નગારો, નિશાન, ચમર આદિ રાજ્યચિન્હો ધારણ કરવા લાગ્યા હતા. અસ્તુ. જેમ રાજા પોતાના અધિકારીઓમાંથી અમુક વર્ષે અમુક અધિકારીને અમુક સ્થાનનો અધિકાર ચલાવવા મોકલે, તેમ એ આચાર્ય પણ પોતાના આજ્ઞાનુવર્તી યતિયોને દર વર્ષે જુદા જુદા સ્થળોમાં ચાતુર્માસ કરવા માટે મોકલતા. આ માટે તેઓ ‘ આ વર્ષે અમુક યતિએ અમુક સ્થાનમાં ચાતુર્માસ રહેવું ’ એવો આદેશ (હુકૂમ) દરેક વર્ષે કાઢતા અને જેમ આજે ગવર્મેન્ટના પ્રાઈવેટ સરકયુલરો દરેક અધિકારીને મોકલી દેવામાં આવે છે તેમ તે આદેશોની અનેક નકલો કરાવી સમુદાયના દરેક યતિપાસે પહોંચાડવામાં આવતી. આ પ્રકારના લખાણવાળા આદેશ-પત્રને ‘ ક્ષેત્રાદેશ પટ્ટક ’ કહેવામાં આવે છે. ક્ષેત્ર એટલે ચાતુર્માસ રહેવા માટેનું સ્થાન, અને તે સમ્બન્ધી આચાર્યના આદેશ એટલે હુકૂમ નો જે પટ્ટો તે ‘ ક્ષેત્રાદેશ પટ્ટક ’ આવા પટ્ટકો અર્થાત્ પટ્ટાઓ દરેક ગચ્છ અને સમુદાયના આચાર્યો કાઢતા. એ પટ્ટકોની લખવાની રીતમાં સાધારણરીતે પ્રારંભમાં સ્વર્ગસ્થ આચાર્યને નમસ્કાર કરેલું હોય છે. પછી જે વર્ષ માટે એ પટ્ટક કાઢવામાં આવ્યો હોય તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. તદનંતર વર્તમાન આચાર્ય કે જેના તરફથી એ પટ્ટક કઢાય છે-તેનું નામ હોય છે અને તે પછી જે દેશના ક્ષેત્રો માટે એ આદેશ હોય છે તેનું નામ નોંધાય છે. પ્રારંભમાં અટલું મથાલું કર્યા પછી નીચે ક્રમવાર એકેક પંક્તિમાં, જે યતિને જે ગામે રહેવાનું હોય તેની સૂચિ આપવામાં આવે છે. તેની નીચે જો કોઈ યતિને કોઈ ગુન્હાબદ્ધ સમુદાયમાંથી બહિષ્કૃત કરવામાં આવ્યો હોય છે તો તેની પણ સૂચના આપવામાં આવે છે અને છેવટે બે-ચાર પંક્તિઓમાં આચાર્ય તરફથી બધા યતિયોને સામાન્ય શિલામણ અપા-પણી હોય છે. તેમાં લખેલું હોય છે કે આ પટ્ટા પ્રમાણે દરેક યતિએ પોતપોતાના નિર્દિષ્ટ સ્થાને વેઠાસર જઈ રહેવું. સમુદાયની મર્યાદાનું જે વિધાનપત્ર કરેલું હોય તે પ્રમાણે વર્તવું. જે કોઈ અવિચારિતરીતે વર્તશે તેને સખત ઉપાલમ્બ આપવામાં આવશે. જે સ્થાને રહેવું હોય ત્યાં શ્રાવકો સાથે લડણઘડ કરવી નહીં. લોક વ્યવહારનું યથાયોગ્ય પાલન કરવું. ચાતુર્માસમાં ક્યાંએ જવું આવવું નહીં. દરેકરીતે સાવધાન રહેવું. इत्यादि. આ પટ્ટકોના શિરોભાગે રાજમુદ્રા (મોહોર = શિક્ષા) ની માફક આચાર્ય પોતાના હાથે “ સહી ” અથવા “ સહી છડ ” એવા શબ્દો સીક્સ-લાઈન કે ઈસ્ટ લાઈન પાર્ફકા કરતાં બધારે મોટા કદવાળા અક્ષરોમાં લખે છે-કે જે પ્રકાર ઉદયપુર (મેવાડ) ના મહારાણાઓ તરફથી નિકળતા જૂના ફરમાનોમાં પણ જોવામાં આવે છે.

આ પ્રકારના ૧૦ પટ્ટકો અમને પ્ર૦ શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના શાસ્ત્રસંગ્રહમાંથી મળી આવ્યા છે જે ક્રમથી અહિં પ્રકટ કરવામાં આવે છે. આ દસે પટ્ટકો તપાગચ્છની મુખ્ય શાખાના છે. આ પટ્ટકો ઉપરથી કેટલીએ ઉપયોગી વાબતોની માહિતી મળી આવે છે. આજથી માત્ર ૧૦૦ વર્ષ પહેલાંજ જૈન યતિ-યોનું સામુદાયિક બંધારણ કેવું વ્યવસ્થિત હતું, જૈનસમાજની કેટલી બહોળી સંખ્યા હતી, ત્યાગિયો પણ કેટલી મોટી સંખ્યામાં વિદ્યમાન હતા, તેમના ઉપર આચાર્યની કેવી સારી સત્તા હતી, સમાજમાં યતિ-યો કોઈ પણ પ્રકારનો વિશ્વવાદ ઊભો ન કરી શકે તે માટે આચાર્યો કેવી કાઢતી રાખતા, इत्यादि અનેક સામાજિક વાબતો ઉપર આ પટ્ટકોથી જાણવા જેવો પ્રકાશ પડે છે. આ પટ્ટકો પ્રમાણે સો દોઢ

સો વર્ષ ઉપર જેટલાં ગામો જૈન યતિયોને ચાતુર્માસ રહેવા યોગ્ય સારી શ્રાવકસંખ્યાવાળા હતા, તેનાથી અર્ધા ગામો પણ આજે યતિ કે સાધુમટે એક રાત રહેવા પુરતી શ્રાવકની વસ્તીવાળા રહ્યા નથી. એ એકજ બાબત ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે જૈન સમાજની સંખ્યા કેટલી ઓછી થઈ ગઈ છે તથા ઘટતી જાય છે. તેજ પ્રમાણે યતિયોની સંખ્યાની પણ જરૂરદસ્ત ઘટતી થઈ છે. કર્નલ ટોંડે પોતાના રાજસ્થાન નામક પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસમાં એકલા રાજપૂતાનામાં જ માત્ર ધર્મચરિત્ર ગણના ૧૧૦૦ યતિ લખ્યા છે. તેના બદલે આજે ૧૧૧ પણ વિદ્યમાન નથી. હીરવિજયસૂરિનો યાત્રીસમુદાય લગભગ ૨૦૦૦ જેટલી સંખ્યાવાળો હતો તેના ટેકાણે આજે ૨૦૦ નો પણ નથી. એજ રીતે જે અનેક ટેકાણે સંકડો ઘરો શ્રાવકોનું હતા ત્યાં આજે ૫-૧૦ પણ રહ્યા નથી. અસ્તુ.

પટ્ટક ૧.

—*—

અહિં આપવામાં આવતા પટ્ટકોમાં, આ પટ્ટક સાંથી જૂનો છે એ વિક્રમસંવત્ ૧૭૭૪ નો સાલનો છે. તે વખતે તપાગચ્છની મુખ્ય ગાદી ઉપર આચાર્ય વિજયક્ષમાસૂરિ હતા. આ પટ્ટક જાડા દેશી કાગળ ઉપર લખેલો છે. તેની લંબાઈ ૩૪ ફીટ અને પહોળાઈ ૩૪ ઇંચ છે એકંદર ૧૪૬ પંક્તિઓ લખેલી છે. અક્ષર સુંદર દેવનાગરી જૈન શૈલીના છે. મૂળ નકલ નીચે પ્રમાણે છે:—

સહી છઠ્ઠી.

ૐ નત્વા મે । શ્રીવિજયરત્નસૂરીશ્વરગુરુમ્હો નમઃ ।
સંવત્ ૧૭૭૪ વર્ષે મ । શ્રીવિજયક્ષમાસૂરિભિર્જેષ્ઠસ્થિત્યા-
દેશપટ્ટકો લિખ્યતે । શ્રીગુર્જરદેશે ।।

પં । ન્યાયવિજયસ્સપરિકરા મેવાડદેશે તથા મેવાતદેશે
તથા ગુર્જરદેશે ।

ૐ । શ્રીવિમલવિજય ગ । સૂરતિ ૧

પં । જિનવિજય ગ । વૃદ્ધશ્રીજીસત્ક સમી ૧

પં । પ્રેમવિજય ગ । વૃદ્ધશ્રીજીસ । પાટણ ૧

પં । ઋદ્ધિવિજય ગ । વૃદ્ધશ્રીજી સત્ક રાધનપુર ૧ ઠાણું
૩ પાટણમધ્યે

પં । લલ્લિધવિજય ગ । વૃદ્ધશ્રીજીસત્ક વડોદરા ૧

પં । વૃદ્ધિવિજય ગ । પં । જ્ઞાનસ । અસ્મત્પાર્શ્વે

૧ 'મ' । 'એટલે મટ્ટારક ૨ 'જ્યેષ્ઠસ્થિતિ' ચાતુર્માસ. ૩ 'પં' ।
પંક્તિ અથવા પંચાસ. ૪ 'ૐ' ઉપાધ્યાય. ૫ 'ગ' । ગણી. ૬ 'સા' =
સત્ક = તેના શિષ્ય. ૭ આચાર્યની પસંદ.

પં । રૂપાનન્દ ગ । રાયપુર ૧ ઠા. ૭ રાજનગરમધ્યે

પં । ધનવિજય ગ । ૩ । શ્રીવિનીતસ । ફલમપુર ૧

પં । નિત્યાવિજય ગ । શ્રીજીસત્ક લઘુમરુદેશે

પં । ગંગાવિજય ગ । શ્રીજીસત્ક મેવાડદેશે

પં । ગંગાવિજય ગ । પં । હેમસત્ક રાનેર ૧

પં । માનવિજય ગ । શ્રીજીસત્ક અસ્મત્પાર્શ્વે

પં । સીંહવિજય ગ । શ્રીજીસત્ક ફલપુર ૧ ઠા. ૨
રાજનગરમધ્યે

પં । જીવવિજય ગ । પં । જ્ઞાનસત્ક અસ્મત્પાર્શ્વે

પં । વિનયવિજય ગ । વૃદ્ધશ્રીજીસત્ક વ્યારા ૧ વ્યાલોલ ૨

પં । પ્રેમવિજય ગ । લઘુવૃદ્ધશ્રીજીસત્ક ધોળોજ ૧ પાંચોટ ૨

પં । ભીમવિજય ગ । પં । મુખાવિજય સ । સોરઠદેશે દીવ ૧

પં । સ્વિમાવિજય ગ । } ૩ । શ્રીરત્ન સ । રાજનગર ૧
પં । સુમતિવિજય ગ । }

પં । કર્પૂરવિજય ગ । પં । સત્ય સ । વીસલપુર ૧ ઠા.

૪ પાટણમધ્યે રસૂલપુર ૨ હેબ્બદપુર ૩

પં । દીપવિજય ગ । પં । કનક સ । ઉસમાપુર ૧ વાડેજ ૨

પં । જિનવિજય ગ । પં । કીર્તિ સ । નડીયાદ ૧ ધંડોલ ૨

પં । ગુણવિજય ગ । ૩ । શ્રીજીસત્ક સરખેજ ૧

પં । દાનવિમલ ગ । પં । ચન્દ્રસત્ક કચ્છદેશે મજનગર ૧

પં । રૂપાવિમલ ગ । પં । કાન્તિવિમલ સ । સોરઠદેશે
નવુંનગર ૧

પં । દેવવિજય ગ । પં । નમિવિજય સ । શ્રીજીસત્ક
મહિસાણો ૧ પાલોદ ૨

પં । ગૌતમસોમ ગ । અહમ્મદપુર ૧

પં । વીરચંદ્ર ગ । પં । વિશેષસત્ક વળોદ ૧ ધનેરાં ૨

पं । लक्ष्मीविजय ग । पं । हर्षसत्क सोरठदेशे वोवावांदिर ?
 पं । न्यानविजय ग । उ । श्रीदेवसत्क । बाबीपुर ?
 सकंदरपुर २
 पं । मयाचन्द्र ग । पं । कपूर स । थिराद्र ?
 पं । भक्तिचन्द्र ग । उ । श्रीधर्मसत्क मावड ? गोठडा २
 पं । मेरुविजय ग । उ । श्रीमेघसत्क मेवातदेशे
 पं । पुण्यविजय ग । वृद्धसीजीसत्क वजीरपुर ?
 पं । नयविजय ग । उ । श्रीउदयसत्क वांकानेर ?
 चूडारणपुर २
 पं । चतुरविजय ग । पं । ऋद्धिसत्क दशाडो ? कलाडो २
 लोलाडो ३
 पं । मेघविजय ग । पं । अमरसत्क । इडर ?
 पं । देवचन्द्र ग । पं । तेज स । फुरमानवाडो ?
 पं । मोहनविजय ग । पं । रूपसत्क वडनगर ?
 पं । रत्नविजय ग । पं । दयासत्क वीरमगांम ?
 भोजुआ २
 पं । प्रतापविजय ग । पं । प्रेमसत्क तेरवाडु ? भलगांव २
 पं । चंद्रविजय ग । पं । मान स । चंदूर ?
 पं । कमलविजय ग । पं । केसर स । धोरज ?
 पं । प्रमोदचन्द्र ग । प्रतिज ?
 पं । दोलतिसागर ग । पं । लाभसत्क स्याणी ? भोईकुं २
 पं । प्रीतिविजय ग । पं । अनंतसत्क वडालवी ? टा. २
 थानवासू पाटणमध्ये.
 पं । कल्याणवर्धन ग । पं । धीरसत्क पाटडी ? बजापुं २
 पं । केसरविजय ग । पं । जय स । विपन्नचेलानै कुणगर ?
 पं । महिमाविजय ग । पं । रवि स । हरसोर ?
 पं । विवेकविजय ग । पं । रंग स । सैभर ?
 पं । भक्तिसुंदर ग । पं । पुण्यसत्क पाटणमध्ये थानवासू
 पं । नरविजय ग । उ । श्रीविनयसत्क राजपुर ?
 पं । कुंअराविमल ग । कडी ? करण २
 पं । केसरविमल ग । पं । दीप स । पंचासर ?
 पं । देवविजय ग । पं । नित्यसत्क सिद्धपुर ?
 पं । केसरकुशल पं । न्यायकुशल ग । शांतलपुर ?
 पं । रत्नविजय ग । पं । लब्धिसत्क भरुअच्छ ?

पं । गुलालविजय ग । पं । गुणसत्क गंधार ? जंबूसर २
 पं । लालचंद्र ग । पं । जिन स । सावली ?
 पं । जीवणचंद्र ग । } पं । तेज स । पाटणमध्ये
 पं । दानचंद्र ग । }
 पं । केसरविजय ग । पं । लक्ष्मी स । लाडोल ? बीजापुर २
 पं । पुण्यविजय ग । पं । रंगसत्क डीसा ? शेरडो २
 पं । हर्षविजय ग । पं । गुणसत्क नवुं पुं ?
 पं । तत्त्वविजय ग । उ । श्रीउदयसत्क वाराही ?
 कोरडा २
 पं । अमरविजय ग । } पं । सुमति स । पाल्हणपुर
 पं । गजविजय ग । } ? वगदा २
 पं । हस्तिविजय ग । उ । श्रीलक्ष्मीसत्क वडाली ?
 षेड २
 पं । कृष्णविजय ग । पं । रूपसत्क माल्हण ? मगरवाडो २
 पं । मेघविजय ग । पं । रूपसत्क चाणसमो ?
 पं । खिमाविजय ग । उ । श्रीविमल स । आसाउल ?
 पं । मेघविजय ग । पं । प्रेमसत्क पाटणमध्ये
 पं । जीवविजय ग । पं । नित्य स । दहीयोद्र ?
 वुसणोल २
 पं । भाग्यचंद्र ग । पं । सभासत्क उगरेज ?
 पं । कल्याणसुंदर ग । पं । महिमा स । खंभायत ?
 पं । अमृतविजय ग । पं । उत्तम स । वेड ? राफु २
 पं । न्यानविजय ग । पं । धीरसत्क । राजनगरमध्ये
 पं । सुमतिविजय ग । पं । रूपसत्क । साचोर ?
 पं । रंगविजय ग । पं । ज्ञान स । ईलोड ?
 पं । नित्यविमल ग । पं । विनीत स । वलासणो ?
 पं । तीर्थसुंदर ग । वावड ?
 पं । जिनविजय ग । पं । ज्ञान स । मोडासो ?
 पं । नेमिविजय ग । पं । तिलक सत्क । कंबोई ?
 पं । उदयविजय ग । }
 पं । रत्नविजय ग । } उ । श्रीनय स । वासा ?
 पं । देवविजय ग । } पं । नित्य स । मांडल ?
 पं । अमरविजय ग । }
 पं । दानविजय ग । } पं । लब्धिस । राजनगर मध्ये
 पं । लालविजय ग । }

पं । सहिविजय ग । पं । नित्य सत्क । सेषपुर १
 पं । लाभविजय ग । पं । कुंअर सत्क । थिरा १ राण-
 कपुर २
 पं । भाणविजय ग । पं । मेवसत्क सोहीगांम १
 पं । न्यानसागर ग । पं । वृद्धिसत्क । आगलोड १
 पं । चतुरसागर ग । पं । उत्तम स । गोला १
 पं । सुंदरचंद्र ग । पं । उत्तम स । देत्रोज १
 पं । लालविजय ग । पं । कुंअर स । बैणप १ सुनेन २
 पं । चन्द्रविजय ग । पं । भक्ति स । गोधावी
 पं । रूपविजय ग । पं । माणिक्य सत्क । समुं १ रानेर २
 पं । सुंदरविजय ग । पं । कृष्णसत्क । नंदासण १
 पं । प्रतापविमल ग । पं । दान स । कच्छदेशे भजनग-
 रमध्ये
 पं । रंगविजय ग । पं । केसर स । बारोजो १
 पं । न्यायसागर ग । पं । उत्तम स । प्रेमापुर १
 पं । राजविजय ग । पं । प्रेम स । काजीपुरो १
 पं । रूपविजय ग । पं । वृद्धि स । डभोई १
 पं । देवविजय ग । पं । दीप स । सीहपुर १
 पं । सुखविजय ग । वृद्धश्रीजी स । थानवासू पाटणमध्ये
 पं । मानविजय ग । पं । चंद्रसत्क कंबोई सोलंकीनी १
 पं । जयविजय ग । ऋ । विनय स । नायकुं १ दूधका २
 पं । जिनविजय ग । पं । उत्तम स । ऊंमता १
 पं । खिमाविजय ग । पं । नित्य स । मुंडेहु १ फोरणा २
 बातिम ३
 पं । धनसागर ग । पं । ललित स । वसुं १
 पं । आणंदविजय ग । श्रीजी स । राजनगरमध्ये थानवासू
 पं । दर्शनविजय ग । पं । केसर स । निजांमपुर १
 पं । रूपविजय ग । ऋ । हस्ति सत्क भोलकुं १
 पं । उत्तमविजय ग । ऋ । विनय स । हारेज १
 पं । सुजाणविजय ग । पं । रूप स । आंत्रोली १
 पं । रत्नविमल ग । पं । वर्धमान स । अहमदनगर १
 पं । सुखविजय ग । पं । महिमा स । सेरीमुं १
 पं । प्रीतिविजय ग । पं । वृद्धि स । फेदरा १
 पं । कृष्णविजय ग । पं । ऋद्धि स । पीर भडीयाद १

पं । पुण्यविजय ग । पं । थिर सत्क । लींछ १
 पं । जीवसागर ग । पं । गंग स । वावि १ दोंमुं २
 पं । गजविजय ग । ऋ । जीव स । छठीयाहुं १
 पं । ऋद्धिविजय ग । पं । प्रेम स । रणोद १
 पं । प्रेमविजय ग । पं । प्रेम स । मणोद १
 पं । जीवनचंद्र ग । श्रीचंद्र स । ठा. २ पाटणमध्ये
 पं । मानविजय ग । पं । तेज स । मातर १
 पं । केसरविजय ग । पं । हेम सत्क । दांता १
 पं । भक्तिचंद्र ग । पं । मयाचंद्र स । बैरालु १
 पं । धनविजय ग । हस्ति सत्क । कबीरपुर १
 पं । कृष्णविजय ग । पं । प्रीति स । चीलोहुं १
 ऋ । गौतमविजय श्रीजीसत्क गोढवाडदेशे
 ऋ । वेलो । पं । पुण्यसत्क । थानवासू पाटणमध्ये
 ऋ । कृष्णविजय पं । चंद्रसत्क अंबासण १
 ऋ । लब्धिविजय । पं । दीप सत्क । विछलापुर १
 ऋ । हस्तिविजय । उ । श्रीनयसत्क । राजनगरमध्ये ठा. १
 ऋ । हंसविजय । पं । वृद्धि स । ओदरा १
 ऋ । धनविजय । ऋ । चांपा स । षाषल १
 ऋ । भाग्यविजय । पं । जिन स । वसही १
 सां । गोकलश्री ठा. १ शेषपुरमध्ये ठा. १
 सा । जीवी राजनगरमध्ये

॥ अत्रोद्धरित क्षेत्रादि सत्यापना अस्माभिरेव विधेयेति ॥

॥ समस्त साधु समुदाय योग्यं । अपरं । पट्टाप्रमाणै
 सह पोता पोतानै आदेशे पुंहचयो । मर्यादा पट्टक मुंक्यो
 छै ते प्रमाणै प्रवर्तयो । ये अणाविचारयुं चालस्यै ते उपा-
 लंभ पांमस्यै । बीजुं गृहस्थ संवातै चढी बोलवुं नही । गृह-
 स्थानो मन ठाम राखवुं । लोकिक् व्यवहार विशेषै राखवुं ।
 चोमासा माहे किहांई जावुं आववुं नही ते समझी साव-
 धानपणै प्रवर्तवुं ॥

‘सा’ एटले साध्वी—गुरुणी.

पट्टक २

आ पट्टक संवत् १८२२ नी सालमां लखाएलो छे ते वखते आचार्य विजयधर्मसूरी गादी उपर हता. ए पट्टकनी लंबाई ३ फीट २ इंच अने पही-
ल्लाई ६ १/२ इंच छे. एकर १२३ पंक्तिओ छे.

सही

ॐ नत्वा भ । श्रीविजयदयासूरीभ्वरगुरुभ्यो नमः ।

संवत् १८२२ वर्षे भ । श्री श्रीविजयधर्मसूरिभिर्ज्ये-
ष्ठस्थित्यादेशपट्टको लिख्यते । श्रीगुर्जरदेशे ।

पं । हेमविजय ग । श्रीजीसपरिकराः वृद्धमरुदेशे ।

पं । शान्तिविजय ग । पं । लब्धि स । पादरो ? मुंज-
पुर २ मानपुर ३

पं । हितविजय ग । उ । श्रीशुभ स । वीसलनगर ?
सिद्धपुर २ कडा ३ जासका ४ देणप ५

पं । राजविजय ग । पं । हर्ष स । } कच्छदेशे
पं । इन्द्रविजय ग । पं । राज स

पं । नेमविजय ग । पं । खिमा स । } पाटण ? कूणगिर २
पं । न्यायविजय ग । पं । नेम स

पं । विनीतविजय ग । पं । प्रेम स । मालण ? गोला
२ वासणा ३

पं । रंगविजय ग । पं । उदय स । ईलोल ? वषतापुर २

पं । हर्षविजय ग । पं । विवेक स । मेसाणा ? सामेतरा २

पं । मोहनविजय ग । पं । सुमति स । वावि ? माढकुं २

पं । सामलचंद्र ग । पं । लाल स । बसु ? चांगा २ मयादर ३

पं । मोहनविजय ग । पं । प्रताप स । उमता ?

पं । लब्धिविजय ग । पं । लाभ स । कोलीनी कंबोई ?

पं । दर्शनविजय ग । पं । देव स । } ईडर ? पाल २

पं । कान्तिविजय ग । पं । दर्शन स

पं । रत्नविजय ग । उ । श्रीशुभ स । मगरवाडो ?
वडगाम २

पं । भाणविजय ग । पं । प्रेम स । दक्षणदेशे

पं । भक्तिविजय ग । पं । नय स । राधनपुर ? क-
मालपुर २

पं । विवेकविजय ग । पं । कृष्ण स । असावुल नवोवास ?

पं । कुशलविजय ग । पं । मान स । वीजापुर ? अ-
हम्मदनगर २ कडली ३

पं । अमृतविजय ग । पं । भाण स । मोहनपुर ?
रणासण २ पीपलदल ३ करवटिओ ४

पं । मोहनविजय ग । पं । हंस स । सोरठदेशे भावनगर ?

पं । शान्तिविजय ग । पं । कृष्ण स । } राजनगर ?

पं । जसविजय ग । पं । विवेक स } गोधावी २

पं । कान्तिविजय ग । पं । लाल स } रायपुर ३

पं । गणेशरुचि ग । पं । हीरस । अस्मत्पार्थ

पं । दीपविजय ग । पं । राज स ।

पं । जयविजय ग । पं । दीप स । दसाडो ? बजाणो २

पं । गजविजय ग । पं । गंग स । } वडवाण ? सी-

पं । हंसविजय ग । पं । गज स । } हाणी २ चूडा ३

पं । सुजाणविजय ग । पं । शान्ति स । वडोदरो ?

पं । कृष्णविजय ग । } पं । रंग स । शांतलपुर ? बहुआ २

पं । जसविजय ग । }

पं । देवविजय ग । पं । विनीत स । मीयागाम ? ईधर
२ वलण ३

पं । शुभविजय ग । पं । मान स । } पिटलाद ?

पं । कनकविजय ग । पं । शुभ स । } आंतरोली २

पं । शान्तिविजय ग । पं । उदय स । आगलोड ?

पं । जयविजय ग । पं । सुंदर स । द्रापरो ?

पं । भक्तिविजय ग । पं । कांति स । } पाल्हणपुर ?

पं । कुशलविजय ग । पं । राज स । } वगदा २

पं । मोहनविजय ग । पं । उत्तम स । वलासणो ?

पं । जीतवर्धन ग । पं । कल्याण स । वीरमगाम ?

पं । सकलवर्धन ग । } मांडल २

पं । केसरसोम ग । पं । धन स । विहारा ? वालोल २

पं । उत्तमविजय ग । पं । जिन स । }

पं । सुजाणविजय ग । पं । प्रेम स । } सूरति ?

पं । भाणविजय ग । पं । सुमति स । }

पं । उदयसागर ग । पं । न्याय स । } लीमडी ?

पं । रत्नकुशल ग । पं । विनीत स । } अंचेवालिउं २

पं । न्यायकुशल ग । पं । रत्न स । }

पं । नायकविजय ग । पं । शुण स । कोठ ? गांगड २

पं । जीवविजय ग । पं । सुख स । देकावाडो १ सेदा-
तपुरो २ छणियार ३

पं । मोहनविजय ग । पं । गुलाल स । सेवनगढ १
बुहारी २ घुंटाडिओ ३ पारणे हम्बर आववुं*

पं । प्रेमविजय ग । पं । शुभ स । वडनगर १ गुंजा २
उंझा ३

पं । प्रमाणविजय ग । पं । पुण्य स । नेसडा २ आंगण-
वाडो ३

पं । मानविजय ग । पं । जिन स । मेवाडदेशे
पं । घुस्यालविजय ग । } उदयपुरमध्ये

पं । भाणविजय ग । पं । राम स । लांवणोज १ घो-
षला २

पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । रूप स । हेब्बदपुर १

पं । घुस्यालचन्द्र ग । पं । भाग्य स । } कूर १

पं । घुस्याल विजय ग । श्रीजी स । } राफू २

पं । चतुरविजय ग । पं । मेघ स । खंभायत १ वटा-
दरो २ नानोदरो ३

पं । रत्नविजय ग । पं । पुण्य स । बेणप १ उच्चोसण
२ थिराद ३

पं । विनीतविजय ग । पं । नेम स । } समी १

पं । माणिक्यविजय ग । पं । विनीत स । } चंदूर २

दूधषा ३

पं । इन्द्रसोम ग । पं । गौतम स । कुकुआव १

पं । मानविजय ग । उ । श्रीरूप स । डमोई १ कार-
वण २

पं । घुस्याल विजय ग । पं । नेम स । } चाणसमो १

पं । उमेद विजय ग । पं । वृद्धि स । } रामपुरो २

पं । हस्तिविजय ग । पं । रंग स । धाषा १ धनेरा २

पं । प्रतापविजय ग । पं । लक्ष्मी स । } थिरा १

पं । अमृतविजय ग । पं । प्रताप स । } काकर २

पं । रत्नचंद्र ग । पं । मुगाल स । चिलोरा १

पं । न्यानविजय ग । पं । प्रमोद स । कडी १ डांगरवुं २
वडसमुं ३

पं । कपूरविजय ग । पं । अमर स । द्रांगधरो १

पं । अमीविजय ग । पं । माणिक्य स । छठियाडो १
धीणोज २ छणवा ३

पं । अमरविजय ग । पं । सुख स । दक्षणेदेशे

पं । उदयचंद्र ग । पं । भक्ति स । डीसा १ झेरडा २
राजपुर ३

पं । नयविजय ग पं । राम स । धोता १ सकलाणा २
मेता ३

पं । विवेकविजय ग । पं । ऋद्धि स । मुंडेळा १

पं । ज्ञानविजय ग । पं । लक्ष्मी स । साचोर १

पं । प्रतापचन्द्र ग । पं । दान स । } सावली १

पं । भावचंद्र ग । पं । दोलत स । } जामला २

पं । उत्तमविजय ग । पं । सुमति स । दक्षणेदेशे

पं । भानविजय ग । }

पं । कुंअरविजय ग । पं । गज स । ईटोला १ अनस्तू

पं । धनविजय ग । पं । माणिक्य स । } वाराही १ को-

पं । क्षमारुचि ग । पं । गणेश स । } रडा २ धोल-

कडुं ३

पं । जीवणविजय ग । पं । लाल स । मातर १

पं । सोमागविजय ग । पं । चंद्र स । पाटडी १

पं । अमृतविजय ग । }

पं । जयसागर ग । पं । न्याय स । राजपुर १

पं । हुंगरविजय ग । पं । मेघ स । वरण १

पं । अमृताविजय ग । पं । भाण स । वेडि १

पं । जिनविजय ग । पं । कल्याण स । पेढामली १

पं । माणिक्यविजय ग । पं । जिन स । हणादरु १ देल-
वाडो २

पं । हर्षविजय ग । पं । कृष्ण स । वोंहरा कठोर १

कांबलेज २

पं । धीरसागर ग । पं । न्याय स । नवसारी १

पं । विवेकविजय ग । पं । रत्न स । भरुअच्च १

पं । धिमाविजय ग । पं । घुस्याल स । लींच १ नंदा-
सण २

पं । भीमविजय ग । पं । रंग स । रानेर कोलीनी १

पं । विवेकविजय ग । पं । न्यान स । गांभू १

पं । बुद्धिविजय ग । पं । मोहन स । वडावली १

* चोमासुं दूरुं थया नाद आचार्यपासे आववुं.

- पं । केसरविजय ग । पं । विनीत स । लूणपूर १
षीमाण २
- पं । कस्तूरविजय ग । पं । न्यान स । आमोद १
- पं । विनयचंद्र ग । पं । भक्ति स । मावड १ गोठडा २
- पं । गुलालचंद्र ग । पं । सामल स । खेराळ १
- पं । राजाविजय ग । पं । सुंदर स । क्षिणोर १ सांस-
रोर २
- पं । माणिक्यविजय ग । पं । वृद्धि स । सोईगाम १
भाभर २ तेरवाडो ३
- पं । जस्रविजय ग । पं । प्रताप स । रणोद मणोद २
- पं । प्रेमविजय ग । पं । रूप स । फेदरा १ पीपली २
- पं । हर्षचंद्र ग । पं । प्रमोद स । वडाली १ हापा २
- पं । महिमा विजय ग । पं । हित स । राणकपूर १
भलगाम २
- पं । राघवाविजय ग । पं । लाल स । सांपरा १
सांकरा २
- पं । दोलतविजय ग । पं । प्रेम स । षाषल १
- पं । मतिविजय ग । पं । गज स । वातिम १ फोरणा २
- पं । भाणविजय ग । पं । भेव स । उंबरी १
- पं । गुणविजय ग । पं । पुस्याल स । जामपुर १
- पं । माणिक्य विजय ग । पं । दीप स । धोलको १
कटोसण २
- पं । जिनविजय ग । पं । दर्शन स । गणाद् बहिः ३
- पं । वृद्धिविजय ग । पं । विनय स । पानसणा १
राणपूर २
- पं । मोहनचंद्र ग । पं । उदय स । सीहपूर १
- पं । लालविजय ग । पं । साधु स । गोतको १ अणव-
रपुरो २
- पं । अनोपचंद्र ग । पं । अमी स । चांगा १
- पं । केसरविजय ग । पं । लाल स । दांता १ वसही २
- पं । कांतिविजय ग । पं । जीवण स । धेमंत १ बुराल २
डामला ३
- पं । नायकविजय ग । पं । दीप स । सोनेथ १ झझाम २

- पं । विनीतविजय ग । पं । हित स । दक्षणदेशे जेसिंधपूर १
- पं । कृष्णविजय ग । पं । पुस्याल स । पीलचो १
चांदणसर २ डभाड ३
- पं । पुस्यालविजय ग । पं । गज स । महवा १ सादडा २
- पं । सुजाणविजय ग । पं । राम स । रानेर १ वस-
राई २
- पं । रूपविजय ग । पं । गौतम स । समउ १
- पं । जसविजय ग । पं । कांति स । वणोद १ पाडला २
- पं । धर्मविजय ग । पं । धान स । पोसीणा १
- पं । सहजरुचि ग । पं । वल्लभ स । सूरतिमध्ये
- पं । रत्नविजय ग । ऋ । देव स । वासा १

अत्रोद्धरितक्षेत्रादिसत्यापना अस्माभिर्विधेयेति ॥

समस्त साधु समुदाय योग्यं । अपरं । सह पट्टा प्रमाणं
पोतापोतानं क्षेत्रादेशं पुंश्चयो । जे कोई पारका क्षेत्रमां-
हिं रहस्यं तथा क्षेत्र आलटपालट करस्यं तथा कोई
क्षेत्र क्रयविक्रय करस्यं तथा चोमासामां हिं कोई किहां
फिरस्यं हिरस्यं तथा कोई गृहस्योसुं चढी बोलस्यं
तो तेहनं आकरो उपालंभ आवस्यं । सर्वथा गुदरास्यं
नहीं । गुदरवा ज श्रीजीनी आण छइ । एहवुं जाणी
मर्यादामां हिं प्रवर्तवुं इति श्रेयःश्रेणयः ।

पट्टक ३

आ पट्टक २ फुट ११ लांबो अने ५ ३/४ इंच पहीलो
छे. लीटीओ एकंदर १२३ लखेली छे.

सही

ॐ नत्वा भ । श्रीविजयदयासूरीश्वरगुरुभ्यो नमः ।

संवत् १८२३ वर्षे भ । श्री श्रीविजयधर्मसूरिभि-
र्ज्येष्ठस्थित्यादेशपट्टको लिख्यते । श्रीगूर्जरदेशे ।

- पं । हेमविजय ग । । श्रीजी सपरिकराः श्रीमरुदेशे
उ । श्रीराजविजय ग । पं । हर्ष स । } शांतलपुर १
पं । इंद्रविजय ग । उ । श्रीराजस । } बहुआ २
पं । शान्तिविजय ग । पं । लब्धि स । पादरो १ मुंज-
पुर २

पं । नेमविजय ग । पं । धिमा स । } पाटण १
 पं । न्यानविजय ग । पं । नेम स । } कूणगिर २
 पं । विनीतविजय ग । पं । प्रेम स । ईलोल १
 पं । रंगविजय ग । पं । उदय स । ईडर १ जामला २
 पं । हर्षविजय ग । पं । विवेक स । बीजापुर १ लाडोल २
 पं । मोहनविजय ग । पं । सुमति स । } वावि १
 पं । बुद्धिविजय ग । पं । मोहन स । } माडकुं २
~~पं । सामलचंद्र न । पं । लाल स । गोला १ चांगा २~~
 खेराल ३

पं । मोहनविजय ग । पं । प्रताप स । उंमता १
 पं । लब्धिविजय ग । पं । लाभ स । सोईगाम १
 पं । दर्शनविजय ग । पं । देव स । } सावली १
 पं । कांतिविजय ग । पं । दर्शन स । } वषतापुर २
 पं । रत्नविजय ग । उ । श्रीशुभ स । पीलूचो १ चांद-
 नसर २ डमाड ३

पं । भाणविजय ग । पं । प्रेम स । दक्षणदेशे
 पं । प्रसिद्धविजय ग । पं । हित स । } पाहणपुर १
 पं । पद्मविजय ग । पं । माणिक्य स । } बसु २
 बगदा ३

पं । भक्तिविजय ग । पं । नय स । थिरा १ चांगा २
 पं । विवेकविजय ग । पं । कृष्ण स । असाउल नवो
 वास

पं । कुशलविजय ग । पं । मान स । आगलोड १
 कडोली २

पं । अमृतविजय ग । पं । भाण स । वडाली १ अह-
 मदनगर २ पेढामली ३

पं । मोहनविजय ग । पं । हंस स । सोरठदेशे
 पं । शान्तिविजय ग । पं । कृष्ण स । } वरिमगाम १
 पं । जसविजय ग । पं । विवेक स । } मांडल २
 पं । कांतिविजय ग । पं । लाल स

पं । गणेश रुवि ग । पं । हरि स । अस्मत्पार्श्वे
 पं । दीपविजय ग । पं । राज स । } लीवडी १
 पं । जयविजय ग । पं । दीप स । } अंचैवालिउं २
 पं । देवविजय ग । पं । विनीत स । मीयागाम १ ईषर २
 वलण ३

पं । गजविजय ग । पं । गंग स । } द्रांगधरो १
 पं । हंसविजय ग । पं । गज स । } चूडा २
 पं । सुजाणविजय । पं । शान्ति स । वडोदरो १
 पं । शुभविजय ग । पं । मान स । } राजनगर १
 पं । कनकविजय ग । पं । शुभ स । } रायपुर २
 पं । शांतिविजय ग । पं । उदय स । खेडि ब्रह्मानि १
 पं । जीतवर्धन ग । } पं । कल्याण स । दसाडो १
 पं । सकलवर्धन ग । }
 पं । जयविजय ग । पं । सुंदर स । रानेर १ कांबलेज
 २ कुंदियाणो ३

पं । कृष्णविजय ग । } पं । रंग स । कच्छदेशे
 पं । जसविजय ग । }
 पं । जीवविजय । पं । सुख स । कोठ १ गांगड २
 नानोदरो ३

पं । भक्तिविजय ग । पं । कांति स । } राधनपुर १
 पं । कुशलविजय ग । पं । राज स । } कमालपुर २
 अणवरपुरो ३

पं । केसरसोम ग । पं । धन स । सोवनगढ १
 पं । रत्नकुशल ग । पं । विनीत स । } बढवाण १
 पं । न्यानकुशल ग । पं । रत्न स । } सीहाणी २
 पं । मोहनविजय ग । पं । उत्तम स । पीपलदल १
 करवटिओ २

पं । उत्तमविजय ग । पं । जिन स । }
 पं । सुजाणविजय ग । पं । राम स । } सूरति १
 पं । हर्षविजय ग । पं । कृष्ण स । }
 पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । सुजाण स । लालना
 मांडवा १

पं । नायकविजय ग । पं । गुण स । } नडियाद १
 पं । भाणविजय ग । पं । सुजाण स । } वसुपेयज २
 पं । मोहनविजय ग । पं । गुलाल स । विहारा १
 मानपुर २

पं । मानविजय ग । पं । जिन स । } डभोई १
 पं । सुजाणविजय ग । पं । प्रेम स । } कारवण २
 पं । प्रज्ञाणविजय ग । पं । पुण्य स । राणकपुर १
 आंगणवाडो २

पं । घुस्यालविजय ग । पं । जिन स । } आज्ञाप्रमाणे
 पं । कस्तूरविजय ग । पं । घुस्याल स }
 पं । प्रेमविजय ग । पं । शुभ स । वडनगर १ द्यावड २
 गुंझा ३ उंझा ४
 पं । भाणविजय ग । पं । राम स । धीणोज १ ल्छणवा २
 पं । घुस्यालचंद्र ग । पं । भाग्य स । } वाराही १
 पं । घुस्यालविजय ग । श्रीजी स } सोनेथ २
 झझाम ३
 पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । रूप स । हेब्बदपुर १
 पं । चतुर विजय ग । पं । मेघ स । धोलको १ चि-
 लोरा २ वटादर ३
 पं । विनीतविजय ग । पं । नेम स । } चाणसमो १
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । विनीत स } कटोसण २
 रामपुरो ३
 पं । रत्नविजय ग । पं । पुण्य स । गोत्रको १ राफू २
 पं । घुस्यालविजय ग । पं । नेम स । } समी १ चंदूर २
 पं । उमेदविजय ग । पं । वृद्धि स } दूधषा ३
 पं । मानविजय ग । उ । श्री रूप स । वोहरा कठोर १
 वसराई २
 पं । भ्रष्टापविजय ग । पं । लक्ष्मी स । } भाभर १ बेणप
 पं । अमृतविजय ग । पं । प्रताप स } २ उच्चोसण ३
 पं । हस्तिविजय ग । पं । रंग स । ल्छणपुर १
 पं । इंद्रसोम ग । पं । गौतम स । } द्रापरो १ मह-
 पं । घुस्यालविजय ग । पं । गज स । } वासादडा २
 पं । रत्नचंद्र ग । पं । सुगाल स । गोधावी
 पं । न्यानविजय ग । पं । प्रमोद स । कडी १ सेदात-
 पुरो २ लाघणोज ३
 पं । कपूरविजय ग । पं । अमर स । फेदरा १ पीपली २
 पं । अमीविजय ग । पं । माणिक्य स । सिद्धपुर १
 सीहपुर २
 पं । अमरविजय ग । पं । सुख स } दक्षणदेशे
 पं । देवविजय ग । पं । अमर स }
 पं । उदयचंद्र ग । पं । भक्ति स । डीसा १ झेरडा २
 वरण ३
 पं । धनविजय ग । पं । राम स । भावड १ गोठडा २

पं । नयविजय ग । पं । माणिक्य स । } पाटडी १
 पं । क्षमारुचि ग । पं । गणेश स । }
 पं । विवेकविजय ग । पं । रत्न स । भरुअच्च १
 पं । उत्तमविजय ग । } पं । सुमति स । दक्षणदेशे
 पं । भावविजय ग । }
 पं । ज्ञानविजय ग । पं । लक्ष्मी स । साचोर १ थिराद २
 पं । प्रतापचंद्र ग । पं । दान स । } वीसलनगर १
 पं । भावचंद्र ग । पं । दोलत स । } कडा २ जासका ३
 देणपूर ४
 पं । जयसागर ग । पं । न्याय स । राजपुर १
 पं । कुंअरविजय ग । पं । गज स । झिणोर १ सांसरोद २
 पं । शोभाविजय ग । पं । चंद्र स । बारेजो १
 पं । जीवनविजय ग । पं । लाल स । देकावाडो १
 पं । अमृतविजय ग । पं । चंद्र स । वणोद १ पाडला २
 पं । डुंगरविजय ग । पं । मेघ स । जामपूर १ सांकरा २
 पं । अमृतविजय ग । पं । भाण स । कोरडा १ धोलकुंड २
 पं । जीवनविजय ग । पं । कल्याण स । हापा १
 पं । धीरसागर ग । पं । न्याय स । नवसारी १
 पं । उदयसागर ग । पं । न्याय स । बारेजो १
 पं । विवेकविजय ग । पं । ऋद्धि स । समउ १
 पं । भिमाविजय ग । पं । घुस्याल स । डांगरवुं १ वडसमुं २
 पं । रामसागर ग । पं । दोलत स । आंतरोली १
 पं । भीमाविजय ग । पं । रंग स । कोलीनी कंबोई १
 पं । विवेकविजय ग । पं । न्यान स । गांभू १
 पं । केशरविजय ग । पं । विनीत स । सांपरा १ वातिम
 २ फोरना ३
 पं । कस्तूरविजय ग । पं । न्याय स । मातर १
 पं । विनयचंद्र ग । पं । भक्ति स । मगरवाडो १ वड-
 गाम २ डाभला ३
 पं । राजविजय ग । पं । सुंदर स । ईटोलो १
 अनस्तू २
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । वृद्धि स । भेसाणा १
 छठियाडो २ सामेतरा ३
 पं । जसविजय ग । पं । प्रताप स । वडावली १
 पं । प्रेमविजय ग । पं । रूप स । खंभायत १

पं । हर्षचंद्र ग । पं । प्रमोद स । बलसाणो १

पोर्शाणा २

पं । महिमाविजय ग । पं । हित स । रानेरकोलीनी १

षीमाणा २

पं । राघवविजय ग । पं । लाल स । रणोद १ मणोद २

पं । दोलतविजय ग । पं । प्रेम स । } मुंडेठा १

पं । गुणविजय ग । पं । घुस्याल स । }

पं । मतिविजय ग । पं । गज स । काकर १

पं । वृद्धिविजय ग । पं । कांति स । मालण १

वासणा २

पं । भाणविजय ग । पं । मेळ स । वासा १ पाषल २

पं । माणिक्यविजय ग । पं । दीप स । पेटलाद १

पं । जिनविजय ग । पं । दर्शन स । गणाद् बहिः

पं । वृद्धिविजय ग । पं । विनय स । राणपुर १

पानसणा २

पं । मोहनचंद्र ग । पं । उदय स । धोता १ सकलाणा

२ मेता ३ मयादर ४

पं । लालविजय ग । पं । साधु स । कूअर १

पं । भाणविजय स । पं । सुमति स । बुहारी १

घुंटाडिओ २

पं । अनोपचंद्र ग । पं । अमी स । नेसडावे २

पं । केसरविजय ग । पं । लाल स । दांता १ वसही २

पं । कांतिविजय ग । पं । जीवन स । धाषा १

धनेरा २

पं । नायकविजय ग । पं । दीप स । } लींच १

पं । भवानविजय ग । पं । नायक स । }

नंदासणा २

पं । विनीतविजय ग । पं । हित स । दक्षणदेशे

पं । कृष्णविजय ग । पं । घुस्याल स । वेडि १

पं । रूपविजय ग । पं । गौतम स । उंबरी १ अरणी-

वाडो २

पं । जसविजय ग । पं । कांति स । कुकुआवि १

छणियार २

पं । धर्मविजय ग । पं । थान स । हणाद १ देलवाडो २

पं । सहजरुचि ग । पं । वल्लभ स । सूरतिमध्ये

पं । रत्नविजय ग । ऋ । देव स । भलगाम १

अत्रोद्धारतक्षेत्रादिसत्यापना अस्माभिर्विधे-
येति मं० ॥

॥ समस्त साधु समुदाय योग्यं । अपरं । सह
पट्टा प्रमाणं पोतापोता नहं क्षेत्रादेशं पुंहचयोजे कोई
पारका क्षेत्रमाहि रहस्यं तथा क्षेत्र आलट पालट करस्यं
तथा कोई क्षेत्र क्रय विक्रय करस्यं तथा चोमासामाहिं
कोई किहाई फिरस्यं हिरस्यं तथा कोई गृहस्थो सुं
चढी बोलस्यं तो तेहनं आकरो उपालंभ आवस्यं ।
सर्वथा गुदरास्यं नहीं गुदरवाज श्रीजीनी आण छे । एहं
जाणी मर्यादामे प्रवर्तुं ।

पट्टक ४

आ पट्टक ३ फुट २ इंच लांबो अने ६ १/२ पडोळो
छे. पंक्ति संख्या १२६.

सही

॥ ॐ नत्वा भ श्रीविजयदयासूरीश्वर गुरुभ्यो नमः ॥
सं १८२४ वर्षे भ । श्री श्री विजयधर्मसूरिभिर्ज्येष्ठ-
स्तित्यादेशपट्टको लि ॥ श्री गुर्जरदेशे ॥

पं । हेमविजय ग । श्रीजीसपरिकराः श्रीमरुदेशे ।

उ । श्रीराजविजय ग । हर्ष स ।

पं । इंद्रविजय ग । उ । श्रीराज स । } कच्छदेशे ।

पं । नेमविजय ग । पं । धिमा स ।

पं । ग्यानविजय ग । पं । नेम स ।

पं । विनीतविजय ग । पं । प्रेम स ।

पं । रंगविजय ग । पं । उदय स । वीसलनगर १ कडा

२ जासका ३ देणप ४

पं । हर्षविजय ग । पं । विवेक स । साबली १ पीपल-

दल करबटिओ २

पं । मोहनविजय ग । पं । सुमति स । } वावि १

पं । बुद्धिविजय ग । पं । मोहन स । } माढकुं २

पं । सुजाणविजय ग । पं । शांति स । वडोदरो १

द्रापरो २ मुंजपुर ३
 पं । लब्धिविजय ग । पं । लाभ स । उच्चोसण १
 पं । सामलचंद्र ग । पं । लाल स । मालण १ गोला २
 पं । रत्नविजय ग । उ । श्री शुभ स । मगरवाडो १
 वडगाम २
 पं । भाणविजय ग । पं । प्रेम स । दक्षणदेशे
 पं । प्रसिद्धविजय ग । पं । हित स । } राधनपुर १
 पं । पदमविजय ग । पं । माणिक्य स । } राफूर २
 कमालपूर ३
 पं । विवेकाविजय ग । पं । कृष्ण स । असाउल नवोवास १
 पं । भाक्तिविजय ग । पं । नय स । पाल्हणपुर १ वगदा
 २ मेता ३ मयादर ४
 पं । कुशलविजय ग । पं । भान स । वीजापुर १ द्याबड २
 पं । अमृतविजय ग । पं । भाण स । ईडर १
 पं । मोहनविजय ग । पं । हंस स । } राजनगर १ राय-
 पं । शुभ विजय ग । पं । मान स । } पुर २ गोधावी ३
 पं । कनकविजय ग । पं । शुभ स । }
 पं । गणेशरुचि ग । पं । हरि स । अस्मत्पार्श्वे
 पं । शांतिविजय ग । पं । कृष्ण स । } पाटडी १
 पं । जसविजय ग । पं । विवेक स । } बज्जणू २
 पं । कांतिविजय ग । पं । लाल स । }
 पं । देवविजय ग । पं । विनीत स । डभोई १ कारवण २
 पं । दीपविजय ग । पं । राज स । } वीरमगाम १
 पं । जयविजय ग । पं । दीप स । } भोज्जुआ २
 पं । शांतिविजय ग । पं । उदय स । वडावली १
 गांभू २
 पं । गजविजय ग । पं । गंग स । } वढवाण १
 पं । हंसविजय ग । पं । गज स । } सीहाणी २
 पं । जयविजय ग । पं । सुंदर स । रानेर १ कांवल्लेज २
 कुंदियाणो ३
 पं । जीतवर्धन ग । पं । कल्याण स । कुकुआव १
 पं । सकलवर्धन ग । पं । कल्याण स । मांडल १
 पं । कृष्णविजय ग । पं । जसविजय ग । पं । रंग स ।
 कच्छदेशे १

पं । जीवविजय ग । पं । सुख स । कोठ १ गांगड २
 नानोदरो ३
 पं । भक्तिविजय ग । पं । कांति स । } वाराही १ कोरडा
 पं । कुशलविजय ग । पं । राज स । } २ धोलकुंड ३
 पं । केसरसोम ग । पं । धन स । विहारा १ कानपुरो २
 पं । रत्नकुशल ग । पं । विनीत स । } लींबडी १
 पं । ग्यानकुशल ग । पं । रत्न स । } अंचेवालिउं २
 पं । मोहनविजय ग । पं । उत्तम स । जामला १
 पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । सुजाण स । आंतरोली १
 लालना मांडवा २
 पं । उत्तमविजय ग । पं । खुस्यालविजय ग । }
 पं । जिन स । } सूरति १
 पं । सुजाणविजय ग । पं । प्रेम स । } हरिपुरो २
 पं । सुजाणविजय ग । पं । राम स । }
 पं । भाणविजय ग । पं । गुण स । } नडियाद १
 पं । नायकविजय ग । }
 पं । मोहनविजय ग । पं । गुलाल स । गणाद् बहिः
 पं । मानविजय ग । पं । जिन स । } पादरो १
 पं । राजविजय ग । पं । सुंदर स । } ग्वासद २
 पं । प्रमाणविजय ग । पं । पुण्य स । समउ १
 पं । प्रेमविजय ग । पं । शुभ स । वडाली १ पेढामली २
 पं । भाणविजय ग । पं । राम स । रणोद १ मणोद २
 पं । खुस्यालचंद्र ग । भक्ति स । } चाणसमो १
 पं । खुस्यालविजय ग । श्री जी स । } रामपुरो २
 पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । रूप स । हेब्बदपूर १
 पं । चतुरविजय ग । पं । मेघ स । खंभायत १ वटा-
 दरो २
 पं । विनीतविजय ग । पं । नेम स । } समी १ चदूर २
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । विनीत स । } दूधवा ३
 पं । रत्नविजय ग । पं । पुण्य स । वेडी १ अणवर-
 पुरो २

पं । खुश्यालविजय ग । पं । नेम स । } मेसाणो १
 पं । उमेदविजय ग । पं । वृद्धि स } छटियाडो २
 सामेतरा ३
 पं । हस्तिविजय ग । पं । रंग स । नेसडावे १
 पं । मानविजय ग । उ । श्रीरूप स । वुहारी १ धसराई २
 पुंटाडिओ ३
 पं । प्रतापविजय ग । पं । लक्ष्मी स । } सोईमांम १
 पं । अमृतविजय ग । पं । प्रताप स । } बेणप २
 पं । रत्नचंद्र ग । पं । सुगाल स । मातर १ बारेजो २
 पं । इंद्रसोम ग । पं । गौतम स । } मीयागाम १
 पं । खुश्यालविजय ग । पं । गज स । } ईषर २ बलण ३
 पं । कपुरविजय ग । पं । अमर स । चूडा १ राण-
 पुर २
 पं । ग्यानविजय ग । पं । प्रमोद स । कडी १ छणी-
 यार २ कटोसण ३ लांवणोज ४
 पं । अमीविजय ग । पं । माणिक्य स । वडनगर १ धो-
 ता सकलाणा २
 पं । अमरविजय ग । पं । सुख स । } दक्षणदेशे
 पं । देवेद्रविजय ग । पं । अमर स । }
 पं । उदयचंद्र ग । पं । भक्ति स । डीसा १ झेरडा २
 राजपुर ३
 पं । नयविजय ग । पं । राम स । सीहपुर १
 पं । धनविजय ग । पं । माणिक्य स । द्रांगभरो १
 पं । क्षमारुचि ग । पं । गणेश स । कूर १
 पं । विवेकविजय ग । पं । ऋद्धि स । रानेर कोलीनी १
 वातिम २ फोरणा ३
 पं । उत्तमविजय ग । } पं । सुमति स ।
 पं । भावविजय ग । } दक्षणदेशे ।
 पं । मोहनविजय ग । पं । प्रताप स । उंमता १
 पं । ज्ञानविजय ग । पं । लक्ष्मी स । साचोर १ थिराद २
 पं । प्रतापचंद्र ग । पं । दान स । } सिद्धपुर १
 पं । भावचंद्र ग । पं । दोलत स । } लालपूर २
 पं । जयसागर ग । पं । न्याय स । राजपुर १
 पं । कुंअरविजय ग । पं । गज स । ईंटोलो १ महेवा-
 सादडा २ अनस्तु ३

पं । अमृतविजय ग । पं । भाण स । सांपरा १ सांकरा २
 पं । हर्षविजय ग । पं । कृष्ण स । वोहरा कठेर १
 पं । सोभागविजय ग । पं । चंद्र स । नंदासण १
 पं । जीवनविजय ग । पं । लाल स । सेदातपुरो १
 पं । हुंगरविजय ग । पं । मेव स । उंवरी १ अरणी -
 वाढो २
 पं । अमृतविजय ग । पं । चंद्र स । देकावाडो १
 पं । धीरसागर ग । पं । न्याय स । धोलको १
 पं । विवेकविजय ग । पं । रत्न स । भरुअच्च १
 पं । गुलालचंद्र ग । पं । सामल स । खेरालु १
 पं । कांतिविजय ग । पं । दर्शन स । ईलोल १ हापा २
 पं । जीवनविजय ग । पं । कल्याण स । अहमदनगर १
 पं । खिमाविजय ग । पं । खुश्याल स । लीच १
 पं । रामसागर ग । पं । दोलत स । दसाडो १
 पं । भीमविजय ग । पं । रंग स । थिरा १
 पं । विवेकविजय ग । पं । ग्यान स । धीणोज १ ल्णवा २
 पं । केसरविजय ग । पं । विनीत स । वरण १
 पं । कस्तुरविजय ग । पं । ग्यान स । चिलोरा १
 पं । विनयचंद्र ग । पं । भक्ति स । पील्चो १ चांदण-
 सर २ डभाड ३
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । वृद्धि स । भाभर १ जाम-
 पुर २ तेरवाडो ३
 पं । जसविजय ग । पं । प्रताप स । सोनेथ १ झझाम २
 पं । प्रेमविजय ग । पं । रूप स । पेडलाद १
 पं । हर्षचंद्र ग । पं । प्रमोद स । वखतापुर १
 पं । महिमाविजय ग । पं । हित स । मुंडेठा १
 पं । राववाविजय ग । पं । लाल स । राणकपुर १
 पं । दोलतविजय ग । पं । प्रेम स । } काकर १
 पं । खुश्यालविजय ग । पं । गुण स । } धीमाणा २
 पं । मतिविजय ग । पं । गज स । वासा १ षाषल २
 पं । वृद्धिविजय ग । पं । कांति स । बसउ १ चांगा २
 पं । मोहनचंद्र ग । पं । उदय स । मावड १ गोठडा २
 पं । भाणविजय ग । पं । मेष स । ल्णपुर १
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । दीप स । वसुपेयज १

પં । જિનવિજય ગ । પં । દર્શન સ । ગણાદ્ બહિઃ
 પં । વૃદ્ધિવિજય ગ । પં । વિનય સ । ફેદરા ૧ પીપલી ૨
 પં । લાલવિજય ગ । પં । સાધુ સ । ગોત્રકો ૧
 પં । માળવિજય ગ । પં । સુમતિ સ । જિણોર ૧
 સંસરોદ ૨

પં । કસ્તુરવિજય ગ । પં । સુસ્યાલ સ । નવસારી ૧
 પં । પુણ્યસોમ ગ । પં । કેસર સ । સોવનગઢ ૧
 પં । મુક્તિવિજય ગ । પં । હસ્તિ સ । દક્ષણદેશે ૧
 પં । અનોપચંદ્ર ગ । પં । અમી સ । મલગામ ૧
 પં । કાંતિવિજય ગ । પં । જીવણ સ । ધાષા ૧ ધનેરા ૨
 પં । નાયકવિજય ગ । પં । દીપ સ । } વણોદ ૧
 પં । ભવાળવિજય ગ । પં । નાયક સ । } પાઢલા ૨
 પં । વિનાતિવિજય ગ । પં । હિત સ । દક્ષણદેશે ૧
 પં । કૃષ્ણવિજય ગ । પં । સુસ્યાલ સ । ઢાંતા ૧ વસહી ૨
 પં । રૂપવિજય ગ । પં । ગૌતમ સ । કોલીની કંબોઈ ૧
 પં । જસવિજય ગ । પં । કાંતિ સ । ઢાંગરવું ૧
 વડસમું ૨

— પં । ધર્મવિજય ગ । પં । માન સ । હણાદ ૧ પોસીનાર
 પં । સહજરુચિ ગ । પં । વલ્લભ સ । સૂરતિમધ્યે ૧
 પં । રત્નવિજય ગ । કદ । દેવ સ । ચાંગા ૧
 પં । રંગચંદ્ર ગ । પં । ભક્તિ સ । વલાસળો ૧

॥ અત્રોદ્ધરિત ક્ષેત્રાદિ સત્યાપના અસ્માભિર્વિધેયેતિ મંગલં ॥

॥ સમસ્ત સાધુ સમુદાય યોગ્યં । અપરં સહુ પટ્ટા
 પ્રમાણં પોતા પોતાનં ક્ષેત્રાદેશં પુંહચયો । જે કોઈ
 પારકા ક્ષેત્રમાંહિ રહસ્યં તથા ક્ષેત્ર આલટ પાલટ કરસ્યં
 તથા કોઈ ક્ષેત્ર ક્રયવિક્રય કરસ્યં તથા ચોમાસા
 માંહં કોઈ કિહાં ફિરસ્યં હિરસ્યં તથા કોઈ ગૃહસ્થોસું ।
 ચઢી બોલસં તો તેહનં આકરો ઉપાલંભ આવસ્યં ।
 સર્વથા ગુદારાસ્યં નહીં । ગુદરવાજ અમ્હનં શ્રી શ્રી જી
 ની આપાળં । એહવું જાણી મર્યાદામાંહિ પ્રવર્તવું ॥

પટ્ટક ૫.

આ પટ્ટક ૩ પુટ ૧ ઇંચ લાંબો અને ૬ પહેલો
 છે. પંક્તિઓ ૧૩૭.

સહી

॥ ૐ નત્વા મ । શ્રીવિજયદયાસૂરીશ્વાગુરુભ્યો નમઃ ॥

સંવત્ ૧૮૩૭ વર્ષે મ । શ્રી શ્રીવિજયધર્મસૂરીભિર્જ્યે-
 ઇસ્થિત્યાદેશપટ્ટકો લિખ્યતે । શ્રીગુર્જરદેશે ।

પં । દેવવિજય ગ । પં । શ્રોજી સપરીકરા રાઢનપુર ૧
 વારાઈ ૨ મીલોટ ૩ કમાલપુર ૪

પં । રામવિજય ગ । પં । રંગ સ । } ચાળસમું ૧
 પં । લક્ષ્મીવિજય ગ । પં । રામ સ । } વઢાવલી ૨
 કંબોઈ સોલંકીનો ૩

પં । નેમવિજય ગ । પં । હંસ સ । રાજનગરમધ્યે
 પં । શાન્તિવિજય ગ । પં । ઉદય સ । વેઢ ૧ રાફૂ ૨
 પં । રંગવિજય ગ । પં । જ્ઞાન સ । } મેસાળા ૧
 પં । શાન્તિવિજય ગ । પં । રંગ સ । } ધિણોજ ૨
 પં । હંસવિજય ગ । પં । સુજાળ સ । પાધરું ૧ અનસ્તુર
 ઈધર ૩

પં । શાન્તિવિજય ગ । પં । કૃષ્ણ સ । } રાજનગર ૧
 પં । હેમવિજય ગ । પં । કપૂર સ । } રાયપૂર ૨

આસાવલ નવો વાસ ૩

પં । ન્યાનવિજય ગ । પં । નેમ સ । વીસલનગર ૧ વઢ-
 નગર ૨ ગોટુઆ ૩

પં । જયવિજય ગ । પં । દીપ સ । વીરમગાંમ ૧ મોજુયા ૨
 ગારીઆ ૩ કેસરડી ૪

પં । ભક્તિવિજય ગ । પં । કાંતિ સ । }
 પં । કુશલવિજય ગ । પં । કૃષ્ણવિજય ગ । પં । રાજ સ । }
 પાલ્હનપુર ૧ પીલુંચું ૨ ગાવજ ૩ ગોઠઢા ૪
 વગદા ૫

પં । કલ્યાણવિજય ગ । પં । પ્રસિદ્ધ સ । } પોટળ ૧
 પં । સિવસુંદર ગ । પં । ઉત્તમ સ । } કુંગર ૨
 પં । જિનવિજય ગ । પં । પદમ સ । } ચિલોટું ૩
 પં । દેવવિજય ગ । પં । અમી સ । } ઠાણું ૪
 અસ્મત્પાર્શ્વે

પં । મોહનવિજય ગ । પં । નય સ । }
 પં । વૃદ્ધિવિજય ગ । પં । દેવ સ । } દશાડું ૧
 પં । પુણ્યવિજય ગ । પં । ભક્તિ સ । } કલ્યાડું ૨
 પં । ઉત્તમવિજય ગ । પં । સુમતિ સ । સૂરતિ ૧ નવસારી ૨

१. मोहनविजय ग । पं । उत्तम स । आगलोट १
 २. सकलवर्धन ग । पं । कल्याण स । } वढवाण १
 ३. विवेकवर्धन ग । पं । मेव स । } चुडा २
 ४. मनरूपसागर ग । पं । अनन्त स । सावली १
 ५. वलासगुं २
 ६. जिनविजय ग । पं । कपूर स । दक्षणदेशे । गांधली १
 ७. रत्नकुशल ग । पं । विनीत स । } पाटडी १
 ८. न्यानकुशल ग । पं । रत्न स । } वणोद २
 ९. पाडला ३
 १०. सुबुद्धिविजय ग । पं । सुजाण स । नडीयाद १
 ११. कनकविजय ग । पं । सुभ स । मीयां १ वलण २
 १२. मानविजय ग । पं । जिन स । राजनगरमध्ये
 १३. भूस्यालविजय ग । पं । जिन स । आमोद १
 १४. पदमविजय ग । पं । उत्तम स । पाटणमध्ये
 १५. भाणविजय ग । पं । रांम स । छठिआइं १ लुंणवा २
 १६. सामेतरा ३ सदातपुं ४ वडसमुं ५ कडी ६
 १७. छणीयार ७
 १८. लालविजय ग । पं । रत्न स । लींबडी १ अंचेवा-
 १९. लींउ २ पांनसणा ३ उतेलीउ ४
 २०. कुशलविजय ग । पं । देव स । वसवावी १ ।
 २१. हस्तिविजय ग । पं । कुशल स । गणाद् बहिः ।
 २२. सुबुद्धिविजय ग । पं । रूप स । हेबदपुर १
 २३. भूस्यालविजय ग । पं । श्रीजी स । } वाराही १
 २४. कल्याणचन्द्र ग । पं । भूस्याल स । } धोलकडुं २
 २५. विनीतविजय ग । पं । नेम स । } समी १
 २६. माणिक्यविजय ग । पं । विनीत स । } दूधषा २
 २७. धावल ३
 २८. धवाणा ४
 २९. चतुरविजय ग । पं । मेव स । पेटलाद १ वटादरुं २
 ३०. वसु ३ पेयज ४
 ३१. मोहनविजय ग । पं । गुलाल स । गणाद्बहि १
 ३२. अमीविजय ग । पं । सुख स । थराद १ गेला २
 ३३. हंसविजय ग । पं । गज स । सिधपुर १ सीपुर २

३४. पं । जिनविजय ग । पं । जय स । सोवनगढ १ दमण २
 ३५. आगासी ३
 ३६. पं । उमेदविजय ग । पं । वृद्धि स । वीजापुर १ लाडोल २
 ३७. पं । पदमविजय ग । पं । उमेद स । मोहनपुर १ रणासण २
 ३८. पं । हस्तिविजय ग । पं । रंग स । जांमपुर १ कसरा २
 ३९. पं । हर्षविजय ग । पं । मोहन स । जासका १ उंमता २
 ४०. देणप ३
 ४१. पं । मुक्तिविजय ग । पं । श्रीजी स । } डभोई १
 ४२. पं । डुंगरविजय ग । पं । मुक्ति स । } कारवण २
 ४३. पं । प्रतापविजय ग । पं । लक्ष्मी स । } वेंणप १
 ४४. पं । अमृतविजय ग । पं । प्रताप स । } कोरडा २
 ४५. पं । गोविन्दविजय ग । पं । हेम स । }
 ४६. पं । अमीविजय ग । पं । रत्न स । } गोत्रकूं १
 ४७. पं । भाणविजय ग । पं । हंस स । } झझांम २
 ४८. पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । जीव स । द्रांगदरुं १
 ४९. सायला २ शिष्य मेघविजय गाणाद्बहि
 ५०. पं । भूस्यालविजय ग । पं । ऋद्धि स । टीकर १ घांटीलुं २
 ५१. पं । मानविजय ग । पं । दीप स । कच्छेदेशे
 ५२. पं । वृद्धिविजय ग । पं । सुजाण स । द्रापरो १ पाध-
 ५३. रीओ २
 ५४. पं । कपूरविजय ग । पं । अमर स । कोठ १
 ५५. पं । नयविजय ग । पं । राम स । मेता १ मयादर २
 ५६. बसु ३
 ५७. पं । कस्तुरविजय ग । पं । मान स । वोरा कठोर १
 ५८. कुंदीआणुं २
 ५९. पं । धनविजय ग । पं । माणिक्य स । सोईगांम १ भरडुउं २
 ६०. पं । रत्नविजय ग । पं । न्यान स । लींच १
 ६१. पं । दर्शनविजय ग । पं । न्यान स । गणाद्बहि
 ६२. पं । माणिक्यविजय ग । पं । मोहन स । पाटणमध्ये
 ६३. पं । बुद्धिविजय ग । पं । मोहन स । } वावि १
 ६४. पं । मेवविजय ग । पं । अस्मत्स । } माडकुं २
 ६५. पं । विवेकविजय ग । पं । ऋद्धि स । मुंडेटु १ लुणपुर २
 ६६. छत्राला ३
 ६७. पं । ज्ञानविजय ग । पं । लक्ष्मी स । साचोर १

पं । प्रतापचन्द्र ग । पं । हान स । } गणादूबहि
 पं । भावचंद्र ग । पं । दोलत स । }
 पं । जसविजय ग । पं । कान्ति स । कटोसण १ वातिम २
 फोरणा ३
 पं । कुंअरविजय ग । पं । गज स । ग्वासद १
 पं । हीराचंद्र ग । पं । गुलाल स । } ईडर १
 पं । धीरजचंद्र ग । पं । हीरा स । } घेरालु २
 पं । अमृतविजय ग । पं । भाण स । चंदूर १
 पं । डुंगरविजय ग । } पं । मेव स । उंबरी १
 पं । भाणविजय ग । } काकर २
 पं । नायकविजय ग । पं । विनय स । वषतापुर १
 जामला २
 पं । इन्द्रविजय ग । पं । अमृत स । वडाली १
 पं । चन्द्रविजय ग । पं । उत्तम स । राजनगरमध्ये
 पं । हर्षविजय ग । पं । जस स । धोलकुं १
 पं । सोभाग्यविजय ग । पं । चंद्र स । डांगरबुं १
 पं । प्रेमविजय ग । पं । भाण स । नानोदरुं १
 पं । अमृतविजय ग । पं । चंद्र स । नंदासण १ लांघ-
 णोज २
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । सुबुद्धि स । आंतरोली १
 पं । जीवनविजय ग । पं । लाल स । फेदरा १ पीप-
 लीउं २
 पं । प्रेमविजय ग । पं । दर्शन स । वागडदेश
 पं । कान्तिविजय ग । पं । दर्शन स । वागडदेश
 पं । अमृतविजय ग । पं । विवेक स । भरुअच्य १
 पं । शिमाविजय ग । पं । घूस्याल । कुकुआवि १
 देकावाडुं २
 पं । रूपसागर ग । पं । राम स । लालना मांडवा १
 कटोदरु २
 पं । विनयचंद्र ग । पं । भक्ति स । वरण १ झीवाल २
 ब्रावा ३ घनेरा ४
 पं । नायकविजय ग । पं । गुलाल स । द्यावड १
 पं । कस्तुविजय ग । पं । भाग्य स । मातर १
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । वृद्धि स । मोरबाडुं १
 उच्चोसण २ सोनेथ ३

पं । प्रतापविजय ग । पं । वृद्धि स । पंचार १
 पं । रत्नविजय ग । पं । प्रेम स । धंभायत १
 पं । महिमाविजय ग । पं । हित स । रानेर १ नेसडा २
 पं । राजविजय ग । पं । सुंदर स । वडोदरुं १
 ईटोलुं २
 पं । जीवणाविजय ग । पं । नायक स । अम्मदनगर १
 पं । घूस्यालविजय ग । पं । प्रेम स । ईलोल १ कानडा २
 पं । यसविजय ग । पं । प्रताप स । अणकरु १
 पं । सोभाग्यविजय ग । पं । क्षिमा स । मोभासादडा १
 पं । रविजय ग । पं । विनीत स । समउं १ धीमाणा २
 पं । दोलतविजय ग । पं । प्रेम स । } थिरा १
 पं । गुणविजय ग । पं । घूस्याल स । } गोलीवाडुं २
 पं । ज्योतिर्विजय ग । पं । रत्न स । दक्षिणदेशे
 पं । भाणविजय ग । पं । केसर स । कुअर १
 पं । वृद्धिविजय ग । पं । कान्ति स । मालण १ गोला २
 वडगांम ३
 पं । यसविजय ग । पं । कनक स । सोझितरा १
 पं । रूपविजय ग । पं । घूस्याल स । मुंजपुर १
 पं । हंसविजय ग । पं । जीवण स । वेडवहमानी १
 पं । पुन्यसोम ग । पं । केसर स । व्यारा १ कानपुरो २
 पं । देविद्रविजय ग । पं । हर्ष स । बुहारी १ पुंटाडीओ २
 पं । मतिर्विजय ग । पं । गज स । गणादू बहि
 पं । मोहनचंद्र ग । पं । उदय स । मगरवाडुं १
 पं । पानाचंद्र ग । पं । उदय स । डीसा १ झेरडा २
 राजपुर ३
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । दीप स । गंगड १
 देवाडभो २
 पं । जिनविजय ग । पं । दर्शन स । हरसोर १
 पं । लालविजय ग । पं । माणिक्य स । गांमु १
 पं । वृद्धिविजय ग । पं । विनय स । गोधात्री १
 पं । भाणविजय ग । पं । सुमति स । झीणोर १
 पं । भगनविजय ग । पं । न्यायक स । मणोद १
 पं । रामविजय ग । पं । विनीत स । रानेर १ वाळोल २
 पं । गुणविजय ग । पं । प्रेम स । सांपरा १

पं । कृष्णविजय ग । पं । भूस्याल स । धोतासकलाणा ?
 पं । रूपविजय ग । पं । गौतम स । कंबोई कोलीनी ?
 पं । रविजय ग । पं । केशर स
 पं । प्रेमविजय ग । पं । माभेर ?
 पं । वसंतविजय ग । पं । देव स । सांकरा ?
 पं । मानविजय ग । पं । रत्न स । पीपलदल ? कर-
 बटीउं ?

पं । रत्नविजय ग । पं । देव स । तेरवाहुं ?
 पं । मोहनसोभाग्य ग । पं । भाग्य स । आंगणवाहुं ?
 पं । क्षिमास्वि ग । पं । गणेश स । मांडल ?
 पं । भाग्यविजय ग । पं । यस स । बजाणुं ?
 पं । मणिविजय ग । पं । मान स । रणोज ?
 पं । सहजस्वचि ग । पं । वल्लभ स । सूरतमध्ये
 पं । रामविजय ग । पं । तेज स । सीहाणी ?
 पं । ज्ञानसागर ग । पं । उदय स । भालक ?
 पं । हेमविजय ग । पं । भीम स । टांकणपुर ? भल-
 गांम ? चांगा ?

अत्रोद्धृष्टक्षेत्रादिसत्यापना अस्माभिर्विधेयति मङ्गलम् ।

॥ समस्त साधु समुदाय योग्यं अपरं सहु पट्टा प्रमाणे
 पांता पांताने क्षेत्रादेशे जई पोहच्यो। जे कोई पारका क्षेत्र
 माहें रहस्यें तथा क्षेत्र आलटपालट करस्यें तथा कोई
 चोमासामाहिं फरस्यें हरस्यें तथा कोई गृहस्थोस्युं चढी
 बोलस्यें तथा गच्छने कामें एकठा नहि थाईं तो आकरो
 उपालंभ आवस्यें । गुदरास्यें नही । सर्वथा ज गुदरवाज
 श्री श्रीजीनी आंग छे । एहवुं जाणि सर्व मर्यादामाहिं
 प्रवर्तवुंज ॥

पट्टक ६.

आनी लंबाई ३ फुट अने पडोलाई ७ १/२ छे. पं-
 क्तिओ एकंदर १३९.

सही

ॐ नमः ॥ भ श्री श्रीविजय धर्मसूरीश्वर गुरुभ्यो
 नमः । सं । १८६६ वर्षे ।

भ । श्री श्रीविजय जिनेद्र सूरीभिर्येष्टास्थित्यादेश-
 पट्टकः लि । श्री गुर्जरदेशे ॥
 पं । दानविजय ग । श्रीजी सपरिकरा । भावनगर ?
 वरतेज २ दाटा ३
 पं । खुशालविजय ग । वृद्धश्रीजी स । पं । नायक विजय ग
 उ । श्री खुश्यालस । धिरा ? झालमोल २ कुशलपरो
 ३ तेरवाडो ३ चांगा ५
 पं । मोहनविजय ग । पं । नय स । पं । रूपविजय
 ग । पं । राज स । राधनपुर ? कमालपुर २ भीलोड
 बाघल मांडवी ३
 पं । उत्तमविजय ग । पं । सुमति स । पं । लाधाचंद्र
 ग । पं । रंग स । मुंमर ? अगासी २ बाहिरको ३
 पं । कृष्णविजय ग । पं । राज स । पं । धनविजय ग ।
 पं । भक्ति स । समी ? चंदूर २ दूधा धंधाणा ३
 पं । वल्लभविजय ग । पं । हित स । पं । भावविजय
 ग । पं । हंस स । मझ्या ? वडोदरो २ इंदोले ३
 पं । हेमविजय ग । श्री जी स । वडाली ? वषतापुर २
 पं । राजवर्धन ग । पं । सकल स । पं । वीरवर्धन ग ।
 पं । जीत स । पं । खुश्यालवर्धन ग । पं । धर्म
 स । वढवाण ? चूडा २ राणपुर ३ साहेला ४
 पं । ललितविजय ग । पं । चतुर्विजय ग । पं । मोती-
 विजय ग । पं । ग्यान स । विसलनगर ? कडा २
 जासका ३ सीवाला ४ गोठवा ५ भालक ६ गुंजा
 ७ देणप ८ घरोडामगरोडा ९
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । विनीत स । पं । ज्ञान-
 विजय ग । पं । माणिक्य स । वेड १ राफु २
 पं । हुंगरविजय ग । पं । मुक्ति स । पं । विवेकविजय
 ग । पं । हुंगर स । सुरति ? नवसारी २
 पं । रूपविजय ग । पं । पदम स । सोरठदेशे नवोनगर ?
 पं । रंगविजय ग । पं । अमृत स । भरुअछ ? देज-
 वारो २
 पं । तत्त्वविजय ग । पं । जय स । पादरो ? गवासद २
 ओडपाड ३
 पं । प्रतापविजय ग । पं । उत्तम स । दमण १ बालोल २

पं । देवविजय ग । पं । अमी स । पं । कनकविजय
ग । पं । कपूर स । मेसांणो १ उंढाइ २ लांबणोज
३ छठीयाडो ४ नंदासण ५ डांगरुओ ६ बिलो-
दरो ७

पं । देवविजय ग । पं । दीप स । पं । मानविजय ग ।
पं । हित स । राजनगर १ हैवदपुर २ असावल
३ नवोवास ४ फेदरा ५ रायपुर ६ परोहतीयो ७
हर्षजीना मुआडा ८

पं । विनयविजय ग । पं । कल्याण स । पं । ऋषभ
विजय ग । पं । जिन स । पाटण १ कुणगर २
वायड ३ अडीया ४

पं । माणिक्यविजय ग । पं । मोहन स । आगलोड १
पं । उत्तमचंद्र ग । पं । उदय स । पालणपुर १ बगदा
२ दांतावसी ३ सेरगढ ३

पं । कांतिविजय ग । पं । न्यान स । पं । देवविजय
ग । पं । कांति स । विजापुर १ लाडोल २ हापु
३ भांडु ४

पं । न्यानविजय ग । पं । गंग स । वाराही १ धोल-
कडो २ अगीचांणो ३

पं । हस्तिविजय ग । कुशल स । पं । मणिक्कविजय
ग । पं । हस्ति स । गणाद्वहिः

पं । हेमविजय ग । पं । कपुर स । पं । चतुर्विजय ग । पं ।
शांति स । गोत्रको १ नवोपरो २

पं । कल्याणविजय ग । पं । जय स । दसाडो १ कलाडो
२ संखेश्वर ३

पं । नायकविजय ग । पं । केशरविजय ग । पं । जय
स । विरमगाम १ गोरीया २ भोजवा ३

पं । भाग्यविजय ग । श्री जी स । बजांणो १

पं । गुमानविजय ग । पं । नायक स । लींबडी १
अंभेवालीयो २

पं । खुस्यालविजय ग । पं । राज स । लछि १

पं । हिरविजय ग । पं । भांण स । गढ १ मंडाणा २

पं । गोकलविजय ग । पं । वृद्धि स । मगरवाडो १

पं । दीपविजय ग । पं । प्रेम स । पं । उभेदविजय

ग । दीप स । पीपलदल १ करपटीयो २

पं । रविविजय ग । पं । मेरु स । पं । केशरविजय ग ।
पं । रवि स । मांडल १ छणीयार २

पं । भाणविजय ग । पं । केशर स । पं । मोहन-
विजय ग । पं । भाण स । वणोद १ कुंआरद
२ संषलपुर ३

पं । रुपविजय ग । पं । केशर स । गणाद्वहिः

पं । रविविजय ग । पं । विनीत स । चाणसमो १
कंवोई २ वडावली ३ कंथरावी ४ वसी ५ संडेर
६ लुणावा ७ मुंडेरा ८ घांभलणा ९

पं । शांतिविजय ग । पं । बुद्धि स । वाव १ माढको २

पं । विनयविजय ग । पं । रावव स । डीशा १ डोआ
२ समओर वीयांणो ३

पं । अमृतविजय ग । पं । प्रताप स । सोइगाम १
असारो २

पं । केशरविजय ग । पं । मेव स । अस्मत् पार्श्वे

पं । प्रतापविजय ग । पं । विवेक स । राणकपुर १
भलगाम २

पं । हेमविजय ग । पं । भीम स । जामपुर १ आम-
लुणा २

पं । वल्लभविजय ग । पं । गुणविजय ग । पं । वि-
मल स । कुंअर १ अणोरपुरो २ लोभाडो ३

पं । मुक्तिविजय ग । पं । हंस स । इडर १ लींबो-
दरो २

पं । राजेंद्रविजय ग । अस्मत् स । ब्रापरो १

पं । कांतिविजय ग । अस्मत् स । सरीयद १

पं । रत्नविजय ग । पं । हेम स । प्रातेज १

पं । गुज्ञानविजय ग । उ । श्री सोभाग्य स । मणोद १

पं । शांतिकुशल ग । पं । विवेक स । हरीपुरो १ छापरी-
याओल २ वोरकठोर ३

पं । नवलविजय ग । पं । जिन स । वसु १

पं । भक्तिविजय ग । पं । देव स । गणाद्वहिः ॥

पं । हेमविजय ग । पं । गोतम स । पाटडी १ केशरडी
२ नानोदरो ३

पं । ज्ञानविजय ग । पं । राजेंद्र स । जंबूसर १	पं । लक्ष्मीविजय ग । पं । तेज स । वडनगर १ उमता २
पं । राजविजय ग । पं । रूप स । सांबली १ बला- सणो २	पं । भवानविजय ग । पं । प्रमोद स । झीणोर १
पं । रूपविजय ग । पं । मोहन स । मावड गोठडा १ उंबरी २	पं । रूपविजय ग । उ । सौभाग्य स । सारठदेशे
पं । भीमविजय ग । पं । लाल स । रानेर १	पं । तेजविजय ग । पं । रत्न स । सांकरा १
पं । धनविजय ग । पं । फत्ते स । मातर १	पं । नायक विजय ग । पं । इंद्र स । धौणोज १ वांसा २ दोनावाडो ३
पं । जीतविजय ग । पं । माणिक्यविजय ग । पं । लाल स । डमोइ १ कारवण २ लील्लोड ३	पं । हर्ष विजय ग । पं । खुस्याल स । कडी १ देकावाडो २
पं । लालविजय ग । पं । उमेद स । जामला १	पं । हर्षविजय ग । पं । पदम स । खेड १ ब्रमाना २
पं । मुक्तिचंद्र ग । पं । भाव स । सीपूर १	पं । मानविजय ग । पं । विनय स । राजपुर १
पं । हेमचंद्र ग । पं । विनय स । मालण १	पं । सरूपचंद्र ग । पं । हीर स । खेरालु १ अहमदनगर २
पं । प्रेमचंद्र ग । पं । जीवण स । झेरडा १ वरण २	पं । धीरविजय ग । पं । हर्ष स । थिराद १
पं । हर्षविजय ग । पं । रत्न स । गोधावी १	पं । मुक्तिविजय ग । पं । मेघ स । मुंडेठो १ रामपुरो २
पं । हर्षविजय ग । पं । धर्म स । मोभासादडा १ मुंजपुर २	पं । दीपविजय ग । पं । हस्ति स । पीपली १
पं । कांतिविजय ग । पं । नायक स । वारेजो १	पं । भाग्यविजय ग । पं । अमृत स । पीलुचो १
पं । धर्मविजय ग । पं । पुन्य स । धोतासकलांणा १	पं । रंगविजय ग । पं । प्रेम स । नडीयाद १
पं । प्रतापविजय ग । पं । फत्ते स । मेता १	पं । ज्ञानविजय ग । पं । जीत स । आंतरोली १
पं । विवेकविजय ग । पं । गोविंद स । अनस्तु १	पं । शांतिविजय ग । पं । रूप स । गणादबहिः
पं । वसंतविजय ग । पं । भाग्य स । सरषेज १	पं । विद्याविजय ग । पं । रूप स । द्यावड १
पं । उत्तमविजय ग । पं । मेघ स । अस्मत् पार्श्वे	पं । लालविजय ग । पं । किस्तुर स । पेटलाद १
पं । तेजविजय ग । पं । माणिक्य स । कोठ १ गांगड २	पं । वसंतविजय ग । पं । देव स । रणोद १
पं । हंसविजय ग । पं । रवि स । कोरडो १ सोनेथ २	पं । रूपविजय ग । पं । भाव स । वडावल १
पं । जयविजय ग । पं । रवि स । उंबरी १	पं । सुजाणविजय ग । पं । विनीत स । चिल्लोडो १ बदरको २
पं । लक्ष्मीविजय ग । पं । महिमा स । } धानेरा १	पं । रूपविजय ग । पं । भाण स । विहारा १
पं । विनयविजय ग । पं । दोलति स । } लुंगपुर २	पं । हितविजय ग । पं । जिन स । मांडवी १
पं । भक्तिविजय ग । पं । रूप स । कंवोइ १ देयोदर २	पं । हेमविजय ग । पं । देवेंद्र स । बुहारी १
पं । कांतिविजय ग । पं । दोलति स । पं । सुमति विजय ग । पं । गुण स । कहरा १ काकर २	पं । हितविजय ग । पं । मान स । नडीयाद १
पं । खुस्यालविजय ग । पं । प्रेम स । इलोल १	पं । प्रेमविजय ग । पं । भीम स । वसरावी १
पं । भवानविमल ग । पं । सिद्धि स । पाडला १	पं । हितविजय ग । पं । मेघ स । पंचासर १
	पं । हेमविजय ग । पं । मोहन स । वडा १ वेमांणा २
	पं । भीमविजय ग । पं । प्रेम स । मोरवाडो १
	पं । नेमविजय ग । पं । राम स । गांभू १
	पं । रामविजय ग । पं । तेज स । सोयाणो १
	पं । वृद्धिविजय ग । पं । भीम स । भामर १ कुआलार

पं । प्रेमविजय ग । पं । शीव स । धोलको १ मोरीयो २	पं । न्यानविजय ग । पं । जीत स । सेनापुर । कोर-
पं । दयासोम ग । पं । जीत स । इपर १ बलण २	लवारा । मेथी । समनी । राजपीपला ।
पं । फत्तेविजय ग । पं । भाण स । वैणप १	जंबुगाम । धवलगाम । ठाणु २ आमोद मध्ये
पं । न्यानविजय ग । पं । सोभाग्य स । पांचडा १	पं । गौतमविजय ग । पं । जोत स । साणंद । मोरीयुं ।
पं । तत्त्वसोम ग । पं । राज स । सोवनगढ १	मोडासर । कुंआरज । कौठ । धेगडा ।
पं । कपुरविजय ग । पं । विनय स । साचोरकारोला १	वारद (?) पीपली । बलदांणो । गोरज । धो-
पं । प्रेमविजय ग । पं । अमृत स । रानेर १	लेरा । बावलो । नानोदरं । सांकोड ।
पं । लक्ष्मीविजय ग । पं । खुस्याल स । उंचोसण १	मांकोड । धोलराविंदर ।
पं । राजविजय ग । पं । दर्शन स । कडी १	पं । दयालविजय ग । पं । विद्या स । नीकोरं ।
पं । विवेकविजय ग । पं । हर्ष स । वोरसद १ वटादरो २	पं । भक्तिविजय ग । पं । पदम स । जंबुसर । कारोल ।
	मासर । गजेरा । हणषी ।

अत्रोद्धरीत क्षेत्रादि सत्यापना अस्माभिर्विधेयति मंग-
लं ॥ गच्छ बार वालाथी आहार विवहार करसे ते उपा-
लंभ पामशे ॥

समस्त साधु समुदाय योग्यं । अपरं सहु पद्दा पमाणे
पोताने क्षेत्रादेशे जइ पोहचज्यो । त० कोइ पारकाक्षेत्र-
मांहि रहस्यै । त० क्षेत्र आलटपालट करस्यै । त०
कोइ चोमासामांहि फरस्यै हरस्यै । त० कोइ गृहस्थो-
सुं चढी बोलस्यै तो आकरो उपालंभ आवस्यै । सर्वथा
गुदरास्यै नहीं । गुदरवाज श्री श्रीजीनी आणछइं । एहवुं
जाणी मर्यादामांहि प्रवर्सवुं ॥ इति श्रेयं ॥

पट्टक ७

आ पट्टक २ फुट १० इंच लांबो अने ७ ३/४ पढोलो
छे. पंक्ति संख्या ८४.

सही

श्री

॥ श्रीअर्ह नमः ॥

॥ श्रीगौतमाय नमो नमः ॥

॥ श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॥

॥ ॐ नमः ॥ श्रीविजयमहेन्द्रसूरीश्वरपरम
गुरुभ्यो नमः ॥

संवत् १८७३ वर्षे म । श्री श्रीविजयसूरीश्वर-
रिभिर्ज्यैष्ठ्यस्थित्यादेशपट्टको लिख्यते । श्रीगुर्जरदेशे ।

पं । नरोत्तमविजय ग । पं । चारीत्र स । छाणी । दस-	
रथ । खंभाली । गोदुवा ।	
पं । अभयविजय ग । वृद्धश्रीजी स । राजनगर । सरवेज ।	
धोलका । पलीयट । ओगणज । सोझा ।	
घोरज ।	
पं । प्रेमविजय ग । पं । अमर स । भृगूपुर । त्रांसला ।	
सुडी । समनी । कलमाड । कलादरं ।	
भेडसम । मोसम । मंगलेसर । झाडेसर ।	
अंगारेसर ।	
पं । गुलाबचंद्र ग । पं । दोलतचंद्र स ।	} केरवाडु । } बुआ । } कोलवणु ।
पं । कनकचंद्र ग । पं । पानाचंद्र सत्क ।	
पं । विनयविजय ग । पं । जीत स । सुरत । छीपवाड ।	
आंभलीरायण । निबडीकुई । नानु हरीपरं ।	
नवूं परं । नानपरं । वोरा कटोर । पुंणा ।	
कतारगाम । ओडपाड । वरीयाव । बोघा ।	
भावनगर ।	
पं । जयविजय ग । पं । मान स । विजापर । गवाड ।	
लोदरं । पेढांमली । कडोली । सोझा । रंग-	
पुर । सरदारपर । लाडोल । दावडा ।	
पीथापर । सुंदरपर । माळंसण । रीटोड ।	
अमृतपुर ।	
पं । रत्नविजय ग । पं । अमृत स । अकलेसर । दीवा ।	
दीवी ।	

पं । हर्षविजय ग । पं । तत्त्व स । } धंभायत
 पं । घुसालविजय ग । पं । प्रीति स । } विंदर
 पं । चतुरविजय ग । पं । हीत स । अकम्बरपुर
 पं । नायकविजय ग । उ । लक्ष्मी स । रनिर । सरस ।
 कुदियाणुं । भगवा डंडो ।

पं । नायकविजय ग । पं । सौभाग्य स । हरीपरं । छाप-
 रीयाओल ।

पं । रत्नविजय ग पं । अमृत स । गेरीतुं । वडसमुं ।
 कोदराम । मेगाल ।

पं । नयविजय ग । वृद्ध श्रीजी स । चांदणसल्ल ।
 खेराल ।

पं । धर्मविजय ग । वृद्ध श्रीजी स । }
 पं । रामविजय ग पं । प्रेम सत्क }
 बारजु । महियज ।
 लाली । चोसर ।
 असलाली । जेत-
 लपर । गीरमता ।
 टीवा । नवोगांम ।
 महिजडुं । द्रोडा ।
 कानेरा । बोवलज ।
 जलालपुर । नाज ।
 नाहज । नायकू ।
 वारेजडी । पीराणुं ।
 वसहि । बीडजा-
 ठाणुं ? आंमोद-
 मध्ये । ठाणुं २ भरु-
 अच्चमध्यं

पं । रत्नविजय ग । पं । मुक्ति स । गौधरा ।
 पं । प्रेमाविजय ग । पं । माणीक्य स । पुर्णानयरे,
 दक्षणदेशे ।

पं । मोहनविजय ग । पं । भुपति स । बापगांम ।

पं । सभाचंद्र ग । पं । सोमचंद्र स । पाज ।

पं । भगवानविजय ग । पं । हित स । कावली ।

पं । कपूरविजय ग । पं । केसर स । गणदेवी । बीली-
 मोरं । आछोद । बारडोली ।

पं । मोहनविजय ग । पं । विनीत स । मालपुर । रणी-
 यालं ।

पं । शांतिविजय ग । पं । विनीत स । नंदरवार । इसर-

वाडी । पीपलनार । मांगीयातुंगीया ।

पं । पद्मविजय ग । पं । रूप स । बुहारी ।

पं । दयाविजय ग । पं । देव स । पादरो । ठाणुं ?
 वडोदरामध्ये

पं । रामविजय ग । पं । कस्तुर स ।

पं । वल्लभाविजय ग ।

पं । लक्ष्मीविजय

} पं । श्रीधर स । वडोदरु ।
 आंति । सांति ।

पं । उत्तमविजय ग । पं । तीर्थ स । काकरीयुं ।
 धेरगांम ।

पं । रंगविजय ग । पं । जस स । कडी राजपुर । रामपूर ।
 भकोडुं ।

पं । वीवेकविजय ग । पं । चारित्र स । व्यारा ।
 कानपुरा ।

पं । दयाविजय ग । पं । दीप स । कपडवांणोज ।

पं । नीत्यविजय ग । पं । प्रमोद स । मेसांणा ।
 झोठांणा ।

पं । रंगविजय ग । पं । गुलाल स । कुकरवाडु । ओय-
 षल । देवडुं ।

पं । भक्तिविजय ग । वृद्ध श्रीजी स । कोलवणुं ।

पं । घुसालविजय ग । पं । देवेंद्र स । चांपानयर ।
 वैजलपर ।

पं । कपुरविमल ग । पं । सुमति स । केसरडी ।

पं । दीपाविजय ग । पं । रत्न स । गणाद् बाहिर ।

पं । हस्तिविजय ग । पं । मुनेंद्र स । दक्षणदेशे तळेगांम ।

पं । हंसविजय ग । पं । हर्ष स । जुनेर ।

पं । भोजचंद्र ग । पं । भक्तिचंद्र स । आतरसमुं ।

पं । हर्षविजय ग । पं । श्रीधर स । वाला । पालडी ।

पं । प्रेमविजय ग । पं । धरणेन्द्र स । मालवदेशे ।

पं । चतुरविजय ग । पं । लक्ष्मी स । ठाणुं ? व्यारामध्ये ।

पं । सौभाग्यरत्न ग । पं । भवानरत्न स । आंमोद ।
 सरभांण । मीयागांम ।

पं । रत्नविजय ग । पं । मान स । बोढांण ।

मु । रंगविजय ग । पं । प्रताप स । भृगुपुरमध्ये

पं । सीवचंद्र ग । पामोल ।

पं । नेमविजय ग । पं । माणीक्य स । पूर्वदेशे
पं । नेमविजय ग । पं । प्रेम स । चिणापुरपट्टण ।
अस्मत्स ठाणु ४ श्री सुरतमध्ये ॥

॥ इत्यादि क्षेत्र सत्यापना ॥ ॥ अस्माभिर्विधि ज्ञेयाः ॥
तथा समस्त साधु समुदाय योग्य । पोतपोतना
लप्या क्षेत्रादेश प्रमाणे साचववा । तथा जे कोई नही
साचवे तथा जे कोई अदला बदली करस्ये, तथा जे
क्रय विक्रय करसे । तथा जे कोई ग्रस्थादि संवाते विरुधपणे
प्रवर्तसे । तेहने आवते पट्टे आकरो उपालंब देवासे ।
गुदरासे नहिः ॥ माटे एवुं जाणी गच्छमृजादा गुरु परं-
पराई प्रवर्तवुं ॥ सहि ॥ एवंच, पालणपुर । मालण
। मगरवांडु । वडगांम । रुपाल । मेगाल । विसलनगर
। वडनगर । कदरुपर । महुपर । गुंजा । गोठुवा ।
कडा । धिणोज । झोटोणा । कटोसण । मांणीकपुर । हापा ।
ताजपर । मांगसा । पीणापर । वासणा । चिराडाली ।
बोदरुं । उनाउआ । बालुआ । गोधावी । सेला । धुमा ।
वसहि । बरानपुर । नौरंगावाड । टिंगोडुं । गांदली
। पीपलनार । नलधरुं । महुआ । सरभाण । वणेश ।
सव्वेण । वलसाड । टिंवा परगणुं । वसरावी । मांडवी ।
कालीयावा । महमाई विंदर । वसहि विंदर । इस-
नपुर । मगोडी । वडवांण । निवडी । पाणेठा । गुंदि ।
उत्तेलीयुं (?) सेझंतरा । वसो । मातर । फतेपर ।
देवांण । बारीयुं । चारोली । सोनगड । वालोल ।
नीझपाल । झोटोणा । दुझाणा । हेदरावाड । पलीयड ।
घोरज ।

॥ इत्यादि क्षेत्र श्री सरकार षालसे छेः ॥ सहिः ॥

पट्टक ८

श्री

आनी लंबाई ३ फुट १ इंच, चौड़ाई ७ इंच. पंक्ति
संख्या १२८.

॥ ॐ नत्वा । म । श्री श्रीविजय धर्मसुरेश्वरपर-
मगुरुभ्यो नमः सं १८८० वर्षे । म । श्री श्रीविजयजिने-
न्द्रसूरिभिर्यष्टस्थित्यादेश पट्टक लि । श्री गुर्जदेशे ।

पं । मणिक्यविजय ग । श्रीजीसपरिकरा । पाळणपुर १
वगदा २ दांता ३ लुंणपुर ४ पांचडा ५ वताली ६
मोरियो ७ चंडेस ८ गोरिया ल ९

पं । धूस्यालविजय ग । पं । देव स । पं । मानविजय
ग । पं । हित स । राजनगर १ सरवेद २ हेव-
दपुर ३ आसावद । ४ मोरियो ५ रायपुर ६
नवो वास ७

पं । विवेकविजय ग । पं । प्रेमविजय ग । पं । हुंणर स
। दमण १ पालडी २ वोरकठोर ३

पं । नायकविजय ग । पं । पदमविजय ग । उं । श्री
धुस्याल स । पं । धर्मचन्द्र ग । पं । कन्याण स ।
सुरत १ हरीपुरो २ नवसारी ३ छापरीया
ओल ४

पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । वल्लभ स । पं । लक्ष्मी-
विजय ग । पं । सुबुद्धि स । वडोदो १ द्रापरो
२ राहुपुरो ३

पं । पुन्यविजय ग । पं । दीपविजय ग । पं । कृष्ण स ।
पाट्टण १ कुंणगर २ कंबोई कोळिनी ३
भलगांव ४

पं । विनयविजय ग । पं । कन्याण स । पं । चद्रम-
विजय ग । पं । जिन स । मीयां १ अनस्तू २
लीलोड २ फतेपुर ३ वलण ४

पं । गुलाबविजय ग । पं । जयविजय ग । पं । विवेक
स । बीजापुर १ लाडोल २ हसोर ३ समो ४

पं । रूपविजय ग । पं । पदम स । गणाद बहि
पं । वीरविजय ग । पं । शुभ स । राजनगरमध्ये ।

पं । नायकविजय ग । पं । केशविजय ग । पं । जय
स । वीरमगांव १ मोरिया २

पं । मुक्तिविजय ग । पं । हंस स ।
पं । कनकविजय ग । पं । कूर स ।
पं । लक्ष्मीविजय प । ग । मुक्ति स ।

पं । शिवचन्द्र ग । पं । उत्तम स । मुंई १ वसी २
अगाशी ३

पं । रूपविजय ग । पं । राज स । पं । वल्लभविजय ग ।

- पं । मोहन स । चांगसमो १ बडावालि २ कंवाई
सोलकीनी ३ कथरावी ४ लुणवा ५
- पं । केशरविजय ग । पं । उत्तमविजय ग । पं । मेव
स । भावनगर १ वालुकर २ वरतेज ३
भंडारीयो ४
- पं । मुक्तिविजय ग । पं । मेव स । पं । मोहनविजय
ग । पं । मुक्ति स । मेसांगो १ लांगणोज २
- पं । रामविजय ग । पं । रूप स । ईडर १ बडावालि २
खडब्रहमाणी ३ रणासण ४
- पं । जेतविजय ग । पं । शान्ति स । थरा १ वाव २
कुंदरा ३ धधाण । ४ वडा ५
- पं । मानविजय ग । पं । दर्शन स । राधनपुर १
वाराही २ भोलेट ३ कमलापुर ४ सुनेत ५
जाम ६ वेठ ३ कुंअर ९
- पं । दीपविजय ग । पं । भाव स । जंबूसर
- पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । रंग स । भरुअच १
देजवाडो २
- पं । शुभविजय ग । पं । कल्याण स । वणोद १
- पं । प्रतापविजय ग । पं । ऊतम स । दक्षणदेशे ।
- पं । भक्तिविजय ग । पं । कीस्तुर स । वीहारा १
- पं । कीर्तिविजय ग । पं । गुमान स । राणकपुर १
- पं । रूपविजय ग । पं । मोहन स । मावड १ गोठडा
२ ऊमरी ३ सथलांगो ४ मेता ५
- पं । चतुर्विजय ग । पं । न्यान स । मणोद १ गांभु २
- पं । लक्ष्मीकुशल ग । पं । ऋद्धि स । सोरठदेशे ।
- पं । तेजविजय ग । पं । हेम स । समी १ दुदका २
कुंभारद ३
- पं । राजेन्द्रविजय ग । अस्मत्स । डभोई १ कारवण २
- पं । देवविजय ग । पं । कांति स । पं । शुभविजय ग । पं ।
ललित स । सिद्धापुर १ कलाणो २
- पं । माणिक्यविजय ग । पं । हस्ति स । ईलोल १
साबली २ वलासणा ३
- पं । चतुर्विजय ग । शांति स । पं । राजविजय ग ।
पं । हेम स । पाटडी १ देकावाडे २ छणियार ३
- पं । वृक्षालवर्धन ग । पं । धर्म स । पं । गणेशवर्धन ग ।
पं । राज स । नीबडी १ पीपली २
- पं । हेमविजय ग । पं । गोतम स । गणाद् बहि
- पं । ज्ञानविजय ग । पं । माणिक्य स । अणवरपुरे
- पं । विनयसागर ग । पं । उमेद स । गणाद् बहि
- पं । प्रतापविजय ग । पं । विवेक स । खैमविजय ग ।
पं । प्रताप स । मयादर १
- पं । जीतविजय ग । पं । जिन स । पं । कल्याणविजय
ग । पं । जीत स । मांडवी १ ओडपाड २
- पं । रामविजय ग । पं । नेम स । पं । रूपविजय ग ।
पं । उमेद स । वढवाण १ चुडा २ धोलरा ३ पीर-
भडीयाद ४ सायला ५
- पं । माणिक्यविजय ग । पं । गलाठ स । झीणोर १
- पं । सुजानविजय ग । उ । श्री सोभाग्य स । सेरगढ १
चीत्रोडो २
- पं । चतुर्विजय ग । उ । भक्ति स । वतु १ नांदोतरो २
- पं । प्रतापविजय ग । पं । भवान स । पादरो
- पं । विवेकविजय ग । पं । हंस स । जामला १
- पं । अमृतविजय ग । पं । वल्लभ स । मांडल १
- पं । ज्ञानविजय ग । पं । राजेंद्र स । बुहारी १
- पं । भीमविजय ग । पं । हेम स । आंतरोली १
- पं । राजविजय ग । पं । भीम स । वलय १
- पं । ज्ञानविजय ग । पं । रवी स । मालण १
- पं । धनसागर ग । पं । फते स । मातर १ नांनोदरो २
- पं । दीपविजय ग । पं । हस्ति स । देवाडभो १
- पं । हर्षविजय म । पं । गलाल स । ऊमता १ देणफर
- पं । ऊतमविजय ग । पं । वल्लभ स । दसाडो १
- पं । लब्धिविजय ग । पं । कलाडो २
- पं । मोतीविजय ग । पं । न्यान स । मुढेरा १
- पं । हस्तिविजय ग । पं । माणिक्य स । पीपलदल १
करपटीथो २
- पं । भाग्यविजय ग । पं । अमृत स । वीसलनगर १
कडा २ जासका ३ गोठवा ४ सिवाला ५ गूजा
६ वसीडाभला ७ भालक ८

पं । धर्मविजय ग । पं । पून्य स । वडगांम १
 पं । पद्मविजय ग । पं । भाग्य स । पेटलाद् १ वेज-
 लको २ षांवली ३
 पं । कांतिविजय ग । अस्मत्स । टेंवाचुडी १
 पं । क्षमाविजय ग । अस्मत्स । मगरवाडो १
 पं । रत्नविजय ग । अस्मत्स । चांगा १
 पं । कांतिविजय ग । पं । दोलति स । सरीयद् १ वायड २
 पं । केशरचंद्र ग । पं । कल्याण स । चंदुर १
 पं । तेजविजय ग । पं । रत्न स । षावल १
 पं । मुक्तिविजय ग । पं । प्रताप स । धोता १ सकलाणा २
 पं । नेमविजय ग । पं । भाण स । खंभायत १ वटादरो २
 पं । जीवनविजय ग । पं । कुअर स । अस्मत्पार्थे
 पं । कुअरविजय ग । पं । हेम स । वजाणो १
 पं । चतुरविजय ग । पं । नवल स । वडनगर १ लुणवा
 २ ओढाई ३
 पं । हीगविजय ग । पं । लाल स । अमनगर १
 पं । रत्नविजय ग । पं । घूस्याल स । रुपाल १ सडो २
 पं । हर्षविजय ग । पं । सुजाण स । केशरडी १
 पं । धनविजय ग । पं । घूस्याल स । गोवादी १
 पं । नेमविजय ग । पं । रूप स । पीलुंचो १
 पं । दीपविजय ग । पं । धीनय स । गढ १ वडावल २
 पं । मानविजय ग । पं । धीनय स । धानेरा १ झेरडा
 २ वरणझभाल ३
 पं । नायकविजय ग । पं । इंद्र स । धीणोज १ रणोज २
 पं । लक्ष्मीविजय ग । पं । घूस्याल स । चिलोडो १
 वदरको २ धवलको ३
 पं । धनविजय ग । पं । भूषण स । मोरवाडो १
 पं । हैतविजय ग । पं । मेव स । कोठ १ गांगड २
 पं । जयविजय ग । पं । हर्ष स । पारकरनगर १
 पं । नेमविजय ग । पं । राम स । छठीयारडो १
 पं । कपूरविजय ग । पं । धीनय स । डोसा १ राजपूर २
 आहेंडा ३
 पं । जीतकुशल ग । पं । दीप स । पं । ऋद्धिकुशल
 ग । पं । कीस्तुर स । रानेर १

पं । फत्तेविजय ग । पं । भाण स । सांकरा १ वांसा २
 रानेर ३
 पं । गोविंदविजय ग । पं । भवान स । ईषर १
 पं । रंगविजय ग । पं । प्रेम स । नडीयाद १
 पं । कीस्तुरविजय ग । पं । गोकल स । मडाणा १
 पं । देवीचंद्र ग । पं । दुलि स । हुंगरपुर १ वांसावालो
 २ मोहणपूर ३
 पं । विद्याविजय ग । पं । रूप स । पं । उत्तमविजय
 ग । पं । विद्या स । षेराळुं १ चांदणसोल २
 पं । उत्तमविजय ग । पं । वीनीत स । गोखको १ गाजदी-
 पूरो २
 पं । ऋद्धिविजय ग । पं । ज्ञान स । मुंजेपर १
 पं । रुपविजय ग । पं । भाण स । सोवनगढ १
 पं । हितविजय ग । पं । जिन स । वाछोल १
 पं । गूमांनविजय ग । पं । रूप स । लिंछ १ अंबासण २
 पं । सुखविजय ग । पं । प्रमाण स । नंदासण १
 पं । नीत्यविजय ग । पं । हर्ष स । कडी १ कुकुआव २
 पं । दयासोम ग । पं । जीत स । इंटोलुं १
 पं । प्रेमविजय ग । पं । अमर स । जांमपर १ कसरा २
 पं । विवेकविजय ग । पं । हर्ष स । बोरसद १
 पं । हितविजय ग । पं । हंस स । संघसर १
 पं । सुंदरचंद्र ग । पं । दुलि स । सीपर १
 पं । हेमविजय ग । पं । सुख स । गणाद्वाहि
 पं । उत्तमविजय ग । पं । राजेंद्र स । मोभासादडा १
 पं । मोतीविजय ग । पं । मुक्ति स । सिरदारपुर १
 पं । ऋद्धिविजय ग । पं । लक्ष्मी स । पंचासर १ पाड-
 ला २ सोईगांम ३

अत्रोद्धरीतक्षेत्रादी सत्यापना अस्माभिर्विवेचयाइति संगलम्।

समस्त साधु समुदाय योग्यं । अपरं सह पट्टाप्रमाणे
 पोता पोताने क्षेत्रादेशे जई पोहचण्यो । जे काई पारका
 क्षेत्रमाहिं रहस्ये । त । क्षेत्र आलटपालट करस्ये । तथा
 क्रयविक्रय करस्ये । त । कोई चोमास माहि फिरस्ये
 हिरस्ये । तथा ग्रहस्थ थकी चढी बोलस्ये । तो तेहने
 आकरो उपालंभ आवस्ये । सर्वथा गूदरास्ये नही । गूद-

रवाज श्री श्रीजीनी आण छई । एहवुं जाणी मर्यादामांहिं
प्रवर्तवुं । इति श्री ॥

पट्टक ९

३ फूट ३ इंच लांबो. ६ इंच पडोळो. १३३पंक्ति.

सही ॥

॥ ॐ नत्वा भ । श्री श्री विजयधर्मसूरीश्वर
परमगुरुभ्यां नमः ।
सं । १८८२ वर्षे भ श्री श्री विजयजिनेंद्रसूरिभिर्यैष्ट-
स्थित्यादेशपट्टकलिख्यतेः ॥ गुर्जर देशे ॥
पं । माणिक्य विजय ग । श्री जी सपरिकरा । उदेपुर मेवाड
देशे । गुजर देशे ।
पं । खूस्यालविजय ग । पं । देव स । पं । मानविजयग ।
पं । हित स । राजनगर १ सरखेद २ आवल
३ हेवदपुर ४ रायपुर ५ मोरीयो ६
पं । विवेकविजय ग । पं । प्रेमविजय ग । पं । डुंगर
स । सूरत १ नवसारी २ हरीपुरो ३ छापरिया ओल ४
पं । नायकविजय ग । पं । मोहनविजय ग । उं । श्री
खुस्याल स । पं । धम्मचंद्र ग । पं । कल्याण स ।
पाटण १ कुणगर २ कंबोई कोलीनी ३
पं । पदमविजय ग । उं । श्री खूस्याल स । मणोद १
पं । सुबुद्धि विजय ग । पं । वल्लभ स । लक्ष्मीविजय
ग । सुबुद्धि स । डभोई १ वडोदरो २ राहुपुरो ३
कारवण ४ लीलोड ५
पं । पुन्याविजय ग । पं । दीपविजय ग । पं । कृष्ण स ।
राधनपुर १ भीलोड २ कमालपुर ३ वाराही ४
ऊण ५ वेड ६ ।
पं । विनयविजय ग । पं । कल्याण स । पं । रुघभविजय
ग । पं । जिन स । खंभायत १ जंबूसर २
बोरसद ३
पं । गूलावविजय ग । पं । जयविजय ग । पं । विवेक
स । विजापुर १ पीपलदरकरपटीयो २ लाडोल ३
पं । रूपविजय ग । पं । पदम स । राजनगरमध्ये १

पं । वीरविजय ग । पं । शुभ स । राजनगरमध्ये १
पं । नायकविजय ग । पं । जय स । पं । शुभविजय ग ।
पं । कल्याण स । वरिमगांम १ मांडल २ गोरीया ३
पं । मुक्तिविजय ग । पं । हंस स । पं । लक्ष्मीविजय ग ।
पं । मुक्ति स । ईलोळ १ सरदारपुर २
पं । तेजविजय ग । पं । हेम स । धानेरा १ आहेडा
२ झेरडा ३
पं । कनकविजय ग । पं । कपुर स । साबली १
पं । शिवचंद्र ग । पं । उत्तम स । ममोई १ वसी २
नागोथागो ३
पं । दीपविजय ग । पं । भाव स । पं । भक्तिविजय
ग । पं । विवेक स । झीणोर १
पं । रूपविजय ग । पं । राज स । पं । वलभविजय
ग । पं । मोहन स । वीसलनगर १ कडा २ जासका
३ गोठवा ४ भालक ५ सेवाला ६
पं । केसरविजय ग । पं । उत्तमविजय ग । पं । मेव
स । भावनगर १ वालुकर २ वरतेज ३ भंडारीयो ४
पं । मुक्तिविजय ग । पं । मेव स । पं । मोहनविजय
ग । पं । मुक्ति स । सिद्धपुर १ भेंता २ लुणवा ३
कलांगो ४ नांदोतरो ५
पं । राजविजय ग । पं । रूप स । पं । मनरूपविजय ग ।
पं । मया स । आगलोल १ समउ २ हरसोर ३
रणासण ४ वलासणो ५
पं । जैतविजय ग । पं । शांति स । पं । हीरविजय
ग । पं । जैत स । समी १ चंदूर २ दुदषा ३
पं । मानविजय ग । पं । दर्शन स । चाणसमो १
वडावली २ कंबोई सोलंकीनी ३ कंथरावी ४
पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । रंग स । भरुअच १
देजवारो २
पं । भक्तिविजय ग । पं । कीस्तुर स । सोवनगढ १
पं । कीर्तिविजय ग । पं । गूमान स । चुडा १
पं । रूपविजय ग । पं । मोहन स । पालणपुर १ वगदा
२ दांता ३ लुणापुर ४ पांचडा ५ धनाडी ६ मोरीयो
७ चंडेसर ८ जसलोडी ९

पं । चतुर्विजय ग । पं । ग्यान स । धीणोज १
 पं । लक्ष्मीकुशल ग । पं । रुद्रि स । दमण १
 पालडी २
 पं । जयविजय ग । पं । हर्ष स । थरा १ जामपुर २
 पं । क्षमाविजय ग । पं । मणि स । सोईगांम १ मोरवाडो
 २ भामर ३
 पं । राजेंद्रविजय ग । अस्मत्स । पादरो १
 पं । देवविजय ग । पं । कांति स । पं । शुभविजय ग ।
 पं । ललित स । वडनगर १ डामला २ उंढाई ३
 पं । मणिक्यविजय ग । पं । हास्ति स । ईडर १
 ववतापुर २
 पं । चतुर्विजय ग । पं । शांति स । पं । राजविजय ग ।
 पं । हेम स । दसाडो १ कलाडो २
 पं । घुस्यालावर्धन ग । पं । धर्म स । पं । गणेशव-
 र्द्धन ग । पं । राज स । वडवाण १ धोलेरा २ राण-
 कपुर ३ साहेला ४ पीरभडीयाद ५
 पं । हेमविजय ग । पं । गौतम स । गणाद्वही ।
 पं । ज्ञानविजय ग । पं । माणिक्य स । संलेश्वर
 पं । विनयसार ग । पं । उभेद स । गणाद्वही
 पं । प्रतापविजय ग । पं । विवेक स । } मजादर १
 पं । खेलविजय ग । पं । प्रताप स । }
 पं । जितविजय ग । पं । जिन स । } बुहारी १
 पं । कल्याणविजय ग । पं । जित स । } बालोल २
 पं । रामविजय ग । पं । नेम स । } पाटडी १ पंचा-
 पं । रूपविजय ग । पं । उभेद स । } सर २ कुअर ३
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । गुलाल स । भीयां १
 ईटोलो २
 पं । सुग्यानविजय ग । उं । श्री सोभाग्य स । बोडीयाल १
 पं । चतुर्विजय ग । उं । भक्तिस । पीछुचो १ टींवाचुडी २
 पं । प्रतापविजय ग । पं । भवान स । भुजपुर १
 पं । विवेकविजय ग । पं । हंस स । बेरालु १
 पं । गौतमविजय ग । पं । ज्ञान स । मांडवी १
 पं । भीमविजय ग । पं । हेम स । आंतरोली १
 पं । माणिक्यविजय ग । पं । राज स । बलय १

पं । ग्यानविजय ग । पं । रदी स । चांगा १
 पं । धनसागर ग । पं । फते स । पेडलाद १
 पं । दीपविजय ग । पं । हस्ती स । नडीयाद १
 पं । हर्षविजय ग । पं । गलाल स । सीपुर १ चाणसोल २
 पं । उत्तमविजय ग । } नीवडी १ सिंहाणी
 पं । लब्धिविजय ग । पं । बलम स । } २ अंचेवालीयो ३
 पं । मोतीविजय ग । पं । ग्यान स । मुढेरा १
 पं । हास्तिविजय ग । पं । माणिक्य स । बडाली १
 पं । भाग्यविजय ग । पं । अमृत स । लीच १ नंदासन
 २ लांघणोज ३ कडी ४ अंबासण ५
 पं । धर्मविजय ग । पं । पुन्य स । वडगांम १
 पं । पद्मविजय ग । पं । भाग्य स । मातर १
 पं । कांतिविजय ग । अस्मत्स । रणोद १
 पं । क्षमाविजय ग । अस्मत्स । अस्मत्पार्श्व
 पं । रत्नविजय ग । अस्मत्स । अस्मत्पार्श्व
 पं । कांतिविजय ग । पं । दोलत स । सरीयद १ कहरा २
 पं । केसरचंद्र ग । पं । कल्याण स । कुंआरप १
 पं । तेजविजय ग । पं । रत्न स । वासा १
 पं । गुमानविजय ग । पं । रूप स । चीलोडो १ बदरको २
 पं । लक्ष्मीविजय ग । पं । भाण स । बाव १ थराद २
 उचोसण ३ देणप ४
 पं । मुक्तिविजय ग । पं । प्रताप स । मालण १
 पं । नेमविजय ग । पं । भाण स । रानेर १ वोरा कठोर २
 पं । कुंअरविजय ग । पं । हेम स । नानोदरा १
 पं । चतुर्विजय ग । पं । नवल स । भंसाणो १
 पं । हरिविजय ग । पं । लाल स । अमदनगर १
 पं । रत्नविजय ग । पं । खुस्याल स । रुपाल १ समो २
 पं । हर्षविजय ग । पं । सुजाण स । केसरडी १
 पं । धनविजय ग । पं । भुखण स । अणवरपुरो १
 पं । हेतविजय ग । पं । मेव स । काठगांगड १ वटादरो २
 पं । नेमविजय ग । पं । राम स । गांभु १
 पं । धनविजय ग । पं । खुशाल स । छणीयार १ देका-
 वाडो २ कुंकुडाव ३
 पं । नेमविजय ग । पं । रूप स । गेला १

पं । दीपविजय ग । पं । विनय स । गढमंडाणा १
 पं । मानविजय ग । पं । विनय स । वसु १
 पं । नायकविजय ग । पं । इंद्र स । छठीयारडो १
 पं । लक्ष्मीविजय ग । पं । खुस्याल स । गोधावी १
 पं । कपुरविजय ग । पं । विनय स । डीसा १ वडावल
 २ वरणझांताल ३

पं । जितकुशल ग । पं । दीप स । } व्याहारा १
 पं । रुद्रिकुशल ग । पं । कीस्तुर स । }
 पं । फतेविजय ग । पं । भांण स । उंदरा १ रानेर २
 वायड ३

पं । गोविंदविजय ग । पं । भवान स । ईषर १
 पं । रंगविजय ग । पं । प्रेम स । बांधली १
 पं । कीस्तुरविजय ग । पं । गोकल स । मगरवाडो १
 पं । देवचंद्र ग । पं । दुलि स । मोहणपुर १
 पं । विद्याविजय ग । पं । रूप स । } मावडगोठडा १
 पं । उत्तमविजय ग । पं । विद्या स । } उंबरी २ सथ-
 लांणा ३

पं । उत्तमविजय ग । पं । विनीत स । गोत्रको १ गाजर्दा-
 पूरो २

पं । मानविजय ग । पं । विवेक स । अगासी १
 पं । रुद्रिकविजय ग । पं । ज्ञान स । मोभासादडा १
 पं । जशविजय ग । पं । नेम स । त्रापरा १
 पं । रूपविजय ग । पं । मांण स । ओडपाड १
 पं । सुखविजय ग । पं । प्रमाण स । धवाणा १
 पं । नित्यविजय ग । पं । हर्ष स । पीपली १
 पं । दयासोम ग । पं । जित स । ईटोलो १
 पं । प्रेमविजय ग । पं । अमर स । सांकरा १ धावल २
 पं । विवेकविजय ग । पं । हर्ष स । वसरावी १
 पं । हेतविजय ग । पं । हंस स । बजाणो १
 पं । सुंदरचंद्र ग । पं । दुलि स । ऊंमता १ देणप २
 पं । उत्तमविजय ग । पं । राजेंद्र स । देवाडभो १
 पं । मोतीविजय ग । पं । मुक्ति स । जामला १
 पं । रुद्रिकविजय ग । पं । लक्ष्मी स । पं । मुक्तिविजय
 ग । पं । भिम स । वणोद १ पामला २

पं । मोतीविजय ग । पं । तेज स । रायपुर १
 अत्रोद्धरीत क्षेत्रादी सत्यापना अस्माभिर्विधेयाति मंगलम्॥
 समस्त साधु समुदाय योग्यं । अपरं सहु पट्टाप्रमाणे
 क्षेत्रादेश पोतारने जइ पोहचज्यो । तथा जे कोई पारका
 क्षेत्रमाहिं रहस्यै तथा क्षेत्र आलटपालट बरस्यै तथा जे
 कोई चोमासामांहि फिरस्यै तथा जे कोई गृहस्थामु चढी
 बोलस्यै तो आकरो ऊपालंभ आवस्यै । सर्वथा गूदरास्यै
 नही । गूदरा तो श्री श्रीजीनी आण छई । एहवुं जाणी
 मर्यादा प्रमाणे प्रवर्तवू ।

पट्टक १०

आ पट्टकनी लंबाई २ फुट ५ इंच. पहोलाई ७
 इंच. पंक्ति संख्या ११६.

सही ।

ॐ नत्वा ॥ भ । श्री श्री विजयजिनैत्र सूर्यश्वरपरम
 गुरुभ्यो नमः ॥

सं । १९०३ वर्षे विजयदेवेंद्र सूर्यभिर्यष्टस्यत्यादेश
 पट्टक लिख्यते ॥ श्रीगुर्जरदेशे॥

पं । ...विजय ग । श्री जी सपरिकराः । श्रीलघुमरुदेशे ।

भनीमाल १ राजपर २

पं । ...धर्मविजय ग । पं । हुंगर स । पं । नरोत्तम-
 विजय ग । उ । श्रीविवेक स । पं । अमरविजय

ग । पं । प्रेम स । रानेर १ ओडपाड २

पं । पद्मविजय ग । पं । मोहनविजय ग । उ । श्रीवि-
 वेक स । धीणोज १

पं । धर्मचंद्र ग । पं । कल्याण स । पं । रूपचंद्र ग ।

पं । धर्म स । मुंबे १ बाहिरकोट २ वसी ३ आ-
 गासी ४ नागुथाणो ५ माम ६

पं । क्षमाविजय ग । श्रीजी स । मालण १

पं । गुमानविजय ग । उ । श्रीमाणिक्य स । अस्मत्
 पार्श्वे ।

॥ आ पट्टकनी जमनी बाजूनो प्रारंभनो केटलोक भाग
 खराब थई गएलो छे तेशी केटलांक नामो जता रखां छे.

पं । मानविजय ग । पं । दर्शन स । पाटण १ डीसा २
वडावल ३ अहिडा ४ कंबोईकोलीनी ५ मावड-
गोठडा ३ उंबरी ७ सथलासणो ८ भाळसणो ९
वाव १०

पं । वीरविजय ग । पं । शुभ स । राजनगरमध्ये १
पं । माणकविजय ग । पं । जय स । वीरमगांम १ गो-
रीयो २

पं । गुलाबविजय ग । पं । जयविजय ग । पं । विवेक स ।
बीजापूर १ पिंपलदलकरपटीयो २

पं । माणिक्यविजय ग । पं । खेम स । मांडवी १
पं । ...चंद्र ग । पं । शिव स । पं । प्रथवीचंद्र ग । पं ।
अमी स । सोरठदेशे गोधा १

पं ।ल ग । पं । रुचिर स । पं । विनयकुशल ग ।
पं । कुअर स । पं । चतुर कुशल ग । पं । दोलतकुशल
ग । पं । लक्ष्मी स । सुरत १ हरीपुरो २ कठोर ३
छापरीयाओल ४

पं । रंगविजय ग । पं । केशर स । बुहारी १ पालडी २
बगवाडो ३

पं । शांतिविजय ग । पं । केशर स । पं । राजविजय ग ।
पं । उत्तम स । दमण १

पं । खुश्यालविजय ग । पं । देव स । राजनगरमध्ये १
पं । मोहनसागर ग । पं । शिव स । पालणपुर १ बगदा २
घोडीयाल ३ चित्रोडी ४ सलिमकोट ५ पांचडा ६
धनाली ७ मोरीओ ८

पं । रूपविजय ग । पं । पद्म स । राजनगरमध्ये १
पं । राजविजय ग । पं । रूप स । पं । जीतविजय ग ।
पं । उमेद स । इछोल १

पं । देवविजय ग । पं । कांति स । पं । जीतविजय ग ।
पं । शुभ स । आगलोड १ सिरदारपुर २

पं । मनरूपविजय ग । पं । मया स । साबली १ खेड-
ब्रह्मानी २

पं । उत्तमविजय ग । पं । वल्लभ स । पं । सुखविजय ग ।
पं । अमृत स । राधनपुर १ अणवरपुरौ २ गाज-
दीपुरो ३

पं । विनयविजय ग । पं । कल्याण स । पं । रुद्रभविजय
ग । पं । जिन स । मीयां १ अनस्तु २

पं । पुन्यविजय ग । पं । दीपविजय ग । पं । कृष्ण स ।
वीसलनगर १ डाभला २ कडा ३ गुंजा ४

पं । मोतीविजय ग । पं । मुक्ति स । वखतापुर १ जांमला २
पं । नीतीविजय ग । पं । तेज स । थिरा १ जामपर २
कसदा ३ उंदरा ४

पं । कनकविजय ग । पं । कपुर स । हाफु १ हरसेर २
पं । लालचंद्र ग । पं । प्रेम स । सोरठदेशे वलय १

पं । लक्ष्मीविजय ग । पं । सुबुद्धि स । वडोदरा १
डभोई २

पं । रूपविजय ग । पं । राज स । सिद्धपुर १ पाषल २
धंधाणा ३ भीलोड ४ कमालपुर ५ राकु ६

पं । दीपविजय ग । पं । भाव स । पं । भक्तिविजय
ग । पं । विवेक स । झीणोर १ ध्रापरा २ :

पं । फतेविजय ग । पं । जेत स । वाव १ कुआला २
थिराद ३

पं । शुभविजय ग । पं । कल्याण स । संखेसर १ पंचा-
सर २

पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । रंग स । भरुअच १ देज-
वारो २

पं । भक्तिविजय ग । पं । किस्तुर स दक्षणदेशे ।
पं । रूपविजय ग । पं । मोहन स । चानसमो १
वडावलि २ गाभु ३

पं । चतुरविजय ग । पं । न्याय स । गढ १ मेथा २
मंडाणा ३

पं । जयविजय ग । पं । हर्ष स । भावनगर १ वरतेज २
पं । किस्तुरविजय ग । पं । मोहन स । धोलरो १
पिंपली २

पं । नायकविजय ग । पं । मुक्तिविजय ग । पं । भीम
स । वणोद १ पाटडी २ मांडल ३

पं । खेमविजय ग । पं । मणि स । भाभर १ मोरवाडो २
पं । नायकविजय ग । पं । दीप स । पं । लब्धिविजय ग ।

पं । लावण्य स । समी १ सातलपुर २ दुधषा ३
वेड ४
पं । माणिक्यविजय ग । पं । हस्ति स । रणासण १
पं । मोहनविजय ग । पं । चतुर स । पं । कूंअरविजय ग ।
पं । हेम स । दिकावाडो १ कुंआरद २
पं । खुस्यालवर्धन ग । पं । धम्म स । वढवाण १
प्रांगधरो २
पं । रामविजय ग । पं । नेम स । लिंबडी १ राणपुर २
सीआणी ३
पं । हीरसागर ग । पं । चतुर स । चुडा १
पं । मुक्तिविजय ग । पं । गुलाल स । पं । अमीविजय
ग । पं । मुक्ति स । वसु १ सासम २
पं । पद्मविजय ग । पं । रवि स । दशाडो १ कूअर २
कलाडो ३
पं । तत्त्वविजय ग । पं । किर्ति स । वडगांम १
पं । विद्याविजय ग । उ । श्री सौभाग्य स । मुतेडी १
चांगा २
पं । प्रेमविजय ग । पं । चतुर स । मेसाणो १ कडी २
छठियांरडो ३ मणोद ४
पं । प्रतापविजय ग । पं । भवान स । वटादरो १ जंबु-
सर २
पं । विवेकविजय ग । पं । हंस स । ईडर १
पं । गोत्तमविजय ग । पं । ग्यान स । विहारा १ सोवन-
गढ २
पं । भीमविजय ग । पं । हेम स । लांघणांज १ नंदासण २
पं । ग्यानविजय ग । पं । रवि स । धोता १ सकलाणा २
पं । धनसागर ग । पं । फते स । गोधावी १
पं । जयविजय ग । पं । दीप स । मातर १
पं । हर्षविजय ग । पं । गुलाल स । } वडगांम १
पं । भाणविजय ग । पं । हर्ष स । } भालक २
पं । रविजय ग । पं । दया लविजय ग । पं । रुप
स । गोत्रको १ वाराही २
पं । सुबुद्धिविजय ग । पं । गुलाब स । चंदुर १

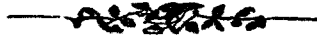
पं । भाग्य विजय ग । पं । अमृत स । वडाली १ वडन-
गर २ लीछ ३
पं । भीमविजय ग । पं । सुमति स । अंवासण १ कुकु-
आव २ पाडला ३ केशरडी ४
पं । धर्मविजय ग । पं । पुन्य स । चाणसोल १
पं । पद्मविजय ग । पं । भाग्य स । आंतरोली १
पं । कांतिविजय ग । पं । दोलत स । सरीयद १
पं । गुमानविजय ग । पं । रुप स । चिलोडा १ बदरको ३
पं । मुक्तिविजय ग । पं । प्रताप स । गोला १
पं । कुंअरविजय ग । पं । लक्ष्मी स । सोइगांम १
बेणप २ उचोसण ३
पं । महिमाविजय ग । पं । नेम स । खंभात १ धांधली २
पं । जसविजय ग । पं । उत्तम स । वजाणो १
पं । चतुरविजय ग । पं । नवल स । खेरालु १ ऊंमता २
पं । क्षेमाविजय ग । पं । प्रताप स । मजादर १
पं । हीरविजय ग । पं । लाल स । अमनगर १
पं । रत्नविजय ग । पं । खुस्याल स । रुपाल १
पं । हर्षविजय ग । पं । सुजाण स । नानोदरो १
पं । हीतविजय ग । पं । मेव स । गणाद्वहिः
दं । दीपविजय ग । पं । विनय स । पीलुचो १ नांदांतरो २
पं । मानविजय ग । पं । विनय स । धानेरी १ डुआ २
सेरडा ३
पं । लक्ष्मीविजय ग । पं । खुशाल स । कोठ १ गांगड २
पं । फते कुशल ग । पं । जीत स । दक्षणेदेशे
पं । फतेविजय ग । पं । भाण स । सांकरा १ रानेर २
वायड ३ वांसा ४
पं । अमृतविजय ग । पं । रंग स । नडीयाद १
पं । किस्तुरविजय ग । पं । गोकल स । मगरवाडा १
पं । देवचंद्र ग । पं । दुलि स । मोहनपूर १
पं । विद्याविजय ग । पं । रुप स । पं । जयविजय ग ।
पं । विद्या स । दक्षणेदेशे एवला १
पं । हितविजय ग । पं । हंस स । दक्षणेदेशे ब्रानपुर १
पं । रुधिविजय ग । पं । ग्यान स । मुंजपुर १

पं । यशविजय ग । पं । नेम स । पादरा ? भोभा-
 सादडा २ नवसारी २
 पं । मुक्तिविजय ग । पं । नेम स । बोरसद ?
 पं । सुखविजय ग । पं । प्रमाण स । पालीताणामध्ये ?
 पं । नित्यविजय ग । पं । हर्ष स । पेटलाद ?
 पं । दयासोम ग । पं । जीत स । ईटोलो ?
 पं । सुंदरचंद्र ग । पं । दुलि स । डायलाणो ?
 पं । उत्तमविजय ग । पं । राजेंद्रस । देवाडभो ?
 पं । मोतीविजय ग । पं । धन स । सीपर ?
 पं । यशविजय ग । पं । हेम स । भगवा ?

पं । लाल विजय ग । पं । किस्तुर स । वालोल ?
 अत्रोद्धारितक्षेत्रादिसत्यापना अस्माभिर्विधेयेति मंगलं ॥
 समस्तसाधु समुदाय योगं । अपरं सह पट्टाप्रमाणे पोता
 २ ने क्षेत्रादेशे जई पोहचज्यो । जे कोई पारका क्षेत्र
 मांहि रेहस्ये तथा क्षेत्र आलटपालट करस्ये । त । क्षेत्र
 क्रय विक्रय करस्ये । त । चोमासा मांहि कोई फिरस्ये
 हिरस्ये । त । कोई ग्रहस्थो थकी चर्दी बोलस्ये तो तेहने
 आकरो उपालंब आवस्ये । सर्वथा गुदरास्यई नहीं गुद-
 रवाज श्री श्रीजीनी आणछई । एहबुं जाणि मयादा मांहि
 प्रवर्त्तवुं ॥ ॥ श्री ॥ श्री ॥



સદયવત્સ સાવલિંગાની જૈન કથા.



(સદૃત શ્રીયુત ચિમનલાલ ડા. દલાલ. એમ. એ.)

[સદૃત વિદ્વાન્ શ્રાવક શ્રીયુત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. જૈન સાહિત્યને લગતાં જે છુટા છવાયા બે ચાર લેખો લખ્યા હતા તે બધા એકજ સંગ્રહમાં જઠવાઈ રહે તેવા ઉદ્દેશથી તેમના એ લેખોને જૈન સાહિત્ય-સંશોધકમાં કમથી પ્રગટ કરવાનો વિચાર રાખ્યો છે અને તેમાંનો આ પ્રથમ લેખ છે. આ લેખ તેમણે ‘વસન્ત’ પત્રના સંવત્ ૧૯૭૨ ના ચૈત્રના અંકમાં પ્રકટ કરાવ્યો હતો.—મુનિજનવિજય]

*સદેવંત સાવલિંગાની કથા ગુજરાતમાં આબાલવૃદ્ધ જાણીતી છે. તેના આઠ ભવના નેહ તથા વિજોગની વાર્તા સ્ત્રીઓ પળ પ્રેમથી વાંચે છે. આ કથા હમણાંજ નહીં પણ જૂના વખતમાં પણ હિંદુસ્તાનની જુદી જુદી માળાઓમાં લોકપ્રિય હતી. અને તેથી કરીને કવિઓએ પોતાની કવિત્વશક્તિ સૂદાનાં પરાક્રમો તથા સૂદા-સાવલિંગાનો અનુદત પ્રેમ વર્ણવવામાં બતાવેલી છે આ કથા જેટલી લોકપ્રિય છે તેટલીજ જૂદા જૂદા રૂપમાં મળી આવે છે. [૧] સંસ્કૃતમાં રત્નશેષરના શિષ્ય હર્ષવર્ધનની સદયવત્સકથા (મઘમાં) : આ કથા સં. ૧૫૧૦-૩૦ ના અગસામાં રચાયેલી લાગે છે. [૨] પ્રાચીન ગૂજરાતમાં મીમ કવિનો સદયવત્સ વીરપ્રબંધ ઉર્ફે સદયવત્સવીરચરિત્ર. [૩] કર્તાના નામ વગરની (ઘણું કરીને જૈન) સદયવત્સ સાવલિંગી ચડપઈ. [૪] સંવત્

*સંસ્કૃતમાં સદયવત્સ, પ્રાકૃતમાં સુદયવત્સ, સુદવત્સ તથા સુદ; ગૂજરાતીમાં સૂદો, સદયવત્સ અને સદેવત; મારવાડીમાં તથા હિંદીમાં સૂદો તથા સદેવત્સ એવાં નામો છે. સાવલિંગાને કેટલાક ટેકાણે સાવલિંગી પણ કહે છે.

૧૫૧૭ માં રચાયેલી કીર્તિવર્ધનની સદયવત્સ સાવલિંગા ચડપઈ. [૫] મારવાડી ભાષામાં સં. ૧ ૧૭ માં લખાયેલી સદેવત્સ સાવલિંગાની વાત દૂદા સાથે.

[૬] આ ઉપરાંત ગૂજરાતીમાં નિત્યલાભ નામના જૈન સાધુએ સદયવત્સ સાવલિંગા ચડપઈ તથા હિંદીમાં સદેવંત સાવલિંગાના દૂદા પણ જણાવ્યા છે.

લોકકથાના સાગર રૂપ કથાસરિત્સાગરમાં સદયવત્સની કથા જણાતી નથી; પરંતુ ઉજ્જયિની, હરસિદ્ધિમાતા, પ્રતિષ્ઠાન તથા શાલિવાહન, બાવન, વીર લાપરીઓ ચોર,

૨ શ્રીરત્નશેષરગુરુપ્રવરપ્રસાદાત્

હર્ષાદિવર્ધનગણી સુરસૈકપાત્રમ્ ।

ચક્રે કથાં સદયવત્સકુમારસક્તાં

સત્પાત્રદાનવિમલાભયદાનરમ્યામ્ ॥

૩ શ્રીશ્વરતરગચ્છગગનદિણંદ પ્રતપૈ શ્રીજિનહરષસૂરીદ ।

શિષ્ય ત સ બહુવિદ્ વિચાર દીપતિ દયારત્ન દિણકાર ૪૯

મુનિ કીરતિવરધન શિષ્ય તાસ બંધવજનરાષણ રંગરાસ ।

ગુરુઅનુમતિ નિજમણિ ઉલાસ એ કહીયો મૈ પ્રથમ અમ્યાસ

પામૈ નર પદમણિ ગુણિલાસ પદમણિ પામૈ સુલ્લખરવાસ ।

ભળતાં લામૈ તંહિતભોગ સુળતાં પ્રીતમતણો સંયોગ ॥૫૧॥

વાલંભ પ્રીયુતર્ણ પદમણી જેહના વલી પરદેસૈ ધણી ।

રાતિવંહિત જે સુળસી સદા તે પામૈ પગ પગ સંપદા ॥૫૨॥

સંવત મુનિ નિધિ રસ સસી વિજયદસમી રવિવાર ।

ચતુરચાહિ રચી ચૌપઈ મુનિકેશવ હિતકાર ॥ ૫૩ ॥

વેધક જે વાંચે સુણૈ વંહિત પૂજે (રે) હામ !

જિમ સાવલિંગા સુષ લલ્હો સુદયવત્સ સુલ્લખામ ॥૫૪॥

મૈ રચના આહીજ રચી કવિજન પરમકૃપાલ ।

સુણિ કૈ જિ ન હાંસી કરૌ કરિજયો દયા દયાલ ॥૫૫॥

तथा सदयवत्सना अद्भुत पराक्रमो उपरथी धारी शकाय छे के आ कथानी उत्पत्ति पण विक्रमनी कथाओ जेवी ज छे अने तेडली ज जूनी छे.

में तपासेली पांच जूदी जूदी कथाओमां आपेली वार्ताओ त्रण विभागमां वहेंची शकाय छे.

उज्जयिनीना राजा प्रमुवत्सने महालक्ष्मी राणीथी सदयवत्स नामनो पुत्र हतो. ते द्यूतने विषे वणो आसक्त हतो. प्रतिष्ठानना राजा शालिवाहननी पुत्री सावलिंगाना स्वयंवरमां सदयवत्सने आमंत्रण आव्युं. राजाए मंत्रिनी साथे सदयवत्सने मोकल्यो. मंत्री कृपण होवाथी कुमारने जोइता पैसा आपे नहीं. स्वयंवरमां कुमार सावलिंगाने पोताना गुणोथी आकर्षिने परण्यो. उज्जयिनीमां महादेव नामने एक दरिद्री ज्योतिषी रहेतो हतो. पोतानी स्त्रीनी प्रेरणाथी राजसभामां प्रमुवत्स राजा पासे आव्यो. राजाए तेने पूछ्युं के तुं कीया शास्त्रमां प्रवीण छुं. तेणे कीधुं के नष्टलाम, भूत, भाविष्य, वर्तमान, वगेरे सर्व हुं जाणुं छुं. राजा आ दर्पवाळा वाक्यथी कोप्यो अने पासे रहेला जयमंगळ हस्तिनुं आयुष्य पुछ्युं. महादेवे कीधुं के काले बे पहेरे ते मरशे. राजा आथी गुस्से थयो, अने तेने बंदीखानामां नाख्यो. तेनी रक्षार्थ भूकेला जनो हसवा लाग्या के जूओ आण हस्तिनुं मृत्यु जाण्युं पण पोतानुं कारागृहपतन न जाण्युं.

गगने गणयति गणकश्चंद्रेण समागमं विशाखायाः ।

अन्यासक्तां गृहिणीं कथमपि मूढो न जानाति ॥

राजाए बोलावेला वैद्योए कीधुं के हाथीने कई पण रोग नथी मोटे तेने खानपानथी संतोषवो. राजाए हाथीने चारे तरफथी बंधाव्यो अने रक्षार्थ पुरुषो मुक्या. बीजे दिवसे बपोरे हाथी मदोन्मत्त थईने आलानस्तंभ तोडीने नाठो. चौटामां सौगंधिक, दोसी, नेस्तिक, वीआ, तेली, तंबोली, वगेरेनो माल ढोळी फोडीने आगळ दोड्यो. ब्राह्मणनी स्त्रीनी अवरणीना उत्सवनो वरघोडो तेना पीयरथी सासरे जतो हतो त्यां हस्ति आव्यो. लोको नाठा परंतु ब्राह्मणी आभूषण तथा गर्भना भारथी नाशी शकी नहीं. हस्तिए तेणीने पकडी, तेणीना पातिए

बूम पाडी अने तेणीने बचावे तेने हार वगेरे इनाम आपवानुं कहुं. सदयवत्से हस्तिने मारीने ब्राह्मणीने छोडावी. राजा खुशी थयो अने कुमारने युवराजपद आप्युं. मंत्रीने चिंता थई के हवे कुमार में तेने लग्न समये पैसा आप्या न हता तेथी मारा उपर वैर राखशे अने मने नक्की खराब करशे. कारण के हवे मारा दिवस रुठ्या छे.

दीहा रुठा तं करइ जं वइरी न करंति ।

दीह पालइइ रावणह पत्थर नीर तरंति ॥

आथी तेणे कुमारने कटाववानां उपाय चिंतव्यो अडदपूरित लोह स्थाल उपर कृष्ण दुकूल आच्छादीने राजाने भेट मोकल्यो.

राजाए कारण पूछ्युं. मंत्रीए कीधुं के एक स्त्रीना कारणथो जेणे सकलमंगलनो कारण जयमंगल हाथी हण्यो तेने तमो यौवराज्य आपो छो. राजा काचा काननो होवाथी पुत्रने राज्यमांथी जता रहेवानो हुकम कर्यो.

दुब्बलकन्ना वंकमुहा अंधगला सरोस ।

जेता गुण तुरंगमह तेता माणसदोस ॥

कुमारे देश छोडवानो निश्चय कर्यो, कारण के जे देशमां मान तथा प्रतिष्ठा न होय ते देशमां सज्जन पुरुषे रहेवुं उचित नथी.

माण पणठ्ठइ जथ्यावणु ता देसइउ चइज्ज ।

मा दुज्जणकरपल्लवे दंसिज्जं न भमिज्ज ॥

माताए वार्यो पण रब्धो नहीं. सावलिंगा पण साथे नीकळी. मार्गमां मोटुं रण आव्युं सावलिंगा तृषातुर थई. तेणी समस्यामां बोली.

सामि कुरंगा रणथले जलविणु किमु जीवंत ।
सदये कह्युं—हियउ सरोवर प्रेमजल नयणई नीर पीयंत ॥

सदयवत्स समज्यो के तेणी तृषातुर थई छे. तेथी पाणी शोधवा चाल्यो. एक प्रपापालिका देखाई. तेणीए कीधुं के आ हरसिद्धि मातानी प्रपा छे अने जेटलुं पाणी तेडलुं रुधिर आपो तो तेमांथी पाणी अपाय. तेणे कजुल कीधुं कारण के प्रेममां कई अशक्य नथी.

કૌરવ સમુદ્ધરણં પદ્મસિદ્ધિ હ્યુયઃશંખિ જાલાણ ।

એવં લક્ષ્મિજિ મરણં કિં દુલ્હં અશ્મિનેહસ્મ ॥

વૃદ્ધા તેની સાથે ગઈ અને સાવલિંગાને પાણી પાચું અને રુધિર માચું. કુમાર શિરચ્છેદ કરવાને ઉચ્ચુક થયો, હરસિદ્ધિ માતા પ્રત્યક્ષ થઈ અને કહયું કે મેં તારી પરીક્ષાને માટે આ અરણ્ય વગેરે વિકુર્વેલું છે. તારા અચલ સાહસથી હું પ્રસન્ન થઈ છું. હું અવંતી અને પ્રતિષ્ઠાન નગરોની અધિષ્ઠાત્રી દેવી છું માટે વર માગ. કુમારે દ્યુત તથા સંગ્રામમાં જય માચ્યો. દેવીએ સાર્યોદિ દ્યુતને વાસ્તે બે પાસા, કપર્દક દ્યુતને વાસ્તે કપર્દિલ તથા સંગ્રામમાં જયને વાસ્તે લોહશુરિકા આપી. આગળ ચાલતાં એક કુમારિકાને સ્ત્રીઓના સમૂહની વચ્ચે ધ્યાન ધરતી દીઠી. સાવલિંગા અંદર ગઈ અને તેણીનો વૃત્તાંત પૂછ્યો. કુમારિકાએ કહયું અહીંથી પાંચ ગાઉ ઉપર આવેલી દ્વારાવતીના રાજા ધરવીરની સ્ત્રી ધારિણીની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલી હું લીલાવતી નામની રાજકન્યા છું. બંદિજનના મુક્તથી સદયવત્સના ગુણ સાંભળવાથી આ કામિતપ્રદ તીર્થમાં તેને મેલવવાના હેતુથી છ મહીનાથી હું ધ્યાન ધરું છું. કાલે હવે કાષ્ઠ ભક્ષણ કરવાની હતું. સાવલિંગાએ સદયવત્સ સંવંધી હકીકત કહી. સર્વે નગરમાં આવ્યા. સદયવત્સ જોડે લીલાવતીનું લગ્ન કર્યું. એ અરસામાં ત્યાં ધર્મવૌષ્ણ નામના આચાર્ય આવ્યા. તેમણે થોડો પળ ધર્મ મનુષ્યે કરવો તે ઉપર સૂઝાંકની કથા કહી. સદયવત્સ શ્રાવક ધર્મ પામ્યો. લીલાવતીને પિતૃગૃહેજ રાક્ષસે સદયવત્સ સાવલિંગા સાથે આગળ ચાલ્યો. રસ્તામાં પર્વતસૌધ ઉપર શિલાથી આચ્છાદિત એક કંદરા દીઠી. વસ્ત્રે અંદર પેઠા. કંદરામાં પાંચ ચૌર હતા. તેમણે વિચાર્યું કે આ પુરુષને મારીને તેની સુરુપવતી સ્ત્રી લઈ લઈએ. ચૌરોએ દ્યુત રમવાને આહ્વાન કર્યું. જે હારે તે પોતાનું શિર મૂકે એવી શરત કરવામાં આવી. સદયવત્સ જિત્યો પણ ચૌરોનો શિરચ્છેદ કર્યો નહી. ચૌરો પ્રસન્ન થયા અને કહયું કે અમારી પાસે અદૃષ્ટાંજન, સંજીવની, રસ-સિદ્ધિ, વગેરે બિદ્યાઓ છે તે તમને આપીએ. સદયવત્સે ના પાડી. એક ચૌર છાનેમાને તના ઉત્તરીય પશ્ચિની

પલ વેષિત લક્ષ મૂલનો કંચુક વાંધ્યો. ચૌરોએ કીધું કે સંકટમાં અમારું સ્મરણ કરતાં તમારી મદદે અમે આવીશું. કુમાર આગળ ચાલતાં એક નિર્જન નગરમાં આવ્યો. રાજમંડપમાં આવતાં પાસે એક સ્ત્રીનું રુદન સાંભળીને તેણીની પાસે ગયો. તેણીએ કીધું કે હું નંદરાજાની લક્ષ્મી છું. નિર્નાથ હોવાથી હું રુદન કરું છું માટે તું મારો પતિ થા. નગરની નિર્જનતા વિષે પૂછતાં લક્ષ્મીએ કીધું કે આ વીરપુર નગરમાં એક તાપસ આવ્યો હતો તે સ્ત્રીથી કેવલ વિરક્ત છે એમ બતાવવાને કોઈ સ્ત્રીનો સ્પર્શ થાય તો વળોજ ગુસ્સે થતો. રકડા નગરની વેશ્યા તેને અડકી રાજા પાસે ફરીયાદ જતાં વેશ્યાએ કીધું કે એ કેવલ ઢોંગી છે. રાજાએ પરીક્ષા કરવા માટે તેને પોતાના આવાસમાં આપ્યો અને રાણી સાથે સહવાસમાં આવે એવી ગોઠવણ કરી. રાણીને જોઈને તાપસ કામાતુર થયો અને ભોગની પ્રાર્થના કરી. રાણીએ ઘૂમ પાડવાથી રાજા આવ્યો અને તાપસને તેણે હળ્યો. તે તાપસ મરીને રાક્ષસ થયો અને પૂર્વમંડપના વૈરથી નગરની આવી સ્થિતિ કરી. પ્રાતઃકાલે લક્ષ્મીએ ધનના ઢગલા બતાવ્યા. સદયવત્સે સાવલિંગાને કહ્યું કે આ સર્વ આપણે આગળ ઉપર બલિવિધાન કરીને ગ્રહણ કરીશું. ત્યાંથી ચાલતાં અનુક્રમે તેઓ પ્રતિષ્ઠાન નજીક આવી પહોંચ્યા. પાસેના ગામમાં મટ્ટને ઘેર સ્થિતિ કરી. સાવલિંગાને કહ્યું કે હું તારા વાસ્તે પ્રતિષ્ઠાનમાંથી તારા પિતાના નગરમાં પ્રવેશ વાસ્તે ઉચિત રથ આમૂષણ વગેરે લઈ આવું. સાવલિંગાએ કહ્યું કે પાંચ દિવસમાં નહીં આવો તો હું કાષ્ઠભક્ષણ કરીશ. સદયને પ્રતિષ્ઠાનમાં પ્રવેશ કરતાં એક ટૂંટક મળ્યો. અપશકુન મારી સદય પાછો ફર્યો. ટૂંટકને ઘોડું લાગવાથી ફરીથી પુષ્પ સ્નાન વગેરે માંગલિક વસ્તુઓ સ્થાલમાં મરીને લાવ્યો. ટૂંટકે કીધું કે હું સિંહલના રાજાનો સુરસુંદર નામનો પુત્ર છું. કૌતુકથી હું ૫૦૦ હાથી તથા ક્રોડ સોનૈયા સાથે આ નગર જોવા આવ્યો હતો. પરંતુ તે સઘળું હું દ્યુતમાં હારી ગયો અને છેવટે દ્યુતકારાએ માગ હસ્તનાકાદિક પણ કાપી લીધાં. જ્યારે દેવે રૂઠ છે ત્યારે તે દ્યુત રમાડે છે.

दैवद रुठइ काई करई कीसुं चपेदा देइ ।

केइ बेसावर पाठवइ केइ रमाइइ वृअ ॥

ब्रह्म जणा नगरमां पैठा. रस्तामां सूर्यप्रासादमां विवा-
दनो कलह सांभल्या. राजानी मानीती कामसेना नामनी
वेश्याए दंताकना पुत्र सोमदत्त श्रेष्ठिए तेणीने घेर
आवीने तेणी साथे संभोग कर्यो एवुं स्वप्नु दीठुं. आथी
तेणीए सोमदत्त पासे ते संभोगना नपक्षुद्रमां लेवा पोतानी
अक्काने मोकली. अक्काए लांघणो करी पण सोमदत्ते
पाई पण आपी नही. आनो विवाद सूर्यप्रासादमां
चालतो हतो. तेनो आज त्रीजो दिवस हतो. कुमारने
तेनो निर्णयकर्ता नीम्यो. कुमार श्रेष्ठिने कीधुं के राज-
मान्यनो विरोध करवाथी दंतिलमंलीनी माफक दुःख पासे
छे माटे तेणीने पैसा आप. श्रेष्ठि पासे कुमार धन मंगा-
व्युं अने वेश्याने कीधुं के अर्ध धन ले. तेणीए ना
पाडी. छेवटे कुमार एक आदर्श मंगावीने तेनी सामे
सबळुं धन मूक्युं. वेश्याने कीधुं के आमाळुं प्रतिबिंबित
धन ले, प्रत्यक्ष छे ते नही. कारण के स्वप्न अने प्रति-
बिम्ब ए सरस्वी अवस्था छे, वेश्या विलक्षण थईने घेर
गई. कामसेना आ वृत्तांत सांभळीने नृत्य करवाना मिषे
सूर्यप्रासादमां आवी. कुमारने देखीने तेणी कामज्वरपी-
डित थई. कुमारने पोताने घेर तेडाव्यो टूटके निषेध
कर्यो. तेणे कुमारने समजाव्यो के वेश्याओ धूर्त होय
छे. कारण के

आंखइ रमइ मनइ हसइ जन जाणइ एसी ।

पिण ते मारइ पुरिसनइ जं कठुं करवत्त ॥

कुमार वार्यो छतां वेश्याने घेर गयो. आग्रहथी पांच
दिवस त्यां रह्यो, नगरमां द्यूत रमवा जतां वणुं स्वर्ण
मेळव्युं. थोडोक भाग टूटकने सावलिंगा वास्ते आभूष-
णादिक खरीदवा आप्यो. बीजो बधो वेश्याने बक्षीस
आप्यो. पांचमे दिवसे कुमार रजा मांगतां वेश्याए रह-
वानो वणो आग्रह करतां तेनुं उत्तरीय खेच्युं. तेमांथी
एक वेष्टन भोंय उपर पड्युं. वेश्याए ते छोडी
जोतां रत्नमय कंचुक दीठा अने ते कुमार पासे माग्यो.
कुमार कंचुक आप्यो अने ते पहेरीने राजसभामां जतां

मार्गमां एक श्रेष्ठिए तेणीने नीटाथीने पोतानो चोरायला
कंचुक वेश्याए पहेंयो छे ते खात्री करी लिधी. महाजन
लोक आ संबंधी राजा पासे फरीयाद लईने गयूं. राजाए
पूछ्युं के तमारुं शुं चोरायुं छे. उत्तर मल्यो के चोरा-
यली चीज वेश्याना उरःस्थलनुं मंडन छे. राजाए वेश्या-
ने पूछ्युं. वेश्याए कीधुं के अमारे त्यां अनेक नटविट-
चौरादिक आवे छे अने जो अमे आम नाम दर्ईए तो
अमारो रोजगार तूटी जाय. राजाए विचार्युं के गमे
तेटळं बहु मान करो तो पण वेश्या पोतानी थती नथी.
कारण के

पासा वेसा अगि जल ठग ठक्कुर सेनार ।

ए दस होइ न अप्पणा मंकड बहुअ विडाल ॥

राजाए वेश्याने शूळि उपर आरोपवानो हुकम कर्यो.
कुमारने खबर थतां ते शूळिस्थाने गयो अने तलारक्षकने
कीधुं के हुं चोर हुं माटे वेश्याने छोड़. तलारक्षके ना
मानतां कुमार बळात्कारे वेश्याने छोडाथी. तलारक्षक
सामो थयो. कुमारने तेनी नासिका छेदी. राजाए सेना
मोकली तेने पण कुमार हरावी. पांचमो दिवस होवाथी
एक दिवसने माटे सोमदत्तने प्रतिभू तगीके मूक्रीने
कुमार कान्ठभक्षण करवा तत्पर थयेली सावलिंगाने ब-
चावी. प्रतिज्ञा प्रमाणे कुमार त्यांथी पाछो शूळिस्थाने
आव्यो. राजाए बावन वीर मोकल्या तेवामां युद्ध जो-
वाने अनेक विद्यासिद्ध युद्धकौतुकी अभिनवनारद एक
पुरुष आव्यो. तेणे कुमारनी अवस्था आगळना पांच
चोरोने जईने कही. चोरो तरत मददे आव्या. बावन-
वीर पण हार्या. राजाए कुमारनुं नाम पूछ्युं. कुमार
उत्तर आप्यो नही तेथी वेश्याने पूछ्युं. वेश्याए कुमारनुं
खडग रज्जु कय्युं. कुमारने कीधुं के ए खडग में सदयवत्स
पासेथी द्यूतमां जीतीने मेळवेलुं छे. राजाए कुमारने आंत-
रवाने गजवटा बोलावी परंतु कुमार सिंहनादथी नसाडी
मूक्री. राजा पगे लागतो सामे आव्यो. कुमार विनय-
थी भेटथो अने तेणे सबळो वृत्तांत कह्यो. राजाए कीधुं
दैवनी गति विचित्र छे. कारण के—

उयणं भुवणकमणं अत्थमणं तहं य एगदिवसेमि ।

सुरस्स वि तिज्जि दसा का गणणा इयरलोगस्स ॥

રાજાએ પોતાના પુત્ર શક્તિસિંહને મોકલીને સાવલિંગા-
ને તેડાવી લીધી. વન્નેએ કેટલોક કાલ પ્રતિઘ્વાનમાં
રહીને આનંદમાં ગાલ્યો. સદયવત્સે વણિક, ક્ષત્રિય તથા
બ્રાહ્મણ એમ ત્રણ મિત્રાં કર્યાં. એવામાં એક વૈદેશિક
આવ્યો કુમારે તેને પૂછ્યું કે તમે કાંઈ કૌતુક દીટું ?
તેણે કહ્યું કે તુંવન નગરમાં ધનપતિ શ્રેષ્ઠિનો મૃત પિતા
વળી વચ્ચત બાઝ્યાં છતાં રાતે સજીવન થઈને ઘેર આવે
છે. કુમાર આ સાંભળીને મિત્રોસાથે તે નગર તરફ
ચાલ્યો. તુંવન નગરમાં પ્રવેશ કરતાં એક બ્રાહ્મણની
પુત્રીને સીકોતરી વચ્ચી હતી તેને છોડાવીને બ્રાહ્મણ
મિત્રને તે કન્યા પરણાવી. વ્યવહારીને ઘેર જઈને તેના
પિતાનું શવ શ્મશાનમાં લીધું. સવારે વાઢવું એમ નક્કી
કરીને વારાફરતી સર્થે એકેક પહોર જાગતા રહ્યા. પ્રથમ
વણિકની ચોકીમાં એક સ્ત્રીનો રુદનસ્વર સંભળાયો.
વણિક શવને પોતાની પીઠે બાંધીને સ્ત્રીપાસે ગયો. સ્ત્રીએ
કીધું કે આ મારા પતિને શૂલ ઉપર આરોપ્યો છે તેને
આવાનેવાસ્તે થાલ લાવી દું. પળ શૂલિ ડંચી હોવાથી
મારાથી પહોંચાતું નથી. વણિકકુમારે તેણીને ડંચી કરી.
તે સ્ત્રી ડંચી ચઢીને શૂલારોપિત પુરુષનું માંસમક્ષણ કરવા
લાગી. માંસનો ઝંડ પડવાથી વણિકકુમારે તે સ્ત્રીને
પછાડી. નાસતાં નાસતાં તે સ્ત્રીનો કંકળવાઢો હાથ
વણિકે કાપી લીધો અને રેતમાં દાટી દીધો. બીજા
પહોરે બ્રાહ્મણકુમારે એક રાક્ષસને રાજકુમારીને લઈને
આવતો દીડો. રાજકુમારી સાથે ભોગપ્રાર્થના કરતા તે રાક્ષસને
બ્રાહ્મણે પાઢઢ રહીને માર્યો. ત્રીજે પહોરે ક્ષત્રિયનો વારો
આવ્યો. તે શવને વાઢવાને દેવતા લેવા આગઢ ગયો.
ત્યાં મૂતોને સ્ત્રીચઢી પકાવતા દીડા. તેમની આગઢ સાત
પુરુષો સ્ત્રીચઢીમાં શાક તરીકે આવા બાંધેલા હતા. ક્ષત્રિ-
યકુમારે મૂતોને બીવઢાવીને નસાઢ્યા અને પાષાણથી
સ્ત્રીચઢીનું માજન મારી નાલ્યું. બાંધેલા સાત પુરુષો
રાજકુમારો હતા. ચોથે પહોરે સદયવત્સ ડઢ્યા. આ
સમયે શવ વોલ્યું કે મારી સાથે ઢ્યત રમ. શવમાં રહેલા
વેતાલે પોતાનો વાહુ પ્રસારીને રાજમહલમાંથી સોગઢા વાજી
આળી. જે દારે તે પોતાનું મસ્તક મૂકે તેવું પળ થયું.

વેતાલ હારતાં કુમારે તેનું મસ્તક છેઢ્યું અને શવને વાઢી-
નાંલ્યું. પ્રભાતે શ્રેષ્ઠી પાસે ગયા અને કબુલેલું ધન તથા
કન્યા મારી. શ્રેષ્ઠીએ કીધું કે હું કાલે વરાવર આત્રી
કરીને આપીશ. કુમાર રાજા પાસે ફરીયાદ લઈને ગયો.
રાજાને રાત્રિનો સર્વ વ્યતિકર કહ્યો. રાજાએ પુરાવો
માગ્યો, કાપેલો હસ્ત વતાવતાં તે રાણીનો નીકલ્યો.
રાજાની સ્ત્રી સીકોતરી સાબીત થઈ. રાજકુમારો તથા
રાજકુમારીને પળ રજુ કર્યાં. મંત્રિએ સ્ત્રીચરિત્ર ઉપર એક
દૃષ્ટાંત કહ્યું. જે વ્યંતરો હોય છે તે મરતા નથી તે તો
ફક્ત “ લે ગુણ સિરિ ગાંઢી ” ના દૃષ્ટાંતમાં જમ કૌતક
પ્રિયજ હોય છે. પરંતુ જે મહુધ્યો રાક્ષસો વિઢ્યાની ઉપા-
સના કરીને માંસલોલુપો રાક્ષસની માફક આચરે છે
તેઓનું જ મૃત્યુ થાય છે. શ્રેષ્ઠિએ તોપળ બીજે દિવસે જ
આત્રી કરીને ધન આપ્યું. વણિકપુત્રને તે શ્રેષ્ઠીની
કુમારી પરણાવી અને ક્ષત્રિયને રાજકન્યા પરણાવી. સદ-
યવત્સ ત્યાંથી પ્રથમ કહેલાં નિર્જનપુરમાં આવ્યો. ત્યાં
રાક્ષસને આરાધીને વીરકોટ નામનું નગર વસાલ્યું સદ-
યવત્સને લીલાવતી તથા સાવલિંગાથી વનવીર તથા વીર-
માતુ નામના બે પુત્રો થયા. સદયવત્સે કાલિકાચાર્ય ચતુ-
ર્થીની સંવત્સરી કરનાર પાસે પોતે વસાવેલા નગરમાં વીર-
જિનેશ્વરનાં મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એવામાં ડઞ્ઞયિનીથી
આવેલા એક માટના મુખથી સાંભલ્યું કે ડઞ્ઞયિનીને સી-
માઢાના રાજાઓએ છ માસથી ઘેરો ઘાલેલો છે. શત્રુને
હરાવવાને સદયવત્સના પુત્રો ગયા. પાઢઢથી સદયવત્સ
પળ ગયો. શત્રુઓને હરાવ્યા, પ્રમુવત્સે સદયવત્સને રાજ્ય-
આપ્યું. વીરકોટનું રાજ્ય કુમારોને આપ્યું. કોઈક સમયે
અવંતીમાં કાલિકાચાર્ય પધાર્યા તેમણે સદયવત્સનો પૂર્વ-
ભવ કહ્યો. વિંધ્યાચલની પહોમાં ગોત્રાક નામના નગરમાં
વ્યાશ્ર રાજાને ધારહૃદેવીની કુક્ષિથી ગુણસુંદર નામનો મ-
ત્રકપરિણામી પુત્ર હતો. શ્યામાર્થ ગુરુ પાસે જીવદયા તથા
અમયદાનનો ઉપદેશ પામ્યો અને સમ્યક્ત્વમૂલ વાર વ્રત
અંગીકાર કર્યાં. ગુણસુંદર અન્નપાનથી મુનિઓને પ્રતિ-
લામતો તથા જીવદયા તથા અમયદાન આપવામાં તત્પર
રહેતો. ડઢ્યાનમાં કીઢા કરતાં ચાર પુરુષો તેને મલ્યા,

તેઓણ કહ્યું કે અમને વેતાલપુર નગરમાં દેવીના બલિ-
દાન માટે પકડ્યા હતા ત્યાંથી અમે નાસી આવેલા છીએ.
તે નગરના લોકો હિંસાલુ છે અને શોણિતપ્રિયા નામની
તેમની દેવી થોડા કાઠની સિદ્ધિને માટે મહિષનો અને
વધારે ભારે માટે સિદ્ધિ મનુષ્યનો બલિ માગે છે. ગુણસુંદર ત્યાં
ગયો અને બાલિ આપતા લોકોને નસાડીને માણસને વ-
ચાવ્યો. કુમાર પછી દેવી સમક્ષ પોતાના કંટે સ્વદગ ધર્યું.
દેવીએ તેનો હાથ પકડ્યો. દેવીને પ્રતિબોધીને જીવહિંસા

બંદ કરાવી. અંતે આરાધનાથી મૃત્યુ પામ્યો. કાલિકાચાર્યે
કહ્યું કે તું જીવદયા તથા અભયદાનથી આ જન્મમાં
પરાક્રમ, તથા મુનિને દાન આપવાથી મોગ પામ્યો છું.
સદયવત્સને જાતિસ્મરણ થયું. સદયવત્સ શ્રાવક ધર્મ
આરાધીને સ્વર્ગે ગયો. આવતી ઉત્સર્પિણીમાં મોક્ષ જશે.
આ કથા રત્નશેષરના શિષ્ય હર્ષવર્ધનગણિયે રચેલી છે.
રચ્યા સંવત્ આપેલી નથી પણ સં. ૧૫૧૦-૩૦ ના
અરસામાં રચાયેલી હોવી જોઈએ.

હાં. હર્મન જેકોવીની જૈન સૂત્રોની પ્રસ્તાવના.

(પ્રથમ ભાગ- ચાલ.)

અનુવાદક—શ્રીયુત અંબાલાલ ચતૂરભાઈ શાહા, બો. ઇ.

[પ્રથમ ભાગ (અંક ૨) ના પૃષ્ઠ ૧૭ ઉપર અપૂર્ણ
રહેલી પ્રસ્તાવનાનો આ અવશેષ ભાગ છે. એકરીતે આ તે
પ્રસ્તાવનાનું પરિશિષ્ટજ છે. કારણ કે એના મૂળ લેખકે
એને તેજ રૂપે લખ્યું છે. આમાં આચારાંગ અને કલ્પસૂત્ર
એમ બે જૈન સૂત્રોની રચનાશૈલી વિગેરેનું વર્ણન કરવામાં
આવ્યું છે.—સંપાદક.]

હવે આ પુસ્તકમાં જે બે સૂત્રોનું ભાષાંતર કરવામાં
આવેલું છે તેના વિષયમાં બે શબ્દો લખવા જેટલું મારું
કર્તવ્ય બાકી રહ્યું છે.

પ્રથમ સૂત્રનું નામ આચારાંગ સૂત્ર છે જે કેટલીક
વસ્તુને સામાયિકના નામે ઓળખાય છે. એ સૂત્ર ૧૧
અંગો પૈકીનું પ્રથમ અંગ છે. જે ચાર અનુયોગો અર્થાત્
વિષયોમાં સર્વ સિદ્ધાન્તો વિભક્ત થયેલા છે તેમાંના ચોથા
અનુયોગના વિષયમૂલ ગણાતા આચારનું આ સૂત્રમાં વર્ણ-
ન કરેલું છે. ચાર અનુયોગોનાં નામ આ પ્રમાણે:—ધર્મ-
કથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, દ્રવ્યાનુયોગ અને ચરણકરણા-
નુયોગ. આ સૂત્રના બે શ્રુતસ્કન્ધો છે જે પરસ્પર ભાષાશૈલી

તથા વર્ણનપદ્ધતિમાં એક બીજાથી ઘણાજ ભિન્ન પડે છે.
બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પેટા-વિભાગોને ચૂલાઓ અર્થાત્ પરિ-
શિષ્ટો કહેલા છે. આ ઉપરથી પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ જ વાસ્ત-
વિક પ્રાચીન સૂત્ર હોય તેમ જણાય છે. આવોજ મત પ્રા-
ચીન સમયમાં પણ પ્રચલિત હતો, તેનો પુરાવો આ સૂત્ર-
ની વિદ્યમાન એવી સૌથી પ્રાચીન ટીકામાં કરેલી સૂચના
ઉપરથી સ્પષ્ટ મળી આવે છે. સામાન્ય રીવાજ પ્રમાણે
દરેક ગ્રંથમાં આદિ, મધ્ય અને અંત એમ ત્રણ પ્રકારનાં
મંગલ-કથનો માનવામાં આવે છે, તે અનુસારે શીલાંકા-
ચાર્યે પોતાની ટીકામાં આ સૂત્રના પણ ત્રણ મંગલનો
ઉલ્લેખ કરેલો છે. તેમાં આદિ મંગલ તરીકે તો પ્રથમ
શ્રુતસ્કન્ધના પ્રથમ અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશકના પ્રારંભિક
વાક્યને, મધ્ય મંગલ તરીકે પાંચમાં અધ્યયનના
પાંચમાં ઉદ્દેશકના પ્રથમ વાક્યને અને અંત મંગલ સોઝમી

૧ આ ટીકા કાંઈ પહેલીજ ટીકા છે એમ નથી. કારણ કે
શીલાંકાચાર્યે પણ પોતાની ટીકામાં મેઘહસ્તિની ટીકાનો ઉલ્લેખ
કરેલો છે.

ગાથાના ઉત્તરાદ્ધને ટાક્યું છે. આ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે કે ટીકાકાર આચારાંગ સૂત્રની સમાપ્તિ પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના આઠમા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશકની સોઝ-મી ગાથા—કે જે એ શ્રુતસ્કન્ધની ઉપાન્ય ગાથા છે—સાથે થયેલી માને છે. આથી એ સિદ્ધ થાય છે કે આચારાંગ સૂત્રનો સૌથી પ્રાચીન ભાગ તે તેનો પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ છે. વાકીનો ભાગ પાછલ્લી ઉમેરવામાં આવ્યો છે. આ (પ્રથમ) શ્રુતસ્કન્ધ પોતાના વિષયમાં પરિપૂર્ણ છે. તેમાં શ્રદ્ધાશીલ આત્માઓમાટે મોક્ષપર્યંતના માર્ગનું ગૂઢ ભાષામાં વર્ણન કરેલું છે. એનું અંતિમ અધ્યયન કે જે સીર્થકરે સહેલા કીર્તિકર પરીષદોનું લોકાર્ષક વર્ણન આપતું એક વિજયગીત જેવું છે, તે પ્રાયઃ પાછલ્લા સમયમાં ઉમેરવામાં આવેલું છે; તો પણ જે સ્વરૂપમાં તે અત્યરે ઉપલબ્ધ થાય છે તે રૂપ એક સાચા યોગીજીવનનું ઉચ્ચ આદર્શ દર્શક હોઈ વળું મહત્ત્વનું છે. આ સૂત્રનો મોટો ભાગ એક અત્યંત ખાંતેલા ગદ્યરૂપમાં લખાઈ છે. તેમાં ઘણા ઠેકાણે વાક્યાંશો નજરે પડે છે તથા કેટલાંક સ્થળોએ તો એવાં પણ વાક્યો મળી આવે છે જેનો કોઈ અર્થ બેસી શકતો નથી. આ શૈલી જોઈ આપણને બ્રાહ્મણોના સૂત્ર-ગ્રંથોનું સ્મરણ થઈ આવે છે. સ્વલ્પ; પરંતુ એ બેમાં વચ્ચે એક મોટો ભેદ એ છે કે બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાં એકાકી જણાતાં સૂત્રો, તે વિચારોની તાર્કિક શૃંખલાના આવશ્યક અંકોડા—અવયવો રૂપ છે; પણ આ સૂત્રમાં નજરે પડતા અસંબદ્ધ વાક્યો યા વાક્યાંશો કોઈ એક મુખ્ય વિચારના સ્પષ્ટીકરણ કરવા અર્થે એક બીજા સાથે સંબંધ ધરાવતા હોય તેમ જણાતું નથી. તેને વાંચી જવાથી આપણને તે કોઈ તર્કસંયુક્ત ચર્ચાનો બોધ કરાવનાર કોઈ સંગત શાસ્ત્ર હોય એમ નથી જણાતું; પરંતુ તે વસ્તુમાં વિદ્યમાન કેટલાક પવિત્ર ગ્રંથોમાંના અવતરણોને બનેલો એક ઉપદેશક વચન-સંગ્રહ હોય તેમ જણાય છે. મારા આ અનુમાનની સત્યતા, એ સૂત્રના ગદ્ય ભાગમાં અહીં તહીં ઘેરાયેલી જે ગાથાઓ અથવા ગાથાંશો મળી આવે છે, તેનાથી સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે આમાના અનેક ગાથાંશો તે સૂત્ર-

કૃતાંગ, ઉત્તરાધ્યયન અને દશવૈકાલિક સૂત્રોમાં જડી આવતી ગાથાઓ અથવા ગાથાના પાદોને ઘણા મળતા આવે છે. આ ઉપરથી એ વધારા પાદો યા પદ્યોને તે વસ્તુમાં પ્રમાણભૂત ગણાતા ગ્રંથોના અવતરણો રૂપે માનવાં જોઈએ. આજ નિર્ણય કેટલાક ગદ્ય વાક્યોને—અને તેમાં ખાસ કરીને જે જે વાક્યો સ્વયં અપર્યાપ્ત છે તેમને, પણ લાગુ પાડવો જોઈએ. આ અવતરણોની પણ વધારે સમજુતી આપવા માટે અગર તો તેમની અર્થ-પૂર્તિ કરવા માટે બીજા પણ તેવાં વાક્યો અગર પદ્યો ઉમેરેલાં છે, જેમાંના કેટલાક નમુના નીચે પ્રમાણે છે:— ૧, ૪, ૧, ૩, મા આવેલ ‘અહો ય રાઓ ગતમાણે ધીરે’ આ ત્રિષ્ટુપ છંદનો એક પાદમાત્ર હોઈ સ્પષ્ટરીતે અવતરણ જણાય છે. એનો પછી આવેલ ‘સયા આગયપન્નાણે’ એ વાક્યાંશ, એ અવતરણનું અર્થ બોધન કરે છે; જેમ કે ‘અહો ય રાઓ=સયા’ અને ‘ગતમાણે ધીરે=આગય-પન્નાણે’ આ પછીનો વાક્યાંશ ‘પમત્તે બહિયા પાસ’ છે. જે સંભવિતરીતે એક શ્લોકનો પાદ છે. આ પછીનું વાક્ય ‘અપ્પમત્તે સયા પરક્કમેજા’ એ છે; અને તે ઉપરના વાક્યનું નૈતિક તારણ છે. આ ઉપરથી આનો અનુવાદ આપણે આ પ્રમાણે કરીએ:—‘રાતને દિવસ પ્રયત્ન કરતો અને ધીર’ અર્થાત્ સદા તત્પર જ્ઞાન-વાલા ‘જો પ્રામાદિઓ બહાર ઉભા રહે છે.’ (તેટલા માટે) અપ્રમત્તરીતે સદા પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ.’ ટીકાકાર અવતરણ અને તેના ટિપ્પણને જુદા પાડતા નથી પરંતુ તે તો આ વધારા પાદોને એક વાક્યના અવયવો સમજે છે, અને તેનો અર્થ મારા અનુવાદના મૂળમાં (પૃ. ૩૭) જેમ લખેલો છે તેજ પ્રમાણે તે આપે છે.

અની માફક બીજાં પણ ઘણાં ઠેકાણે, શીલાંકે પોતાની ટીકામાં જેવો અર્થ કર્યો છે તેવો જ અર્થ મેં મારા અનુવાદમાં આપવો ઉચિત ધાર્યો છે. કારણકે કેટલીક વસ્તુ અવતરણ અને તે પછીના મૂળ ગ્રંથ-ભાગને અલગ તારથી કાઢવાનું કામ અત્યંત અશક્ય હોય તેમ જણાયું છે. તેથી સિદ્ધ કરી બતાવી શકાય તેવા પદ્યાંશોને છોડી

કહિયે તે, તેવાજ વિષયના વર્ણન કરવાગલા કલ્પસૂત્રના રચના સમયના સમકાલીન ટરાવી દે છે.

ત્રીજી ચૂલા તે સ્ત્રેશ્વર ધર્મીજ મહત્ત્વની છે. અને આનું કારણ તે તેમાં મહાવીરના જીવન ચરિત્ર માંડે મઠી આવતી હકિકતો છે કે—જે હકિકતો ને આધારે કલ્પસૂત્રમાંનું મહાવીર ચરિત્ર લખાયું છે. આચારાંગ સૂત્રના ઘણા નવ ભાગો વહુજ થોડા ફેરફાર સાથે કલ્પસૂત્રમાં નજરે પડે છે. તેમાં, એ ઉપરાંત ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ મહત્ત્વ ધરાવતી એવી કોઈ વાતનો ભાગ્યેજ કોઈ ઉમેરો થયેલો જોવામાં આવે છે. જે માત્ર ઉમેરવામાં આવ્યું છે તે એક સાધારણ વનેલું, તેમજ નવી પરિસ્થિતિને અનુરૂપ થયેલા જૈન ગ્રંથોમાં પણ અનેક સ્થળે જોવામાં આવતું, તેવું વર્ણન માત્ર છે. આ નવ ભાગો ઉપરાંત આચારાંગ સૂત્રમાં એવી કેટલીક ગાથાઓ આવેલી છે જેનો કલ્પસૂત્રમાં અમાવ છે. આ ગાથાઓને પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના આઠમાં અધ્યયનમાં આવેલી ગાથાઓ જોડે જો આપણે સરસાવીએ છીએ તો આચારાંગ સૂત્રના બે શ્રુતસ્કંધો વચ્ચે કેટલો મોટો તફાવત રહેલો છે તે આપણે સહેજે સમજી શકીએ છીએ. આ બન્ને શ્રુતસ્કંધોના ચર્ચિત વિષયના અંગે કોઈજ મેદ નથી, તેમજ વર્ણન પણ બન્નેમાં આર્યા ગાથામાં કરવામાં આવેલું છે. પરંતુ ભાષાશૈલી તથા વૃત્તપ્રયોગને અંગે દ્રષ્ટિગોચર થતો ભેદ એટલો મોટો જણાય છે કે તેના કારણ તરીકે તે બન્ને શ્રુતસ્કંધોની રચના વચ્ચે એક મોટું કાલાન્તર માનવું જ પડે છે.

ત્રીજી ચૂલાના ઉત્તરાર્ધમાં પંચ મહાવ્રત તથા તેના પચીસ અર્વાતર ભેદોનું વર્ણન આપેલું હોવાથી તેના સંબંધમાં કોઈ વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. તેમજ ચોથી ચૂલાની બાર ગાથાઓના સંબંધમાં પણ એટલુંજ કહેવા યોગ્ય છે કે તે સંભવિત રીતે પ્રાચીન છે અને તેને આ સ્થળે મુકવાનું કારણ પણ એટલુંજ છે કે તેને માટે આનાથી બીજું અધિક સુંદર સ્થાન મળ્યું નહીં હોય.

આચારાંગ સૂત્રનો મારો આ અનુવાદ, મેં, પાલિટેક્સ્ટ સોસાયટીમાં પ્રકટ થયેલી મારી પોતાની આવૃત્તિને આધારે કરેલો છે. તે ઉપરાંત મેં આચારાંગ સૂત્રની કલ-

કતાની આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલી ટીકાઓનો ઉપયોગ કરેલો છે. જેમનાં નામો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ શીલાંક કે જેનું બીજું નામ તત્વાદિત્ય છે; તેની ટીકા: આ ટીકાની રચના શક સંવત્ ૭૧૮ અર્થાત્ ૬૦ સ. ૮૭૬ માં વાહરી સાધુની સહાયતાથી સમાપ્ત થઈ હતી.

૨ વૃહત્ સ્વરત્તર ગચ્છના આચાર્ય નામે જિનહંસ સૂરિની દીપિકા આ દીપિકા: તે શબ્દે શબ્દ ટીકા ઉપરથી ઉપજાવી કાઢેલી છે. જો કે એમાં લખ્યું છે કે તે શીલાંકની ટીકાનો સંક્ષેપ માત્ર છે. પરંતુ આ સંક્ષેપ એવા પ્રકારનો થયો છે કે તેમાં નિર્ણયિક્તિનાં ગાથાઓ ઉપરની શીલાંકની ટીપ્પણિ સર્વથા ઉઢાવી દેવામાં આવી છે—કે જે ગાથાઓને શીલાંક પ્રત્યેક અધ્યયન તથા ઉદ્દેશ-કની પહેલાં પોતાના ઉપોદ્ધાત રૂપે મૂકે છે.

૩ પાર્શ્વચંદ્ર કૃત બાલાવબોધ અથવા ગુજરાતી ભાષ્ય: બીજા શ્રુતસ્કંધના જે કેટલાક ભાગો પ્રાચીન ટીકાકારો દ્વારા સમજાવવામાં નથો આવ્યા, તેમના વિષયમાં મેં આજ ભાષ્યની મદદ લીધેલી છે. આ ભાષ્ય સામાન્ય રીતે તો પ્રાચીન ટીકાકારોનાં સુલાસાનેજ અનુસરે છે છતાં પણ તેનો વધારે સંબંધ દીપિકા સાથે હોય તેમ જણાય છે.

કલ્પ સૂત્રના વિષયમાં મેં લંબાણથી, તે ગ્રંથની મારી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં કહેલુંજ છે. તેથી તે વિષયની વિશેષ માર્હીતી મેઝવવા માટે વાચકને તે પુસ્તક જોઈ લેવા સૂચવું છું. તેના પ્રકાશન સમય પછી પ્રો. વેવરે પોતાના “ જૈનોના પવિત્ર પુસ્તકો ” ઉપરના નિબંધમાં આ વિષયની ચર્ચા કરેલી છે અને તેમાં તેમણે મારી કેટલીક ભૂલો પણ સુધારી છે. તેમણે એવી નિશ્ચય પ્રગટ કર્યો છે કે આશું કલ્પસૂત્ર, દશશ્રુતસ્કંધ જે ચોથું છેદ સૂત્ર મનાય છે તેના આઠમા અધ્યયન તરીકે લેવાનું છે. મારા આ અભિપ્રાય સાથે પ્રો. વેવરે એકમત ધરાવે છે કે “ સમાચારી ” એટલે યતિઓના આચાર—

નિયમો તે મદ્રવાહુની કૃતિ માની શકાય * તથા સ્થ-
વિરાવલી તે સંમવિત રીતે સિદ્ધાન્તના સંપાદક દેવાર્ધિ-
ગણિનો જ કરેલો ઉમેરો કહી શકાય. આ ઉપરાંત
મો. વેબર જે સૂચવે છે કે મહાવીરનું ચરિત્ર પણ દેવાર્ધિ-
ગણિનું જ રચેલું છે તે વાત મને માન્ય થઈ શકતી નથી.
કારણ કે આ ગ્રંથ જો આટલા વધા પ્રસિદ્ધ પુરુષનો રચેલો
હોય તો પછી સંપ્રદાય આ વાતને બિલકૂલ વિસ્મૃત
થવા દે તે તદ્દન અશક્ય છે.

સ્થવિરાવલીના સંબંધમાં નોંધી વાત છે. કારણ કે તેને
ચાર અગર પાંચ ભિન્ન ભિન્ન યાદીઓ ઉપરથી સંકલિત
કરીને ગ્રંથના સંપાદકે જિનચરિત્રોની પાંચઠ માત્ર
મૂકી દીધેલી છે. જિનચરિત્રોની ભાષાશૈલી ઉપ-
રથી આપણે તર્ક કરી નથી શકતા કે તેનો કયો
ભાગ સમાચારીથી પછીનો હશે; કારણ કે વિષયની
ભિન્નતાને લઈને તેવી જાતનો શૈલીભેદ તો આચારંગ સૂત્રની
પહેલી બે ચૂલા અને ત્રીજી ચૂલામાં પણ નજરે પડે છે જ.
તેમજ જિનચરિત્રોની પ્રાચીનતાના વિરુદ્ધમાં દલીલ રૂપે
આપણે વર્ણ્ય વસ્તુના અલ્પત્વને પણ વતાવી
શકીએ નહીં. કારણ કે આટલી હકિકતો
આપવાનો હેતુ એક જીવન ચરિત્ર લખવાનો ન હોઈ માત્ર
ભક્તિ-માર્ગ પણ હોઈ શકે. આમ કહેવાનું કારણ એ છે કે

* “સમાચારી” મહાવીર પછી છ પેઢીઓ વીત્યાં બાદ રચા-
ઈ હશે તે વાત ૨૮ દ્વારા સ્પષ્ટ જણાય છે. પણ તે આનાથી
પણ કદાચ અર્વાચીન હોય તો તે પણ અસંમવિત નથી. કારણ
કે ૬ થી ગણધરના શિષ્યોની તુરત પછી આવનાર સ્થવિરોને,
‘આ સમયના શ્રમણ નિગ્રન્થોથી વિરુદ્ધ અગર વિલક્ષણતા વાળા
જાણેલા છે. છતાં પણ આ ગ્રંથ—માગ વધારે અર્વાચીન હોય
તેમ તો ન જ મનાય. કારણ કે ૨૮—૨૦ માં જણાય છે કે
જેમ પાછળના સમયમાં વહેંચેલું હતું તેમ જિનકલ્પના વ્યવહાર
ત્યાં સુધી લૂપ્ત થયાં ન હોતો.

દેરાસરોમાં તીર્થકરોની મૂર્તિની પૂજા કરતી વખતે જે
સ્તુતિ અગર સ્તવના બોલવામાં આવે છે, તેથી એક સ્ત-
વનામાં (ચૈત્ય વંદનમાં) સર્વે કલ્યાણકોનું વર્ણન કરેલું છે.
જિનચરિત્રોનો મુખ્ય સંબંધ પણ આ કલ્યાણકોની સાથે જ
હોય એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. અને આ વાત એમ સાબીત
કરે છે કે તીર્થકરોની ભક્તિમાં કલ્યાણકોનું વર્ણન કર-
વાની પ્રથા ઘણી જ પ્રાચીન છે. આમ જો ન માનવામાં
આવે તો એનો નિર્ણય કરવો અશક્ય થઈ પડશે કે કલ્પ-
સૂત્રમાં વર્ણવેલા આ શુષ્ક વિષયનું આટલું લાંબું વર્ણન
કરવાનું લેખકને કેમ મન થયું હશે.

કલ્પસૂત્રના ભિન્ન ભિન્ન ભાગો ગમે તે સમયમાં રચાયા
હોય પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે કે આ ગ્રંથ એક હજાર
કરતાં પણ વધારે વર્ષોથી જૈનોમાં અત્યંત સન્માન પાત્ર
બનેલો છે. આટલા માટે પૂર્વના પવિત્ર પુસ્તકોના અનુવાદ-
સંગ્રહમાં આ ગ્રંથને સ્થાન મળવું યોગ્ય છે. એના સંબં-
ધમાં મારી ઇચ્છા તો એટલી જ હોય કે જે ગ્રંથાવલીમાં
તે પ્રકાશિત થવાનો છે તે ગ્રંથાવલીને યોગ્ય મારો અનુ-
વાદ પણ સુંદર બને. પરંતુ આ કર્તવ્યમાં કેટલેક અંશે
જોઈ નિષ્ફળ નિવડ્યો જણાઉં તો વાંચકો આ વાત
ધ્યાનમાં લેશે કે ગમે તેટલા તેને છેલ્લાને પ્રયત્નો થયા
છતાં પણ જે સાહિત્ય હજી સુધી આપણે માટે એક અ-
ક્ષત ભૂમિ તુલ્ય જ છે તેવા (સાહિત્ય) ના ગ્રંથોને
પરકીય ભાષામાં અનુવાદ કરવાનો મારો આ પ્રયત્ન છે,
અને તેથી ક્ષમા મળશે એવી મને આશા છે.

સમાપ્ત.

૧ ‘ચતુર્વિંશતિ તીર્થકરણાં પૂજા’ નામની એક ડેકન્ટ કોલે-
જની હસ્તલિખિત અર્વાચીન પ્રતિમાં પૂજા વિધિનું વર્ણન તેમજ
આમાં કેટલાંક સ્તોત્રો યા ચૈત્ય વંદનો પણ આપ્યાં છે.



A

COMPARATIVE STUDY

OF

उत्तराध्ययनसूत्र

With

PALI CANONICAL BOOKS.

By Prof. P. V. BAPAT, M. A.; Fergusson College ; Poona.

It is now admitted by all that Mahavir or Vardhaman who is commonly called Nigantha Nataputta in Bhddhist works was a contemporary of Gotama Buddha. In Pali Literature of the Buddhist we actually get references to six philosophical teachers who were contemporaries of Gotama, of whom Nigantha Nataputta is one. (see Digh 2, 29-30). It is no wonder then that they should be influenced by one another's philosophical conceptions, religious doctrines and ideals of conduct as well as by the manner and method of their expression. In this short essay we mean to trace out such similarities of thought and expression in Prakrit books of Jainas and Buddhist. As for the former we shall restrict ourselves to the first Mulsutra of the Jainas—the Uttara-dhyayana.

We shall consider these parallelisms from two points of view--that of matter and manner.

I. As for the first we may say that there are striking similarities in the Jain and Buddhist descriptions of a monk's behaviour, his attitude towards woman conception of a Brahmin importance of self-control, and

their expression of several common thoughts. We shall illustrate one by one.—

(i) A MONK'S GENERAL CONDUCT.

He should be patient and should return no evil words even when he is spoken in harsh words--

अकोसिज्ज परो भिक्खुं न तेसिं पडिसंजले ।

सरिसो होई बालाणं तम्हा भिक्खू न संजले ॥

(उत्तरा० II, 24)

सोच्चाणं फरुसा भासा दाहणा गामकंटया ।

तुसिणीओ उवेहेजा न ताओ मणसीकरे ॥

(ibid II, 25)

हओ न संजले भिक्खु मणं पि न पओसए ।

तितिकखं परमं नच्चा भिक्खुधम्मं विवितए ॥

समणं संजयं दन्तं हणेजा को वि कथइ ।

नत्थि जीवस्स नासोत्ति एवं पेहिज्ज संजए ॥

(ibid II, 26-27)

We find a similar idea expressed in the following—

पठवीसमो नो विकुञ्जति इन्द्रार्णवपमो तादि सुव्वतो ।

रहदोऽव अपेतकइमो संसारा न भवन्ति तादिनो ॥

(धम्मपद 95)

खन्ती परमं तपो तितिकखा भिक्खाणं परमं वदन्ति बुद्धा ।

न हि पद्मजितो पल्लववाती समणो होति परं विहेठयन्तो ॥
(ध० 184)

सुत्वा रुसितो बहुं वाचं समणानं पुथुवचनानं ।
फरुसेन ने न पटिवज्जा । न हि सन्तो पटिसेनिकरोति ॥
(सु० नि० 932)

न ब्राह्मणस्स पहेरय्यं नास्स मुञ्चेथ ब्राह्मणो ।
धी ब्राह्मणस्स हन्तारं ततो धी यस्य मुचति ॥
(ध० 389)

Here in this stanza the word ब्राह्मण is not used in the sense of one who is so simply by birth but one who is the best man and deserves honour and respect at the hands of all.

It is said that a monk should not wish for honour and respect.

गो सक्किअभिच्छई न पूअं (उत्तरा० XV, 5)

अच्चणं रयणं चेव वंदणं पूअणं तथा ।

इड्ढीसक्कारसम्माणं मणसा वि न पथए ॥

(उ० XXXV, 18)

असतं भावनमिच्छेय्य पुरस्कारं च भिक्षुसु ।

आवासेसु च इस्सरियं पूजा परकुलेसु च ॥

ममेव कतमञ्जन्तु गिही पद्मजिता उभो ।

ममेव अतिवसा असु किच्चाकिच्चेसु किस्मि च ॥

इति बालस्स संकप्पो इच्छा मानो च वड्ढति

(ध० 73-74)

We are told that a monk should not be hampered by any of his possessions that may be with him but he should be free to move like a bird.

पक्खी पत्तं समादाय निरविकलो परिव्वए ।

(उ० VI 16)

सेय्यथा पि महाराज पक्खी सकुणो येन येनेव डेति सपत्तभारो व डेति, एवमेव खो महाराज भिक्षु सन्तुडो होति कायपरिहारकेन चीवरं कुच्छिपिहारिकेन पिण्डपातेन, सो येन येनेव पक्कमति समादायेव पक्कमति ।

(Digh. II, 66)

A monk is not allowed to practise in medicine or maintain himself by inter-

preting the signs of body, sounds or the earth and in air, dreams, cries of birds and beasts or in any way enjoying himself in love arts.

तेगिच्छं नाभिणंदिज्जा (उत्तरा० II 33)

जे लक्खणं च सुविणं च अंगविज्जं च पउंजति ।

न हु ते समणा वुचन्ति एवं आयरिएहिं अक्खायं ॥

(उ० VIII, 13)

छिन्नं सरं भोममन्तल्लिखं सुविणं लक्खणदण्डवत्

अंगविआरं सरस्स विजयं जो विज्जाहिं न जीवइ स

(उ० XV, 1)

जो लक्खणं सुविणं पउंजमाणे निमित्तकोऊहलसंपगाढे ।

कुहेडविजासवदारजीवी न गच्छई सरणं तम्मि काले ॥

(उ० XX, 45)

अथव्वणं सुपिणं लक्खणं । नो विदेहे अथो पि नक्खत्तं

विरुत्तं च गम्भकरणं । तिकिच्छं मामको न सेवेय्य ।

(सु० नि० 927)

यथा वा पनेके भोन्तो समणब्राह्मणा.....तिरच्छान-
विजाय मिच्छाजीवेन जीविकं कप्पेन्ति सेय्यथीदं...एवं
विपाको चन्दगाहो भविस्सति, एवं विपाको सुरियगाहो
भविस्सति,.....एवं विपाको उक्कापातो भविस्सति,
एवं विपाको दिसादाहो भविस्सति, एवं विपाको भूमि-
चालो भविस्सति.....सुभिक्षं भविस्सति, दुग्भिक्षं
भविस्सति ।

or others such as—आवाहनं, विवाहनं,...
सुभगकरणं, दुग्भगकरणं, विरुद्भगकरणं, जिह्वानित्य-
द्धनं.....आदासपहं, कुमारीपहं सन्तिकम्मं...वत्थु-
कम्मं.....] (Digh II, 59-62.)

A monk is to be content whether he gets or not his food—

लद्धे पिण्डे अलद्धे वा नाणुतापिज्ज संजए (उ० II, 30)

अलत्थं यदिदं साधु नालत्थं कुसलामिति ।

उभयेनेव सो तादि रुक्खंउव उपनिवत्तति ॥

(सु० नि० 712)

He is not allowed to store food—

सन्निहिं च न कुब्बिज्जा लेवमायाइ संजए (उ० VI, 16)

यथा वा पनेके भोन्तो समणब्राह्मणा...सन्निवि-
कारपरिभोगं अनुयुता विहरन्ति—सययथीदं अन्नसन्निधिं
पानसन्निधिं.....आमिससन्निधिं इति वा, इति एव-
रूपा सन्निधिकारपरिभोगा पटिविरतो होति, इदं पिस्स
होति सीलस्मि ।

He should take recourse to the bor-
ders forests —

पंतं सयणासनं भइता । (उ० XV, 4)

पन्तं च सयनासनं ... एतं बुद्धान सासनं ।

(ध० 185).

(ii) A MONK'S ATTITUDE TO- WARDS WOMAN.

He is always to avoid the company
of women considering them to be dan-
gerous—

संगो एस मणुस्साण जाओ लोगमि इत्थीओ ।

जस्स एआ परिणयाया सुकडं तस्सं सामवन्ता ।

(उ० II, 16)

एअमादाय मेहावी पंकमूआउ इत्थीओ ।

नो ताहि विणिहणेजा चरेज्जतगवेसए ॥

(उ० II, 17)

Ananda the favourite disciple of
Gotama Buddha asked the Buddha
while he was on his death-bed how all
monks should be have towards women
the answer was. "You should shun their
gaze" If that is not possible "you
must watch yourself."

" कथं मयं भन्ते मातुगामे पटिपज्जामाति । अदस्सनं
आनन्दाति । दस्सने भगवा सति कथं पटिपज्जितब्बं ।
अनालापो आनन्दाति । आलपन्तेन भन्ते कथं पटिपज्जि-
तब्बंति । सति आनन्द उपट्ठापेतब्बा ति ।

(Digh 16, 59)

Also we find the following—

नो निग्गंथे इत्थीणं कुडुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्ति-
तरंसि वा कुइअसदं वा, रुइअसदं वा, गीअसदं वा,
हसिअसदं वा, थणिअसदं वा, कंदिअसदं वा, विलविअ-

सदं वा सुणित्ता हवई से निग्गंथे । तं कहमिति चे ?
आयरिआह—निग्गंथस्स खलु इत्थीणं कुडुंतरंसि वा
जाव विलविअसदं वा सुणमाणस्स बंभयारिस्स बंभवेरे
संका वा कंखा वा...जाव...केवलपण्णत्ताओ वा
धम्माओ भंसिज्जा तम्हा खलु निग्गंथे नो इत्थीणं कुडु-
तरंसि...जाव सुणमाणो विहरेज्जा

(उ० XVI, 8)

अपि च खो मातुगामस्स सदं सुणाति, तिरोकुट्टा
वा तिरोपाकारा वा हसन्तिया वा भणन्तिया वा गाय-
न्तिया वा रोदन्तिया वा...सो तदस्सादेति, तन्निका-
मेति तेन च वित्ति आपज्जति, इदं पि खो ब्राह्मण ब्रह्म-
चरियस्स खण्डं पि छिदं पि वा सबलं पि कम्मासं पि;
अयं वुच्चति ब्राह्मणो अपरिसुद्धं ब्रह्मचरियं चरति संयुतो
मेधुनेन संयोगेन न परिमुच्चति जातिया जरामरणेन सो-
केहि परिदेवेहि दुक्खेहि...न परिमुच्चति दुक्खस्माति
वदामि ।

(Ang. VII. 5th Vagga.)

(iii) That a Brahmin is made not by
mere birth but by his actions—

कम्मुणा बंभणो होइ, कम्मुणा होइ खल्लिओ ।

कम्मुणा वइसो होइ सुदो हवइ कम्मुणा ॥

(उ० XXV, 32)

न जच्चा वसलो होति न जच्चा होति ब्राह्मणो ।

कम्मना वसलो होति कम्मना होति ब्राह्मणो ॥

(सु० नि० 136 cf. 650-651)

न चाहं ब्राह्मण ब्रूमि योनिजं मत्तिसंभवं । (ध० 396)

If he has got mental defilements
or if he is a man of bad conduct
then he is no Brahmin and will not
be saved from perdition on account of
his birth in a Brahmin family.

कोहो अ माणो अ वहो अ जेसिं

मोसं अदत्तं च परिग्गहो अ ।

ते माहणा जातिविज्जाविहिणा

ताइं तु खित्ताइं सुपावगाइं ॥ (उ० XII, 14)

तेच पापेसु कम्मेसु अभिण्हमुपदिस्सरे ।

दिट्ठेऽव धम्मे गारय्हा संपरायं च दुग्गतिं ।

न ते जाति निवारति दुग्गच्चा गरहाय वा (सु० नि० 141)

If he is free from all lusts and passions then he is a Brahmin

जहा पउमंजले जायं नोवलिप्पद् वारिणा ।

एवं अलित्तं कामेहि तं वयं ब्रूम माहणं ॥

(उ० XV, 23)

वारि पोक्खरपत्तेव आरगेरिव सासपो ।

यो न लिप्पति कामेसु तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥

(ध० 141)

(iv) IMPORTANCE OF SELF-CONTROL.

To subdue oneself is far better than conquering others ; one is the architect of one's own fortune. Therefore, one should always make supreme efforts to discipline oneself as self-control is a very difficult thing.

जे सहस्सं सहस्सेण संगामे दुज्जए जिणे ।

एगं जिणिज अप्पाणं एस मे परमो जओ ॥

(उ० IX, 34)

यो सहस्सं सहस्सेन संगामे मानुसे जिने ।

एकं च जेय्यमत्तानं स वे संगामजुत्तमो ॥

(ध० 103)

अप्पा चेव दमेअव्वो अप्पा हि खलु दुद्दमो ।

अप्पा दंतो सुही होइ अस्मि लोए परमिह च ॥

(उ० I, 15)

अप्पणा अणाहो सन्तो कहं मे नाहो भविस्ससि ।

(उ० XX, 12)

अत्तानं चे तथा कयिरा यथञ्जमनुसासति ।

सुदन्तो वत दम्मेथ अत्ता हि किर दुद्दमो ॥

अत्ताहि अत्तनो नाथो कोहि नाथा परो सिया ।

अत्तनाऽव सुदन्तेन नाथं लभति दुल्लभं ॥

(ध० 159-160)

अप्पा कत्ता विकत्ता य दुहाण य सुहाण य ।

अप्पा मित्तममित्तं च दुपट्ठिअ सुपट्ठिओ ॥

(उ० XX, 37)

न तं अरी कंठछित्ता करोति जं से करे अप्पणिआ दुरप्पा ।

(उ० XX, 48)

The same idea is expressed in the following—

दिसो दिसं यं तं कयिरा वेरी वा पन वेरिनं ।

मिच्छा पणिहितं चित्तं पापियोनं ततो करे ॥

न तं मातापिता कयिरा अञ्जे वा पि च आतका ।

सम्मा पणिहितं चित्तं सेय्यसो नं ततो करे ॥

(ध० 42-43)

अत्ता हि अत्तनो नाथो अत्ता हि अत्तनो गति ।

(ध० 380)

(v) MISCELLANEOUS.

Besides these, we find several other miscellaneous illustrations of parallel thoughts—

माणुस्सं खु सुदुल्लहं (उ० XX, II)

किञ्छो मनुस्स पटिलाभो (ध० 182)

अरइरइसहो पहीणसंथवे विरए आयहिए पहाणवं ।

परमदुपएहिं चिट्ठई छिन्नसोए अममे अकिंचणे ॥

(उ० XXI, 21)

नारती सहती धीरं नारति धीरसंहति ।

धीरो च अरतिं सहति धीरो हि अरतिं सहो ॥

(Ang. IV, 1-3.)

मासे मासे उजो बालो कुसग्गेण तुं भुजए ।

न सो सुअक्खाअधम्मस्स कलं अग्वति सोळसिं ॥

(उ० IX, 44)

मासे मासे कुसग्गेन बालो मुञ्जेथ भोजनं ।

न सो संखतधम्मानं कलं अग्वति सोळसिं । (ध० 70)

फेणबुब्बुअसन्निभे [सरीरंमि] (उ० IX, 13)

फेणूपमं कायमिमं विदित्वा मरीचिधम्मं अभिसंबुधानो

(ध० 46)

लाभालाभे सुहे दुक्खे जीविण मरणे तथा ।

समो निदापसंसासु समो मागावमाणओ ।

(उ० XLX, 90)

सेलो यथा एकवनो वातेन न समीरति ।

एवं निन्दापसंसासु न समिञ्जन्ति पण्डिता (ध० 81)

सम्बन्धं वे सप्पुरिसा चजन्ति न कामकामा लपयन्ति अन्तो ।

सुखेन फुट्ठा अथवा दुःखेन उच्चावचं पण्डिता दस्सयन्ति ॥

(ध० 83)

Compassion for all animals —

जगनिस्सिहं भूहं तसनामेहि थावेरहिं च ।

नो तेसिमारेभे दण्डं मणसा वयसा कायसा चैव ।

(उ० VIII, 10)

सखे तसन्ति दण्डस्स सखे भायन्ति मच्चुनो ।

अत्तानं उपमं कत्वा न हनेय्यं न वातये । (ध० 109)

cf मेत्ताय फसे तस थावरानि (सु० नि० 967)

सखेसु भूतेसु निवाय दण्डं (ध० 142)

II. Even when we come to the manner of expression, we do find some peculiarities common to both the literatures —

(i) Even in Jain Sutras we find sometimes सुअं भे आउअं corresponding to Pali एवं स सुतं coming at the beginning of almost every Buddhistic Sutta.

(ii) As in Pali, we find in Jain literature several technical points denoted by fixed numerals; as 8 मदा; 9 kinds of बभगुत्ति, 25 Bhavnas, 22 परीसहा and soon like Buddhistic Eight-fold path, five Nevaras, four knots, six Ayatanas, 38 Bodhipakkhiya dhammas. This peculiarity common to both these literatures was necessary in those condition to help the memory

(iii) We find the Anuswar is very often dropped as एआण for एआणं, as बुदान for बुदानं.

(iv) We find very often the same idea expressed in similar words, phrases or ward-clusters, similes and mataphors—

(a) words—अपकुक्कुण—अपकुक्कुच; उक्कु-

हुओ—उक्कुटिको; लह—लख; परीसहा—परिस्सया; मिल-
क्खुआ—मिलक्खुका; मायणं—सत्तञ्च; अइच्छति—अति-
च्छति (cf अतिच्छय भन्ते); अच्छहिं—अच्छन्ति;
सहेह—सहेस;—तसेसु थावेरेसु च.

(b) phrases and ward-clusters—धमणिसे-
तए—धमणिसंथतं; जहाकरेणुपरिकिणे कुंजरं सट्ठिहायणे
(उ० XI 18) सेय्यथाऽपि नाम कुंजरो सट्ठिहायनो
गंभीरं पोक्खराणि ओगाहेता (म० नि० 35-3)
धोरहसील (ध० 208) धोरेअसीला (XIV 35)
नाहदूरमणासत्ते—नातिदूरं न अच्चासत्ते ।

(c) similes and mataphors.

भासच्छत्रा इवगिणो (उ० XXV 18)

भस्मच्छत्रो व पावको (ध० 71)

मेहव वाएण अकंपमाणे (उ० XXI 19)

सेलोथया एकवनो वातेन न समीरति (ध० 81)

बुच्छिन्द सिणेहमप्पणो कुमुदं सारदिअं व पाणिअं ।
(उ० X, 28)

उच्छिन्द सिनेहमत्तनो कुमुदं सारदिकं व पाणिना ।

(ध० 285)

(N. B.—It is worth testing what must have been the real original reading. The Buddhistic reading means 'You root out affection from your heart just as you easily pluck out a lotus growing in the Sarat Season;' while the Jain reading means "Just as a lotus growing in the Sarat Season leaves the water and comes above the surface of the water, so you leave affection.")

धुत्ते वा कहिणा जिण (उ० V, 16)

अत्तनो पन छादेति कलिं वा कित्वा सटो (ध० 252)

We here by no means pretend to give an exhaustive list of all such parallelisms. But we may be confident that if we make a close and thorough study of Jain Prakrit works especially the Angas and Upangas, we shall find much food for reflection much that will

make us pause and consider the causes of close proximity of thought and expression in Jain and Buddhistic literatures.

Here we may take the opportunity of thanking the authorities of the University of Bombay for having made it possible, according to a new regulation, to make a comparative study of Jain and Buddhistic Prakrit Literatures even at the stage of B. A. examination. We hope Jain students will not lose this opportunity and take up Pali and Ardha

magadhi languages for their B. A. examination.

But some rich men must come to the help of poor Jain students who cannot pursue the study of their Sacred Literature for want of encouragement. Will it be too much to expect rich Jain merchants to come forward with hand some donations to educational institutions in places like Poona, Bombay, Ahmedabad and Surat for making provision of teaching the Jain Sacred Literature ?

RATNAKARA PANCHAVIMSHATIKA.

Translated from Samskrit by

K. P. MODI, B. A. LL. B., AHMEDABAD.

1. May He ever be victorious who is blessed pleasure house of spiritual wealth before whose lotus feet prostrate even the lords of gods and men, who is omiscint, who is best because of his superhuman qualities and who is the store house of knowledge and art.

2. Oh, a support of the three worlds, Mercy incarnate, physician to remove the malady of worldly existence, not easy to be surmounted, free from all attachment, all knowing Lord! I with child like simplicity, beg to lay the following before you.

3. Does not a child, impelled by his child nature prattle something before his father without (any idea of what he has to say) previous thought? In the same way Oh Lord! I full of repentance truly put my ideas before you.

4. No charity is done by me, no good life has been led by me, no chastity has been observed by me, no austerity has been performed by me, no good thoughts have been thought by me in this life. Oh Lord! fruitless is my journey in this life.

5. I am burnt by fire of anger, stung by a wicked snake of avarice, swallowed by a cobra of pride, and bound by a snare of deceit. How can I worship Thee?

6. Oh Lord of the world! Oh best of Jains! no good deed has been performed by me in previous life, and I find no happiness in this life. Persons like me are born simply to add up the number of lives

7. Oh Lord of amiable conduct! I feel my heart to be harder than a stone

because it was not moved with feelings of deep bliss, even though it had the good fortune to see your moon-like face.

8 Oh Lord! after wandering in many lives I obtained through you the three jewels, difficult to obtain even with great pains and even those jewels I lost through sleep of carelessness.

9. I liked asceticism simply to deceive others, I preached religion simply to please the people, I acquired knowledge to combat with others, Oh Lord! how much should I describe my ridiculous life?

10. I have sullied my mouth by slandered others, my eyes by looking on wives of others to lust after them, my mind by thinking harm to others, Oh Lord, what shall be my fate?

11. Oh Lord, what I, being blind by passion, have endured under the influence of pain caused by the force of cupid, I lay before you through shame. You, being Omniscient know all that.

12. Oh Lord, it was due to my mental delusion that I allowed Prameshti-Mantra (obaisance to the liberated souls, Tirthankars, pontiffs, teachers and good men) to be eclipsed by other Mantras; again literature to be ignored by false scriptures and that I was inclined to do wrong acts under the influence of bad gods.

13. I, a fool, having left you who had come within the range of my eye, pondered on the amorous pastimes of beautiful women as regards their glances, breasts, deep navel, loins etc.

14. Oh Saviour! How is it that a particle of mental attachment that

stuck to me by gazing at the faces of rolling eyed women, is not gone, though washed in the ocean of pure sacred literature.

15. I am neither beautiful in person, nor do I possess a collection of virtues. I have no pure grace of arts. I do not possess any power of resplendent lustre, still, I am troubled by egoism.

16. Life soon draws near the end, but not my inclination to sin; I grow old, but not my desire for sense-enjoyments; I made efforts for preparing medicines, but not for leading a religious life, Oh Lord! there is no limit to my self-delusion.

17. Oh Lord! fie upon me that I listened to the evil speech of the worldly persons that there is no soul, no merit, no future life and no sin, though you, the sun of absolute knowledge were shining clearly.

18. Although I have reached human stage my life is like crying in the wilderness because I did not worship God, did not revere worthy persons and I did neither observe layman's nor ascetic's religious duties.

19. Oh Lord of Jinās! look at my folly. I ran after imaginary things like the wish-fulfilling cow, wish-fulfilling tree and the wish-fulfilling jewel, but did not run after Jain religion which bestows real happiness.

20. I, a base one always thought of pleasures of enjoying good things, but did not view them as the womb of dis-

cases; I thought of the increasing of wealth and not that of death; I thought only of a woman, but did not consider her as the cause of hell-bondage.

21. I could find no room in the heart of the good by pure conduct, I did not get fame by doing benevolent actions, I did not acquire religious merit by propagating religion etc.; Alas! my life is really wasted.

22. No feeling of dispassion arose in me by hearing the preachings of my preceptors. I could not keep my peace by hearing the words of wicked men. Oh Lord! I have not a particle of spiritual knowledge. How can I, then, cross this ocean of worldly existence?

23. In my previous life I earned no religious merit. I shall not do it in future life. If I am such, then Oh Lord! all the three lives—the past, the present and the future are ruined.

24. Oh Venerable One! Oh Lord! What is the use of narrating my life in detail before you in vain. As you know the nature of the three worlds, what is my life to you?

25. Oh Best of the Jinās! There is no leader like Thee to save the poor, and there is no man more worthy of compassion other than I among the people. Still Oh Venerable One! I do not ask for worldly wealth, but oh ocean of spiritual wealth! Abode of auspicious things! I pray for the jewel of true faith, that is beneficial and leading to Salvation.



॥ जैन साहित्य संशोधक-ग्रंथमाला-ग्रंथोंक १ ॥

अहम्

वी र वं शा व लि

अथवा

त पा ग च्छ वृ ङ्ग प ट्टा व लि

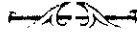
(जैन साहित्य संशोधक, खंड १ अंक ३-परिशिष्ट)

संपादक—

मुनिराज श्रीजिनविजयजी

प्रकाशक—जैन साहित्य संशोधक कार्यालय,
डि. भारत जैन विशालय—पूना सीटी.

પ્રસ્તાવના ।



આ વીરવંશાવલિ અથવા તપાગચ્છ વૃદ્ધપદ્માવલિની હસ્તલિખિત પ્રતિ, સાહિત્યપ્રેમી શ્રીયુત્તરેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી બી. એ. એલ.એલ્. બી. (અમદાવાદ) એ મોકલી હતી જે તેમને પં. શ્રી ગુલાબવિજયજીના પુસ્તકલેઠારમાંથી મળી આવી હતી. એ પ્રતિ, જેમ છેવટે જણાવેલું છે, સંવત્ ૧૯૬૨ માં લખાએલી છે-એટલે નવીજ છે. મૂળ કઈ પ્રતિ ઊપરથી એ નકલ કરવામાં આવી છે તે જાણવામાં આવ્યું નથી. એ પ્રતિની પત્રસંખ્યા ૧૧૨ છે તેમાં ૩૭-૩૮ નો આંક ભેગો એકજ પાનાઉપર આવેલો હોવાથી એકંદર પાનાં ૧૧૧ છે. પાનાની દરેક બાજુએ ૧૨-૧૨ પંક્તિઓ લખેલી છે અને દરેક પંક્તિમાં ૨૫ થી ૩૦ અક્ષરો આવેલા છે. અમે આ આવૃત્તિમાં હાલની નવી પદ્ધતિ પ્રમાણે દરેક પાનાની બંને બાજુની સમાપ્તિ સૂચવનારા અંકો ક્રમથી () આવા કૌસમાં આપ્યા છે.

આ પદ્માવલિનો કર્તા કોણ છે તે કાંઈ આદિ અંતમાં લખ્યું નથી. તેમજ બીજા પણ કોઈ સાધ-નથી તે જાણી શકાયું નથી. પદ્માવલિની પૂર્ણાહુતિ સંવત્ ૧૮૦૬ માં થયેલા વિજયઋદ્ધિસૂરિના સ્વર્ગ-વાસસાથે થાય છે તેથી એમ અનુમાન કરી શકાય કે એ જ સમય દરમ્યાન એની સંકલના થયેલી હોવી જોઈએ. નહિ તો વિજયઋદ્ધિસૂરિની પાટ ઊપર આવનાર આચાર્યનો ઉલ્લેખ એમાં અવશ્ય કરવામાં આવ્યો હોત. પદ્માવલિનો કર્તા કોઈ આણંદસૂર ગચ્છાનુયાયી યતિ હોવા જોઈએ. કારણ કે એમાં વિજયસેનસૂરિ પછીની જે પરંપરા આપી છે તે તેજ પદ્ધતિ છે અને વિજયદેવસૂરિ જેવા પ્રસિદ્ધ આચાર્ય અને તેમના સમુદાયમાંથી ક્રિયા ઉદ્ધાર કરી સંવેગ પદ્ધ સ્થાપનાર અત્યવિજય પંન્યાસ આદિનો એમાં જરાએ ઉલ્લેખ નથી.

પદ્માવલિ કર્તા જરેખર બહુ અંધાહુક રૂચિવાલો છે એમાં સંદેહ નથી. તેણે પોતાની એ પદ્મા-વલિમાં મળી આવતી દરેક ઐતિહાસિક હકીકતને નોંધવાની કાળજી લીધી છે. આટલા વિસ્તાર સાથે લખાએલી બીજી કોઈ પદ્માવલિ અમારી જાણમાં આવી નથી. એમાં વળી ઘણાં ઠેકાણે તો સંવત્ સુધાનો ઉલ્લેખ કરેલો છે જે અન્યત્ર મળતો બહુ દુર્લભ છે. જો કે ઘણાંક ઠેકાણે સંવતના આંકડાઓમાં મોટી ભૂલો પણ કરેલી છે અને તે ભૂલોના લીધે તેણે કોઈ વ્યક્તિને કોઈ સાથે સમકાલીન ડરાવી લીધી છે. જેમ કે પ્રસિદ્ધ હાનેશ્વરી જગદુ શાહ જે વાસ્તવિક રીતે વિક્રમના ૧૪ મા સૈકાના પ્રારંભમાં થયો છે, તેને એમાં ૧૩ મા સૈકાના કુમારપાલનો સમકાલીન થયેલો લખ્યો છે. આ મોટી ભૂલ સંવતના આંક-ડાના લીધેજ થયેલી છે. કારણ કે જે પંચવરથી ભયંકર દુકાલ સંવત્ ૧૩૧૧ થી ૧૫ સુધી પડ્યો હતો તેના ઠેકાણે એણે ૧૨૧૧ થી ૧૫ સુધી પડેલો લખ્યો છે; અને આવી રીતે શતકના આંકમાં ભૂલ થવાથી સો વરસ પછી થયેલા જગદુને કુમારપાલનો સમકાલીન ડરાવી લીધો છે. આટલી મોટી ભૂલ થી રીતે થઈ તેનું નિશ્ચિત કારણ સમજાતું નથી. પરંતુ એમ અનુમાન કરી શકાય કે જે મૂળ પાના યા પુસ્તક-માંથી જગદુની હકીકત તેણે લીધી હશે તેમાં શતકના અંકમાં ભેખ-દોષ હોવો જોઈએ. અને તે દોષની આંતિએ તેણે પોતાની કુમારપાલની સમકાલીનતાવાળી કલ્પના ઉપજાવી કાઢી હોવી જોઈએ. અસ્તુ.

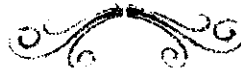
બીજી પણ આવી અનેક ભૂલો એમાં થએલી નજરે પડે છે. તો પણ એકદર એ પદ્ધતિ બહુ ઉપયોગી છે એમાં જરાએ સંદેહ નથી.

આની ભાષા જેવી હસ્તલિખિત પ્રતિમાં મળી આવી છે તેવીજ અમે કાયમ રાખી છે. તેમાં માત્રાનોએ ફેરફાર કર્યો નથી. જે કે લખનારની ભાષાજ્ઞાનસંબંધી ન્યૂનતાના લીધે એની ભાષા વ્યાકરણબદ્ધ કે એકરૂપ જરાએ નથી; તો પણ અજ્ઞાન લેખકની ભાષાના એક નમૂનારૂપે પ્રસિદ્ધ કરવાની ઇચ્છાથી અમે તેમાં જરા પણ પરિવર્તન કરવું ઉચિત ધાર્યું નથી. આના લીધે કદાચ કેટલાક વાચકોને તે સમગ્રતાં જરા કડિણ પડશે ખરી, પરંતુ જે વિશેષ ધ્યાનપૂર્વક અને એક બે વાર ઉલટાવીને વાંચવામાં આવશે તો એકદર હકીકત બધી સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેવી અવશ્ય છે.

આ પદ્ધતિનો લગભગ અરધા ઉપર જેટલો ભાગ, ‘જૈન પ્રવેતામ્બર ટ્રાન્સરન્સ હેરરડ’ ના સન્ ૧૯૧૫ ના મુલાઈ-આક્રોબરના અંયુક્ત અંકમાં, તેના વિદ્વાન્ સંપાદક શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ હેશાઈ, બી. એ. એલ્એલ્, બી. એ પ્રકટ કર્યો હતો; જે તેમણે જૈન એસોસીએશન ઑફ ઇન્ડિયાના હસ્તલેખોમાંની એક પ્રતિ ઉપરથી ઉતારી લીધો હતો. તે પ્રતિ અધુરી હોવાથી તેમને તેટલોજ ભાગ મળી શક્યો હતો. તેમજ તે ઉતારો તેમણે સુધારીને હાલની ભાષામાં કર્યો હતો. એટલે સંપૂર્ણતાની અને મૂળ ભાષાની દૃષ્ટિએ આ પ્રસ્તુત આવૃત્તિ વિદ્વાનોને અવશ્ય આદરણીય થશે એમ સમજીને અહીં એને પુનઃ સમગ્ર રીતે પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. આશા છે કે વિદ્વાનજનો એનો યથેષ્ટ લાભ લેશે. તથાસ્તુ.

ભારત જૈન વિદ્યાલય, પૂના;
વૈશાખ કૃ૦ ૫, વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૭.

—મુનિ જિનવિજય ।



वी र वं शा व लि

अथ वा

त पा ग च्छ वृ द्ध प ट्टा व लि ।

॥ ॐ ॥ अथ वृद्ध पट्टावलि लप्यते ।

श्रीआदिदेवादिजिनांश्च सर्वान्

सीमंभरादीनिह वर्तमानान् ।

श्रीजैनदेवींश्च सुगुरुन् प्रणम्य

श्रीवीरवंशावलिकां लिखामि ॥

अथ शिवललनालीलाविलासदाशुश्रीपर्वमाहात्म्यकथ-
नानन्तरं श्रीवीरशिष्यपरंपरा कथयति । तत्रादौ वर्तमान-
तीर्थाधिराजनमस्कारमाह ।

प्रकटितजगदानन्द

सुरतरुमणिसुराभिमहिसरमणीय ।

प्रणते हितप्रणेता

शासननता जयति जिनवीर ! ॥

पुनः स वीर किटशः ?

श्रीशासनाधीश्वरवर्धमानो

गुणैरनन्तैरतिवर्धमानः ।

यदीयतीर्थं खखाह्नेनै-

र्वपाणि यावद्विजयि प्रसिद्धम् ॥

इति मुख्य स्वामी ।

सदासमुष्टिद्रयमुत्तमंगे

प्रक्षिप्य सिद्धार्थजिनो त्रयस्य (?) ।

संस्थापयामास पदे स्वकीये

स्वामी सुधर्मा जयताच्चिरं सः ॥

सद्धर्मवंतं पितरं स्वकीयं

स्वकीयपत्नीरथ मातरं निजाम् ।

संबोध्य रात्रौ प्रभवदिचोरान्

दीक्षां ललौ प्राप पदं च जंबूः ॥

श्रीमान् प्रभवस्वामी

गणनाथो गुणमणिसलिलनाथः ।

शय्यंभ (१-२) वोऽपि सूरि—

र्मणकपिता समजनिष्ट ततः ॥

भिजगतिनिर्जित भद्र—

कृतभद्रः श्रीगणियशोभद्रः ।

तत्पट्टे.....

..... ॥

अथ नव गणधर वीर विद्यमान थकां वैभारिगरि—

पर्वतोपरि मासभक्त संलेषणाकरी मोक्षगता ॥

श्रीवीरमोक्षे गया पछी वारे वरसें गोतम मुक्त । गोत्र

गोतम । मगध देसे गोवर नगरे वसुभूति विप्रगृहे पृथि-

वी स्त्री सुत । इंद्रभूति नाम । पंचास वर्ष गृहवास । त्रीस

वर्ष वीरसेवा । बारवर्ष केवल पर्याय पाली । सर्व आयु

बाणु वर्ष भोगवी श्रीवीरथी वारे वर्षे मोक्ष गया ।

१ सुधर्मा स्वामी ।

पछी श्रीवीरपाटे पांचमा गणधर श्रीसुधर्मा स्वामी

पहेले पाटे थया । तथाहि ।

कोलाग सन्निवेशे धमिल नामा विप्र तेहनी स्त्री भ-

दिला नाम । ते हरिद्रायण गोत्रथी उपनी । तेहनो पुत्र ।

उत्तरा फाल्गुनी नक्षत्रे जन्म हुआ । सुधर्मा नाम दीधु ।

अनुक्रमे योवनावस्थायै वक्षसगोत्रथकी उपनी एक

કન્યા પરણાવી । તેહસ્યું સંસારિક સુખ ભોગવતાં એક પુત્રી હુદ । તે સુધર્મા ચાર વેદ સાંગોપાંગનો પાઠી છે । તેહને પાસે પાંચસેય વિદ્યાર્થી વાઙ્મવસુત વિદ્યાભ્યાસ (૨-૧) કરે છે । પિણ તે સુધર્માના ચિત્તને વિષે એક મહા સંદેહ છે । તે કિસ્યો ? જે જેહવો તે તેહવો । તે સંદેહ શ્રીવીરવચને નિઃસંદેહ હુઓ । તિવારે પાંચસય છાત્ર યુક્ત વર્ષ પંચાસ ગૃહસ્થપણુ ભોગવી, સંસયછેદક શ્રીવીરહસ્ત દીક્ષા લીધી । વર્ષ બહિતાલીસ શિષ્યપણે શ્રીવીરનો વિનય કિયો । એતલો (?) વર્ષ વાણુ છદ્મસ્થાપદ ભોગવી । પુનઃ વર્ષ આઠ કેવલી પદ ભોગવી । એવં સર્વ આયુ વર્ષ સોનો સંપૂર્ણ । માસ એક ચડવિહાર અણસણ । પાંચમે આરે । પશ્ચિમદિશિ । શ્રીવીરને મુક્તિ હુઆ પછી વીસે વર્ષે શ્રીગિરનારપર્વતોપરિ શ્રીસુધર્મા નામે શ્રીવીરના પહેલા પદો-ધરને મુક્તિ હુદ ।

શ્રીવીરશાનોત્પત્તેઃચઠ્ઠ વર્ષે ઝમાલી પ્રથમ નિન્દવ । સોલે વર્ષે તિપ્પયુત્ત દ્વિતીય નિહવ । પ્રથમ નામ નિગ્રંથી । શ્રીવીરને પ્રથમપાદે સુધર્મા સ્વામી જાણવા ॥ ૧ ॥

૨ તત્પટ્ટે શ્રીજંબૂસ્વામી ।

હવે તે જંબૂ કુમારની ઉત્પત્તિ કહે છે । પૂર્વદિશિ મગધદેશે વછ મૂમિયે રાજગૃહ નગરે કાશ્યપગોત્રી શ્રેષ્ઠ રુષભદત । તેહની સ્ત્રી ધારણિનામે । તેહની કૂષે પાંચમા બ્રહ્મદેવલોકથી આયુ સંપૂર્ણ [થયે] દેવતાનો જીવ(૨-૨) ચવી આવી બેટાપણે ઉપનો । તિવારે ધારણીં મધ્યરાત્રે સૂતાં થકાં સૂહેને સફલંત જંબૂનો જ્ઞાઢ દીઠો । તેહને અહિનાંણે જંબૂ કુમાર નામ દીધું । અનુક્રમે વર્ષ સોલનો હુઓ । એહવે અવસરે શ્રીસુધર્મા કેવલી વિચરતા આવ્યા । તેહને મુખે ઉપદેસ સાંભલી લઘુકર્મી જીવ જંબૂ કુમારે ચોયુ વર્તે આદરયું । સુધર્મા કેવલીયે વિહાર કીધો । ભોગ સમર્થ જાણી વાર ૨ માતાપિતા સંસારની વાર્તા કહે । તોહિ પિણ જંબુ પાણિગ્રહણ ન વાંછે । માતાપિ-તાયે હર્ષ પૂરણમાટે ઘણા આગ્રહથી ઉત્તમ વ્યવહારિયા-નિ બેટી આઠસ્યૂં પરણાવ્યો । પિણ તેહસ્યૂં ક્ષેત્ર દૃષ્ટી જોહે નહી । સંસારીકનાં મૃદુવચન વોલે નહી । યતઃ

દ્વાવો મુક્તાવિકારઃ સ્યાત્ ભાવો ચિત્તસમુદ્ભવઃ ।

વિલાસો નેત્રજો જ્ઞેયો વિભ્રમો બ્રૂસમુદ્ભવઃ ॥

એહવી ૨ કામ ચેષ્ટા કરી અંગ દેષાહે । પણ જંબુ તે સ્ત્રી સાંહર્મી દૃષ્ટી જોહે નહી, એહવે ઘણા મનુષ્યને મુક્તિ જંબુને ઘરે નવાણુ કોઢી સૂર્વળ દ્રવ્ય આવ્યો સાંભલી પ્રભવો નામે ચોર પાલથી ચ્યારસે નવાણુ ચોર મનુષ્ય લેહ રાત્રિં જંબુ ઘેર દ્રવ્ય લેવા (૩-૧) પડઠો । ઘરને છૂટક ચોક માહિં દ્રવ્યનો ઢીંગ કીધો દેષી અવસ્વાપની વિદ્યાને પ્રક્રમે સકલ ઘરના મનુષ્ય પ્રતે નિંદ્રા દીધી । પછી તાલોદ્ઘાટની વિદ્યાં તાલાં ઉઘાડી ગૃહાધીસની પરે અબીહ થકા દ્રવ્યની ગાંઠડી વાંધી માથે મુકી । ચ્યારસે નવાણુ ચોર સહર્ષિત ચિત્તથકા સ્વરે જાવા ઉઘમિ હુઆ । એતલે જંબુના સીલધર્મ મહિમાયકી શાસન દેવ્યાં થાંમા-નિ પરે નિશ્ચલ થંમ્યા । અને જંબુ તદ્ભવ મોક્ષગામિ છે તે માટે અવસ્વાપનિ નીંદ્રા ન આવી । એતલે પ્રભવો મેદીયે ચઢ્યો । દેષે તો રંગસાલાયે જંબુ નવોઢા સ્ત્રિયોને ઉપદેશ રૂપ પ્રતિબોધ કહી દૃષ્ટાંતે સમજાવિ છે । તે જંબુ વચન સાંભલી સ્ત્રી પણ પાછો પડુત્તરૂપ દૃષ્ટાંત કરે છે । પિણ સંસાર વિરક્ત થકા, દ્રવ્યના ઢિંગ ચોર લિયે છે તે સાંહમુ જોતા નથી । એ મોઢા અચરિજ દેષી લઘુકર્મી જીવ પ્રભવો જંબુ કથક દૃષ્ટાંત સાંભલી મનસું વિચારે છે જે ધન્ય એ જંબુ કુમારને । નવાંણુ કોઢિ કનક અને તૂરત પરણી નવોઢા નવ કન્યા થકી વેગલો છે । ધિગ મુજને જે હું રાજપૂત્ર કહવાઉં છું । મી (૩-૨) લસંગ રહી ઘણા જીવને દૃઢબંધને તથા દૃઢ પ્રહાર કરી ત્રાસિં મહાદુષ આપૂ છું । તો મુજને કુણ ગતિ હુસ્યે । ઇસ્યું વિચારી પ્રતિબોધપાંમી ચ્યારસેનવાણુ પરિકરસહિત પ્રભવો આવી જંબૂને નમ્યો । એતલે શાસનદેવ્યાં તે સકલને વ્રત લે-વાનો આસય જાણી બંધન થકી મુક્યા । જંબૂયે પણ નવ સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધી પ્રભાતે સ્વમાતાપિતા અને ૮ પ્રિયાનાં માતાપિતા-એવં પાંચસે સત્યાવીસ મનુષ્ય યુક્ત । પુનઃ નવાણુ કોઢી સૂર્વળ ઉપરિ મૂર્છા તજી નીર્લોભિતા યે..... પાણિગ્રહણને અવસરે તિલકે દીધા કોઢી સત્યાવીસ ચર-નો મૂલગો દ્રવ્ય-એવં નવાણુ કોઢિ સંસ્કાયે જાણવો । તે તજી વર્ષસોલ ગૃહસ્થપણે રહી । શ્રીસુધર્મા હસ્તે દીપ્ય

लीधी । वर्ष वीस श्रीसुधर्मानो विनय शिष्यपणे कीधो ।
वर्ष चउमालीस युग प्रधान पदे केवली पद भोगवी ।
छेहला केवली विरुद धरावी । श्रीवीर स्वमुखे श्रेणिकने
कहयुं जे पेहला देवलोका थकी आवी इणिं सूर्याभदेव ना-
टिक कीधू ते देवनो जीव छेहलो जवूनाने केवली होसे ।
ए वचनने अनुसारें जाणज्यो । सघ (४-१) लो
आउषो वर्ष ऐसीनो भोगवी संपूर्ण । प्रभवाने स्वपाटिं
यापि श्रीवीरमुक्ति हुआ पछी वर्ष चोसठें श्रीजंबू मोक्ष
हुआ । तत्र—

बार वरसेहि गोयमो सिद्धो वीराओ वीसहि सुहमो ।

चउसठ्ठी ए जंबू बुच्छिन्ना तत्थ दस ठाणा ॥

ते जंबू मोक्ष हुया ते साथे उत्तम बोल दस विच्छेद
हुया ते कहे छे । यतः—

मणपरमोहि पूलाए आहारग खवग उवसमे कप्पे ।

संयमतिय केवल सिज्झणाय जंबूमि बुच्छिन्ना ॥

एतलें मुक्तिनां कपाट देता गया । अत्र जंबू उपमा—

लोकोत्तरं हि सौभाग्यं जंबूस्वामिमहामुनेः ।

अद्यापि यं पतिं प्राप्य शिवश्री नान्यमिच्छति ॥

श्लोकः—

चित्तं न नीतं वनिता विकारैः—

चित्तं न नीतं चतुरैश्च चौरैः ।

यदेहेगहाद् द्वितीयं निशीथे

जंबूकुमाराय नमोऽस्तु तस्मै ॥

इति जंबू संबंध । द्वितीय पाट ।

३ तत्पट्टे श्री प्रभवस्वामी ।

तेहनो काइक स्वरूप कहे छे । वंध्याचल पर्वतने विषे
तलहटीई जयपूर नगरे कात्यायण गोत्रि जयसेन राजा ।
तेहने प्रभवनामे १ विणयधरनामे २ विहू पुत्र छे । ते
माहिं पिता गुणें जेष्ठ जाणी कनिष्ठ जे लघु पूत्रने राज
(४-२) दीधू । एतलें प्रभवो कोधे घरथकी नीकली भी-
लनी पालें पल्लिपति पासिं जइ रह्यो । तिणें राजपूत्रजांणी
आदर देइ पांचसें चोरनो स्वामी कीधो । चारसो नवाणु
चोर लेई दूष्टात्मा अति क्रूरपणाथी घणा मनुष्य प्रति
उपद्रव उपजावें पण कोइ वारवा समरथ नहीं । एहवें जंबूने

घरे द्रव्यना समुह आव्या जनमुखयी जाणी, प्रभवो पो-
ताना समुदायने लेइ रात्रि जंबूने घरे द्रव्य हरवाने पेटो ।
बीजा चोर सवला द्रव्यें बिलगा छे । एतलें प्रभवो मा-
लीये चढ्यो, देवें तो रंगमोहले जंबू हस्ते नव परणीत कंकण
बांध्यो छे । संसारने विषे सर्व आनेत्य पणु छाओने
कहे छे । ते उपदेस सांभली जंबू साथे प्रभवें वर्ष त्रांस
संसारिकपणो भोगवी, श्रीसुधर्मा केवली हस्ते दीक्षा
लीधी । वर्ष चौमालीस श्रीजंबूनी सेवा, शिष्यपणे कीधी
अने वर्ष इग्यार जूग प्रधान पद भोगव्युं । एकदा श्रीप्रभव
पोताने पाटें थापवाने अर्थें श्रुतबले करा स्वसंघने विषे
उपीयोग देइने जायुं । पिण पाटयोग्य कोइ न दीठो ।
तिवारे पर सासने उपीयोग देवे थके पूर्व दिसें (५-१)
मगध देसे राजगृही नगरें वक्षगोत्रि यजुर्वेदीय यशारंभ
करतो शिष्यभंव वाडव वेदकुंभ दीठो । तिहां स्वाशिष्य
मोकली यज्ञकुंडनी खेटी हेठें श्रीश्यांतिबिंब दशनें करी
प्रतिबोध पामी, श्रीप्रभव पासें दीक्षा लीधी । हवे प्रभव
स्वामी सर्वायु वर्ष पंचासीनुं संपूर्ण पाली श्रीबोर्मुक्ति
हुआ पछी वर्ष पंचोत्तरें श्रीप्रभवस्वामी स्वर्ग हूओ । इति
त्रिजो पाट ॥ ३ ॥

हवें श्री पार्श्वनाथना प्रथम गणधर श्री सुभेय नामे ।
तस्य शिष्याचार्य श्री हरिदत्त । तस्य शिष्याचार्य श्री
समुद्र स्वामी । तस्य शिष्याचार्य श्री केसी । श्री वीरवारे
केसी स्वामी । तस्य शिष्याचार्य श्री स्वयंप्रभसूरि । तस्य
शिष्याचार्य श्री रत्नप्रभसूरि प्रगट हुआ । तेहने श्री वीर-
मुक्ति पछी वर्ष बावन आचार्य पद हुआ । श्री वीरमुक्ति
गया पछी वर्ष पच्योत्तरें ओईसा नगरि चामुंडा प्रति-
बोधी घणा जीवने अभय दान देई साचिल्ल नाम दीधुं ।
पुनः तेहीज नगरनो स्वामी परमार श्री उपल देव प्रति
धम्मोपदेस देई एक लाखने नवाणु हाजार गोत्रो (५-२)
स्यू प्रतिबोध्या । तिणें श्री पार्श्वनाथ प्रासाद थाप्यो ।
एहिज सूरियें प्रतिष्ठयो । तिहांथी उपकेश शाति कही-
वांणी । श्री रत्नप्रभसूराने उपकेश गच्छ लोकें कछो ।
तिहां पोहकरणा भोजग हुआ । इति चौथो पाट ॥ ४ ॥

૪ તત્પટ્ટે શ્રીશયંભવ સ્વામી ।

તેહનો વક્ષસ ગોત્ર । તિણે સર્ગર્ભા, યજ્ઞારંભને વિષે, સ્ત્રીને ઘરે મુકી શ્રી પ્રભવ સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી છે । યજ્ઞ કરતાં શિયંભવને પ્રભવા સ્વામીઈ સંવાદ કરી, યજ્ઞ સ્થંભથી શ્રી શાન્તિનાથજીની પ્રતીમા દેવાડીને પ્રતિબોધી દીક્ષા લીધી । તેવારે કેહે તે સ્ત્રીને મનક નામે પૂત્ર હુઓ । તે વેટે પળ લઘુપળે પીતા શ્રી શયંભવ પાસે દીક્ષા લીધી । પૂત્રના સ્નેહ થકી સાધુનો આચાર શિષ્યવવા ઉપગારને હેતે શ્રી દશવીકાલક પહેલે નામે સૂત્ર દસ અવ્યન નિપજાવ્યા । તે બાલ સાધુની છમાસની આયુઃ સ્થિતિ થાકતે સૂત્ર નીપજાવ્યો છમાસે એ સિદ્ધાંત મળ્યો । અંતક્રમે તે બાલક સાધુ મરણ પામ્યો । તિવારે અન્ય સાધુયે પોતાનો પુત્ર જાણ્યો । ગુરુયે નેત્રે આંસૂ પાત થાતા જાળી (૬-૧) સાધોયે વૈરાગ્ય વચન કરી સમજાવ્યા । નિર્મોહ દશામાં ચેતના આળી સમતા ભાવે હુઆ ।

હવે શ્રી શયંભવ સ્વામીયે વર્ષ અઠાવીસ ગૃહસ્થ પદ મોગવ્યું । અને વર્ષ દગ્યાર શ્રી પ્રભવની સેવા શિષ્યપળે કીધી । પુનઃ વર્ષ ત્રેવિસતાઈ યુગપ્રધાન પદ મોગવી સર્વ આયુ (વર્ષ) બાસઠ સંપૂર્ણ પાલી શ્રીવીર મુક્તિ ગયા પછી વર્ષ અઠાણ્યે શ્રી શિયંભવ સૂરિ સ્વર્ગે હુઓ ॥ ૫ ॥

યતઃ—કૃતં વિકાલવેલાયાં દશઅધ્યયનગર્ભિતમ્ ।

દશવૈકાલિકામિતિ નામ્ના શાસ્ત્રં વમૂવ તતઃ ॥ ૧ ॥

અતઃ પરં મવિષ્યંતિ પ્રાણિનો દ્વલ્પમેવસઃ ।

કૃતાર્થાસ્તે મનકવત્ મવંતુ ત્વત્પ્રસાદતઃ ॥ ૨ ॥

શ્રુતાંભોજસ્ય કિંજલ્કમિદં સંવોપરોધતઃ ।

મહાફલસમાયાતૌ ન સંવત્રે મહાત્મભિઃ ॥ ૩ ॥

૫ તત્પટ્ટે શ્રી યશોભદ્ર સ્વામી ।

તેહનો તુંગીકાયન ગોત્ર । તિણે વર્ષ બાવીસતાંડ સંસારીપણ મોગવી શ્રી સયંભવ ગુરુહસ્તે દીક્ષા લિધિ, અને વર્ષ ચડદ શ્રી સિયંભવ સ્વામીની સેવા શિષ્યપળે કીધી । પુનઃ વર્ષ પચાસ યુગપ્રધાન પદ મોગવી સર્વ આયુ વર્ષ છા (૬-૨) સી સંપૂર્ણ પાલી, શ્રીવીર મુક્તિ હુઆ પછી, વર્ષ એકસો વહેતાલીસ વિતે શ્રુતકેવલી શ્રીયશોભદ્ર સ્વામી સ્વર્ગે હુઆ । ઇતિ પંચમ પાટ ॥ ૫ ॥

૬ તત્પટ્ટે શ્રી સંભૂતિ વિજય સૂરી ।

શ્રી મદ્રવાહુ સ્વામી । ૨ । એ વેહુ ગુરુ માઈ જાણવા । તે માંહિ શ્રી સંભૂતિ વિજય સૂરી તે પટધર જાણવા અને મદ્રવાહુ સ્વામી તે ગચ્છની સાર સંભાલીના કરનહાર જાણવા । તે માટે વિહૂનો નામ જોડે લખ્યો છે । તિહા પ્રથમ વડા ગુરુમાઈ શ્રી સંભૂતિ વિજય સ્વામી । તેહનો માદર ગોત્ર છે । અને બીજા લઘુ ગુરુ માઈ શ્રી મદ્રવાહુ સ્વામી । તેહનો પ્રાચીન ગોત્ર છે । હિવે શ્રીસંભૂતિ વિજય સ્વામીયે વર્ષ વહેતાલીસ ગૃહસ્થાશ્રમ મોગવી શ્રા ગુરુ યશોભદ્ર પાસે દીક્ષા લીધી । અને વર્ષ ચયાલીસ શ્રી યશોભદ્ર સ્વામીની સેવા શિષ્ય પળે કાધી । પુનઃ વર્ષ આઠ યુગપ્રધાન પદ મોગવી સર્વાયુ વર્ષ ૯૦ સંપૂર્ણ । શ્રીવીર મુક્તિ હુઆ પછી વર્ષ ૧૫૬ વીતે શ્રી સંભૂતિ વિજય સ્વામી સ્વર્ગે પૂહતા ॥ ૧ ॥ હવે બીજો લઘુ ગુરુમાઈ મદ્રવાહુ સ્વામિ તેહનું કાઠક સ્વરૂપ(૭-૧)કહે છે।

દક્ષિણ દિશિ પ્રતિષ્ઠાનપૂર નગરે પ્રાચિન ગોત્રિયા વરાહમીર । ૧ । અને લઘુ વંધવ મદ્રવાહુ । ૨ । નામે વાઢવ રહે છે । તિણે શ્રી યશોભદ્ર ગુરુની વાળી સાંમલી ગુરુહસ્તે દીક્ષા લીધી । તે વેહું વંધવ ઘળે દિને વિદ્યાભ્યાસ કરતાં ઘટ્ દર્શનના મતના શાસ્ત્ર તેહના જાણ હુઆ । એકદા ગુરુ યશોભદ્ર ચિત્તને વિષે ચિંતવે જે એ વડો માઈ યોગ્ય છે, પિળ અહંકારી છે । તેહથી પદ યોગ્ય નહી । અનિ નાહનો માઈ મદ્રવાહુ તેહનિ સમતા-યુક્ત શ્રુતસમુદ્ર જાંની ગુરુયે સૂરી કીધો । એતલે તે વારાહમિહર વડો માઈ ગુરુ તથા મદ્રવાહુ—પ વિહું ઉપર ઘળે કુવે યતી વેધ લોપી પૂનરપિ સંસારી રહેને આજીવીકા હેતિ પોતાના નામની વારાહી યોતિષનો સાસ્ત્ર નીપજાવી મનુષ્યનિ નિ કહે । એકદા રાજસભાયે આવી વારાહી ઢાણું કરી કહે, જે આજ થકી પાંચમે થકી બીજા પ્રહરને એતે રાજિ કુંડા થકી દેવ યોગે વાવન (૭-૨) તે સાંમલી રાજા શ્રીમદ્રવાહુને કહે, મદ્રવાહુ કહે, જે મેહ પૂર્વે દિસી

इशान कुणे थकी आवसे । थाकतो दिन घडी छ पाछ
लो रहेस्ये तिवारे । पण छठो दिन पांचममां भलवानी
मुख्य घडीये, ते मश्य कूडाला बाहिर किनारे पडस्ये ।
साडा एकावन पलनो तोलमान होसी । तो तिमही
हूओ । राजाये भद्रबाहूने प्रसंसा अने वाराहमिहरने
निभ्रंछीओ । राजा कहे ए मूढ ते किम ? जे
तिहांथी आवतां पवनने जोरे मत्स शोषाणो तेहनी
मालीम रही नही । एतली बुद्धि न्यून एहनी जाणवी ।

पुनः केतलेक दिने राजसदने राणीइ पुत्र जनम्यो ।
तेतले वराहमेहर कहे, एहनो शत वर्ष आयु छे । एटले
राजाये भद्रबाहूने पुछथो । तिवारे भद्रबाहू कहे एहने
आज थकी सातमे दिने बिलाडी मुखथी नीश्रय मरण
छे । ते सांभली राजाये नगर थकी सर्व मंजारी कढावी ।
सातमि दिन दासी ते बालकने उच्छंगे लेइ निरषे छे ।
एहवे भाविने व(८-१) से अकस्मात् मांजरीने आकारे
भोगल खेटीइ थकी पडी मस्तकघात हूओ । मरण
पाम्यो । श्री भद्रबाहुनो वचन साचो जांणी घणी आदर
कीर्ति हूइ । राजाई वराहमीहरतुं वचन असत्य जाणी
देश बहार कीधो । ते पिण अणादर थकी कोधे मरण
लही व्यंतर हूओ । पहेला मवनो वैर संभारी गुरूना
संघने मारिनो उपद्रव्य करे । तिवारे गुरुये श्रुतनो उपी-
योग दीधो । वराह जीव जाणी उपसर्गहर स्तोत्र निप-
जाव्यो । जिणि जल मंत्री छाटणी थकी ते व्यंतर नाठो ।
श्री संघ समाधी हूई । श्री भद्रबाहू स्वामीइ नवमा पूर्व
हूंती कल्पसुत्र उधरीने रचना कीधी । ते भद्रबाहु स्वामीये
वर्ष पस्तालीस संसारी पद भोगवी पछे श्री यशोभद्र
सूरी हस्ते दीक्षा लीधी अने वर्ष सत्तर ताइ श्री यशोभद्र
स्वामीनी सेवा शिष्य पणे कीधी । पुनः वर्ष चउद युग
प्रधान पद भोगवी श्री स्थूलीभद्रने अतियोग्य विद्याधिक
जाणि पोताने पाटे थापी; सर्वायु वर्ष छहोत्तरतुं संपूर्ण ।
श्री वीर मुक्ति हूआ पछी व० (८-२) एकसो सित्तरे
श्री भद्रबाहु संहिता कारक, पुनः आवश्यक निर्युक्ती । १ ।
पचषाण निर्युक्ति । २ । ओष निर्युक्ति । ३ । पिंड निर्युक्ति । ४ ।
उत्तराध्ययन निर्युक्ति । ५ । आचारांग निर्युक्ति । ६ ।

सुगडांग निर्युक्ति । ७ । दशविकालक निर्युक्ति । ८ ।
विवहार निर्युक्ति । ९ । दशाकल्प निर्युक्ति । १० । ए
दश निर्युक्ति कारक; अने उपसर्गहर स्तोत्र करी महामारी
निवारक पंचम श्रुत केवली विरुद धारक श्री भद्रबाहू
स्वर्ग हुओ । इति भद्रबाहू संबध । पाट । ६ ।

७ तत्पट्टे श्रीस्थूलिभद्र स्वामी ।

तेहनुं स्वरूप कांइक कहिए छीए । पूर्वादिशि पाडली-
पूर नगरे नवमो नंद राज्य करे छे । तेहने नागरज्ञाति गौतम
गोत्री शकडाल नामे मंत्री छे । तेहने लक्ष्मीनामे स्त्री
छे । तेहने थूलीभद्र १ अने सिरीओ २ [बेहू पूत्र छे]
जखा १ जखदिन्ना २ भूया ३ भूयदिन्ना ४ सेणा ५
बेणा ६ रेणा ७ ए सात थूलिभद्रनी बहेनो जाणवी ।
हवे ते स्थूलिभद्रनि नीशाल भणी वेश्यावरे संसारीकना सूष
विषयासन्न शिखवानि नायका घरे मूक्यो । पूर्व (९-१)
कर्मानुयोगे तेहस्यु संग हूओ । भोगी भ्रमर थको तिहांज
रह्यो । पिता सूषप्रण कहावे । विलसवा द्रव्य मोकले ।
इम विलसतां बार कोटि स्वर्ण घावा । एहवे बार वरसने
अंते राजाने दरवारे कोइक वररुचिनामे ब्राह्मण पंडित
आल्यो । राजानी कीर्ति कीधी । द्रव्य देवराव्यो । तेहने
सकडाले द्रव्य न दीधो । पछे तिणे पंडते प्रपंच करी
राजाने पोकार्यो । तेहथी, अकस्मात् लघुभाई सिरीओ
तेहने हाथे पीतातुं मरण जाणी, प्रत्यक्षपणे संसारतु स्वरूप
असार देधी, वर्ष त्रीस ग्रहस्य पणे रही, वैराग्य वासीत
चीतथकी श्रीसंभूतिविजय स्वामी हस्ते दीक्षा लीधी ।
राजा कहे ए किस्यु कीधू । तिवारइ श्रीस्थूलिभद्र राजा
प्रति कहे, यतः—

हस्ते मुद्रा मुखे मुद्रा मुद्रा स्यात्पादयोः द्वयोः ।

तत्पश्चात् गृहे मुद्रा व्यापारं पंच मुद्रिकम् ॥ १ ॥

पुनः श्री स्थूलिभद्र स्वामी चउद पूर्व सूत्रे भण्था,
अने दश पूर्व अर्थि भण्था । वर्ष चोवीस श्रीसंभूतिविजय
स्वामीनी सेवा विनइपणे कीधी । अने वर्ष पस्तालीस
युगप्रधान पद भोगवी, सर्व आयु वर्ष नवायुतुं संपूर्ण ।
(९-२) श्रीवीरमुक्ति हूआ पछी वसे पनरे वर्षे, कोसा
नामे नायका प्रतिबोधक, गुरु श्री संभूतिविजय दुष्कर २

કથક ત્વં ધન્ન ૨, રૂદ વડ વ્રતરક્ષક, ચિરદધારક, શ્રી સ્થૂલીમદ્ર સ્વામી સ્વર્ગે પુહતા ।

તે સંવાતે પહિલું યજ્ઞક્રમ નારા ચ સંઘયણ ૧ અને પહિલું સમ ચરસ નામે સંસ્યાન ૨ પુનઃ પૂર્વનુયોગ ૩ એ ચિહ્ન વસ્તુ વિચ્છેદ હૂઐ । એહેવે શ્રીવીર મુક્તિ હુઆ પછી વસે ચડવ વર્ષ ગઈ થકે અવ્યક્ત નામા ત્રિજો નિન્હવ પ્રગટ હૂઓ । યત ઉત્તમ—

કેવલી ચરમો જંબૂસ્વામ્યથ પ્રભવઃ પ્રમુઃ ।

શયંભવો યશોમદ્રઃ સંભૂતિવિજયસ્તથા ॥

મદ્રબાહુઃ સ્થૂલીમદ્રઃ શ્રુતકેવલિનો હિ ષટ્ ।

એ છ શ્રુત કેવલી જાણવા । અત્ર મહારુષિ શ્રી—

સ્થૂલીમદ્ર વર્ણન કાવ્ય—

વેશ્યા રાગવતી સદા તદનુગા ષટ્મી રસૈર્મોજનં

શુભ્રં ધામ મનોહરતપુરહો નવ્યો વયઃ સંગમે ।

કાલોયં જલદાબિલસ્તદપિ યઃ કામં જિગીયાદરાત્ર

તં વંદે યુવતીપ્રબંધકુશલં શ્રીસ્થૂલીમદ્રં મુનિમ્ ॥૧॥

શ્રીશાંતિનાથદપરો ન દાની

દશાર્ણ (૧૦-૧) મદ્રાદપરો ન માની ।

શ્રીશાલિમદ્રાદપરો ન મોગી ।

શ્રીસ્થૂલીમદ્રાદપરો ન યોગી ॥ ૨ ॥

એ શ્રી સ્થૂલીમદ્રનો સંબંધ અન્ય ચરિત્રે વિસ્તાર છે । તે માટે અત્ર વિસ્તાર કન્યો નથી ।

પુનઃ શ્રી વીર મોક્ષ હૂઆ પછી વસે અને વીસ વર્ષ ગઈ હાંતિ બોધ મત પ્રકટ હૂઓ । ઇતિ સ્થૂલીમદ્ર સંબંધ । પાટ ૭ ।

૮ તત્પદ્મે શ્રીઆર્ય મહાગિરિ ।

શ્રીઆર્ય સુહસ્તિ સૂરિ ।

એ બેહુ ગુરુભાઈ જાણવા । તે માંહિ પ્રથમ વડા ગુરુભાઈ શ્રીમહાગીરિ, તેહનો ગોત્ર એલાપત્ય નામે છે । અને વીજા લઘુ ગુરુભાઈ શ્રી આર્ય સુહસ્તિ સૂરિ તેહનો ગોત્ર વાસિષ્ઠ છે । તે માંહિ પ્રથમ શ્રી આર્ય મહાગિરિ સૂરિ તે પટોધર જાણવા અને શ્રી આર્ય સુહસ્તિ સૂરિ તે ગછની સાર સંભાલિના કરણહાર જાણવા । તે માટે બિહુનો નામ જોડે લખ્યો છે । તિહાં પ્રથમ વડા ગુરુભાઈ શ્રી આર્ય મહા-

ગિરિ સૂરિ વર્ષ ત્રીસ સંસારીક પદ મોગવી શ્રી સ્થૂલીમદ્ર સ્વામીપાસે દીક્ષા લીધી । અને વર્ષ ચ્યાલીસતાં ગુરુ શ્રી સ્થૂલીમદ્ર સ્વામીની સેવા શિષ્યપણે કરી । વર્ષ ત્રાંસ યુગ પ્રધાન પદ મોગવી સર્વાયુ (૧૦-૩૨) એક શત વર્ષ સંપૂર્ણ । લઘુ શ્રીઆર્ય સુહસ્તિ સૂરિને ગછ મલાવી શ્રી આર્ય મહાગિરિ સૂરિને જિન કલ્પીનો તૂલના કરી । શ્રી વીર નિર્વાણિ હૂઆ પછી વસે પસતાલીસ વર્ષ વીતે શ્રી આર્ય મહાગીરિ સૂરિ સ્વર્ગ હૂઆ ॥ ૧ ॥

એ હવે શ્રીવીર મુક્તિ હૂઆ પછી વસે અઠાવીસ વર્ષે ગંગ નાંમા પાંચમો નિન્હવ પ્રગટ હૂઓ ।

હવે શ્રી આર્ય સુહસ્તિ સૂરિ મધ્ય જીવને પરમોપકારી થકા વિચરતા માલવ દેસે ઉજેળી નગરે મદ્રા નામે સાર્થ વાહી પાસે વાહનશાલા યાત્રી ચાંમાસુ રહ્યા છે । તિહાં નિસિ સન્ન્યાય ધ્યાન કરે છે, એતલે સાત ભૂમિદં મદ્રાપૂજા અવંતિ સુકમાલ નામે વર્તીસ સ્ત્રીઓ સાથે સુષ વિલાસ કરતાં, ગુરુ કથક અધ્યયન મધુર સ્વર એક ચિત્ત થકી સાંમલી, જાતિ સ્મરણ પાંમી, પૂર્વ ભવ નલની ગુસ્મ વિમાનનો દેવસુષ દીઠો । સ્ત્રીઓનો સુષ વિલાસ મૂકી ઉતાવલો મેઢી થકી ઉતરી ગુરુને નમી કહે, સાધુજી એ તુમે કહી એહવી જે નલની ગુસ્મ વિમાન-સુષ દેવસાહિ-વીની વાત તે તુમ અત્ર રહ્યા કિમ જાણો છો ? શ્રી આચાર્ય કહિ—શ્રીજિનવચનાનુસારિ । શ્રેષ્ઠિ (૧૧-૧) પૂજા કહે, પૂજ્ય ! એતલો એ સુષ મોગવી અત્ર ઉપનો અને પુનરપિ તે દેવસુષ હું કિમ પાંમુ ? શ્રીગુરુ કહે, વ્રત લિઓ તો તે સુષ લહો । તિવારે તિણે મદ્રા માતાની આજ્ઞા લહી, વત્રીસ કન્યા કોટી દ્રવ્ય તજી; શ્રી ગુરુહસ્તિ દીક્ષા લીધી । ગુરુને કહે એ કઠીણ દીક્ષા મે ઘણા દિન તારી ન સચવાય તે માટે અણસણ કરું । સાંમલી કહે તમારા જીવનિ જિમ સુષનો હેતુ હુઈ તિમ કરો । ગુરુવચન તહસ્તિ કહી જિહાં સમસાને કંથેરી બનને વિશે કાઝા મારી ગો રહી અણસણ કાંધુ । મારગિં જાતાં કોમલ પાંચુ વિહુ પમે કંથેરના કાંટા ખુંચવે કરી લોહીના વાળા છે । તેહની ગંધે રાત્રિને વિષે પ્રસૂતા સીયાલ પાંચુ પરિવારસ્યું જિહાં અવંતિ સકુમાલ સાધુ દેહ

काउसर्गी रक्षा छे तिहां आवी । बिहु पगथी मांडी स-
घलो सरीर भक्षण रूप उपसर्ग कीधो । पिण ते मुनि
दृढचित्त थकी ध्यान न चलयो । आयू संपूर्ण उदारीक
देह तजी सौधर्म राजध्यानीइं नलनीगुल्म विमाने
देवनी साहीबीये उपनो (११-२) एतले माताये पूत्र
आयु पूर्ण, पिण भंगुर देह जाणी एक सगर्भा बहुने वरे
मुकी । एकत्रीस बहु युक्त भद्रा दीक्षा आराधी देवलोके
गया । वरे सगर्भाने पूत्र जनम्यो तिणे पीता दग्ध स्थानके
प्रासाद नीपजावी श्रीअवंति नामे श्रीपार्श्वनाथनो बिंब
थापी ते सद्गतिनो भजनार हुखो ।

हवे सीयालणीनो संबंध कहे छे—अवंति सूकुमाल
पाहिलां त्रीजे भवे माछिनो अवतार हुआ । तिहां बिं
स्त्री हुंति । ते माछिये साधुनो उपदेश सांभली श्रीधर्म
आराधी मरण पांमी नलनी गुल्म विमाने देवपणे उपनो ।
तिहांथी चवी कोटीध्वज विवहारीयाने वरे अवंति सूकुमाल
नामे पूत्र पणे उपनो । अने वडी स्त्री विभव वणीकपूत्री
हुइ । पुनः नाहनी स्त्री मरीने अपमांती हती, ते वाडवी
हुइ । तिहां थकी मरण पांमी सीयालणी हुइ । ते बेरे
भक्षण रूप महा उपसर्ग साचव्यो । ते पार्श्व बिंब आज
दिनताइं सप्रभाव उज्जेणी नगरीइ छे । इति अवंति सुकु-
माल संबंध छे ॥ १ ॥

दश पूर्ववारक श्री आर्य सुहस्तीसुरी पुनः (१२-१)
जेहनो नव दीक्षित भिक्षुक जीव तेहने उपगारी पणे हुआ ।
श्री वीर मोक्षे गया पछी वसे पंचासी वर्षे संप्रति इसइ
नामे राजा हुआ । तेहनो संबंध कहे छे । एकदा श्री
आर्य सुहस्तीसुरी विहार करतां कोसंबी नगरीइं वने
वाटिकाइं रक्षा । शिष्य गुरु-आज्ञा लही नगरमांही
आहारने उद्यमे गया छे । तिहां दुर्भिक्ष योगे अन्नने अ-
भावे भिक्षुक घणा हुआ छे । पण साधुने पण घणे
आदरे सरस आहार आपता देषी एक रंक भिक्षुक ते साधु
साथे हुआ । आहार लेइ साधु वाटीकाइ आव्या । गुरु
आगले आहार आलोइ छे एतले रंक पण द्वारि आवी
उभो । साधुने कहे छे मुजने ए आहार आपो । गुरु कहे
साधुनो आहार साधुने कल्पे, बीजा गृहस्थने न कल्पे । सांभली

कहे, मुजने शिष्य करो । पिण आहार आपो । हूं घणो
क्षुधार्ति हु । तिवारे गुरु दशपूर्वजाण छे । तिणे श्रुत
उपीयोग दीधो । शासन उद्योत कारक जांणी दिक्षा
आपीने आहार पण दीधो । घणा दीन थकी तिने सरस
जांणीने आहार विशेषे लीधो (१२-२) । निर्बल सरीर
थकी तेह रंकाने विसूचिका हुइ । घणी असाता उपनी ।
उदर पीडा थकी वेदे । पहेलां जे गृहस्थ भिक्षुक पणे, जे
आहार न देता घणा तिरस्कार करतां ते गृहस्थ नगर सेठ
जेहवा आवी, नव दीक्षितने साधु वेष उदय आव्यो जांण;
बहुमूल्य औषवादिके विशेष भक्ति वेयावच साचवे । ते
देषी रंक साधु मन चितवे जे ए धन्य ए चारित्रने, धन्य
ए वेषने, जेना महिमा थकी एक कोटीध्वज लखेसरी
व्यवहारीया बहुमाने करी मुक्त भक्ति साचवे छे । एहवा
शुभ चारित्रनी अनुमोदनाइं काल पांमी उजेणी नगरीइं
श्रेणिकने आठमे पाटे कुणाल राजा, ते ओरमान माताना-
कपट थकी वर्ष तेरनो चक्षू हीण थयो छे, तेहने वरे बेटा
पणि उपनो । केतलेंक दिने तेहनो जन्म थयो एतले अक-
स्मात पेटशूल रोग पीडा थकी पीतानो नास हुआ । बुरत
ते बालकने लावी पाट तषते बेसारयो । ते माटे एहतुं नाम
संप्रति राजा कहीइं । अनुक्रमे योवन अवस्थाइं पाम्यो ।
एहवे केतलेंक दिने श्री आर्यसुहस्ति सूरि (१२-१)
उज्जेणीइं चौमासु आव्या । तिहां दीवालीइं जूहार भटारे
दिने श्री गोतम केवलोछव महिमाइं श्री वीरचैत्ये रथ
जात्राइं समस्त संघयुक्त महामहे राजांथे जातां गवाक्षे
वातायनि बेठा थकां संप्रतिइं श्री गुरुने देषी, जातिस्मरणे
पूर्व भव दीठो । मनस्युं चितवे, ए गुरि पाहिलां रंकने
भवे मुजने महा उपकार, दीक्षा देइने, कीधो छे । एहवो
वीचारी गोख थकी उतरी गुरुने वांटी, कहे मुजने तुंमे
ओलषो छे ? । गुरु कहे, मालवावीश प्रबल पुन्यने जगत
ओलखे । ते सांभली संप्रति कहे इणहीज नगरनो हुक्षत्री
रंक नव दीक्षित चेलो तुमारो, ते माटे तूझि कृपा करी
मुजने धर्म उपदेश कहो । तिवारे संप्रतिने गुरु कहे
अथ श्लोक—

दिने दिने मंगलमंजुलाली

सुसंपदा सौख्यपरंपरा च ।

इष्टार्थसिद्धिः बहुला च बुद्धिः

सर्वत्र सिद्धिः सृजतां सुधर्मम् ॥ १ ॥

अतः कारणात् सर्वत्र चंद्र बलं तारा बलं ग्रह बलं दृग्-
बलं बाहु बलादिभ्यो बलवत्तरं धर्मबलं विलोक्यते ॥ २ ॥

बीजेनैव भवेद्बीजं (१३-२) प्रदीपेन प्रदीपकम् ।

द्रव्येणैव भवेद् द्रव्यं भवेन्नैव भवांतरम् ॥ ३ ॥

एहवो उपदेश श्री गुरु मुषनो सांभली; संप्रति कहे, हे
कृपानिधी ! उत्तम गतिना जाणहार रुडा जीव, तेहना
कुंण आचार हुइ ? गुरु कहें हे संप्रति ! हे माहामतिना
स्वामी, सांभल । उत्तम प्रांणीना एह आचार हूइ ।
श्लोक—

अधः क्षिपन्ति कृपणा विसं तन्नयियासवः ।

संतस्तु गुरुचैत्यादौ तदुचैः पदकाक्षिणः ॥ १ ॥

एहवो वचन उपगारी गुरुना मुषशी सांभली समकित
लही सूकृत करतो हुआ, संप्रति नृप, जिन प्रसाद मंडित
प्रथवी शोभावतो हुआ । तेहनी संख्या—सवा लाख नोतन
प्रसाद निपजायतो हुआ । तेहने बारणे बे 'हजार धर्म-
शाला निपजावी । सवाकोटी श्री जीनबिंब कीधा । ते
माहि पंचाणुं हजार धातूना बिंब । शेष बिंब उपलना
राता, पीला, सांम, स्वेत, जाणवा । इग्यार हजार वापिका
तथा कूंड नीपजाव्या । कोइ तेरा हजार पण कहें । छत्रीस
हजार जिर्णोद्धार निपजाव्या । ते किम, दिन प्रते एक
प्रासाद जीर्णोद्धार नीपजानी (१४-१) वधामणी
आवें, ते द्वारपालक बीजे दीनैं कहें । एटलें संप्रतिनु
आयु वर्ष सोनुं जाणवूं । । अने सो वर्षना दिवस छत्रीस
हजार हूया । ए. प्रमाणे जीर्णोद्धार जाणावा । ते माहि मुख्य
जीर्णोद्धार श्री समलीका विहारनो नीपजाव्यो ।

हवे ते श्री शकुनिका विहारनी उत्पत्ति कहे छे । श्री
नर्मदा उपकंठे भृगु क्षेति कोरंटक वने आम्ली वृक्ष एक
समली पोताना बालक सहित रहे छे । ते निरंतर पोताना
बालकने पोखें । एटले पाटकी वीचारे जे ए समली
चांचस्यू सबलो मंस बिगाडे छे । एटले समली आवी
चांच पूटे मांस खंड लेइ वड वृक्ष साखाये बेटी । तेतले

खाटकीए बाणें करी बिंधी । मारग विचमां भूमीइ पडी ।
एहवे कोइक जैन गृहस्थे नमस्कार संभलावीओ । ते
समलीइ सांभल्यो । एतलें पोताना बालक उपरें मोह न
आण्यो । नवकार सदह्यो । तेहना महिमा थकी मरण
पांमी सीहल द्वीपना राजा श्रीचंद्र घेरे बेटी उपनी । ते
वृषवंती हूइ । एकदा पितानें साथें ते कार्यार्थे भृगुकुछे
आवी (१४-२) । ए बजारें दाटे ऋषभदत्त व्यवहा-
रियाना मुषथकी नोकार सांभली जाती स्मरण पांमी
पाठिलो समली भव दीठो । ते पासें थकी नौकार शि-
ख्यो । जैन धर्मि श्रवावंत हूइ । जे ठेकाणें बाणें विंधाणी
भूमीइ पडी हूति तिणहिज ठेकाणें विद्यमान शासन श्री
वीसमा तिर्यकरनो जांणी वावन्न देवकुलिका सहित
प्रासाद नीपजावी श्री मुनिसुव्रत स्वामीनो बिंब थाप्यो ।
ते प्रासाद माहि वड वृक्षें समलीनु स्वरूप कीधु । ते
वालीका सील धर्म आराधी तीव्र तप तपी मरण पांमी
इशान बीजे देव लोके देवता पणें उपनी । यठः

हरिवंशभूषणमणि

भृगुकुच्छे नर्मदासरे तीर ।

श्री शकुनीकाविहारं

मुनिसुव्रतजिनपतिर्जयति ॥ १ ॥

इति शकुनीका विहार उत्पत्ति ॥

पुनः संप्रतिये उत्तर दिस मरूधरि धंधाणि नगरि
श्री पद्मप्रभ स्वामीनो प्रासाद बिंब नीपजाव्यो । वीजा-
गरी पासनो प्रासाद निपजाव्यो । ब्रह्माणी नगरी श्री
हमीर गद्दी श्रीपास प्रासाद बिंब नीपजाव्यो । इलो
गिरि सिधरे श्री नैमी बिंब थाप्यो (१५-१) । ते दक्षिण
दिसे जाणवो । पूर्व दिसि रोहिसगरी श्रीसूपासनो प्रासाद
बिंब नीपजाव्यो । पछिमें देवपतने पूनः इठर गढें श्री
शान्तिनाथनो प्रासाद बिंब निपजाव्यो । पूनः पूनः
संप्रति स्व प्राक्रमे त्रिखंडाधीश मंगल श्रेणी निमित्तें सदैव
सूर्योदये अष्टोत्तरी, एकवीस भेदी, सत्तर भेदी, अष्ट
भेदी, नवपदादी, मन पवीत्रें श्री जिन भक्ति साचवें ।
पूनः श्री सिद्धगरी । १ । रेवंतगरी । २ । श्री शेष-
स्वर । ३ । नंदीय । ४ । ब्राह्मण वाटक । ५ । रथ

जात्रादि प्रमुख महातीर्थ जाणी वर्ष माहिं वार च्यार संवपति हूई । जात्रानो लाभ कमावें । प्रचुर चित्तें सप्त धेने वित्त वावतो हुआ, मार सब्द मुखें न कहें, कांन पण मार सब्द सांभलें नही । न्याय बंटा वाजे । एहवी रीते संप्रति न्याय धर्मि राज्य करे छे । एहवें एक साधु मास धमणनो चौवीहारी तप संपूर्ण काउसर्गपारी गिरि-गुफा माहिंथी नीकलो, उजेणी नगरें पारणाने दि आहार अर्थें आव्या । तिहां दुर्मिक्षने योगे भिखारी वणा हुआ । कोइ तेहने अन्न न आपे । एहवे ते साधुने तपस्वी जाणीने (१५-२) गृहस्थ कमाड उवाडी घरमांही लीधा । साधुयें पारणो करी पूनः अठाइ पचस्वी, आर्वी गुफाई निश्चल काउसर्ग धानें रखो । एतलें सवले मिथ्यारीइं मली चित्तव्युं जे ए यती तरत आहार लेंइ गयो छे, तिहां भिखारीए आर्वी तेह तपसिनी उदर विदारी अन्न बाधो । नगरमां वात प्रसिद्ध थई । संप्रतिइं यतीघात जाण्यो । श्री केवली तीर्थकर वचनानुसारें भस्मग्रहनें योगे दिन रहाणीनों समय जांणी संप्रतिइं समग्र देशे श्री आर्य सुहस्ती प्रमुख साधु समुदायनें वणे आयहें महा महोत्सवें वेंसूकृत (?) धर्मशालाईं पधराव्या । कपाट हुआ छे नही । पूनः संप्रति राजाईं पोताना दास तथा घरनी दासी तेहने साधु साधवीनो वेष देइ अनारज देसें विहार कराव्यो । वणा गाढा मिथ्यात्वीनें समकीत पमाडी आर्य जैन कीधा । इत्यादि उत्तम सूकृतें करी इह परभव आत्मा कल्याणउ हेतु जाणी (१६-१) नीपजावी, कौरव कुल मोरिय वंस सोभावी संप्रति नृप से वर्ष आउ संपूर्ण, सदगतिनो भजनार हूओ ।

गाथा—कोसंबीए जेण दमगो पक्वाविओ तआं जाओ ।

उजेणीए संपइ राया से नंदओ सुहस्ती ॥ १ ॥

इति संप्रति नृप संवध ॥

ए श्री आर्य सुहस्ति सूरि लघु गुरुभाइ ते गच्छना प्रदोहर हुआ, अने बडा गुरु भाइ आर्य महागिरि सूरि तेहूणें जिन कल्पनी तुलना कीधी । दाक्षिण पणें राज्य पिंड लीधो । ते माटे विहू गुरु भाइने नांडली अहार पांणीनों व्यवहार जूदो हूओ । श्री महागिरी सूरिइं वीर० २

सम्मित शिषरनी यात्रानें हेतें पूर्वदेशे विहार कीधो । तेहनी च्यार पेटीनें आंतरें श्री देवडी क्षमाश्रमण हुआ । हिंवे श्री आर्य सुहस्ती सूरिइं वर्ष त्रांस संसारी पद भोगवी श्री स्थूलीमद्र स्वांमीने हस्ते दीक्षा लीधी, अने वर्ष चौवीस शिष्य पणें गुरुनी सेवा कीधी । पुनः वर्ष छहे-तालीस युगप्रधान पद भोगवी सर्वायु वर्ष सोनुं संपूर्ण श्री वीर मुक्ति हुआ पछी वसेंने एकांण वर्षे श्री आर्य सु (१६-२) हस्ती सूरि स्वर्ग हुआ ॥ पाट ८ ॥

९ तत्पट्टे श्री सुस्थित स्वामी ॥ १ ॥

लघु गुरु भाइ श्री सुप्रति वद्ध स्वामी ॥ २ ॥

ए विहू गुरु भाइनो व्याघ्रापत्य गोत्र छे । ते माहिं श्री सुस्थित स्वांमी ते पटधर जाणवा अने लघु भाइ श्री सुप्रतिवद्ध स्वांमी ते गच्छनी चिंताना करणहार हुआ । ते माटे ए विहू गुरुभाई नाम जोडें लख्यां छे । पूनः ए बेहू गुरु भाइइं आलीयखंडे काकंदी नगरीइं, महर्षि गौतम कथक जे सूरि मंत्र तेहनो कोटिवार स्मरण कीधो । तिवारें नवमा पाट थकी कोटिक गछे एहवो बीजा नाम प्रगट हुआ । ते पहिलां श्री सुवर्मा स्वांमी थकी मांडी आठ पाट सुधी निग्रंथ गछ एहवो नाम कहेंवातो । तेहनें सर्व आयु संपूर्ण श्री वीर मुक्ति हुआ पछी वर्ष त्रिणसें अने बहोतर वितकें थकें श्री सुस्थित स्वांमी स्वर्ग हुआ । पूनः श्री वीर निर्वाण हुआ पछी त्रिणसें अने उगणासी वर्ष बीतें, श्री भृगुकछ नगरें श्री आर्य खपू-दाचार्य प्रगट हुआ । पाट ९ सो ।

१० तत्पट्टे श्रीइंद्रदिन सूरि ।

अने लघु गुरु भाइ बीजा श्री प्री (१७-१) यग्रंथ सूरि । तिहां वृद्ध गुरु भाई श्री इंद्रदिन सूरि तेहनो कौसिक गोत्र छे, लघु गुरु भाइ प्रीयग्रंथ सूरि तेहनो कासप गोत्र छे, श्री इंद्रदिन सूरि विहरता मुढेरीइं पुहता । एहवें श्री वीर मुक्ति हुआ पछी च्यारसें सीतर वर्ष गया हुंते पाटव देशे लजेणी नगरें परमार वंसें राजा श्री विक्रमा-दित्य प्रगट हुआ । तेह वर्षनु मान कहें छे । श्री वीर चिरं (?) पालक राज्य वर्ष साठ । नंद राज्य वर्ष १५५ । मोरिय राज्य वर्ष १०८ । पुष्कमित्र राज्य

वर्ष त्रिसं । बलमित्र १ भानुमित्र २ श्रीकालिकाचार्यना भाणेज तेहनो राज्य वर्ष साठ । नरवाहन राज्य वर्ष च्यालीस । गर्दाभिल राज्य वर्ष तेर । साकी राज्य वर्ष च्यार । श्री वीर मुक्ति हुआ पछी च्यारसे छुनु वर्ष गये दक्षिण दिसे श्री गोदावरी नदीने कांठे पड़ठाणे भूजंगा धीप सानीध थकी श्री शालीवाहनो साको प्रगट हूओ । एवं वर्ष च्यारसेने सीतरनो मेल हूओ ।

श्री वीर मुक्ति हुआ पछी त्रणसेने वीस वर्ष गया पछी मोरीय राजाने राजे श्री आर्य सुहस्ती सूरिने संवाडे (१७-२) पहिला श्री कालिकाचार्य प्रगट हुआ । तिणे सौधम्मैद्र आगले निगोदनो विचार रुप विवरो कछो । पुनः श्री पन्नवणा उपांग सूत्रना कारक ए चोथा युग प्रधान जाणवा । पुनः बीजा कालिकाचार्य श्री वीर मुक्ति गया पछी च्यारसेने त्रेहपन वर्ष बीते बलमित्र-भानुमित्र राजाने राज्ये दक्षिण दिसे गोदावरी नदीने कांठे पड़ठाणे राजा श्री शालीवाहनना आग्रह थकी एकतालीस जैनाचार्यनी शाक्षिइ, श्री पर्व आये हूते यक्षोत्सवे श्री पर्वनो अंतराय जाणी भाद्रवा सुद पांचमथी चोथ दीने पर्जुषण पर्व कीधो । एहनो विस्तार श्री कालिकाचार्यनि कथा थकी जाणज्यो ।

श्री वीर मुक्ति गया पछी च्यारसेने एकवीस वर्ष गये हूते श्री इन्द्रदिन सूरि स्वर्ग हुआ । हवे लघु गुरु भाइ श्री प्रियग्रंथ सूरि श्री वीरसासनने प्रभावक हुआ । तेहनो संबंध कहे छे । अंजयामेर गढीनी तलहटीइ हर्ष-पूर नगर वसे छे । एकदा तिहां विहार करता श्री प्रीय-ग्रंथ सूरि आव्या । एहवे छागने होमवाने सकल (१८-१) मंत्रना जाण जग्र करता उद्यमी हुआ छे । एतले जैन गृहस्थे गुरुने जागनी वार्त्ता कही । तिवारे श्री गुरुये सूरि मंत्रे वास मंत्री श्रावकने देइ, कछा जे ए वास बोकडाने माथे ठवज्यो । जिम एहने अभयदान हूसे अने शासन पण उन्नत होसे । श्रावके गुरुइ कहुं तिमज कीधु । एटले बोकडो देव अधीष्टत थकी आकाशे जाइ उभो रह्यो । यागकृत वाडव प्रति मनुष्य भाषायें, अरे विप्रो ! तुम्हे सांभलो, जेतला पसूनी देहीये रोम होय तेतला हजार

वरस सूधी पसूना धातनो करणहारनो जीव नरके रह्यो वेदना वेदे । यतः

महतामपि दानानां कालेन क्षीयते फलम् ।

मीताभयप्रदानस्य क्षय एव न विद्यते ॥ १ ॥

ते छागना एहवा वचन सांभली सकल मनुष्यना वृंद छागने पुछे छे—जे तू कूण छे ? छाग कहे—हुं याचक देवता छुं । ए अज माहर वाहन छे । ते माटे तुमें ए धर्म वांछो छे ते सर्व मिथ्या छे । साचा धम्मनी परीक्षा करो, तो श्री प्रीयग्रंथ सूरिने पूछो । तिणे वाडवे गुरुने धम्म पूछ्यो तिवारे सूरिइ, यत गाथा—

धम्मो मंगलमु (१८-२) किं अहिंसासंजमो तवो । देवावि तं नमसंति जस्स धम्मे सया मणो ॥ २ ॥

ए गाथाइ कही । ते सांभली सर्व वाडव प्रतिबोध पांसी दया धम्म प्रत्ये आराधता हुआ । श्रीगुरुइ बोकडाने अभयदानना देणहार जाणी कीर्ति हइ । एतले ए प्रीयग्रंथ थिवीरने श्रीवीर सासनने प्रभावक कछा ।

इति प्रियग्रंथ सूरि संबंध ।

एहवे अवसरे प्रथम तिर्यकर श्री रुषभ पुत्र नमि १ विनमि २ तेहनी शाषाये विद्याधर वंशी श्री वृद्धवादी सूरि तेहना शिष्य श्री सिद्धसेन सूरि श्री कात्याण मंदिर स्तोत्रना करणहार प्रगट हुआ । तिहां प्रथम वृद्धवादी सूरिनो संबंध कहे छे । एकदा विद्याधर शाषाई आ० श्री स्कंद सूरि विहार करता गोड देशे कोसलपूर नगरे आव्या । तिहां मुकुंद नामे वाडवे वृद्धपणे गुरु वांणी सांभली बूज्यो । चित्तस्युं चित्तवे, जे शास्त्रने विषे पंडितें कछां छे ।

यथा चतुर्भिः कनकं परीक्षते

निवर्षणच्छेदनतापताडनैः ।

तथाहि धम्मं विदुषा परीक्षते

श्रुतेन शीलेन तपो (१९-१) दयागुणैः ॥ १ ॥ शिव शासनने विषे ए च्यार आत्मशुद्धिना भेद माहि एके शुद्ध नथी, एक जैन विना । तथा अभिनिवेश मि-थ्यास्तिवना शास्त्र १ शील २ तप ३ दया परिणाम ४ ए च्यार वाना शुद्ध न कहिए । इम जैन दर्शननी साची

वस्तु जाणी श्री स्कंदलाचार्य पासि मुकुंदे दीक्षा लीवी ।
वृद्धावस्तई पिण रात्रे गाढिं स्वरे विद्यानो उद्यम करे ।
तिवारे गूरु कहें, भो महानुभाव ! रात्रि मोटे शब्दे न
भणीये । अनार्य मनुष्य जागे । खांडण पीसण आरंभे
प्रवर्ते । तेहवें एक वृद्धा स्त्री ते साधु रात्रे भणतां घोष
पाठ करतां ते डोसी कहें—रे साधु ! तु घरटपणे भणीने
स्यूं मूसल फूलावीस ? अमने नीद्रा करवा देतो नथी ।
ते हेतुथी गाढे शब्दे अहेतु थाई ।

यथा यतः

जागरिया धर्मीणं अहमाणं तु सुतया सेइ ।

वछाहिव भगोणीए अकहिसु जिणो जयं मिय ॥१॥

इति भगवंत्यंगे ।

एहवुं गुरुनु वचन सांभली रात्रि भणवुं मूकी दिवसे
घोष पाठ करे । तिवारे गृहस्थ तथा लघु शिष्यादिक
(१९-२) ते पिण हासि करी हसई । ते किम जे तुम्हे
गरटपणे गाढिं शब्दे भणीने किंस्युं ते मुशल फूल्हावस्यो ?
ते हासु सांभली कास्मीर देशि पूंहुंतो सारदा मंदिरे उप-
वास करी बेंटो । निश्चलें सरस्वति प्रसन्न थई । कहिं,
वृद्ध ! वर मांगी । हूं तूझने तूटी । ते कहे गरटपणे बुद्धि
वांछुं । ते सांभली वाग्देवी कहइ, जा तूं विद्यापात्र हूओ ।
ते श्रुतदेव्यादत्त वर लई आवी गुरु वांदी बाजारने वि-
षई घणा मनुष्य समाक्षि, ते डोसी समाक्षि, सारदादत्त
वरना महिमा थकी मुशल सूकूं हतूं ते नवपल्लव कूपलें
करी शोभाव्युं फुलाव्युं । काव्य प्राह—

मुद्रो शृंगं शक्र यष्टिप्रमाणं ?

शीतो बान्हे २ मासतो निःप्रकंप ३

यो पद छूते सर्वथा तत्र किंचिद् ४

वृद्धोवादी क किमहीमन वादी ॥ १ ॥

गुरे विद्यापात्र योगजांणी आचार्य पद देइ श्री वृद्ध-
वादी सूरी नाम दीधु ।

इति वृद्धवादी सूरी संबंध ॥

पुनः हवई श्री कल्याण मंदिर स्तोत्रना उत्पत्ती कहई
छई । (२०-१) श्री वृद्धवादी सूरी विहार करता भृगु
कछि आव्या । एहवइ मालव मंडले उज्जैणी नगरी

कौशिक गौत्रे देवकषी नामइ वाडव रहि छई । तेहनी
देवशिका नामे स्त्री छे । तेहनी पूत्र कुमुदचंद्र नामी महा
षट् अंगनो जाण छई । तिणें अन्य पंडितना मुख थकी
वाग्देवी प्रसन्न थई श्री वृद्धवादीनो घणो महिमा सांभली
अत्यंत गर्व धरी जे मुंजने विद्यावादे जीतस्ये तेहनी ह
शिष्य थाइस । एहवी प्रतिशा धारी जिहां भक्यबि श्री
वृद्धवादी छई तिहां आव्यो । एहवइ वृद्धवादी देह चिंताइ
नगर बाहिर आव्या छे । तिहां बिहुं एकठां मिल्या ।
वनइ विषइं गौवलीया तथा पिंडारा गौ चारइं छई ।
कुमुदचंद्र विद्यावादनी आसय जणाव्यो । तेह पिंडा-
रानीं शाषीया करी विद्यावाद प्रारंभ्यो । तिहां प्रथम
कुमुदचंद्रे संस्कृत वाणी कही । पिंडारा न समजई । तें
कहे, ए विद्या कांई नहीं । ब्रह्म तूं फोकट आरडे छे ।
मूर्ख छई । तिवारे वृद्धवादि सूरी अव (२०-२)
सरना जाण हुई । कल्पक रजोहरण कटिबांधी डंड उंचो
हाथिं राषी प्रदक्षणा रुपी घेरणीई नाचता हुआ मुखि
इम भणिजे । अथ चालि—

नवी मारीइ नवी चोरीइ, परदारा गमण न कीजीइ ।
थोडास्युं थोडुं दीजइ, तउं टगि मगि सगि जाइइ । १ ।
गाय भिस जीम नीलु चरइ, तिम तिम दूध दूणो भरइ ।
तिम तिम गोवाला मन ठरइ, छाछि देयतां ते हूवरइ । २
गुलस्यु चावइ तिलतांदुली, वेड वजावइ वांशली ।
पहिरणि ओढणि हुंइ धावली, गोवाला मन पूगी रली । ३
मोटा जोटा मिल्या पिंडार, माहो माहि करय विचार ।
महीषी दूझणी सरजी भली, दीइ दाबोटा पूगी रली । ४
वन माहि गोवाला राज, इंद्रतणि घरि ते नहिं आज ।
भमर भिस दूझि बली सोल, सुखि समाधि हई रंगरोल । ५
वाटउं भरीउं दहीने बोल, जीमणो कर लेइ बेसि बोल ।
इणि परइं मुह मेलावउं करइं, स्वर्गतणी वातज वीसरइं ।
हडहडाट नवी कीजें घणुं, मर्म न बोलीजे केह तणुं ।
कूडी शिष म देख्यो आल, ए तुम्ह धर्म कहूं गोवाल । ७
गर (२१-१) डस विच्छु नवी मारइं, मारंतओ पिण
उगारिइ ।
कूड कपटथी मन वारीइ, इणि पिरइ आप कारिज सारीइ ।

गोवालीया उज्या गह गही, हर्षित थका ताली देता सही । भलो एहीज डोकरउ, नही भणीओ एहीज छोकरउ । १। भट जे बोल्या भूतप्रलाप, फोड्या कांन विंगोड्या आप । जील्यो ए हरयो तुं हल्ला, पाए लागी करइ ए गुर भल्ला ।

ते गोवालीयाना वचन सांभली कुमुदचंद्र श्रीवृद्ध-वादीने कहें हूं प्रतिज्ञा संपूर्णि । विद्यावादे हारयो । ते माटिं मुझने शिष्य करो । किसान थकी, तुम्हे समयना जाण अनि हुं समयनो जाण नहि । एतली माहरी बुद्धि काची । गुरे दीक्षा देइ ' कुमुदचंद्र ' साधु नाम दीधु । केतलेक दिने गुरुसंग थकी श्रुतधर ह्या । अतिगर्वित थकी, एकदा श्रीगुरुने कहें, गणधर गुंथीत जे प्राकृत सिद्धांत छइ ते सबला संस्कृत करं । इम कही महा उदाम विद्यापणइ ' नमो अरिहंताण ' ए सकल पंच पद प्राकृत छई, तेहनिं संस्कृत निपजावी गुरुने संभला-व्यो " नमोऽर्हत्सिद्धाचार्योपाध्यायसर्वसाधु (२१-२) भ्यः " ते सांभली गुरु कहें—सकल गुण सन्न श्रीदेवा-धिदेव सर्वेश्वर संनिपात लब्धिना धर्णी गणधरादि हुआ । अनि श्रुत केवली पिण आगिं हुया । पिण जे श्रीवीर मुखिं गणधरे त्रिपदी पांमीनइ मुग्ध प्राणीनइ उपगार नइ हेतुइ प्राकृत भाषाई रचना कीथी । तेहनु वचन अन्यथा करइ ते अनंत संसारी हुइ । ते माटिं ' नमोऽर्हत्सिद्धा० ' ए वचने तुम्हनइ मोटी आलौयणा आवी । ते वृद्धवादी गुरुनो वचन सांभली कुमुदचंद्र चेलो गुरु पासें वृद्धनु वचन अन्य करयानी आलौयण मागई । तिवारइ गुरु कहइ, गाढा मिथ्यात्वीने प्रतिबोधी समकित पमाडी जैनपणु आदरावी गत तीर्थ पाछो वालइ तओ श्रीसंधि गच्छ मांडलइ आवइ । एहवुं गुरु १ संव २ नु वचन माण करी एकाकी वीहार करता अवधुत वैशि, बारमइ वर्षि, मालवेदेसि, उज्जैणी नगरइ, परमार श्री वीक्रमार्क राज्ये शिप्रातटिं श्रीमहाकालेश्वरनि प्रसादि शिव लिंग उ (२२-१) परिं मस्तक देइ सुतो । बीजइ दिनिं प्रात समइ अर्चक सिवपूजक आव्यो । एतलें प्रोढ शरीर, लंब भुजा, विशाल अवयव, निःस्पृह, अवीह, देखा अर्चक कहइ—तूं उठि उठि । ए शिव

भोलो भस्मयोगी तेहनें दूहवी कियूं मरण मागई छे । इम गाढइ स्वरि अर्चक बार बार कहइ तेतलइ मनुष्य एकठा हूंआ । कहि उठि उठि । पिण किम हि न उठि । तिवारे भरइइ विक्रम पोकारयो । वीक्रम कहीइ, ताणी वसरडी प्रासाद बाहि काढी नांख्यो । ते भरइ राजाना अनुचर लइ मनुष्यना समुदाय मीली उठाडवा लागा । पिण ते वज्र तुल्य । शिवनी आशातना जाणी पुनः अर्चक विक्रमइ पोकारे । विक्रमे शिव मर्यादा लोपी जांणी ब्राजणा दीधा । ते ब्राजणा रांणीने प्राहार हुइ । रांणी आकइ करे । ते सांभली वीक्रम चितें चितवइ, जे ए महा कोइक सिद्ध पुरुष छे । एहस्तु प्राकम नही । विक्रम आवी हाथ जोडी नमी कहै—हे कृपानिधी ! मुज अपराध खमी तुम्हे प्रसन्नि प्रत्यक्ष थाओ । ते सांभली कुमुदचंद्र तत्काल उठी कहे, रे अहो ! वि (२२-२) क्रम, आ नगरइ तुज राज्य किसी अन्याय बातो छइ । विक्रम कहइ, ते अन्याय बार्ता कहो । तिवारइ श्रीकुमुदचंद्रइ धुरथकी विक्रमनइ अवतिं सुकुमालनो संबंध संभलाव्यो । विक्रमनइ मनि संदेह हुआ । कहें तें परमेश्वर श्रीपास अवतिनी तुम्हे कीर्ति कहो । तिवारे कुमुदचंद्र श्रीपार्श्वनाथ त्रेवीसमा तीर्थकर तेहनी स्तुति रुपें श्रीकल्याणमंदिर स्तोत्र कहइ छइ । ते कहितां जेतलिं एकादशम काव्यें श्रीपार्श्व परमेश्वरिं पहिलाथी काम राग जीतो छइ ते स्तवइ । " यस्मिन् हरप्र० ११ " ए काव्य कहितां शिवलिंग थकी धूम्रज्वाला प्रगट हुई । पुनः कुमुदचंद्रि बारमा काव्यमां अद्भुत रसिं करी श्रीपार्श्वदेवनो महिमा वर्णवइ छे । " स्वामिन्नल्पगि० १२ " ए बारमु काव्य कहितां शिवलिंगनो तेज हीण हुआ । पुनः श्रीकुमुदचंद्र तेरमा काव्यमां वीर रसे करी श्रीपार्श्वनो धर्म वीर पणुं वर्णवइ छइ " क्रोधस्त्वया० १३ " ए तेरम काव्य कहितां शिवलिंग स्फोट हुई । पिंडीइ विरह हुआ । ते मांही थकी तत्काल (२३-१) श्रीधरणें श्रीपद्मावतइ सेवीत, पुनः पार्थयकक्ष १ वैरोड्या देवीइ २ युक्त श्री-अवतिपासनो बिंब प्रगट हुआ) ते देखी वीक्रम वीरस्य पांम्यो । सकल मनुष्य युक्त श्रीपास प्रणमी बइठो ।

कुमुदचंद्र कहैं, रे विक्रम ! किहां ए हरलिंग अनि किहां
राम द्वेष वर्जित ए परमेश्वर । यतः—

पापदावाग्निजलदः सुरेंद्रगणसेवितः ।

समस्तदोषरहितो निःसंगः कलुषापहः ॥ १ ॥

अस्य पूजानमस्कारप्रभावैर्भविनां विभोः ।

भवति संपदो वक्ष्या मुक्तिश्चापि गुहांगणे । २ ॥

सततमुच्चरितं येन जिन इत्यक्षरद्वयं ।

बद्धः परिकरस्तेन मोक्षाय गमनं प्रति ॥ ३ ॥

एहर्वा कुमुदचंद्रकथक स्तुती सांभली मिथ्यात्व शल्य
टाली समकित धर्मि निश्चल हुआ । महामहोत्सवै श्री-
अवतिपास थाप्या । गुरु बचने संवपति श्रीसिद्धाचलनो
हुओ । पुनः महोद्य दानइं करी स्वसंवत्सर प्रवर्तवतो
हुओ । निकट एक छत्र राज्य भोगवी, पात्र अपा-
त्रनी परीक्षा करी, एक शत अनि बाविस तत्त्र प्रासाद
नीपजा (२३-२) वी, सत शव जिणोंद्वार करी, पर
दुःख टाल्या अश्वेश्वरी हुई, महा परमोपगारि थको पर-
मार वंश शिरोमणि श्रीविक्रमादित्य सुकृतनो संचय करी
सद्वृत्तिनो भाजन हुआ । श्रीकुमुदचंद्रे इणि परें गयु
तीर्थ पाछो वाल्यो । गाढा मिथ्यात्वीने गाढो समकितो
कोधो । आवा वारें वर्षे श्रीवृद्धवादी गुरुने वादी आणा-
धर्म लोप्यानी आलोयणा लेई, मिथ्या दुष्कृत देई, संव
शाखि स्व गच्छ मांडले लीधा । श्रीवृद्धवादी गुरुइं पोतानिं
पाडिं थापि श्रीसिद्धसेन सूरि नाम दीधुं । सम्मति ग्रंथ
करता, अनुक्रमे विहार करतां, दक्षिण देशे प्रतिष्ठान
पुरइं दिन ईग्यार अणशणिं, श्रीवीरमुक्ति हुआ पछो,
च्यारसइ अनइं सितोतरि वर्षे पुनः विक्रम १८
वर्षे श्रीसिद्धसेन सूरि स्वर्ग हुआ । यतः—

सवे पभावगा तेय जिण शासन संसकारिणां जेओ ।

भवतरेण चिणओ ए ए भणिग्या जिणमयंमि । १ ।

इति सिद्धसेन सूरिसंश्रंघ ॥

११ तत्पट्टे श्री दिन्न सूरि ।

तेहनो गौतम गोत्र । ए सुरीइं कर्णाटक देशिं विहार
की (२४-१) थो । एक भक्ति विगय रहित जाणवां ।
ए सूरि चउद उपगरणना धरणहार हुआ । अत्र उपगर्-

णनो विवरो । एहवे अवसरि चंदेरी नगरि साधु शयने
दग्ध स्थिति हुई । ते पहेला साधुनी देह जिनावरने उप-
गारिं काम आविं एहवउ जांणी जल थलने विषई साधु
एकटा थई परठवता । ते वार्ता वृद्ध परंपराइं गुरुमुख-
थी जांणय्या ॥

१२ तत्पट्टे श्रीसिंहगिरि सूरि ।

तेहनुं कौशिक गौत । एहवइं

श्रीशांतिसूरि ॥ १ ॥

श्री सुधर्मसूरि ॥ २ ॥

श्रीआर्यनंदीसूरि ॥ ३ ॥

श्री शांडिल्यसूरि ॥ ४ ॥

श्रीहीमवंत सूरि ॥ ५ ॥

श्रीलोहांतसूरि ॥ ६ ॥

श्रीरत्नाकर सूरि ॥ ७ ॥

ए सात युग प्रधान प्रगट हुआ । पुनः श्री आर्य
महागिरिना शिष्य स्यविर श्री आर्य राक्षित सूरि । तेहने
संवाडें लब्धि संपन्न श्रीदूर्वलीका पुष्पमित्र सूरि प्रगट
हुआ । तेहने भणावानइं घोष पाठ उद्यमइं करी सूर्यो-
दये सेर दस घृत जटराणिं जरतुं । पुनः नागार्जुन सूरि ?
श्रीरकादिल सूरि । २ । श्रीपादालित सूरि । ३ । औष-
धीइं पादलेप करी आकासमार्गिं उडी श्री (२४-२)
सिद्धाचल । १ । गिरिनार । २ । सम्मित शिवर । ३ ।
नंदीय । ४ । ब्रह्माण वाटक । ५ । एवं पंच तीर्थनी यात्रा
करी पाक्षिक तपतुं पारणुं करता ह्या ।

श्रीवीरमुक्ति ह्या पछो पांचसओ अनि पचवीस वर्षे
श्री शत्रुंजय उच्छेद हुआ ।

श्री वीर निर्वाण हुआ पछो पांचसओ अनइं चुमा-
लीस वर्षे गइं थकि छटो निन्हव रोहगुप्त नामि प्रगट
हुआ ।

श्रीवीर निर्वाण हुआ पछो पांचसओ अनि सडतालीस
वर्षे, पुनः वीकम २६४ वर्षे, श्रीसिंहगिरि सूरि स्वर्ग ह्या ।

१३ तत्पट्टे श्रीवज्रस्वामी ।

हवि श्री वज्रस्वामीनो संबंध कहे छइं । जंबुद्वीपे द-
क्षिणाध्रं भरते अवति दिशिं तूववन ग्रामि गौतम

गौत्रइं श्रीधनगिरि रहइ छइ । तिणें सगर्भा सुनंदा स्त्रिने वरें मुकी आर्य समती साला सहित वैराग्ये श्री सिंहगिरि सूरिनो उपदेस सांभली दीक्षा लेई गुरु साथि विहार कीधो । केतलेक दिने वरें सुनंदनि बेटो हूओ । सुनं-
दानी सहीयर स्त्री ते बालकने रमाइतां कहइ—ताहरइं पिताइं दीक्षा लीधी न हुत तो (२५-१) जन्म ओ-
त्सव करत । एहवा वचन स्त्रीनां ते बालके काने सांभली जाति स्मरणइं पूर्व भव दीठो । चित्ति चितवे जे हुं पिण चारित्र लेउं । एहवउ विचारि एकमनो थई वणु रुदन करी । तेह थकी सुनंदा घणी आकुलो हूई । मनें चितवीं जे एहनो पिता आवे तउ तेहने आपुं । इम करतां षट् मासनउ हूओ । एहवि अवसरइं श्रीसिंहगिरि सूरि शालाईं रह्या । तिहां धनगिरि । १ । अनि आचार्य समित । २ । ए विहूं साधु गुरुनि आज्ञा लही तुंववन ग्राम मांहीं आहारनी गविषणाइं जाइ छे । एतले ज्ञान उपयोगी शकुन विचारी गुरु कहै—हे शिष्य ! तुम्हने आज गोचरीइं जातां साचित अचित जे मिले ते लेज्यो । गुरुवचन अंगी करी ते बेहुमुनि संसारिक वंदाववा सुनंदा घरे पुहुता । नगर मनुष्यइं घर स्त्रीइं ओलखी रुदन करतो बालक तेणीं पीडाती एहवी जे स्त्री कहइं 'आ सुत तुम्हारो तुम्हे लिओ ।' इम कहा बेटो धनगिरिनइं दीधो । एतले तुरत रोतो रह्यो । ते बालक झोलाइं (२५-२) लेई गुरु वचन संभारी धर्मलाम देइ धनगिरि गुरु पासि आव्या । वणें भारइं बाह नमतो देखी वज्रसमान भार जांणी गुरुइं वज्र कुमार नाम दीधुं । साधवीने उपाश्रये शिष्या-
तरि श्राद्धि सुश्रूषा साचवी । पालणइं पउढाडइं । रात्रिने विषइं साधवी इग्यार अंगनी सझाय करे । ते पालणें सूतां सांभलतां थका बालकने अंग इग्यार मुखि आव-
ळ्यां । इम करतां ते वज्र बालक त्रिण वरसनो हूओ । एतले तेजवंत पूज सुनंदा गुरु पासि मागइं—सुनइं मा-
हरो बेटो साधुजी आपो । गुरु कहै धर्मलामइं विहराव्यो बालक अन्हें पाछो न दीउं । इम करतां राजा समक्ष विवाद हूओ । राजा कहै—बोलाव्यो जेहनइं पासि जाइं तेहनो ए बालक, एहवो राजानो वचन सांभली सुनंदाइं

मांति २ नी सुखडी मूकी; गुरिं रजोहरण मुक्त्यो । एतलइं वज्र कुमार राजसभा समक्षि रजोहरण मस्ताके लेइं नाच्यो; सुघडी अनि माता साहमुं न जायुं । तिवारे ते देखी सुनंदा विचारइं, जे माईइं ? स्वामिइं २ (२६-१) अनइं बेटइं ३ पिण दीक्षा लीधी । हवि संसारइं रह्यो मुझनइं कुण आधार । एहवउ जांणीनइं श्री सिंहगिरिपासि सुनंदाइं दीक्षा लीधी । वज्र कुमारइं आठ वर्षनइं दीक्षा लेइं दश पूर्व भण्या । एकदा श्रीसिंहगिरि बहिर्मुमी गये हुतइं अन्य साधु नगर मांहीं आहारने अर्थि गया छइं । एहवइं शालाइं यंत्रकपाटि बाल लीलाइं साधुनी उपवि एकठी करी । विद्यार्थी ना भणइं । एहवइं इग्यार अंगनी वांचना दीइ छइं । एतलइं गुरु शालानें द्वारे विवर थकी गुप्त पणइं रह्या ते सबलां व्यतिकर देखी, जाग्य जांणी, श्री सिंहगिरि सूरिइं दश पूर्वघर वज्रने पो-
तानें पाटिं थाप्या । श्री सिंहगिरि सूरिनी आज्ञा लही पांच शत मुनि साथि पूर्व दिशि थकी विहरता उत्तर दिशि आव्या । श्री वज्र स्वामी तिहां दूर्भिक्षियोगिं संघ सिदातो जांणी पूर्व भव मित्र जुंभिक देवार्पित आकाश-
गामिनि विद्याइं श्री संघने बार योजन कल्पकनो विस्तार, अडसठि कोठइं (२६-२) निपजावी सुभिक्षइं महा-
नसी पुरइं मुक्त्या । पुनः श्री वज्र सूरि उत्तर दीशि थकी विहरता दक्षण पंथि तुंगिया नगरइं चोमासइं रह्या । तिहां रस विकारना जागथी श्लेष्म हूओ । शिष्य प्रति श्री वज्र सूरि कहइं—जिंवारइं आज तुम्हें आहारने अर्थि शहस्यने वरें जाओ तिवारे शुंठिनो खंड याचि लावजो । तिणें शिष्ये तिमज सुंठि लावि गुरु हस्ते दीधी । गुरिं कणें ते शुंठि थापि चिते जे आहार करी ए खंड वावरिसुं । आहारने करवइं ते सुंठि खंड वावरवी वीसरी स्यांजेनी पाडिलेहण करतां, मुख वल्लिका पाडिलेहतां, कर्ण थकी सुंठी खंड प्रथबीइं पड्यो । त देखी पोतानो प्रमाद तथा विस-
रण पणुं जांणी विचारइं, जे हूं दश पूर्वनो भारक तेहनिं ए किम वीसरी ? उपयोग दीधइं थकी पोतानुं आयु थोडुं जांणी पोताना शिष्य श्री वज्रसेन, तेहनि पोताने पाटइं थापी, कहै तुम्हें सोपारक पत्तनइं विचरो । तिहां

बार वर्षनई अंतर्ग, दुर्मिक्षनई योगि, लक्ष द्रव्ये, एक हांडी खीरनी विष मिश्रि (२७-१) त थकिं मरणे, श्रे० जिनदत्त, भा० ईश्वरी, पूत्र च्यार, उत्तम पात्र छई, तेहनई अभयदान दीओ । इम कहीजो, जे बार हजार जिहाज जुगधरीना भरया वाहण आवस्ये । समुद्रथी पर द्विपथी आवसी । ए उपकार तिहां जाई करो । एहवां श्री गुरुनी आशा लही श्री वज्रसेन सूरिई विहार करता हूवा । एहवी श्री वज्रसेननई युगप्रधान पदवी हुई । ते समयई बीजा उदय हुआ । वीर मुक्ति हुयां पछी छसई सोले वर्षः ।

हवि श्री वीर निर्वाण हुआ पछी श्री वज्रसुरीनो च्यार सय अनि पंचाणु वर्षे जन्म हुआ । वर्ष आठ गृहस्थ पणई रह्या । अनि वर्ष चुमालीस शिष्यपणीं श्री सिंह गिरि गुरुनि सेवा कीधी । वर्ष छत्रीस युगप्रधान पद भोगव्यु । सबलु आयु वर्ष अठ्यासि संपुणि । श्री वीर नीर्वाण हुआ पछी पांचसि अनि चौरासी वर्ष गये हूतई, दक्षिण दिशि, मांगिया नामिं पर्वतनई विषई शिलाउपरि अणशणि, श्री वज्र स्वामी स्वर्ग हुआ ।

श्री वज्र स्वामी नामि वज्रि शाखा कहिवाणी । पुन इणहिज वर्षे गोष्ठामाहिल नामि सातभो निन्हव प्रग- (२७-२) ट हुआ ।

जिम श्री जंबू साथि दश बोलनो विच्छेद हुआ तिम श्रीवज्र साथई, चौथु अर्ध नाराच नामा संवयण । १ । अनि दश पूर्व २ ए बिहु उत्तम बोलनो विच्छेद हुआ । महागिरिः १ सुहस्ती २ च सूरः श्री गुणसुंदरः ३ । श्यामाचार्यः ४ स्कंदिलाचार्य ५ रेवतीमित्रसूरिराट् ६ श्रीधर्मः ७ भद्रगुप्त ८ श्वः श्रीगुप्तो ९ वज्रसूरिराट् १० । युगप्रधामप्रवरा दशैते दश पूर्वणिः । २ ।

चंद्रकुलसमुत्पत्तिपितामहं महाविमुं ।

दशपूर्वनिधि वंदे वज्रस्वामिमुनीश्वरं ॥ ३ ॥

अत्र श्री वज्र वर्णन । उक्तं च—

किं रूपं किमुपांगसूत्रपठनं शिष्येषु किं वाचना

किं प्रज्ञा किमु निस्पृहत्वमथ किं सौभाग्यमंग्यादिकं ।

किं वा संघसुमन्त्रतिः सुरनतिः किं तस्य किं वर्णनं ।

वज्रस्वामीविभोः प्रभाबजलधे रेकैकमप्युद्धतं ॥ १ ॥

ए वज्रस्वामी संबंध अन्य चरित्रे विस्तार छे, माटे लवलेश कह्यो ।

१४ तत्पट्टे श्रीवज्रसेन सूरि ।

तेहनु भारद्वाज गौत्र । गुरु श्रीवज्र-स्वामीने वचने विहार करता समुद्र । तटे सोपारक पुर पत्तने शालाई (२८-१) रह्या । मध्याने सलहड गौत्री श्रे० जिनदत्त, तेहनी स्त्री ईश्वरी, तेहने बेटा च्यार नागिंद्र १ चंद्र २ निवृत्ति ३ विद्याधर ४ ए नामि छई । तेहने घरें श्रीवज्रगुरुना वचनानुसारे भिक्षार्थ पुहुता । एतलई स्त्री भरतार विष मिश्रित आहार देखी सांहमी दृष्टि-संज्ञाई कहई, श्रीगुरु ! तुम्ह योग्य निर्दोष आहार नहिं छई । ते सांभली श्रीवज्रसेन कहें, ए आहार भूमिकाई शरण करो । गृहस्थ कही, विषम समई मर्यादावंत गृहस्थनी मर्यादा किम रहई । वज्रसेनजी कहई प्रभातिनई समयई खाडीं जिहाज युगधरी घानि भर्या आवस्यई । ते गुरु वचन सांभली विष हांडी भू शरण करी । व्यवहारीओ जिनदत्त, स्त्री ईश्वरी, पुत्र च्यार युक्त हाथ जोडी श्री वज्रसेनने कहई, तुम्हे महाभूमि निस्पृह छे । जओ तुम्हारं वचन सत्य हुस्ये तओ अम्हे तुम पासं व्रत लेइस्यु । ए प्रतिज्ञा लेइ महा श्रद्धावंत थया । श्री सूरि शालाई आवी स्मरण करतां बार पहर संपूरण हुआ । समुद्रीं जिहाज युगधरी (२८-२) ई भरया आव्या । वणो सुभिक्ष हुआ देखी श्री अभयदांतना दातां जाणी जिनदत्त, स्त्री ईश्वरी, नागिंद्र १ चंद्र २ निवृत्ति ३ विद्याधर ४ ए च्यार बेटा युक्त श्री वज्रसेन सूरिपासं दीक्षा लीधी । अनुक्रमि ते च्यारे जणा केतलेक उणां दश पूर्वधर हुआ । ते चिह्ने आचार्य पदि कीधा । नागिंद्र १ चंद्र २ निवृत्ति ३ विद्याधर ४ च्यारथी ए च्यार शाखा प्रगट हुई । अनि तिणें चिह्ण पिण एकविस आचार्य कीधा । तेह थकी तेहने नामिं चुरासी गच्छ कहिवाणा । एतलई श्रीवीर निर्वाण हुआ पछी पांचसे ब्यासी वर्ष गयई हूते ए च्यार शाखा प्रगट हुई । ए च्यार शाखा जाणवी ।

तीहां थकी श्री वज्रसेन सूरि केतलेक दीने विचरता श्रीसोरठ देसिं मधुमतिइं कपर्दी नामी वणकर वसेछे, तेहनीं घरीं आडी १ अनी कुहाडी २ नामी बे छी छइं, पिण ते कपरदी तेहनीं अमक्ष १ अपंय २ ए बिहूने अणाचार जांणी प्रहार रूपे शिक्षा दीइं छइं । एहवे श्रीवज्रसेन सूरिये ते वणकरनिं दूषियो दे (२९-१) धी बहिर्भूमि जातां थकां श्रीगुरुइं कोमल वचन बोलाव्यो। कही, रे कपर्दी ! तु अम्ह पासिं आवी । ते कपर्दी पिण आवी हाथ जोडी उभो रह्यो । एहवइं श्री गुरुइं आगिम ज्ञान करी दृष्टि दीधी, सुलभ बोधी जाण्यो । वली तेहतुं आयु घडी २ तुं जांणी गुरु श्रीवज्रसेने कहियो, अहो कोकिल ! तुने महाकष्ट देखिं छइं । तू धर्म करी पञ्च-खाणतु परमाण कर, जिम कष्ट मिटे । ते गुरुतुं वचन सांभली विनयवत कपर्दी कहै, श्री गुरु ! ते पञ्चखाणनी मुझने कृपा करो । तिवारें गुरु श्री वज्रसेन कहें—‘ नमो अरिहंताण ’ इत्यादि नमस्कार मुख थक उचारी, पछी कटी दोरानी गांठी छोडि एक ठिकाणि बेठां भोजन ? अनि जल लेवूं २ । पछी तीमहीज कटी दोरानी गांठि बांधी । ते गुरु वचन कपर्दी अंगि करी, ते व्रत उचर्युं । एहवइं तिण हिज दिनें सर्प गरल व्यात अमिस खंड तेहनो भोजन हुआ । तेहथी ते कपर्दी मरण पांय्यो । पञ्चखाण अंगी (२९-२) कन्याथी ते महिमाइं अणपत्नी-पणपत्नी मध्ये उपनो । अवधि ज्ञानइं जाण्यो, पोतानो पाछिल्लो भव । नमस्कार सहित पञ्चखाण महिमा मोटो दीसे छे। हवी गुरुइं पञ्चखाण शिष्यो पहिलें भोजनें तूरत मरण पांय्यो जांणी बिहूं छी मिलि राजाने पुकारिओ—जे इणि महात्माइं काइक शीघवी मारीओ । राजाई श्री वज्रसेन गुरुने राव लेवा बेसाय्या । कहे, तुम्हे साधु थई किम ए स्त्रीनो स्वामी माय्यो ? एहवे कपर्दी पोताने ज्ञाने करी छइं । एतल उपकारी गुरुने कष्ट जांणी गामप्रमाण देव शक्ति पथर शिला निषाधी, आकाशे रह्यो, सकल लोकने कहें—ए मूझ गुरु प्रत्ये खमाधी प्रणमो ! नहि तो आ शिला गाम उपरइ पाडुं छुं । ए गुरु मूझ प्रति महा

उपगारी छइं । तिणे राजाई मरणना भय थकी श्रीवज्र-सेनने प्रणमी शालाई पधराव्या । एतलि कपर्दीइं शिला संहरी प्रसन थई राजादि लोक समक्षि ए गाथा कहे— मांसासी मज्जरओ इक्कण चव गंठिसहिण । सोहं तंतुवाओ (३०-१) सुसाहुवाओ सुरो जाओ ॥

श्री गुरुने बांटी, कहइं, मई श्री भगवान ! किस्वा कर्म कीवा, इम कही, ते तुमह कृपावत करुणासमुद्र हित करी कहो । ते सांभली गुरु कहइं—ते पूर्व भवि मोठा पाप कीवा । पिण तेहनी पवीत्रतानी हेतुइं सकल कर्म क्षालणइं श्री सिद्ध क्षेत्र गिरिइं श्री संवने साहय्यना कारक थाओ । श्री स्वभ परमेश्वरनी भक्तीमां रहओ । ते श्री वज्र गुरुना वचन सांभली कपर्दी यक्ष ह्वर्यो । कहे, मुज जन्म कृतार्थ हुआ । जे ए महानिर्धन भक्ति मुजने उदय आवी । ए तीर्थ किस्वो छे —

यत्र बहुकोटिसंख्याभिर्द्रुमगुः पुंडरीकमुख्यजिनाः ।

तीर्थानामादिपदं स जयति शत्रुजयगिरीशः ॥ १ ॥

एहवी बहुमानइं स्तुति करतो थको ते व्यंतर श्री सिद्धाचली कपर्दी नामा यक्ष श्री संवने कूशल कारक हुआ । एतलि विरति मास एकताइं कीजइं तओ ओगणत्रीस उपवास कीवानो लाम हुई । काव्यं—

यः पूर्वे तंतुवायः कृतः मुकृतलंबदुरितः पूरितो यत् (१) प्रत्याख्यानप्रभावादमरुमृगदृशा (३०-२) मानिथ्ये यः प्रपेदे । सेवाहंवाकशालिप्रथमजिनपदांभोजयोस्तीर्थ-रक्षा—दक्षः श्री यक्षराजः स भवतु भवतां विघ्नमर्दी कपर्दीः । १ ।

इति कपर्दी संबन्ध ॥

हवइं श्री वज्रसेन सूरिइं वर्ष नव गृहस्थ पणुं भोगवुं । वर्ष एक सो अनि सोल श्री वज्र स्वामी गुरुनी सेवा शिष्य पणें कीधी । अनिं वर्ष त्रिण युगप्रधान पद भोगवुं । सर्व आयु वर्ष एकसओ अनि अष्टावीस संपूर्ण, श्री वीरमुक्ति हूया पछी छमय अनि वीस वर्ष, पुनः श्री विक्रमादित्य थकी एकसो अने आठि वर्ष श्री वज्रसेन सूरि स्वर्ग हुआ ।

एहपे श्रीवीर मुक्ति हुआ पछी पांचसे अनि सीता

वर्षे श्री सिद्धि क्षेत्रि सा. जावडे तेरमो उद्धार कीधो ।

श्रीवीर मुक्ति हुआ पछी श्री वज्रसेन सूरी चिरं राज्ये वर्ष छ सय अनि नव गये हूतें, पुनः वीरमथी १३९ वर्षे दक्षिण दिशि कर्णाटक देशी दिगंबर नामि सर्व विसंवादी सातमें बोलनी परूपणा थापि आठमो ए निन्हव हुआ ।

पुनः श्री वीरनीर्वाण पछी छ सतने वीसें वर्षे श्री (३१-१) गिरिनारे सा जावडे उद्धार कीधो ।

१५ तत्पट्टे श्री चंद्र सूरी

तेहना सलहड गोत्रः श्री वज्रसेन चंद्र शाषानो उदय जाणी च्यार गुरु आतामव्ये श्री चंद्रसूरीनि पाट थापना कीधी । अन्य तृण गुरु भाई शालाइ रखा घणा गौत प्रतिबोध्या । श्रीचंद्र गछ एवुं त्रीजु नाम कहिवाणुं ।

पुनः विक्र० संव० ३७७ वर्षे निर्वृति कुलि राज चेत्र गच्छीय आ० श्री धनेश्वर सूरी । सवालाख ग्रंथ श्री सिद्धाचल महार्थिनेना महिमा हूतो । तिवारे वल्लभी नगरे श्री शिलादित्य राजाई अल्पायु अनि विकल्प वणा जाणि ते पूर्वग्रंथ सवालक्ष हुंतो ते माहि थकी सार २ संबंध दश हजारनई संख्याई उद्धरीने श्री सिद्धाचल महात्म कीधो ।

हविं ब्रह्म द्वीपीका शाषानी उत्पति कहई छई । आहिर देशी अचलपुर नगरे परिसरे कृष्णा अनि वेन्ना एहेव नामई बिहुं नदीनी वीचली ब्रह्म नामी द्वीप छे । तिहां च्यारसे अने निवाणुं तापसनि परिवारि देवशर्मा नामि कुलपति रह छे । ते मुख्य देवशर्मा आ (३१-२) पणो महिमा वधारवा सर्व तापसने बिहुं पणने विधि उषधी लेप करी संक्रांतिना पर्वना पारणानि दिने बना नदीना जल उपरी हिंडी अचलपुरे आवे । ते चमत्कार देषी मीथ्यात्वी गृहस्थ भोजन देइ प्रसंसा करे । तपस्वी महा तप सक्ति चमत्कारिं छे । जैननी नींदा करी श्राद्धने कहे तुम्हारा जैन माहि कोई एहवा प्रभावक नथि । एहेव तिहां विहार करता श्री वज्र स्वामीना मांसा श्री आर्य समिति सूरी आव्या । तिवारे जैन गृहस्थे तापसने सर्व संबंध कळो । ते गृहस्थ वचन सांभली गुरु विचारी जे कोईक ओषधीना जोगथी कपट छई पिण तपशक्ति

नहि । गुरे श्रावकने तेडी कद्या ए तपासने रुडि परि वि पग धोइ जीमाडज्यो । गृहस्थे तिमज कीनुं । अमारो हर्ष छई इम कही बलात्कारि देवशर्मा तापसे ना २ कहितां वि पग वणि प्राकमि करी धोया । भोजन देइ बोलवरा लोकवृंद साथई हूया । पादलेप औषधी धोया थकी नदीमां अर्द्ध विचालई बूडवा लागो । तिवा (३२-१) रे लोके कपट कही निभ्रच्छीओ । मुष शाषो हूओ । तेहवई तेहनी प्रतिबोववाने श्री आर्य समिति सूरी तिहां नदी तटिं आवी सकल लोक वृंद देषतां, चिपटी देई गुरु कहे—है वैन्ने । अम्हे पेलई पार जावा वांछुं छुं । तेतले नदीना बिहुं कुल एकठा भिल्या । सकल लोक मन विस्मय हूओ । तिवारि श्री आर्य समिति सूरी मनुष्य वृंद सहित तापस स्थानि कनई जाइनई भ्रमोपदेश देइने ते पांचसि तापस प्रतिबोधी दीक्षा दीधी । ते सबला श्री आर्य समिती सूरीना शिष्य हुआ । तेहनी संघाते तेडी श्री गुरु संव सहित शालाई आव्या । श्री जिनशासनो-न्नति हुई । तिहां थकी ब्रह्माण गछ हूओ । श्रीवीर नीर्वाण हुआ पछी छसई अनि ईग्यार वर्ष गयई हूति ते तापस साधु थकी श्री ब्रह्म दीपीका शाषा केहेवाणी ।

एवं पाट पन्नर सुधी श्री थिरावली सुत्रि करी थविर कह्या, हवे तेहना शिष्य ते आचार्य कहे छई ।

१६ तत्पट्टे श्री समंतभद्र सूरी ।

श्री वैराग्य निधी थकां किवारई वाडीने विषई रहई, किवा (३२-२) रई यक्षनई देहेरे वासो रहें । किवारई वनने विषई रहें । इम जावजीव अह्मथी निःस्पृह पणई सकल सूरी छत्रीस गुणे संपूर्ण देवी लोके वनवासी एहवुं विरुद दीधु । तिहां थकी चांधु नाम वनवासी गच्छ कहिवाणुं ।

श्री वीरमुक्ति हूया पछी आठसई नई बीयासी वर्षे चैत्यवासी हूआ ।

विक्र. सं. ४२८ वर्षे श्री अनंगसेन तूअर थकी दील्ली नगरीनी थापना हूई ।

१७ तत्पट्टे श्री वृद्धदेव सूरी ।

श्री वीर. सं. ५१२ वर्षे श्री सानेपुन नगरे ओईमा

नगर थकी आवी चहूआण श्री नाहडई श्री वीर बिंब अढार भार सुवर्णमय सपासाद थाप्यो । श्री वृद्धदेव सूरिइ प्रतिष्ठयो ।

१८ तत्पट्टे प्रद्योतन सूरि ।

एहवै विक्र. सं. ५९५ वर्षे अजयमेरु नगरें श्री रुषभ बिंब प्रतिष्ठा नीपजावी । पुनः सुवर्णगीरीइ दो. धनपतिइ दिगक्ष द्रव्य सुभक्ति करी यक्षवसती नाम श्रीवीर बिंब प्रासाद सहित प्रतिष्ठा हूइ । एहीज सूरिइ प्रतिष्ठा कीवी ।

१९ तत्पट्टे श्री मानदेव सूरि ।

सूरि पदना महिमा थकी षट्विगय त्यागी (३३-१) तेहने भक्तिवंत गृहस्थ भक्ति करी आहार आपे तो आहार न लेवो । ते तपना महिमा थकी पद्मा १ जया २ विजया ३ अपराजिता ४ एच्यार देवी श्री गुरुनी भक्ति साच्यो । अमारि पलावई । श्री सूरिइ नाडओल नगरें लघु शान्ति निपजावी तेहनई संभलाववाइ तथा तेहने जलमन्त्री छांटवें चतुर्विंश संव थकी महामारि काढि संव उपद्रव रहीत हूओ । श्री सूरि संघने कुशलकारी हूया । श्री गुरुनो बुध सिंघ देशी विहार हूओ ।

तत्त गाजिपान देराउल प्रमुख नगरिं वणा सोढा राजकुमार गतिवांशी उपकेश कीवा । एहनो विस्तार संबंध प्रभावक चरित्रनई घुरें तें जोइ वांचज्यो ।

२० तत्पट्टे श्री मानतुंग सूरि ।

श्री सूरिइ अष्ट भय गर्भित भयहर कहितां 'नमीऊण' इत्ये नामइ स्तोत्र श्री पार्श्वनाथनी स्तवना रुपइ श्री पद्मावतीनी कृपा थकी नीपजावी ते माहि 'विलसंत भोग भीषण ०' ए गाथा आठमीनई कहिवे करी जेणइ श्री नागराज वांश कोवो । पुनः श्री सूरिइ श्री चक्रेश्व- (३३-२) रीना साज्य थकी वृद्ध भोज राजानी सभाने विषे श्री भक्तामर एहवई नामइ स्तोत्र प्रगट कीवो ।

ते भक्तामर स्तोत्रनो उत्पत्ति कहई छई । यथा:— मालवदेशी उज्जैनी नगरइ राजा भोज वृद्ध छे । ते राज्य करे छे । तिहां मयुर १ अने बाण २ एहवें नामइ बिहुं घाडव महाविद्यापात्र रहई छई । एकदा ते जिन

विवाद करता राज सभाइ माझेमाहि अहंकार धरें । हुं वणो भण्यो, तेह थकी हुं अधिक पात्र छुं । इम बेहुं मत्सर धरता देवी वृद्ध भोज कहें, रे दक्षो ! तुम्हे बेहुं कास्मिर देशी जाओ । तिहां सारदा जेहनई विद्यावंत कहई ते मोटो पंडित । ते बिहू राजानो वचन सांभली कास्मिर भणी चान्या । अनुक्रमा वणो मारग उलंधी सारदा मंदिर प्रति पाव्यां । भोजन करा संव्याइ बिहु सुता छई, एतलई सरस्वतीइ परिक्षार्थि मयूरने अर्थ जागतें ए समस्या पद पूछ्युं जे—

“ शतचंद्र नभस्थल ”

ते सांभली मयूर कह्युं

दामोदरकरावातविह्वलीभूतचेतसा ।

वृष्टं चाणूरमलेन शतचंद्र नभस्थलं ॥१॥ (३४-१)

एहवी समस्या मयूरें संपूर्ण कही ।

ते सांभली पुनः बाणने परीक्षा हंति सारदाइ समस्यातुं पद पूछीओ जे—“ शतचंद्र नभस्थलं ” ते सांभली बाणे अर्थ जागतई कह्युं

यस्यामुत्तंगसौभाग्यं विलोलवदनांबुजे ।

विरराज विभावर्या शतचंद्र नभस्थलं ॥ १ ॥

एहवी समस्या बाणे करी । ते बीहुनी वांणी सांभली कुमारीका कहें तुम्हे बिहुं महापन्न छी; एहवूं विरुद लही केतलेक दिवसे घरे आव्या । बिहुने पंडित जाणिया । तो पिण मयूरनई वृद्ध जाणी भोज वणो आदर दीई । एतले बाण द्वेष धरी । स्वहस्ते चउरंगो हुई चंडीकाने प्रासादे बेठो । चंडीकाना काव्य ५१ करी स्तवना कीवी एतले चंडी प्रत्यक्ष हुई कहई वर मांगी, हुं तुठी । ते बाण कहें, लोके आश्चर्यपणा थकी हस्त पाद नव पल्लव आपओ । देवी कहें हूआ । एतले हस्तपाद नव पल्लव लही नगर मध्य थई दरवारें राजानो कंचेरीइ बाण आव्यो । महा आम्नायवंत जांणी राजाइ आदर आप्यो । एहवां चमत्कार देवी राजा श्री (३४ २) वृद्ध भोज सभा समक्ष सकल पंडित मंडलीने कहइ, जे चमत्कार देवी राजा शिवि दर्शन विना एहवा चमत्कार आमनाय राजाओ कामदार

जैन छे, ते कहै—इणहीज नगरे जैनाचार्य श्री मानतुंग सूरि महा आम्नायना धारक महा विद्यापात्र निगवी छई । ते सांभली वृद्ध भोजे श्रीमानतुंगसूरिने कचेरीइ तेज्या । बांदी कहे, हे दर्शनी ! महापुरुष छे तुम्हे सासननो महिमा करो । तिवारे श्रीमानतुंग वृद्ध भोजने कहे पग थकी कंठ लगे आठील अडतालीस ताला सहीत गाढी मुझ देही करो । राजाई सहु कचेरीना मनुष्य देशतां तिमज कीधु । पछी तिहां थकी उपाडी ओरडा माहि घाली बारणै ताला देइ रक्षक मुक्या । कह्युं, सज्जपणे रहीज्यौ । श्रीगुरु ओरडे वेठा । श्री रुषभ स्तुति तद्रूप श्रीभक्तामर स्तोत्र कहितां श्रीरुषभ देवनी कीकरी चक्रेश्वरी शक्ति आवी । एक २ काव्यइ एक निगड एक तालओ उवाडे इम (३५-१) कहितां थकां “ आपा-दकंठमुखशूलवेष्टितांगा० ४२ ” ए काव्य बहितालीसमुं कहितां थकां सर्व आठ ल भागी ओरडाना कपाट बुल्या । श्री सूरि रक्षकने पासै आवी उभा । सेवके जोइ वृद्ध भोजने वीनव्या । श्रीगुरु कचेरी आव्या देवी राजा नम्यो । आश्चर्य पांमी कहइ, धन्य ए धर्म ! धन्य ए दर्शन जैन ! जिहां एहवा प्रभाविक महाम्नायना जाण, श्रीमानतुंग जेहवा रत्न त्रयीना आराधक छई । महा निस्पृह निलोभी जाणी, परमार वृद्ध भोज श्रीसूरी-नई कहइ, तुम्हे कीस्यो स्मरण कीधो । तिवारे श्रीगुरु कहे भक्तामर स्तोत्र रुपीइ श्रीरुषभदेवनी स्तुतीनो स्मरण कीधो । वृद्ध भोज कहै, ते कहे । जे स्तोत्रि आठील वृद्धा एहवा मंत्राम्नाय छै । तिवारे श्रीसुरीइ स्वर पद अक्षर मंत्र युक्त सभा समझइ प्रगटपणे श्रीभक्तामर स्तोत्र कब्यौ । ते सांभली वृद्ध भोज श्रीसूरिने महामहोछवै शालाई पवराव्या । ते दिन थकी श्रीभक्तामर स्तोत्रनो महिमा भूमंडलइ लोकने विषे विस्तरयो । श्रीजिन शासननी कीर्ति हई । इति भक्तामरनी उत्पत्ति जाण (३५-२) वी ।

२१ तत्पट्टे श्री वीर सूरि । श्री सुरीये दक्षिण देशी नागपुर नगरे श्री नेमानाथ विंव प्रतिष्ठयो । एहवई समई श्री वीरनीर्वाण हुआ पछी आळसय अनि पिस्ता-

लीस वर्षे पुनः वि. सं. ४२१ वर्षे पात्रीम दिशि पल्लभी नगरनो भंग हुआ ॥

२२ तत्पट्टे श्री जयदेव सूरि । इणी सुरीये रणत-भोरनई गिरि शृंगई विक्र. ५७२ वर्षे पञ्चप्रभ विंव प्रतिष्ठयो । पुनः श्री पद्मावती मूर्ति स्थापि । श्री गुरुइ थलेची मरुधरई विहार कयो । तिहां भाटी क्षत्रीयना प्रतिबोधक ह्या ।

२३ तत्पट्टे श्री देवानंद सूरि । श्री सुरीइ पश्चिम दिशि देवकई पत्तनई विक्र. ५८५ वर्षे श्री श्री पादनाथ विंव थाप्यो । पुनः वि० ५७१ वर्षि कच्छ देशी सुथरी ग्रामई शिव अनि जैननई वाद हुआ ॥

२४ तत्पट्टे श्री विक्रम सूरि । श्री गुरने भारदा प्रसन्न हुई । गुर्जर देशी सरस्वती नदीइ तटे खरसडी ग्रामने विषे विमासी चउवीहार तप कीधो । ते तपना महिमा थकी सारदाई श्री गुरु नमी पीपलीनो गुप्त सुकओ हुंनो ते (३६-१) नवपल्लव कांधो । श्री गुरु कीर्ति हई । पुनः श्री गुरुइ धान्यधार देशी गोला नगरइ घणा परमार क्षत्री प्रतिबोधी उपकेश कीवा ।

२५ तत्पट्टे श्री नरसिंह सूरि । श्री सूरिइ उमरगाढि पुहकरना तलावने कंठ भादा प्रमुख नगरे नवरात्रीय अष्टीमीनि दिनई महिष वधनो व्यंतर राक्षस भोग लेता तेहने धर्म्मोपदेश देइ महिषना वध मुकाव्या ॥

२६ तत्पट्टे श्री समुद्र सूरि । मेवाड देशी कुभलमेरई जाति खोमण क्षत्री । संसार असार जांणी गुरु श्री नरसिंह पासि दिक्षा लीधी । श्री गुरुइ योग्य जांणी गच्छ नायक पद दीधु । श्री सुरीइ बाहडमेर कोटडां प्रमुख नगरि चासुंडा प्रतिबोधक ह्या । पुनः अणहिल पत्तने (?) दिगंबर वाद जीती वैराट नगरे जय करयो । यत उक्त—

खोमाणराजकुलजोऽपि सुमद्रसूरि

गच्छे शशांककल्पः प्रवणः प्रमाणी ।

जित्वा तदा क्षपणकान् स्ववशं वितेने

नागहृदे भुजगनाथनमस्यतीर्थे ॥ १ ॥

एहवै वि० सं० ५२५ वर्षी श्री जिनभद्र गाणि

(३६-२) क्षमाश्रमण ध्यान शतकना करणहार प्रगट हुआ । पुनः एहवै छ युगप्रधान प्रगट हूया तेहना नाम कहे छै—

नागहरिः सूरी १

रेवतीमिल सूरी २

ब्रह्मद्विप सूरी ३

नागार्जुन सूरी ४

भूतदिन सूरी ५

भावडहार श्रीकालिक सूरी ६

एवं षट् युगप्रधान जांणीवा । इणी कालिकाचार्य श्रीवीरनिर्वाण हुआ पछी ९९३ वर्षे, कटला एक आचार्य कहै—नवसै अनि ऐसी वर्ष हूया पछी, पुनः विक्र० ५०० अनि त्रेवीस वर्ष गये हुते चौराणु कालनो विवरो कछो । ए पिण त्रीजा कालक सूरीस प्रभावक जाणवा ।

श्रीवीर निर्वाण थया पछी एक हजार वर्षमाहि एकवीस वर्षे ओछइं, पुनः विक्र० ५४५ वर्षे याकिनी महत्तरा सुत श्री हरिभद्र सूरी प्रगट हूया । तेहनी उत्पत्ति कहै छै—

मगध देसी कुमारीया ग्रामि हारिद्रायण गोत्रैः हारिभद्र नामइं ब्राह्मण व्याकर्ण प्रमुख खट् शास्त्रनो वेत्ता रहै छै । वणु ब्रह्म क्रीयाइं करी कुशल छै पिण प्रतिशावंत छै । जे कोई मुन्हे प्रश्न पूछइं तेहनो (३६-१) अर्थ न उपजै तओ हुं तेहनो शिष्य थाउं । इम चितवी तीर्थ यात्राइं निकल्यौ, भृगुक्षेत्रने पांम्यो । तिहां एकदा संध्याइं नगरमां बाजारे जातां धर्मशालाइं साधवी प्रति कमण संपूर्ण आवश्यक सूत्रनी गाथा गुणे छइं ।

चक्की दुगं हरिपणगं पणगं चक्कीण केसवो चक्की

केसव चक्की केसव दुचक्की केसवो चक्की ॥ १ ॥

ए गाथा उभे रही हरीभद्रे सांभली, शालाइं आवी कहइं—भो साधवी जी तुम्हे कीस्यो आ चिगाचिगायमान शब्द कछो । ते सांभली साधवी कहै नवुं शास्त्र लषीइं तिवारे चिग २ शब्द हइं । एहवुं साधवी कथक वचन

॥इस्ति/लिखिन प्रणिमां ३७न॥ बदले मूलथी ३८नो आंक लखाएलो होवाथी ३७ मां पातानो आंक आप्यो नथी.

सांभली जे हरीभद्र चितवै जे महारी विद्यानो प्रयास निफल हूओ । ए गाथा साधवी कथक तेहनो अर्थ मुझ थकी न उपनो । साधवीने कहै—ए गाथानो अर्थ कहो । साधवी कहै—नगर बाहिरे वाडी अम्हारा गुरु रहै छै ते अर्थ कहेस्ये । तिवारे हरिभद्रे वाडीमाहि जाइं गुरु वांदि, गाथा पूछो, अर्थ सांभली, प्राप्तिज्ञा संपूर्ण शिष्य हूओ । योग्य गीतार्थ जांणी श्रीगुरे आचार्य पद(३८-२) देइ, श्री हरिभद्र नाम दीधु । श्री सूरीइं तिहां थकी विहार कीधो । श्री हरिभद्र भृगुक्षेत्रे मास कल्पि रखा । तिहां रहिता श्री हरिभद्र सूरीने हंस १ अनि परमहंस २ नामि विहू शिष्य शिरोमणी शास्त्रना पाठी छै तिणे गुरु वानवा—अम्हे बोध मतनी विद्यानो उद्यम करवा बौद्ध देसि जासुं । गुरु कहे ए नही । तो ही पाण कपट थकी ते विहू बौद्ध मतनी विद्याना रहस्य लेवा बौद्ध देशो जाइं बौद्धाचार्य पासि विहू सिष्य विद्या भणता हूया । एकदा पुस्तोकाइं शास्त्रना अक्षरने विषे बौद्धाचार्यई खडीका दीवी दीठी । चित्ते विचारि जे कोइक जैन छै । ते बेहूनी परीक्षाकरवाने निश्रेणीनइं पावडीइं जिन प्रतिमानो स्वरूप खडीने षड थकी आलेखो, गुरु छात्रने भणाववानइं मेढीइं बेठा । एतले बौद्धना विद्यार्थि स्वरूप उपरे पग मुकीने भणवा आव्या । तेहने पाछीले हंस १ परमहंस २ आव्या । जिन बिंब देखी खडीना षड थकी प्रतिमा उपरइं जनोइनो आकार (३९-१) करी, तेउपर पग थापी, आवी आचार्य पासि भणवा बेठा । आचार्य जाण्युं जे ए जैन छै । अनि विहू शिष्य जाण्युं जे आचार्य आपणने जैन जाण्यां । मरणना भय थकी पुस्तोका लेइं नभमार्गे विद्याबली पोताना देशि निकळ्या । आचार्य जाण्युं । बौद्ध राजाने कह्युं—ए जैन मालिम हूआ, आपणां मतनी विद्याना रहस्यनी पुस्तिका लेइ जाइं छै । सांभली राजाइं सैन चढाव्युं । विद्या युद्ध करतां प्रथम हंसने हण्यो । बीजा परमहंस साथि विद्यावाद करतां परमहंस लडथडीओ आवतो २ श्रीभृगुकछइं शकुनिका विहारि तिणे बौद्धनी पुस्तिका नांषी पछी ते बीजा परमहंसने

पिण हण्यो । ते बौद्ध सेन प्रातःकाल हुआ जाणी पोताने देसि बल्यो । हवि प्रभाते गृहस्थ श्री मुनिमुत्रतने दर्शनि आव्या । देव प्रदक्षिणाई गृहस्थने रजोहरण १ अनि चुपडी २ लावा । ते श्रीहरीभद्रने दीधा । गुरे रजोहरण ओलख्यो । बौद्ध पुस्तीकानि चुपडी ते मांही घंटाकर्णनो मंत्र वा (३९-२) च्यो । श्रीहरीभद्रे चितव्युं जे मुझ शिष्य बिहू बौद्ध देशी विद्या भणवा गया तेहने बौद्धे कंड करी हण्यो दीसे छै । विद्याना रहस्य लेई जातां जाणी हण्यो । गुरुने क्रोध हुआ । शालाने यंत्र कपाट करी, तेलपूरीत कढाई लोहनी अग्नी चढावी गुरू दत्त पूर्व आम्नाय करी, जेतले कढाई कांकारी नाथई तिवारे बौद्ध तपस्वी चउदशत अनि चुमालीस मंत्राकर्षित शकुनीका रुपि कडाहनि प्रदक्षिणा दीये छै । तेहवें जाकिनी नामि साधवी, जेहना मुख थकी गाथा सांभली वाडीमा जाई गुरुमुख थकी गार्थार्थ सांभली संपूर्ण प्रतिज्ञाई हरिभद्रे व्रत लीधु छै, एतले इहां याकिनी नामी साधवी ते श्री हरिभद्र सूरी ने उपकारीणी हुई । ते माटी याकिनीसुत श्रीहरीभद्रसूरी एहवओ विरुद काहिवाणू । ते श्रीहरीभद्रनी गुरुबहिन याकिनी साधवीई उंचुं जोथुं, एतलई शकुनीका रुपे बौद्धाचार्य आवता दीठा । साधवीई जाण्यु जे क्रोधना फल कडवा छइं। घणा जीवने असंतोष (४०-१) उपनो जाणी आचार्यनि क्रोधनी शान्तिनई हेति शिजातरी श्राविका साथई लेई शाला द्वारि उभी रही गुरु प्रतिकहै—एक पचिंद्री जीवनो घात अजाण थकी हुआ तेहनी आलोयण कहो । तिवारई शालाई रझ्या गुरु कहै—पंच कल्याणक तप अनि उपवास दश चउविहार कझ्या छैः । एतले बिहू उपवासै एक कल्याणक तप जाणवो । पंच कल्याणक तपनी आलोयण तुम्ह ने आवी । ते सांभली साधवी कहै—अजाणपणेनी एवडी आलोयण कहौ छौ, तिवारई जाणपणाथकी घणा पंचैद्रीय जीवना वधनी आलोयण कीसी हुइ ? ते सांभली गुरु कहै—ते कह्युं स्युं । गुरुने क्रोधनी शान्ति हुइ । बोध सघला आकर्ष्या ते जीवता मुक्या । ए असार संसारे कुण गुरु कुण शिष्य इम चितवी स्वचित्थ थकी कृत

पाप शुद्धिनई देती आकर्षित बोधनी संख्याई चउदशत अनि चउमालीस प्रकर्ण पूजापंचाशक प्रमुख, एक २ पंचाशकै गाथा पंचास २ (४०-२) हूई एहवा ५० पंचाशक, त्रीस अष्टक, सोल षोडस, पुनः आवश्यक वृद्धवर्ति कारक, विक्र० सं० ५६५ वर्षे श्री हरिभद्र स्वर्ग हुआ । इणि परि श्री हरिभद्रसूरी हूवा ।

पुनः श्रीहरिभद्र सूरीना भाणेज श्रीसिद्धर्वि उपभिति भव प्रपंचा १ श्रीचंद्रकेवली चरित्र २ श्रीविजयचंद्रकेवली चरित्र ३ ना करणहार स्वर्ग हुआ ।

इति हरिभद्र संबंध ॥

२७ तत्पदे श्रीविबुध प्रभसूरी ।

एहवई श्रीवीरमुक्ति हूआ पछी एक हजार अने चउद वर्ष गयई हूतई पुनः वीकसं० ६०१ वर्षे गये हुंतई मालवदेशी धारनगरई श्री सम्मति ग्रंथना करणहार श्री मल्लवादी सुरी प्रगट हूया ।

पुनः एहवे अवसरि आचार्य श्री वप्पभट्टसूरी प्रगट हूया तेह

वप्पभट्टसूरीसंबंध

कहै छै । जुमाहड देशि गोपाचलनी तलहडीई गोपनगर वसे छै । तिहां चहुंआण श्री आम राजा राज करई छै । एहवे अवसरई श्री भारद्वाज वंशि प्रणवाहन कुले हर्ष पुरी (४१-१) य गछि आचार्य वप्पभट्ट सूरी विहार करता आव्या । श्रीगुरु उपगारीपणे धर्मकथा कहै । तिवारई श्री आम संघ सहित गुरुप्रति वीनती करे, जो तुम्हे महा साधु छौ । भन्य जीवने पवित्रनई हेति जंगम तीर्थ छै । ते माटे इहां गोपनगरें चुमासे तुम्हें अवश्य रहिवुं । गुरु कहई जिहा लगण तुम्हारि सुदृष्टि हुसि तिहां लगण रहिस्युं । इम कही श्रीगुरु चोमासे रझ्या । आम प्रमुख संघ श्रीगुरुनी बहु विविध भक्ति सात्वई । निरंतर गुरु वांदा गुरुमुखे धर्मव्याख्या सांभले । गुरुवाणी रंजितथको परम जैन राजा हुआ । एकदा पून्य तीथीनई दिने आम राजानी स्त्री नीला वस्त्र सिणगार पेहरी गुरु मुख आगली गूहलीई स्वास्तिक करई छै । तिहां पगले २ वार २ मुखि

मरकलडा करई । तिवारई आम राजाई गुरु श्री बप्प-
भट्टने पुछ्युं—

बालचमकंतिण एण कुणह कीस मुहभंगी ।

तदा गुरु कहई—

तून रमणीपणसे महलिया छवइ मुह भंगे ॥ १ ॥
(४१२)

ए वचन सांभली राजा म्लान मुख हुआ । एतले
श्री गुरुने मुक्ताफल वधावतां नील वस्त्र देषी अवस्थाई
चक्षूना तेजहीणने अंगे नीलावस्त्र उपरि श्री सुरिनी तिहां
दृष्टि रही । तिहां आमनि पिण दृष्टि हुई । चितस्यु संदेह
हूओ । जे साधुनी दृष्टि नोले सिणगार उपरि रही ।
व्याख्यान सांभली वरे आवी राजाई गुरुनी परिक्षा जा-
वाने अर्थि पोताना घरनी बडी दासीनई नीला सिणगार
पहिरावि, रात्रि प्रहर सवा गया पछी, शालाई गुरु पास
मोकली । जिहां रात्रि बप्पभट्टि संथारा पोरसी कही
संथारेई संथार्या छे, तिहां आवी आचार्यना चरण स्पर्श्या ।
कोमल हाथ जांणी गुरु कहई—ए कुण स्त्री ? तिवारई ते कहई,
हूं राजानी रांगी तेहनी मुख्य दासी । राजानी आज्ञा थकी इहां
तुम्हारी भक्तिमां आवी छु । गुरु नीरादरई निभ्रंछी
कादी । ते दासी म्लान मुखी थई आम पासि आवी
सर्व स्वरूप कह्युं । हवें (४२-१) श्री गुरुई उपयोग
देतां थकां धर्मकथाई नीला वस्त्रनो उपयोग हूओ ।
आम मत्ते संदेह जांणी सुदृष्टिनी प्रतिज्ञा पूर्ण हुई ।
प्रभातना पडीकमणानी क्रिया साचवी गंतुक मनी हूया ।
विहार करतां थकां खडीनां खंड थकी शालाने बारणे ए
गाथा लीषी—

दो तुंवडाई हत्ये वयणे धम्म अखराय चत्तारी ।
वीउलंच भरहवास को अम पहुत्तणं हरइ । १ ।

आम अनि अन्य राजाने मांहे मांहे विरोध छई,
तेहनई नगरई आव्या । तिणे आम गुरु आव्या
जांणी घणो आदर देई, विहू हाथ जोडी कहई—हे
पूज्य ! जिवारी आम अत्र तेडवा आवै तिवारई
आमनगरई जावुं, नही तु नही । एहवीं प्रतिज्ञा करी
तिहां रह्या । हवई ग्यालेर नगरें गृहस्थ प्रातकालि देव

दर्शन करी शालाई आव्या, गुरु नहीं । नगरई वार्ता हुई
एतलेई आम राजा पिण आव्या । शाला जौता बारणीए
लखीत गाथा देषी । आम राजाई वांची, दासी मोक-
व्यानी वार्ता सांभली । मनस्युं (४२-२) पश्चाताप
करतां हूओ—मुझ थकी अवज्ञा हुई । केतलेक दिने गुरु
प्रति धीनती कहावी । तिवारई गुरु धर्म जेह जांणी
कहिराव्युं, जे तुम्हे वेष परिवर्तन आवज्यो । तिवारें कौतुक
रूपई आम राजा कापडीना वेषे धूसर मलीन हूई,
मस्तकें आम्ल पत्रनो छोगओ धरी, विहू कान उपरी तुं-
अरी पत्र थापी, पुनः विहू हस्तक मांहि बीजोरानां फल
ग्रही, शत्रु नगरी, जिहां गुरु, विरोधी राजा सहित, संव
समक्ष, व्याख्यान कहई छई, तिहां उतावलो आवी उभो
रह्यो । आचार्ये आम ओलख्यो । साहमु जौई अ दर
देई कहई—“आम ! आवओ, आम ! आवओ ते
सांभली—सकल सभा महा भुंवर रूप देषी, आमनो
शत्रु राजा ते श्री गुरुने पूछे—ए पुरुषनई मस्तकें किस्युं
तेवारई गुरु कहै—ए आम्ल । ते सांभली विरोधी
राजा पुनः पुछे—ए पुरुषने कानई किस्युं ? तिवारई गुरु
कहई—तुं अरि । ते सांभली विरोधी राजा गुरु.....
आमनई कहई.....(४३-१) विहरति ए समस्या गुरु
कथक सांभली शाला बाहिरई आम नीकली बारणई
खडीना खंड थकी ए श्लोक लिख्यो.

गिरै गोपपुरे रम्ये प्रभो ! तत्र पधार्यतां ।

सभामध्ये समागत्य, प्रतिज्ञा पूरिता मया ॥ १ ॥

सकल लोक देखतां ए श्लोक लिखि आम पोतानई
वरे आव्या । बीजई दीने संव तथा राजा पासं गुरे
आज्ञा मांगी । अम्हे गोप नगरई जास्युं । तिवारई
आमनो शत्रु राजा कहई, जिवारई तूमनई तेडवा आम
आवई, ते तुम्हारे वचन छई । ते सांभली गुरु कहई ।
ते तो काले वाप्यान मांहि आविनई गया । तिवारई
विरोधी राजा कहै तुम्हे मुझने कख्यो नही । गुरु कहै संव
समक्षई मई कह्युं जे ‘आम ! आवओ आम ! आवओ’
पुन तुम्हे पुछ्युं जे ए पुरुष मस्तकें किस्युं, तिवारें अम्हे
कह्युं जे ए आम्ल । पुनः तुम्हे पूछ्युं, जे ए काने स्युं,

अमे कहयूं जे तुअरी । पुनः तुम्हे कहयूं जे एहना हाथ-
मांहि स्युं, जिवारें अम्हें कहयो, जे ए बीजोरा । एतले
(४३-२) आम्हें नामि आम राजा जांणिवा । पुनः
तुअरि कहिता ताहरो ए शत्रु । पुनः बीजोरा कहितां
तुम्हे राजा ए पिण राजा । ए श्लोक पिण पूर्ण प्रतिज्ञानो
बारणइं सकल लोक देवतां लिख्यो छै । ते सांभली आम
शत्रु विचारी, जे शत्रु सांकोड आव्यो हुतो पिण तेहना
पुन्य थकी कुशले गयो । प्रतिज्ञा संपूर्ण, संवाजा लेईं गुरु
ग्वालेर नगरें आव्यो । आम राजाइं शालाईं महोच्छने
पवराव्यो । महा हर्ष पांमी श्री बापभद्र सूरिने मुष वार
वत उचर्या । एकदा गुरुनइ आम कहइं—तुम्हे श्रीगुरु !
मुझ उपरि कृपा करी काइक ए जीव प्रथे सुकृत कहो ।
तिवारे गुरु कहइं आ असार संसार तेहने विषइं दोष
रहित श्रीजिनवर, तेहनी भक्ती, तेहिज सार, जेह थकी
माणिने सद्धति हुई । यतः

कारयेंति जिनानां ये नृणावाप्तमपि स्फुटं ।

अखंडितविमानानि ते लभंतेऽत्र विष्टपे ॥ १ ॥

ते गुरुनो उपदेश सांभली ग्वालेर नगरइं एक शत
अनि आठ राज ऊंचओ प्रासाद नीपजावी ते मांहि श्री
वीरविं (४४-१) विक्रम सं. ७५६ वर्षि भूमिगृह
थाव्यो । श्रीवप्पभट्टि प्रतिष्ठवौ । पुनः श्रीसिद्ध गीरीइं त्रिणि
लक्ष मनुष्ये संयपति थई यात्रा कीवी । साडाबार कोटि
सुवर्ण सुकृति करि श्रीजिन धर्म आराधी आम चहूआण
वि० सं० ७६० वर्षि स्वर्गीं हूओ । पुनः श्रीसूरिने वा-
व्यावस्थाइं सातसैं माथा सूर्योदये मुक्ता ठे चढरी । तेह-
ना घोषना शोष थकी सातसर घृत जरतु । श्रीवीर नि-
र्वाण हूआ पछी तेगसईं अनि पांतीस वर्ष वीतइं पुनः
वीक्रम सं. ७६१ वर्षि श्री गोपाचलाधीशः राजा श्री-
आम प्रतिबोधक आ० श्रीवप्पभट्ट सूरि स्वर्ग हूओ ।

उक्तं च

य तिष्ठतिरखेस्मनि, सार्व द्वादशसुवर्णकोट्याः

निर्गोपितो आमराज्ञा गोपगिरौ जयति जिनवीर ॥ १

इति वप्पभट्ट सूरि खंदा ॥

२८ तत्पट्टे श्रीमानदेव सूरि ।

पोतानी देही असमाधी पणइं चित थकी श्री सूरिमंत्र
वीसरी गयो । केतलेक दिने श्रीसूरिनइं समाधी हुई ।
तिवारे श्री सुरि (४४-२) गिरीनार पर्वति आवी
ब्रिमासी चउवीहार तप कीधओ । अंबीका आवी कहइं—
ए किम ? तिवारे सुरी कहै—मुझ देही असमाधी सूरिमंत्र
मुझ चित थकी वीसरी गयो । ते सूरिवचन सांभली
देव्याइं श्रीसूरिमंत्र संभारी विजया देशेने पूछी श्रीसूरिने
मंत्र कथ्यो—

विद्यासमुद्रहरिभद्रमुनींद्रिमंत्र

सूरिवर्भूव पुनरेव हि मानदेवः ।

मांढात्प्रयातमपियोनवऽसूरिमंत्रं

लभेऽविकामुखगिरा तपसोजयन्ते ॥ १ ॥

२९ तत्पट्टे श्रीजयानन्द सूरि ।

श्री सूरिना उपदेश थकी वि० सं० ८२१ वर्षि श्री
हमीरगढि, विज्जानगरें, ब्रह्माणि नंदिय, ब्राह्मण वाटक,
महुरि नगरें, श्रीपास इत्यादिक श्रीसंप्रतिकारक नवशत
प्रासाद जीणोद्वार प्रा० सं० सामंतइं कीधो ।

पुनः विक्र० सं० ८४१ वर्ष थकी मांडी पिस्ताली-
ताइं पंच दुकाली हुई । ते अवसरइं घणा साधु मर्याद
थकी सिथिल हूया । तिवारे उ० श्री गोविंद, उ० श्री
संभूति, श्री दूष्यगणि क्षमाश्रमण, उग्रतपस्वी श्री क्षे
(४५-१) मरीची, मलधारी गच्छीय श्रीहर्षतिलक,
श्रीथूलभद्रवंश श्रीहर्षपुरीय गच्छे ओकृष्णर्षि, प्रमुष गी-
तार्थी मिलि, श्रीसूरिना वचन थकी समय विषम जांणी
महानगरइं शुभ थाभिकइं सिद्धान्तना भंडार हूया—ज्ञान
यत्न कीधो ।

पुनः वि० सं० ८६१ वर्षि श्रीकरहेडा नगरइं श्री
पार्श्वनाथनो प्रासाद हूओ । उपकेशभूत गोत्रे को० खीम
सिंघे कराव्यो । एहवा अनेक सुकृत श्रीसूरिना उपदेश
थकी हूया ॥

३० तत्पट्टे श्री वीरप्रभ सूरि ।

एहवाइं वि० सं० ९२९ वर्षि डीलीइं चहूआण हूआ ।

तुअरनें दीली थकी चहुयाणें काढ्या । पुन वि० सं. ९५२ वर्षे श्री नाडोलनगरे श्रीनमि विंव सूरिइं प्रतिष्ठयौ । एहवइं अवसरें दंडनायक श्रीविमल प्रगट हूओ ।

विमलनो संबंध कहइं छइं ।

श्रीगुर्जरदेशी वडीयार षंडि पंचासरा ग्राम थकी आवी-नई चावडो वनराज वि० सं ७९५ वर्षि वणोदनगर वसावी रह्यौ । पिण चिहुं दिशि भयंकर वन देषी उदासी रहै । तिवार (४५-२) इं श्रीवीर निर्वाण हुआ पछी बारसइं अनइं बिहोतरी वर्षि पुनः विक्रम सं० ८०२वर्षि अणहिल्लवाडओ पाटण वसाव्युं ।

तिवारइं विमलना वृद्ध पितानि ग्राम गांभू थकी तेडी लावी श्री वनराजि पाटण मध्ये वसाव्या । तेहनां वंशमां प्रो०दो० वीरो तेहनी भार्या बीरी कुक्षि वि० सं० ९४५ वर्षे विमलनो जन्म हूओ । अनि वर्ष ८ थकी मांडी वर्ष ११ ताइं हाटि व्यापार कीवु । वर्ष १३ मे श्री धर्मवोष सूरिनो उपदेश सांभली श्री पत्त-नाथीस श्री भीम राजाई बाण प्राकर जांणी प्रधान पद दीधो । वर्षे...४ देश साध्यो । द्वादस म्लेच्छ छत्रोद्दालिक सकल भूप चूडामणि विरुद्धारक चंद्राउलि१ आरासणि २ नगर थापक । पुनः वि० सं० ९८८ वर्षि श्री धर्मवोष सूरि नागिंद्र १ चंद्र २ निवृत्ति ३ विद्याधर ४ प्रमुख सकल आचार्य मिलि श्री अर्बुदोपरि नवीन प्रासादकारक । तन्मध्ये श्री बालानाह क्षेत्रपाल दत्त श्री रुषभ विंव स्थापक । पुनः आरासणी श्री नेमि विंव स्थापक (४६-१) अन्य एकादश शत महाप्रासादकारक, अडी हज्जार जीणोद्धारकारक, एहवें वि० सं० ९६१ वर्षि गीरीनारासत्री श्री जीर्णदुर्गाधिपति श्री राय खिंगारनो जन्म हूओ । वि० सं० ९८९ वर्षि पोरु वणिक प्रति द्रव्य देई विमलइं द्वादश गौत्र प्रति प्रागवाट कीधा । वि० सं० ९९१ वर्षि सोमपुरा वाडवने विमले द्रव्य देई शिलावट कीधा । वि० सं० ९९३ वर्षे दंडनायक विरुद्ध धारक श्री विमल स्वर्गा हूओ । यतः

नागिंद्र चंद्र निवृत्ति विद्याधरप्रमुखसंवेन ।

अर्बुदकृतप्रतिष्ठो युगादिजिनपुंगवो जयति । १ ।

तिणहिज विलाइं ए सकलाचार्य मिलि पाखि चउदसि दिने थापी ।

इति विमलोत्पत्ति ।

३१ तत्पट्टे श्री यशोदेव सूरि ।

ते गुर्जर देसी वालिम नगरइं, नागर वाडव कौशिक गोत्रि, विक्र० सं० ९९५ वर्षे जन्म हूओ । एहवइं विक्र० सं० ९४१ वर्षि

श्री यशोभद्र सूरि

प्रगट हूया । तेहनो संबंध कहै छै ।

श्री सांडेर गच्छे श्री ईश्वर सूरिइं पोतानइं पाटि पद देवाने वद (४६-२) री देवी आराधी । ते आवी कहै अर्बुदपासनि रोहाइं षंडे पलासी गामी प्रा० नारायण गोत्रि सापुनी भार्या गुणी तत्पुत्र सुधर्म वर्ष पाचनो छइं । ते हवणा पोसालइं भणि छइं । तिहां पूर्व कर्मना योगी कोइक वाडव पुत्र खडीओ पाटी एकांति स्थानिके मुक्ती घरे जिमवा गयो । एतलइं सुधर्मइं तेहनो षडीओ लीधो । पाछो मुक्ता अफ-लाणो, भागो खंड २ हुआ । एतलइं ते वाडव पुत्र आव्यो । बालके कछुं-ताहरो षडीयो सुधर्म षंड २ कीधा । तिवारइं वाडव पुत्र कहइं तेहिज षडियो लेउं । मनुष्ये घणुंज वान्यो पिण न रही । तुज मस्तकनी तूबडी ते मध्ये शालिना तंदूलनउं करंबउ खाउ तओ हूं वाडव । सुधर्म कहइं हूं मूओ तूजने मरुं तओ हूं वणिक । बिहूं एहवी प्रतिज्ञा कीथी छै । ते सुधर्म ताहरा गच्छ पाटनो उदयकारी छै, एहवउ कही बदरी देवी अलोप हूई । ते देवी वांणी सांभली श्री ईश्वर सूरि रोहाइ खंडइं पालासी ग्राम आव्या । तिहां देवीनी प्रेरणाइं (४७-१) सुधर्म गुरु वाणी सांभली दीक्षा लीधो । तिहा थकी श्री सूरि मडा-हडईं नगर आव्या । पुनः बदरी देवी आराधी । देवी कहै इहां सुधर्मनइं पदवी दीओ, हुं तेने सहा-यकारी छुं । गुरु देवी वचन थकीं मुडाहडईं नगरइं तिणहीज वडी ए पद देई आ० श्री यशोभद्र सूरि नाम दीधुं । तिणहिज वडीइं नित्ये आठ कवल आहारना अभिग्रह धारक श्री आ० हुआ । श्री बदरी देवी भक्ति साचवें । तिहां थकी विहार करता गुरु श्री ईश्वर सूरि ।

श्री यशोभद्र सूरि २ बीहू पाछी नगर चाउमासें रखा । मुखाका री पूर्वलो मित्र विरोधी उलख्यो । एतले श्री तिहां निरंतर आ० उत्तर दिशि सूर्य देवनो प्रसाद छई तेहिज दिसि देह चिंताई जाई । महा तपस्वी जांणी श्री दीवाकर आचार्यनई प्रसन्न हूओ । आ० नई कहई; काइ वर मांगी । तिवारई आ० यशोभद्र कहई सकल वांछित दें । सूर्य देव कहि, हूख्येई । गुरु शिष्य तिहां निर्विघ्न रहई छई । एहवई गुरु श्री ईश्वरी सुरि स्वर्ग हूओ । चउमासई संपूर्णि विहार करता श्री य- (४७-२) शोभद्र सूरि बलीभद्र गुरुभाई सहित साररा नगर आव्या । तिहां श्री सूरिना उपदेशथी वोसीर गोत्रे दो० धनराजई विक० सं० ९६९ वर्षि प्रासाद नीप- जावी श्री श्रीयांस विच थाप्यो । पुन इणहीज वर्षि मुडाहडई नगरई श्री सूरिना उपदेश थकी किन्हडीओ प्रासाद हूओ । तिहां साहमी वात्स्यलै सांडेरा नगरई धीई हूई रख्यो । दो० धनराज गुरुनई वीनती करई जे वृत्त नही । श्री सूरिई वीर विद्यानई प्राक्रमि करी पाछी थकी वृत्त अणावी साहमी वश्यलई, श्री गुरुनी कीर्ति हूई । पछी दिन त्रीजिं सांडेर थकी दो० धनराज धीनो द्रव्य लेई पाछी नगरई आवी कहई धीनो द्रव्य लीओ । ते कहई वी कुण काम आव्यो । दो० धनराज कहै प्रासादनई ओछवई साहमी वछली काम आव्यो । ते गृहस्थ हाटमां जाई धीना ठाम जूई । धीना ठाम ठाली दीठा । एतलई व्यवहारी कहै ए द्रव्य तुम्हे सुकृत करो । इणि धनराजै पाछीमध्ये सुकृत कीधुं । तिहां थकी श्री सूरिई आ (४८-१) हड, खमणूर, करहेटक, कविलाण, भेसूर प्रमुख नगरें घणा मिथ्यात्वि प्रतिबोधी श्री नाडलाई नगरें चउमासि आव्या । एत- लई तिहां पूर्व कलहकारी प्रतीक्षाधारी पहिलानओ बालमित्र दुकालई अन्नना अभावथी कानफटो- योगीनो शिष्य हूओ । मलीन बीद्या सीख्यो । केतलेक दिहाडे पाछो घरे पलासी गांभइ आव्यो । वणिक् पूत्रनी सोध करतो जिहां नाडलाई नगरई शालाई गुरु व्याख्या- न कहई छई तिहां आगी मस्तकनी जटा उतारी सार्प कीधो । वाण्यांनना लोक बीहता हूया । तेतलई गुरे

वीर० ४

मुखाका री पूर्वलो मित्र विरोधी उलख्यो । एतले श्री सूरिई बदरी देवी समरी, मुहपट्टी फाडी तेहना खंड खंडई नकुल प्रगट कीधो । तेह थकी पन्नग नाठा । योगी म्लान वदनई नाठो । पुनः प्रासादनो वाद हूओ । गुरु कांति नगरी थकी तथा वछीपूर थकी वायन वीर- नई प्राक्रमी श्री रुषभ प्रासाद आप्यो । योगीई शंभू प्रासाद आप्यो । बेइ प्रासाद थंभ्या । जडिले क्रोध- नई वसि मंत्र योगि (४८-२) करि प्रतिमाना मुख वांका कीधो । संवे गुरुने वीनती करी, देवदर्शनि कोई मनुष्य न आवइ । तिवारि गुरुई अष्टांतर जलकुंभ मंत्री बिंबनई पषाल कीधो । बिंब मूल रुपी हुया । पुनः प्रासादना थांभा तथा पाट डगामग डगमगता जांणी गुरु दत्त आम्नाय थकी पथरनई पाटि मंत्र लिखी सकल प्रासाद थिर कीधो । गुरु शंभू प्रासादनुं इंडे मंत्र बलई पाडयुं । श्री जिन शासननो जय २ कार हूओ । श्री गुरुनी कीर्ति हूई । इम जटिलने अनेक वादि जित्या । जटिल देश नगरीमां फिरई ।

मस्तकमां मणि छई । ते तुम्ह मरण हूआ पछी मस्तक मोडी उरही लेख्यो । ते पछी मुज देहनई अग्निस्स्कार करज्यो । तिणई शिष्ये तथा संवे तिम- हिज कीधुं । केतलेक दिने तिणें योगीई गुरु मरण जांणी पूर्व संकेतई आवी दुधपात्र भरी वेगलो गुलई रख्यो । गुरु कथके कल्पकनो चहि उपरिं चंदुओ कीधो । बदरी देवी चहि पछवाडई प्रदिक्षणा दीयें छई, एतलि तिणें योगी वर्षा वायुनी उत्पत्ति कीधी, जाण (४९-१) ई जे मस्तकनी पोपरी लेऊं । एतलि बदरी देवीई वायुनई जांणि पोतानी शक्ति थकी योगि- नि उपाडी चहि माहि गुरु एकठो नाप्यो । ते मरण पोमी श्री सांडेर गछनो रखवालओ यक्ष हूओ । देवी गुरु चिताने नमी स्वस्थानिके मुडाहडई नगरई आवी । श्री गुरुनी प्रतीक्षा बदरी देवीनी साहाय्य थकी संपूर्ण हुई । इणि परे वि० सं० ९७१ वर्षि श्री यशोभद्र सूरि हुंता हूआ ।

यतः— बहूआ १ किन्नरधी २ खीमधी ३

चउथा यशोभद्रसूर ४

ए त्रिहु कालि प्रणामतां

दूरीय प्रणाम इंदुरि ॥ १ ॥

इति सांडेर गळे आ० श्रीयशोभद्र सूरि संबंध ।

३२ तत्पट्टे श्री प्रद्युम्नसूरि ।

श्री सूरिना उपदेश थकी पूर्व दिसि सतर प्रासाद हूया । ११ ज्ञानना भंडार लिखाव्या । सात यात्रा श्री समित गिरिनी श्रीसूरिई कीथी ॥

३३ तत्पट्टे श्रीमानंद्व सूरि ।

श्री सूरिई श्रावक श्राविकानई हेतुई उपधान वहि-
वानि विद्या प्रगट कीथी । ए विहुनओ अल्प आयु
जाणिवओ । (४९-२)

३४ तत्पट्टे श्रीविमलचंद्र सूरि ।

तेहने श्रीपद्मावतीना साहाय्य थकी चित्रकूट पर्वतई
स्वर्गसिद्धिनी प्राप्ति हई ।

३५ तत्पट्टे श्री उद्योतन सूरि ।

पूर्व दिशि श्री समेत गिरिनी यात्रा पांच करी । ए
तीर्थ कहेवओ छई । यतः—

विंशत्यास्तित्थकरैरजितदिभिर्यत्र शिवपदं प्रातं ।

देवकृतस्तुपगणः स जयति समेतगिरिराजः ॥ १ ॥

पुनः एतलई सांभत्यु, जे अर्बुदाचल उपरि विमल
वडनायके श्री रुषभ बिंब थाप्यी, तीर्थ प्रगट कीथो
जाणीनई श्रीसूरि मनिस्सुं चितवई जे—

अष्टषष्ठेषु तथैषु यत् पुण्यं किल यात्रया

आदिनाथस्य देवस्य दर्शनेनापि तद्भवेत् ॥ १ ॥

ते माटि आवू, नंदिय, बंभणवाड, दडिआणक
प्रमुष इणि नेत्रि न निहाल्या; एहवा हर्ष संहित श्रीगुरु
तिहां थकी विहार करता थका आवूनी तलहट्टिई देली
नामंड गाम, तेहनी सीमई, मोटी घणी साषा युक्त
वडवृक्षनो विस्तार देषी, उष्ण कालई, शीतल छायाई
श्रीसुरि तिहां विश्राम्या । एतलई श्री सर्वानुभूति यक्ष
प्रगट हूया । प्रसन्न प (५०-१) णि श्रीसूरिने कहई
—आ शुभ वटिका छई, ते माटि तुम्हें तुहारा शिष्यने
आचार्य पद दीओ, तओ आ वड वृक्षनी परि अर्घंड

शाषाई करी विस्तार उदय हई । तिवारे श्री सूरिई
देव कथक थकी श्री वीर निर्वाण हूया पछी चउदसई
अनि चउसठि वर्षि, पुनः वि० सं० ९९४ वर्षे श्रीसर्वदेव
सूरि, प्रमुष आठ आचार्य स्वपाटि थाप्या । तिवारई
तिहां थकी वडने अहिनांणि पांचमो वड गछ एहवो
नाम प्रसीद्ध हूओ । पिण ते सयला गुरु भाई शालाई
रह्या । तिहां थकी महिमावंत तीर्थनी यात्रा करी
अझारी नगर आव्या । तिहां संपत्ति निर्मापित श्रीवीर
प्रासादि डंकरा शिष्यने योग्यजाणी सूरिपद देई श्रीवर्द्धमान
तीर्थकरना प्रासादनि अहिनांणि श्रीवर्द्धमानसूरि नाम दीधु ।
गुरु कृपा जाणी श्री सारदाई बालिका रूपे गुहलीये स्वस्तिक
कीथो । तुष्टमान हई । प्रा० सा० रांके पदोत्सव कीथो ।
श्रीगुरे तेहनी गूर्जरी विहार कीथानी आज्ञा दीथी । श्रीसूरि
नीत्ये एक भुक्ति जाण (५०-२) वा श्री उद्योतन
सूरिना मेदपाटी धांवल नगरि स्वर्ग हूओ ॥

३६ तत्पट्टे श्री सर्वदेव सूरि ।

श्री सूरि विचरता भरुअब्धि नगरि आव्या । तिहां
कान्हडीओ योगी श्री गुरुने गृहस्थनो बहुमान देषी
कोधि करी ८४ सापनो करंड लावी शालाई वाद
करवा आवी बैठो । तिवार श्री सूरिथे ते देशतां जिमणा
हाथनो कनिष्ठांगुलीई करी पोतानि चिहं पासई भूमंडले
वलयाकारे त्रिण रेषा कीथी । एतले तिणै ८४ सर्प
करंडीई थकी काढी गुरु सांहमा मुख्या । ते रेषा त्रिणताई
आवई पिण आगिले न आवई । पाछा कंडीई आवी
बईठा । पछी तिणै जडिले कोधि करी वंशनलिका
थकी काढी सिन्दुरीओ सर्प महा विषाकुल गुरु साहमो
मुख्यो । ते रेषा त्रिणसूरी जाई पाछो आव्यो । एहवे
चउसठि योगिणि माहिली क्रूरकुलानामि देवि ते धर्म-
शाला बहिरई पिपली वृक्षई रहै छै । तिणे गुरुने उग्र
तपस्वी जाणी तिहां आवी सिंदूर सापनी दाढा बंध
करी । योगीगुरुने नमी पोतानि स्थां (५१-१) निकई
गयो । श्री गुरुनी कीर्ति हई । पुनः श्री गुरुना उपदेश
थकी वि० सं० १००२ वर्षे सत्तावीस प्रासाद हूआ ।
प्रतिष्ठया ।

३७ तत्पट्टे श्रीदेव सूरि !

श्री सूरिने हलारदेश स्वामी राजश्री कर्णसिंही रूपश्री विरुद दीधु । पुनः जेहना उपदेश थकी ओ० कुर्कट गोत्रि सं० गोपि नव प्रसाद कीधा । पुनः चउ-दशत एक श्री जिन बिंब धातु पट्टिकाइं भराव्या । दक्षिणे नासिक नगरे श्रीचंद्रप्रभ प्रासादे जीर्णोद्धार हूओ । पुनः वि० सं० १००४ वर्षे श्री रामसैन्य नगरइं श्रीरु-षभ प्रासाद हूओ । पुनः श्री सूरिये मालवदेसिं घणा-पोरु गृहस्तने प्रतिबोधिनै जैन प्राग्वाट कीधा । वि० सं० १००७ वर्षे शालानि स्थिति हुई ॥

३८ तत्पट्टे श्री अजितसिंह सूरि ।

श्री सूरिना उपदेश थकी मेवाड देशी प्रा० दौ० रुगनाथी सप्त प्रासाद नीपजाव्या । पुनः वि० सं० १०१० वर्षे श्री रामसैन्य नगरें श्री रुषभ चैत्ये श्री चंद्रप्रभ स्वामी बिंब प्रतिष्ठा हुई । (५१-२)

यदुक्तं—चारित्रशुद्धिविधिवज्जिनागमा-

द्विधाय भव्यानभितः प्रबोधयन् ।

चकार जैनेश्वरशासनोन्नतियः

शिष्य लब्धाभिनवोतु गौतम (?) ॥ १ ॥

नृपाहशाये (सं. १०१०) शरदांसहस्रे ।

यो रामसैन्याद्धपुरे चकार ।

नाभेयचैत्येऽष्टमतीर्थराज—

बिंबप्रतिष्ठा विधिवत्स्वद्रव्यैः ॥ २ ॥

चंद्रावनीभूपतिनेत्रकल्पं

श्रीकुंकुममंत्रिणमुच्चरद्धिं ।

निर्मापितोत्तुंगविशालचैत्यं

योऽदीक्षयत् शुद्धगिरा प्रबोध्य ॥ ३ ॥

एहवे वि. सं. १०२८ वर्षे आचारांग सूत्र १ सुगडा ग सूत्र २ टीकाना करणहार श्रीशिलाचार्य प्रगट हूआ। पुनः तिणहीज वर्षे नीवृत्ति गळे अनेक ग्रंथकारक श्रीदौ-णाचार्य प्रगट हूया। पुनः मालव देसिं उज्जोणि श्रीलघु भोजराजानो राज्य हूओ । तेहनइं बेटइं वीरनारायणि वि. सं. १०७७ वर्षे सिवांगे गढ वसाव्यो । पुनः एहवे वि० सं० १०९४ वर्षे, श्रीवडगछइं श्रीलघुभोजदत्त

वादीविताल विरुदभारक थिराद्रीइं चहुआण क्ष (५२-१)

श्री प्रतिबोधक श्रीशांति सूरि प्रगट हूआ । श्री सूरिये चक्रेश्वरी १ पञ्चावती २ ना साहाज्य थकी छवठण (?) पाणि वि० सं० १०९१ वर्षे सातसें श्रीमाली गौत्रने धुलिकोट पडतो कछो । एतलि श्रीसंव रक्षक, उत्तराध्ययननी वृद्ध टीका आढार हजारना कारक, पुनः जीवविचार प्रकरणना कारक, कांनोहडी नगरइं विक्रम सं० ११११ वर्षे श्री शांति सूरिनो स्वर्ग हूओ । एहवइं वि० सं० १११७ वर्षे वडगछइं श्री चक्रेश्वरइं च्यारसया अनइं पनर राज कुमार प्रतिबोधा । पुनः धनपाल पंडिते श्रीरुषभ पंचा-शिका । १ । देशीनाम माला कीधी ।

३९ तत्पट्टे श्री यशोभद्र सूरि ।

लघु गुरुभाई श्रीनोमचंद्र सूरि ।

एहवइं डोकरा आ० गुरु श्री उद्योतन सूरि आशा लही श्री अशाहरी नगर थकी विहार करता श्री गुर्जरइं अणहल पाठणि आवी श्रीवर्द्धमानसूरी स्वर्ग हूया । तेहना शिष्य श्रीजिनेश्वर सूरि । पाठणि राजा श्री दुल्लभ-नी सभाइं कूर्चपूरगच्छीय चैत्य (५२-२) वासी साथी कांस्यपात्रनी चरचा कीधी । तिहां श्रीदशविकालिकनि चरचा गाथा कहीने चैत्य वासीने जीत्या । तिवारइं रा-जाश्री दुल्लभ कहै ए आ० शास्त्रानुसारे खरं बोल्या तेह थकी विक्र० सं० १०८० वर्षे श्रीजिनेश्वर सुरिइं खरतर विरुद लादो । तेहना सिध्द श्रीजीनचंद्र १ लघु गुरुभाई श्री अभयदेव सूरि २ । तत्पट्टे श्रीजिनल्लभ सुरि हूया । तिणि चित्रकूट पर्वति आवी श्रीमहावीरनओ छठओ कल्याणक परुष्यो । पुनः दोढसो, छयासीया ग्रंथ नीप-जाव्यो । एक शत अनि चौत्रसि बोलइं करी खरतर ग-छनी समाचारी थापी । जेहना शिष्य श्री जिनदत्त सूरि हूया । तेहनो संबंध कहइं छइं—

विक्रम० सं० ११३२ वर्षे जन्म । एहवि श्रीजय-सिंध दे राजा जन्म हूओ । वि० सं० ११४१ वर्षे दीक्षा । विक्र० सं० ११७० वर्षे सुरिपद । श्रीसूरिनइं तपस्वी जाणी चउसटी योगिणी, वावन वीर, पुनः पंच-

पार ए सदैव श्री गुरुनि भक्ति साचवई । एकदा श्रीगुरु विहार करता श्रीगुर्जर (५३-१) देशी वडनगरई आध्या । तिहां संव घणि भक्ति साचवई । श्रीसंप्रति निर्मापित श्रीमहावीर प्रासादि घणा स्नात्रि, अष्ट प्रकारी पुजा, अष्टोत्तरीई पंच शब्दा सदैव हूया । तिवारई मिथ्यात्वी वाडवई जैन महिमा जाणि कोइक त्रिवाडी वाडवने घरे डोकरी गो करेडी जर्णने मृत्यु पामी । देव थकी ते वाडवे गौ शव रात्रि एक द्वे मिली उपाडी लेई गुप्तपणई जिनघरे मूकी । सुप्रभाति शिष्य जिनदत्त दर्शनि आव्या ! प्रदिक्षणा करता गौ शव दीटो । तुरत आवी गुरुने कळो । गुरे उपयोग देइ जोयुं । मिथ्यात्वि व्यंतर पिण नही । मिथ्यात्वि वाडव जाण्यो । श्रीगुरुई देवघरनी मोटी आसतना जाणी वाचन वीर माहिलो पूर्णभद्र वीर तेळ्यो । ते हाथ जोडीं कहे कार्य कहे । गुरु कहई शासनोन्नति करौ । आ प्रासाद थकी छ मासनी अवधई ए शव सजीवन करी प्रगट पणे काडो । किसई जेह जीव... नै अभयदान हुई । ते गुरुनई वचने देव गौ कलेवरई पडैठो । एतले देवघर थकी प्रगट पणि सकल वा (५३-२) डव तथा अन्य मनुष्य देशतां ते गो सिंग धुणावती जिहां त्रिवाडी वाडवनई घरेई शिष्यई देव शक्ति वत्सीनई हेते करी मिठि । स्तनि दूधपान ते वत्सीई कीधो । ते देधी सकल वडनगर वाडव हर्षित हुआ । माहोमाहि कहई—अनामुका त्रिवाडी ! आ किस्युं ? ते त्रिवाडी कहई—ए महा कोइक देव शक्ति । नगरई वार्ता हुई । ए जैन-चार्य महान्नाय धारक । पुनः अत्र गौ १ अनई वत्सी २ ए विहुं जीवने अभयदानना दातार कृपावंत दयावंत जाणी सकल मिथ्यात्वि श्रीगुरुने नग्या । श्रीजिनशासननी उन्नति हई । एतलई नाम तो श्रीजिनदत्त सूरी पिण गौ १ वत्सीने २ अभयदान देवे थकी उपगारी हूया, तेह थकी सकल मनुष्ये वडनगरे मिली श्री जिन दत्तने 'उपगारी सूरी' ए बीजो नाम कळो । पुनः अण-हिल पत्तन पार्श्वे श्री वायड नगरे श्रीगुरुई वायड ज्ञाती-या घणा गृहस्त प्रतिबोधी जिनधर्म वासित कीधा । पुनः श्री सूरीई वृद्ध सिंधु देशी उंचा (५४-१)

नगरे पंचनदीई मध्य भागई सैयद मलेछनई वादई जीत्या । तिहां घणा जोडचा क्षत्रीय प्रतिबोधी आढार गौत्र उपकेस ज्ञाती कीधा । ते परम जैन धर्म वासीत हुआ । श्री जिन शासनई शौभिनीक ए सूरी कहीवाणा । श्री गुरुना नाम स्मरणि दुखार्ति विलय जाय । अनुक्रमि श्री कुमारपाल राज्ये विक्र० सं० १२११ वर्षे श्री सूरीनई स्वर्गा हुआ ।

इति जिनदत्त सूरी संबंधः

पुनः एहवई श्री मरुदेशी श्री फलवर्द्धिपुरी तर्थिनी उत्पत्ति, ते कहै छै । पुनः नांणावाल गछै श्री मानदेव सूरी विहार करता फलवर्द्धिपुरी चुमासुं रह्या । तिहां ओ० गुरुड गौत्रि श्रे० पारस नामे गृहस्थ रहै छै । ते मद्रक परिणामिं करी निरंतर श्री सूरी वादई । एकदा ते पारस श्रेष्ठी गांस बाहिर कार्यार्थि, लघु बोरडीनी जालि वृक्ष मध्ये कांइक नीला अनि कांइक सूका म्लान फूलई करी पूजित एहवओ पाषाणनो ढीगलो देधी, गुरु श्री मानदेवनई आवी पुछ्युं (५४-२) जे ए दृषद सदैव पूजि देखुं छुं । ते माटे अत्र स्थानिके काई आश्चर्य दिसै छई । तिवारी श्री सूरी पारसनई कहई—ए दृषद पिहुला करओ । तिणे पारसे गुरु आज्ञा थकी ते दृषद वेगला भिन्न भिन्न कीधा । तेतलई श्री पार्श्व बिंब दीटओ । पासने अधिष्ठायाक प्रगट मनुष्यने शब्दि कहई—जे प्रासाद करावी पूजा करजे । तिवारई पारस कहई द्रव्य नही । अधिष्ठायाक कहई श्री पासना मुष्ठाथी समु प्रभाति स्वर्णना अक्षतनो ढिगलो निरंतर व्यय प्रमाणे हुस्यई । ते द्रव्ये प्रासाद नीपजावजे । पिण ए वार्ता काई आगलई न कहेवी । ते पारस श्रेष्ठी अंगीकार करी घरे आवी श्री गुरुने बिंब प्रगट हुआनी वार्ता कही । तिवारई ते अधिष्ठायाक आराध्यो । तिवारई ते देव आवी गुरुन कहई—पहिला इणि पुरि इणि टिकाणे संप्रति नृपकारक पार्श्वनाथनो प्रासाद हुंतो । ते कालना योगी जज्जर हई क्षय हुआ । ते बिंब ए श्री पासनो प्रगट हई । श्रे० पारसनई दर्शन दीधो । बीजई दिने देवक (५५-१) थक प्रमाणे स्वर्ण अक्ष-

तनो ढिगलो प्रत्यक्ष साचओ देवी श्रे० पारसई
प्रासाद नवो प्रारंभ कीधो । मूल मंडप १ रंगमंडप २
नृत्यमंडप ३ सर्व निपजाव्यु । द्वार कोट निपजाव्यो ।
तेहवे एक दिनें स्वपुत्री पुछ्युं—ए द्रव्य तुम्हे किहा
थकी लावओ छओ ? इम वार ३ पुछै । पारस श्रेष्ठिइं
पुत्रीनई भद्रक पणई यथास्थित कछुं । तिवारई अवि-
ष्टायकई द्रव्यनी वार्ता प्रगट करी जांणी स्वर्णाक्षत
द्रव्य बंध कीधो । तिवारई प्रासाद एतलो रख्यो । तिवारई
श्रीमानदेव सूरिईं श्रे० पारसना आग्रह थकी वि० सं०
१११८ वर्षे श्री फलवर्द्धि नगरे महा महोछवई श्री
पास बिंब थाप्यो । यदुक्तं—

श्रोमत् पार्श्वजिनाधीशः फलवर्द्धिपुरस्थितः ।

प्रणम्य परया भक्त्या सर्वाभीष्टार्थ साधकः । १ ।

इणिपरै स महिम्न श्रीफलवर्द्धि तीर्थ प्रगट हुआ ।

४० तमट्टे श्री मुनिचंद्र सूरि ।

श्री सूरिना उपदेश थकी वि. सं. १११५ वर्षे श्री
दधिपद्रई वायट ज्ञातीय दो. अंबराजई श्री शांतिनाथनो
बिंब था (५५-२) प्यो । पुनः श्री सूरिना उपदेश
थकी श्री सीरोही नगरे वि. सं. १११७ वर्षे विज्जापान
सगोत्रि(?)चहुआण श्री पृथ्वीराज हुआ । श्री सूरिई पास्की
सूत्र ग्रंथ नीपजाव्यो । एहवई वि. सं. १११८ वर्षे श्री
अभयदेवसुरी प्रगट हुआ ।

श्री अभयदेवसूरिनी उत्पत्ति कहई छई ।

मेदपाट देशी बडसह ग्रामई तूंअर सगो नामि राज-
पुत्र रहैं छै । तिहां कौटिक गछें खरतर विरुद धारक
श्री जीनेश्वर सूरि विहार करता तिहां आव्या । श्री सूरि-
नई देवी सीरोही (सगो ?) नम्यो । श्री गुरुई भव्यात्मा
जाणि उपदेश कछ्यो । सांभली वृज्यो । तत्काल दीक्षा
लीधी । जाग्य जांणी आ० पद देई श्री अभयदेव सूरि
नाम दीधु । अत्युग्र षट् विगयना त्याग थकी पूर्व कर्मा-
नुसारं देही कूष्ठ हुआ । श्री सूरि पूर्वोपार्जित कर्मे
अहियासता थका गुज्जरात देसि भाणपुर गामि आव्या ।
बडवृक्ष हेठलि रात्रि सुतां सुप्रमां तप लब्धि थकी
अर्धनीसाई सासन देवी कहई—वृक्षेश्वर ! जाग्र छो ?

ते देवीवांणी सांभली सूरि कहै—रोगग्रस्तनई नित्रा
किहां थ (५६-१) की ? । एहवा आ० नी वांणी
सांभली शासन देवीई वालीका स्वरूप भरी आवीनई
आचार्यनई करई जिमणै हाथै सूत्रना कोकडा नव देई ।
मुझ देही समाधी हूई उबेलीस्युं । ते सांभली श्री सर-
स्वती कहई सेढी नदीनई कंठी पलास वृक्ष हेठई
चीकणी भूमिका छई । ते अहिनाणई पहिलां श्री नागा-
र्जुन योगीई विद्यासीधीई भूमंडारित बिंब श्री थंभण पास-
नओ समहिम्न छई । तिहां तुम्हे जाज्यो । श्री थंभण
पासनी स्तुती करज्यो । कीर्तना करतां ते बिंब सद्य
प्रगट हुसई । तेहना स्नाननई जलि सकल रोग ए देह
थकी जास्ये । पिण कोकडा नव तुम्हे उबेलज्यो । इम
कही देव्या श्री शारदा स्वस्थानिकई गयां । तेहना वच-
नने अनुसारई गौदुध चीकणी भूमीनई अहिनांणी खाखर
वृक्ष हेठली जाई श्री अभय देवाचार्य उभा रही श्री
थंभण पासनी कीर्ति तद्रूपि जयतिहुण बलि ई ' फणि
फण फार कुरंत रयणकर ' १७७० ए काव्य सतरमु कहि-
ता श्री पास बिंब (५६-२) भूमिका थकी प्रगट
तत्काल हुआ । श्री संधि स्नात्र ओछवई श्री पासना
अभिषेकनओ जल सुच्छिपात्रई भरी गृहस्थि श्री आचा-
र्यनी देहीनई छांटवि करी गुरु अंग थकी सकल रोग उप-
द्रव सम्या । देह तप्तसुवर्णोपम हूई । महोछव मंगल
जय शब्द हुआ । तिणहीज टिकाणई सेढी नदी-
नई तटि थंभणपुरनाभे गाम थाप्यो । प्रासाद नीप-
जावी वि. सं. १११९ वर्षे श्री अभयदेव सूरिई थंभ-
णपुर प्रासादि श्री पासजी थाप्यो । तिहां थकी विहार
करता श्री अणहिल्ल पाटणि श्री पंचाश्वर पासने जूहारी
चोमासं रख्यो । रहितां थकां एकदा गुरुने शासन देव्या
इत नव सूत्रना कोकडानो उपयोग आव्यो । तिवारई
श्री सूरिई वि. सं. ११२० वर्षे भगवती प्रभुष नव अंग
सूत्रना जे सिद्धान्त तेहनी टीका नीपजावी । एहवै श्री
थंभण पास प्रगट कार वि. सं. ११४५ वर्षे श्री गोप-
नगरे आ० श्री अभयदेव सूरि स्वर्ग हुआ । तेह पछी
(५७-१) केतलेक वर्षे गुर्जर देसी यवनराज हुआ ।

तिवारई श्री सकल संवि मिली सप्रभाव विं व जाणी वि. सं० १३६२ वर्षे श्री खंभायत नगरे सुठिकाणे धणै यत्तिन श्री थंभणापास थाप्या । नीलुप्पल समान नील वर्ण देह धारक सकल भुत्रोपद्रववारक ते विं व आज लगानि सप्रभाव छई ।

उक्तंच—जयत्यसौ स्तंभनपार्श्वनाथः

प्रभावपूरैः पूरितं सनाथः ।

विघ्नसम्बन्धवतरणैव येन

कुष्ठोपतापोऽभयदेव सूरि ॥

स्फुटीचकाराभयदेवसूरि—

योभूमिमध्यस्थितमूर्ति सिद्धं(?)॥ १ ॥

इणि परि आ० अभयदेव सूरि हूता हुआ ।

इति आ० अभय देव सूरि संबंध ।

पुनः एहवई वि. सं. ११५२ वर्षे श्री जयसिंह देवि श्री सीद्धपुर नगर वसाव्यु । इग्यार मालई करी श्री रुद्रालय थाप्यो । पुनः श्री सुविधिनाथ नवमा तीर्थकर-नओ प्रासाद नीपजाव्यो । स्व दर्शन १ अपर दर्शन २, पोषी धणुं सुकृतई द्रव्य कीधो । वि. सं. ११५४ वर्षे वृष तटाक १७ (५७-२) कराव्या । ४१ जलनी दीर्घ वापीका निपजावी । ६१ कुंड बंधाव्या । ६७ लघु तटाक, दर्भावती, सहेली, झंझुवाडा प्रमुष नगरे गढ बंधाव्या । लघु वापिका १०२१, विश्राम थानीक १०६८, देव देव्या यक्ष प्रासाद एक लक्ष निपजाव्या । एहवई गुज्जरे अणाहिल पत्तनाधीश सोलंकी श्री जय-सिंह देव राज्ये श्री कोटिक गछे, चंद्र कुले, वज्री शाषाई आ० श्री देवचंद्र सूरि तेहना शिष्य आ० श्री हेमचंद्र सूरि प्रगट हुआ ।

हवई श्री हेमचंद्राचार्यनी उत्पत्ति कहै छै ।

गुज्जर देश धंधुकि नगरई भोट जाती गोत्री साचओ रहै छै । तेहनी स्त्री चंगी नामि । तेहनओ पुत्र चंगेद्व नामि छै । तिहा विहार करता आ० देवचंद्र सूरि आव्या । श्री सूरिनो धम्मोपदेस सांभली तिणई चंगेद्व नामि वणिक्पुत्रे गुरु संयोगे परम श्रावक हूओ । वि. सं. ११४५ वर्षे तेहनो जन्म । पांचमे वर्षे वि. सं.

११५० वर्षे दक्षिा लीधी । सोमदेव रुषी नाम दीधु । श्री गुरुनी कृपा (५८-१) थी अनुकमि गुरु श्री देव-चंद्र सूरि १ अनि शिष्य रुषी सोमदेव २ ए बिहू कलिजर नामि पर्वतई कोइक ओषधीनई सोधिवा जाई छई । तिहां मारगमां श्री मलय गिरि सूरि मिल्या । तिहां थकी कुमा-रिया गामे जातां थका तटाके बोधी वस्त्र भोतो दीटो । पन्ननी चीर देषो पूछोओ । तिवारी ते वस्त्रख्यालक गुरुने कहई—आ गामनो श्रेष्ठी तेहनीं पहिरवानो छे । तिहां चउमासि रह्या । केतलेक दीने ते श्रीमाली गृहस्थने पन्ननाना मुष आगिलई विद्या साधननुं रहस्य कहाँ । श्री जीन शासननो भक्तिने हेंते तिणे श्रीमालिई अंगि-कार कीथो । शुभ दिनई श्री रुषभ देव प्रासादे भूमिग्रहं श्री देवचंद्रसूरि १ श्री मलयगिरी सूरि २ रु० सोम-देव ३ ए त्रिहू साधु दिगंबर हई काउस्सगे रह्या । सन्मुखि नग्न पन्ननी स्त्री उभो रही । तेहनो स्वामी ग्राम श्रे० ते नग्न खड्ग हाथई झाली लेई श्री गुरुने पासई आवी साहस धैर्य धरी उभो र (५८-२) छो । गुरुई गृहस्थ-नई कह्युं—ध्यान थकी चुकै तेहना मस्तकई तत्काल खड्ग दीजे, विलंब नही । इम विधि विद्या साधतां साहसीक धैर्यपणो देषी ते देव इग्यारमई दिने आवी कहई 'तूठो, वर मांगि' । तिवारई गुरु श्री देवचंद्र सूरिई वीर ५२ वसिनओ वर माग्यो । श्री मलयगिरी सूरिई सिद्धांतनी टीका करवानो वर माग्यो । अनि रु० सोमदेवि राजा प्रतिबोधवानी शक्ति मागी । त्रिहू साधुने ते देव वर देई अलोप हूओ । गृहस्थने कोटी द्रव्यनी प्राप्ति हुई । तिहां थकी देवदत्त वर लेई श्री मलयगिरी सूरिई मालव देशे विहार कीधो अनि गुरु श्री देवचंद्र सूरि १ अनि शिष्य रु० सोमदेव २ ए बिहू गुरु शिष्य श्री गिरि-नारि नेमीश्वरनी यात्राई दर्शन करवा गया । तिहां मारगे कोइक गामि एक वाणिक दरीद्री रहई छे । पहिला तेहनई माता पिता महा श्रीमंत हूता । तेहनी प्राति तणे वणिके घरनी पुनः.....थकी खंणीने तिहा थकी द्रव्य प्रग (५९-१) ट कीधो । व्यंतराधिष्ठिते सेवतरा प्रगट हूया । तेह थकी घरने मध्य भागई दि-

गले कीधो छे । प्रत्याक्षि लीहालानओ समुह छै । तिणे समयइ बि पोहरै मध्यानइ श्रीगुरु अनि शिष्य तेहनइ बरे आहारनइ अर्थि गया । तिणे सूक्ष्मरत्न (?)दान दीधुं । ते आहार देखी सोमदेव शिष्य वार २ गुरु साहमी दृष्टि करी संशाइ समझावई पिण गुरु संशाइ न समझ्या । तेतलि वणिक समझ्यो जे ए रुषी महा भाग्यनो स्वामी जांणी उतावलो आवी तत्काल सोमदेव रुषी प्रति बि हाथि उपाडी सेवलांना ढगला उपरि बइसाज्यौ । एतले ते गृहस्थना पुन्यनइ योगइ ते सेवलांना समुहना ढगला थकी २० सोमदेवनी दृष्टिना प्रभाव थकी ते व्यंतर नाठौ । एतलें वाणिकै साक्षात् प्रगटपणे सुवर्ण ढगलु दीठौ । तिवारे ते गृहस्थे घणा आग्रहे गुण निष्पत्ति श्री गुरुनइ वीनती करी वि० सं० ११ ६६ वर्षि २० सोमदेवनइ श्री गुरुइ आचार्य (५९-२) पद देई श्री हेमचंद्र सूरि नाम दीधुं । वि० सं० ११ ६७ वर्षि गुरु श्री देवचंद्र सूरि स्वर्ग हूओ । एहवइ अनेक ग्रंथ कारक श्री मलयगिरिसूरी स्वर्ग हूओ ।

श्री मुनिचंद्र सूरि जावजिव लगइ छ विगायना नियम धारक श्री सूरिइ सेरट देसि प्रासाद बिब प्रतिष्ठया । सुमतादि चारित्रइ समर्थ यतः—

संविप्रमौलिविकृताश्चसर्वा—

स्तत्याज देहेप्यममः सदा यः ।

विद्वद्दिनेयाभिवृत्तप्रभावः

प्रभागुणे यः किल गौतमोऽयं ॥ १ ॥

अग्रहयेश (११ ६८) मितेऽब्दे

विक्रमकालाद्दिवंगतो भगवान् ।

श्रीमुनिचंद्रः मुनीन्द्रा

ददातु भद्राणि संघाय ॥ २ ॥

४१ रत्नदे श्री आजितदेवसूरी ।

लघु गुरु भाइ सकल वादी मुगट विरुद्ध धारक श्री वादि देव सूरि २ । ए बिहू गुरु भाई । ते मध्ये बडा गुरु भाई ते पड़धर अनि लघु भाई ते गहनी मर्यादाना सार संभालिना करणहार । वि० सं० ११ ६८ वर्षे निवृत्ति कुलि श्री महेंद्र सूरिना उपदेश थकी बोवा बि (६०-१)

दरे श्री मालि ज्ञाति नांणवडी सा० हीरइ श्री नववंडा पार्श्वनाथनो बिब भराज्यो । वि० सं० ११ ७७ वर्षी श्री नागुरी शाषा कहिवांणी । श्री अजित देव गुरु प्रति गुरु वाणि रंजित थको अणहिल पत्तनाधीशः सो० श्री जयसिंह देव निरंतर त्रिणं प्रदिक्षणा देइ वादेई । श्री सूरि पश्चिम दीसी देवकै पत्तनइ श्री जिन शासनइ सोभा कारक हूया ? अनि लघु गुरु भाई श्री बादिदेव सूरि तेहना शिष्य श्री रामचंद्र सूरि, तिणि स्नात विधि प्रगट कीधी ।

तेहवइ श्री मरुदेशी जीराउली तीर्थनी उत्पत्ती हुई । आवूनी पार्श्व जीराउली गामइ बोसिरगोति श्रे० श्री धांधल रहै छइ । तेहनी गौ संहली नदीनइ कांठइ बोरडीनी जाल मांही सीमाडे चरवा जाई छे । तिहां दूध झरइ । संध्यासमयइ ते गौ वाणिक बरे दूध न दीइ । तिवारइ ते धांधल गृहस्थ जाणइ जे कोई सीमइ दोहीने दूध लीइ छै । तेहनी भ्रांती तेणे संघाते पुत्रने मोकल्यो । जिहां गौ चरइ तिहां पृथ्वीनइ ठिकाणि दूध करी गई । ते देवी पुत्र बरे आवी (६०--२) दूध झरण वात पिता प्रति कही । तिणइ धांधलइ आश्चर्य जांणी ते दूध झरण भूमीका षणी । एतलइ घणा कालनी श्री पास मूर्ति प्रगट हुई । एतलइ अभिष्टायकै स्वप्न दीधो, ते मुझने जीराउली नगरइ थाप्यो । तिवारइ धांधलइ प्रासाद नीपजावी महोत्सवे वि० सं० ११ ९१ वर्षी श्री पार्श्वने प्रासादे थाप्या । श्री अजितदेव सूरिइ प्रतिष्ठया । यणा दिन ताइ श्री पार्श्वनाथनी भक्ति साचवतो श्रे० धांधल सद्गतीने भजनार हुओ । ते श्री पार्श्व परमेश्वर जे जीरापल्ली नगरइ रह्या । सकल भक्ति लोकनी वांछा-पूरक मरि उपद्रव निवारक सप्रभाव तीर्थ हुओ ।

यतः—प्रबलपि कलिकाले

स्मृतमपि यन्नाम हरति दुरितानि ।

कामितफलानि कुरुते

रा जयति जीराउलीपार्श्वः ॥ १ ॥

इणि पारे श्री जीराउली पार्श्व उत्पत्तिः

पुनः वि० सं० ११ ९१ वर्षी दीली नगरे विह्वली

पठाण आव्या । चहूआणनइ काढ्या, म्लेच्छाण हूओ ।

हवइं श्री देव लोडण पास तिर्थनी उत्पत्ति कहै छै ।

गुज्जर देसि सेरिसा नगरें नागिंद्र गछइं श्री देवेंद्र सूरि शिष्य सहित विहार करता आव्या । पिण गुरु शिष्य थको (६१-१) वीराकर्षण विद्यानी पुस्तिक गुप्त पाणि राखइं । एकदा गुरु रात्रि निद्राइं आव्या । एतलइं एक शिष्ये तें पुस्तिका चंद्रमानइं उद्योति वांची । बावन वीर आव्या । कहि, किस्युं काम छै ? । ते शिष्य कहइं इणि पुरं जिन प्रासाद नही छइं ते माटिं पाछिम दिशि जैन कांति नगरी थकी श्री जिन दर्शननो आ घणो पुन्य जाणी तुझारी शक्ति इहां एक प्रासाद लाव्यो । तिवारें ते शिष्यना वचनैं वीर कहें अद्धारं प्राकम प्रभाति कुकट शब्द न हूइं तिहां लगण, शब्द पछी नही । शिष्य आज्ञा लही बावन वीर जैन कांति नगरी थकी रात्रि प्रासाद लेईं सेरिसा नगरइं आव्या । एहवें उंच थकी गुरु जाग्या । तिवारें आकासि कोलाहल, बावन वीर नो आण्यो प्रासाद श्री पासनो देखी चित्ते चिंतवइं ए किस्युं ? पुस्तिकानो उपयोग आव्यो । एतलि तिहां पुस्तिका नही । श्री गुरुइं शिष्यनां काम जाणी श्री च-
केश्वरी स्मरीनइं कहइं ए शिष्यने मालिम नही । रात्रि घणी छइं ते माटि तुमो कारिसा कुकट बोलावओ । गुरु आज्ञा थकी ते देवीइं तिमज कीधो । एतलइं प्रभात हूइं जाणी वीर स्वस्थानकि (६१-२) प्रोहता । एतलइं प्रासाद तिहांज रख्यो । तेह थकी वि० ११...वर्षे सेरिसा नगरइं श्री लोडण पासनी थापना हुइ । आ० श्री देवेंद्र सूरि तिहां थकी विहार करी अणहील पत्तनइं पंचाश्वरो प्रणम्या । इति सेरिसा तीर्थ उत्पत्तिः ।

४२ तत्पट्टे श्री विजयसिंह सूरि ।

चारित्र चूडामणी विरुद रघता विचरि । एहवइं सो-
लंकी श्री कुमारपाल प्रगट हुओ । तेहनी उत्पत्ति कहइं छइं ।

गुज्जर देसि अणहिल बाडा पाटण पासे देइथली नग-
रइं सो० श्री त्रिभुवनपल भार्या वाधेली कास्मीरी । पुत्र पांच, ते माही कनिष्ठ कुमारपाल नामी तेहनो वि.सं. ११७७

वर्ष जन्म हुओ । विक्रम सं० ११९७ वर्षी श्री धंभायते श्री सूरि मुषे भर्म्मोपदेश लख्यो । वि.सं. ११९९ वर्षे कुमार-
पाल टीको हूओ । रतलइं गुरुने वणइं ओच्छवइं शा-
लाइं पधराव्या । सदेव व्याख्यान सार कांडक सुकृत कहो । तिवारें सूरि कहीइं

दीर्वायुः परं रूपमारोग्यं श्लावनीयता ।

अहिंसायाः फलं सर्वं किमन्यत् कामदेवसा ॥ १ ॥

एहवा वचन श्री गुरुनां सांभली चउमासइं जी-
(६२-१) वाकूल भूमिका जाणी गुरु मुषे कुमारपालि नियम लीधो जे चउमासे सैन्य चढाइं युध न करवओ । ते वार्ता केतलेक दिनें दिह्यो नगरइं म्लेच्छइं सांभली । तिहां थकी सैन्य आवी अणहील वाडें उतय्यो । सहिर पाषति गढ कोट नही तिवारि कुमारपालि गुरु विनव्या-
सैन्य १ अनइं युद्ध २ नो तुझ मुषइं माहइं नीयम छइं । सूरि कहइं धर्म्म थकी कुशल हुसइं । श्री सूरिइं कंठेश्वरी पादर देवी स्मरीनें कहें जिन शासनइं ए राजा नियम धारक छें तेह थकी परचक्रनो उपद्रव्य निवारो । ते गुरु आज्ञा लही देव्याइं रात्रि निद्राइं सुतां म्लेच्छनइं उपाडी कुमारपालना महेलमां लावी मुंख्यौ । प्रभाते जागी उठयो । स्व सैन्य अनुचर नही । एतलइं चढति दिनइं राजबिनइं अनुचरें दंतबावन निमित्तें पावन जलसंपूर्ण पात्र अंचलो लावी दीधो । ते देवी मुगल कहइं—ए कुण स्थान ? तूं कुण ? ते अनुचर कहइं ए राजा श्रीकुमार-
पालनओ मंदिर । हुं तेहनो सेवक । ते मुगले सेवकना वचन सांभली मनस्युं विचारइं—हुं एहनो राज्य लेवा आव्यो छुं, पिण सांकडें हू आण्यो इण (६२-२) इं, अनइं एह महा भाग्यनो स्वांमी मुझस्यु मैत्री वांछइं छइं । एहना पीर पिण साचा छइं । तओ ए राजान-
ओ हुं मित्र । तिवारइं मुगल १ अनि कुमारपाल २ विहू मित्र हूइं माहो माहि भेट आपि पीराण पत्तन नग-
रनो नाम देइ, कुमारपालनइं स्वधर्मि दृढता पणुं १ अनि उपगारी पणुं २ देवी प्रसंसा करतो दीह्यो नगरइं मुगल पुहतो । श्री जिन सासनइं महिमा हुओ । गुरु कीर्ति हूइ । एतलइं विक्र० सं० १२०७ वर्षी सो० श्री कुमा.

रपाले अठार देशि अमारि पलावि । हवे ते अठार देशना नाम यथा—

कर्णाटे १ गुर्जेर २ लाटे ३ सौराष्ट्रे ४ कच्छ ५ सौंवे ६ उच्छायां ७ चैव भंभर्या ८ मारवे ९ मालवे १० तथा ॥ १ ॥ कौकणे ११ च तथा राष्ट्र १२ कीर १३ जालंधरे १४ पुनः । पंचाले १५ लक्षमेवाडे १६ दीपे १७ काशी १८ तटे पुनः ॥ २ ॥

मारि शब्द एहवओ मुवि कहिवई करी चउविहार उपवास एक करई । सकल प्राणि व्याणो पाणी पीई । पुन वि० सं० १२०९ वर्षि हेमी व्याकरण श्री हेमाचार्ये प्रगट कीयो । वि० सं० १२११ वर्षि सम लक्ष मनुष्ये श्री सिधाच (६३-१) ली संवपति हूओ । वि० सं० १२११ वर्षे लंडआ गाथापतिनई दया पाल जाणी सांडेरिया विरुद दीधो । वि० सं० १२१३ वर्षे श्रीमाली मं० बाहड देई श्री सिधाचलई चउदमो उद्धार नीपजाव्यो । वि० सं० १२१६ वर्षे बंवरगढ थकी श्री शांतिपूजाने नूतन वस्त्रार्थि शालविना सात हजार घर पाटणी लावी वसाव्या । वि० सं० १२१८ वर्षे श्री हेमाचार्य अमावस्यानी पूर्णिमा देषाडी । वि० सं० १२२१ वर्षे तारणगीरीई श्री अजित जिन बिंच थाप्यो । तिणहीज वर्षे सातसे लेखकने द्रव्य आपी एकवीस ज्ञानकोश लिखाव्या । न्याय बंटा सदैव वाजई । श्री गुरु उपदेशि चउदशत अनि चुमालीस, ८४ मंडप सहित प्रासाद नीपजाव्या । पुनः एकवीस शत जीर्णोद्धार नीपजाव्या । एकदा मं० बाहडदे श्री गुरुने चीनती कहें जे नवीन प्रासाद नीपजावई पुण्य किंवा जीर्णोद्धारना काम । एहवुं मंत्रीउं वचन सांभली श्री सूरि कहई । यतः—

नूतन श्रीजिनागारविधाने यत्फलं भवेत् ।

तस्मादष्टगुणं पुण्यं जिर्णोद्धारं विवेकिनः ॥ १ ॥

एहवओ गुरुवचन सांभली मंत्रीई पन्नरशत जीर्णोद्धार निपजा (६३-२) व्या । तेमांहि प्रथम जीर्णोद्धार वि. सं. १२२० वर्षे श्री घृगुकळे श्री शकुनिका विहारनो कीधो । श्री गुफता साहज्य थकी । पुनः इणहीज वर्षि

आगिम गछ हूओ । पुनः एकदा कुमारपालने रात्रि सूतां थकां पूर्वि बाळावस्ताई अभक्ष भक्षण खावओ छई तो गुरु पासई वारवत उच्चयां, ते मांसनो स्वाद दाढामां उपनो जाणी चितवई अभक्ष भक्षणई संभरवई खंडित हूओ । प्रभांत गुरु वांदि पूछिओ । तिवारई गुरु कहई—एहनी आलायणा तुम्हे बर्वास लक्षणा पुरुष छओ तेह थकी बर्वास बरो प्रासाद, बावनदेव कुलिका सहित निपजावओ । ए व्रत भंग हूआनी तुम्हने ए आलायण दीधी । ते गुरुवाणी अंगीकार करी स्वपिता तिहुयण पालने नामि तिहुंयण बीहार, बहुत्तरी देव कुलिका सहित निपजाव्यो । तेमांहि २४ बिंब रत्नमय, बिंब २४ स्वर्ण—पितलमय, बिंब २४ रुपमय, पुनः मुख्य प्रासादई एक सओ अनि पंचवीस अंगुल प्रमाणी अरिष्ट रत्नमय मूल नायक श्री रुषभंदव बिंब स्थापित, सकल देव कुलिका सुवर्ण कलसे युक्त जा (६४-१) गवी । निरंतर सत्तरभेदि, पुनः षट् पर्वि अष्टोत्तरी, जिनभक्ति हई । बिहूं टंक प्रतिक्रमण, ति टंक देववंदनक, साच वई । सूर्योदये स्वगृहई श्री शांतिनाथनई अर्चि बीतराग एकशत आवा नाम समरी पछी अठारसय कोटी ध्वज गृहस्थ युक्ति, तिहुंयणपाल विहारई, श्री रुषभंदव दर्शन करी, गुरु वांदि, उपदेश सांभली, बरो आबी, सदैव सातसिं सावर्भिक जीमाडी । पछी एक भक्त करई । मासे २ लक्ष सावर्भिक पोषि । प्रति वर्षि यात्रा सात सवा २ लक्ष मनुष्यई करवि ।

अथ द्रव्य संख्या, कोठार चार अवदित स्वर्ण भन्या । कोठार चार अवदित रूपि भन्या । कोठार १ मुक्ता फलि भन्या । कोठार १ नासाविवि रत्ने भन्या । पार्थ पाषाणता खंड च्यार । कोठार १ विद्रुमनो घंडे भन्या । १५ लक्ष कोठार पवीत्र धानईकरी भन्या । अथ सैन्य द्विपद संख्या—७२ सामंत । चारशत प्रधान । सातसे कोटवाल । १८ लक्ष पायक । एक लक्ष दूत । ११ हजार गज (?) । १२ हजार अंगमर्दक । १७ हजार सूयार । १५ दास अनि दासि । बिस्त्रि । अथ वउपद संख्या—११ लक्ष हय । ११ हजार (६४-२) पालवी । ५० हजार रथ ।

२४ हजार करम । १७ हजार वेसर । २२ हजार महिषा । दोढलाष वृषभ । एक लक्ष शकट । १५ सो कौतुक चडोल । इणि परि पूर्वभवपुन्ये भोगवें । पूर्व-लइ भवइ कोइक व्यवहारीयाने घरे कुमारपालनउ जीव चाकर हूतो । तिहां निर्मल श्रद्धा थकी नव कपर्दीकानां अढार फूल आव्यां । ते लेइ सिद्ध गरीइं श्री परमेश्वर-नइं चढाव्यां । तिणै पुन्येकरी १८ देशनी साहिबी भोग-वतो, श्री गुरु वचने सुकृत करतो, जिन सासन सोभा-वतो, थको दिन नगिमइं । एहवइं वि. सं. १२२९ वर्षि सार्ध त्रि कोटि ग्रंथ करता, कलिकाल सर्वश बिरुद धारक, अष्टादश देशाधिपति बोधक, श्री तारणगिरी तीर्थ थापक आ० श्री हेमचंद्रसूरी स्वर्ग हूओ । उक्तंचः—

सो जयइ बुद्धवाइ १ सिद्धसेनो जयउ खलु हरि-भदो । सिरी बप्पभट्टसूरी ४ पालितो ५ अभयदेवो य ६ । सिरीमलयगिरिसूरी ७ सूरी सिरीयसोभदो य ८ । सिरीहेमसूरीअ ९ अभि पवरथेरा जयंतु जुगपवरा ॥ पुनः वि. सं. १२३० वर्षि कलिकाल राजर्षि बिरुद धारक श्री जिनसासनुन्नतिकारक (६५-१) सो० श्री कुमारपाल स्वर्ग हूओ । यतः उक्तम्

दया धर्म्य सुबेलडी रोपीरुषभ जिणंद ।

श्रावककुलमंडप चडी सिंची कूमर नरिंद ॥१॥

श्री कुमारपाल संबंध ॥

हवइं श्री अंचल गछनी उत्पत्ती कहइं

वडगछ बिरुद धारक श्री उद्योतन सूरी । तेहने पाटी श्री सर्वदेव सूरी । तेहना लघु गुरु भाइ आ० श्री पद्मदेव सूरी १ । तेहना शिष्य श्री उदयप्रभ सूरी २, धर्मचंद सूरी ३, विनयचंद्र सूरी ४, गृणसागर सूरी ५, विजयप्रभसूरी ६ तेहना नरचंद्र सूरी ७ तेहना श्री वीर-चंद्रसूरी ८ तेहना शिष्य आ० श्री जयसिंह सूरी । ते आबूनी तलहटीइं दत्ताणि नगरें शालाइं रह्या छे । एहवइं तिहां ओ० वृद्ध द्रौण नामि सेठ रहिछइं । तेहनइं नाटी नांभी स्त्री छइं, तेहनइं गोदो नामइं बेटो छे । तेहनो वि० सं० ११३६ वर्षि जन्म हुओ । पुनः तिणे पुन्यने योगे वि० सं० ११४२ वर्षि श्री जयसिंहसूरी हस्ति दीक्षा

लीधो । तिहां प्रथम साधुनओ आचार ओलषवानइं हेति श्री दशवैकालिक सूत्र गुरु तेहने भणाविता हूया । भण-ता थका अध्ययन सातमानी गाथा छठी भणवा मांडी । (६५-२) ते गाथा—

सीउदगं न सेवेज्जा शिलावुठं हिमाणियं ।

उत्तिणोदगं तत्थ फासुयं पडिगाहिज संजइ ॥१॥

ए गाथानओ अर्थ गुरुइं भणाव्यो । ते अर्थ गोदें चित्तमाहि विचार्यो । पोशाल माहि ताढा सचित्त पांणीना भांडा भरया देषी गुरुनइं पूछे, श्री गुरुजी अन्नहा वा-हाई अन्नहा किरिया कहीइं । ए वचन सांभली गुरु कहें, सुशिष्य एह किरिया आ समयइं न चालि । तिवारि तिणै शिष्यै कहुं ए क्रिया करइं तेहनइं लाभ किंवा त्रोटो ? गुरु कहे—लाभ, पिण तेहने त्रोटो नही । एहनी गुरे योग्य क्रियापात्र तपस्वी जाणी उपाध्याय पद देइ श्री विजयचंद्र नाम दिधुं । तिणइं तिहां थकी गुरु वांदी आज्ञा लही ज्यार साधुसुं विहार कीधो । केतलेक दिवसे पावइ पर्वति आव्या । तिहां संप्रति नृप कारक प्रासादे श्री संभव देवनइं नमस्कार करी चउ विहार मासखमणे उपाध्याय काउत्सगि रह्या । मास संपूर्णि जितेंद्रिय तपस्वी पणइ जाणी महाकाली देव्या वांदी कहीइं—हुं तुम्ह उपरी प्रसन्न छुं । तुम्हो संवनइं कल्याणकारी छुं । मुझने संभारइं उपद्रव बेगलो करीस । पिण आज (६६-१) कृष्णाष्टमी छइं ते माटि मुझनइं अष्टमोइं दीनइं उपवासी तुम्हे संभारज्यो । ते देवी दत्तवर थकी उपाध्याय श्री विजयचंद्र पावागिरि पीठ थकी उतरी भा-लिज नगरइं आवी मासखमणने पारिणए यशोधन भणशा-लीनइं घरे आहार लीधो । एतलइं देवीनइं वर थकी मुख्य गृहस्थ यशोधन धनशाली हुओ । एतले पांचमा आरानइं योगी केवलीने अभावें करी आपआपणी स्व-ईछा थकी भव नवी क्रिया नव नवी समाचारी आदरी । एतलिं पोताना गुरुनी मूल समाचारी लोपीनइं, वि० सं० ११६९ वर्षि, श्री जयसिंह दैव राज्यै एकसओ अनिं सित्तर बोलनी परूपणाइं श्री विधिपक्ष गछनाम दीधुं । तिहां थकी केतलेक दीने श्रीविजयचंद्र उपा-

ध्याय विहार करता बड़णप नगरि आव्या । तिहां श्री श्रीमाली कोडि नामे व्यवहारीओ प्रतिबोधी स्व गछि कीधो । तिहां थकी विहार करता घणा गृहस्थने प्रतिबोधी दीक्षा देता पुनः श्रावि प्रमुखने दीक्षा देता थका पश्चिम देशे मंदाउर नगरइ आव्या । तिहां वि० सं० १२०२ वर्षि उ० श्री विजयचंद्रने सूरी पद हुआ । श्री आर्यरक्षित सूरी ना (६६-२) म दीधु । केतलाक चौमासा पश्चिम दिशि कीधा । तिहां थकी विहार करता श्री विधि पक्ष गछ विरद धारक श्री आर्यरक्षित सूरी गुजराति अणहिल पत्तभि पंचाश्वरनइ नमवा आव्या । तिहां शालवी गृहस्थनइ तंतुआ जीवनी उत्पत्ती देखाडी स्व गछइ लीधा । तिहां चउमासे रह्या । एहवइ बड़णप नगर थकी कोटी व्यवहारीओ कोइक कार्यर्थे पाटणइ आव्यो । तिहां देव दर्शन करी जिहां शालाई राजा कुमारपाल आ० श्री हेमचंद्रना मुष थकी उपदेश सांभलीइ छे, तिहां आवी सभा समक्षइ श्रीहेमचंद्रने वस्त्रांचलइ वांदइ । ते देखी राजा कुमारपाल कहइ—ए कुण गृहस्थ जे वीगर वांदणइ इम वांदइ ? ते सांभली श्री हेमचंद्र कहै—ए विधिपक्षीक । तिवारि कुमारपाल कहइ—ए वस्त्रांचलि गुरुनइ वांदइ छइ तेह थकी एहनो नाम अंचलिक कहो । एतलइ वि० सं० १२२१ वर्षि बीजु नाम अंचल गछ कहिवाणो । तिहां थकी श्री आर्य-रक्षित सुरि विहार करता श्री बड़णप नगरी आव्या । एहवइ सओ वर्ष आठ संपूर्णी (६७-१) वि० सं० १२३६ वर्षे श्री आर्य रक्षित सूरी स्वर्ग हुआ । एहवइ वि० सं० १२३६ वर्षे साठ पूर्णिमा प्रगट हुआ ।

इत्यंचलगच्छ उत्पत्तिः ।

तेहवइ गुजराति सोलंकी कुमारपाल राज्य छतइ एहवइ, सोरठ देशि, हल्लार खंडा, भद्रेश्वर नगरे, श्री मालि सा. सोल्हा भार्या खेति पुत्र सा० जगडु, तेह दरोद्री पणइ नगर मांही मनुष्यना कार्य करतो माता सहित काठिण उदर पूर्ण करे छै । एकदा तिहां विद्याधर शा-वाइ आ० श्री धर्ममहेद्र सूरी आवी चउमासी रह्या । एकदा एकादशीनई दिवसि सकल गृहस्थ प्रतिक्रमणइ

करी स्व २ नई घरे गया, पिण सा जगडुओ शालाई खुणे एक ठिकाणे अवकारी सुतो छइ । एहवइ आकाश थको एक तारानो पत्तन हुआ । एतलइ शिष्य कह्यो, श्री गुरु एह किस्युं ? तिवारइ गुरु कथु—पांचवर्ष लागटइ दुर्भिक्ष हुसइ । तिहा घणा जीवनो संहारनो मालिम हुआ । ते सांभली शिष्य कहइ—तिणे समयइ कोइ अभयदाननो देणहार हूसि किंवा नहि ? तिवारि गुरु कहइ—इसि नगरइ सा० जगडु श्रीमाली रहि छइ । हिवणां ते दरिद्रि छइ । पिण तेहना वृद्ध पिता श्रीवंत होता । ते पोताना पितानी घरभूमि षणइ द्रव्य काढी व्यापारइ धी द्रव्यनो वधारो करी नइ, घणा जी-वने रक्षक पणइ, जिन प्रासाद नापजावी, श्री सिद्धाचलें यात्रा करी, श्री जिनशासनिं आचंद्रार्क विध्यात् हूसि । ते गुरु वचन सांभली तिण जगडुइ गुरु वांदि तिमज कीधु । समुद्रनो व्यापार ते जेम-तुरीनी बुहरत—द्रव्य वधारी देशि २ द्रव्य मोकली, अन्न—उदक—घृत—गुड—खंड—साकर—तैल—प्रमुषनो संग्रह कराव्यो । ते वि. सं. १२११ वर्ष थकी वि. सं. १२१५ तांइ एवं वर्ष पांच सा० जगडु घणा जीवनइ अभयदाननो देणहार हुआ । श्री सिद्धाचल १ गिरीनारि २ श्री वेलाकालि ३ श्री नर्मदातटे ४ श्री अजयामेर ५ इत्यादि महादान शाला कीधी ।

दूहो—नोकारवाली मणि अडा० ।

पुनः कवीत—अडु सहस्स मुंड० ।

एहवो जगडुओ दानें उदार, उपकारी, गुण जांणी दुर्भिक्ष वृद्ध वाडव रूपि जगडुनी परीक्षा करी वाचा दीधी जो तुज मुझ मिलवो हुआ, मिताइ हूइ । ति(६८-१)हां थकी पन्नरो तरो वर्ष जे हूसे ते दुर्भिक्ष नहीं थाइ । इम कही दुर्भिक्ष पोतानइ थानकै गयो । श्रीमाली सा० जगडुओ पिण देव गुरुनी भक्ती साचवी घणा सुकृत करी सद्रतिनै भजनार हुआ । यनः

दानामृतं यस्य करारविंदे

वाक्यामृतं यस्य मुखारविंदे ।

कृपावृतं यस्य मनोरविंदे

स बल्लभः कस्य नरस्य न स्यात् ॥ १ ॥
 देयं देय सदा देयं अन्नदानं विचक्षणैः ।
 अन्नदातुर्यशो नित्यं जगद्भक्त्य यथादुर्गतं ॥ २ ॥
 इति श्रीमालि सा जगद् उत्पत्ति ।

४३ तत्पट्टे श्रीसोमप्रभसूरी ।

लघु गुरु भाई श्री मणिरत्नसूरी ।

ए बेहू गुरु भाई जाणवा । श्री सूरी उत्तम प्राणिने
 धर्मोपदेशनई कहिवई थकी उपगार करता विचगई ।
 एतलई प्रा० मंत्री वस्तुपाल १ लघुभाई मं० तेजपाल
 २ प्रगट हूया । तेहनो संबंध कहइ छई ।

वस्तुपाल तेजपाल संबंध ।

गुजरात देसि धुलका नगरई प्राग्वाट जाति कुंवरड
 गौत्रे सा० आसराज रहै छै । ते पाटणि वस्त्र व्यापारे
 आव्यो । तिहां हाटमांडी रह्यो । मालसुद गांमि व्या-
 पार करी । एकदा पंचासरा पासनी यात्रा करी धर्मशालाई
 चित्रावाल गच्छि आ० श्री भुवनचंद्रसूरी प्रति वादि बइठो ।
 एहवि तिहां श्रीमा (६८-२) ली ज्ञाती वणहर गौत्रे
 सा० आंवा, तेहनी स्त्री लक्ष्मी, तस्य पुत्री बाल विधवा
 कुंवर नांमी । ते श्री गुरुनि वांदि छई । एतलि गुरु
 वांदिशां थका श्री सूरीई वामकुक्षी तिल वर्ण देषी मस्तक
 धूणीओ । तिवारई पासे बेसी शिष्ये कहयुं श्री गुरु ए
 कीम ? गुरु कहे—एहनि कुक्षि युग्म पुत्र वस्तुपाल १
 तेजपाल २ नामि पुत्र वणा पुन्यना करणिना कारक हसिं ।
 तेहनो आचंद्रार्कि नाम रहस्यई । ते गुरु कथक वचन
 सा० आसराजी सांभल्युं । केतलैक दिवसे पूर्व कर्मना
 संचयना योगे थकी ते बिहूने संग हूओ । एतलि तिहां
 थकी ते बिहू पलायन हई मांडलि नगरई जाइ रह्या ।
 अनुक्रमि वि० सं० १२६० वर्षि वस्तुपालनो जन्म
 हूओ । पुनः एकसओने पंचास पलनई अंतरे तेजपाल
 जन्म हूओ २ । तिणें आसराजि पाहिला गुरि नाम कद्या
 हुंता तेहीज नाम दियां । एहवि मालव देसि नलवर
 नगरई शालिकुमार प्रगट हूओ । तेहनई मनुष्य ढेलो
 नांम कहे छै । राजा श्री वीरभवलनई राज्यई पुनः वि०
 सं० १२४१ वर्षि लाषो फुलाणी प्रगट हूओ । एतलि

वस्तुपाल १ तेजपाल (६९-१) २ मांडलि नगरई वर्ष
 पांचना हूया । तिवारि तिहां मनुष्यज्ञात पूछि । एतलि
 तिहां थकी आसराज पछिम दिशि जाई देवकई पत्तनई
 रह्यो । तिहां मनुष्य बालक मोटा तेजवंत देषी गांम
 ठिकाणुं पूछई । तिहां थकी एतलें घोडिआल गांमि
 पोताने देशि आवी रह्या । तिहां वर्ष आठना बि बालक
 हूया । तिवारई घृत कूपिकानो व्यापार करई । एहवे तिहां
 श्री भुवनचंद्रसूरी विहार करता आन्या । सा० आस-
 राजई कुंवर स्त्रीई ओलख्या । गुरुई बि बालकने पुनवंत
 जांणी तिवारई श्री गुरुई वि० सं० १२६९ वर्षि वस्तुपा-
 लनई जिनशासन किर्ति कारक उत्तम योग्य जांणी अंवि-
 का १ अनि कवड यक्षनओ २ वर दीधो । गुरुई
 विहार करतां तारणगिरि श्री अजितनाथनी यात्राई गया ।
 केतलैक दिनें सा० आसराज तिहां थकी स्त्री कुअर युक्त
 बि बंधव लई धवलकई नगरे आवी रह्या । इहां थकी गुरुदत्त
 वरनई महिसाई दिनें २ व्यापार थकी उदयवंत हूया ।
 एहवई विक्र० सं० १२७४ वर्षे वस्तुपालने ललतादेस्युं
 पाणी ग्रहण हूओ १ पुनः भ्रातृ तेजपालने अनोपदेस्युं
 पाणिग्रहण हूओ (६९-२) २ । एहवे माता कुअरदेनो
 स्वर्ग हूओ । दिवस इग्यारनई आंतरई पिता सा०
 आसराजनो स्वर्ग हूओ । एवं वर्ष १८ व्यापारे हूया ।
 तिणहिज वर्षि अंवि का—कवड यक्षनी कृपा थकी राजा
 श्री वीरभवली वस्तुपालने वणा आग्रहि मंत्रि पद दीधो ।
 तेजपालने भंडारी पद दीधो । अणाहिल पाटणे आगार
 निपजानी तिहां रह्या । तेतले तिहां भंडारी पद तथा
 मंत्री पदनई तिलक अवसरि मंत्री वस्तुपाले ज्ञाति त्रिस
 पाटण माहलि पोषतो हूओ । एहवे पाटण नगरश्रेष्ठीने
 घरे भवीतव्यना योग थकी अजाणपणे नुहतरो वीसरयो ।
 ते सेठनो पुत्र वर्ष १३ नो ते सामान्यपणा थकी वी
 तेल हलद्र हीम्बा बेची चिहुं पुहरे बरे आव्यो । एतलें
 माताने रुदन करती दीठी । ते देषी पुत्र कहें—ए किम् ?
 तिवारे माता कहें—आपणई घरे सुहुतर नही । अनि
 राजमंत्री भाग्यवंत हूओ पिण ए छिद्र सहित छई ।

वयोवृद्धास्तपोवृद्धा ये च वृद्धा बहुमताः ।

सर्वेपि धनवृद्धानां द्वारे तिष्ठति किंकराः॥१॥

इम विचारी तीणइं वृद्धाईं बेटा आगलि कहै—आस-
राज प्रागवाट सा०, कु (७०-१) यर बाल विधवा श्री-
माली, मंली तेहना पुत्र, मोटो छीत्र ए छइं । ए वात
पुत्रने सवली कही । ते सांभली बेटाने हर्ष हूओ । एतले
जिहां समय साजनो भोजन करइ छे मुख्य गृहस्थ हर्ष
मई बेटा वार्ता करइ छे, तिहां तिणे आवी चोरासी
साजनानी आशा करी, बिहाथ जोडी, माताईं कही जे
विपरीत वात, तेहनी वीनती सकल साजानानइं कीधी ।
तिवारइं तेहनो साजनो कहइं—रे मुग्ध ! तुं कुण घर आ
पत्तने मुख्य हुई ? ते ए कीसी वात कही ? लाजतुं
नथी । एतले ते कहे मंत्रीनी उत्पत्ती सवली ते वृद्ध
गृहस्थ आगलि प्रकासी । सांभली सकल लज्जावत
हूआ । चितइं संदेह पड्यो । सकल साजनइं तेहनी
माता वृद्धा पूछी । तिणे कहयुं मुख बरइं नुहतं नही,
अनि तेहने घरे तुम्हे द्रव्ये गया । पिण तुम्हे सकल
साजनो जाइ बरुडी गांसी जे एहनी उत्पत्तीना कारक
श्री भुवनचंद्र गुरु सत्य गौत्रीयाने पूछ्यो । तिणे साजने
वृद्ध गुरु पुछथा । तिवरे श्री गुरुइं यथार्थ कय्यो । एतलि
ते पाटणि आव्या । मंत्रीनी वात मांहो मांही कहीवइं
नगरमां तथा अन्य गामि वि (७०-२) स्तरि । एतले
तिहां थकी वि०सं० १२७५ वर्ष मंत्री वस्तुपाल ? तेज-
पाल २ थकी प्रागवाट लघुशाखा प्रगट हुई । एतले
स्वज्ञातीयां परज्ञातीया दुर्वल गृहस्थने भोजन तेडी कवल
२ स्वर्ण मुहर देइ स्वज्ञात वधारी नाम राख्युं । सकल जाती
जीम्या । ते लघुशाखा हुइ । एतलि श्री भुवनचंद्र सूरि
विहार करता पाटणि आव्या । महामोहोत्सवि शालाईं
पहराव्या । चौमासइं रखा । मं० वस्तुपाल गुरु वचनइं
पंचासरपास प्रासादि वर्षि मांहि च्यार प्रौढ साधर्मिक
संतोषइं । पुनः कुमारपाल विनिर्मित श्री तीहुणपाल
विहारि एकादशि, चतुर्दशिइं, अष्टोत्तरी पुजाइं स्वजाति
साधर्मिक पोषइं । निव्ये सतरभेदि स्व नीर्मापित श्री
सम्पूज्य प्रासाद हुई । एकदा श्री भुवनचंद्र सूरि मं०
थकी उपदेश कहै

जीयं जलविद्दु सम्मं संपत्तिओ तरंगलोलाओ ।

सुमिणं च समं दिम्मं जं जागिज्ज करीअमु ॥१॥

एहयो उपदेश गुरुमुख थकी सांभली मंत्री वस्तुपालि
वि०सं० १२८० वर्षि श्री अ (७१-१) वृद्धापरि प्रासाद
थंभ थाप्यो । पुनः वि०सं० १२८२ वर्षि प्रासादि
कलस दंड ध्वज चढाव्यो । श्री नेमिश्चर थाप्यो । तिहा
श्री भुवनचंद्र सूरिइं स्व शिष्य उ० श्री जगचंद्रने तथा
पं० देवेद्रने सूरि पदइं कीषा । तिणहिज प्रासादि त्रिहुं
भ्रातानी स्त्रीयइं नव नव लक्षइं द्रव्य वावरीने स्व स्व
नामि त्रिहुं आलीया नीपजावी नाम राख्युं । तिण हिज
वर्षि श्री गिरनारी मं० वस्तुपाले उद्धार कीषो । एतलइं
श्री आबु, सिद्धाचल, गीरनार, ए तिहु तीर्थे अठार लक्ष
मनुष्यइं उ० श्री देवभद्र आ० श्री जगचंद्र आ० श्री
देवेद्र प्रमुख स्वेतांबर इग्यार आचार्य, पुनः दिगंबर भ०
एकवीस आचार्य युक्ति यात्रा करी । सकल संव सहित
मं० वस्तुपाल पाटणि आव्या । केटलिक दिने गुरु श्री
भुवनचंद्र सूरि स्वर्ग हुआ । तिवारे मंत्रीइं वणे आग्रही
उ० श्री देवभद्र आ० श्री जगचंद्र आ० श्री देवेद्र नइं
वीनती करी पाटणे चौमासु राख्या । उतरीइं चउमासइं
मं० नी आशा लही त्रिहुं विहार कीषो । भीलडी नगरइं
श्री पास दर्शनि आव्या । एहवे तिहां हिंदूआणि
(७१-२) देश थकी श्री सोमप्रभ सूरि पिण विहार करता
भीलडी नगरें सह हर्षि पास दर्शनि आव्या । तिवारइं
उ० श्री देवभद्र, आ० जगचंद्र, आ० देवेद्र, ए त्रिहुए
श्री सोमप्रभ सूरिने वांदणइं करी वंछा । तिवारी श्री
सोमप्रभ सूरिइं भरतर, स्तवपक्ष, आगिम, राकापक्ष,
बिंबदणिक, उपकेश, जीरावल्ली, नांणावाला, निंबजिया,
इत्यादि आचार्यनी शाक्षि वि०सं० १२८३ वर्षि श्री
सोम प्रभ सूरि ? मणिरत्न सूरिइं जावजीव आंबल
तपना धारक ? पुनः समता आदि गुण आगला जाणी
स्व गछइं लेइ आ० श्री जगचंद्र सूरि नइं पातानी पाटि
थाप्या । श्री बीजापुर नगरी उ० श्री देवभद्र, आ० श्री
जगचंद्र सूरि, आ० श्री देवेद्र, ए त्रिहु चौमासि रखा,
अनि श्री सोम प्रभ सूरि ? श्री मणिरत्न सूरि २ वडाळी

नगरी चउमासई रखा । एतलि पुनः मं० वस्तुपाल वीजी वार संवपति हूओ । श्री सोमप्रभ सूरि, श्री मणिरत्न सूरि, आ० श्री जगचंद्र सूरि, आ० श्री देवेंद्र सूरि उ० श्री देवभद्र सहित श्री सिद्धाचल यात्रा जातां मार्गि श्री वटवाणि नगरें संव उ (७२-१) तय्यौ । तिहां श्री मालि शा० वृ० सा. रत्ने दक्षिणावर्त शंखने महि-माई सप्त दिन ताई नाना विधि सुखाशिकानई भोजानि तथा सवस्त्र आभूषणि पहिरामणी सकल संवनई कीधी । तिहां थकी मंत्री मोरनी प्रमुख नगरें स्व ज्ञाति साधर्मिक प्रति नगरें नगरें गामिं गामिं पकवान आभूषण वस्त्राई संतोषतो हूओ । श्री सिद्धाचल, श्री गिरिनारनी यात्रा करी देवकिं पाटणी संव आळ्यौ । तिहां मंत्रीई नूतन प्रासाद निपजावि श्रीचंद्रप्रभ स्वामिनो बिंब थाप्यौ । श्री सोमप्रभ सूरि १ श्री जगचंद्र सूरि २ प्रतिष्ठ्यौ । तिहां मंत्रीई स्वज्ञात घणुं संतोषी सधर्मिकनि संतोष्या । अणहिल पाटणि संवयुक्त श्री सूरि अनि मंत्री आव्या । उ० श्री देवभद्र, श्री जगचंद्र, श्री देवेंद्र, श्री सोमप्रभ सूरिनी आज्ञा लही पाल्हणपुरई चोमासाई रखा । श्री सोमप्रभ सूरि अंकेवालीई चोमासी रखा । श्री मणिरत्न सूरिई हिंदुआणि देशि विहार कयौ । श्री सत्यपुरि चोमासी रखा । श्रीवत मंत्रीई संव यात्राना मनुष्य मनुष्य प्रति पाटणि सुवर्ण मुहर दीधी । चउमासई उतरई पाल्हणपुर (७२-२) थकी उ० श्री देवभद्र आ० श्री जगचंद्र सूरि, श्री देवेंद्र सूरि विहार करता आबु, दाहिआणाक, नंदिय, ब्राह्मण वाटक इतीयादि तीर्थ फरसी अजारी नगरई श्री वीर प्रासादे श्री सुरीई अठम तपि श्री शारदानो स्मरण कीधो । ब्रह्मणी प्रसन्न हूई कहि तूझ किर्ति हुसि । ए. सारदा दत्त वर लेई श्री सुरीई भेवाड देसि विहार कीधो । एहवि श्री सोमप्रभ सूरि एक शब्दना शत अर्थना कर्ता, पुनः श्री सिंदुर प्रकरण ग्रंथना कारक श्री श्रीपालि नगरि स्वर्ग हूओ । १ । अनि लवु गुरु भाइ श्री मणिरत्न सूरि नवतत्व प्रकर्ण कर्ता ते विमास अंतरि श्री थिरात्र नगरई स्वर्ग हूया । २ ।

हवि मंत्रि वस्तुपालनई अणहिल पशनि ? आसा-

पछीई २ खभायांति ३ प्रमुख नगरि छप्पन्न कोटि द्रव्य भूमध्ये जूइ २ शांति ते उपरि देवसनिधिओ भेरी शब्द हूई...ते समय द्रव्य सुकृति कीधो ते कहछई—अठार कोटि द्रव्य तीर्थ यात्रामे उजमणि व्यय कीधा । आबु, पाटण, वडनगर, खंवायत, देवकि, पाटणि, भृगुकच्छ, गुज्जा, थुडिआला, सांडेरा, प्रमु (७३-१) ष नगरई पाच हजार प्रासाद नीपजाव्या । सवा लाख जिन बिंब निप-जाव्या । ते माहि एकतालिस हजार सुवर्ण-पीतल धातु-मयि जाणवा । श्री तारणगिरी, श्री भीलडी नगरि, श्री ईडरगढि, श्री विज्जानगरि, श्री शंखेश्वरि, श्री विज्जापुरी चितामणि पास प्रासादि, पुरहातिज पद्मप्रभ प्रासादि. इत्यादि त्रविंश शत जिणोद्वार निपजाव्या । नव शत अनि चउरासी धर्मशाला निपजावी । पांच शत समो-सरण निपजाव्या । पुनः देवकि पाटणि ज्ञान कोश ईग्यार लिषावी सोधाव्या । वत्रीस हजार श्वेत चंदननी ठवणी, उगाणीस हजार रहिल नीपजावी । बहितालीस हजार सांपुडी कवली नीपजावी । पुनः स्मरणी श्वेत चंदन, मोती, प्रवाला, सूत्र, प्रमुखनी नीपजावी, नगरी गामे २ देशदेशांतरे पुण्यार्थ दीधी । पुनः द्रव्य संख्या कहई छई—आठकोडी अनि त्राणुं लाख टका यात्रा स्नात्र प्रासाद बिंब थापनई, श्री पुंडरिक गीरीई, आत्म हेतूना कारण माटि सुकृतिई वावग्या १ । पुनः अठार कोटी अनि आसी लक्ष टका श्री रेवताचलि सुकृ (७३-२) तिई कीधो २ । पुनः बारकोटि अनि त्रहिपन्न लक्ष अ-धिक श्री अर्बुदाचले सुकृति कीधा ३ । एतले ए ओगणीस सयकोटी, अनि आसी कोटि, अइसी लक्ष, बीस हजार, नवसय अनि ताणुं टका ते नव चउकडीई उणा एतलो द्रव्य मंत्री श्री वस्तुपालई त्रिहूं तिर्थे सुकृति कीधो । पुनः कवित्तः—

पांच अरबनई खरब कीधां जेणे जीमण बारह ।

सात अरबने खरब दीध द्रव्य परिवारह ।

द्रव्य पंच्यासीय कोडी दीध भोजक वड भइ ।

सत्ताणु सय कोडी फूल तंबोली हइ ।

चंदन चीर कपूर मषि कोडी बहूत्तरी कम्पडे ।

पौरवाड वंश श्रवणे सुण्यो श्रीवस्तुपाल महिमंडले ॥

इत्यादि अनेक सूकृतीकारक श्री भुवनचंद्र सूरि उप-
देशात् श्री अंबिका कवडयक्ष सानिधकारक, प्रागवाट
लघुशाषा विरुद्धारक एवं वर्ष १८ सुकृत कीधु । सर्व
आयु वर्ष ३६ संपूर्ण तेहनो वि० सं० १२९८ वर्षी
अंकेवालीया गामि मं. श्री वस्तुपाल स्वर्ग हूओ १
पुनः वि० सं० १३०२ वर्षी लघुभाई मं. तेजपाल
(७४-१) चंद्राणा गामि स्वर्ग हूओ । २ ।

इति मं० वस्तुपाल तेजपाल संबंध ।

४४ तत्पट्टे श्री जगच्चंद्र सूरि ।

श्री गुरु जावजीव आंबील तप अभिग्रहना धारक थका मे
वाड भूमंडली विरहता श्री आहाडनगरि आव्या । एहवई
गछना साधु समुदाय प्रतई क्रिया आचारि शिथलपणि जांणी
पहिलां दीधो जे श्री आ० सारदाई वर तेहनी कृपा थकी
पुनः श्री देवभद्रनो साहज्य पामी उग्र क्रियानो आरंभ श्री
आहड नगरई कीधो । तिहां श्री सूरि वर्षा कालि
चउमासि रद्या । ए-ले जावजीव आंबील तप करतां
वर्ष बार हूया । तिवारई चित्रोड पति राउल श्री जय-
सिंह णा मनुष्य मुषि छ विगयना त्याग कारी, सचित्त
परिहारी, आंबिल तपनाकारक सांभली चालाई आवी
देही कुशल कहें । ए श्री सूरिनो वडु अनि जिहां
लगिणि चिरंजीवी हुई तिहां लगण आंबिल तप देही
कुशल देखी बांदी कहें—गुरांजी तुम्हारी कुण गछ अनि
कुण तप ? तिवारि उ० श्री देवकुशल कहें.....
एहवा वचन उ० श्रीदेवभद्र सांभली श्री जय-
तसिंह भूप क (७४-२) हें—ए तप करता केतला वर्ष
हुया । तिवारि सूरि श्री देविंद्र कहें—ए सूरिने तप
करतां वर्ष बार हुया । तिवारि श्री जयतसिंह मनस्युं
चितवई—माहा योगिंद्र महायतीनी तपस्या बार वर्ष
कही छै, अधिक नही । तेह थकी ए अधिक तप जाणी
आश्रय पामी राउल श्री जयतसिंह सकल मनुष्य वृंद
समक्षई कहि—भो भो लोकां ! तुम्हे ए सूरिने आज
थकी तप्पा कहीज्यो । एतलेई श्री वीर नीवाण हूया

पछी सत्तर सय अनि पंचावन वर्ष गयई हूतें, पुनः
वि० सं० १२८५ वर्षे वैशाख सित त्रीजने दीनी
राउल श्री जयतसिंह दत्त तपा गछ विरुद श्री जगच्चंद्र
सूरिने हूओ । एतलेई प्रथम पट्टवर श्री सुधर्मा स्वामी
थकी नियंथ गछ एहवुं नाम प्रथम कहिवाणुं, ते आठ
पाट लगई ए विरुद कहिवाणो १.

तिवार पछी नवमई पाटि श्री सुस्तित स्वामी अनि
सुप्रतिबुद्ध स्वामी ए बिहू गुरु भाईई काकंदी नगरीई
कोटी वार सूरि मंत्रनो स्मरण कीधो, तेह थकी बीजुं नाम
कोटिक एहवुं गछ कहिवाणुं, ते गछ छै पाट लग-
(७५-१) ण विरुद जाणवो २.

तिवार पनरमे पाटि श्री वज्रसेन सूरिनो शिष्य श्री
चंद्र सूरि हूया तेह थकी चंद्र गछ ए त्रीजो ३.

पुनः सोलमे पाटि सामंतभद्र सूरि ते निस्पृहपणा
थकी वनने विषे रहि । ते सूरि थकी वनवासी गछ ए
चोथु नाम ४. ते सोल पाट सूरि.

तिवार पछी तेत्तीसमै पाटे सर्वदेवसूरिने उद्योतन
गुरुई आवु तलहटी नई वने वड वृक्ष हेठि आठ
शिष्यने सूरि पदे कीधो तेंहथी वड गछ एहवुं पांचमुं
नाम ५. ए इग्यार पाट लगई.

तिवार पछी चउमालिसिमै पाटि श्री जगच्चंद्र सूरि
हूया । तेणई आयु पर्यंत आंबिल तप करतां वर्ष १२
हूया, तिवारी श्री जगच्चंद्र सूरिने तपा विरुद हूओ तेह
थकी हवणां छठो तपा गछ नाम कहिवाणो ६. ते
पहिला वड गछ कहिवातो । एतले कछा ए पांच
आचार्य तेहन एक एक विरुद कहिवाणो अने श्री जग-
चंद्र सूरि पांच विरुद कहिवाणो ते कहें छै.—कौटिक
वंश १ चंद्र कुल २ वज्री शाषा ३ वड गछः ४ अनि
पांचमो तपा गछ विरुद ५; ए पांच विरुद
श्री (७५-२) आ० जगच्चंद्र सूरि
ने कछा । ते किम जे श्री जगच्चंद्र सूरि पछी ए-
हवा विरुद धारक कोई आचार्य हूया नही ।
ते माटे श्री जगच्चंद्र सूरिने पांच विरुदनी उपमा कही ।
श्री जगच्चंद्रे क्रिया उद्धार कीवो । तिवारे एकासी गौत्र

उ० श्री देवभद्रना शिष्यने दीधा । ते शिष्य सीता नगरे शालाधारक हुई रह्या । श्री सूरि आहड नगर थकी विहार करता श्री नडलाइ नगरि देव दर्शन करी श्री सीरोही नगरइ चौमासि रह्या । तिहां उ० श्री देव-कुशलना स्वर्ग हुआ । तिहां थकी श्री जगचंद्र सूरि १ श्री देविंद्रसूरि २ ए बिहुं गुरुभाई विहार करता गुजराति धवलकि नगरि चउमासि रह्या । एहवि तिहां माणसा गाम वास्तव्य आ० वृ० आंव गौत्रि सा० विजयचंद्र, राजा श्री वीरधवलने गामनी उत्पत्ती खपती लघतो कोईक मोदि अपराधि राजाई कारागारि दीधा । ते कि-मही काढई नही । तिवारे विजयचंद्रइ श्री देविंद्र सूरिने कछौ जे मुश्ने कारागार थकी कढावओ तो हू ठुंम्हारो सिध्य थाउं । तिवारि श्री देविंद्र सूरिई मंत्री वस्तुपालने कही सा० विज (७६-१) यचंदने बंदीषाणांथी कढाव्यो । तिणे श्री जगत्चंद्र सूरि हस्ते दिक्षा लीथी । ६० विजयचंद्रनाम दीधुं । पिण लिगारेक अभिमान धरइ । चउमासी संपूर्णि धवलकइ थकी श्री जगत्चंद्रइ विहार कीधो । मेवाडिं धावल नगरि आव्या । तिहां ६० विजयचंद्रने उत्तम पात्र जाणी श्री जगत्चंद्रि वि० सं० १२८८ वर्षि आ० पद देइ श्री विजयचंद्र सूरि नाम दीधो । श्री जगत्चंद्र सूरि १ श्री देवेद्र सूरि २ आ० श्री विजयचंद्रसूरि ३ विहार करता कउआणा नगरे चौमासि रह्या । तिहां थकी मोसिल गामि आव्या । तिहां सात दिगंबराचार्यस्थुं जैन वाद हुआ । श्री श्रुत-देवीनी कृपा थकी तेहने जीत्या । एतले जैन शास्त्रने वादि हाव्या नहिं, तिवारी हीरानी परे निर्मल अभेद्य देधी लोके ' हीरला श्री जगचंद्र सूरि ' एहवी कीर्ति कही । तिहां नाणावाल, कोरंटक, पिपलीक, वडगळ, राजगळ, चंद्रगळ इत्यादि केतलाक शाखाधारीई श्री सूरि हस्ते किया उद्धरी तेहने स्वगछे लीधा । तिहां श्री सूरिई वंदणक, विवंदणक, प्रतिक्रमणा (७६-२) दि प्रमुष स्वगळनी सामाचारी थापी । ते पाहियां छ आव-इयक लगणि क्रिया करता, श्री सूरि आविल तपना आराधन करता, निर्मल तपाचार धरता, योग्य जीव प्रेक्षे

सुउपदेशे करी संसार थकी उधरता, मेवाडदेशि विचरता, अनुकमिं वीरशालि गामे आयु पर्यंत आविल व्रत कारक, तपागळ सामाचारी धारक, पुनः श्री तपागळ विरुद धारक, श्री जगत्चंद्र सूरिनां वि० सं० १२९७ वर्षि स्वर्ग हुआ । पुनः की दृश श्री गुरु ?

श्रीगुरु षड दर्शनकारा मुक्ति दान

दूरी कृत दूषण गुण निवान

युग पद धारक जयतीशः

भवि मानव कुवल्य भामिनीशः ॥ १ ॥

४४ तत्पदे श्री देवेद्र सूरि ।

लघु गुरु भाई श्रीविजयचंद्र सूरि २। ए वेहुं मेवाड देश थका विहार करता मालवई उज्जैणी नगरई श्री अवंती पासनी यात्रा कीधी । तिहां श्री देवेद्र सूरिई श्री विजयचंद्र सूरिनी गुजराति विहार करवानी आज्ञा कीधी । तिवारी श्री विजयचंद्र सूरि गुज्जराति गया । श्री खंभायति आवी रह्या । अनी श्री देवेद्र सूरि मासकालि उ(७७-१) ज्जैणी रह्या । तिहां खंडेरवाल ज्ञाति सा. जिनचंद्र तेहना पुत्र वीरधवल १ अनि भिमसिंह २ ए बिहुं बंधव प्रति पाणियहणनई ओत्सवि श्री गुरुई धर्मोपदेश देइ वि० सं० १२९८ वर्षि वि भाइने दीक्षा देइ वीषर्षि १ अनि भीमर्षि २ ए नाम दीधा । तिहां थकी हरीयाणी नगरी चउमासे रही श्री पावकाचलि संभव देव वंदी श्री देविंद्र सूरि कर्पटवाणिज नगरी आव्या । हवि श्री खंभायत नगरे श्री विजयचंद्र सूरि रह्या छै, तिणे श्री देवेद्र सूरिनी आज्ञा विना क्रियाई शिथिल साधु प्रति पं० उ० दिक्षादिक दिई स्व आज्ञाई यत्ने क्रिया अनि गृहस्थने आवर्जन निमित्त प्रतिक्रमणादि क्रिया करता हुआ । पुनः मालवई थकी आवी मोटी पौशाल ते श्रावकने उपाश्रयई एकवासि रह्या । किहांई विहार न कीधो, नगरमां मास कल्पपि ण न साचव्यो । एहवओ गळना साधु मुष थकी सांभली श्री देविंद्र सूरि कर्पटवाणीज्य नगर थकी खंभायति श्री पुंषण यात्राई आव्या । तिवारी श्री विज-यचंद्र सूरि तथा तेहनी (७७-२) पक्षना साधु मत्सरि

ધરી । શ્રી દેવેન્દ્ર આવી સાધવીને ઉપાશ્રે નાંહની શાલાઈ આવી રહ્યા । તિવારી ગૃહસ્થ માહો માહી પૂછઈ—જે તુહે ગુરુ વાંદવાનઈ કુળ શાલાઈ જાસ્યો ? તે સાંમલી અન્ય શ્રાદ્ધ કહઈં વિહું એ સૂરી એક ગુરુના શિષ્ય છઈં તેહ થકી આપ આપણું ચિત્ત પ્રસન્ન હુઈ તિહાં જાઈ વંદના કરો । એલઈં શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરી તો પહેલા થકીજ વૃદ્ધ શાલાઈ રહ્યા, એતલઈં વિજયચંદ્ર સૂરીના સાધુ સમુદાયનઈં મનુષ્યે વૃદ્ધશાલિ કહ્યા, અનિ શ્રી દેવેન્દ્ર સૂરીના સાધુ સમુદાયનઈં, નાંની શાલાઈ રહ્યા તેહ થકી શ્રાવકે લઘુ-શાલિક કહ્યા । એતલે શ્રી વિજયચંદ્ર થકી વિ० સં० ૧૨૦૧ વર્ષિ શ્રી વૃદ્ધશાલા નામિં ગઢ જુદો હુઓ । હવી લઘુશાલિક શ્રી દેવેન્દ્ર સૂરી પાલ્હણપુરે શ્રી પાલ્હ વિહારી શ્રી પાસને નમવા આવ્યા । તિહાં તિળહીજ પ્રાસાદી દિન પ્રતિદીન અક્ષત એક મુઢો અનિ સો મળ સોપારી આવે છે । એતલે જૈન ગૃહસ્થ ધણો છઈં । શ્રી સૂરી ચડમાસિં રહ્યા । તિહાં ધિપ (૭૮-૧) ધિનેં શ્રી ગુરુઈં સૂરિપદે, શ્રી વિદ્યાનંદ સૂરી નામ દીધો । અની બીજા ભીમર્ષાને પાઠકપદે શ્રી ધર્મકીર્તિ નામ દીધો । શ્રી ગુરુઈં શ્રી વિદ્યાનંદ સૂરીનેં ઇઢરગાઠિં શ્રી શાંતિ દર્શનનઈં વિહારની આજ્ઞા કહી । શ્રી દેવેન્દ્ર સૂરી સંભાયતિ આવી ચૌમાસી રહ્યા । શ્રી ગુરુ સદૈવ ઉપગારી પળિ ધર્મ કથા કહે છે । એકદા ગુરુ વાંળી રંજિત થકો શ્રી ગુરુ પ્રતિ શ્રી માલિ સાં સોની ભીમજી વીનતી કહઈં—શ્રી ગુરુ મુજ્જને કૃપા કરી કાંઈક હિત શિક્ષા કહો । તિવારી ગુરુ કહઈં—સત્ય વચન મુષ થકી બોલી મનુષ્ય જન્મ સફલ કરઓ । તે સાંમલી ભીમજી મનસ્યું વિચારઈં જે સોનાર-નઓ વ્યાપાર તો મિથ્યા વચનનો જ છઈં, પિળ મુજ્જસ્યું ગુરુનુ વચન કિમ લોપાઈં, એહવું મનિં ધારી ગુરુમુખિ સો. ભીમજીઈં એહવું નિયમ લીધું જે મઈં સદાકાલિં સત્ય બોલવું પિળ અસત્ય નહીં । તે ધણે યત્ને સત્યનીયમ જાલવીને રાષઈં । એકદા સોની ભીમજીનઈં મહિતટિ ચોરે ઘઘો । ભીમજીનઈં ભીલ પૂછઈં તુજ ધરી કેતલો દ્રવ્ય છઈં ? તિ (૭૮-૨) ચોરે સોની ભીમજી મનસ્યું વિચારીનેં કહેં છઈં જે ચાર હજાર સ્કમનો ઘર વાવરો છઈં । ભીલ તેતલોજ

દ્રવ્ય માંગઈં, તિવારઈં સો. ભીમજીનઈં પુત્રઈં ઘોટા નીકલચી દ્રવ્યે નીપજાવી ડંઢ મરવાની ચોરની આવ્યા । કહી, પરબી લીઓ । ભીલ કહિ, ઇહાં કુળ પારખું । એહિજ સોનાર છઈં । કારાગાર થકી કાઢી કહઈં— આ દ્રવ્યની પરિક્ષા કરી । તિવારઈં ભીમજી ચિત્ત સ્યુ વિચારઈં જે—કૃત કર્મ ઉદય આવ્યા છઈં, અનિ વલી ઉદય આવઈં, તઓ હું મિથ્યા ન કહું । એહવું જાંળી, કહી એ દ્રામ સકલ ઘોટા છે । તે ભીમજી-નુ વચન ચોર સાંમલી મનસ્યું ચિતવઈં જે એકતઓ આપણા પુત્રનેં ઘૂટો કીધો, અનિ આપિ પળ વંદીલાને રહ્યો । ઇળિ સોની ભીમજીઈં કિસ્યુ કીધું ? તિવારઈં ભીમજી કહઈં—મિથ્યા કહ્યાનો માહરઈં નીયમ છે । ચોર પિળ તિમજ અન્ય મનુષ્ય મુખિ સાંમલ્યું । સત્ય-વાદી જાંળી પછીપતિઈં પાંચ વસ્ત્ર પહિરાવી ગાંમનો કામદાર થાપી ઘણે આદરેં ઘરે મુક્યો । શ્રીગુરુકાર્તિ હુઈં । ઇતિ સૂરી ઉપદેશાત્ સત્યે સો ભીમજી સંવધ । (૧૧-૧)

શ્રી દેવેન્દ્ર સૂરીઈં શ્રીસ્વંભાયત નયરિ છ કર્મગ્રંથ—સૂત્ર અનિ તેહની ટીકા, સિદ્ધપંચાસીકા—સૂત્ર અને તેહની ટીકા, શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય—સૂત્ર અનિ તેહની ટીકા, પુનઃ માધ્ય ૩ તેહની ટીકા, ઇત્યાદિ ગ્રંથકારક શ્રી દેવેન્દ્ર સૂરી સત્યપુર નગરે વિ. સં ૧૩૩૪ વર્ષિ સ્વર્ગ હુઓ । એહવે દેવના યોગ થકી શ્રી ગુજરાતઈં બીજાપુર નગરઈં શ્રીવિદ્યાનંદ સૂરી પિળ દિન તેરનઈં આંતરઈં સ્વર્ગ હુઆ । તિવારે છ માસ લગણઈં ગઢ નિરાધાર હુઓ । પછી વડ-ગઢીક વૃદ્ધશાલિક શ્રી ક્ષેમકીર્તિ સૂરી પ્રમુષ ગોત્રીક આચાર્યે મીલી શ્રી પાલ્હણપુર નગરિ ૭૦ શ્રી ધર્મ-કીર્તિનઈં સૂરી પદ દેઈં શ્રીધર્મધોષ સૂરી નામઈં પાટ થાપના કીધી । તિળહીજ અવસરિ તે પ્રાસાદ મંડપિ ગોમુક્ત યક્ષિ કુંકુમ વૃષ્ટિ કીધી । એહવઈં વૃદ્ધશાલા વિરુદ્ધવારક શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરી તત્પદે શ્રી ક્ષેમકીર્તિ સૂરીઈં શ્રી બૃહત્કલ્પની ટીકા વિ० સં० ૧૩૩૪ વર્ષિ બહિતાલીસ હજાર નીપજાવી ।

४६ तत्पट्टे श्री धर्मघोष सूरी ।

विजयवंत विहार करता तारणगिरें (७९-२) श्री अजितनाथ वांदी श्री बीज्जापुरें चौमासिं रह्या । तिहां सकल गृहस्थ सदेव श्रीगुरु मुखि धर्म व्याख्या सांभलि । एतलि श्री माली वृद्ध शाखा सा पेथड उरदेश सांभली शुभाशय थकी बूज्यौ । श्री गुरुनई कहइ-मुझ पूर्व तूछ पुण्यनई योगे करी महारइ घरे सामानपणाइं अल्प द्रव्य छईं तेह थकी मुझने पांचमो परिग्रह परिमाण व्रत उचरावओ । आत्मार्थे माहरइं रुक्म पंचशत राखवा ते उपरांत नोयम । तिवारि श्री सूरी कहै-हे गृहस्थ ! तुम्हारा पूर्व कृत पुण्ये करी तुम्हारे भाग्यनो उदय हुणहार छईं, तेह थकी तुम्ह निमित्तइं पांच हजार रुक्मनी जयणा रावो । अधिक हूइं ते सुकृति करज्यौ । इम कही परिग्रह प्रमाण व्रत श्रीगुरुइं उचराव्यो । तिवार पछी सा० पेथड लाटारली गामि वख, गुड, घी, साकर, खांड, लवण, तेल, हिंग, हळद प्रमुख व्यापार थकी केतलेक दिने पुन्योदये राजा श्री-सारंगदेवनो कामदार हूओ । माहा रुद्धि पाय्यो । तिवारइं पोताना पुत्र झांझणनें वडाउली गामि पर (०-१) पाव्यो । सा० झांझण पोतानो स्वामी जाणी राजाश्री सारंगदेवनईं जुहार करवा गयो । तिवारें सारंगदेव ईं सा० झांझणनी बाल स्त्रीनें ओत्सवईं बईसारी पोताने देशि, नगर, गाम प्रति प्रतिमनुध्यइं सुवर्ण गदीयाणो एक कंचुकीनें ठिकाणे दीधो । तिवारि सा० पेथडनईं घरे थोडईं दिनईं घणो सुवर्ण हुओ । मनस्सुं विचारइं जे माहरइं तो श्रीगुरु वचनानुसारी पांच हजार रुकानो खप छई । पिण द्रव्य अधिक सुकृतईं देवओ । एहवईं श्री पर्व आव्यइं हुंते परिग्रह परमाण व्रतना दायक उपगारि गुरु श्री धर्मघोष सूरीनें चैत्य परवाडि श्री चिंतामणी पासना दर्शनना अवसरे ७२ हजार टका संघनें पहिरांमणी कीधी । संघ वात्सल कीधो । श्री गुरु उपदेश थकी बावन देव कुलिका युक्त कोडाकोडी नामि प्रासाद प्रमुख ८४ प्रासाद निपजाव्या । शत जीर्णोद्धार निपजाव्या । पुनः चार शान कोश अण

हिल्ल पत्तनें लिषाव्या । त्रि शत प्रासादनें शिषरईं स्वर्ण कलस निपजाव्या । श्री गुरुनें वचने श्रीसि(८०-२) द्वाचलि १, तारणगिरें २, श्री बीजानगरे ३, श्री पोसीना गामि ४, इडरगढि ५, ए पंच तीर्थनो संवपति हूओ । छप्पन्न धडी सुवर्ण व्ययईं श्री सिद्धाचलईं श्री वर्तमान चौबीसीईं प्रथम जिनना मुखागलईं सा० पेथडे इंद्रमालक पिंहरी । वर्ष बत्तीस समईं श्री गुरु-मुषि ब्रह्म व्रत लीधो । पुनः एकवीस धडी सुवर्णनी खोल, आंगुल वणनी प्रमाण जाडो उपजावो ते खोली मूल गंभारानो मंडप कीवो । इणि परि सा० पेथड पूत्र सा० झांझणे अठार भार कांचन वावरी स्वन्यायो-पार्जित लक्ष्मी सफली कीधी ।

एकदा एकादशी दिने वृद्ध सप्त (?) श्राद्धी व्याख्यान अवसरईं श्री गुरुनें वांदी कहै-चेलाओ ! तुम्हे ते पाट महेलवा किम विसरी गया । तिवारईं गुरु कहि इम हांज बईसओ । तिवारें ते श्राद्धी व्यंतरी कही अमारी नीति-हुइ ते किम मिटईं । एतलि सप्तश्राद्धी रूप व्यंतरीनें चेले पाटला आवा लीवा ते बेठे एतले श्री गुरुइं पाटलईं थंभी । धर्म कथा विसर्जन (८१-१) इ ते घरे जायवा उठी, तिवारें पाटला आसनी बिलगा आव्या । लेके हास्य हुओ । ते व्यंतरी श्राद्धी वणुं लज्जा पांमी । अन्य दर्शनी तथा जैन गृहस्थ एकठा हुआ । ते व्यंतरी रांक पणुं मुखईं उचरईं, आज पछी एहवो साधुना अभिनय नही करं । श्री गुरु दया आणी, पाटलाना बंधन थकी मुंकी । ते गुरु वांदी घरे पुहती, पिण चिते गुरु उपरि रोव बहईं । एकदा ते स्त्रीए कामेज ५ वटका साधुनें वहिराव्या । ते वटक गोचरी आलोतां श्री सूरीईं दीठा । तिवारइं ते व्यंतरी गुरुदृष्टि नाठि, ते वटक श्री सूरीईं साधुनें आहारे निषेद्या । एकांति भूमि मुंकाव्या । बिजे दिनईं प्रभाति जाया ते पाषाणना वटक दीठा । पुनः केतलेक दिने ते व्यंतरीईं श्री गुरुनो सुस्वर जाणी, स्वरमंग करवाने गुरुनी गलनालकंठि केशनो गुच्छ कीधो । एतले श्रीसूरिइं ते व्यंतरी कर्तव्य जाणी गलनाल-कंठि रजहरण फेरव्यो । श्रीसूरि नईं समाध हूई । उष्ण

कालि श्री वजिपुर थकी विहार करता गोधिरा नगरइं अव्या। (८१-२) तिहां डाकिणिना उपद्रव थकी सांजनी वेलाइं साधु घंटाकर्णने मंत्री मंत्रीने कपाट देता, अने जे दीवसइं श्रीसूरी आव्या तेहिज दिने उतावली रात्रिइं कोइक अजाण साधुइं घंटाकर्णनो मंत्र भण्या विगेर शालाना कपाटनी जयणा कीधी। गुरु पिण पोरसी कही पाटि संथाऱ्या छइं, निद्राइं आव्या। एतली व्यंतरी च्यारे मीली आवी गुरु संथाऱ्यानी पाटि च्यारे पाइया उपाडी आकासे लेई चाली। एतलइं श्री गुरु जाग्या, डाकिणी जांणी, चिहुं दिसि रजहरण फेरव्यो। तेतले डाकिणी आकासे मस्तकिं पाट सहित अधर लटकइं। वाच दीधी तुम्हारइं गछइं उपद्रव नहीं करं। प्रभात कालि संवाग्रहि मूकी। तिहां थकी सूरी विहार करता मालव देशि मांड-वगढि आव्या। तिहां श्री सूरीना उपदेश थकी प्राग्वाट शाति वृद्ध शाखाइं सं० पृथ्वीधर बहितालोस हेम धडी वेची प्रासाद एकवीस स्वदोसे आनि धार नगरइं प्रमुषइं निपजाव्या। ते माहि मूल नायक सकल बिंब सप्त धातुना थाप्या। श्री धर्मवोष (८२-१) सूरीइं प्रतिष्ठ्या। श्री गुरु ब्रह्मंडल नगरे आव्या, तिहां रात्रि अहिडंस हुआ, संघने व्यग्र चित्त जांणी श्री सूरी संव प्रति कहइं—प्रभाति नगरनी पोल उवडासि, तिवारइं प्रथम सुका काष्ठनी भारी आवस्यइं, ते माहि काव वणिं सकल महा विषापहारण नामि ओषधीनो मूल सर्पाकारी हुसइं, तेहनी आदा सूठसु वसी अहिडंके देख्यो। एतलि मुझनी समाधि थास्ये। श्री संवि तिमज कीधी। श्री गुरु समाधि पनि हुआ। ते दिन थकी श्री सूरीइं जावजीव लगी छ विगयनो नीम लीधो, आनि सदाकाल युगंधरीनो आहार करवो, ए बिहु नीम लीइं, श्री सूरी अवंती पासना दर्शनइं उत्कंठीत थका उज्जेणी नगरइं आव्या। तिहां पाखंडोना उपद्रव्य थकी यती कौई चोमासु न रहइं। ते सकल वार्ता श्री गुरुइं संवनी पृछी निर्णय कीधी। एतले मध्याने यति गौचरी जाता बाजारी देषी पाखंडी जट्टिले यतीने बोलावी कहें—तुझे अत्र चौमासइं थिर हुई रहिज्यो। तिवारइं ते यति कहें—रहिवानइं

आव्यो छुं, ते रहिस्सुं ज। ते सांभली (८२-२) तिणे पाखंडीए यतीने क्रूर दांत देषाड्या। तिवारइं यतीइं तेहनी कूहणी देषाडी। ते सकल वार्ता साधुइं आवी श्री सूरीने कही। गुरु कहइं भल्ल। एतले संध्यानइं समयइं प्रतिक्रमण कीधा पछी तिणे जटिले शालाई कोइक मंत्र-नइं योगइं करी मूषक मेल्या। साधुइं गुरुनि कछो, एतलि श्री सूरीइं नूतन घटनइं मूषइं कल्पक आछादी गुरु दत्त आम्नाय स्मरण कीधी। तिवारइं ते जट्टिल बुंवाट करतो आवी गुरुनइं नमी कहइं—आज पछी तुझ गछि उपद्रव नहीं करं। मइं तुम्हने जांण्या नहीं। इम कही स्वथानिकेगयो। श्रीगुरु कीर्ति हुइ। तिहां थकी विहार करता नोलाई नगरे चौमासि रद्या। एहवइं संवा-चार १, कालसत्तरि २, कायस्थिति ३, प्रमुष ग्रंथकारक विक्र० सं० १३४७ वर्षि श्री धर्मवोष सूरी स्वर्ग हुआ।

एहवइं गुज्जराति वीसलनगरा वाडव मंत्री माधव भाइ केशव थकी राजा श्री कर्ण लडीनइं तूरकाणी राज्य हुआ।

पुनः वि० सं० १३६३ वर्षि सिद्धपुरनगरि सि- (८३-१) धराय कृत रुद्रालयनो छेद हुआ ॥

४७ तत्पट्टे श्रीसोमप्रभ सूरी।

तेहनो वि० सं० १३१० वर्षे जन्म। वि० सं० १३२१ वर्षि व्रत। वि० सं० १३३२ वर्षि सूरी पद। श्रीसूरीने ईग्यार अंग सूत्राथे तदुभय जिह्वाग्रि नित्ये स्वाध्याय करता। मूमंडलि शील, तप, संजम आरा-धतां मालव देशि विचरइं। एहवि स्वगौत्रिया वृद्ध-शालिक श्रीरत्नाकर सूरी प्रगट हुआ, तेहनो संवव कहइं छइं।

श्रीरत्नाकर सूरी।

गूर्जर देशि रायखंडी वडली नगरी वृद्धशालाई श्री रत्नाकर सूरी सप्त कलसि मुक्ताफलना परिग्रह धारक रहेइं छे। एहवे धवलका नगरनो वासी प्राग्वाट वृद्ध शा० सा० रुना व्यवसायार्थि तिहां आव्यो। श्री चिंता-मणि पासने नमी शालाई श्री रत्नाकर सूरी वंदा, सपरि-ग्रहि दीठा। तथापि श्री सूरीने महा उत्तम जांणी सा०

रुनओ कहइं—स्वामी तुम्हे मुझने षट्मासनो नियमनो प्रासाद करो । तिवारी श्री रत्नाकर सूरि कहें—किस्यो नियम ? सा० रुनओ कहइं तुम्ह वादि अन्न लेवो । जे दिने न वांहु तओ अन्न न लीऊ । तेहनी श्री गुरुइं तिमज नियम दिवो । एतले ते श्रावक छ (८३-२) मासनो अभिग्रही हूओ । निरंतर सूर्योदये श्री पासनइं नमी पछी रत्नाकर सूरिने त्रिण्य प्रदिक्षणाइं वांदी मुखा-ग्रि उभो रहि विहु हाथ जोडी मुषी महधि उपसमनी गाथा कही विरुदावइं छइं । ते गाथा—

गोयम सोहम जंबू पभवो सिजंभवा य आयरिया ।
अत्रेवि जुगप्पहाणा ते दीढहं सुगुरु ते दीढा ॥ १ ॥
अज कयत्थो जम्मो अज कयत्थो जीवीयं मुज्ज ।
जेण तुह वदणामयरसेण सिद्धाइं नैणाइं ॥ २ ॥
ववरीया सुरवेणु संजाया मह गिहं कणयवुद्धि ।
दारिइं अज मयं दिटे तुह सुगुरु मुह कमले ॥ ३ ॥

पुनः—पंचिंदिय संवरणो० ॥ ४ ॥

पंचमहव्यजुत्तो० ॥ ५ ॥

एहवा वृद्ध आचार्यानी उपमा आपी हेटो बेसइं धिये-पणइं श्री सूरि प्रति ललित वाक्य करी ए गाथानो अर्थ पूछइं । ते गाथा—

दोसस्त मूलजालं पुठ्वीरिषि विवञ्जियं जइ वत्थं ।
अयं वहसी अनयं किं च अन्नयं तवं चरसी ॥ १ ॥

इणि परि ते गाथानो अरथ पूछतां संपूर्ण छमास हूआ । श्री सूरि पिण तेहनी निरंतर बुद्धिने प्राक्रमइ थकी ते गाथानो नवो नवो अर्थ कही समुज्झावइं । अनुक (८४-१) मि छमासने अतें सा० रुनो गुरुने वांदी कहइं भवतारक निर्ग्रथ स्वामी ! मूझ अजाणनइं जेहवो अर्थ हुइं तेहवो ज कहओ । तिवारइं श्री सूरि मनस्युं विचारि जे ए गृहस्थ धणे उद्यमि मुजनइं हितू पणाइं हुइं छइं । गुरु कहे छइं हे गृहस्थ ! तुम्हे प्रभाति अवस्य आवीवो । किस्या माटि जे हिवणां सत्य अर्थ कद्यानो समय छइं नही । इम कही विसर्जव्यो । तिवारि संध्याइं श्रीगुरु कलसी सात मुक्ताफलनो परिग्रह असार जाणी घरटीइं पोसी छारी दीवो, एतले स्व शिष्य आ०

श्री रत्न प्रभ सूरि कहें—श्री गुरु आ किस्यु ? तिवारि गुरु कहिं—मुझ प्रतिबोधक गृहस्थने ए गाथानो सत्यार्थ कहियो छइं तेह थकी कहिणी अनि करणीमां फेर हुइं बीजइं दीनें प्रभातें ते सा० रुनओ आवो पहिलानी परि वांदि मुष थकी कहइं तुम्हे कृपानिवि मुझने प्रसन्न हुइं । सत्यार्थ कहो । ते गृहस्थ वचन सांभली श्रीगुरि रजहरण मुषपट्टो प्रमुख साधु धर्म्मना उपगरण संभाली नोरवद्य थकी (८४-२) ‘ दोष समूल जाला० ॥ १ ॥ ’ ए गाथानो यथार्थ अर्थ कह्यो । एतलि ते श्रावकि सात कलसा मुक्ताफलनो चूर्ण छारी दीवो देषी कहइं आज मइं तुह मुखि सत्यार्थ वणे दिहाइं सांभली तुम्हारी कृपा थकी हुं भव निसारयो । आज तुम्हारा दर्शन थकी मुझ जन्म कृतार्थ हुओ । तुम्हे श्री वीरना पट्टधर हुइं शासन शा-भावओ । इम विरुदावि सा० रुनओ अनुक्रमिं स्व घरे धवलकइं नगर पुनो । एतलि श्री गुरुइं स्वशिष्य श्री रत्नप्रभ सूरिने गद्य भलावी श्री संवनी आशा लही निस्पृह हुइं विहार कीवो । केतलेक दिने श्री सूरि चित्रोड गढी आब्या । तिहां ओ० वृ० कुर्कट चुपडा गोत्रि सा० समरा प्रति धर्म्मापदेश कहै छइं । यतः—

संवध्वतुर्विधो लोके ५ सकाराः पंच दुर्लभाः । १ ।

अष्टपट्टीषु तीर्थेषु यत्पुण्यं किल यात्रया ।

आदिनाथस्य देवस्य दर्शनेनापि तद् भवेत् । २ ।

जिनं कृत्वा मुनिं भक्त्या, कृत्वा साधार्मिवात्सलं ।

एन केन प्रकारेण पुरुषः प्रसिद्धो भवेत् । ३ ।

श्रीगु (८५-१) रुनो उपदेश एहवो सा० समरो पामी श्री सिद्धशैलि श्री सोमप्रभ सूरि युक्त वि लक्ष-मनुष्यइं संघपति हुइं वि० सं० १३७१ वर्षे श्री शत्रु-जय गिरैं श्री रुषभ बिंब थापि पंदरमो उद्धार निपजाव्यो ।

तिहां संघ साक्षि श्री रुषभना मुष आगलि श्री रत्नकर सूरिइं स्व चारित्र षडण आलोयाणि रुपि ‘श्रियः श्रियां संगल०’ रुप स्तवने पंचवीसी निपजावी ।

तेह मांहि पोताना आत्माना शिक्षा रुपई वैराग्यना काव्य
कहे छै-

वैराग्यरंगो परवंचनाय० ॥ १ ॥

परोपवादे मुखं सदोप० ॥ २ ॥

एहवा ८ काव्य रुप आलोयण लेई लखु कर्मि
हई वणा जीवने उपगारी थका वि० सं० १३८४ वर्षि
सा० समर उपदेशक श्री रत्नाकर सूरिना स्वर्ग हुआ ।
यदीकै-

महयाडंबर जत्तो सूरि पयंवडा पछीए जायं ।

रथणायर सूरि नामेण जाओ सासणंमि सिणगारो । १ ।

णि परि श्री रत्नाकर सूरि संबंधः ॥

पुनः वि० सं० १३७५ वर्षि श्री सोमप्रभ सूरि
स्वर्ग हुआ ।

४८ तत्पट्टे श्री सोमातिलक सूरि ।

तेहनो वि० सं० १३५५ वर्षि जन्म । (८५-२)
वि० सं० १३६९ वर्षि दीक्षा । वि० सं० १३७३
वर्षि सूरि पद । श्री सूरि विहार करता श्रीसिरोही
नगरई चोमासि रह्या । तिहां श्री चंद्रशेखर सूरि १,
श्री जयानंद सूरि २, श्री देवसुंदर सूरि ३, ए त्रिहुं
शिष्याने श्री सूरिई सूरि पदि कीधा । एहवई ' देवा
प्रभेय ' स्तवनकारक श्री जयानंद सूरि श्री गुरु चिर-
जीवी थका स्वर्ग हुआ । नव्य क्षेत्रसमास, सत्तरी-
सयठाणा, श्री तीर्थराज स्तुती प्रमुख ग्रंथकारक श्री
सोम तिलक सूरि वि० सं० १४२४ वर्षि स्वर्ग हुआ ।

४९ तत्पट्टे श्री देवसुंदर सूरि ।

लखु गुरुभाइ श्रीचंद्रशेखर सूरि ।

श्री देवसुंदर सूरिना वि० सं० १३९६ वर्षि जन्म ।
वि० सं० १४०४ वर्षि लखु मरुदेसि महेश्वर गामि
व्रत । वि० सं० १४२० वर्षि अणहिल पत्तनी सूरि
पद । एहवई वि० सं० १४४८ वर्षि श्री अहोमदाबाद
नयर पणु । वि० सं० १४५५ वर्षि ओ० वृ० सा०
आंबा भाई सा० गणिआ श्री सिद्धाचलि संवपति
हुया । पुनः वि० सं० १४५६ वर्षि सा० आंबाई
व्रत लीयो । श्री देवसुंदर सूरिना शिष्य हुआ । वि०

सं० (८६-१) १४६२ वर्षि पातसाह गज्जनी धान
आव्यई हुतई श्री सिद्धाचलि सा० समरा थापक
मूल नायक बिब श्री चक्रेश्वरीई असुरनो उपद्रव
जाणी अलाप कीयो । पछो सवा बाण पहेर पाछो
मूक्यो । पुनः रादखंडि वडाली वास्तव्य ओ० वृ० सा०
गोविंदई असुरनो उपद्रव देखी तारणगिरई श्री कुमार-
पाल थापित प्रवालानो श्री अजितनाथनो बिब भूमी गृहे
भंडारी प्रासाद मध्ये नवीन बिब थाप्यो । श्री देवसुंदर
सूरिई प्रतिष्ठयो । तिहां श्री सूरिई स्व पंच शिष्य
तेहने सूरि पदे कीधा । ते पचिना नाम कहे छई ।

पहिला श्री ज्ञानसागर सूरि ते आवश्यक अवचुरी १
आधुनिकिनी अवचुरी २ प्रमुख ग्रंथकारक ॥ १ ॥

बीजा श्रीकुलमंडन सूरि ते श्री कुमारपाल चरित्रना
कारक ॥ २ ॥

तीजा श्री गुणरत्न सूरि जेहनी अवष्टंभ १ रोष २
अनि विकथा ३ ए त्रिहुनी ते नाम छई । कियारत्नसमु-
च्चय १ षट्दर्शनसमुच्चय २ प्रमुख ग्रंथ कारक ॥ ३ ॥

चोथा श्री साधुरत्न सूरि ते यति जीतकल्प (८६-२)
नी टीकाना कारक ४. ए च्यार शिष्य श्री गुरु चिरजीव
थकई अल्प आयुई स्वर्ग हुआ । अनि पांचमा शिष्य
श्रीसोमसुंदर सूरि विद्यमान विहरंत जाणी श्रीसूरिई
श्रीसोमसुंदर सूरिने कछ देशि विहारनी आज्ञा दीधी ।
एतलई श्रीसोमसुंदर सूरि केतलेक दिने देवकई पत्तने
गया । नवखंडई, श्रीसिद्धक्षेत्र, श्रीरैवताचल फरसी देवके
पत्तने गया । गुरु देवसुंदर गोपगिरई श्रीवीरदर्शन करी
केतलेक दिने दीली नगरई पुहता । तिहां श्रीमाली वृ०
सा० जगसिंह १ भाइ सा० महणसिंह २ श्री तपागछई
समस्त संयने संघवाछल नीपजाधी श्रीजिनदर्शननई सम-
यई चुरासि हजार टका मुकृति करी सद्धन्न आभूषणि
तिलकें ए रीते हुआ । एहवई ओडछा नगरई वि०
सं० १४६२ वर्षि श्रीदेवसुंदर सूरि स्वर्ग हुआ ।

५० श्री तत्पट्टे सोमसुंदर सूरि ।

तेहनो वि० सं० १४३० वर्षि जन्म । विक्र०
सं० १४३७ वर्षि व्रत । वि० सं० १४५० वर्षि वाचकपद ।

वि० सं० १४ (८७-१) ५७ वर्षे सूरिपद हुआ । श्रीगुरु भुजपत्तनई, अंजारई, मांडवी, प्रमुख नगरे विचरता चउवारी नगरीई महाक्रियावंत महिमामंदिर गुरु प्रातिदेषी तिहां कोइक रुठई द्रव्यलींगीई द्रव्यदेई शस्त्रधारक पुरुषनई गुरुवातार्थि सज्ज कीधो । ते दुर्बुद्धि वसतीई गुरु वातार्थि गुत्तपणई रह्यो । जेतलई अनुचित काम करवा उद्यम करई एतलई चंद्रमाने अजूआलई श्रीगुरु रजहरणि निद्रा मांहि पुंजी पासुं पालटयूं । वधकागक पुरुषई चितव्यूं जे निद्रामांहि पिण जेहनई जीव उपरई एहवी कृपा छई, एहवा महापुरुषनो वध करी मुझनीं कुण गति जावुं । एहवा विचारि परलोकं थकी बीहतो श्रीसूरीनई नमो स्ववरे पोहतो । तिहां थकी गुरु विहार करता केतलेक दीनें मालव देशे आमक्षरे नगरई आव्या । एहवई सो० संग्राम प्रगट थयो, तेहनो संबंध कहे छे ।

सो० संग्रामसिंह—

गुजरात देशि वढीयार खंडे लोलाडा ग्रामि प्राग्वाट वृ० पूस गोत्री सोनी अवटंकई संग्राम नाम रहि छई । ते कोइ समयानुयोगि मालव (८७-२) देशि मांडव गढि चिकथा श्रीग्यासदीनने राज्यें, माता नाम देवां, स्त्री नाम तेजां, पुत्री नाम हांसी, ए परिवार सहित जेतलई मांडवगढि नगरनी पोल पइसई तेहवई डावी दिशि महामणीधरे पूण कीधो छई अनि तेह पूणि उपरि दुर्गा पईठि सहर्षित शब्द करई छई । ते अचरिज देशी सपरिवारि संग्राम उभो रह्यो । एहवई तिहां एक आहेडी उभो छई । ते संग्रामने देशांतरी जाणी कहई ए शकुनी जे नगरमां पइसई तेहने ते महारुद्धिना देणहार छे । तेह चिकथा श्री ग्यासदीन हज्जर रहई । ते शब्द अनि शकुन सांभली चित्त धरी सहर्ष ओछाइ सो० संग्रामई नगरपोलि प्रवेश कीधो । राजदरबार पासई आवी रह्यो । अल्प द्रव्य थकी थोडु २ तेल, नाना प्रकारनो धी, गुड, हिंग, मिरची, साकर, श्वेत, रक्त वस्त्र, पुनः सौगंधिक प्रमुखनो व्यापार करई । पुन्य प्रमाणि सुषि तिहां काल नागमां । एकदा उष्ण कालि चि० श्रीग्यासदीनने असवारी कीधो । एतलई वणा तापयोगि

चिकथा स्वदरबारनी (८८-१) वृक्षवादीकाई, सुंदराकार शाखाई, प्रतिशाखाई, हरिकुंपल पत्रई, मनोहर सुवटाई, शीतल सुछाया दीधी उभा रही वीसामओ लेई स्वस्त हई । ते सहकारनें देखी आराभिकनई चिकथा कहई 'सब आंवकु फल हई पिण इस आंवकू फल क्युं नहीं' तिवारे आराभिक कहई ' पा० सिलाभित इसू आंवके देखतमे सब गुण अछे, पिण एक अएव बुरी हई, जे फल नहीं । बांजीए आंव हई । ' एहवो वचन पुष्पपालकनो सांभली श्रीग्यासदीन कहई ' इसू बांजीए आंवकी सूरतदेखी कूण कामका । इसै वाडीसे काट डालौ । ' एहवई पुन्योदय थकी सो० संग्राम पिण ते वाटिकानई जुई छई । तिणि चिकथा कहिण सांभली मनस्युं विचारि जे ए उत्तम नवपल्लव वृक्ष ते तूरत काटसिई, एहनई हु अभयदान देउ । धर्म प्रभावि महा मंगलिक हुसई । तिणहिज वेलाई दृढ चित्तई संग्रामि सकल जन देशतां चिकथा श्रीग्यासदीनने सिलाम करी अरजी करई छई—' जे ए आंव जन्मबंध्य हई पिण मुजे एक मुह (८८-२) मांग्या दीओ । महा पसाय करो । आवतई जेष्ठ मासें इसू आंवके फल श्रीपातसाहकु भेट करुं । ' ते अचिरज वात सांभली चिकथा संग्राम नई कहई—' आवतई जेष्ठ इणि दिने ईस आंवके फल न लाया तओ इसू आंवका जैस हवाल तैसे तेरा हवाल । ' ते वात संग्रामि अंगिकार कीधी । चिकथो १, अनि संग्राम२ स्वधरि आव्या । पूर्वोदयसा योग थकी सो० संग्रामनो अत्र थकी भाग्योदय हुआ । ते वात सघली मातानई स्त्रीनई कही । हवई संग्रामई ते सहकारनई पछवाडई किनायत तथा चंदूआ बंधावी स्त्रात्रादिकई सुचि हई पवित्र वस्त्र धरी निर्मल चित्तें धूप, दीप, चंदन, अक्षत, पुष्प ते आवांनई अर्चई एतले शील गुणई साहसीक जांणीनई; पूर्वभवी वणिक सा० आंबो नाभि द्रव्य धारक इणि स्थानिके रहितो, 'ते वांझियो मरण पांमी इणहीज स्वद्रव्य स्थानिके बीजे भवई आंबो वृक्ष हुआ । ते आवांनो जीव आवी संग्रामनई कहई ते मुझनि अभयदान दीधो छई तेह थकी हुं तुंज प्रति तूठो । ए

(८९-१) आंबाना मूल हेठि द्रव्य छई ते तूं भूमि षणि काढि लेजे । ए तुझ भाग्यनो छई ।' ते वचने सं-
ग्रामि तिमज लघु लाववी कलाना योग थकी माता स्त्री
पूली प्रमुषी ते द्रव्य स्वगृहे थाप्यो । आंबानी मूलि पाणी
खण माटीइं करी सिंच्यो । अनुक्रमि उष्णकालि ते सहकारी
सुगंध मुहर आवी तिमज फल हूया । ते फल यत्ने जा-
लवी सध्वास्त्रि आछादि गीत वाजीत्रइं चि० श्री ग्यास-
दीनने चरणे भेदी कीधा । संग्राम हाथ जोडी कहइं
'पा० सिलामति ! ए फल सुगंधओ वांजीए आंबके' ।
ते सांभली ग्यासदीन त्रूठो, पांच वस्त्र देइं वरि कामदार
कीधो । ते संपदावंत हूओ । एहवइं तिहां विहरता श्री
सोमसुंदर सूरि आव्या । सो० संग्राम संव समस्तना
आग्रहइं तिहां मांडवगढिं श्री सूरि चउमासइं रह्या ।
सदैव सुयोदयी श्री भगवती अंगनी व्याख्या कहइं ।
सो० संग्राम १ माता २ स्त्री ३ सहित निश्चल निम्मलइं
चित्ते सदहणाइं सांभली । जिहां छत्रीस हज्जार वार
'गोयमा ! गोयमा !' एहवुं नाम आवइं (८९-२)
तिहां सो० संग्राम नांमि नांमि एक एक सोनइओ मुकइं ।
एतलइं श्री भगवती सूत्र अंग संपूर्णि छत्रीस हज्जार
सोनइआ सो० संग्रामइनी नेश्राई हूया । तेह थकी अर्ध
सोनइओ मातानी नेश्रानो । तेह थकी अर्ध सोनइओ
भार्यानी नेश्राई हूओ । एवं संख्याइं त्रहिसठि हज्जार
सोनइया हुवा । सो० संग्राम श्रीगुरुनइं कहइं आ ज्ञान
द्रव्य लीओ । गुरु कहइं साधु हुइं ते ए द्रव्य प.प दोषनुं
मूल जाणी एह थकी वेगलो रहि, जेह थकी पंचमहाव्रत
जाइं । तिण थकी ए ज्ञान द्रव्यइं ज्ञाननो यत्न करो ।

लिखापयंति जिनशासनपुस्तिकानि

व्याख्यानयंति च पठति च पाठयंति ।

श्रृण्वंति रक्षणविधौ च समाद्रियंते

ते मर्त्यदेवशिवशर्म नरा लभेते ॥ १ ॥

भक्षामक्षं तथापेयं पेयं वा कृत्याकृत्ययोः ।

गम्यागम्यं तथा श्रेयं हेयोपादयकादिकं ॥ २ ॥

जेह थकी श्री वीरवांणी ओलखी प्राणी प्रत्यक्ष सुखने
वरइं । एहवुं वचन श्री गुरुनुं सांभली सोनी संग्रामे

पाहेलांना त्रहिसठि हज्जार सोनइया, पुनः अन्य द्रव्य
स्ववर थकी लीवो तेहनी संख्या एक लाख अनि पिस्ता-
लिस हजार सोन (९०-१) इया एकठा मेली वि.
सं. १४५१ वर्षि श्री कल्पाध्ययन सूत्र १ अनि आ०
श्री कालक सूरि कथा २ एवं सचित्रात स्वर्णाक्षर तथा
रुपाक्षरि लिखावी सकल साधु प्रति ज्ञानपुण्यार्थे ते प्रति
वांचवा भणवा दीधी । केतलिक प्रति ज्ञान कोशि
ज्ञानलाभार्थि थापि । पुनः गुरु वाक्ये मालव मंडले श्री
मांडवगढि श्री सुपासनओ प्रासाद, मुगसिपुरइं श्री
मुगसिपासना विंव प्रासाद वि. सं. १४७२ वर्षि थाप्यो ।
भेइ, मंदसार, ब्रह्मंडल, सामलीया, धार, नगर, खेडी,
चंडाउलइं प्रमुष नगरइं सो. संग्रामि सत्तर प्रासाद
निपजाव्या । इणिहिज सूरिइं प्रतिष्ठया । एकावन जीर्णो-
द्धार निपजाव्या । इत्यादिक सुकृत श्री गुरु वचनि सो.
संग्रामइं कीधो इति ॥

श्री सूरि चरित्र, तप, शीलनइं आराधता, द्रव्य १
क्षेत्र २, काल ३, भाव ४, अनुमाने विहार करता, पुनः
गुर्जरि वटपद्र नगरइं, संखेहडा नगरइं, डभोइ नगरें
जंबूसर न०, आमोद्र न०, खंभायत न०, अहिमदाबाद
न०, आसापलीइं, कोठर्व (?) पुरइं, फूरमान वाटिकाइं,
शिके (९०-२) दर पूरी, विसलनगरि, श्री वृद्धनगरइं
आव्या । तिहां प्राग्वाट वृ० सं० देवराजे श्री अभिनंदन
स्वामीनओ विंव सप्त धातुमयि निपजाव्यो । ते श्री
सूरिइं प्रतिष्ठ्यो । तिणहिज अवसरि सं० देवराजिनइं
हर्षि स्वच्यार शिष्यनइं सूरि पद कीधा । तेहना नांम
प्रथम मोहननंदन नांम श्री मुनीसुंदर सूरि नांम दीधो
१ । बीजा शिष्य जयउदय नांम श्री जिनकिर्त्ति सूरि
दीधो । २ । त्रिजा शिष्य श्री भुवनधर्मनो नांम श्री
भुवनसुंदर सूरि दीधो । ३ । चौथा जयवंत हर्ष तेहना
नांम श्री जिणसुंदर सूरि दीधो । ४ । वि० सं० १४७८
वर्ष छत्रीस हज्जार दत्ता त्रयइं सूरि पदो त्सव कीधा ।
ए च्यार शिष्य युक्त श्री सूरि नगरी गामइं स्तत्रोपदेश
नादायक तिहां थकी तारणगिरि श्री अजित दर्शन करी
हणाद्र, पोसीणा नगरइं आव्या । श्री गुरुना उर्ददेशे

प्रा० वृ० सा धुलई श्रीरुषभ १ श्री शान्ति २ श्री नेमि ३ श्री पास ४ श्री वीर ५ एवं पंचतीर्थीना प्रासाद पांच जुदा जुदा निपजाव्या । तिहां थकी श्री अर्बुदाचलनी यात्रा करी श्री भार्या नगरई आव्या । तिहां समस्त संधई श्री गुरुनै (९१-१) उपदेशी भार्या नगरई प्रासाद कीधो । एवं भद्रां प्रमुष नगरई अर्बुदासनि श्री सूरिना उपदेश थकी सप्त प्रासाद निपजाव्या । एकवीस जीर्णोद्धार हूया । श्री सूरि नीतोहडा नगर आव्या । तिहां संपत्ति नृपकारक प्रासादि वि० सं० १४८१ वर्षि देवका पत्तन थकी तेडावीन बाबायक्षनी मूर्ति नीतोहडा प्रासादमां थापि । तिहां थकी श्री सूरि जीवित स्वांमी नंदी-पुरे, पुनः वीरवाटके श्री बंभणवाडिनी यात्रा करी सरस्वतीने नमी अनुकमि मेवाडदेशी गोडवाड खंड नाडलाइ नगरि श्री नेमि प्रमुष सकल प्रासादना देव नमी तिहां वर्षा कालि रख्या । केतलेक वर्षे श्री सूरि राणपुर नगरई चौमासि रख्या । पातसाह श्री पीरोजना हूकमथी प्रा० वृ० सं० धरणि श्री गुरुनो उपदेश लही वि० सं० १४६९ वर्षे श्री राणपुरे प्रासादारंभ कीधो । पुनः वी० सं० १४९८ वर्षि चतुर्मुष प्रासाद संपूर्ण हुआ । तिहां श्री सूरिई कृष्ण सरस्वती विरुद धारक श्री मुनिसुंदर सूरि १ महाविद्याविडंबनटीकाना कारक श्री (९१-२) जिनकीर्ति सूरि २ कंठगत एकादशंग सूत्रार्थ धारक श्री सुवनसुंदर सूरि ३ दीपालीकादि माहात्म्य कारक श्री जिनसुंदर सूरि ४ ए च्यार शिष्य युक्ति शुभसकल, वसादि नव पाठक युक्त; पंडित, गणि, रुपी युक्त इत्यादि पांच शत साधुनई परिवारि करी सहीत वि० सं० १४९९ वर्षे सा० धरण निर्मापित त्रैलोक्य दिपिका नाभि चतुर्मुष प्रासादें श्री रुषभादि अनेक बिंबनी प्रतिष्ठा कीधी । प्रथम सं० १४९५ वर्षि सा० धरणो श्री सिद्धाचलि संववि हूओ । स्त्री वर्षे १८ मई सा० धरणो वर्ष २१ मई श्री सिद्धाचली मुख्य तीर्थकरने आगली श्री पातसाह मंत्री ते सं० संघाते इंद्र मालनई अवसरई सजोडे चोथु वत उच्चरी, गुरु मुखी तिहां पोते सं० धरणि इंद्रमाल पिहिरि । पुनः सं० धरणो मुख्य जिनता पुत्रा मेरे

विहु हाथ जोडी शुभ निर्मलाशयथी विनती करी किसु मांगइ छई ? गाथा—

सुलहो विमाणवासं

एगच्छता वि मेइणिय सुलहा ।

दुलहा पुण जीवाणं

जिणदशरसासणे बोही ॥ १ ॥ (९२-१)

इणि परि सुशील व्रत आराधतो, निरंतर श्री जिन भक्ति साचवतो अन्य घणा साधर्मिक पोषतो संसारनि विवई रहि छई ।

श्री गुरुई स्व शिष्य श्री सुवनसुंदर सूरिनई श्री शीरोही नगरई चौमासानी आज्ञा दीधी । पुनः श्री जिनसुंदर सूरिने श्री श्रीमाल नगरी चौमासानी आज्ञा कही । तिणे तिहां गुरु आज्ञा लही विहार कीधो । श्री गुरु राणकपुर थकी बिहू शिष्य युक्ति नाडआलनगरी चौमासी आख्या । वर्षाकाल संपूर्ण स्वपद्मधर श्री मुनिसुंदर सूरिनई गठ भलावी श्री गुरु आम नृपति निर्मापित श्रीवीर दर्शनई उत्कंठित गोपनगरे चउमासी रख्या । एहवई भाष्य त्रिणनी चूर्णि १, कल्याणकस्तव २, रत्नकोश ३, पुनः योग शास्त्रनो ४, उपदेश मालानो ५, षडावश्यकनो ६, नव तत्त्वनो ७, आराधना पताकानो ८, इत्यादि ग्रंथनो बालावबोधना कारक श्री सोमसुंदर सूरि वि० सं० १५०१ वर्षे स्वर्ग हुआ ।

५१ तत्पट्टे श्री मुनिसुंदर सूरि ।

तेहनो वि. सं. १४३६ वर्षि जन्म । (९२-२) सं. १४४३ वर्षे व्रत । सं. १४६६ पाठक पद । सं. १४७८ वर्षि सूरि पद । वाटलीना नादना एकशत अनि आठ शब्द तेहना आलखणहार, श्री कृष्णसरस्वती विरुद-धारक, श्री उपदेश रत्नाकर ग्रंथकारक, श्री शांतिकर स्तवन निर्मापितेन तन्मंत्रितजलेन योगिनिकृत मारि उप-द्रवनिवारक, सुलभबोधी प्राणिने उपदेश दावक, श्री मुनि सुंदर सूरि सं. १५०३ वर्षि श्री कोरटानगरे स्वर्ग लह्यो ॥

५२ तत्पट्टे श्री रत्नशेखर सूरि ।

श्री जयचंद्र सूरि ।

श्री रत्नशेखर सूरिनो सं. १४५७ वर्षि जन्म । सं.

१४६३ वर्ष वत । सं. १४८३ वर्षे पं. पद । सं. १४९३ वर्षे वाचक पद । सं. १५०२ वर्षे सूरि पद । श्री सूरिइ अजमरे नगर पार्श्वे वीठारपुरं श्री नेमि विंष प्रतिष्ठयौ । श्राद्धविधि सूत्र-वृत्ति १ श्राद्धप्रतिक्रमण सूत्र-वृत्ति २, आचारप्रदीप ३, प्रमुष ग्रंथकारक । श्री सूरिनइ बाण देव्या दत्त वर थकी हस्त सिद्धि जाणवी । सं. १५११ वर्षे स्वर्ग हूओ ॥ १ ॥ लघु गुरुभाई श्री जयचंद्र सूरि (१३-१) प्रतिक्रमण गर्भहेतु १, वीसस्थानिकनो विचारामृत संग्रह २, इत्यादि ग्रन्थकारक कुमुठीइ गामि स्वर्ग हुया ॥ २ ॥

५३ तत्पट्टे श्री लक्ष्मीसागर सूरि ।

२ श्री सोमदेव सूरि ।

३ श्री सोमजय सूरि ।

श्री लक्ष्मीसागर सूरि तेहनो वि. सं. १४६४ वर्षे जन्म हुओ । सं. १४७० वर्षे वत । सं. १४७९ वर्षे पं. पद । वि. सं. १५०१ वर्षे पाठक पद । सं. १५०८ वर्षे आ. पद । सं. १५१५ वर्षे गछनायक पद । श्री सूरिना उपदेश थकी वागडदेशि गिरिपुर नगरें सो. साल्हे श्री गंभीरापासनो प्रासाद निपजाव्यो । पुनः मालव देशि वारनगरं श्री गुरुना उपदेशी प्रा. वु. सं. हर्षसिंहइ सप्त धडी सुवर्ण मुक्ति प्रासाद ईग्यार निपजाव्या । एहवि गुज्जराति अणहिल्ल पत्तनइ जिन विंषो-त्थापक सा. लुको प्रगट हुओ ।

सा० लुकानी उतपत्ती कहि छइ ।

यथा गुजरा अणहिल्लाख्य पत्तने नूतन पाठकि प्रा० वृ० धवेचा गोत्रे सा. लुको एक सामान्य पाणि रहि छइ । ते पुनिमगछ गुरु संयोगइ जैन लिपि शिख्यौ (१३-२) विणे वि. सं. १५२८ वर्षे ज्ञानकोशि जैन सिद्धान्त वार ७ लिख्या । ते सकल ज्ञानद्रव्य लेतां थकां साडासत्तर दोकडा रख्या लिखवाना । सा० लुको गृहस्थनइ कहै साडासत्तर दोकडा...ज्ञान पिण घणो लिख्ये छै । ज्ञानद्रव्य मांदि थकी काढी आप्यौ । तिवारे गृहस्थ कहै—सा० लुका ! तुम्हे जैन सुधर्मि छो, एतलो तुम्हने ज्ञान लाभ हूओ । शालाई जाई साधुनइ कहै तुम्हे श्रावकनइ कहो—तुम्हा-

रइ उपदेशि ज्ञानकोश ए लिखावइ छइ । साधु कहै अल्ल पासि द्रव्य नहि अनि पुस्तक पिण ज्ञान कोश थकी गृहस्थ पासइ मांगी वांची पाछा ते गृहस्थनइ दीजइ छइ । ज्ञान द्रव्य पिण गृहस्थ जाणइ । सांभली सा० लुको कोधी घरे आब्यो । एहवइ सं-ध्याने अवसरे उत्सवइ जिन भक्ति जिन मंदिरि बाजारि थयो । तिहां बांभभागि कपालि देव मंदिरनो थांभ भागो । प्रभाति कुणगिरि बाजारि काइक हाटि वेठो । एतलि तिहां गुजराति सेयद लेखक भित्र भिल्यो । ते पिण म्लेच्छनी पारसीना हिरफइ बरख लिखइ । ते पिण कह्यु सा० लुका (१४-१) लेखक ! ए तुम्हारइ कपालि क्या लगा हइ । लुको कहि—देवमंदिरका थंभा लगा । ते सांभली म्लेच्छ कहइ—तुम्हार जे फकीर दुनीया छोडिक हुये सो साहिबकी बंदगी करइ कै, साहिब के हजूर मुक्तिमइ वेठो, हे अल्ला अनंत ते जय अखंड हइ, असत्या नापाकीसे दूर हइ । ते म्लेच्छ वचन सांभली सा लुकानि चितइ म्लेच्छ बुद्धि प्रगट हुइ । सा० लुकानइ म्लेच्छ धर्म प्यारो जांणी तिणे सेयदइ पीर हाजीनो आ-मनाय दीधो । अनि साडासत्तर दोकडा पिण गृहस्थे न दीधो । तेहना कोध थकी म्लेच्छनी बुद्धि चिते घरी । सा० लुको गृहस्थनइ कहइ—ए गुरु सावध उपदे-श कहइ छइ । जेह वचन थकी हिसानो पोष हुइ । निरवध वचननो उपदेश कही नहि छइ । अनि साधु प्रति इम कहइ—साधुनी जेम में पिण आगिसना पुस्तक वार सात लिख्या छइ तिहां श्राकनी कीयाइ जिन—पडिमा ने पाठ किहाइ मइ न दीठा । अनि छइ पिण नही । ते मायि पंचेरी जीव ते एकैरी जीवनइ नमइ अनि ए एकैरीयना इठ थकी (१४-२) छ कायना जीवनी विराधना हुइ । तेह थकी जिन विंष आराधक नही । ए प्रासाद विंष सबे मिथ्या छइ । ते सांभली साधु कहइ—सा० लुका ! तुम्ह प्रत्यक्ष पाणि किम अनंत संसारी थाओ छओ । श्री सिद्धांत द्रव्य थकी लिखावी साधु पोतानइ भणवा सिद्धांतनी यत्न करइ । तिवारि ते द्रव्य नेश्राइ कहिवाणो । तेह थकी

ठवण नीक्षे ७६ छहं अनी नंदी प्रमुष सिद्धान्ते पूर्वि चोरासी आगिम कद्या छहं ते वीर नीर्वाण हुया पछी त्रिणवार बार दुःकाल पड्यो तिहां ८४ आगिमनो विछेद थयो । तिवारे सकल सुविहित गितार्थे मिली साधु मुष थकी जिम सांभल्युं तिम उद्धयुं छहं । पछी तो ते केवलीनइं गम्य, मनुष्य कुण मात्र । हा पिण नहि ना पिण नही । इम धणइं नयइं उपनयइं श्री गीतार्थि समझाव्यो पिण ते लुको कदाग्रह न मुकइं । जिन बिंबनी निंदा करतो जांणी ज्ञाती पांक्ति बाढ्य कीधो । तेह थकी वणै कोधी संसार पणुं तजी वि० सं० १५३० वर्षे समणोपासक वेष आदरी अणहील याडा पाटण थकी (१५-१) सिद्धपुर नगरें आव्यो । तिहां प्राग्वाटि तपा लुकाइं ज्ञाति भेद हुआ । तिहां थकी केतलेक दीने श्री सीरोही देशि अरटवाडि गांमइं आव्यो तिहां उपकेश वृद्ध शाषाई सा० भाणो रहि छहं तिणि समणोपासक सा० लुकानो उपदेश सांभली स्वहस्ति सा० भाणे दिक्षा लीधी । वि० सं० १५३२ वर्षे प्रथम वेषधर रु० भाणो हुआ । पुनः वि० सं० १५४० वर्षे श्री सीरोही नगर वास्तव्य ओ० सं० वृ० साथरीया गौत्रइं सा० भीदे रु० भाणा हस्ति दीक्षा लीधी । एतले वि० सं० १५३५ वर्षे श्री सत्यपुरे सा० लुकानो आयु पूर्ण हुआ । तिहां थकी रु० भाणो शिष्य रु० भीदा गुजराति अहिमदाबाद नगर माहि शाहापुरी उष्ण कालि आवी रह्या । तिहां रु० भीदानो उपदेश सांभली श्रीमाली लघु शाषाई सा० नानचंदि रु० भीदा हस्ते दिक्षा लीधी । नानां रुषि नाम दीधुं । तेहनो शिष्य रुप रुषि हुआ । इत्यादि कुमती छे तेहनो संग तजवो । सुमति भजवो । उत्तम जीवे स्व आत्म हित काराणि चितई (१५-२) शुद्ध सद्गुणा धरी श्री जिन भक्ति तेहिज मुक्ति पंथ गमन रुप जांणी आदरवी । यथोक्तः—

वर गंध १ घूप २ चोखएहि ३ कुसुमेहि ४ पवरदीवेही ५ नैवेद्य ६ फल ७ जलेहि ८ जिण पूआ अठहा होई ॥ १ ॥

इत्यादि अष्ट विधिना जिनराज पूजा

ख्याता कृता सुरनरगणेः सदैव

खंडी कृता सुमतिभिः कलिकाल योगात् ॥

इति श्री जिन बिंब उथापक सा० लुका उत्पत्ति समाप्त।

एहवि मांडवी बिंदरे तपा श्री सोमदेव सूरी १, खरतर श्री जिनहंस सूरी २, अंचलीक श्री जयकेसर सूरी ३, ए त्रिहुं गछना आचार्य तिहां आव्या । तिवारइं सोरठ देशि लुकाना मतनो विस्तार जांणी ए त्रिहुं गी-तार्थे मिलि वि० सं० १५३९ वर्षे आपआपणा गछ थकी आज्ञा धर्म थाप्यो । एतलइं इहां थकी आदेश निर्देशनी मर्यादा थपाणी । पुनः पात्रमाहि सफेदानी ओली एक दीधानी आलोयण अठमनी साधुनइं कहावी । ते पहिला स्व स्व संघाटक समुदाय मध्ये जे गीतार्थ दीक्षाइं वृद्ध हुंइं तेहनइं (१६-१) मोटा मोटा क्षेत्रनी श्री पूज्य चीष्टीका देता । इम सकल संघाडे ए नीती । पछइं ते वृद्ध गीतार्थ साधु प्रमाणे क्षेत्रि आज्ञा लही साधु वे तथा च्यार विहार करता । एहवे वि० सं० १५४७ वर्षे गूर्जर देशि धानधार खंडई श्री यक्षनी उत्पत्ति हुइ । श्री सुरीइं मुतगामे बलदुठइं पांच प्रासाद प्रतिष्ठया । वि० सं० १५३७ वर्षे हाडोती देशि सुमाहली गामे श्री सुरीनो स्वर्ग हुआ । २ आचार्य श्री सोमदेव सुरीनो वागड देशि वढियार नगरें स्वर्ग हुआ ।

५४ तत्पट्टे श्रीसुमतीसाधु सूरी ।

तेहनो जन्म अर्बुदासनं वेलांगरी नगरं प्रा० वृ० नारण गोत्रि सा० टिडु, छी रुडी कुक्षे वि० सं० १४९४ वर्षे जन्म । वि० सं० १५११ वर्षे दीक्षा । वि० सं० १५१८ वर्षे गछनायक पद । श्रीसूरीये जसलमेरे, कृष्ण गढें, अर्बुदासनइं, देवके पट्टणि, गढे नगरें, खेभायतें, गंधार, ईडर नगरइं ज्ञानकोश गितार्थ पासी सोधाव्या । ज्ञान जत्न कीधो । श्रीगुरुना उपदेश थकी मालव देशी मांड-वगदि प्रा० वृ० सरहडीया गोत्री पातसाहना द्रव्यना भंडारी खजानाना (१६-२) भलामणिया सा० स-हसा माई सुलतान श्रीअर्बुदगिरि उपरि अचलगदि

શ્રીચાર લાભ વ્રજ્ય સુકૃતિ કરી પાંચ લક્ષ મનુષ્યનો સંઘ
લેઈ શ્રીરુષભદેવનો ચતુર્મુખ પ્રાસાદ નીપજાવી તે માહી
સતઘાણુ ચડદ શત મળ પ્રમાણે તેહના બિંબ ચાર કરાવ્યા।
તેમાંહિ આઠ બિંબ કાઠસમીયા અને ચ્યાર બિંબ ચતુર્મુખ
પ્રાસાદિ મૂલનાયક શ્રીરુષભદેવના જાળવા । વિ० સં०
૧૪૫૪ વર્ષે શ્રીસુમતિ સાધુ સુરીઈ પ્રતિષ્ઠાઈ । શ્રીસૂરી
અતિચાર રહિત ચારિત્ર ધર્મને આરાધતા, સુધ પરુપક
વિરુદ્ધ ધારક વિ० સં० ૧૫૫૧ વર્ષે સ્વમણુર ગામિ
શ્રીસૂરીઈ સ્વર્ગ હૂઓ ।।

૫૫ તત્પદ્મે શ્રીહેમવિમલ સૂરી ।

(૨) શ્રીકમલકલસ સૂરી ।

(૩) શ્રીદ્વંદ્ર નંદી સૂરી ।

એ ત્રિહુ ગુરુભાઈ તેમાંહિ શ્રીકમલ કલસ સૂરી થકી
વિ० સં० ૧૫૫૫ વર્ષે કમલકલસા ગચ્છ હૂઓ ।

પુનઃ શ્રીદ્વંદ્રનંદીસૂરી અળહિહ વાઘા પાટણ પાંચે
કુતપુર ગ્રામે સ્વાશિષ્યને આઠ પદ દેઈ ગામને નામે શ્રી-
કુતપુર સૂરી નામ દીધુ । તિહાં થકી વિ० સં० ૧૫૫૮
વર્ષે કુતપુરા ગચ્છ (૧૭-૧) કહિવાળો । એતલઈ એ
વિહું લઘુ ગુરુભાઈના મિત્ર ગચ્છ હુંયા । અનિ શ્રીહેમવિ-
મલ સૂરી જે ક્રિયા ઘ્રષ્ટ સાધુ સમુદાય ગચ્છ મર્યાદા શિ-
શ્વલ જાંણી દેશ આજ્ઞા દેતા હુયા । શ્રીગુરુ બ્રહ્મચારી
ચુઢામણિ વિરુદ્ધ ધારક નિર્લોભતાપણે સકલ જન વિ-
ષ્ણાત કીર્તિ સંવેગ રંગઈ સમતાયંત પક્ષાન્નાદિક ત્યાજ્યતા,
ઘના જીવ લુપાક મતનઈ તર્જી શ્રીસૂરી હસ્તિ દીક્ષા લેઈ
તપનિશ્રાઈ ચારિત્રના મજનારા હૂવા । ૬૦
ગણપતિ ૬૦ શ્રીપતિ ૬૦ વીપા ૬૦ જગા પ્રમુખ નવદી-
ક્ષિત સાધુ ૬૮ યુક્તિ પ્રતિબોધી તપા કીધા । ત્યારે અન્ય
સાધુ ક્રિયા ઉદ્ધારવા તત્પર થયા । સપરિગ્રહિ જે ત્રાંવા-
ના પાત્રાં, ત્રપણી, લોટ પ્રમુખ જેહને જાળતા તેહને સંઘ
અને પંક્તિ બાહિરની આલોચના કહેતા । એક મુક્ત ઉપ-
વાસ, પારણી નીચી છઠ અઠમ, નીચી પારણે ગંઢીસહી
પ્રમુખ તપના કરી મૂમંડલે ધિતરઈ । એહવયં સમયઈ ક-
ટુક નામિ ગૃહસ્થની પરુપણા હુઈ । જે ક્રિયા શિ-
થિલ સાધુ સમુદાયમાં રહિત ચારિત્રિયાને (૧૭-૨)

ચારિત્ર ન સંભવે । પિણ તેહમ ન કહિવું । હમ હુંતિ પિણ
ગચ્છનાયકને ચારિત્ર સંભવઈ—યદાગમે—

સાલે નામ એગે આયરિયે એરંડે નામ પરિવારે ।

એવ ચંડમંગી જાળવી । હવઈ કટુક ગૃહસ્થની
ઉત્પત્તી કહઈ છઈ—ગુર્જરાત દેશિ વઢનગરે નાગર
જ્ઞાતિ વૃદ્ધ શાષાઈ ટોકર ગૌત્રિ સાં વાળારસી, તેહની
છી હરી, પુત્ર કહૂઓ નામિ છઈ । પિણ તે દેવ ગુરુનો...।
પં० હર્ષ કીર્તિગુરુ મિલ્યા । તિળી ભવ્યાતના જાંણી કહૂ-
ઓ બોલાવ્યો । યતી જાંણી નમ્યો । ગુરુ પાસે રહ્યો ।
વૃદ્ધ જાંણી કહૂઓ વિશેષ ભક્તિ સાચવે । એહવઈ ગુરુ
આળા લહી શિષ્ય અમ્મદાવાદઈ ચોમાસે ગયા । ગુરુની
સેવા કરતાં કેતલેક દિને ગુરુ મુલ થકી કહૂઓ શ્રી
સિદ્ધાંતનો સમજૂ થયો । સચિત્ત ત્યાગી શ્રાવકની કર-
ણીઈ આગલો હૂઓ । તિવારિ ગુરુ કહઈ સાં કહૂયા
તુમે વરે જાઓ સંસારિ થાઓ । તે ગુરુ વચન સાંભલી
કહૂઓ કહઈ, તુમ જે હવા...। સાં કહૂયા ના વચન
સાંભલી યોગ્ય જાંણી પ્રસન્ન પળઈ ગુરુ મુલિ વીસઈ વર્ષે
સાં કહૂઈ ચોથુ વ્રત આદર્યું । (૧૮-૧) શ્રી પંડિતજીઈ
કહ્યું—જે તુમ્હે ગુરુ લોપા ન થાસો । તિવારઈ કહૂઓ
કહઈ—પિતા માતા જો વૃદ્ધ નાગર હુઈ અનિ વણિ-
કનો પુત્ર હું તઓ ઉપગારી ગુરુને નહિ લોપું । તિવારે
ગુરે સાં કહૂયાનઈ ક્ષેત્રપાલનો વર દીધો । ગુરુ કહે
તુમારો ઉદય થિરાપદ્ર નગરઈ શ્રીમાલિ વૃદ્ધ શાષા ધ્રુ અ-
વટંકિ છઈ, અસ્મિન્ દેસિ નહી છઈ । તે માટિ તુમ્હે તિહાં
જાઓ । સા કહૂઓ ગુરુ વાંદી આળા લહી કેતલેક દિને
શ્રી શંભુશ્વર પાસનઈ નમી અનુક્રમિ થિરાપદ્રઈ આવ્યો ।
જિમ શ્રી પંડિત શ્રીહર્ષ કીર્તિઈ કહયું હુતું, તે તિમજ સત્ય
હૂઓ । એકદા સાં કહૂઓ ગૃહસ્થ પ્રતિ ઉપદેશ કહઈ—
બિહજ્જાર અનિ ચ્યાર યુગ પ્રધાન કહઈ છઈ, પળ તે
બિહજ્જાર અનિ વિ જાંણું, એક એહ સંદેહ । ૧ । પુનઃ
પાંચમા આરામાં સુસાધુ સુચારિત્રી નહી, એ સંદેહ
છઈ । ૨ । સંપ્રતિ વર્તમાન કાલિ ચારિત્રિયા સાધુ મુજ
દષ્ટિ આવતા નથી, એતલે એહનો પિણ સંદેહ । ૩ । હમ-
ગુરુ લોપી મિથ્યા પ્રરૂપણા કરતો ત્રિણ થઈઈ (૧૮-૨)

સ્વમત થાપતો હોયો । એતલઈ ગુરુ વેષ તથા ગુરુ કથન લોપ્યું । તેહ થકી કહ્યાને શિષ્યને ઉદય ન હુઈ । એતલી વિ० સં० ૧૫૬૨ વર્ષ સાધુ વેષોત્થાપક કહૂક ગૃહસ્થ થકી કટુક નામ મતિ પ્રગટ હોયો ।

इति कटुक मतोत्पत्ति ।

પુનઃ એહવંદે લુકાના ગઢ થકી ૬૦ વિજયઈ વિજ્ઞા મતિ નામિ મત પ્રવર્તાવ્યો । એહવંદે પાસચંદ મતિ પ્રગટ હોયો તેહની ઉત્પત્તી કહઈ છઈ ।

पासचंद मत ।

અબુદાસશ્રિ હમિરપુરનગરઈ લિંવ ગોત્રિઈ પ્રા० વૃ० સા० પાસવીર નામી અપ્પત્રવ્યે ભારવાહકની આજીવિકા કરતો રહેઈ છઈ । એકદા હાથિ કુટાર લેઈ પર્વત દિશિ વઢિ પીપ્પલ વૃક્ષ ચઢતાં ઈંચળ લેતાં ભૂમિ પહચો । દેહી માટો લાગો । પિપ્પલ વૃક્ષ હેઠિ ઊભો છઈ । એહવંદે તિહાં નાગુરી શાલાઈ શાલા ધારક શ્રી ચંદ્રકીર્તિ સૂરી, તેહના શિષ્ય પં० લક્ષ્મીનિવાસ, તેહના શિષ્ય એકાન્તરિ ચોવિહાર ઉપવાસ કારક પં० શ્રી સાધુરત્ન; તેહની શ્રી આવૂની યાત્રા કરી વાટી ઉતરી (૧૧-૧) હમીરપૂરને મારગિ આવતા દેષી પાસવીરે વંદણા કીધી । પં० સાધુરત્ને યોગ્ય જાંળી ધર્મોપદેશ કહ્યો । તેહમાં વનસ્પતિ હેઘાના મોટાં પાપ કહ્યાં । તે સાંભલી લઘુ કર્મિ પ્રાંણી તુરત વૂઝયો । કાળેદ્ર નગરે વિ० સં० ૧૫૬૫ વર્ષે પાસ-વીરને દીક્ષા દેઈ ૬૦ પાર્શ્વચંદ્ર નામ દીધું । તિહાં થકી ગુરુ ૧, શિષ્ય ૨, નાગોર નગરે આવી શાલાઈ રહ્યા । એકદા ઓરહંદે જીર્ણ યંત્રની મુદ્રા વીધી દેષી ૬૦ પાસ-ચંદ્ર ગુરુ શ્રી સાધુરત્નનંદ—ઈણિ ઓરહંદે કિસ્યું છઈ । કદહિ ઉઘાડતા નથી । તિવારઈ ગુરુ કહઈ આગિ મહા બારાવર્ષિ દુર્ભિશ હુઓ, તે સમયઈ સાધુ શિથલચારિ જાંણિ તેહના પુસ્તક જ્ઞાન અસાતના દેસિ, તિહાં વૃદ્ધ ગિતાર્થે મિલી એ ઓરહામાં જ્ઞાનનાં ઢાબા મરી યંત્ર કીધો છઈ । તે થકી આપણે કોસ્યે કામિ ઉઘાડવું નહીં । વૃદ્ધ વચન કુળ લોપાઈ । એહવઓ વાક્ય ગુરુ શ્રી સાધુરત્નનંદ સાંભલી શિષ્ય ૬૦ પાસચંદ્ર મૌન હુઈ રહ્યો । એક દિન ગુરુ નગરમાં કોઈક (૧૧-૨) કાર્યાર્થિ ગયા । એતલે

પાસચંદ્રી ગુરુ આજા વિગર તે ઓરહો ઉઘાડી જોયઓ । પુસ્તક જિમ તિમ મુક્યાં દીઠા । એહવે ગુરુ આઠ્યા એતલિ ઉતાવલિમાં આગલે પહચા તે અઢો પત્ર લેઈ રજોહરણિ ઘાલિ યત્ને રાખ્યા । પછી ગુરુને કિમાડ ઉઘાડ્યો । ગુરુ કહઈ એવઢી દેર કયું હુઈ । શિષ્ય કહઈ હમહિજ । પછી તે અઢો પત્ર વાંચી ક્ષેત્રપાલનો આમ્નાય જાંળી એકાંતિ ઠિકાણે સાધન વિધિ કીધો । એતલઈ કાલો અનિ ગોરઓ બિહું ક્ષેત્રપાલ આવી વર દીધો । અનુક્રમિ વિ० સં० ૧૫૭૪ વર્ષે ૬૦ પાસચંદ્રે વીરદત્ત વર સાહ-જ્ય થકી પાસચંદ્ર નામિ મતિ ઉત્પન્નઃ ।

તે માંહિ થકી શ્રી પાસચંદ્ર શિષ્ય ૬૦ વ્રહ્મ નામઈ, તેહ થકી અણહિલ પટાનિ વિ० સં० ૧૫૭૮ વર્ષે વ્રહ્મા મતિ ગઢ પ્રગટ હુઓ । એતલઈ જે જિહાં થકી પાંટો હુઓ, તિણઈ તિહાં થકી પોતાના મૂલ ગુરુની સામાચારી લોપિને સૂત્ર વિરુદ્ધ સામાચારી પ્રવર્તાવી । અને સૂત્રોક્ત જે પર્વ તે પુનઃ અન્યથા કીધા । પોતાનિ મતિ ભેદી કરી નવા નવા ગઢના નામ થાપ્યા । (૧૦૦-૧) તિવારિ એ મતિ કહીઈ ।

इति पासचंद्र मतोत्पत्ति ।

એહવંદે શ્રી હેમ વિમલનો વિ० સં० ૧૫૨૨ વર્ષે જન્મઃ । સં० ૧૫૩૮ વર્ષે દીક્ષા, હેમધર્મ નામ દીધું । સં० ૧૫૫૫ વર્ષે ગુર્જરાતિ વદિયાર સંઢિ પંચાસરા નગરઈ શ્રીમાલી વૃ० સં० પાતઈ સૂરી પદોત્સવ કીધો । સં० ૧૫૫૬ વર્ષે ક્રિયા ઉદ્ધરી । સં० ૧૫૬૮ વર્ષે સ્વર્ગ હુઓ ।

૫ દત્તપદ્મે શ્રી આણંદ વિમલ સૂરી ।

(૨) શ્રી સોમાગ્ય હર્ષ સૂરી ।

શ્રી આણંદ વિમલસૂરીનો વિ० સં० ૧૫૪૭ વર્ષે જન્મ । સં० ૧૫૫૨ વર્ષે વ્રત, અમૃત મેરુ નામ દીધો । સં० ૧૫૭૦ વર્ષે કર્પટ વાણિજ્ય નગરઈ આ० પદ હુઓ । સં० ૧૫૮૨ વર્ષે દેસૂરી નગરઈ ગઢ નાયક પદ હુઓ । એકદા ગુરુ શ્રી સૌમાગ્ય હર્ષ સૂરીનંદ કહઈ । આપણે બિહું ક્રિયા ઉદ્ધરીઈ । તિવારિ શ્રી સૌમાગ્ય હર્ષ સૂરી કહે આપણિ શાલા ધારક વિરુદ્ધ ગુરુનો છઈ ।

तिवारइ श्री आणंद विमल सूरी कहै
 बावन्न साधुसुं क्रिया उद्धरि सपरिग्रही जाणता ते
 साधुने गछ बाहिर काडता, भव्य जीवनइ भर्मोपदेश देइ
 तारता, (१००-२) पुनः जेसलमेरु देसि जल दुल्लभ
 जाणि श्री सौमप्रभ सूरीइ बिहार निवेध्यो छई । पिण
 लुकामत व्यापितुं जांणी उ० श्री विद्यासागरनइ विहा-
 रनी आज्ञा देता हुया । तथा जेसलमेरु खरतर, मेयाति
 विजामति, मारजीइ लुका, वीरमगांमि पासचंद्र, इत्यादि
 नगरि श्री सूरीइ छठ तप्पनइ पारणि रक्षा तक्रनइ करवइ,
 षट विगय त्यागी, महा तपस्वी जांणी घणा जीव श्री जीन
 पूजानी सदहणा आणी । पुनः श्री सूरीना उपदेश थकी
 आ० वृ० बाफणा गोत्रे दो० कर्मि चितोडगढ वास्तव्य
 सं. १५८७ वर्षे श्री सिद्धाचलि सोलमो उद्धार कराव्यो ।
 श्री सूरीइ अजयामेरु, सांगानयर, जेसलमेरे, मंडोवेर,
 नागोरि, नाडलाईइ, सादडीइ, सीरोही नगरे, पाटणि,
 महिसाणे प्रमुख अनेक नगरे घणा जिनविष प्रलिष्ठ्या ।
 कलियुगि श्रीसूरी युगप्रधानोपमः सम जाणिवा । यतः उक्त-
 वदन्ति तस्मैति जनो निरीक्ष्य निरीहितज्ञानतपःक्रियाव्यं ।
 अवातरत्सर्वगुणः किमेष श्रीमज्जगश्रद्धगुरु द्वितीयः ॥

श्री सूरी छठ, अठम, (१०१-१) चउथ, विश-
 तिस्थानक, तपना कारक, षट काय जीव यरनावंत,
 समता समुद्र, जन्म पर्यंत अतिचार आलोइ । पांचदिवस
 अणसणइ अहिम्मदावाद नगरइ निशा पाटकि वि. सं.
 १५९६ वर्षे श्री आणंद विमल सूरी स्वर्ग हुआ ।

अनि श्री सौभाग्य हर्ष सूरी थकी गुर्जरति विजापुर
 नगरइ वि. सं. १५८२ वर्षे लघुशाली नामे गछ भिन्न
 हुआ । एहने समइ श्री सिद्धाचलि असुरनो उपद्रव
 हुआ ते कहइ छई ।

गुर्जर देशि अणहिल पत्तन पासि कुणीगिरि नगरी
 श्रीमाली लघुशाषा अडालजा गोत्रि सो. भाणसी रहं छै ।
 तेहनी स्त्री कोडाइ नामि अत्यंत रूप सुदराकारे देधी
 चिकथो श्री शेरशाह आसक हुआ । ते स्त्रीनइ दरबार
 राखी, तेहनी मोहनीइ क्षण वेगलो न रहि । एकदा
 कोडाइ पवित्र पाणि स्मरणि स्मरइ छई, एतलइ शेरशाह

काम विहलि आव्यो । कोडाइ कहई 'तसवी पडति हुं।'
 शेरशाह कहइ 'किणके नामकी ।' कोडाइ कहइ
 'मेरे पीरके नामकी ।' ते सांभली शेरशाह कहइ
 'उनकी जमी अस्थल किहां है ।' कोडाइ कहइ
 'सोरठ देशि (१०१-२) है शत्रुजय पाहाडइ रहइ
 छई ।' तिवारै स्त्रीनो प्रेयो शेरशाह सैन्य लेइ देश द्रव्य
 उबारवा नीकन्यौ । अनुकर्मि पालिताणि नगरी आव्यो । सैन्य
 सर्व तिहां उनन्यो । तिणहिज रात्रि शेरशाह १, कोडाइ
 २ अनि चमरनो विजनार विलाति फकीर आंगारशाह
 नामि ३, ए त्रिहुं लस्कर थकी छांना पाहाडे चढ्या । श्री
 रुबभ दर्शन कोडाइने हुआ । कोडाइ कहइ 'ए बेटे सो मेरे
 पीर ।' एतलइ चिकथइ सुवर्ण मुहरनो टिग जिनने
 आगि कीयो । ते देखी महाम्लेष्ठ अंगारस्याह देधी हुआ,
 मनि विचारइ जे- 'ओरतके लीइ चिकथेने काफिराणा
 कीया । पूतलेंकु पाउं लगा ।' एतलइ चिकथो अनि
 कोडाइ ए बिहुं दर्शन करी उतावलि पाछा निकल्या ।
 अंगारशाह कपट थकी पछवाडै अंतरइ रझौ । मूढ़ि श्री
 मूलनायक उपरि गुर्ज शस्त्र नांखी आसातना कीधी ।
 तिवारि तीर्थ रक्षक देव कोण्या । म्लेच्छ नाठो । हिंदु जक्ष
 जांणी तासतां चिहु दिशि भयंकर देखि सुहाली युग
 थारिइ थकी षसी देवल बाहिरइ अथडाइ (१०२-१)
 हेठो मूमी पड्यौ, तत्काल निधन हुआ । प्रत्यक्ष पीर
 हुइ, हिन्दु यक्षनइ कहइ, असुरनो उपद्रव्य जिवारि क्वा-
 रइ श्री क्षेत्रि हुइ तिवारइ मुझ ठिकाणि धूप, दीप,
 अक्षर, अक्षत, यव, तथा युगवरी, पुष्प मल्लो, सवा
 वहित रातो वस्त्र, गुलीरंगनो निलो वस्त्र, बांधण चंदुओ,
 तथा ध्वजा सवा वहितनी, सवासेर गुड बांदि देवो,
 तिहां हुं महा असुराणइ साहज्यकारी हुं । ए तीर्थनो
 उपद्रव टालवा समर्थ हुं । तुह सकल देवनो भक्ति हुं ।
 तिणि तीर्थ रक्षक देवि असुराण जांणी स्थानीक किधु ।
 केतलेंक दाने चिकथो अनि कोडाइ पाटणि आव्या ।
 एतलि वि. सं. १५९५ वर्षे श्री सिद्धाचलि असुरनो
 उपद्रव्य हुआ, तिवारइ सकल संघ श्वेत बराचार्य एकठा
 मिली ए तीर्थ दुग्ध धाराइ जैनमतना आम्नायना प्रयाग

करवईं थकी श्री गिरी थकी असुर छाया निवारण कीवी।

५७ तत्पट्टे श्री विजयदान सूरि ।

तेह गुर्जरखंडि राओदेशि जामला नगरइं ओ० वृ० करमयागोत्रि सा० जगमाल (१०२-२) स्त्री सुर्याईं पूत्र । तेहनो वि० सं० १५५३ वर्षे जन्म । वि० सं० १५६२ वर्षे व्रत, उदयधर्म नाम दीधुं । वि० सं० १५८७ श्री सीरोही नगरइं गच्छ नायक पद हुआ । श्री सूरि अप्रमत्तपणि भव्य जीवनइं धर्म्मोपदेश देता भूमंडलि विहार करता संप्रति श्री तपागच्छि सूर्योपम सुमता समुद्रे वैराग्य निधि आगिम ४५ ना कोश खंवा-यति, गंधारि, पाटणि, सिद्धपुरी, विजापुरे, देवकिपाटणि, नागौरी, प्रमुष नगरे गीतार्थने पासि सोवाव्या । खट् द्रव्यना विगयना अभिग्रहधारि श्री मुगसीपासनइं दर्शनि आव्या । मांडवगढ चैमासी रही पुनः गुजराति-गोधरा नगरे रही उमरठ नगरे आव्या । तिहां उपकेश गच्छि विचंदणिक विरुद धारक श्री सिद्ध सूरि वंशि आ० श्री जीवकलसे—लोके केकोजी भट्टारक एहवुं नाम जाणवुं—वि० सं० १५८४ वर्षे श्री विजयदान सूरिने वंछा । सकल सच्चित त्यागी एकांतर उपवास चुविहार तपना कारक यति धर्म्म आगला योग्य जाणी श्री विजय दान सूरिइं अणाहेल पाटणि भाणिकार (१०३-१) पाटकी वि० सं० १५९१ वर्षे गच्छ नायक पद देई स्वपाटि श्री राजविजय सूरि नाम दीधुं । श्री गुरु शिष्य-युक्त हिंदुआणि देशी विहार करता भरहुया नगरइं आव्या । एहवईं कोइक रूचि शाखाना गीतार्थ प्रति श्री भीन्नमाल प्रमुष क्षेत्रनइं बदलवई जाणी वि० सं० १६१३ वर्षि मोरयी नगरइं श्री राजविजय सूरिनो गच्छ भिन्न हुआ । सं० १६१९ वर्षे उ० श्री धर्म्म सागर-नइं गच्छ बाहीर कीवो । कंदकुदाल नामा ग्रंथ जलसरण कीवो । तेहनो लिषाववो, विस्तार करवो, तेहनो मिथ्या दुक्क दीवो । एकदा सूरिनइं स्वप्नइं आवी यक्ष श्री भाणिभद्र कहइं—तुम्हारी विजयशाखाइं पाट थापना कीजो । अपर शाखा तुम्ह पाटि आज थकी नहीं छइं । पाटि नाम थाप्यो तिवारि महारा नाम

माहीलो एक अक्षर लेइ तेहनो नाम देख्यो । हुं तुम गच्छि कुशलपणु करीस । विजय शाखाइं विजयवंत गच्छ पाट हुस्यइं । श्रीविजयदानसूरि पिहिलां त्रीजी पेढईं शाखा फरती । श्रीसूरिइं हाडोति देशि, (१०३-२) हुंढाड देशि, कछ देशि, मालव देशि, महिशाणा प्रमुख नगरइं अनेक जिन विंव थाप्या । एहवईं अणहिल पत्तन आसनी वडली गामि वि० सं० १६२२ वर्षे श्री विजयदानसूरि स्वर्ग हुआ ।

५८ तत्पट्टे श्रीहीरविजय सूरि ।

तेहनो गुजराति पालणपुर नगरे ओ० खंमसरा गो-त्रि सा० कुयरा खोनाथो कुक्षे वि० सं० १५८३ वर्षे जन्म । पूत्र हीराचंद नाम । एकदा पाटणि बहिनने मि-लवा आव्यो, तिहां खडाकोटडोईं श्रीविजयदान सूरि गुरुनो उपदेश सांमला वि० सं० १५९६ वर्षे दीक्षा लीवो । हीरहर्ष नाम दीधुं । सं० १६१७ वर्षे नाडुलाइ नगरे श्रीरुषभ प्रासादि पं० पद हुआ । १६१८ वर्षे नाडुल नगरे श्रीनेमीनाथ प्रासादे पाठक पद हुआ । सं० १६२० वर्षे सीरोही नगरइं श्रीरुषभप्रासादि गच्छ नायक पद हुआ । तिणहीज वर्षे श्रीअजितनाथ विंव थाप्यो । तिहां थकी श्रीसुरी नंदीय, लोटंगक, ब्राह्मणवाटक, अजारी, आवू, ईडरगड, पोसीनापास, (१०४-१) विजा-पुर, प्रमुषइं विहार करता अहिम्मदाबादि शिकंदरपुरइं चोमासी तप करी रह्या । एहवे आगरा नगरइं श्रीपर्व आवे थकी ओ० वृ० दो० कृष्णचंद्र स्त्री खीमाइ दोढ मासि तप कीवो छइं । महा ब्राह्मवरी देवदर्शनी जाइं छइं । ते देखी श्रीअकबर खीमानइं तेडो कहइं ' केते दीनके रोजे धरे हई । ' तिवारे खीमा कहइं ' दोढ मा-सके रोजे लीये हई । ' शाह कहै ' तेरे कुंण पीर ' खीमा कहइं ' मेरा पीर सो हीर गुजराति रहइं । ' एहवि कीर्ति सांभली पातसाहइं फूरमानं लिषी पं० भाणचंद्र-नइं अहमदाबादि तेडवाने श्रीसूरिपासे मोकल्या । एटले श्रीसुरि शिकंदरपुरथकी चोमासइं वीतइं श्रीशंखेश्वर पास नमी वांदी, रायधन्यपुरइं आव्या । तिवारि पं० भाणचंद्रे पिण तिहां आवी श्रीसूरिने सकल वात आगरानी कही

श्रीसूरी प्रसन्न हुया । पं० माणचंद्रने पठक पद देई लाहोरनी आज्ञा दीधी । एतलि श्री पाठकनइ तपगच्छ उद्योतकारक जाणि वाचक (१०४-२) प्रमुष एह आशिर्वाद वचन कह छई । दुहाः—

सूर उदय दिनकर समई
चंद्रउदय निशि होत ।

दोनु याके नामपर
सो गुरु सदा उद्योत ॥ १ ॥

एहवई श्रीवड गछि चतुर्दशिक पक्षे पिप्पलिशाखाई श्री-मालदेवई श्रीहारीज नगरें वि० सं० १६३५ वर्षे श्री-हीरविजय सूरीने वंश्या । श्रीसूरीई पिण पोताना गोत्री जाणि आदर देइ पासई राध्या । अनुक्रमई श्रीसूरीई मालदेव सहित दीछी नगरई पोहता । श्रीसूरीनई पाति-शाह कहें—बेटो । तब हीर कहें जीवत दिया विछात उ-द्धाई देशइतो पा० मेवा भन्या हे तिणेंसुं कीडीं आई (?) प्रथम दिन एता जीव हुंओ । विजे दीन पातसाहीनो बहुमान देषी विछात नीचे षाडकर बकरी एक सगर्भा माहि घाली दरीमाना कीयो । पातसाह कहई—विजेहीर बेटो । तदा हीर कहें इस जमीने जीव हई । सा० कहई केता जीव । तदि गुरु कहें—तीन जीव हैं । पात-साह खोलकर देषी तो १ बकरी २ बच्चा हुआ । सो देष पातसाह कहें (१०५-१) ए दूसरा घूदा हई, सच्चे पीर हो, तुम्ह अम्हारे गुरु होइसो । पातसाहनो सम्मान देषी म्लेच्छ मुल्लाणीया द्वेष धरी कहई अयसे सच्चे फकीर हई तो अल्लाकी बंदगीसे हजुर कछुं करामत देखावई । ते सांभली एक पातसाह मुल्लाणीया सहित श्रीसूरीने सभाई आदर देई कहई आप अपणी करामत देखाओ तिवारि पिपीलिका १ अजा भूमीगृह २ विछात ठिकाणे कछे बली रजहरण १ दोपी २ बली अनेक वीद्या करा-मत देखी पा० तूटो थकी कहि—तुम्ह वडे दर्शनी हो । इम कही सकलात्मीय देशें पर्व आवीई आठ दिन जल-चर थलचर तीर्थच जीव प्रमूषनी आभारी पलावी, प्रव-त्तावी । पुनः श्रीसिद्धाचले पातसाह मनुष्य मूंडकादि द्रव्य लेता तेहनी माफी कीधी । अकबरग्रहि सं०

१६३६ वर्षे श्रीचिंतामणी पास प्रतिष्ठया । पुनः श्री-रावणपास जुहारी दिल्ली नगर चौमासुं रही सं० १६३७ वर्षे अकबर भूगल बंदावी आगरें मेरुते आवी जालं-धरादिक (१०५-२) नगरई चौमासो कीधी । श्रीसूरीनी कीर्ति सांभली याचक प्रमूष श्रीसूरीने ओपम रुप (?) वीरुदावई । दुहाः—

हीर वइरागर नीप नई खीमसरारी खांग ।

पातसाह प्रतिबोधिओ अकबर मानी आंग ॥ १ ॥

श्रीसूरी अकबरदत्त जगद्गुरु विरुद भारता, भिनमाल हुई रायधनपुर नगरई आव्या । तिहां स्वपाति श्रीविजय-सेन सूरी नाम प्रतिष्ठयो । आ० पद लही गुरु आण लही श्रीविजयसेन सूरी पाठणि सीरोहीई विहार कीधी । अने श्रीगुरु अहिमदाबादि वर्जारपूर नगरई आव्या । तिहां-लुका गछि ४० मेघजी सतावीश शिष्यई श्री सूरी प्रतिवंध्या । सूरीई पिण तेहनी स्व शिष्य थापि कुशल, वर्द्धन, आनंद, सोभाग्य, ए ग्यार शाखाई नाम दीधा । श्री गुरु अठार शाखाई विस्तारे कही विचरता जंगम कल्पवृक्ष समान सोमई । अथ अष्टादश शाखा नाम—श्रीमद विजय १, विमल २, सागर ३, चंद्र ४, हर्ष ५, सोभाग्य ६, सुंदर ७, रत्न ८, सुधर्म ९, हंस १०, आनंद ११, वर्द्धन १२, सोम १३, रुचि १४, (१०६-१) सार; १५, राज १६, कुशल १७; उदय १८, निरमल नाम । श्री गुरी खंवाथति हुई गंधार बिंदिरई आव्या । तिहां गुरु उपदेश थकी सा० रामजीई वि० सं० १६४९ वर्षे श्री वीर चउमुख प्रासाद निपजाव्यो । चौमासि उत्तरे पतनई आव्या । एतलई श्री सूरीई तिहां बारखोल प्रगट कीधी । तिहां थकी श्री सूरी श्री सिद्धाचालि आव्या । एतलई तिहां मेवाड, वागड, मरुधर, डुंडाड, दक्षिण, गुजरात, मालव, सोरठ, देवका पतन, प्रमुष सकल द्वि लक्ष मनुष्य वृंद सहित वि० सं० १६५० वर्षे महा महोत्सवि श्री सूरीई श्री प्रथम तीर्थकरनो दर्शन कीधी । तिहां धणा याचकने दान हुया । ज्ञान, अष्टमेदी, सत्तरमेदी, अष्टोत्तरी, साधर्मिक वात्सल

बुला जाणीवा । किंवदन्ता ! श्री सूरि उ० सोमविजय, उ० विमलहर्ष, उ० कल्याण विजय पांचसै विबुध युक्त पुनः श्री सकल संव युक्त श्री रैवतानलि श्री नेमी दर्शन कीधो। तन्निवासि संवाग्रही जीर्णगढि चउमासि(१०६-२) रह्या । अनुक्रमि श्री सूरि उन्ना नगरि आव्या । तिहां द्विप वास्तव्य ओ० वृ० पासाहसै (?) स्फाटिक विव श्री शान्ति नाथनो प्रतिष्ठाव्यो । तिहां संवाग्रही चउमासी रह्या । एहवई श्री गुरु तेजस्वी यशस्वी हुतई उ० श्री सोमविजय ग०, उ० श्री विमल हर्ष ग० गछ भलामण कीधी । श्री विजयसेन सूरिने संव भलामणि कहीरावी । पं० श्री गुणहर्ष, पं० श्री कुशलराज ग० प्रमुख गीतार्थ श्री सूरिने उत्तराध्ययन, नंदीसूत्र, चउसरण संमलावई । अषंड निश्चल शुभ ध्यानई नमस्कार समरता, श्री मत्तपा-गच्छाधीश्वर, शाह श्री अकबर प्रतिबोधक, तत्पदत्त जगद्गुरु विरुद धारक, अनेक जल, स्थल, तिर्थेच जंतु जाति अभय अमारी पदहाभिवादनोपदेश दान प्रवृत्त्यतिलाभ ग्राहक निरातिचार अणशण आराधक सर्व आयु वर्ष ६९ अनि मास त्रिक संपूर्णि भट्टारक श्रीमद्धी हीर विजय सूरि वि० सं० १६५२ वर्षि भा० सीतकादशी दिने सूर प्रतिबोधी स्वर्ग पहुता । ते माटे श्री सूरिनई नाम स्मरणी कुशल श्रेणी हूई ॥ यदुक्तं

श्री अकबरमुपालं कृपालं भूशिरोमणिम् ।

विदधे येन तस्मै स्तात् श्री हीरगुरवे नमः ॥ १ ॥

५९ तत्पट्टे श्री विजयसेन सूरि ।

तेहनो वि० सं० १६०४ वर्षे ओ० वृ० दणवल गोत्रि सा...कुक्षि जन्म । सं० १६१३ वर्षे व्रत । सं० १६२६ वर्षे पं० पद । वि० सं० १६४१ वर्षे गछ नायक पद हुआ । ते श्रीसूरिई अहिम्मदावादी जिहां-गिरपुर नगरें पातीसाह श्री जिहांगीरनी सभाई लाहोरना अपर मति शास्त्रवादि जीत्या । तिवारई जिहांगीर साही वणई आदर यंकी श्रीगुरुने ' सचाई जगतगुरु ' विरुद दीधो । एहवई सं० १६७१ वर्षे अहिम्मदावादी नगरई हाजापाटाणि चतुर विधि संव शासि उ० श्रीधर्म सागरई पांच बोलनो मिथ्या दुःकृत दीधो । पुनः श्री सूरिनी

आजा लही समस्त गीतार्थ मिलि सर्वेश शतक १ धर्म तत्त्व विचार २, प्रवचन परीक्षा ३, इरीयावही कुलक ४, प्रमुख ग्रंथ...ज्ञानकोशी अहिम्मदावादि खंभायति, पाटाणि, गंधारी, प्रमुख नगरई थाध्या । वि० सं० १६६९ पत्तनि उ० श्री सोमविजयने सागर आश्री वांत सूरिने संवातई विरोध हुआ । वि० सं० १६७१ वर्षे श्री खंभायति पासि नाथर गामि श्री विजय सेन सूरि स्वर्ग हुआ ।

६० तत्पट्टे श्री विजयतिलक सूरि

तेह गुजरात देशि वीशल नगरई मा. वृ. हलसर गोत्रि सा. देवराज श्री जयवंती गृहे सं. १६५१ वर्षे पुत्ररत्न जन्म्यो । वि. सं. १६६२ वर्षे पावई गढि व्रत, रामविजय नाम । सं. १६६७ वर्षे पं. पद, जिर्णगढि हुआ । सं. १६७३ वर्षे खंभायते गछ नायक हुआ । तेहना अमात्य उ. श्री सोमविजय ग. उ. सिधचंद्र ग. पं. श्री श्री हर्ष, पं. हर्षाणंद, पं. राजविमल, प्रमुख गीतार्थ युक्त श्री मरूधर देशि विचरे । एहवई वि. सं. १६७३ वर्षे वांतसूरी थकी वांत पक्ष कहिवाणो । ते मांहि थकी वि. सं. १६८६ वर्षे अहिमदावादी उ. श्री धर्मसागर तस्य शिष्य पं. लखिसागर तस्य शिष्य पं. नेमिसागर, उपाध्याय श्री मुक्तिसागर थकी सागर गछ कहिवाणो (१०८-१) । एहवई लुकागछ थकी वि. सं. १६७२ वर्षी बुढक मती हुआ । वि. सं. १६७५ (१) वर्षे श्री सीरोही नगरई श्री विजयतिलक सूरि स्वर्ग हुआ ।

६१ तत्पट्टे श्री विजयानंद सूरि ।

मरूधर देशि रोहा नगरें सं० १६४२ वर्षे चायण सा चहूआण गोत्रि सा० श्रीवंत भार्या सिणगारे पुत्र तेहनो जन्म...। सा० श्रीवंतई श्री हीरविजय सूरिना मुख थकी उपदेश सांभली संसारनो स्वरूप असार जाणी दश मनुष्य संवाति व्रत लीधो । तेह देशना नाम-मुख्य पिता सा० श्रीवंत वृद्ध तेहतु नाम रु० श्रीवंत दीधो । हवी ब्यार पुत्रना नाम, बुद्ध पुत्र ते धारो तेहतु नांव धर्म विजय, २ बीजो पुत्र अजो तेहतु नाम अमृतविजय ३, श्रीजा पुत्र भेवाणु नाम भेदविजय ४, लघु पुत्र वर्ष ९,

नो कल्लो नाम तेहनं नाम कमलविजय ५, ए पांच पिता सहित पुत्र ते । पुनः सा० श्रीवंतनो वनेवी सं० सादूल वृद्ध छै, माहि रु० सादूल नाम दीधो ६, तस्य पुत्र सं० भक्ति तेहनो नाम भक्तिविजय १, सा० श्री वंतनी (१०८-२) बहिन रंगादे तेहनो नाम रंगश्री दीधो ८, सा० श्रीवंतनी पत्नी सिणगारदे तेहनो नाम लाभश्री दीधो ९, सा० श्रीवंतनी पुत्रा सहिजां तेहनो नाम सहीज श्री दीधो १० । एवं दश संबंधी साथी च्यारसे अनि सत्तावन मण वृति ज्ञाति, गोत्रि, मित्र, साधर्मिक प्रमुख समक्षेत्र पंच जीर्णोद्धार इत्यादि सुकृति करीने श्रीहीरे स्व नेशाई श्री सिरौही नगरइं श्री रुषम बैल्ये सं० १६५१ वर्ष व्रतई, पहिला कव्या ए नाम दीधो । ते माहि लघु कमलविजयने श्री गुरुए समतादिक गुणि योग्य जांणी उ० श्री सोमविजय ग० ने बाचनाई भलाव्या । अनुकामि पुन्योदयि षट् शास्त्रना ज्ञाता हुया । तिवारे श्री विजयसेन सूरिइं अणहिल्ल पत्तनई श्री पंचासर पास प्रासादे कमलविजयने पं० पदि कीधो । वि० सं० १६७५ वर्षे श्रीसिरौही नगरइं गच्छ नायक पद हुओ । प्रा० वृ० पोलिब्या गौत्रि सं० वीरपाल सुत सं० आंवा भाइ सं० मेहाजलि पद महोत्सव कीधो । सकल सहिर पुनः साधर्मिक संतोधी मनुष्य मनुष्य पीरे जी एक एक दीधी । श्री सूरिने उपदेशि रंजित थको श्री मिद्धाचल १ (१०९-१) गिरीनार २, तारणगीरी ३, अर्चुदगीरी ४, बोधा नव खंड पाम ५, शंखेश्वर पास ७, बंभणवाड ६, एवं सप्त तीर्थनो संघाधिपति हुओ । ते संघनो वर्णन ।

कवितः—

सत्तर सहस्र गुजरात सुभट मिल सोरठ सारी । हांटा बद्ध हज्जार वडकै वडकै व्यापारी । खंभायत निजखेत सहिर घोवा सारीखा । हीला झाला हलख पांति कीधो पारिखा । पूर्व उत्तर दक्षिण पश्चिम कृपाण कोइ न सकि कलि । ताहरि संघ वीरपाल तणा मेहाजल दुनीआं मली । १ ।

श्री सिरौहीइं, ताडलाइं, भमराणी, चचरडी, आबु

बैर० ८

प्रमुखि एकसठि प्रासादि जीर्णोद्धार कीधो । वि० सं० १६८२ वर्षे श्री शांतीलपुर नगरे श्री संघाग्रही विजय-देव सूरिने श्री विजयानंद सूरिने गच्छ भेल हुओ । पुनः सं० १६८५ वर्षे अणहिल्लपटनि श्री विजयानंद सूरि थकी कपट करीने श्री विजयदेव सूरि गच्छ भेद करी सागरने गच्छ माहि लेइने देवसूरी जुदा हुया । २ गच्छ हुया अणहिल्ल पत्तनि । श्री विजयानंद सूरिये संखेड-इं नगरइं श्री आसापुरी प्रासाद दत्त वर थकि (१०९-२) सं० १६९१ वर्षे पंचांगुलीनो उपद्रव देवसूरीइं कीधो । ते श्री सूरिइं आसपुरी देव्याइं उपद्रव टाल्यो । जय हुओ । श्री गुरु गच्छि मंगल श्रेणि हुइ । केतलेक दिने मुगसी पासनी यात्रा कीधी । श्री गुरुने अंतरीक पासनी यात्रानो हर्ष हुओ । केतलेक वर्षे दक्षिणे बुहरानिपुर नगरे चो-मासइं रव्या । खानदेशी कुंकणे विचरतां सूरति चोमसी रव्या । अनुकामि कान्हुमि विचरता खभायति तत् शाषा श्री अक्बरपुर नगरे श्री सूरि संघाग्रही चउमासि रव्या । तिहां श्रीमालि वृ० शाषाइं परिष वजीयाना आग्रह थकी श्री विजयराज सूरिने भट्टारकपद दीधो । पा० वजीयाये पदोत्सव कीधो । श्री गुरुनी आशा लहो श्री विजयराज सूरिइं दोसी मनीयाने आग्रही अहमि-दावाद नगरे विहार कीधो । एकदा श्री गुरु मुखि पा० वजीओ सभा समक्ष भूमोपदेश समाधि पाणि सांभलि छइं । एहवै वाणोतरइं आवी वभामणी दीधी जे लोहना गंजते अधिकरणे भर्या जिहाज समुद्रि आव्या । वाणोतर कहे शेटजी लाभ बहोत (११०-१) छै । एतले श्री गुरुइं खांडा, कुसि, कुदाला, छरी, तेहना शास्त्रे पाप देखाड्या । श्री गुरुनइं वचनइं रंजित थको वणा जीवनइं असमाधिनाकारक एह लो-हना गंजनइं समुद्रमाहि जल सराणि कीधो । गुरु मुखि एहनी आलोयणि लीधी । जो तेहनइं समुद्र माहि.....जहां लगइं चिरंजीवी रहूं आयु पर्यंत जण जण दीठ प्रवालानी जपमालीका देवी पूर्णार्थि । पुनः श्री सूरिने उपदेशि समुद्रे जलचर जीवनी वणी यत्ना कीधी । श्री गुरुनइं एहवा परोपकारी देधी

प्रथम गुणवाणीया प्रमुष ए आशिर्वचन कहे छई ।

श्रीमज्जैन प्रवचन रहस्य प्रकाशिवचन गुण ।

श्री विजयानंद सूरिजयतु चिरं संवाहितकर्ता । १ ।

एहवई आशापुरी दत्तवर थकी स्व आयु नजीक जाणी कर्म रोग टालवा हेति धर्मरूप ओषध धैर्य धरी करता हुआ । गछनी भलामणी उ० श्री हीरचंद्र ग० उ० श्री विजयरज ग० ने दीधी । संघनी हित शिक्षा श्री आचार्यने कहावी । श्री गुरुने उ० श्री कुशलवर्धन, उ० श्री देवविमल ग० प्रमुख गितार्थ उत्तराध्ययन (११०-२) चउसरणि निझामणि चउद पूर्वतो सार नमस्कार करता सवी आयु ६९ वर्ष संपूर्णि दिन ३ अणसण आराधी सं० १७११ वर्ष आसाठ कृष्ण प्रतोपदई श्री अकवरपुर नगरई बालपाणि व्रतधारक जल थल चर तिर्यंच जीव रक्षाकारक युग पवर सम विरुद ग्रहक श्री गुरु हीरवचनाराधक सूरि श्री विजयानंदनो स्वर्ग हुआ । यथोक्तः—

शुद्ध प्रागवाद् वंशाभ्र प्रभासनदिवाकरः ।

दद्यादानंदमानदः सद्गुरुः सततोदयः । १ ।

६२ तत्पट्टे श्री विजयरज सूरि ।

तेहनो गुज्जर देशि कडी नगरे श्रीमाली वृ० शाखाई गोत्रि मणिकार अवटंके सा० खीमचंद तंदूहिनी गमताई पुत्र सं० १६७९ वर्षि जन्म, ने नाम कुवरजी । सं० १६८९ वर्षि वजीर पुरई व्रत, नाम कुशल-विजय । सं० १७०१ वर्षे चांपानेर नगरई पंडित पद हुआ । सं० १७०४ वर्षे श्री सिरौही नगरे आचार्य पद हुआ । श्रीमाली बुद्धशाखा पा० वजियई पाट महोत्सव कीधो । प्रा० सा० राउते पदोत्सव कीधो । सं० १७०६ वर्षे श्री खंभायंत (१११-१) भट्टारक पद हुआ । श्री सूरिनई उपदीशि श्री अहिम्मदावाद नगरे वालेल्ला गोत्रि चांपानेरी अवटंके श्रीमाली वृ० शाखा दो० मनीया सुत दोसी शांतिदाशि दुर्भिक्षना योग थकी घणा प्राणी सीदाता जाणी सं० १७२० वर्षे दुर्बल रंक संसारीने मास १९ पर्यंत यन्न अन्न वृत्त गुड खांड

शरकरा धातुपात्र गृह नानाविधि ओषध दान शालाई आपवई करी अभयदाने आधारपणे हूयो । यथोक्तः काव्यः—

व्योम युग्म मिताब्द वाह शशधर प्रोज्जुभमाणपथं नानांदश दरींद्र दीन जनताज्ञादि प्रदानायुधैः ।

सत्रागाररणांगणे निहतवान् दुर्भिक्ष विश्वद्विषं हाजापाटकमंडनः स जयति श्रीशांतिदासो भटः । १ ।

अथ कावितः—

गयो महा निर्मलो चैत्र बुधलो दीटो.....

मादखे न भीजवी आमुसाईं भुईं मेहली आसा ।

चाल्या महिना ज्यार भुईं नर बहोत हुआ निगसा ।

थिपरील काल बीसोतरो प्राणिमात्र पोषण भरण

शांतिदास मनीया सुत तसु कवी आया तो शरण ॥ १ ॥

अर्बुद उपरि सं० १७२५ वर्षे स्वनांमे श्री शांति नाथनो (१११-२) प्रासाद नापजाव्यो । पुनः श्री हमाराचल, तारणगिरि, आरासणि, नेदाय, राणकपुर, संखेश्वर, सीलडीक, एवं सत तीथेई जीर्णोद्धार कीधो । पुनः स्फाटिक श्री शांतिनाथ प्रमुष बिंब २१ थाप्या । सं० १७४२ वर्षि श्री विजयरज सूरि स्वर्ग हुआ ।

६३ तत्पट्टे श्री विजयमान सूरि ।

तेहनो दक्षिण देशि बुहरानपुर नगरे प्रा० वृ० दो० वावजी श्री स्त्री वीरां पुत्र सं० १७०७ वर्षे जन्म । सं० १७१७ वर्षे मालपुरं व्रत । सं० १७३६ वर्षे श्री सिरौही नगरई सा० धर्मसी धनराजि आचार्य पदनो उछव कीधो । सं० १७४२ वर्षे नाडलाइ नगरे गच्छ नायक पद हुआ । एहवई अणहिल्ल पाटण पासे संबेर नगरई सं० १७४९ वर्षे पं० नयविमल थकी संवीज्ञ मत हुआ । सं० १७७१ वर्षे श्री साणंद नगरे श्री विजयमान सूरि स्वर्ग हुआ ।

६४ तत्पट्टे श्री विजयकाद्वि सूरि ।

बुद्ध मरुधर देशि भैरवहवा नगरे श्री० वृ० (११२-१) लिब गोत्रि सा० जसवंत स्त्री यसादा तेहनो पुत्र सं० १७२७ वर्षे जन्म । सं० १७४२ वर्षे पिता सा जसवंत पूत्र सहित श्री रुकपुरे दासा । सं० १७६६ वर्षे

श्री सरोही नगरे आचार्य पद हुआ, सा० हरराज खोम-
करणइं पदोत्सव कीवो । सं. १७७१ वर्षे गच्छनायक
पद श्री साणंद नगरे हुआ । महेता देवचंद महेता मदन
तिणे पाट महोन्नव कीवो । सं. १८०६ वर्षे श्री सूरति
बंदरे स्वर्ग हुआ ।

अथ आसीर्वाद कही छैः—

जयंतु गुरवो जैनास्तीर्थ क्षेत्र शिष्यसंतति ।

येषां नाम्नापि जायंते रसना सफला सतां ॥ १ ॥

संसारवांछां य तन्म्य भूयसीं

जग्राह दीक्षां शिवभूतिदां वरां ।

ज्ञानामृतापूरीत मानसः सन्

नित्यं पुनातु प्रतिवासरं गुरुः ॥ २ ॥

पट्टावलीयं रचिता सुयत्नैः

शृणोति यो संजुल मोवभक्त्या ।

तस्यालये चितित कामसिद्धिः

श्री कल्पवल्लोव फलानि जग्यात् ॥ ३ ॥

इति श्री सुविहित तपागच्छ पट्टधर नाम्नी

श्री वीर वंशावली समाप्तः ॥

॥ सवत् १९६२ वर्षे कार्तिक वदी ७ ॥



विषय सूची ।

- १ क्षेत्रादेश पट्टक
- २ सद्यवत्स सावलिंगानी जैनकथा
ले० स्वर्गस्य सी. डी. दलाल ...
- ३ डॉ० हर्मन जेकोबीनी जैन सू-
त्रोनी प्रस्तावना:-अनुवादक-
अंबालाल च० शाहा, बी. ए.
(कार्यालय तरफथी) ...

ENGLISH.

- 1 A Comparative Study of
उत्तराध्ययनसूत्र with Pali
Canonical Books: By
Prof. P. V. BAPAT, M. A.,
7
- 2 Ratnakara Panchavim-
shatika: By K. P. Modi,
B. A. LL. B.15
- १ वीर वंशावलि अथवा तपामच्छ वृद्ध पट्टावलि .

भूल संशोधन.

- १०५ इस अंकमें जो अंग्रेजी लेख दिया गया है वह मुफ-
करेक्टरकी गैर हाजरीमें छप जानेके सबबसे उसमें कुछ
विशेष भूलें छप गई हैं जिनमेंसे कुछ महत्त्वकी यहांपर
सुधार दी जाती हैं । पाठक इनको सुधारकर फिर उस
लेखको पढ़ें ।

पृष्ठ	कालम	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
९	२	१	their	in their
९	२	७	spoken in	spoken to in
१०	२	१	or the	of the
१०	२	३	enjoying	engag
१०	२	४	love	low
११	१	७	forests	of forests
११	१	२६	the	and the
१२	१	१६	manner	manner
१२	१	२८	Nevaras	Nivaranas
१३	१	३१	condition	times
१३	१	३७	ward	word
१३	१	३७	mataphors	metao.
१३	२	१५	सेलो यथा	सेलो यथा
१४	२	४	canenot	cannot

पढिए



पढिए

(हिन्दी-गुजराती पाक्षिक पत्र)

संपादक—मुनिराज श्रीजिनविजयजी

महाशय,

क्या आप भगवान् महावीर के अनुयायी हैं? क्या आप महावीर के वीर धर्मका मर्म समझना चाहते हैं? क्या आप अपने आपमें वीरत्वकी भावना जागृत करना पसंद करते हैं? क्या आप जैन समाजकी वर्तमान स्थिति के सच्चे हालके जाननेकी उत्कंठा रखते हैं? और क्या आप जैन समाजमें जो जड़ता, अकर्मण्यता, विचारहीनता और रूढ़ीकी प्रबलता जमी हुई है उसे उखाड़ दूर फेंकनेकी मनोभावना रखते हैं?

यदि इन सब प्रश्नोंका उत्तर 'हां' ऐसा देना है तो, आज ही एक कार्ड लिखकर 'महावीर' की ग्राहक श्रेणिमें अपना नाम दर्ज करा दीजिए; और चाहें तो नमूनेके लिए महावीरका एक अंक मुफ्त भंगा देख लीजिए।

यह पत्र मुनि श्रीजिनविजयजी के संपादकत्वमें गत 'महावीर जयंती' के दिनसे प्रकाशित होने लगा है। प्रत्येक मासकी प्रति प्रतिपदा (एकम) के दिन यह पत्र प्रकाशित होता है। इसमें सामाजिक, धार्मिक, राजनैतिक, ऐतिहासिक और विविध विषयके अच्छे अच्छे विद्वानोंके लिखे हुए उत्तम लेख छपते हैं। " जैन धर्म-परिचय " नामक एक संपादकीय लेखमाला शुरू हुई है जिसमें जैन समाज, इतिहास, साहित्य और तत्त्वज्ञानकी सरल और सुवांघ रीतीसे प्रामाणिक चर्चा की जाती है। प्रत्येक जैनको-चाहे श्वेतांबर हो चाहे दिगंबर हो-सभी को इसकी यह लेखमाला अवश्य पढ़ते रहना चाहिए।

पत्रमें गुजराती और हिन्दी दोनों तरह के लेख रहते हैं। वार्षिक मूल्य मानिअ-डरसे ३ तीन रुपये और बी. पी. से ३। (सन्वा तीन) रुपये हैं।

पत्रव्यवहार करनेका पत्ता—

व्यवस्थापक—'महावीर'

ठि. भारत जैन विद्यालय, पूना सिटी.

Publisher—Saha Keshavlal Manekchand,—Jain Sahitya Sanshodhaka Samaj,
Fergusson College Road, Poona City.

Printer—Laxman Bhaurao Kokate, 'Hanuman Press' Sadashiv, 300 Poona C

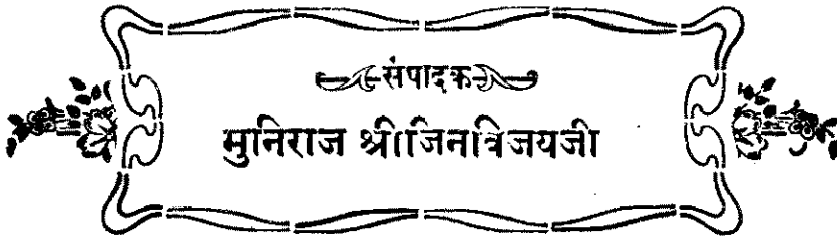
संरक्षक—श्रीयुत हरगोविंददास रामजी शाह—मुंबई

॥ अहम् ॥

ॐ नमो त्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ॥

खण्ड १] जैन [अंक ४
साहित्य संशोधक

जैन इतिहास, साहित्य, तत्त्वज्ञान आदि विषयक सचित्र त्रैमासिक पत्र



प्रकाशक—

जैन साहित्य संशोधक कार्यालय

ठि० भारत जैन विद्यालय, पूना सिटी ।

वार्षिक मूल्य ५॥ रु०] * [प्रस्तुत अंक मूल्य १॥ रु०

👉 इसे अवश्य पढ़िए 👈

इस अंकके साथ जैन साहित्य संशोधकका प्रथम खंड समाप्त होता है; इस लिए ग्राहकोंका मूल्य भी पूरा होता है। आगामी अंकसे दूसरा खण्ड प्रारंभ होगा। जो सज्जन दूसरे खण्डके ग्राहक बनना चाहें वे अपना मूल्य, जो साढ़े पांच रूपया है, मनिऑर्डर करके यथा-वकाश भेज दें।

बहुतसे सज्जनोंने इस विषयमें हमें उपालंभ दिया है कि पत्र नियमित समय पर नहीं निकलता। उनका उपालंभ यथार्थ है, परंतु जिन कठिनाइयोंके कारण हमको अनियमितताका शिकार होना पड़ा है उनमेंसे कुछका जिक्र हमने तीसरे अंकके मुखपृष्ठ २ पे पर किया है, और विशेष स्मरणार्थ फिर भी उसे यहां पर उद्धृत करते हैं।

पत्रके संपादक मुनिजीका आजकल अधिक रहना अमदावाद होता है। उनके शिरपर, गुजरातके राष्ट्रीय विद्यापीठकी एक नहीं पर दो दो संस्थाओंका कार्यभार रहा हुआ है—वे 'गुजरात पुरातत्त्व मंदिर' और 'आर्यविद्या मंदिर' नामक महत्त्वकी संस्थाओंके 'आचार्य' बनाये गये हैं; इस लिए वहांके कामको संभालना उनका प्रथम कर्तव्य है। जब वहांके कामसे कुछ फुर्सद मिलती है तब वे यहां (पूने) आ कर इस पत्रका काम शुरू करते हैं। यह पत्र इतना बड़ा है कि इसके छपनेमें कमसे कम दो-ढाई महिने लगते हैं। सो भी प्रेसवालोंकी कृपा होती है तो-नहीं तो इससे भी ज्यादा समय लग जाता है। इस लिए यथासमय पत्र नहीं निकल सकें तो उसमें हमारा कोई इलाज नहीं; ऐसा समझना चाहिए।

दूसरी बात यह है कि इस प्रकारके पत्र सभी इसी तरह विलंबसे निकला करते हैं। हमारे पत्रकी तो बात जाने दीजिए; खुद गवर्मेण्टकी ओरसे प्रकाशित होनेवाले 'इन्डियन एंटीक्वेरी' और 'एग्जामिनेटर इन्डिया' जैसे जगप्रसिद्ध जर्नलस् भी कभी कभी १२ महिने तक 'लेईट' छपते हैं।

यह पत्र कोई कमाईके लिये नहीं निकाला जात केवल साहित्यके प्रकाशनार्थ ही प्रकट किया जाता है। इसका खर्च कोई ग्राहकोंकी फीससे पूरा नहीं होता। ग्राहकोंकी जितनी फी आती है उससे तो तिगुनासे अधिक खर्च इस संस्थाको गांठका जोड़ना पड़ता है। यदि सारा खर्च ग्राहकों ही की जिम्मेवारी पर रखकर इसको प्रकाशित करना हो तब तो इसका मूल्य ५। रूपयेकी बनिस्वत 'इन्डियन एंटीक्वेरी' आदि जर्नलोंकी तरह २० रूपये वार्षिक रखना पड़े। परंतु जे समाजमें ऐसे विषयोंके जिज्ञासुओंकी उत्कंठाका ज खयाल किया जाय तो शायद एक भी जिज्ञासु बैस नहीं निकलेगा जो २० रूपये वार्षिक दे कर इसका ग्राहक बने। इससे पाठक समझ सकेंगे कि जैन साहित्य संशोधककी क्या परिस्थिति है।

परिस्थितीके ऐसा होने पर भी पत्रके संरक्षक शेव श्री हरगोविंददास रामजीकी निष्कामभावपूर्ण उदार आर्थिक सहायता और पत्रके संपादक मुनिजीकी जैन साहित्यविषयक सेवापरायणताके विशिष्ट संयोगसे जिस प्रकार इस पत्रने अपना प्रथम वर्ष निर्विघ्न रूपसे उत्तमता और सुन्दरताके साथ परिपूर्ण किया है उसी प्रकार यह अपना भावि वर्ष भी करेगा ऐसा हमें पूर्ण विश्वास है।

यहां पर हम अपने ग्राहकोंसे सिर्फ यह निवेदन करते हैं कि जिस प्रकार हम अपना कर्तव्य बजानेमें कोशिश करते हैं उसी प्रकार ग्राहकोंको भी अपना कुछ कर्तव्य निभाना ही चाहिए। हम ग्राहकोंसे और कुछ नहीं चाहते सिर्फ यह चाहते हैं कि प्रत्येक ग्राहक इस वर्ष एक एक ग्राहक बना दें जिससे इस पत्रके लिये उठाया जाने वाला परिश्रम कुछ सफल हो सके।

जैन साहित्य संशोधक

जैन साहित्य संशोधकना संरक्षक



शेठ हरगोविंददास रामजी शाह

मु च ई.

जैन साहित्य संशोधक

जैन साहित्य संशोधकना संरक्षक



शेठ हरगोविंददास रामजी शाह

मु. व. ई.

जैन साहित्य सशोधक समिति

पेटून.

श्रीयुत हीरालाल अमृतलाल शाह. बी. ए. मुंबई.

वाईस पेटून

श्रीयुत केशवलाल प्रेमचंद मोदी. बी. ए. एल्. एल्. बी. वकील अमदाबाद.

शेठ चिरंजी लालजी वडजात्या वर्धा.

सहायक.

शेठ परमानंददास रतनजी, मुंबई.

श्रीयुत मनसुखलाल रवजीभाई मेहता, मुंबई.

शेठ कांतिलाल गगलभाई हाथीभाई, पूना.

शेठ केशवलाल मणीलाल शाह, पूना.

शेठ बाबूलाल नानचंद भगवानदास झवेरी, पूना.

लार्शफमेंबर.

श्रीयुत बाबू राजकुमार सिंहजी बद्रीदासजी, कलकत्ता.

श्रीयुत बाबू पूरणचंदजी नाहार, एम्. ए. एल्. एल्. बी. कलकत्ता.

शेठ लालभाई कल्याणभाई झवेरी, बडोदरा (मुंबई).

शेठ नरोत्तमदास भाणजी, मुंबई.

शेठ दामोदरदास, त्रिभुवनदास भाणजी, मुंबई.

शेठ त्रिभुवनदास भाणजी जैन कन्याशाला, भावनगर.

शेठ केशवजीभाई माणेकचंद, मुंबई.

शेठ देवकरणभाई मूलजीभाई, मुंबई.

शेठ गुलाबचंद देवचंद, मुंबई.

श्रीयुत मोतोचंद गिरधरलाल कापडिया बी. ए. एल्. एल्. बी. सोलीसिटर, मुंबई.

श्रीयुत केशरी चंदजी भंडारी इंदौर.

शाह अमृतलाल एण्ड भगवानदास कुं० मुंबई.

शाह चंदुलाल वीरचंद कृष्णाजी, पूना.

शाह धनजीभाई वल्लतचंद सागंदवाळा, हाल पूना.

शाह बालुभाई शामचंद, तळेगाम (ठमढेरे).

शाह चुनिलास झवेरचंद, मुंबई.

शाह भोगीलाल चुनिलाल, सोलापुरवाजार, पूना केंप.

જૈન સાહિત્ય સંશોધકના દ્વિતીય खण्डમાં केवा केवा विषयो आवशे ते जाणवुं होंय

तो आ नीचेनी नोंध ध्यानपूर्वक वांचो

बीजा खण्डમાં, जैन धर्मना प्राचीन गौरव उपर अपूर्व प्रकाश पाडनारा अनेक प्राचीन शिलालेखो अने ताश्रपत्रो प्रकट थशे.

बीजा खण्डમાં, जैन संघना संरक्षक जुदा जुदा गच्छोनी पट्टावलियो प्रसिद्ध थशे.

बीजा खण्डમાં, जैन साहित्यना आभूषणभूत ग्रन्थोना परिचयो अने तेनी प्रशस्तिओ प्रसिद्ध थशे.

बीजा खण्डમાં, जैन अने बौद्ध साहित्यनी तुलना करनारा प्रौढ अने गंभीर लेखो आवशे.

बीजा खण्डમાં, भगवान महावीर देवना निर्वाण समय संबंधी जुदा जुदा विद्वानोए लेखेला लेखोनां भाषान्तरો तथा स्वतंत्र लेख आवशे.

बीजा खण्डમાં, प्रो० वेबरनी लेखेली जैन आगमो वेबरनी विस्तृत समालोचना आपवामां आवशे

बीजा खण्डમાં, जैन साहित्यમાં उल्लिखित प्राचीन स्थळोनां वर्णनो आवशे.

बीजा खण्डમાં, बौद्ध साहित्यમાં जैन धर्मविषये शा शा विचारो लखाएला छे तेना विचित्र उद्देखो आवशे.

बीजा खण्डમાં, जैन संघમાં आज पर्यंत थई गएला बधा प्रसिद्ध पुरुषोનો ठુંક परिचय आपवामां आवशे.

आ सिवाय बीजा पण अनेक नाना मोटा अपूर्व अपूर्व लेखो प्रकट करवामां आवशे अने साथे तेवां ज सुन्दर, मनहर, दर्शनीय अने संप्रहणीय अनेक चित्रो पण यथायोग्य आपवामां आवशे.

॥ अ हं म् ॥

ॐ ॥ नमोस्तु गं समणस्स भगवओ महावीरस्स ॥ ॐ

जैन साहित्य संशोधक

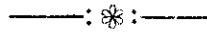
जैन इतिहास, साहित्य, तत्त्वज्ञान आदि विषयक
सचित्र त्रैमासिक पत्र ।

प्रथम खण्ड



संपादक

मुनिराज श्रीजिनविजयजी



प्रकाशक

जैन साहित्य संशोधक कार्यालय

भारत जैन विद्यालय, पूना सिटी



वीरनिर्वाण संवत् २४४७-विक्रम संवत् १९७७

प्रकाशक—
शा. केशवलाल माणेकचंद
भारत जैन विद्यालय.
पूना सिटी

मुद्रक—
लक्ष्मण भाऊ कोकाटे
हनुमान प्रेस, सदाशिव पेठ
पुणे—सिटी.

प्रथमखण्ड-विषयसूचि.

(हिन्दी लेखविभाग)

१ मंगल	१
२ निर्यन्त्र प्रवचन	२
३ उद्बोधन	२
४ सिद्धसेन दिवाकर और स्वामी समन्तभद्र	६
५ हरिमद्रसूरिका समयनिर्णय ...	२१
६ हरिषेणकृत कथाकोष (ले. पं. नाथूरामजी प्रेमी) ...	५९
७ जेनेन्द्र व्याकरण और आचार्य देवनन्दी (ले. पं. नाथूरामजी प्रेमी) ...	६३
८ गन्वहस्ता महाभाष्यकी खोज (ले. बाबू जुगल किशोरजी मुख्तार)	८८
९ तीर्थयात्राके लिये निकलनेवाले संघोका वर्णन	९६
१० जेसलमेरके पटवोंके संघका वर्णन ...	१०७
११ शोकसमाचार	११३
१२ चित्र परिचय	११८
१३ बालन्याय (ले० श्रीयुत चंपतरायजी जैन वैरिष्ठर-एट-लॉ) ...	१२४
१४ दक्षिण भारतमें ९ वीं १० वीं शताब्दिका जैनधर्म (ले० स्व० कुमार देवेन्द्र प्रसादजी जैन)	१२९
१५ जंबुद्वीपपण्णति (ले० पं. नाथूरामजी प्रेमी)	१४४

(गुजराती लेख विभाग)

१ डॉ० हर्मन जेकोबीनी कल्पसूत्रनी प्रस्तावना	१
२ जैन धर्मनु अन्वय्येन (ले० प्रो० सी. बी. राजवाडे एम्. ए. बीएस्. सी ...	२९

३ जैन आगम साहित्यनी मूल भाषा कई (ले० पं. बेचरदास जीवराज, न्याय- व्याकरणतीर्थ)	३१
४ 'हरिमद्रसूरिनो समयनिर्णय' (ले० श्रीयुत हीरालाल अमृतलाल शाह, बी. ए.)	३८
५ संपादकीय विचार	४३
६ सोमप्रभाचार्य विराचित कुमारपाल प्रतिबोध	५५
७ डॉ० हर्मन जेकोबीनी जैन सूत्रोनी प्रस्तावना (प्रथम भाग)	६९, १४०
८ " (द्वितीय भाग)	१६७
९ साहित्यसमालोचन	९७
१० क्षेत्रादेश पट्टक	१०५
११ सद्यवत्स सावलिंगानी जैन कथा (ले० स्व० सी. डी. दलाल एम्. ए.)	११५
१२ सप्तभंगी (ले० अध्यापक रासिकलाल छोटालाल परीस बी. ए.)	१४५
१३ ब नवा क्षेत्रादेश पट्टक	१५३
१४ बृहट्पिप्पनिका नामक प्राचीन जैन ग्रंथ सूचि	१५७
१५ एक ऐतिहासिक पत्र	१५८
१६ एक श्रीमाली जैन कुटुंबनी जुनी वंशावली	१५१
१७ अहिंसा अने वनस्पति आहार—खास करीन बौद्ध धर्ममां	१८६
१८ डॉ० होर्नलना जैनधर्म विषेना विचारो (ले० श्रीयुत नानालाल नाथाभाई शाह, बी. ए.)	१९४
१९ महावीर निर्वाणनो समय विचार ...	२०४

२० आगराना संघनो सांवत्सरिक पत्र ...	२१२
२१ महावीर तीर्थकरनी जन्मभूमि ...	२१८

[इंग्रेजी लेख.]

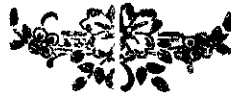
1 The Undercurrents of Jainism, By Dr. S. K. Belvalkar, M. A. Ph. D.	1
2 The Immediate task before us, By Prof Benarasi Dass Jain, M. A.	3
3 A Comparative Study of उत्तरा. ध्ययनसूत्र with Pali Canonical Books. By Prof P. V Bapat M.A	7
4 Ratnakar Panchavimshatika By K. P. Modi, B.A. LL.B. ...	15
5 Logic for the Masses. By C. R. Jain, Bar-at-Law (हिन्दीविभाग)	११९

[परिशिष्ट]

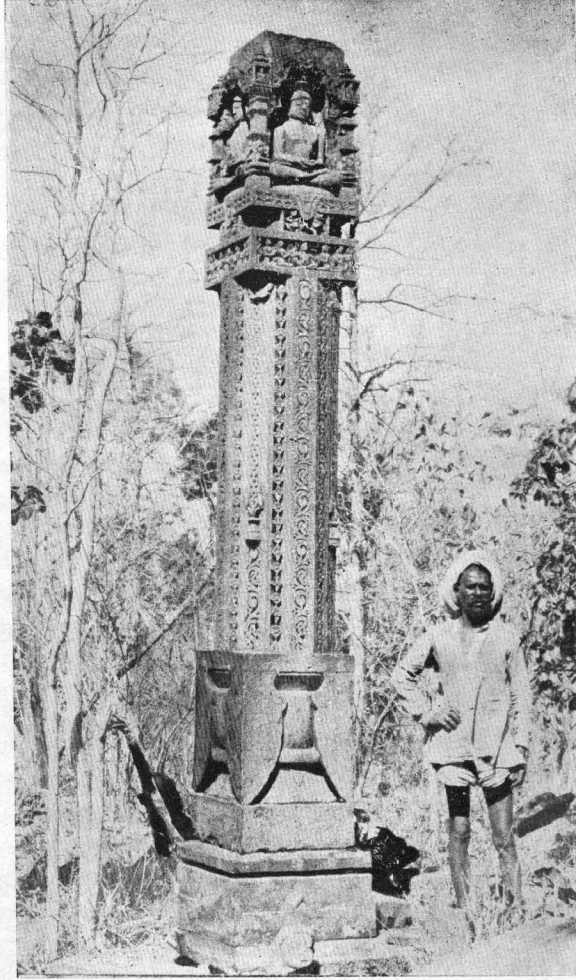
१ बृहद्विष्णुनिका नाम प्राचीन जैनग्रंथ सूचि (द्वितीय अंक) पृष्ठ	१-१६
२ वीर वंशावली अथवा तपागच्छवृद्ध पट्टावलि (तृतीय अंक) पृष्ठ	१-१४

चित्रसूचि.

१ श्रीमहावीर निर्वाणभूमि, पावापुरी (रंगीन).
२-३ अति प्राचीन जैन कीर्तिस्तंभ, चित्तौड गढ़.
४ पार्श्वनाथ जैन मन्दिर, करहेडा.
५ डॉ० सतीशचंद्र विद्याभूषण, महोपाध्याय.
६ स्वर्गीय लोकमान्य बाल गंगाधर तिलक.
७ चतुर्मुख जैनमन्दिर, कापरडा.
८ जैन मंदिर मानस्तंभ, देवगढ़, (झांसी).
९ गिरनार पर्वत-पांचमी टुक.
१० गिरनार पर्वत-नेमिनाथनी टुक.
११ विजयसेन सूरिने आगराना संघे मोकलेलो सचित्र सांवत्सरिक पत्र.



जैन साहित्य संशोधक



जैनमंदिर मानस्तंभ, देवगढ़ (झांसी)

॥ अर्हम् ॥

॥ नमोऽस्तु श्रमणाय भगवते महावीराय ॥

जै न सा हि त्य सं शौ ध क

‘पुरिसा ! सच्चमेव समभिजाणाहि । सच्चस्साणाए उवट्ठिए मेहावी मारं तरइ ।’

‘जे एगं जाणइ से सर्व्वं जाणइ; जे सर्व्वं जाणइ से एगं जाणइ ।’

‘दिट्ठं, सुयं, मयं, विण्णावं जं एत्थं परिकहिज्जइ ।’

—निर्ग्रन्थप्रवचन—आचारांगसूत्र ।

खंड १]

हिन्दी लेख विभाग

[अंक ४]

LOGIC FOR THE MASSES.

By C. R. JAINA, Bar-at-Law.

[This little article owes its existence to my growing conviction that the real cause of India's downfall has been the disappearance of what might be termed the scientific or logical turn of mind from her people. How to restore this logical tendency to the Indian mind speedily and in a simple manner naturally flowed from such a conviction. The solution of this troublesome problem has at last been found in the Jaina *nyaya* upon which this monogram is grounded. May it fulfil its great purpose, will, I doubt not, be the heartfelt wish of every true patriot.

C. R. JAIN.]

FOREWORD.

Reader,

Has it ever occurred to you to find out why a simple rustic who knows nothing of the three Rs and who is most certainly innocent of all pretensions to logic immediately infers the presence of fire at the sight of smoke? How do

you account for the unerring accuracy of his inference in this matter? Is it not that there is inherent in the human mind a natural capacity for valid deduction independently of a school or collegiate education?

Well, this is what may be termed natural logic which, as you see, is a very simple thing. Compared with this the modern system of logic which forms part of the higher education that is imparted only to advanced students, is but a bundle of artificial forms and formulae. It is cumbersome and too much loaded with technicalities, definitions and diagrams which only go to confuse the mind and confound the sense. Besides, it is meant only for a certain class of college students, is learnt with difficulty and is productive of no practical good outside. Natural logic, on the other hand, is a practical function of life, and, therefore, natural to every man, woman and child. It only requires the drawing of attention to a few principles which can be understood and mastered by any one in a short time. There is certainly nothing in the nature of an impossibility in its principles to place it beyond the reach of the moderately intelligent man in the street. How quickly one masters this branch of practical learning, depends on the way it is imparted to men. Certainly, their failure, if any, is to be laid at the door of their instructor.

It would be out of place to compare in detail the method advocated here with what is taught as logic in our colleges, but it is well-known that the highest achievement of artificial logic is the possession of a set of rigid diagrams and forms which it applies to each and every proposition to test its formal validity quite irrespective of the question whether the statement of fact or facts involved in its premises be, in reality, true or not. The least advantage to be derived from natural logic, on the contrary, is the acquisition of what may be termed the logical turn of mind that seeks to discover and establish actual relations among things and the true principles of causation of events in nature. The highest gain from this system of natural deduction must, consequently, imply a complete mastery over the empire of nature for our individual and racial good.

It only remains to be said that logic is the one science which is the crown of glory of Intellectualism. It is highly practical, useful in every department of learning and the sweetener of life. It was logic which was truly the source of undying fame to the ancient rishis and philosophers of our land; and it is logic whose neglect has reduced us to the lowest level of existence to day. It is, therefore, the duty of every true well-wisher of India and Indians, as well as of the entire human race, to spread the knowledge of this most important science amongst men; and most certainly it should be taught to our boys and girls in their child-hood to impart to them that logical attitude which is the source of all auspiciousness and good.

Hardoi,
22nd August 1920.

}

CHAMPAT RAI JAIN,
Bar-at-law.

LOGIC FOR THE MASSES.

LESSON I.

Logic is the method of valid deduction. A valid deduction is only possible where there is a *fixed rule* to lead the mind to a particular conclusion from a given mark or fact.

Illustration.

1. There is fire in this room, because it is full of smoke.

[Here smoke is the mark of fire. The sight of smoke immediately leads one to the conclusion that there is fire in the room, because smoke is not produced except by fire.]

2. It will be Monday to-morrow, because it is Sunday to-day.

Where there is no fixed rule there can be no valid deduction there, *e. g.*, you cannot tell the number of keys in my pocket, because there is no fixed rule that I should always have a particular number of keys into my pocket and never more or less.

LESSON II.

A fixed logical rule means something more than a mere long course of practice, or a series of disconnected events. Suppose a man has hitherto always carried 5 keys in his pocket and never any more or less : does it entitle any one to say that he will have only five keys in his pocket to-morrow also ? No, because we have here only a long course of practice which might be discontinued any moment. Suppose further that I have a friend who is the father of one dozen boys and who has never had a girl born to him, and suppose that his wife expects to become a mother again : can any one say what will be the sex of the next child of my friend ? No, because there is no fixed rule in nature that a

particular person should always get boys and never a girl.

It is thus evident that a long course of practice or even an uninterrupted series of natural events does not justify an inference which can only be drawn from certain fixed natural or quasi-natural rules.

LESSON III.

There is a fixed logical rule to guide the mind from :--

(1) Cause to effect.

Illustration.

Moist fuel if set burning produces smoke.

(2) Effect to cause.

Illustration.

Where there is smoke there is fire.

(3) Antecedent to consequent.

Illustration.

- i Monday following Sunday ;
- ii Youth following childhood ;
- iii Old age following youth.

(4) Consequent to Antecedent.

Illustration.

- i Saturday preceding Sunday.
- ii Youth preceding old age.
- iii Childhood preceding youth.

(5) Concomitance.

Illustration.

- i Age and experience.
- ii Childhood and inexperience.
- iii Marks of ripeness and deliciousness of taste in fruit.

(6) Container and contained, *i. e.*, the whole includes the part, or, what comes to the same thing, the attributes of the whole are to be found in the part.

Illustration.

There is no fruit tree in this garden ;

Therefore there is no mango tree in this garden.

The instructor should illustrate these

six kinds of fixed rules by many illustrations.

LESSON IV.

A conclusion may be drawn from an affirmative logical relationship, *e. g.*, wherever there is smoke there is fire. This is called the *anvaya* form. Hence when you see smoke you immediately say that there must be fire present at its source. But the sight of fire does not entitle you to conclude that smoke must be there too ; for while smoke is always caused by fire, every kind of fire does not produce smoke, *e. g.*, red hot charcoal fire. But you may safely infer from the relationship of fire and smoke that where there is no fire there is no smoke. This is technically known as *vyatireka*.

Thus from the relationship between fire and smoke we can infer

1. the existence of fire wherever there is smoke, and

2. the non-existence of smoke where there is no fire.

But we cannot infer

1. the existence of smoke from fire, nor

2. the non-existence of fire where there is no smoke.

Anvaya and *vyatireka* taken together establish the validity of a logical relationship.

LESSON V.

The argument or reason is either of a contradictory type or of a non-contradictory one. The former of these implies the existence of a fact which is incompatible with the existence of the fact expressed in the conclusion. The other type is the non-contradictory one.

Illustration.

1. There is no fire in this pitcher, because it is full of water.

2. There is fire on this hill, because there is smoke on it.

The *hetu* (reason) in the first of these illustrations is called contradictory because it (water) is opposed to the nature of fire the presence of absence of which is the subject of inference ; the pitcher being full of water which is hostile to and destructive of fire there can be no fire in it. The second illustration is a simple case of non-contradictory *hetu* (reason).

Further illustrations

Non-contradictory affirmative reason :

1. Sound is subject to modification, because it is a product.

(Explanation : All products are liable to modification ; sound is a product ; therefore, sound is subject to modification).

This is an instance of the rule that part is included in the whole, *i. e.*, the attributes of a class are to be found in the individual.

2. There is fire on this hill because there is smoke on it.

(Effect to cause.)

3. It must be raining yonder, because potent rain-bearing clouds are gathered there.

[(Active) Cause to effect.]

4. It will be Sunday to-morrow because it is Saturday to-day.

[Antecedent to consequent.]

5. Yesterday was a Sunday, because it is Monday to-day.

[Consequent to antecedent]

6. This mango has a delicious taste, because it is ripe yellow in colour.

[Concomitance.]

Contradictory negative reason :

7. The atmosphere inside a steam boiler when fire is burning in it is not cold, because heated bodies are not cold.

[This is an instance of the whole and part type. Its amplified form would be :—

All heated bodies are not cold. A steam boiler is a heated body when a fire is burning in it.

Therefore, a steam boiler when a fire is burning in it is not cold.]

8. This woman is not barren, because she has a grandchild (which is the effect of the antithesis of female barrenness).

[Effect to cause, antithetical.]

9. This man is not happy, because he has present in him the causes of misery (the opposite of happiness).

[Cause to effect, antithetical].

10. Tomorrow will not be a Sunday, because it is Friday to-day.

[Antecedent to consequent, antithetical.]

11. Yesterday was not a Friday, because it is Tuesday to-day.

[Consequent to antecedent, antithetical]

12. This wall is not devoid of an outside, because it has an inside.

[Concomitance, antithetical.]

Non-contradictory negative :

13. There is no oak in this village, because there is no tree in it.

[Whole and part.]

14. There are no potent rain-bearing clouds here, because it is not raining here.

[Effect to cause.]

15. There is no smoke in this place, because there is no fire here.

[Cause of effect.]

16. It will not be Sunday to-morrow, because it is not Saturday to-day.

[Antecedent to consequent.]

17. It was not Monday yesterday, because to-day is not Tuesday.

[Consequent to antecedent.]

18. The right hand pan of this pair of scales is not touching the beam, because the other one is on the same level with it.

[Concomitance.]

Contradictory affirmation :

19. This animal is suffering from some disease, because it has not got the appearance of health.

[Effect to cause.]

20. This woman is feeling unhappy, because she has been forcibly separated from her lover.

[Cause to effect, antithetical.]

बा ल न्या य



[लेखक:—श्रीयुत चंपत रायजी जैन, बारिष्ठर-पेंट-लॉ.]

(प्रथम वक्तव्य)

अध्यापकजी !

यह लेख जो आपके सम्मुख उपस्थित है; बालकों अर्थात् छठी, सातवीं और आठवी कक्षाके छात्रोंको न्यायमें प्रवेश करानेके लिये लिखा गया है। “युरुपीय-न्याय” तो कालिजर्हीमें अध्ययन कराया जाता है; किन्तु यह प्रकट है कि जो मनुष्य प्राकृतिक न्यायको जानता है, वह बिना कालिजर्ह तक पढ़े भी उचित नतीजा निकाल सकता है। इससे यह सिद्ध होता है कि प्राकृतिक न्याय अत्यन्त सरल और सुबोध है। मेरा विचार है कि छठी, सातवीं और आठवी कक्षाके बालकोंको भले प्रकार “न्याय” की शिक्षा दी जा सकती है।

इसमें योग्यता केवल अध्यापकमें होनी चाहिये, जो कि प्रत्येक पाठ तथा दृष्टान्त भलाभांति विद्यार्थीको समझा दे। इस शिक्षामें स्मरण शक्तिपर बलात् बल डालनेकी कोई आवश्यकता नहीं—यदि छात्रको समझा दिया जाय। और न इसमें कोई बात ऐसी ही है, कि उपरोक्त छात्र भलीभांति न समझ सकें। इससे स्वयं छात्रकी नैतिक शक्तियां न्यायका प्रतिबिम्ब हो जायंगी, और उसका मन स्वयं न्यायमें प्रवृत्त होने लगेगा। आशय यह है, कि यदि बालकों की समझमें न्याय न आय तो अध्यापक महाशयकी त्रुटि है और किसीकी नहीं।

“न्याय” के गुणोंके बारेमें भी इतना कहना उचित प्रतीत होता है कि बिना इसके जाने हुये बुद्धि तीक्ष्ण नहीं होती, और जो इसको जानता है उसीका जीवन सफल समझना चाहिये। न्याय ही की बदौलत भारत वर्षके प्राचीन कालमें ऋषि, मुनि और विद्वान पंडितगण सारे संसारमें प्रख्यात हो गये। और न्यायके जाते रहने हीका यह फल है कि वर्तमान कालमें भारतमें चारों ओर अविद्या और अज्ञान फैला हुआ है। अतः जो मनुष्य देश और जातिके शुभचिंतक हैं, उनका कर्तव्य है कि वे यथासंभव शैशवकालहीमें अपनी सन्तान और छात्रोंके मनको “न्याय” में प्रवृत्त करावें।

इसप्रकार “न्याय” में प्रवेश करनेके अर्थ उचित है कि छठी—सातवीं कक्षा तक तो येही पाठ—जो आप लोगों के सम्मुख उपस्थित हैं—पढ़ाये जायें। तत्पश्चात् आठवीं श्रेणीमें “न्याय दोषिका” “परीक्षा मुख” अथवा इसी प्रकारकी किसी अन्य पुस्तका अध्ययन कराया जाय। इस प्रकार छात्रोंमें न्यायकी योग्यता स्वयं बढ़ती जायगी।

प्रथम पाठ

(क)

प्रश्न—बच्चो ! आज रविवार है; तुम बतला सकते हो कि कल कौन दिन होगा ?

उत्तर—सोमवार ।

प्र०—क्या तुम बता सकते हो कि कल मंगल, बुध, या बृहस्पति वार क्यों नहीं होगा ?

उ०—क्यों कि रविवारके बाद सदैव सोमवार ही होता है, कभी दूसरा दिन नहीं होता ।

प्र०—इस लिये यदि हम यह कहें, कि कल बुध होगा तो क्या हमारा कहना ठीक होगा ?

उ०—नहीं साहब ! आपका ऐसा कहना नितान्त भ्रमात्मक होगा ।

(ख)

प्र०—बच्चो ! हमारी जेबमें चाबियोंका एक गुच्छा है; क्या तुम बतला सकते हो कि उसमें कितनी कुंजियें हैं ?

उ०—नहीं साहब !

प्र०—क्यों ?

उ०—इस लिये कि कोई ऐसा नियम नियत नहीं है कि जिससे किसी गुच्छेकी कुंजियोंकी संख्या निर्धारित हो सके ।

उपरोक्त प्रश्नोत्तर—रीतिसे यह प्रकट है कि न्याय-के अनुसार नतीजा वहीं निकाला जा सकता है कि,

१—जहां कोई निर्धारित नियम हो, और

२—वहां कोई न्यायका नतीजा नहीं निकल सकता जहां कोई निश्चित नियम नहीं है

दूसरा पाठ

बच्चो !

कल तुमको यह बताया गया था कि जहां कोई

नोट—अध्यापकका कर्तव्य है कि बालकों के मन पर नावा उदाहरणों द्वारा यह सिद्धान्त अंकित कर दे ।

नियम नहीं है वहां कोई ठीक नतीजा नहीं निकाला जा सकता । आज हम दो उदाहरणोंपर और बिचार करेंगे, कि “ नियम ” से क्या प्रयोजन है ।

१—कल्पना करो कि एक ग्वाला सूर्य निकलनेसे पूर्व शहरमें दूध बेचनेके लिये मेरे मकानके सामनेसे जाया करता है । और यह भी कल्पना कर लो कि यह मनुष्य ५० वर्षसे लगातार योही मेरे मकानसे जाता है—और कोई नागा कभी इससे नहीं हुई । तो क्या तुम बता सकते हो, कि प्रातःकाल भी वह मेरे मकान के सामने से गुजरेगा, या नहीं ?

२—कल्पना करो मेरा एक मित्र रामदत्त है जो १२ लड़कोंका पिता है; और जिसके आज तक कभी लड़की पैदा नहीं हुई । इस रामदत्तकी पत्नी गर्भवती है । क्या तुम बता सकते हो कि उसका गर्भस्थ—बालक पुत्र होगा या पुत्री ?

इन दोनों प्रश्नोंके उत्तर “नहीं” में है । क्यों कि पहिले प्रश्नमें दूध बेचनेवालेका बीमार हो जाना अथवा किसी अन्य आवश्यककार्य या लाभकारी व्यापारमें लग जाना, या दूध ही का अभाव हो जाना संभव है । दूसरे उदाहरणमें प्रकृतिका कोई ऐसा नियम नहीं है, कि अमुक मनुष्यके घर सदैव लड़के ही हों—लड़की कभी न हो ।

वस हम देखते हैं कि “ न्याय ” के नियमका प्रयोजन ऐसी घटनाओंसे नहीं है, जो किसी मुख्य बातमें अब तक प्रचलित नहीं हों; किन्तु उस नियम नियमसे है—जो अबतक सत्य पाया गया है—और भविष्यमें भी कभी असत्य नहीं हो सकता । जैसे बालक—पनका युवावस्थासे पहले होना ।

तृतीय पाठ

उपरोक्त निर्धारित नियम ६ प्रकारके हो सकते हैं, अधिक नहीं ।

१—कारणके ज्ञात होनेसे कार्यका अनुमान । जैसे सुलगते हुये गीले ईंधनसे धुंवाका ज्ञान ।

२—कार्यसे कारणका ज्ञान ।

उदाहरण—धुंवेसे अग्निका बोध ।

३—पूर्व पक्षसे उत्तर पक्षका बोध ।

उदाहरण:—१—रविवारके पश्चात् सोमवारका होना ।

२—शैशव कालके पश्चात् युवावस्था ।

३—युवावस्थाके पश्चात् वृद्धावस्था ।

४—उत्तरपक्षसे पूर्वपक्षका ज्ञान ।

उदाहरण—१ रविवारके पूर्व शनिवारका बोध ।

—२ बुढ़ापेसे पूर्व युवावस्था ।

५—एक साथ होनेवाली बातोंका ज्ञान ।

उदाहरण—१ जैसे वय और अनुभव ।

—२ बालकापन और अबोधता ।

—३ फलमें उसके पकनेके चिन्ह और उसका स्वाद विशेष ।

६—व्याप्य—व्यापक अर्थात् कुलमें जुज (भंश) शामिल है; या यों कहो कि जातिके गुण व्यक्तिमें पाये जाते हैं ।

उदाहरण—१ इस फुलवाडीमें कोई फलदार वृक्ष नहीं है; अतः इसमें आम भी नहीं है ।

अध्यापकका कर्तव्य होगा कि इन ६ प्रकारके नियमोंको भली भाँति बालकोंको समझा दे और नाना प्रश्नों द्वारा इस बातका भी निश्चय करा दे कि केवल ६ ही प्रकार के नियम प्रकृति में हैं—न्यूनाधिक नहीं।

चतुर्थ पाठ

बच्चो !

न्यायका सिद्धान्त “ धनरूप ” नियमसे निकाला जा सकता है, जिसको “ अन्वय ” कहते हैं ।

उदाहरण—जहाँ कहीं धुंवां है; वहाँ अग्नि अवश्य है ।

नोट—सप्ताह दो सप्ताहमें जब यह बात छात्रगण समझ जायें, तो फिर आगे बढ़ें ।

इस लिये जब कभी तुम धुंवा देखो तो मनमें तुरन्त नतीजा निकाल सकते हो कि वहाँ अग्नि अवश्य होगी; किन्तु अग्निको देख कर तुम यह नहीं कह सकते कि धुंवा भी वहाँ है । क्यों कि धुंवा तो बिना आगके हो नहीं सकता; किन्तु आग बिना धुंवाके भी हो सकती है । जैसे सुलगते हुये अंगारे की आग । और आग तथा धुंवेके पारस्परिक संबंधसे तुम यह भी नतीजा निकाल सकते हो कि जहाँ जहाँ आग नहीं होती वहाँ वहाँ धुंवा भी नहीं होता । क्यों कि धुंवा बिना आगसे नहीं होता । यह ‘ऋणरूप’ है और इसको ‘व्यतिरेक’ कहते हैं ।

बस यह प्रकट है कि आग और धुंवेके संबंधसे ४ नतीजे निकलते हैं ।

१—अग्निका ज्ञान धुंवेके ज्ञानसे ।

२—धुंवेके अभावका ज्ञान अग्निके अभावके ज्ञानसे ।

३—धुंवेका ज्ञान अग्निके ज्ञानसे ।

४—अग्निके अभावका ज्ञान धुंवेके अभावके ज्ञानसे ।

इनमेंसे पहिले दो तो नियमानुसार हैं और इस कारणसे ठीक हैं । और पिछले दो नियमके प्रतिकूल हैं अतः ठीक नहीं । जहाँ अन्वय और व्यतिरेककी उल्लंघना होती है, वहाँ नियम सिद्ध समझा जाता है । यथा—

१—जहाँ जहाँ धुंवा होता है वहाँ वहाँ अग्नि होती है । (अन्वय)

२—जहाँ जहाँ अग्नि नहीं होती वहाँ वहाँ धुंवा भी नहीं होता । (व्यतिरेक)

पञ्चम पाठ

बच्चो !

इस उदाहरणमें कि “ इस पहाडपर अग्नि है, क्यों कि इसपर धुंवा है ” अग्निको साध्य कहते हैं और धुंवेको हेतु ।

साध्य वह कहा जाता है जो सिद्ध किया जाय ।

हेतु वह है जिसके द्वारा साध्यकी सिद्धी हो।

यह हेतु साध्यका चिन्ह या संबंधी हुआ करता है; जैसे अग्निका चिन्ह धुंवा। क्यों कि धुंवा किसी और वस्तुका चिन्ह नहीं है। कारण यह कि धुंवा अग्नि हीसे पैदा होता है; और अग्निके अभावमें नहीं पैदा हो सकता। अतः वह अग्नि हीका चिन्ह है और इसी कारणसे तुरन्त अग्निका बोध करा देता है।

हेतु दो प्रकार का होता है, विरुद्ध व अविरुद्ध।

विरुद्ध—वह है जो साध्यके विरोधी का चिन्ह हो और जिससे साध्यके प्रतिकूल नतीजा निकले। जैसे इस घड़ेमें आग नहीं है; क्यों कि यह पानीसे भरा हुआ है। यहां पानी अग्निका विरोधी है। अतः अग्निके अस्तित्वका निषेध करता है।

अविरुद्ध हेतु—वह है जो सरलता पूर्वक साध्यके अस्तित्वको सिद्ध करता है। जैसे इस पहाड़ की चोटीपर आग है, क्यों कि वहांसे धुंवा उठ रहा है।

(विभिन्न उदाहरण)

(क) अविरुद्ध-विधि-साधक अर्थात् जिनसे अस्तित्व सिद्ध हो। जैसे—

१—शब्द परिणामी होता है; क्योंकि वह क्रियासे उत्पन्न होता है।

यह उदाहरण व्याख्य—व्यापकके संबन्धमें है; जिसका पुरा रूप इस प्रकार बैठता है। शब्द परिणामी होता है क्यों कि वह कार्यसे उत्पन्न होता है। जो जो किये हुये होते हैं वे वे पदार्थ परिणामी होते हैं। जैसे घट। उसी प्रकार शब्द भी किया जाता है, अतएव वह भी परिणामी होता है। अथवा जो पदार्थ परिणामी नहीं होते वे किये भी नहीं जाते। जैसे वन्ध्या स्त्रीका पुत्र। वस उसी प्रकार शब्द कृतक होता है इसी कारण परिणामी भी होता है।

२—इस प्राणीमें बुद्धि है; क्यों कि बुद्धिके कार्य बचन आदि इसमें पाये जाते हैं। यहां बुद्धि साध्य है और बचनादि हेतु। कार्यसे कारणका ज्ञान होता है।

३—यहां छाया है; क्यों कि छत्र मौजूद है। यहां समर्थ कारणसे कार्यका बोध हुआ।

४—कल इतवार होगा; क्यों कि आज शनिवार है। यहां पूर्व-पक्षसे उत्तर-पक्षका ज्ञान हुआ।

५—कल इतवार था; क्यों कि आज सोमवार है। यहां उत्तर-पक्षसे पूर्व-पक्ष का ज्ञान हुआ।

६—इस आममें रस है; क्यों कि यह पका हुआ पीले रंगका है। यह सहचरका उदाहरण है।

(ख) विरुद्ध-निषेध-साधक ।

७—यहां शीत स्पर्श नहीं है; क्यों कि अग्नि-ताप मौजूद है। यहां अग्नि, शीत से विरुद्ध है और ताप, अग्नि का व्याप्य है। अतः वह अग्नि का ज्ञान कराता है।

८—यह मनुष्य अस्वस्थ है; क्यों कि शय्याग्रस्त है। यह उदाहरण कार्यसे कारणके निषेधका ज्ञान विरुद्ध रूप से कराता है। क्यों कि स्वास्थ्यके निषेधका बोध होता है—उसके विरोधी बीमारीके कार्य अर्थात् शय्या-ग्रस्त होने से।

९—इस जीवको सुख नहीं है; क्यों कि उसके हृदयमें व्यग्रता मौजूद है। यहां दुःखका कारण हृदयकी व्यग्रता है। अतः वह दुःखको जमावेगी और दुःखके अस्तित्वमें—जो सुखका विरोधी है—सुख का होना असम्भव है ही।

१०—कल इतवार नहीं होगा; क्यों कि आज शुक्र है। यह उदाहरण पूर्व-पक्षसे उत्तर-पक्षका है। शुक्रवार यहां शनिवारका विरोधी माना गया है।

११—कल शुकवार नहीं था; क्यों कि आज मंगल है। यहां मंगलको बृहस्पतिका विरोधी मानकर उत्तर पक्षसे पूर्व पक्षका अनुमान किया है।

१२—इस भीतमें उस ओरके भागका अभाव नहीं है; क्यों कि इस ओरका भाग मौजूद है। यह सहचरका दृष्टान्त हुआ।

(ग) अविरुद्ध-निषेध-साधक ।

१३—इस नगरमें शीतल नहीं है; क्यों कि यहां

वृक्षका अभाव है । यह उदाहरण व्याप्य-
व्यापकके संबंधमें है ।

१४—यहां बरसाऊ बादल नहीं है; क्यों कि यहां
वर्षा नहीं हो रही । यह उदाहरण कार्य-
कारणके संबंधका है ।

१५—यहां धुंवा नहीं है; क्यों कि यहां अग्नि नहीं
है । यहां कार्यसे कारणकी ओर ध्यान
गया ।

१६—कल रविवार नहीं होगा; क्यों कि आज शनि-
वार नहीं है ।

१७—कल सोमवार नहीं था; क्यों कि आज मंगल
नहीं है ।

१८—इस तराजूका दाहिना पलड़ा डंडीको नहीं
छू रहा है; क्यों कि दूसरा पलड़ा उसके
बराबर है । यह सहचरका उदाहरण है ।

(घ) विरुद्ध-विधि-साधक ।

१९—इस प्राणीमें रोग है; क्यों कि इसकी चेष्टा
निरोग नहीं पाई जाती ।

२०—इस स्त्रीके हृदयमें पीड़ा है; क्यों कि यह
अपने पतिसे हठात् पृथक् कर दी गई है ।

अध्यापक महाशय को उचित है कि नाना उदा-
हरणों द्वारा इन चारों किसमके अनुमानोंका ज्ञान
बालकोको करा दे ॥ इति ।

सम्पादकीय टिप्पणी—ऊपरके दोनों लेख (इंग्रेजी
और हिन्दी) लेखक महाशयने, खास करके बालकोको
न्यायशास्त्रका सरल रीतिसे बोध करा देनेके हेतुसे लिखे
हैं । मनुष्यमें रही हुई बुद्धि-शक्तिको विकसित करने
और सत्यासत्यके विचारकी जिज्ञासाको तृप्त करने में
एकमात्र साधन न्यायशास्त्र ही है । न्यायवेत्ताओंकी
दृष्टिमें जिस मनुष्यने न्यायशास्त्रका अध्ययन नहीं किया
वह, चाहे, फिर अन्य सभी विषयोंमें पारंगत क्यों न
हो, परंतु “ बाल ” ही कहलाता है । “ अर्थात् न्याय-
रणकाव्यकोशोऽनर्घतन्यायशास्त्रः बालः । ”
(जिसने व्याकरण, काव्य, कोश आदिका अध्ययन तो
कर लिया है परंतु न्यायशास्त्रका अध्ययन नहीं किया वह
‘ बाल ’ ही है) यह नैयायिकोंके “ बाल ” का लक्षण
है । इस लक्षणमें सत्यता अवश्य रही हुई है । क्यों

कि विना न्यायशास्त्रका अध्ययन किये मनुष्य सत्या-
सत्यका भी निर्णय नहीं कर सकता और पदार्थके
कार्य-कारणका भी ज्ञान नहीं कर सकता । न्यायतत्त्वके
जाने बिना मनुष्यकी बुद्धिशक्ति कुंठित हो रहती है
और विचारशक्ति अन्धी बनी रहती है । अतः इस
कथनमें कोई भी अत्युक्ति नहीं है कि न्याय शास्त्रके
अध्ययन विनाका मनुष्य बिलकुल “ बाल ” ही है ।

भारतके प्राचीन विद्वानोंने न्यायशास्त्रका कितना
सूक्ष्म और विस्तृत परिशीलन किया है इसकी साधारण
जनोको तो कल्पना भी आनी कठिन है । उन्होंने एक
एक विषयपर तो क्या परंतु एक एक मामूली विचारपर
भी सैकड़ों ग्रंथ और हजारों श्लोक लिख डाले हैं ।
उनके इन गहन तर्कोंको देख कर आज कलके विद्वान्
मनुष्यका मस्तिष्क भी चकराने लगता है तो फिर
औरोंकी तो बात ही क्या । एक तो यों ही यह विषय
कठिन है और फिर उसपर इनकी भाषा संस्कृत होकर
उसकी शैली उससे भी कठिनतर है । इस लिये विना
संस्कृतका अच्छा अभ्यास किये न्यायतत्त्वका ज्ञान होना
आज प्रायः हमारे देशवासियोंके लिये दुर्लभ हो रहा है ।
इस दुर्लभताको कुछ सुलभ बनानेके लिये और सर्व
साधारणको सहज ही में इस विषयका परिचय प्राप्त
करा देनेके लिये श्रीयुत जैनीजीने यह प्रशंसनीय प्रयत्न
किया है । आप इस बारेमें लिखते हैं कि—“ मेरा
दृढ विश्वास है कि मनुष्य यदि प्राकृतिक नियमोंका
विधिपूर्वक अनुशीलन कर ले तो न्यायशास्त्रका दुरुहपथ
उसके लिये भलीभांति प्रशस्त हो सकता है । इसी
विचारको भविष्यमें कार्य रूप प्रदान करनेके निमित्त
यह लेख प्रकाशित कराया जाता है । ताकि इस शास्त्रके
धुरंधर विद्वानों द्वारा इसकी उचित समालोचना हो
जाय । अगर इन नियमोंमें यदि किसी महानुभावका
संशोधन करनेकी आवश्यकता प्रतीत हो तो पूरी छान-
बीनके बाद कर दी जाय । इस लेख द्वारा इस शैलीकी
उपयोगिता सिद्ध हो जाने पर इस विषयको पुस्तकाकार
प्रकाशित करनेका उद्योग किया जायगा जिससे मातृ-
भाषा माषी छात्र न्यायमें प्रवेश करके सत्यासत्यका
स्वयं निर्णय कर सकें । ”

आशा है कि विद्वान्वर्ग जैनी महाशयके इस उच्च
आशयको लक्ष्यमें लेकर इस बारेमें अपनी योग्य सम्मति
प्रकाशित करेंगे ।

दक्षिण भारतमें ९ वीं-१० वीं शताब्दीका जैन धर्म ।

[लेखक:—स्वर्गस्थ कुमार देवेन्द्र प्रसादजी जैन]

गंग वंश ।

भारतवर्षके प्राचीन राजवंशोंमें पश्चिमके गंगवंशीय राजा जैनधर्मके कट्टर अनुयायी थे । यह बात परम्परासे चली आई है कि नंदीगण सम्प्रदायके सिंहनन्दी नामक एक जैनधर्मके आचार्यने, गंगवंशके प्रथम राजा शिवमारको राज्यसिंहासन प्राप्त करनेमें सहायता दी थी । एक शिलालेखमें इस बातका वर्णन है कि शिवमार कोगुणी बर्मा सिंहनन्दीका शिष्य था, और दूसरेमें यह कि सिंहनन्दी मुनिकी सहायता से गंगवंश वैभवसंपन्न हुआ । एतदर्थ इसमें कोई आश्चर्य नहीं कि जैनग्रन्थोंमें इस भावके श्लोक पाए जायं कि गंगवंशीय राजा

सिंहनन्दीकी चरणवन्दना करते हैं^३ । अथवा जिस राजवंशका जन्म एक जैन धर्माचार्यकी कृपासे हुआ हो उसके राजाओंका कट्टर जैनधर्मावलम्बी होना भी कोई आश्चर्यकी बात नहीं है । ऐसे लेख विद्यमान हैं जो इस बातको निस्संदेह सिद्ध कर देते हैं कि गंगवंशीय राजा जैनधर्मके उन्नायक और रक्षक थे । ईसाकी चौथीसे बारहवीं शताब्दी तकके अनेक शिलालेखोंसे इस बातका प्रमाण मिलता है कि गंगवंशके शासकोंने जैन मन्दिरोंका निर्माण किया, जैन प्रतिमाओंकी स्थापना की, जैनतपस्वियोंके निमित्त चट्टानोंसे काट काटकर गुफाएं तैयार कराईं और जैनाचार्योंको दान दिया ।

मारसिंह द्वितीय ।

१ रेखो Repertoire d'epigraphie Jaina (A. A. Guerinot शिलालेख नं. २१३ और २१४; तथा चन्द्रगिरि पहाड़ी पर स्थित पार्श्वनाथवस्तीके शिलालेखका निम्न लिखित पद्य—

“योऽसौ घातिमलाद्विषदूबलशिला—स्तम्भावली—खण्डन—
ध्यानासिः पतुरर्हतो भगवतः सोऽस्य प्रसादीकृतः ।

छात्रस्यापि स सिंहनन्दिमुनिना नो चेत् कथं वा शिला—
स्तम्भो राज्यरमागमाध्वपरिधस्तेनासिखण्डो घनः”॥

(श्रवण बेलगोल शिलालेख, नं. ५४, पृष्ठ ४२)

२ सलेम जिल्लाकी Manual-Rev'd. T. F. Foulkes
द्वितीय भाग, पृ० ३६८ का निम्न लिखित पद्य देखिए—

“यस्याभवत् प्रवरकाश्यपवंशजोऽग्रे

कण्वो महामुनिरनल्पतपःप्रभावः ।

यः सिंहनन्दिमुनिपप्रतिलब्धवृद्धि—

गैगान्धयो विजयतां जयतां वरः सः ॥”

दुईस राईसके पाठानुसार ‘महिप’ की जगह ‘मुनिप’ पाठ दिया है, जो ठीक संगत मालूम देता है ।

इस वंशके एक राजाका नाम मारसिंह द्वितीय था, जिसका शिलालेखोंमें धर्ममहाराजाधिराज ‘सत्यवाक्य’ कोगुणीवर्मा—परमानन्दी मारसिंह नाम मिलता है । इस राजाका शासन काल चेर, चोल, और पाण्ड्य वंशोंपर पूर्ण विजयप्राप्तिके लिये प्रसिद्ध है । मारसिंह द्वितीयने अपने शत्रु बज्जलदेवके साथ सर्वोत्कृष्ट विजय प्राप्त किया और गोनूर और उच्छंगीमें उसने बहुत घनघोर युद्ध लड़े । जैन सिद्धान्तोंका सच्चा अनुयायी होनेके कारण इस महान् नृपने अत्यन्त ऐश्वर्यसे राज्य करके राजपद त्याग दिया और धारवार प्रांतके बांकापुर नामक स्थानमें अपने प्रसिद्ध धर्म-गुरु अजितसेनके सन्मुख

३ “श्रीदेशीयगणाविवर्णपूर्णमृगभृच्छ्रीसिंहनन्दिव्रति—

श्रीपादाम्बुजयुगमत्तमधुपः सम्यक्त्वचूडामणिः ॥

श्रीमज्जैनमताब्धिबर्द्धनसुधासूतिर्महीमण्डले

रेजे श्रीगुणभूषणो बुधनुतः श्रीराजमह्यो नृपः ॥”

(बाहुबली चरित्र, श्लोक ८)

तीन दिनोंके व्रतसे शरीर त्याग दिया । मारसिंह द्वितीयकी समाधिका लेख कूगे ब्रह्मदेव खंभ नामक स्तम्भके निम्न भागमें चारों ओरके शिलालेखोंमें विद्यमान है । वह स्तम्भ श्रवण बेलगोल (माइसार) की चन्द्रगिरी पहाड़ियों-पर स्थित मन्दिरोंके द्वारपर है^४ । यद्यपि इस लेखमें कोई तिथि नहीं लिखी है,—तथापि मारसिंह द्वितीयके मृत्युकी तिथि एक दूसरे शिलालेखके आधारपर सन ९७५ ई० निश्चय की गई है^५ ।

चामुण्डराय ।

चामुण्डराय या चामुण्डराज इस महान् नृपतिक, सुयोग्य मंत्री था । इस मन्त्रीके शौर्यही के कारण मारसिंह द्वितीय वज्जलसे तथा गोनूर और उच्छंगीके रण-क्षेत्रोंमें विजय प्राप्ति कर सका । श्रवणबेलगोलके एक शिलालेखमें चामुण्डराय की इस प्रकार प्रशंसा की हुई है—“ जो सूर्यकी भांति ब्रह्मक्षत्र कुलरूपी उदयाचलके शिरको मणिकी नाई भूषित करता है; जो चंद्रमाकी भांति अपने यशरूपी किरणोंसे ब्रह्मक्षत्र कुलरूपी समुद्रकी वृद्धि करता है; जो ब्रह्मक्षत्र कुलरूपी खानियुक्त-पर्वतसे उत्पन्न मालाका मणि स्वरूप है और जो ब्रह्मक्षत्र कुलरूपी अग्निको प्रचण्ड करनेके हेतु प्रबल पवनके समान है; ऐसा चामुण्डराय है ।

“ कल्पान्त क्षुभित समुद्रके समान भीषणबलवाले और पातालमल्लके अनुज वज्जलदेवको जीतनेके हेतु इन्द्र नृपतिकी आज्ञानुसार, जब उसने भुजा उठाई; तब उसके स्वामी नृपति जगदेकवीरके विजयी हाथीके सन्मुख शत्रुकी सेना इस प्रकार भाग गई जैसे दौड़ते हुए हाथीके सन्मुख मृगोंका दल ।

“ जिसकी उसके स्वामीने नोलम्बराजसे युद्धके समय इस प्रकार प्रशंसा की थी “ जो वज्ररूप दांतोंसे शत्रुके हाथियोंके मस्तकको विदीर्ण करता है और जो शत्रुरूपी हिंस्र जीवोंके लिये अंकुशके समान है । ऐसे हाथीवत् आप जब वीर से वीर योद्धाओंके सन्मुख विराजमान हैं तो ऐसा कौन नृप है जो हमारे कृष्णबाणोंका श्रास न बने” ।

“ जो नृप रणसिंहसे लड़ते हुए इस प्रकार गर्ज कर बोला, “ हे नृपति जगदेकवीर ! तुम्हारे तेजसे मैं एक क्षणमें शत्रु को जीत सकता हूं, चाहे वह रावण क्यों न हो, उसकी पुरी लंका क्यों न हो, उसका गढ त्रिकूट क्यों न हो, और उसकी खाई क्षारसमुद्र क्यों न हो । ”

“ जिसको स्वर्गीयनाओंने यह आशीर्वाद दिया था “ हम लोग इस वीरके बहुतसे युद्धोंमें उसको कण्ठालि-गनसे उत्कण्ठित हुई थीं, परन्तु अब उसकी सङ्गकी धारके पानीसे हमलोग तृप्त हुई हैं । हे रणरंगसिंहके विजेता ! तुम कल्पांत तक चिरंजीव रहो । जिसने चलदंकगंग नृपतिकी अभिलाषाओंको व्यर्थ कर दिया, जो अपने मुजविक्रमसे गंगाधिराज्यके वैभवको हरण करना चाहता था; और जिसने वीरोंके कपालरत्नोंके प्याले बना कर और उनको वीरशत्रुओंके शोणितसे भरकर खूनके प्यासे राक्षसोंकी अभिलाषाको पूर्ण किया। ” उपरोक्त शिलालेख स्वयं चामुण्डराजका लिखा हुआ अपना वर्णन है । परन्तु ऐसा जान पड़ता है इस शिलालेखका अधिक भाग अप्राप्य है । ऐसा मालूम देता है कि हेगडे कन्नने, अपने लिए केवल अढाई पंक्तिओंका लेख लिखनेके लिए, चामुण्डरायके मूल-लेखको तीन ओर अच्छी तरहसे घिसा दिया; और केवल एकही ओरके लेखको

४ देखो, लुईसराईस रचित ‘श्रवणबेलगोलके शिलालेख’ नं० ३८ ।

५ देखो, मेलागानिका शिलालेख जिसको लुईस राईसने अपने ‘श्रवण बेलगोलके शिलालेखोंकी भूमिकाकी पाद टीकामें उद्धृत किया है । पुनः देखो, एपिग्राफिया इन्डिका, भाग ५, शिलालेख नं० १८ ।

६ इन्द्र चतुर्थ, तृतीय कृष्णका पौत्र—देखा ‘एपिग्राफिया इन्डिका’ भाग ५, लेख नं० १८ ।

७—८ “ ब्रह्मक्षत्रकुलोदयाचलशिरोभूषामणिर्भातुमान् ब्रह्मक्षत्रकुलाब्धिवर्द्धनयशोरोचिः सुधादीधितिः ।

ब्रह्मक्षत्रकुलाकराचलभवश्रीहारवल्लीमणिः

ब्रह्मक्षत्रकुलाग्निचण्डपवनश्चामुण्डराजोऽजनि ॥

कल्पान्तक्षुभिताब्धिभीषणबलं पातालमल्लानुजम् जेतुम् वज्जलदेवमुद्यतभुजस्येन्द्रक्षितीन्द्राशया ।

रख छोड़ा, जिसका अनुवाद ऊपर दिया है । “ चामुण्डरायने एक ग्रन्थकी रचना की जिसका नाम चामुण्डराय पुराण है और जिसमें २४ तथिकरोंका संक्षिप्त इतिहास है और उसके अन्तमें ईश्वर नाम शक संवत्सर ९०० (९७८ ईस्वी) उसकी तिथि दी हुई है ” । उपरोक्त शिलालेखके श्लोकोंमें दिया हुआ वर्णन चामुण्डरायपुराणके वर्णनसे मिलता जुलता है । उस पुराणके प्रारंभके अध्यायमें यह लिखा है कि उसका स्वामी गंगकुल चूडामणि जगदेकवीर नोलम्बकुलान्तक-देव था; और वह ब्रह्मक्षत्रवंशमें उत्पन्न हुआ था । अन्तके अध्यायमें यह लिखा है कि वह अजितसेनका शिष्य था ।

पत्युः श्रीजगदेकवीरनृपतेजैत्रद्विपस्याग्रतो
धावदन्तिनि यत्र भग्नमहतानीकं मृगानीकवत् ॥
अस्मिन् दन्तिनि दन्तवज्रदलितद्विद्विभुम्भोपले
वीरोत्तंसपुरोनिषादिनि रिपुव्यालाकुशे च त्वयि ।
स्यात् को नाम न गोचरः प्रतिनृपो मद्वानकृष्णारग-
ग्रासस्येति नोलम्बराजसमरे यः श्लाघितः स्वामिना ॥
खातः क्षारपयोधिरस्तु परिधिश्चास्तु त्रिकूटः पुरी—
लङ्कास्तु प्रतिनायकोस्तु च सुरारातिस्तथापि क्षमे ।
तं जेतुं जगदेकवीरनृपते त्वत्तेजसीतिक्षणान्
निर्व्यूढं रणसिंहपार्थिवरणे येनोर्जितं गर्जितम् ॥
वीरस्यास्य रणेषु भूरिषु वयं कण्ठग्रहोत्कण्ठया
तृताः सम्प्रति लब्धनिर्वृतिरसास्तत्-खड्गधाराम्भसा ।
कल्पान्तं रणरङ्गसिंहविजयि जीवेति नाकाङ्क्षना
गीर्वाणीकृतराजगन्धकारिणे यस्मै वितीर्णाशिषः ॥
आकृष्टं भुजविक्रमादभिलषन् गङ्गाधिराज्यश्रियं
येनादौ चलदंकगङ्गनृपतिर्व्यर्थाभिलाषी कृतः ।
कृत्वा वीरकपालरत्नचषके वीरद्विषः शोणितं
पातुं कौतुकिनश्च कोणपगणाः पूर्णाभिलाषीकृताः ॥
(त्यागड ब्रह्मदेवखम्भका शिलालेख, ई. स. ९८३; देखो, ल.
रा. श्रवणबेलगोल. पृष्ठ ८५)

९. लुईस राईस ‘ श्रवणबेलगोलके शिलालेख ’ भूमिका पृ. २२;
तथा कर्नेल मैकज्जीका कलेक्शन (एच्. एच्. विस्सनद्वारा संपा-
दित, भाग १, पृ. १४६; जहाँ यह लिखा है कि चामुण्डराय पुरा-
णमें जैन धर्मके ६३ प्रसिद्ध पुरुषोंका वर्णन है ।

तथा कृतयुगमें वह षण्मुख था, त्रेतामें राम, द्वापरमें
गाण्डीवि और कलियुगमें वीर मार्तण्ड था । फिर उसकी
अनेक उपाधियोंके प्राप्त होनेके कारण लिखे हैं । खेडग
युद्धमें विज्जलदेवको परास्त करनेसे उसको समरधुरन्धर-
की उपाधि मिली । नोलम्बयुद्धमें गोनूर नदीकी तीर,
उसकी वीरतापर ‘ वीरमार्तण्ड ’ की उपाधि, उच्छङ्गी
गढके युद्धके कारण ‘ रणरंगसिंह ’ की उपाधि, बागलूरके किले-
में ‘ त्रिभुवन-वीर ’ और अन्य योद्धाओंका वध करने
और गोविन्दको उस किलेमें प्रवेश कराने के उपलक्ष्यमें
‘ वैरीकुलकालदण्ड ’ की उपाधि; काम नामक
नृपति के गढमें राजा तथा अन्य लोगोंको हरानेसे ‘ भुज-
विक्रम ’ की उपाधि, अपने कनिष्ठ भ्राता नागवर्मा को
उसके द्वेषके कारण मारडालने के निमित्त ‘ चलदंकगंग ’
की उपाधि; गंगमट मुदु राचय्यके वधसे ‘ समर-परशु-
राम ’ और ‘ प्रतिपक्ष-राक्षस ’ की उपाधियाँ; सुभट-
वीर के गढको नाश करनेके कारण ‘ भटमारि ’ की
उपाधि; अपनी और दूसरोंके वीरगुणोंकी रक्षाके कारण
‘ गुणवं काव ’ की उपाधि; उसकी उदारता एवं सद्गुण
आदिके कारण ‘ सम्यक्त्व रत्नाकर ’ की उपाधि; दूस्-
रोंके धन द्वारा हरण की इच्छा न करनेसे ‘ शौचाभरण ’
की उपाधि; हास्यमें भी कभी असत्य न बोलनेसे ‘ सत्य
युधिष्ठिर ’ की उपाधि; अत्यन्त वीर योद्धाओंके शि-
रोमणि होनेके कारण ‘ सुभटचूडामणि ’ की उपाधि
मिली । अन्तमें अपने ग्रन्थमें वह अपनेको ‘ कविजन-
शेखर ’ भी कहता है ।

इन उपरोक्त उल्लेखोंमेंसे बहुतोंका और कहीं वर्णन
नहीं है । परन्तु यह बात ध्यान देने योग्य है कि इतने
प्रसिद्ध और गौरवान्वित कार्योंके साथ उसके एक भी
धार्मिक कार्यका वर्णन नहीं है । प्रत्युत आदिसे अन्त त-
क युद्ध और रक्तपातकी ही कथा वर्णित है । ”

परन्तु इस बातको सिद्ध करने के लिए सन्देह रहित
प्रमाण उपस्थित है कि वृद्धावस्था प्राप्त होनेपर चामुण्ड-

१० देखो, लुईस राईस, ‘ श्रवण बेलगोलके शिलालेख, ’ भू-
मिका, पृ. ३४.

राय अधिकतर अपने गुरु अजितसेनकी सेवामें, धार्मिक विचारोंमेंही, अपना समय व्यतीत करता था और श्रवण बेलगोल (माइसोर) के विन्ध्यगिरि और चन्द्रगिरि पर गोमटेश्वर और नेमिनाथकी विशाल मूर्तियोंकी स्थापना करने और अपनी सम्पत्तिके अधिक भागका इन मूर्तियोंकी पूजामें व्यय करने के कारण उसका नाम जैनमतके महान् उन्नायकों में अमर हो गया ।

राचमल्ल या राजमल्ल द्वितीय ।

गंगवंशीय मारसिंह द्वितीयके मरणोपरान्त पाञ्चालदेव, जिसका पूरा नाम धर्ममहाराजाधिराज सत्यवाक्य कौण्ठिणी वर्मा पाञ्चालदेव था, सिंहासनारूढ़ हुआ । उसके अनन्तर राचमल्ल या राजमल्ल द्वितीय^{११} राजा हुआ जिसका पूर्ण नाम धर्म-महाराजाधिराज सत्यवाक्य कौण्ठिणीवर्मा राचमल्ल था । चामुण्डराज राचमल्ल अथवा राजमल्ल द्वितीयका भी मन्त्री था । एक शिलालेखमें लिखा है, “ राय (अर्थात् चामुण्डराय) नृपति राचमल्ल का श्रेष्ठ मन्त्री ”^{१२}, और दूसरे में “ चामुण्डराय जो वैभवमें नृपति राचमल्ल का द्वितीय है ”^{१३} बाहुबली-चरित्र नामक एक जैनग्रन्थमें यह लिखा है कि राजमल्ल नामक एक नृपति था, जो सिंहनन्दी मुनिका चरणोपासक था । चामुण्डभूप (अथवा राज) उसका मन्त्री था ।^{१४}

एक हस्तलिखित पुस्तकमें लिखा है कि “ चामुण्डराय जो ‘ रणरङ्गमल्ल ’ ‘ असहाय-पराक्रम ’ ‘ गुणरत्नभूषण ’ ‘ सम्यक्त्व-रत्न-निलय ’ आदि उपाधिधारी है, जो सिंह नन्दी महामुनिद्वारा अभिनन्दित गंगवंशीय नृपति राज-मल्लदेवका महामात्य (प्रधानमन्त्री) है ”^{१५} ।

चामुण्डराय द्वारा स्थापित मूर्तियों और मन्दिरों का वर्णन करनेके पूर्व यह उक्त होगा कि हम उन स्थानोंका संक्षेप वर्णन करें जिनमें उक्त धार्मिक स्मारक स्थित हैं और जो आजकल जैनयात्रियोंके लिये अत्यन्त पवित्र तीर्थ हैं ।

श्रवण बेलगोल ।

श्रमण बेलगोल अर्थात् श्रमण या जैनियोंका बेलगोल माइसोरमें हसन जिलेके चन्नरयपत्त तालुकेमें एक ग्राम है । हेल बेलगोल और कोडी बेलगोल नामक दो बेलगोलोंसे पृथक् करनेके लिये यहां बेलगोलके पूर्व श्रवण शब्दका प्रयोग हुआ है । कानडी भाषामें बेलगोलका अर्थ है “ श्वेतसरोवर ” और बहुतसे शिलालेखोंमें “ धवल सरोवर ” “ धवल सरस ” और “ श्वेतसरोवर ” का उल्लेख है,^{१६} और उस स्थान पर स्थित मनोहर सरोवर ही के कारण उसका यह नाम पडा होगा । वहां दो पहाडियां हैं । एक उसके उत्तरमें और एक दक्षिणमें । उनके

११ डॉ० फ्लीटके मतमें राचमल्ल नाम शुद्ध है (देखो, एपिग्राफिया इन्डिका, भाग ५, लेख नं. १८) और कुछ शिलालेखोंमें भी यह नाम मिलता है, पर जिन जैनलेखोंका हमने भूमिकामें उद्धृत किया है वे राजमल्ल नाम हीका उपयोग करते हैं । और देखो, एपिग्राफिया इन्डिका, भाग ३, लेख नं. १०७.

१२ ‘ राचमल्ल भूवरवर मंत्री-रायने । ’

(भांडारी वस्ती शिलालेख, लु. रा. श्रवण बेलगोल, लेख पृ० १०३)

१३ “ राचमल्ले जगन् नुतन् आभूषण द्वितीयविभवं चामुण्डरायम् ” (द्वारपालक दरवाजे के बाईं ओरका शिलालेख, देखो, लु. रा. श्रवण० पृ० ६७)

१४ “ श्रीदेशीयगणाब्धिपूर्णमृगभृच्छ्रीसिंहनान्द्रवति—

श्रीपादाब्जुजयुग्ममत्तमधुपः सम्यक्त्वचूडामणिः ।

श्रीमज्जैनमताब्धिवर्धनसुधासूतिर्महामण्डले

रेजे श्रीगुणभूषणो बुधनुतः श्रीराजमल्लो नृपः ॥...

तस्यामात्यशिलामणिः सकलवित् सम्यक्त्वचूडामणि-
र्भव्याम्भोजवियन्मणिः सुजनवन्दित्रातचूडामणिः ।

ब्रह्मक्षत्रियवैश्यशुक्तिसुमणिः कीर्त्यौषमुक्तामणिः

पादन्यस्तमहीशमस्तकमणिश्चामुण्डभूपोऽग्रणीः ॥”

(बाहुबलीचरित्र, श्लोक ६-११)

१५ सिंहनन्दिमुनीन्द्राभिनन्दितगङ्गवंशलाम.....

श्रीमद्राजमल्लदेव—महीवल्लभमहामात्यपदविराज-
मान—रणरङ्गमल्ल—सहायपराक्रम—गुणरत्नभूषण—
सम्यक्त्वरत्ननिलयादिविविधगुणग्रामनामसमासा-
दितकीर्ति... श्रीमचामुण्डराय—भवत्पुण्डरीक—
द्रव्यानुयोगप्रश्नानुरूपं.....”

(अमयचन्द्र त्रैविद्यचक्रवर्तीरचित गोमटसार टीका)

१६ श्रवण० शिलालेख नंबर १०८ तथा ५४.

नाम क्रमशः चन्द्रगिरि और विन्ध्यगिरि हैं, जिनपर जैनियोंके मन्दिर और प्रतिमाएँ हैं; और शिलालेख भी हैं जिनसे जिनमतके प्राचीन इतिहासपर बहुत प्रकाश पड़ता है । एक परम्परागत किन्वदन्तिके अनुसार चन्द्रगिरि नाम चन्द्रगुप्तके कारण पड़ा है, जो अपने गुरु भद्रबाहु और उसके १२००० शिष्योंके साथ एक भयंकर दुर्मिक्ष के निकट आनेपर पाटलिपुत्र छोड़कर दक्षिणकी ओर चला गया था । चन्द्रगिरि ही पर भद्रबाहुने अपने नश्वर शरीरका त्याग किया और अन्तकालमें उसके निकट केवल एक ही शिष्य उपस्थित था और वह उपरोक्त चन्द्रगुप्त था । यदि हम जैन-किम्बदन्तीको स्वीकार करले तो परिणाम वही निकलता है कि उपरोक्त चन्द्रगुप्त जो भद्रबाहु मुनिका शिष्य था, प्रसिद्ध मौर्य-सम्राट् ही है ।^{१०}

चन्द्रगिरि ही पर चामुण्डरायने एक भव्य मंदिर निर्माण करा था जिसमें उसने २२ वें जैन तीर्थंकर नेमिनाथ की मूर्ति स्थापित करवाई । तदनन्तर चामुण्डरायके पुत्रने उसका दूसरा खण्ड भी बनवा दिया और उसमें तेइसवें तीर्थंकर पार्श्वनाथकी मूर्ति स्थापित की गई । यह दोनों खण्ड ईसाकी दसवीं शताब्दी में निर्मित हुए और उनसे इस समयकी गृह निर्माण कलाका उत्तम बोध होता है ।

गोम्मटेश्वर ।

विन्ध्यगिरिपर चामुण्डरायने बाहुबली अथवा मुजबलीकी, जिनका अधिक लोकप्रसिद्ध नाम गोम्मट-स्वामी अथवा गोम्मटेश्वर है, एक विशाल प्रतिमाका निर्माण किया । कालान्तरमें चामुण्डरायका अनुकरण करके वीर-पाण्ड्यके मुख्याधिकारीने कर्कल (दक्षिणी कनारा) में सन् १४३२ ई० में गोम्मटेश्वर की दूसरी मूर्ति बनवाई । और कुछ काल उपरान्त प्रधान तिम्मराज ने येनूर (दक्षिणी कनारा) में सन् १६०४ ई०

में गोम्मटेश्वरकी उसी प्रकारकी एक और मूर्ति बनवाई ।^{११}

ये “विशाल एक ही पत्थरमें बनी हुई नग्न जैन-मूर्तियाँ संसारके आश्चर्योंमेंसे हैं ”^{१२} ये “ निस्संदेह जैन-प्रतिमाओंमें सर्वोत्कृष्ट और समस्त एशियाकी पृथक्-स्थित प्रतिमाओंमें सबसे बड़ी हैं । ऊँचाई पर स्थित होनेके कारण, कोसोंतक दृष्टि गोचर होती हैं । और एक विशेष सम्प्रदायकी होने पर भी, उनका विशाल गुस्त्व और दिव्य शान्ति-प्रकाशक स्वरूपके कारण हमें उन्हें प्रतिष्ठा युक्त ध्यानसे देखना पड़ता है । श्रवण बेलगोल वाली सबसे बड़ी मूर्तिकी ऊँचाई लगभग ५६½ फीट है और कटिके निम्नभागमें उसकी चौड़ाई १३ फीट है । वह ‘ नीस (Gneiss) ’ पत्थरके एक बड़े टुकड़ेसे काटकर बनाई गई है; और ऐसा जान पड़ता है कि जिस जगह पर वह आज स्थित है वहीं पर वह बनी थी । कर्कलवाली मूर्ति जो उसी पत्थर की है, परन्तु जिसकी लम्बाई १५ फीट कम है, अनुमानसे ८० टन तौलमें होगी । इन भीमकायमूर्तिओंमें सबसे छोटी येनूरवाली मूर्ति है जो ३५ फीट लम्बी है । ये तीनों मूर्तियाँ लगभग एकसी हैं, परन्तु येनूरवाली मूर्तिके कपोलोंमें गड्ढे हैं और उससे गंभीर मुसकुराहटकासा भाव प्रकट होता है, जिसके कारण लोगोंका यह कहना है, कि उसके प्रभावोत्पादक-भावमें न्यूनता आ गई है । जैन कलाकी अति एकनियमबद्धताका यह उत्तम प्रमाण है कि यद्यपि येनूरवाली मूर्तिकी मुसकराहटको छोड़कर वस्तुतः तीनों विशाल मूर्तियाँ एक हीसी हैं, तथापि उनके निर्माण कालोंमें बड़ा अन्तर है^{१३} । ”

१८ श्रवण बेलगोलकी मूर्तियोंके लिये देखो—‘ इन्डियन एन्टीक्वेरी ’ भाग २, पृ. १२८; ‘ एपिग्राफिया इन्डिका,’ भा. ७ पृ. १०८, लुईस राईसका ‘ मार्शेसोर ओः कुर्र ’ पृ. ४७ । कर्कलकी मूर्तियोंके लिये देखो—‘ इन्डियन एन्टीक्वेरी ’ भाग २, पृ. ३५३, ‘ एपिग्राफिया इन्डिका ’ भा. ७, पृ. ११२ । —येनूरकी मूर्तियोंके विषयमें देखो—‘ इन्डि. एन्टी.’ भा. ५, पृ. ३७, एपि. इन्डि. भा. ७, पृ. ११२ ।

१९ देखो—‘ इम्पीरियल गेजेटियर आव इन्डिया ’ पृ. १९१.

२० देखो—विन्सेण्ट स्मीथ रचित ‘ ए हिस्टरी आव फाईन आर्ट इन इन्डिया एन्ड बिलोन ’ पृ. २६८ ।

१७ इस विषय पर विशेष देखनेके लिये देखो—एपिग्राफिया कर्नाटिका, भाग २, भूमिका पृ. १-१४। और भी देखो मिसेज सिनक्लेयर स्टिवन्सन रचित “ दि हाई आव जैनीजम् ” पृ. १० ।

चामुण्डराय—निर्मित मूर्ति “ केवल तीनोंमें अधिक प्राचीन अथवा लम्बी ही नहीं है, किन्तु बड़ी ढालू पहाड़ीकी चोटीपर स्थित होने और एतदर्थ उसके निर्माणमें बड़ी कठिनाइयोंका सामना करनेके कारण उसका वृत्तान्त सबसे अधिक रोचक है । यह मूर्ति दिग्म्बर है और उत्तराभिमुख सीधी खड़ी है.....जंघोंके ऊपर वह बिना सहारेके है । उरुस्थल तक वह बल्मीकसे आच्छादित बनी हुई है, जिसमेंसे सर्प निकल रहे हैं । उसके दोनों पदों और बाहुओंके चारों ओर एक वेलि लिपटी हुई है जो बाहुके ऊपरी भागमें फलोंके गुच्छोंमें समाप्त होती है । एक विकसित कमलपर उसके पैर स्थित हैं ।”^{२१}

श्रवण बेलगोलकी गोमटेश्वरकी मूर्तिके निम्न भागका शिलालेख।

श्रवण बेलगोलकी गोमटेश्वरकी मूर्तिके दाहिने और बाएं पैरोंके समीप छोटासा लेख है । दाहिने पैरका लेख यह है:—

श्रीचामुण्डराजं माडिसिदं;

श्रीचामुण्डराजन [शे] य्व [व] इत्तां;

श्रीगंगराज सुत्तालयवं माडिसिदं;

अर्थात्—

श्रीचामुण्डराजने निर्माण कराया,

श्रीचामुण्डराजने निर्माण कराया,

श्रीगंगराजने चैत्यालय निर्माण कराया ।

“ प्रथम और तृतीय पंक्तिकी लिपि और भाषा कानडी है । द्वितीय पंक्ति प्रथम पंक्तिका तामिल अनुवाद है, और उसमें दो शब्द हैं जिनमें पहला ‘ग्रन्थ’ और दूसरा ‘वेष्टेखुतु’ लिपिमें है । पहिली दो पंक्तियोंमें

इन मूर्तियोंकी शिल्पकलाका विशेष वर्णन जाननेके लिये— स्लरक (Slurrock) रचित ‘मन्युअल आव साउथ कानारा, पृ. ८५, फर्गुसन साहेबकी ‘हिस्टरी आव इन्डियन आर्चिटेक्चर, पृ. २६७, ‘फर्गुसन मेगजीन’ के मई १८७५ के अंकमें प्रकाशित मि. वालहाउस का लेख, इत्यादि देखने चाहिए ।

२१ देखो, एपिग्राफिया कर्नाटिका, भाग ९, भूमिका पृ. २८.

यह लिखा है कि चामुण्डराजने मूर्ति बनवाई; और तीसरी पंक्तिमें लिखा है कि गंगराजने मूर्तिके आसपासका भवन बनवाया ।”^{२२}

बाईं ओरके पत्थरमें यह लेख है—

श्रीचामुण्डराजे करविपलें

श्रीगंगराजे सुत्ताले करविपले ।

अर्थात्—

श्रीचामुण्डराजने निर्माण कराया ।

श्रीगंगराजने चैत्यालय निर्माण कराया ।

“ इसकी लिपि नागरी है और भाषा मराठी है... शायद महाराष्ट्र देशके जैनयात्रियोंके लाभार्थ मराठी भाषाका प्रयोग किया गया है ।”^{२३}

चित्र ई ६ में † हमने उपरोक्त शिलालेखोंकी प्रति-लिपि दी है । पहिले बाईं ओरका लेख है । दोनों पंक्तियोंमें एकही प्रकारके अक्षर होनेके कारण बाईं ओर के लेखका गंगराजके समयमें खुदा जाना माना जाता है, जब उसने चामुण्डराज स्थापित गोमटेश्वर मूर्तिके चारों ओर भवन निर्माण कराया । यह देखते हुए भी यह बात सम्भव जान पड़ती है कि बाईं ओरका लेख दाहिनी ओर वालेका केवल दूसरी भाषामें रूपान्तर है ।

गंगराज ।

गंगराज होयशाल—वंशीय—नृपति विष्णुवर्धनका मन्त्री था, जिसने ईसाकी १२ वीं शताब्दीमें शासन किया । लगभग सन् ११६० ई० के एक शिलालेखमें गंगराज, चामुण्डराय और हुल्लकी प्रशंसा इस प्रकार पाई जाती है ।

“ यदि यह पूछा जाय कि प्रारम्भमें (श्रवण बेलगोलमें) जैन—मतके कौन २ उन्नायक थे—तो कहना होगा कि (वे थे) राचमल्ल नृपति का मन्त्री राय, उसके

२२-२३ देखो, एपिग्राफिया इन्डिका, भाग ७, पृ. १०८-९ ।

† इस लेखके साथ लेखकने कई चित्र देने चाहे थे परंतु उनका अकाल स्वर्गवास होजानेके कारण वे चित्र हमें न मिल सके।

संपादक ।

अनन्तर, नृपति विष्णुका मन्त्री गंग; और उसके पश्चात् नृसिंहदेव नृपतिका मन्त्री हुल्ल । यदि और भी इसके योग्य हैं, तो क्या उनके नाम न लिये जायेंगे ? ”^{२४}

मूर्तिके नीचेके शिलालेखके अतिरिक्त ११८० ई० के लगभगके एक और शिलालेखमें इस प्रकार इसका वर्णन है—

“ जिसमें बुद्धिमत्ता, धर्मिष्ठता, वैभव, उत्तमाचरण, और शौर्यका समावेश है, ऐसा राचमल्ल गंगवंशका चन्द्र था, उसका यश भूमंडल व्यापी था । नृपतिसे वैभवमें द्वितीय [उसका मन्त्री चामुण्डराय], मनुके समान, क्या उसीने अपने प्रयत्नसे यह गोम्मत नहीं बनवाया ? ”^{२५}

मुजबलीका वृत्तान्त, किम्बदन्तियोंके आधार पर । तीनों मूर्तियां बाहुवली, या मुजबलीको व्यक्त करती हैं, जिनको गोम्मतेश्वर भी कहते हैं और जो जैनियोंके प्रथम तीर्थंकर आदिजिन ऋषभनाथके पुत्र थे । लोककथाके अनुसार ऋषभनाथ एक राजा थे और उनके दो स्त्रियां थीं, जिनके नाम थे नन्दा (या कुछ लोगोंके मतमें सुमंगला) और सुनन्दा । नन्दा या सुमंगलाने दो जुड़वे उत्पन्न किए; जिनमें एक लड़का था और एक लड़की थी और जिनके नाम थे क्रमशः भरत और ब्राह्मी । जब ऋषभदेवने अनन्त ज्ञानकी खोजमें वनवास स्वीकार किया; तब उन्होंने अपने राज्यका भार भरतको सौंपा । बाहुवली और उनकी बहिन सुन्दरी सुनन्दाकी सन्तान थे, और जब उनके पिताने अपने पुत्रोंको राज बांट दिया तो बाहुवली तक्षशिलाके सिंहासनपर सुशोभित हुए । भरतके पास एक अद्भुत चक्र था जिसका सामना कोई भी योद्धा रणमें न कर सकता था । इस चक्रकी सहायतासे पृथ्वी, विजय करके भरत अपनी

राजधानीको लौट आया । परन्तु चक्र राजधानीमें (अथवा दूसरोंके मतसे—अमालयमें) प्रविष्ट नहीं होता था । भरतने इसका अर्थ यह समझा कि पृथ्वीमें कोई ऐसा राज्य शेष है जिसको उसने नहीं जीता है; और विचार करनेपर यह फल निकला कि केवल तक्षशिलाका राज्य शेष था, जहां उसका भाई मुजबली राज्य करता था । तब भरतने अपने भाई मुजबली पर युद्ध ठान दिया परंतु उस घोर युद्धमें विजयलक्ष्मी मुजबलीको प्राप्त हुई । भरतके चक्रसे भी मुजबलीको कोई हानि नहीं पहुंची । परन्तु विजयी होनेपर भी इस संसारको असार जानकर मुजबली क्षणभर में समाधिस्थ हो गए । भरतने मुजबलीको वंदना की और फिर अपने स्थानको लौट आए । फिर मुजबली कैलाश पर्वतके शिखरोंमें चले गए और वहां (अथवा दूसरे वर्णनके अनुसार—युद्धभूमिमें) वर्षभर मूर्तिकी भांति खड़े रहे^{२६} तटस्थ वृक्षोंमें लपटी हुई लताएं उनके गलेमें लिपट गईं । उन्होंने अपने वितानसे उनके शिरपर छत्र सा बना दिया और उनके पैरोंके बीचमें कुश उग आए और देखनेमें वे मानों वल्मीक प्रतीत होने लगे^{२७} । अन्तमें मुजबलीको अनन्त ज्ञानकी प्राप्ति हुई और वे केवली हो गए ।

परन्तु एक शिलालेखमें यह लिखा है कि मुजबली या बाहुवली और भरतके पिता पुरु थे^{२८} । और उसके आगे यह लिखा है कि,—“पुरुदेवके पुत्र भरतने, जिसके चारों ओर उसके पराजित राजा बास करते हैं, प्रसन्नतासे विजयी बाहुवली केवली की मूर्ति निर्माण कराई जो पौदनपुरके समीप है और ५२५ चाप लम्बी है । बहुत समयके अनन्तर अनेक लोक मयकारी कुक्कुट-सर्प उस

२४ देखो, एपिग्राफिया करनाटिका. भाग २, भूमिका पृ. ३४. हुल्ल होयशालवंशीय नृपति नरसिंह प्रथमका मंत्री था । वह १२ वीं शताब्दीमें विद्यमान था ।

२५ देखो. एपि. कर्ना. भा. २, पृ. १५४. मूर्तिके निर्माणके संबंधमें यह वृत्ति है—“ चामुण्डराय मनुप्रतिमं गोम्मतं अल्ले माणिसिदन् इत्ती देवनं वत्तन्दिस् ”

२६ देखो, जिनसेन रचित हरिवंश पुराण, अध्याय ११ । कुछ भिन्न वर्णनके लिए देखो, कथाकोश (देवनी द्वारा इंग्रेजीमें अनुवादित) पृ. १९२-९५.

२७ देखो, कथाकोश, पृ. १९२-९५.

२८ “ पुरुसूनु-बाहुवलि-वौल ” एपि. कर्ना. भा. २ शिलालेख नं. ८५, पृ. ६७.

जैनकी मूर्ति के आसपास उत्पन्न होगए और इसी कारण मूर्तिका नाम कुक्कुटेश्वर पड़ गया ” २९

इन लोकप्रसिद्ध कथाओंके द्वारा हम समझ सकते हैं कि उन वल्मीकमयी मूर्तियों का क्या भाव है जिनसे सर्प निकल रहे हैं, तथा श्रवण बेलगोल कर्कल और येनूर गोम्मटेश्वरकी मूर्तियोंमें लिपटी हुई लताओंका क्या तात्पर्य है ? “ तीनों मूर्तियोंमें ये सब बातें एक समान हैं और उनसे यह भाव प्रकट होता है कि, वे तपस्या में ऐसे पूर्ण लीन होगए हैं कि उनके पैरों पर वल्मीक लग जाने; और शरीरमें लताओंके चिपट जाने पर भी सांसारिक विषयोंपर उनका ध्यानभंग नहीं होता । ” ३०

चामुण्डरायकी मूर्तिके स्थापनका वृत्तान्त ।

बाहुबली चरित्र नामक एक संस्कृत काव्य में चामुण्डराय—द्वारा—स्थापित गोम्मटेश्वरकी मूर्तिकी स्थापनाकी कथा इस प्रकार वर्णित है ।

बाहुबली चरित्रकी कथा ।

द्रविड देशकी मधुरा नगरी (वर्तमान मदुरा) में राजमल्ल नामक एक राजा था; जिसने जैन सिद्धान्तों के प्रचारका उद्योग किया और जो देशीय—गण ३१ के सिंहनन्दिका उपासक था । उसके मन्त्रीका नाम चामु-

२९ “ धृत—जयबाहु—बाहुबलिकेवलि—रूपसमान—पञ्चविंशति—समुपेत—पञ्चशतचापसमुन्नतियुक्तम् अप्य तत्—प्रतिकृतियं मनोमुददे माडिसिदं भरतं जिताखिलक्षितिपतिचक्रि पौदनपुरान्तिकदोल् पुरुदेव—नन्दनम् । चिरकालं सले तज्जिनांतिक—धरित्री—देशादोल् लोकभीकरणं कुक्कुटसर्पसंकुलं असंख्यं पुट्टि दल् कुक्कुटेश्वरनामन्.....” (देखो, एपि. कर्ना. भा. २, पृ. ६७.)

३० ल. रा. का, श्रवण बेलगोल, भूमिका पृ. ३३.

३१ जब नन्दी संघके जैन आचार्य सारे देशमें फैल गये, तब उनके संघका नाम ‘देशीयसंघ’ हो गया ।

देखो बाहुबली चरित्रका निम्न श्लोक—

“ पूर्व जैनमतागमाब्धिविधुवच्छ्रीनन्दिसंघेऽभवन्

सुज्ञानर्द्धितपोधनाः कुवलयानन्दा मयूखा इव ।

सत्सङ्गे सुवि देशदेशानिकरे श्रीमुपसिद्धे सति

श्रीदेशीयगणो द्वितीयविलसन्नाम्ना मिथः कथ्यते ॥”

पडराय था । एक दिन जब राजा अपनी सभामें मन्त्री-योंके सहित विराजमान था, एक पाथिक व्यापारी आया और उनसे कहा कि उत्तरमें पौदनपुरी नामक एक नगर है जहां भरत द्वारा स्थापित बाहुबली अथवा गोम्मटकी एक मूर्ति है । यह सुनकर भक्त चामुण्डरायने उस पवित्र मूर्तिके दर्शन करनेका विचार किया और घर जाकर अपनी माता कालिकादेवीसे यह वृत्तान्त कहा, जिसपर उसने भी वहां जानेकी इच्छा प्रकट की । चामुण्डराय तब अपने गुरु अजितसेनके पास गया, जो सिंहनन्दिका उपासक था । उसने सिंहनन्दिके सन्मुख यह प्रतिज्ञा की कि जब तक मैं बाहुबली मूर्तिके दर्शन न कर लूंगा तब तक मैं दूध न ग्रहण करूंगा । नेमिचन्द्र अपनी माता और अनेक सैनिकों एवं सेवकोंके सहित चामुण्डराजने यात्रा प्रारंभकी और विन्ध्यगिरि (श्रवण बेलगोल) में जा पहुंचा । रात्रिमें जैनदेवी कुष्माण्डी (बाईसवें तीर्थकर नेमिनाथकी यक्षिणी दासी) ने चामुण्डराज नेमिचन्द्र और कालिकाको स्वप्नमें दर्शन दिया और कहा कि पौदनपुरीको जाना अत्यन्त कठिन है, परन्तु इसी पहाड़ीपर पहिले पहिल रावण द्वारा स्थापित बाहुबलीकी एक मूर्ति है । और उसके दर्शन तभी हो सकते हैं, यदि एक सुवर्ण—बाणसे इस पहाड़ीको फाड़ दिया जाय । स्वप्नके अनुसार, दूसरे दिन चामुण्डरायने दक्षिणाभिमुख पहाड़ीपर खड़े होकर अपने धनुषसे एक सुवर्ण—बाण छोड़ा । तत्क्षण पहाड़के दो टुकड़े होगए और बाहुबलीकी एक मूर्तिके दर्शन हुए । चामुण्डरायने तब उस मूर्तिकी स्थापना और प्रतिष्ठा की तथा उसके पूजार्थ कुछ भूमि लगा दी । जब नृपति राजमल्लने यह वृत्तान्त सुना तो उसने चामुण्डराजको ‘राय’की उपाधि प्रदान की और उस मूर्तिकी नियमित पूजाके लिए और भी भूमि प्रदान की ।

राजावली कथेके अनुसार कथा ।

देवचन्द्र—द्वारा—रचित कानडी भाषाकी एक नवीन पुस्तकमें भी यही कथा वर्णित है, परंतु कहीं कहीं कुछ बातोंमें अन्तर है । उसमें लिखा है कि चामुण्डराय राजा

राजमल्लका एक अधीन-शासक था । उसकी माताने पद्म पुराणका पाठ सुनते समय यह सुना कि पौदनपुरमें बाहुबलीकी एक मूर्ति है । इस लिए अपने पुत्रसमेत वह उस मूर्तिके दर्शनको चली, परन्तु मार्गमें एक पहाड़ीपर, जहां भद्रबाहु स्वामीका देहान्त हुआ था उसने स्वप्न देखा जिसमें पद्मावती देवीने उसे दर्शन देकर कहा कि उसी पहाड़ीपर बाहुबलीकी एक मूर्ति है जो पत्थरोंसे आच्छादित है, और जिसकी पूर्व समयमें राम, रावण, और मन्दोदरीने पूजा की थी । फिर दूसरे दिन एक बाण मारनेसे बाहुबलीकी मूर्ति दृष्टि-गोचर हुई ।

इस प्रकार जैनियोंकी किम्बदन्तियोंके अनुसार यह पता लगता है कि चामुण्डरायने उस मूर्तिको नयी निर्माण नहीं कराया, किन्तु उस पहाड़ीपर एक मूर्ति विद्यमान थी जिसकी उसने सविधि स्थापना और प्रतिष्ठा कराई । इन लोक-कथाओंके अनुसार श्रवण बेलगोलके प्रधान पुरोहितने भी यह कहा था, कि प्राचीन कालमें इस स्थानपर एक मूर्ति थी, जो पृथ्वीसे स्वतः निर्मित हुई थी, और जो गोम्मटेश्वर स्वामीके स्वरूपकी थी । उसकी राक्षसराज रावण सुखप्राप्तिके हेतु उपासना करता था । चामुण्डरायको यह विदित होनेपर उसने कारीगरों द्वारा उस मूर्तिके सब अंगोंको उचित रूपसे सुडौल बनवाया । उसके सब अंग मोक्षकी इच्छासे ध्यानावस्थित गोम्मटेश्वर स्वामीके असली स्वरूपके समान थे । उसने उनके चारों ओर बहुतसे मन्दिर और भवन बनवाए । उनके बनजानेपर उसने बड़े उत्सव एवं भक्ति-पूर्वक मूर्तिकी उपासनाका क्रम प्रारंभ किया.^{३२} स्थल-पुराणसे उद्धृत एक अवतरणमें यह लिखा है जो उपरोक्त कथासे मिलता-जुलता है ।

स्थल-पुराणमें वर्णित कथा ।

“ चामुण्डराजने सपरिवार, पदनपुरस्थित-देव गोम्मटेश्वर एवं उसके आसपास स्थित १२५४ अन्य देवता-

३२ बेली पागलका ऐतिहासिक और किम्बदन्तियोंके आधार पर वर्णन. (एशियाटिक रिसर्च, भाग ९, पृ. २६३.)

ओंके दर्शनार्थ यात्रा प्रारंभ की । देव गोम्मटेश्वरके सम्बन्धमें बहुत कुछ सुनकर, वह मार्गमें श्रवण बेलगोल क्षेत्रमें जा पहुंचा । वहां उसने गिरे पड़े मन्दिरोंका जिर्णोद्धार किया और अन्य विधानोंके साथ पंचामृत-स्नान की भी प्रक्रिया कि । दैनिक, मासिक, वार्षिक एवं अन्य उत्सवोंके संचालनके, लिए उसने सिद्धान्ताचार्यको मठका गुरु नियत किया । मठमें उसने एक ‘सत्र’ स्थापित किया जहां यात्रियोंके लिए भोजन औषध और शिक्षाका प्रबन्ध था । उसने अपनी जाति-वालोंको इस लिए नियत किया, कि वे तीनों वर्णोंके यात्रियोंकी, जो दिल्ली, कनकाद्री, स्वित्पुर, सुधापुर, पापापुरी, चम्पापुरी, सम्मिदगिरि, उज्जयन्तगिरि, जयनगर आदिस्थानोंसे आवें, आदरपूर्वक सेवासुश्रूषा करें । इस कार्यके लिए मन्दिरमें कई ग्राम लगादिए गए । उसने चारों दिशाओंमें शिला-शासन लगवा दिए । १०९ वर्षों तक उसके पुत्रपौत्रोंने इस दानको नियमित रक्खा ”^{३३}

अब हमें इस बातका निर्णय करना उचित है कि यह बात कहांतक ठीक है कि चामुण्डराय श्रवण बेलगोलकी गोम्मटेश्वरकी मूर्तिके केवल अनुसन्धानकर्ता था । मुजबली चरित्र अथवा बाहुबली चरित्र नामक ग्रन्थ संस्कृत छन्दोंमें है, और उसमें केवल जनश्रुतियोंका समुच्चय है, और कई मुख्तक पहुंचनेके कारण उनमें विचित्रता आ गई है । इस ग्रन्थका रचनाकाल ठीक ठीक निर्णय नहीं किया जा सकता । परन्तु इसकी लेखशैलीसे यह अनुमान किया जा सकता है कि यह गोम्मटेश्वरकी मूर्तिके स्थापनाके बहुत काल पश्चात् बना होगा । राजावली कथे जैन इतिहास, किम्बदन्ती, आदिका बृहत् संग्रह है जिसको वर्तमान शताब्दीके पूर्व-भागमें माईसोर राजवंशकी एक महिला देवी रम्मके निमित्त मलैपूरकी जैनसंस्थाके देवचन्द्रने रचा था ।^{३४}

३३ “ स्थल पुराण ” से लिया हुआ केप्टेन आई. एस. एफ. मेकेंजीका अवतरण (इन्डियन एन्टीक्वेरी, भाग २, पृ. १३०).

३४ देखो, लु. रा. का श्रवण बेलगोल, भूमिका पृ. ३, (१८८९).

एतदर्थ यह ग्रन्थ भी प्रस्तुत प्रश्नके निर्णयके हेतु प्रमाणकोटिमें नहीं परिगणित किया जा सकता। राजा-वली-कथे और स्थलपुराणमें, ग्रन्थकर्ताओंने ऐतिहासिक घटनाओंकी यथार्थताके लिए कोई प्रयत्न नहीं किया है, क्योंकि उनका विषय दन्तकथाओं एवं जनश्रुतियोंका संग्रह था। यह सत्य है कि इन कथाओंमें कहीं कहीं ऐतिहासिक सामग्री विद्यमान है, परन्तु उनको तबतक बिना जांचे ऐतिहासिक घटनाएं न मान लेना चाहिए, जबतक अन्य अधिक विश्वस्तसूत्रोंके आधारपर उनकी यथार्थता सिद्ध न हो जाय। स्थलपुराणकी निर्मूल बातोंके उदाहरण स्वरूप यह पंक्ति लिखी जा सकती है—“चामुण्डराज, दक्षिण मद्राका राजा, और जैन-क्षत्रिय-पाण्डु-वंशोत्पन्न था।”^{३५} इससे इस बातका पता लगेगा कि किस प्रकार किम्बदन्तियोंमें मन्त्री चामुण्डरायको मद्राका राजा वर्णन किया गया है।

यदि यह सिद्ध करनेके लिए, कि, इस मूर्तिको किसने निर्माण कराया, कोई विश्वस्त अथवा समकालीन लेख न होता तो इन किम्बदन्तियोंके आधारपर यह बात संदिग्ध रहती कि चामुण्डरायने स्वयं इस मूर्तिको बनवाया। परन्तु हमारे लिए यह सौभाग्यकी बात है कि यह सिद्ध करनेके लिए लेख विद्यमान है कि, चामुण्डराय हीने न कि और किसीने, गोम्मटेश्वरकी मूर्ति बनवाई।

सबसे प्रथम, उस मूर्तिके पैरोंवाला शिलालेख है—जिसका वर्णन पहिले हो चुका है—जिसमें यह साफ साफ लिखा है कि चामुण्डरायने इस मूर्तिको निर्मित किया। द्वितीय, एक अन्य शिलालेखमें, जिसकी तिथि ११८० ई० है, हम ऊपर देख चुके हैं कि चामुण्ड-

रायने निज उद्योगसे इस मूर्तिको बनवाया। इन लेखोंका समर्थन एक पुस्तकसे होता है, जिसका नाम है गोम्मटसार और जिसको आचार्य नेमिचन्दने, जो चामुण्डरायके समकालीन थे, रचा है। उसमें निम्न-लिखित वर्णन है।

“गोम्मटसंग्रहसूत्रकी जय हो, जिसमें गोम्मटगिरि स्थित गोम्मटजिन और गोम्मटराज-निर्मित दक्षिण-कुक्कुट-जिनका वर्णन है।”

“उस गोम्मटकी जय हो, जिसके द्वारा मूर्तिका मुख निर्मित हुआ, जिसको सब सिद्ध और देवताओंने देखा।”^{३६}

गोम्मटेश्वरकी मूर्तिके कारण जिस गिरिपर यह स्थित थी उसका नाम गोम्मटगिरि होगया और इस बारेमें नेमिचन्द्र यह शब्द प्रयुक्त करते हैं। “चामुण्डराय द्वारा निर्मित (विणिम्मिय)”। हम कह चुके हैं कि पौदन-पुरमें भरब द्वारा स्थापित गोम्मटेश्वरकी मूर्तिका नाम कुक्कुटेश्वर हो गया, जब उसके चारों ओर सर्प निकल आए। चामुण्डराय द्वारा स्थापित मूर्तिका नाम दक्षिण कुक्कुट-जिन होगया, जिससे उत्तरीय मूर्तिसे वह भिन्न जानी जा सके। इस मूर्तिको बनवानेके कारण चामुण्डरायका नाम गोम्मटराय पड़गया।

इन प्रमाणोंसे इस बातमें कोई सन्देह नहीं रह जाता कि चामुण्डराय ही ने इस मूर्तिको निर्माण कराया। इस महान् कार्यके कारण वह स्वयं गोम्मटराय कहलाने लगा। परन्तु यदि उसने केवल मूर्तिका अनुसन्धान ही किया होता तो कदापि यह बात न होती। चामुण्डरायके गुरु नेमिचन्द्र मूर्तिस्थापनके समय अवश्य विद्यमान होंगे (क्योंकि बाहुबली चरित्रतकमें यह लिखा है कि उस अवसरपर नेमिचन्द्र भी उपस्थित थे) अतएव

३६ “गोम्मटसंग्रहसूत्रं गोम्मटसिद्धवरि गोम्मटजिणो य।

गोम्मटरायविणिम्मियदक्षिणकुक्कुडजिणो जयउ ॥

जेण विणिम्मिय-पाडिमा-वयणं सवहुसिद्धिदेवेहिं ॥

सबपरमोहिजोगिहिं दिट्ठं सो गोम्मटो जयउ ॥

(गोम्मटसार, कर्मकाण्ड, श्लोक ९६८-९९)

३५ केटेन मैकेजी द्वारा उद्धृत ‘स्थलपुराण’ का अवतरण (इन्डि. एन्टी. भाग २, पृ. १३०) यह कहना भी उचित होगा कि सेनगणकी पट्टाबिलिमें भी ऐसा ही लिखा हुआ है—“दक्षिण मधुरानगर निवासि—क्षत्रियवंश शिरोमणी—दक्षिण तैलंग कर्नाटक देशाधिपति चामुण्डराय प्रतिबोधक—बाहुबली प्रति बिम्ब गोमट प्रतिष्ठापकाचार्य—श्री अजितसेन भट्टारकाणाम्।” (देखो, जैन सिद्धान्तभास्कर, भाग १, सं. १, पृ. ३८.)

नेमिचन्द्रके शब्दोंको, जिनका समर्थन शिलालेखसे होता है, इस प्रश्नके सम्बन्धमें प्रमाणित मानना चाहिए ।

तो फिर इसका क्या कारण है कि बाहुबली चरित्र राजावली कथे आदिग्रन्थोंमें चामुण्डरायको मूर्तिको केवल अन्वेषकही लिखा गया है? शायद कारण यह हो कि इन ग्रन्थोंके लेखक मूर्तिको अधिक प्राचीन कहकर अधिक पूज्य और पवित्र बनाना चाहते थे ।

गोम्मटरायकी मूर्तिके सम्बन्धमें एक और किम्ब-दन्ती है जिसमें इस बातका वर्णन है कि ऐसी मूर्तिको स्थापन करनेके कारण चामुण्डरायके गर्वने किस प्रकार नीचा देखा । कथा इस प्रकार है:—

“ इस मूर्तिको स्थापित करनेके अनन्तर चामुण्डराय यह सोचकर मारे गर्वके फूला न समाया कि मैंने अपने ही सामर्थ्यसे, इतने धन और परिश्रमसे इस देवताकी स्थापना करा ली । तदनन्तर जब उसने देवताकी पंचामृत-स्नान-विधि की, तो इस पदार्थसे भरे अनेक पात्र चुक गए, परन्तु देवताकी अलौकिक मायासे, पंचामृत तोदीसे नीचे न जा सका, जिससे उपासकके व्यर्थभिमानका नाश हो । कारण न जानकर चामुण्डरायको यह सोचकर अत्यन्त शोक हुआ कि पंचामृतसे समस्त मूर्तिको स्नान करानेकी मेरी इच्छा पूर्ण न हुई । जब वह इस अवस्थामें था, देवताकी आज्ञानुसार पद्मावती नाम्नी अप्सरा एक वृद्धा निर्धन स्त्रीका रूप धारणकर प्रकट हुई, जिसके हाथमें एक बेलियगोलमें (छोटी चांदीकी कटोरी) मूर्तिके स्नानके हेतु पंचामृत था । उसने चामुण्डरायसे मूर्तिको स्नान करानेका प्रस्ताव प्रकट किया । परन्तु चामुण्डराय यह समझकर, उस असंभव प्रस्तावपर हंस दिया, कि जिसको मैं नहीं कर सका उसे यह करने चली है । परन्तु विनोदार्थ उसने उसे यह करनेकी आज्ञा देदी । तब दर्शकोंको यह देखकर बड़ा आश्चर्य हुआ कि उसने उस चान्दीके छोटे पात्रहीसे समस्त मूर्तिको स्नान करा दिया । तब चामुण्डरायने अपने अपराध एवं गर्वके लिए शोक प्रकाशित करके, बड़े आदरसे, द्वितीय बार स्नानकी

विधि की, जिसमें पहिले उसने इतमी सामग्री व्यर्थ खो दी थी, और पूर्ण रूपेण उसने मूर्तिके समस्त शरीरको स्नान कराया । उस समयसे इस स्थानका नाम, उस चान्दीके पात्रके कारण, जो पद्मावती हाथमें लिए थी, बेलियगोल पड गया । ”^{३७}

मूर्ति निर्माणकी तिथि ।

अब हम अनुमानसे उस तिथिका निश्चय करेंगे जिसमें चामुण्डरायने गोम्मटेश्वरकी मूर्ति निर्माण कराई । हम कह चुके हैं कि चामुण्डराय मारसिंह द्वितीय और राचमल्ल या राजमल्ल द्वितीयका मन्त्री था । किम्बदन्तीके अनुसार राजमल्लके समयमें मूर्ति स्थापित हुई । हम देख चुके हैं कि मारसिंह द्वितीयके शासनकालमें चामुण्डरायने अनुपम शौर्यकी ख्याति प्राप्त की थी और एक शिलालेखमें, जिसमें उसने अपना वृत्तान्त दिया है, वह केवल अपनी जीतोंका वर्णन करता है । उसके द्वारा किए हुए किसी धार्मिक कार्यका उनमें वर्णन नहीं है । यदि मारसिंह द्वितीयके समयमें उसने इस विशाल-मूर्तिका निर्माण कराया होता तो वह इस बातका अवश्य वर्णन करता । क्योंकि इससे उसका नाम अमर हो गया है । मारसिंह द्वितीयकी मृत्यु सन ९७५ ई० में हुई । चामुण्डराय अपने ग्रन्थ चामुण्डराय पुराणमें अपनी वीरताका सविस्तर वर्णन करता है और अपनी समस्त उपाधियोंका वर्णन करके उनके प्राप्तिके कारण भी बताता है; परन्तु गोम्मटेश्वरकी मूर्तिके निर्माणका तनिकभी उल्लेख नहीं किया है । इस ग्रन्थके अन्तमें, उसका रचना काल शक ९०० (९७८ ईस्वी) दिया है । अतएव ९७८ ईस्वीके अनन्तर और राजमल्ल या राचमल्ल द्वितीयके शासनके अन्तिम वर्षके पूर्व गोम्मटेश्वरकी इस मूर्तिका निर्माण हुआ होगा । राजमल्ल द्वितीयने ९८४ ईस्वीतक राज्य किया । इस लिए

३७ एशियाटिक रीसर्च, भाग ९, पृ. २६६ । उपरोक्त वर्णनमें श्रवण बेलगोलके नाम पडनेका बिल्कुल दूसरा कारण बताया गया है । अभी कुछ दिन हुए जैनोंने गोम्मटेश्वरका पंचामृत स्नान कराया था ।

९७८ और ९८४ ईस्वीके अन्तर्गत कालमें इस मूर्तिका निर्माण हुआ होगा ।

बाहुबली चरित्रमें एक श्लोक है जो मूर्तिस्थापनका ठीक ठीक समय बताता है । वह श्लोक इस प्रकार है—
कल्क्यब्दे षट्शताख्ये विनुत्तविभवसंवत्सरे मासि चैत्रे,
पञ्चम्यां शुक्लपक्षे दिनमणिदिवसे कुम्भलग्ने सुयोगे ।
सौभाग्ये मस्तनाम्नि प्रकटितभगणे सुप्रशस्तां चकार
श्रीमन्नामुण्डराजो वेल्लगुलनगरे गोमटेश-प्रतिष्ठाम् ॥ ”

अर्थात्—श्रीचामुण्डरायने बेलगुल नगरमें कुम्भलग्ने, रविवार शुक्ल पक्ष चैत्र शुक्ल पंचमीके दिन विभवनाम कल्क-संवत्सर ६०० के प्रशस्त मृगशिरा नक्षत्रमें, गोमटेशकी प्रतिष्ठा की ।

यदि हम उपरोक्त तिथिको यथार्थ मान लें, क्योंकि सम्भव है ऐसे उत्तम मुहूर्तमें ऐसा बड़ा कार्य किया गया हो, तो हमें यह निकालना पड़ेगा कि ९७८ और ९८४ ईस्वीके अन्तर्गत किस दिन यह सब योग पड़ते थे । हमने मलीभांति सावधानीसे ज्योतिषकी रीतियोंके अनुसार सर्व सम्भाव्य तिथियोंको जांचा है और उसका परिणाम यह निकलता है कि रविवार ता० २ अप्रैल सन् ९८० ई० को मृगशिरा नक्षत्र था और पूर्व दिवससे (चैत्रकी बीसवीं तिथि) शुक्ल पक्षकी पंचमी लगगई थी, और रविवारको कुम्भ लग्न भी था । अतएव जिस दिन चामुण्डरायने मूर्तिकी प्रतिष्ठा की उसकी हम यही तिथि मान सकते हैं परन्तु उपरोक्त श्लोकमें एक बात है जो प्रथम बार देखनेसे इतिहासके विरुद्ध जान पड़ती है । इस श्लोकमें यह कहा गया है कि कल्क्यब्द ६०० विभवनाम संवत्सरमें गोमटेश्वरकी मूर्तिकी प्रतिष्ठा हुई । शक संवत् महावीरके निर्वाणके ६०५ वर्ष ५ मास पश्चात् प्रारम्भ होता है^{३८} और कल्क संवत् शक संवत्के

३९४ वर्ष ७ मास अनन्तर प्रारम्भ होता है । अर्थात् वीरनिर्वाणके १००० वर्ष अनन्तर कल्क संवत् प्रारम्भ होता है । अतएव, कल्क संवत्का प्रारम्भ ४७२ ईस्वीसे होता है । इसलिए कल्क संवत् ६०० (४७२+६००) १०७२ ईस्वी सन् होगा । परन्तु यह बात इतिहासके विरुद्ध है, क्योंकि राक्षमल्ल द्वितीयका शासन सन् ९८४ ईस्वीमें समाप्त होता है । इसके अतिरिक्त ज्योतिष गणनासे भी यह ज्ञात होता है कि कल्क संवत् ६०० में चैत्र शुक्ल पक्षकी पंचमी तिथि, चैत्रके तेईसवें दिन शुक्रवारको पड़ती है, जो उपरोक्त श्लोकसे विरुद्ध है क्योंकि उसके अनुसार उस साल चैत्र शुक्ल पंचमीको रविवार था ।

अतएव कल्क संवत् ६०० का अर्थ कल्क संवत्की छठी शताब्दी लेना चाहिए । विभव संवत्को ८ वां मानना चाहिए जिससे इतिहासानुसार ठीक ठीक बैठे । इसलिए विभवनाम कल्क संवत् ६०० के अर्थ लेना चाहिए कल्क संवत्की छठी शताब्दीका ८ वां वर्ष— अर्थात् ५०८ कल्क्यब्द । यदि हम इस तिथिका स्वीकार कर लें तो ठीक ९८० ईस्वीको यह संवत् पड़ता है और श्लोकमें वर्णित सर्व ज्योतिषके योग भी मिल जाते हैं ।

अतएव अब हमारे माननेके लिए दो मार्ग हैं । प्रथम; कि हम बाहुबली चरित्रके श्लोकको इतिहास— विरुद्ध कहकर प्रमाणित न मानें, या जैसा हमने किया है वैसा उसका अर्थ लगावें, जिससे वह शिलालेखकी तिथिसे मिल जाय । और हमारी समझमें तो दूसरा मार्ग ग्रहण करनाही सर्वोत्तम है ।

नेमिचन्द्र सिद्धान्तचक्रवर्ती ।

अब हम द्रव्यसंग्रहके लेखकके सम्बन्धमें समस्त प्राप्य सामग्री एकत्र करनेका प्रयत्न करेंगे । इस ग्रन्थके अन्तिम श्लोकसे यह पता लगता है कि इसके रचयिता मुनि नेमिचन्द्र थे ।^{३९} बाहुबली चरित्रमें यह लिखा है

३८ देखो, नेमिचन्द्र रचित त्रिलोक सारका निम्न उल्लेख—

‘पण छ सयवस पण मासजुदं
गमिय वीरणिबुद्धो सगराजा ॥’

अर्थात् वीरनिर्वाणके अनन्तर ६०५ वर्ष और ५ मास व्यतीत होने पर शकराजा हुआ । (इन्डियन एन्सक्लोपेडिया, भाग १२, पृ. २१.)

३९ देखो, द्रव्यसंग्रह (श्लोक ५८)—

‘द्रव्यसंग्रहमिणं मुणिणाहा दोससंचयजुदा सुदपुण्णा ।
सोधयतु तणुसुचरण नेमिचन्द्रमुणिणा भणियं जं ॥’

कि देशीय गणके नेमिचन्द्र मुनि, चामुण्डराय और उसकी माताके साथ पौदनपुर गोम्मटेश्वरके दर्शनार्थ गये थे । और नेमिचन्द्रने स्वप्न देखा कि विन्ध्यगिरिपर गोम्मटेश्वरकी एक मूर्ति है, और चामुण्डरायने मूर्तिकी प्रतिष्ठा करानेके अनन्तर उसकी नित्य पूजा और त्यौ-हारोंके हेतु नेमिचन्द्रके चरणोंपर कुछ ग्राम प्रदान किए जिनकी आय ९६००० मुद्रा थी ।^{४०}

माइसोरके शिमोगा जिलेके नगर ताळुकेमें स्थित पद्मावतीके मन्दिरके हातेमें खुदे हुए लगभग सन् १५३० ईस्वीके एक शिलालेखके निम्नलिखित श्लोकसे यह पता लगता है कि चामुण्डराय नेमिचन्द्रके चरणकमलोंकी पूजा करता था । :—

“ त्रिलोकसार-प्रमुख.....

.....भुवि नेमिचन्द्र ।

विभाति सैद्धान्तिक-सार्वभौमः

चामुण्डराजार्चित-पादपद्मः ॥ ”

अर्थात् “ त्रिलोकसार और अन्य (ग्रन्थों) के रच-यिता.....नेमिचन्द्र सिद्धान्त सार्वभौम सुशोभित है, उसके चरणकमल चामुण्डराज द्वारा अर्चित हैं ”^{४१} यद्यपि इस श्लोकका कुछ भाग मिट गया है, तथापि भाव सुस्पष्ट है । ‘ सिद्धान्त-सार्वभौम ’ सिद्धान्तचक्रवर्ती नामक उपाधिका पर्याय वाची है जो बहुधा नेमिचन्द्रके साथ प्रयुक्त होता है ।

स्वयं नेमिचन्द्रने अपने ग्रन्थ गोम्मटसारमें गोम्मटराय या केवल राय की प्रशंसा की है और ऐसा हम देख चुके हैं कि यह चामुण्डरायका उपनाम है । उन प्रशंसात्मक श्लोकोंमें नेमिचन्द्रने लिखा है कि अजितसेन उस चामुण्डराय के

गुरु थे जिसने गोम्मटेश्वरकी मूर्ति निर्माण कराई ।^{४२}

अभयचन्द्र रचित गोम्मटसारके भाष्यमें लिखा है कि यह ग्रन्थ चामुण्डरायकी इच्छानुसार रचा गया; जिसको जैनियों-के पवित्र ग्रन्थोंमें वर्णित द्रव्योंकी व्याख्याका अध्ययन करने-की अभिलाषा थी । नेमिचन्द्र-रचित त्रिलोकसारकी एक अति प्राचिन सचित्र हस्तलिखित पुस्तकमें एक चित्र है जिसमें चामुण्डराय अनेक समासदोंके साथ नेमिचन्द्रसे जैन-सिद्धांतोंकी व्याख्या सुन रहे हैं ।

नेमिचन्द्रके ग्रन्थ ।

नेमिचन्द्र सिद्धान्त चक्रवर्तीने इन ग्रन्थोंकी रचना की:— (१) द्रव्यसंग्रह (२) गोम्मटसार (३) लब्धिसार (४) क्षपणसार, और (५) त्रिलोकसार । बाहुबली चरित्रमें लिखा है कि “ नेमिचन्द्र, गोम्मटसार, लब्धिसार, और त्रिलोकसारके रचयिता हैं ”^{४३} द्रव्यसंग्रहके अन्तिम श्लोकमें नेमिचन्द्रने अपना नाम प्रकट किया है ।^{४४} इसी प्रकार गोम्मटसारके एक श्लोकसे यह ज्ञात

४२ “ गोम्मट संग्रहसुंत्त गोम्मटासिंहरुवरि गोम्मटजिणे य ।

गोम्मटरायविणिम्मियदाक्खिणकुक्कुडजिणो जयउ ॥

जेण विणिम्मियपडिमावयणं सव्वट्टसिद्धिदेवेहि ।

सव्वपरमोहिजोणिहिं दिट्ठं सो गोम्मटो जयउ ॥

वज्जयणं जीणभवणं ईसिपमारं सुवण्णकलसं तु ।

तिहुवणपडिमाणिक्कं जेण कयं जयउ सो रायो ॥

जेणुब्भियथंमुवरिमज्जकूरव—किरीटगाकिरणजलधोया ।

सिद्धाण सुद्धपाया सो राओ गोम्मटो जयउ ॥

जम्हि गुणा विस्संता गणहरदेवादि—इड्ढिपत्ताणं ॥

सो अजियसेणणाहो जस्स गुरु जयउ सो राओ ”

४३ सिद्धान्तामृतसागरं स्वमतिसन्धक्ष्माभृदालोड्य मध्ये लेभेऽभीष्टफलप्रदानपि सदा देशीगणाग्रेसरः ।

श्रीमद्गोमतलब्धिसारविलसत् त्रैलोक्यसारामर-

क्ष्माजश्रीसुरधेनुचिन्तितमणिन् श्रीनेमिचन्द्रो मुनिः ॥

(बाहुबलि चरित्र, श्लोक ६३)

४४ ‘ नेमिचन्द्र मुणिणा भणियं जं ’

(द्रव्यसंग्रह, श्लो० ५८)

४० “ मास्वदेशीगणग्रेसररुचिरसिद्धान्तविन्नेमिचन्द्र—

श्रीपादाग्रे सदा षण्णवतिदशशतद्रव्यमुग्रामवय्यान् ।

दत्त्वा श्रीगोमटेशोत्सवसवननित्याचनावैभवाय

श्रीमच्चामुण्डराजो निजपुरमथुरां संजगाम क्षितीशः ।

(बाहुबलि चरित्र, श्लोक ६१.)

४१ एपि. कर्ना. भाग ८, लेख नं. ४६.

होता है कि नेमिचन्द्रने इसकी रचना की है ।^{४५} हम समझते हैं, इस स्थानपर नेमिचन्द्रके ग्रन्थोंका संक्षिप्त वृत्तान्त दे देना उत्तम होगा ।

गोम्मटसार ।

इसका नाम गोम्मटसार पडनेका कारण यह है कि यह चामुण्डरायके पठनार्थ लिखा गया था, और हम बतला चुके हैं कि चामुण्डरायका दूसरा नाम गोम्मटराय था । इस ग्रन्थको पञ्चसंग्रह भी कहते हैं^{४६} क्योंकि इसमें इन पाँच बातोंका वर्णन दिया है (१) बन्ध (२) बध्यमान (३) बन्धस्वामी (४) बन्धहेतु और (५) बन्ध-भेद ।

यह ग्रन्थ प्राकृतमें है और इसमें १७०५ श्लोक हैं । इसके दो भाग हैं जिनके नाम हैं जीवकाण्ड और कर्मकाण्ड । इनमें ~~मानु~~मानुसार ७३३ और ९७२ श्लोक हैं । जीवकाण्डमें मार्गणा, गुणस्थान, जीव, पर्याप्ति, प्राण, संज्ञा, और उपयोगका वर्णन है । कर्मकाण्डमें ९ अध्याय हैं, जिनके नाम हैं—प्रकृतिसमुत्कीर्तन, बन्धोदयसत्त्व, सत्त्वस्थानभंग, त्रिचूलिका, स्थानसमुत्कीर्तन, प्रत्यय, भवचूलिका, त्रिकरणचूलिका, और कर्मस्थिति—रचना । आठ प्रकारके कर्म और कर्मबन्धका अपनी अपनी प्रकृति, स्थिति, अनुभाग और प्रदेशके साथ सविस्तर वर्णन भी दिया हुआ है । कर्मके सम्बन्धके अन्य अनेक विषयोंका भी इसमें वर्णन है । संक्षेपसे गोम्मटसारके प्रथम भागमें जीवोंके स्वाभाविक गुण, और उनकी उन्नतिके उपायों और उपकरणोंका वर्णन है; और दूसरे भागमें उन कर्मबन्ध उत्पन्न करनेवाली अडचणोंका वर्णन है, जिनके निवारण करनेसे जीवोंको मुक्ति प्राप्त होती है । ग्रन्थकर्ता सर्वदा जीवकी उत्तरो-

त्तर उन्नतिको ध्येय मानता है, और इसी लक्ष्यसे उसने गोम्मटसारमें जैन-आचार्योंके सिद्धान्तोंका सार दिया है । साधारण रूपसे इस ग्रन्थमें जैन-दर्शन शास्त्रके मुख्य मुख्य सिद्धान्तोंका समावेश है ।

गोम्मटसारके भाष्य ।

स्वयं चामुण्डरायने कानडी भाषामें गोम्मटसारकी एक टीका रची थी । गोम्मटसारके अन्तिम श्लोकमें इस बातका उल्लेख है कि चामुण्डरायने सर्व साधारणकी भाषामें वीर-मार्तण्डी नाम्नी एक टीका रची।^{४७} चामुण्डरायकी एक उपाधि-वीर-मार्तण्ड थी, इस लिए उसने अपनी टीकाका नाम रक्खा 'वीर-मार्तण्डी' अर्थात् वीर-मार्तण्डकी रची हुई । चामुण्डरायकी उक्त टीका अब अप्राप्य है, अन्य एक दूसरी टीकामें अब केवल इसका उल्लेख मात्र है, जिसका नाम है केशववर्णीया वृत्ति, (अर्थात् केशववर्णी रचित) । उसके प्रथम श्लोकमें लिखा है " मैं कर्नाटक-वृत्तिके आधारपर गोम्मटसारकी वृत्ति लिख रहा हूँ । "^{४८} गोम्मटसारपर एक और टीका है जिसका नाम है मन्द-प्रबोधिका, और जिसके टीकाकार हैं अभयचन्द्र ।^{४९} इन्हीं टीकाओंके आधारपर टोडर-मल्लने हिन्दी भाषामें एक टीका लिखी है; जिसका वर्तमान समयके जैन-पंडितोंमें बहुत प्रचार है ।

नेमिचन्द्रके गुरु ।

गोम्मटसारमें अनेक मुनियोंके नाम दिये हैं जिनको नेमिचन्द्र आचार्य कहकर वन्दना करता है । वे नाम इस प्रकार हैं:—अभयनन्दि, इन्द्रनन्दि, वीरनन्दि,

४७ गोम्मटसुत्तलिहणे गोम्मटरायेण या कया देसी ।

सो राखो चिरं कालं जामेण य वीरमत्तण्डी ॥

(गोम्मटसार कर्मकाण्ड, गाथा ९७२)

४८ नेमिचन्द्रं जिने नत्वा सिद्धं श्रीज्ञानभूषणम् ।

वृत्तिं गोम्मटसारस्य कुर्वे कर्णाटवृत्तितः ॥

(केशववर्णीयावृत्ति)

४९ मुनिं सिद्धं प्रणम्याहं नेमिचन्द्रं जिनेश्वरम् ।

टीका गोम्मटसारस्य कुर्वे मन्दप्रबोधिकाम् ॥

(अभयदेवकी वृत्ति)

४५ सिद्धं तुदयतडुगयणिम्मलवरणेमिचंदकरकालिया ।

गुणरयणभूषणं बुहिमहवेला मरउ मुवणयलं ॥

(गोम्मटसार, कर्मकाण्ड, गाथा ९६७)

४६ ' श्रीमच्चामुण्डराय प्रश्नातुरूपं गोम्मटसारनामधेयं पञ्चसंग्रहशास्त्रं प्रारंभमानः । '

(अभयचन्द्ररचित गोम्मटसारवृत्ति)

और कनकनन्दि ।^{५०} वीरनन्दि रचित एक 'चन्द्रप्रभ' नन्दिके शिष्य थे । गोम्मटसारके उल्लेखानुसार कनक-चरितं' नामका ग्रन्थ है जिसके अंतमें लिखा है कि नन्दि इन्द्रनन्दिके शिष्य थे ।^{५१} इससे नेमिचन्द्रकी वे अभयनन्दिके शिष्य थे,^{५२} और अभयनन्दि गुण-गुरुपरंपराका टेबल इस प्रकार होता है ।

५० "णमिऊण अभयणदि सुदसायरपारगिदणदिगुरुं ।

वरवीरणंदिणाहं पयडीणं पच्चयं वोच्छं ॥ "

तथा—

"वरइंदणदिगुरुणो पासे सोऊण सयलसिद्धंतं ।

सिरिकणयणदिगुरुणा सत्तट्ठाणं समुदिहं ॥ "

(गोम्मटसार, कर्मकाण्ड ।)

५१ "बभूव भव्याम्बुजपद्मबन्धुः पतुर्मुनीनां गणभृत्समानः ।

सदग्रणीर्देशिगणाग्रगण्यो गुणाकरः श्रीगुणनन्दिनामा ॥

मुनिजननुत्पादः प्रास्तमिथ्याप्रवादः

सकलगुणसमृद्धस्तस्य शिष्यः प्रसिद्धः ।

अभवदभयनन्दी जैनधर्माभिनन्दी—

स्वमहिमजितसिन्धुर्भव्यलोकैकबन्धुः ॥

भव्याम्भोजविबोधनोद्यतमतेर्भास्वत् समानत्विषः

शिष्यस्तस्य गुणाकरस्य सुधियः श्रीवीरनन्दीत्यमूर्त् ।

स्वाधीनाखिलवाङ्मयस्य भुवनप्रख्यातकीर्त्तैः सतां

संसत्सु व्यजयन्त यस्य जयिनो वाचः कुतर्काङ्कुशाः ॥ "

[चन्द्रप्रभचरितप्रशस्तिः । श्लोकः १, ३, ४,]

गुणनन्दि

अभयनन्दि

इन्द्रनन्दि

वीरनन्दि

कनकनन्दि

नेमिचन्द्र

[यह लेख, आरासे जो द्रव्यसंग्रहकी इंग्रेजी आवृत्ति प्रकाशित हुई है, उसकी प्रस्तावनाका अविकल अनुवाद स्वरूप है, ऐसा पीछेसे उसके साथ मिलान करनेसे मालूम हुआ है ।

—संपादक जै. सा. सं.]

५२ वरइंदणदिगुरुणो पासे सोऊण सयलसिद्धंतं ।

सिरिकणयणदिगुरुणा सत्तट्ठाणं समुदिहं ॥

(गोम्मटसार, कर्मसार, गा० ३८६)



जं बु ही व प ण्ण ति ।

(ग्रंथ परिचय)

[ले. श्रीयुत नाथूरामजी प्रेमी]

जैन साहित्यमें करणानुयोगके ग्रंथोंकी एक समय बहुत प्रधानता रही है । जिन ग्रंथोंमें ऊर्ध्वलोक, अधोलोक, और मध्यलोकका; चारों गतियोंका, और यूगोंके परिवर्तन आदिका वर्णन रहता है, वे सब ग्रन्थ करणानुयोगके^१ अन्तर्गत समझे जाते हैं । आजकलकी भाषामें हम जैन धर्मके करणानुयोगको एक तरहसे भूगोल और खगोल शास्त्रकी समष्टि कह सकते हैं । दिगंबर और श्वेतांबर दोनोंही संप्रदायमें इस विषयके सैकड़ों ग्रन्थ हैं और उनमें अधिकांश बहुत प्राचीन हैं । इस विषयपर जैन लेखकोंने जितना अधिक लिखा है उतना शायदही संसारके किसी संप्रदायके लेखकोंने लिखा हो । परंपरासे यह विश्वास चला आता है कि इन सब परोक्ष और दूरवर्ती क्षेत्रों या पदार्थोंका वर्णन साक्षात् सर्वज्ञ भगवानने अपनी दिव्य-ध्वनीमें किया था । जान पड़ता है कि इसी अटल श्रद्धाके कारण इस प्रकारके साहित्यकी इतनी अधिक वृद्धि हुई और हजारों वर्ष तक यह जैन धर्मके सर्वज्ञ प्रणीत होनेका अकाट्य प्रमाण समझा जाता रहा ।

हिंदुओंके पौराणिक भूवर्णनको पढ़नेसे ऐसा मालूम होता है कि दो ढाई हजार बरस पहले भारतके प्रायः सभी संप्रदायवालोंका पृथ्वीके आकार-प्रकार और द्वीप-समुद्र-पर्वतादिके सम्बन्धमें करीब करीब

इसी प्रकारकी धारणा थी, जिस प्रकार कि जैन धर्मके करणानुयोगमें पाई जाती है । पृथ्वी थालीके समान गोल और चपटी है, उसमें अनेक द्वीप और समुद्र हैं, द्वीपके बाद समुद्र और समुद्रके बाद द्वीप, इस प्रकार क्रम चला गया है; जम्बूद्वीपके बीचमें नाभीके तुल्य सुमेरु पर्वत है, इत्यादि । परन्तु पीछेसे विद्वान् लोगोंके अन्वेषण और निरीक्षणसे इस विषयका ज्ञान बढ़ता गया, और आर्यभट्ट, भास्कराचार्य आदि महान् ज्योतिषियोंने तो पूर्वोक्त विचारोंको बिल्कुलही बदल डाला । इसका फल यह हुआ कि इस विषयका जो प्रारंभिक हिन्दु साहित्य था उसका बढ़ना तो दूर रहा, मगर वह धीरे धीरे क्षीण होता गया और इधर चूंकि जैन विद्वानोंका विश्वास था कि यह साक्षात् सर्वज्ञ प्रणीत है; अतएव वे इसे बढ़ाते चले गये और नई खोजों तथा आविष्कारोंकी और ध्यान देनेकी उन्होंने आवश्यकताही नहीं समझी ।

यह करणानुयोगका वर्णन केवल इस विषयके स्वतंत्र ग्रंथोंमें ही नहीं है, प्रथमानुयोग या कथानुयोगादिके ग्रंथोंमें भी इसने बहुत स्थान रोका है । दिगम्बर संप्रदायके महापुराण, हरिवंशपुराण, पद्मपुराणादि प्रधान २ पुराणोंमें तथा अन्य चरित्र ग्रंथोंमेंभी यह खूब विस्तारके साथ लिखा गया है । श्वेताम्बर संप्रदायके कथा ग्रंथोंका भी यही हाल है । बल्कि इस संप्रदायके तो आगम ग्रंथोंमें भी इसका दौरादौरा है । भगवती सूत्र (व्याख्याप्रज्ञप्ति) आदि अंग और जम्बू

१ लोकालोकविभक्तेर्युगपरिवृत्तेश्चतुर्गतीनां च ।

आदर्शमिव यथामातिरवैति करणानुयोगं च ॥

द्वीप प्रशस्ति, सूर्यप्रशस्ति, चन्द्रप्रशस्ति आदि उपांग ग्रन्थ करणानुयोगकेही वर्णनसे लबालब भरे हुए हैं ।

दिगम्बर संप्रदायमें इस विषयका सबसे प्राचीन और विशाल ग्रन्थ त्रिलोकप्रज्ञप्ति है । इसका और लोकविभाग ग्रन्थका परिचय हम जैनहितैषी (भाग १३-अंक १२) में दे चुके हैं । त्रैलोक्यसार नामक ग्रन्थ मूल प्राकृत और संस्कृत टीका सहित माणिकचन्द्र ग्रन्थमालामें प्रकाशित हो चुका है । आज इस लेखमें हम जम्बुद्वीवपण्णासिका परिचय देना चाहते हैं । इसी नामका और एक ग्रन्थ माथुरसंघान्वयी अमितगति आचार्यका भी है । अमितगतिने चन्द्रप्रशस्ति और सार्द्धद्वयद्वीपप्रशस्ति नामक ग्रन्थ भी इसी विषयपर लिखे हैं । परन्तु ये अभीतक हमारे देखनेमें नहीं आये । जम्बुद्वीवपण्णासि नामका एक ग्रन्थ श्वेताम्बर संप्रदायका भी है । इसका संकलन करनेवाले गणधर सुधर्मास्वामी कहे जाते हैं । यह छठा उपांग है और आगमग्रन्थोंकी शैलीसे लिखा हुआ है । इसकी श्लोक संख्या ४१४६ है । मुर्शिदाबादके राय धनपतिसिंह बहादुरके द्वारा यह वाचनाचार्य रामचन्द्र गणिकृत संस्कृत टीका और ऋषि चंद्रभाणजीकृत भाषा टीका सहित छप चुका है ।

दिगम्बरसम्प्रदायी जम्बुद्वीवपण्णासिकी दो प्रतियां हमने देखी हैं; एक स्वर्गीय दानवीर शेट माणिकचन्द्रजीके चौपाटीके ग्रन्थभाण्डारमें है और दूसरी पूनेके भांडारकर ओरिएण्टल रिसर्च इन्स्टिट्यूटमें । पहली प्रति सावन वदि १२ सं० १९६० की लिखी हुई है और इसे सेठजीने अजमेरसे लिखवाकर मँगवाई थी । दूसरी प्रतीपर उसके लिखे हुएका समय नहीं दिया है; परन्तु वह कुछ प्राचीन मादम होती है !

यह ग्रन्थ प्राकृत भाषामें है और गाथावद्ध है ।

इसमें १३ उद्देश या अध्याय, २४२७ गाथायें और भरत, ऐरावत, पूर्व विदेह, उत्तर विदेह, देवकुरु, उत्तरकुरु, लवणसमुद्र, ज्योतिषपटल आदिकावर्णन है । वर्णन त्रिलोकप्रशस्तिकी अपेक्षा कुछ संक्षिप्त है ।

इसके कर्ताका नाम सिरिपउमणंदि या श्रीपन्नान्दि है । वेह अपनी गुरुपरम्परा इस प्रकार बतलाते हैं—वीरनान्दि, बलनान्दि, और पद्मनान्दि । अपने लिए उन्होंने गुणगणकालित, त्रिदण्डरहित, त्रिशत्यपरिशुद्ध, त्रिगारवरहित, सिद्धान्तपारगामी, तप-नियम-योग-युक्त, ज्ञानदर्शनचारित्र्योद्युक्त और आरम्भकरणरहित विशेषण दिये हैं । अपने गुरुओंकी भी उन्होंने ज्ञान और तप आदिके विषयमें प्रशंसा की है । उन्होंने ऋषिविजय गुरुके निकट जिनवचन-विनिर्गत सुपरिशुद्ध आगमको श्रवण करके, उनहीके कृपामाहात्म्यसे इस ग्रन्थकी रचना की है । विजयगुरुका विशेष परिचय वे नहीं देते, इससे उनकी गुरुपरम्परापर कोई प्रकाश नहीं पड़ता । माधनन्दी नामके एक विख्यात आचार्य थे जो राग-द्वेष-मोहसे रहित, श्रुतसागरके पारगामी, प्रगल्भ मतिमान्, और तपःसंयम-संपन्न थे । उनके शिष्य सकलचन्द्र गुरु हुये, जो नव नियमों और शीलका पालन करते थे, गुणी थे और सिद्धान्त महोदधिमें जिन्होंने अपने पापोंको धोडाला था । इनके शिष्य नन्दिगुरुके लिए—जो सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र्यसम्पन्न थे—यह ग्रन्थ बनाया गया है ।

आचार्य पद्मनान्दि जिस उमय बारानगरमें थे, उस समय यह ग्रन्थ रचा गया है । इस नगरकी प्रशंसामें लिखा है कि उसमें वापिकायें, तालाब, और मुवन बहुत थे, मित्रभिन्न प्रकारके लोगोंसे वह भरा हुआ था, बहुतही रम्य था, धनधान्यसे परिपूर्ण था, सम्यग्दृष्टि-जनोंसे, मुनियोंके समूहसे, और जैन मंदिरोंसे विभूषित था । यह नगर पारियत्त (पारियात्र) नामक देशके

१ इसके कर्ता श्रीयतिवृषभाचार्य हैं, और इसकी रचना लगभग १००० वीरनिर्वाणसंवत् में हुई है ।

२ इसके कर्ता मुनि सर्वनान्दि हैं और यह शक संवत् ३८० में लिखा गया है । इस ग्रन्थका संस्कृत अनुवाद उपलब्ध है ।

१ पुराणसारके कर्ता श्रीचन्द्रमुनि—जो वि. सं. १०७० के करीब हुए हैं—अपने गुरुका नाम श्रीनान्दिलिखते हैं । वे इनसे प्रथक् व्यक्ति जान पड़ते हैं । वसुनान्दि आचार्यकी गुरुपरम्परामें भी एक श्रीनान्दि है ।

अन्तर्गत था । बाराणगरके प्रभु या राजाका नाम शक्ति था शान्ति था । वह सम्यग्दर्शनशुद्ध, व्रती, शीलसम्पन्न, दानी, जिनशासनवत्सल, वीर, गुणी, कलाकुशल और नरपतिसंपूजित था ।

आचार्य हेमचन्द्रके कोषमें लिखा है—“उत्तरो विन्ध्यात्पारियात्रः” । अर्थात् विन्ध्याचलके उत्तरमें पारियात्र है । यह पारियात्र शब्द पर्वतवाची और प्रदेशवाची भी हैं । विन्ध्याचलकी पर्वतमालाका पश्चिम भाग जो नर्मदा तटसे शुरू होकर खंभाततक जाता है और उत्तर भाग जो अर्बलीकी पर्वतश्रेणीतक है पारियात्र कहलाता है । अतः पूर्वोक्त बाराणगर इसी भूभागके अन्तर्गत होना चाहिए । राजपूतानेके कोटा राज्यमें एक बारा नामक कसबा है, जान पड़ता है कि यही बाराणगर होगा । क्योंकि यह पारियात्र देशकी सीमाके भीतरही आता है । नन्दिसंघकी पट्टावलीके^१ अनुसार बारामें एक भट्टारकोकी गद्दी रही है और उसमें वि. सं. (विक्रमराज्याभिषेक) ११४४ से १२०६ तकके १२ आचार्योंके नाम दिये हैं । इससे भी जान पड़ता है कि सम्भवतः वे सब आचार्य पद्मनन्दि या माघनन्दि की ही शिष्यपरम्परामें हुये होंगे और यही बारा-कोटा जम्बुद्वीप प्रशस्तिके निर्मित होनेका स्थान होगा ।

ज्ञानप्रबोध नामक भाषाग्रन्थमें (पद्यबद्ध) कुन्दकुदाचार्यकी कथा दी है । उसमें कुन्दकुन्दको इसी बारापुर या बाराके धनी कुन्दश्रेष्ठी और कुन्दलताका पुत्र बतलाया है । पाठकोसे यह बात अज्ञात न होगी कि कुन्दकुन्दका एक नाम पद्मनन्दि भी है । जान पड़ता है कि जम्बुद्वीपप्रशस्तिके कर्ता पद्मनन्दिकोही भ्रमवश कुन्दकुन्दाचार्य समझकर ज्ञानप्रबोधके कर्ता, कर्नाटकदेशके^२

कुन्दकुन्दका जन्म स्थान बारा^३ बतलानेका प्रयत्न कर बैठे हैं । पर इससे यह बात बहुत कुछ निश्चित हो जाती है कि मालवेके या कोटा राज्यके इसी बारामें यह ग्रन्थ निर्मित हुआ है ।

शान्ति या शक्तिराजा जान पड़ता है कि कोई मामूली ठाकूर होगा । यद्यपि उसे नरपतिसंपूजित लिखा है, परन्तु साथ ही ‘ बाराणगरस्य प्रभुः ’ कहा है । यदि कोई बड़ा राजा या मांडलिक आदि होता, तो वह किसी प्रदेश या प्रान्तका राजा बतलाया जाता । राजाका वंश आदिभी नहीं बतलाया है, जिससे राजपूतानेके इतिहासोमें उसका पता लगाया जा सके और उससे पद्मनन्दि आचार्यका निश्चित समय मालूम किया जा सके ।

पद्मनन्दि नामके अनेक आचार्य और भट्टारक हो गये हैं । उनमें पद्मनन्दिपंचविंशतिकाके कर्ता बहुत प्रसिद्ध हैं । वे अपने गुरुका नाम वीरनन्दि लिखते हैं और प्रशस्तिके कर्ताके गुरु बलनन्दि हैं । इस लिये ये दोनों एक नहीं हो सकते । इसके सिवाय ‘पंचविंशतिका’ अपेक्षाकृत अर्वाचीन ग्रन्थ है । हमारे अनुमानसे वह १३ वीं शताब्दीसे पहलेका नहीं हो सकता । उस समय दिग्भर मुनि जिनमन्दिरोंमें रहने लगे थे और यह उपदेश दिया जाने लगा था कि बिम्बाफलके पत्तेके भी बराबर मन्दिर और जोके भी बराबर जिनप्रतिमा बनवानेवालेके पुण्यका वर्णन नहीं किया जा सकता ।

१ सुना है कि बारामें पद्मनन्दिकी कोई निषिद्याभी है ।

२ यत्पादपङ्कजरोभिरपि प्रमाणत्वेनः शिरस्यमलबोधक-
लावतारः । भव्यात्मना भवति तत्क्षणमेव मोक्षं स श्रीगुरुर्दिशतु
मे मुनिवीरनन्दी ॥

४ यह ग्रन्थ काशीमें छप चुका है । इसमें अनेक विषयोंके २५ प्रकरण हैं ।

१. सम्प्रत्यत्र कलौ काले जिनगेहे मुनिस्थितिः ।

धर्मस्य दानमित्येषां श्रावका मूलकारणम् ॥

उपासकाचार प्रकरण ।

२. बिम्बादलोन्नति यवोन्नतिमेव भक्त्या—

१. पुनेकी प्रतीमें सन्ति (शान्ति) और बम्बईकी प्रतीमें सन्ति (शक्ति) पाठ है ।

२. देखो जैनसिद्धान्तभास्कर किरण ४; और इन्डियन ऐन्टिक्वेरी २० वी जिल्द ।

३ कर्नाटक देशके कोण्डकुण्डनामक ग्रामके निवासी होनेके कारण इनका नाम कोण्डकुण्ड हुआ था । कुन्दकुन्द उसीका श्रुतिमयुर संस्कृत रूप है ।

प्रज्ञातीके कर्ता पद्मनन्दि कब हुए हैं, यह बतानेके लिये अभीतक हमें कोई पुष्ट प्रमाण उपलब्ध नहीं हुआ है। परन्तु हमारा अनुमान है कि यह ग्रन्थ विक्रमकी दसवीं शताब्दीके बादका तो नहीं है, पहलेका भले ही हो। क्यों कि—

१) ग्रन्थकी रचनाशैली बिलकुल त्रिलोक प्रज्ञासिके सदृश है और भाषा भी अपेक्षाकृत प्राचीन मालूम होती है।

२) नववीं दसवीं शताब्दीके बादके ग्रन्थकर्ता अपनी गुरुपरम्परा बतलाते समय संघ और गण गच्छादिका परिचय अवश्य देते हैं। पर इस ग्रन्थमें किसी संघ या गण गच्छादिका नाम नहीं है। मंगराजकविके शिलालेखके^१ अनुसार अकलङ्कमठके बाद देव, नन्दि, सेन, और सिंह इन चार संघोंकी स्थापना हुई है। अतः हमारी समझमें यह ग्रन्थ अकलङ्क देवसे पहलेका होना चाहिए। अकलङ्क देवका समय विक्रमकी ८ वीं शताब्दी है।

३) ऐसा मालूम होता है कि इस ग्रन्थसे पहले इस विषयका कोई स्वतंत्र ग्रन्थ नहीं था। पद्मनन्दि मुनिने श्रीविजयगुरुके निकट आचार्य परम्परासे चला आया हुआ यह विषय सुनकर लिखा है। किसी एक या अनेक ग्रंथोंके आधार आदीसे नहीं। इस विषयमें नीचे लिखी हुई गाथायें अच्छी तरह विचारने योग्य हैं।

ते वंदिऊण सिरसा वोच्छामि जहाकमेण जिणदिठ्ठं ।

आयरियपरम्परया पण्णत्तिं दविजलधीणं ॥ ६ ॥

× × × × ×

आयरियपरम्परया सायरदीवाण तह य पण्णत्ती ।

संखेवेण समत्थं वोच्छामि जहाणु पुव्वीए ॥ १८ ॥

× × × × ×

ये कारयन्ति जिनसग्ग जिनाकृत्तिं वा ।

पुण्यं तदीयमिह वागपि नैव शक्ता—

स्तोतुं परस्य किमु कारयितुर्द्वयस्य ॥ २२ ॥

१. देखो श्रवण बेलोला इन्स्किप्शनका १०८ वां शिलालेख और जैनसिद्धान्त भास्कर किरण ३।

.....रिसिविजयगुरुत्ति विक्खाओ ॥ १४४ ॥^{*}

सोऊण तस्स पासे जिणवयण विणिग्गयं अमदमूदं ।

रइदं किंचुदेसे अत्थपदं तहव लद्धूणम् ॥ १४५ ॥

यदि यह अनुमान ठीक हो कि दिगम्बर सम्प्रदायमें इस विषयका यह पहला ग्रन्थ है तो अवश्यही यह पुराना है। और आश्चर्य नहीं जो त्रिलोकप्रज्ञासिके रचे जाने के समयमें अथवा उससे कुछ पीछे लिखा गया हो। इस ग्रन्थमें ‘उक्तं च’ कह कर अन्य गाथायें या श्लोकादि भी उद्धृत नहीं हैं। इससे भी इसे प्राचीन माननेकी इच्छा होती है।

यह ग्रन्थ जिन नन्दिगुरुके लिये बनाया गया है, उनके दादागुरुका नाम माघानन्दि था, और वे बहुतही विख्यात, श्रुतसागरपारगाभी, तपःसंयमसम्पन्न, तथा प्रगल्भबुद्धि थे। इन्द्रनन्दिने अपने श्रुतावतारमें लिखा है कि वीरनीर्वाणसे ६८३ वर्ष बाद तक अंगज्ञानकी प्रवृत्ति रही। उनके बाद अर्हद्वलि आचार्य हुए और उनके कुछ समय बाद (तत्कालही नहीं) माघानन्दि आचार्य हुए। आश्चर्य नहीं जो नन्दिगुरुके दादागुरु यही माघनन्दि हों। उन्हें जो विशेषण दिये गये हैं उससेभी मालूम होता है कि वे कोई सामान्य आचार्य न होंगे। इन्द्रनन्दिके कथनक्रमसे माघनन्दीका समय वीरनिर्वाणसंवत् ८०० लगभग तक आसकता है। और इस हिसाबसे नन्दिगुरु और पद्मनन्दीका समय वीरनिर्वाणकी ९ वीं शताब्दि माना जा सकता है। पर इस विषयमें अधिक जोर नहीं दिया जा सकता कि इन्द्रनन्दिकथित माघनन्दि और यह माघनन्दि एकही होंगे।

इस ग्रन्थमें भगवान् महावीरके बादकी आचार्य-परम्पराके विषयमें जो कुछ लिखा है उसका आशय इस प्रकार है।

विपुलाचलके ऊंचे शिखरपर विराजमान वर्धमान

१ वीरनिर्वाण संवत् १००० के लगभग।

२ यह ग्रन्थ माणिकचन्द्र ग्रन्थमालाके ‘तत्त्वानुशासनादि-संग्रह’ नामक १३ वे अंकमें छप चुका है।

जिनेन्द्रने गौतममुनीको प्रमाणसंयुक्त अर्थ कहा । उन्होंने लोहार्यको, लोहार्यने—जिनका नाम सुधर्मा भी है—जम्बूस्वामीको कहा । ये तीनों गणधर, गुणसम्पन्न, और निर्मल चारज्ञानके धारी थे । ये केवल ज्ञानको प्राप्त करके मोक्षको प्राप्त हुए । इनको मैं नमस्कार करता हूँ । इनके बाद नन्दि, नन्दिमित्र, अपराजित, गोवर्धन और भद्रबाहु ये पांच पुरुषश्रेष्ठ चौदह पूर्व और बारह अंगके धारक हुए । इनके बाद क्रमसे विशाखाचार्य, प्रोष्ठिल, क्षत्रिय, जय, नाग, सिद्धार्थ, धृतिषेण, विजय, बुद्धिल, गंगदेव और धर्मसेन, ये दस पूर्वधारी हुए । फिर नक्षत्र, यशः पाल, बाण्डु, ध्रुवसेन, और कंस ये पांच ग्यारह अंगके धारक हुए । इनके बाद सुभद्र, यशोभद्र, यशोबाहु और अन्तिम लोह (लोहाचार्य) ये आचारांगके धारक हुए ।

इस परम्परासे एक यह विशेष बात मालूम हुई कि सुधर्मास्वामीका दूसरा नाम लोहार्य भी था । लोहार्य नामके एक और भी आचार्य हुए हैं जो आचारांगधारी थे । उन्हें दूसरे लोहाचार्य समझना चाहिए । श्रवण वेल्गोलकी चन्द्रभुसवस्तीके 'शिलालेखके—' महावीरस-वितरि परिनिर्वाते भगवत्परमर्षि—गौतमगणधरसाक्षा-च्छिष्य—लोहार्य—जम्बु—XX" आदि वाक्यमें जो लोहार्यको गौतमगणधारका साक्षात् शिष्य लिखा है, उसका भी इससे खुलासा हो जाता है । अभीतक इस बातका स्पष्ट उल्लेख कहीं भी नहीं मिला था कि सुधर्मास्वामीका दूसरा नाम लोहार्य भी था ।

इस परम्परामें और त्रिलोकप्रज्ञासिद्धि की परम्परामें कोई अन्तर नहीं है । आचार्य गुणभद्रकृत उत्तर-पुराण, ब्रह्म हेमचन्द्रकृत श्रुतस्कन्ध, और इन्द्रनन्दिकृत श्रुतावतारमें भी बिलकुल यही परम्परा नदी हुई है । परन्तु हरिवंशपुराण, नैन्दिसंघ—बलात्कार गण—सरस्वती-गच्छकी प्राकृत पट्टावली, भूसेनगणकी पट्टावली और काष्ठासंघकी पट्टावलीमें नन्दिकी जगह विष्णु नाम मिलता है । इसके सिवाय नन्दिसंघकी पूर्वोक्त पट्टावलीमें और काष्ठासंघकी पट्टावलीमें यशोबाहुके स्थानमें भद्र-बाहु नाम है । जान पड़ता है नन्दीका नामान्तर विष्णु और यशोबाहुका भद्रबाहु भी होगा ।

लोहाचार्य तककी यह गुरुपरम्परा दिगम्बर संप्रदायमें एकसी मानी जाती है । इसमें कोई मतभेद नहीं है । परन्तु यह बड़े आश्चर्यकी बात है कि श्वेताम्बर संप्रदायमें जम्बूस्वामीके बाद जो परम्परा मानी जाती है, वह इससे सर्वथा भिन्न है । यद्यपि ये दोनों संप्रदाय वि० सं० १३६ के लगभग पृथक् हुए कहे जाते हैं । यदि यह समय सही है तो आचारांगधारियों तककी परम्परा दोनों संप्रदायोंमें एकसी होनी चाहिए थी । या तो यह समय ही ठीक नहीं है—जम्बूस्वामीके बादही यह संप्रदाय भेद हो गया होगा, या फिर दोनोंमेंसे किसी एकने अथवा दोनोंने ही पीछेसे भूलभाल जाने-पर इन्हें गढ़ा होगा । इतिहासके विद्यार्थियोंके लिये यह विषय खास तोरसे विचार करने योग्य है ।

१. यह ग्रन्थभी तत्त्वानुशासनादि-संग्रहमें छपा है ।

२-३-४ -देखो जैनसिद्धान्तभास्कर, किरण ४ ।

१ देखो, जैनसिद्धान्तभास्कर किरण १.

परिशिष्ट--

जंबूद्वीवपण्णत्तिका आदि और अंतका कुछ भाग नमूनेके तौर पर यहां पर दिया जाता है ।

देवासुरिंदमहिदे दसद्वक्खुण कम्मपरिहीणे । केवलणाणालोए सद्धम्मुवएसदे अरुहे ॥ १ ॥
 अट्ठविहकम्मरहिए अट्ठगुणसमण्णिदे महावीरे । लोयग्ग-तिलयमूदे साम्भयसुहसंद्धिदे सिद्धे ॥ २ ॥
 पंचाचारसमग्गे पंचेदियनिज्जिदे विगयमोहे । पंचमहव्वयानिलए पंचमगइनायगायरिए ॥ ३ ॥
 परसमयतिमिरदलणे परमागमदेसए उवञ्जाए । परमगुणरयणविहरे परमागमभाविदे वीरे ॥ ४ ॥
 णाणागुणतवणिरए ससमयसम्भावगहियपरमत्थे । बहुविहजोगज्जुत्ते जे लोए सव्वसाहुगणे ॥ ५ ॥
 ते वंदिदूण सिरसा वोच्छामि जहा कमेण जिणदिट्ठं । आबरियपरंपरया पण्णत्तिं दीवजलधीणं ॥ ६ ॥

+ + + + +

विउलगिरितुंगसिहरे जिण्णिदइं देण वड्ढमाणेणं । गोदममुणिस्स कहिदं पमाणयसंजुदं अत्थं ॥ ९ ॥
 तेणवि लोहज्जस्स य लोहज्जेण य मुधम्मणामेण । गणधरसुधम्मणा खलु जंबूणामस्स णिदिट्ठं ॥ १० ॥
 चदुरमलबुद्धिसहिदे तिन्नेदे गणधरे गुणसमग्गे । केवलणाणपईवे सिद्धिपत्ते णमंसामि ॥ ११ ॥
 णंदी य णंदीमित्तो अवराजिदमुणिवरो महातेओ । गोवद्धणो महप्पा महागुणो भइवाहू य ॥ १२ ॥
 पंचेदे पुरिसवरा चउदसपुव्वी हवंति णायव्वा । बारसअंगधरा खलु वीरजिणिदस्स णायव्वा ॥ १३ ॥
 तहय विसाखायरिओ पोदिठ्ठो खत्तियओ य जयणामो । णागो सिद्धत्थो विय धिदिसेणो विजय णामोय ॥
 बुद्धिल्ल-गंगदेवो धम्मसेणो य होइ पच्छिमओ । पारंपरेण एदे दसपुव्वधरा समक्खादा ॥ १५ ॥
 णक्खत्तो जसपालो पंडु-धुवसेण-कंस-आयरिओ । ऐयारस अंगधरा पंचजणा होंति णिदिट्ठा ॥ १६ ॥
 णामेण सुभइमुणी जसभइो तहय होइ जसबाहु । आयारधरा णेया अपच्छिमो लोहणामो य ॥ १७ ॥
 आयरियपरंपरया सायरदीवाण तहय पण्णत्तिं । संखेवेण समत्थं वोच्छामि जहाणुव्वीए ॥ १८ ॥

+ + + + +

परमेट्ठिभासिदत्थं उद्धधोतिरियलोयसंबंधं । जंबूद्वीवणिबद्धं पुव्वावरदोसपरिहीणं ॥ १४० ॥
 गणवरदेवेण पुणो अत्थं लद्धूण गंधिदं गंधं । अक्खरपदसंखेज्जं अणंतसत्थेहि संहुतं ॥ १४१ ॥
 आयरियपरंपरेण य गंधत्थं चैव आगयं सम्मं । उवसंहरीय लिहियं समासदो इहय णावव्वं ॥ १४२ ॥
 णाणाणरवइमहिदो विगयममुंसंगभंग-उम्मुक्को । सम्महंसणसुद्धो संजय-तव-सील-संपुण्णो ॥ १४३ ॥
 जिणवर-वयण-विणिग्गयपरमागमदेसओ महासत्तो । सिरिनिलओ गुणसहिओ रिसिविजय गुह ति विक्खाओ ।
 सोऊण तस्स पासे जिणवयणविणिग्गयं अमदभूदं । रइदं किंचुदेसे अत्थपदं तह व लद्धूणं ॥ १४५ ॥

+ + + + +

अहतिरिय-उड्ढलोएसु तेसु जे होंति बहुवियप्पा दु । सिरिविजयस्स महप्पा ते सव्वे बाणिदा किंचि । १५३ ॥
 गयरायइओसमोहो सुदसायरपारओ मइ-पगब्भो । तवसंजमसंणणो विक्खाओ माघनंदिगुरु ॥ १५४ ॥
 तस्सेव य वरसिस्सो सिद्धंतमहोदहिम्मि धुयकलुसो । णवणिवमसीलकलिदो गुणउत्तो सयलचंद गुरु १५५ ॥

१ 'एयारसंगधारी' भी पाठ है. २ 'भउ' पाठ द्वितीय पुस्तक में है. ३ 'किंचिदेसे' भी है ।

तस्सेव य वरसिस्सो णिम्मलवरणाणचरणसंजुत्तो । सम्मदंसणसुद्धो सिरिण्दिगुरु ति विक्खाओ ॥ १५६ ॥
 तस्स णिमित्तं लिहियं जंबूदीवस्स तहय पण्णत्ती । जो पढइ सुणइ एदं सो गच्छइ उत्तमं ठाणं ॥ १५७ ॥
 पंचमहव्वयसुद्धो दंसणसुद्धो य णाणसंजुत्तो । संजमतवगुणसहिदो रागादिविवज्जिदो धीरो ॥ १५८ ॥
 पंचाचारसमग्गो छज्जीवइयावरो विगदमोहो । हरिस-विसाय-विहूणो णामेण य वीरणदिस्सि ॥ १५९ ॥
 तस्सेव य वरसिस्सो सुत्तथवियक्खणो महप्पगम्भो । परपरिवादणियत्तो णिस्संगो सव्वसंगेसु ॥ १६० ॥
 सम्मत्तअभिगदमणो णाणेण तह दंसणे चरित्ते य । परतंतिणियत्तमणो बलण्दि गुरु ति विक्खाओ ॥ १६१ ॥
 तस्स य गुणगणकलियो तिदंडरहियो तिसल्लपरिसुद्धो । तिण्णावि गारवरहियो सिस्सो सिद्धंतगयपारो ॥ १६२ ॥
 तवणियमजोगजुत्तो उज्जुत्तो णाणदंसणचरित्ते । आरंभकरण रहियो णामणे य पउमणदीत्ति ॥ १६३ ॥
 सिरिगुरुविजयसयासे सोऊणं आगमं सुपरिसुद्धं । मुणि-पउमणदिणा खल्ल लिहियं एयं समासेण ॥ १६४ ॥
 सम्मदंसणसुद्धो कदवदकम्मो सुसीलसंपण्णो ॥ अणवरयदाणसालो जिणसासणवच्छलो वीरो ॥ १६५ ॥
 णाणागुणगणकलियो णरवइसंपूजिओ कलाकुसलो ॥ वाराणयरस्स पहू णरुत्तमो खतिमूपालो ॥ १६६ ॥
 पोक्खराणि-वावि-पउरे बहुभवणविहूसिए परमरम्भे । णाणाजणसंकिण्णे धनघन्नसमाउले दिव्वे ॥ १६६ ॥
 सम्मादिट्ठिजणोघे मुणिगणणिवहेहि मंडिए रम्भे । देसम्मि पारियत्ते जिणभवणविहूसिए दिव्वे ॥ १६८ ॥
 जंबूदीवस्स तहा पण्णत्ती बहुपयत्थसंजुत्तं (ता) । लिहियं संखेवेण वाराए अच्छमाणेण ॥ १६९ ॥
 छदमत्थेण विरइयं जं किंपि हवेज्ज पवयणविरुद्धं । सोद्धं तु सुगीदरथा तं पवयण वच्छलत्ताए ॥ १७० ॥
 X X X X X
 विउध-वइ-मउड-मणिगण-कर-सलिलसुधोयचार पयकमलं । वरपउमणदि णामियं वीर जिणिदं णमंसांमि ॥ १७६ ॥

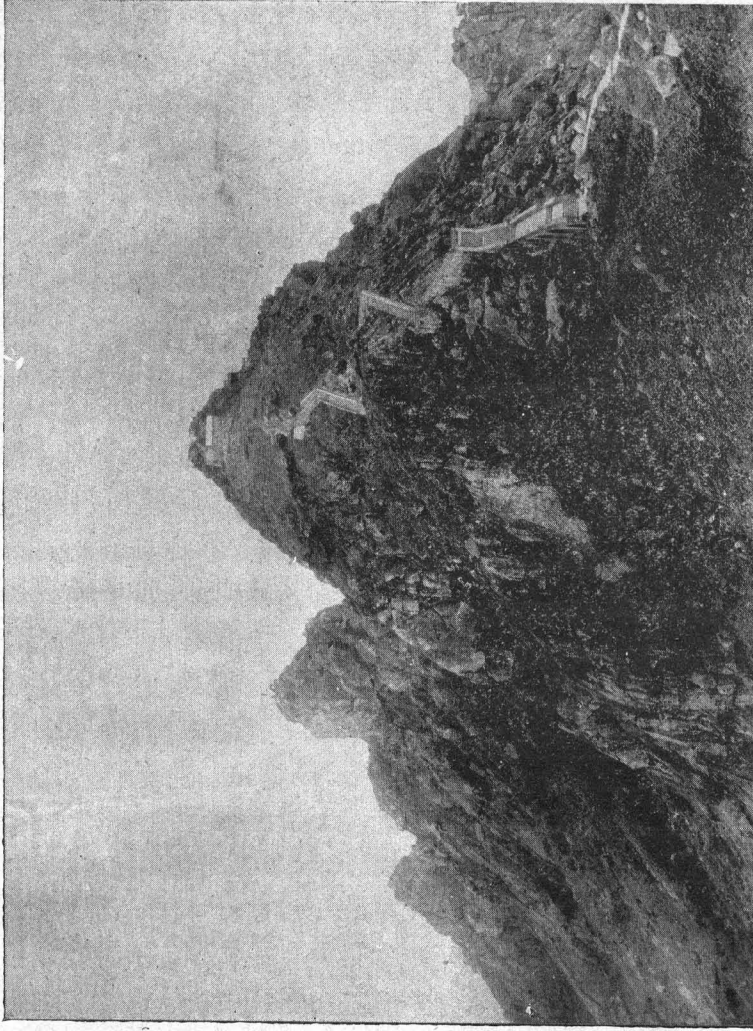
इय जंबूदीवपण्णत्तिसंगहे पमाणपरिच्छेदो णाम तेरमी उद्देसो सम्मत्तो ॥ १३ ॥



जैन साहित्य संशोधक

संशोधक

संशोधक



गिरनारपर्वत

गिरनारपर्वत

गिरनारपर्वत — पंचमी टोंक.

અર્હમ્

॥ નમોઽસ્તુ શ્રમણાય મગવતે મહાવીરાય ॥

જૈ ન સા હિ ત્ય સં શો ધ ક

खंड १]

ગુજરાતી લેખ વિભાગ

[અંક ૪]

સ પ્ત મં ગી

અથવા

સત્-અસત્-તત્ત્વમૂલક પ્રમાણ પદ્ધતિ

[લે. અધ્યાપક રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખ. બી. એ.]

જૈન દર્શન અથવા આર્હત દર્શનના તત્ત્વજ્ઞાનનો મૂલ પાયો સત્ત્વમંગી ઉપર રચાઈ છે. સત્ત્વમંગી એટલે વસ્તુ તત્ત્વના સ્વરૂપનો સંપૂર્ણ વિચાર પ્રદર્શિત કરવા માટે યોજેલી સાત પ્રકારની વાક્યરચના. તે આ પ્રમાણે છે:—

- (૧) [વસ્તુ] કથંચિત્ છે. *
- (૨) " " નથી.
- (૩) " " છે અને નથી.
- (૪) " " અવાચ્ય છે.
- (૫) " " છે અને અવાચ્ય છે.
- (૬) " " નથી અને અવાચ્ય છે.
- (૭) " " છે, નથી, અને અવાચ્ય છે.

* સંસ્કૃત વાક્યો આ પ્રમાણે:—

- | | |
|----------------------------------|-----------------------------|
| (૧) સ્યાદસ્તિ | (૪) સ્યાદવકવ્યમ્ |
| (૨) સ્થાનાસ્તિ | (૫) સ્યાદસ્તિ અવકવ્યમ્ ચ |
| (૩) સ્થાદસ્તિ નાસ્તિ | (૬) સ્યાનાસ્તિ અવકવ્યમ્ ચ |
| (૭) સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ અવકવ્યં ચ | |

આ પ્રમાણે સત્ત્વમંગીની વાક્યરચના છે. સામાન્ય વાચકને વધુ વિચિત્ર, નિરુપયોગી અને હાસ્યજનક લાગે તેણે તેણે બાહ્ય સ્વરૂપ દેખાય છે. પરંતુ ગંભીર વિચાર-પૂર્વક જો તે સંબંધી ઝાઝાપોહ કરવામાં આવે તો તેમાં રહેલાં તત્ત્વો સર્વસાધારણ અને સર્વવ્યાપી છે એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે. એ વિચાર પદ્ધતિમાં સત્-અસત્ અનેક ધર્મવત્ત્વ, અને એક વાક્ય એક સમયે એક ધર્મનો નિર્દેશ જ કરી શકે; એ તત્ત્વોનો અન્તર્ભાવ થઈ શકે છે. એ તત્ત્વોએ આ વિશિષ્ટ સ્વરૂપ ક્યારે અને કઈ પરિસ્થિતિમાં ધારણ કર્યું તેનો નિર્ણય કરવો હજી સુલભ નથી. પરંતુ જૈન ન્યાયશાસ્ત્રના અધ્યયન ઉપરથી તેનો વિકાસ અને પ્રયોજન તો આપણે ચોક્કસ જાણી શકીએ તેમ છીએ.

જૈનોના આ વિશિષ્ટ સિદ્ધાન્તના ઇતિહાસ વિષે હાલમાં હું આટલું જણાવી શકું છું:—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં એનો નિર્દેશ નથી. મદ્રબાહુની આવશ્યક સૂત્રની નિર્યુક્તિમાં

પણ એનો ઉલ્લેખ દુર્લભ છે; તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રમાં પણ તે ઉપલબ્ધ નથી. પણ આના જેવી દેખાતી ચર્ચા ભગવતી સૂત્રમાં મળી આવે છે. નયચક્રના કર્તા મહાવાદી “ નય ” ના સિદ્ધાન્ત માટે આગમ પ્રમાણ આપતી વચ્ચે ભગવતી સૂત્રના કેટલાંક વાક્યો ટાંકે છે. ગૌતમ ગણધર ભગવાન મહાવીરને પૂછે છે ‘ ભગવન્ ! આત્મા જ્ઞાન [મય] છે કે નહિ ? ’ સ્વામી સમજાવે છે ‘ ગૌતમ ! નિયમે કરીને જ્ઞાન [મય] છે. કારણ કે, જ્ઞાનની આત્મા વિના વૃત્તિ દેખાતી નથી; પણ આત્મા જ્ઞાન પણ હોય અને અજ્ઞાન પણ હોય (આયા પુણ સિય ગાળે સિય અન્નાળે) ”^૧ અહિં આ ‘ સિય ’ શબ્દ એ ‘ સ્યાત્ ’ હું પ્રાકૃત રૂપ છે, તે લક્ષમાં રાખવા જેવું છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે, આ સિદ્ધાન્તના વીજ જો કે જુના આગમોમાં મળી આવે એ શક્ય છે; છતાં આ વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો તેના કરતાં અર્વાચીન છે. આ સિદ્ધાન્ત એના આ સ્વરૂપમાં તો સૌથી પહેલો કુંદકુંદાચાર્યના પંચાસ્તિકાયામાં અને પ્રવચનસારમાં મળી આવે છે. દિગંબરો કુંદકુંદાચાર્યને ઘણા પ્રાચીન ગણે છે તેમની પરંપરા પ્રમાણે તેઓ વિક્રમની પહેલી શતાબ્દીમાં થયેલા છે. તે પછીના તો જૈન ન્યાયના—શ્વેતાંબર અને દિગંબર બંનેના—પ્રત્યેક ગ્રંથમાં એ સિદ્ધાન્તની સ્ફુટ ચર્ચા મળી આવે છે અને તેના વિષયમાં દરેકનો સમાન મત છે.

આ સિદ્ધાન્તની પ્રમાણની દૃષ્ટિએ ચર્ચા કર્યા પહેલાં તેમાં વસ્તુસ્વરૂપના જે તત્ત્વો રહેલાં છે તેની ચર્ચા કર્યાથી વિષય સમજવામાં વધારે સરલતા થશે.

૧ સર્વન્યાનાં ઝિનપ્રવચનસ્યૈવ નિબન્ધનત્વાત્ । કિમસ્ય નિબન્ધનમિતિ ચૈત્—ઉચ્યતે—નિબન્ધનં ચાસ્ય ‘ આયા મન્તે નાળે અન્નાળે ’ ઇતિ સ્વામી ગૌતમસ્વામિના પુષ્ટો વ્યાકરોતિ ‘ ગૌદમા ગાળે નિયમા । ’ અતો જ્ઞાનં નિયમાદાત્મનિ । જ્ઞાનસ્યાન્યવ્યતિરેકેણ વૃત્ત્યર્થનાત્ ।

—‘ આયા પુણ ઈય ગાળે સિય અન્નાળે । ’

—નયચક્ર, દ્રવ્યાર્થસ્યાદસ્તિ પ્રકરણને અંતે. આ ઉત્તારામાટે હું પૂજ્ય મુનિશ્રીઝિનવિજયજીન્ને આભારી છું.

૨ પંચાસ્તિકાયા, અધિકાર ૧, ગાથા ૮, ૧૪. પ્રવચનસાર, સ્કન્ધ ૨, ગાથા ૬૨—૨૩.

સૌ કોઈ સહેલાઈથી સમજી શકે છે કે વસ્તુ સત્સ્વરૂપ છે. પણ વસ્તુ અસત્સ્વરૂપ છે અને વળી એક સાથે તે સદસદ્રૂપ છે, એમ સાંભાળીને તો ઘણા ઢાઢ્યા માણસો આશ્ચર્ય પામ્યા વગર રહે નહિ. જ્યારે એલીયાના મુસાફરે થીએટેટસને કહ્યું કે “ અમુક અર્થમાં ” અસત્ છે, અને “ સત્ ” નથી^૩ ” ત્યારે તેના મનની સ્થિતિ એવીજ થઈ હશે. એને જો એમ કહેવામાં આવ્યું હોત કે “ સદસદ્રૂપં વસ્ત્વઙ્ગીકર્તવ્યમ્ ” ત્યારે પણ તેના મનમાં એવોજ ભાવ થાત. પરંતુ અસત્ અથવા અભાવ શબ્દનો અર્થ જરા વધારે ઉંડાણ સાથે સમજવામાં આવે તો આ બાબત સમજવી સહેલી થઈ પડે. પ્લેટો ના સોફીસ્ટ નામના સંવાદમાં એલીયાનો મુસાફર કહે છે કે—“ જ્યારે આપણે અસત્ વિષે બોલીએ છીએ ત્યારે, હું ધારું છું કે, આપણે સત્થી વિરુદ્ધ એવી કોઈ વસ્તુ વિષે બોલતા નથી પણ આપણે ફક્ત અન્યના અર્થમાં વાપરીએ છીએ.”

ન્યાયદર્શનમાં ચાર પ્રકારના અભાવ માનેલા છે—૧) પ્રાગભાવ, ૨) પ્રધ્વંસાભાવ. ૩) અત્યન્તાભાવ અને ૪) હિતરેતરાભાવ. આમાં પહેલા ત્રણ વસ્તુના સ્વરૂપને લગતા છે જ્યારે હિતરેતરાભાવ એ અન્ય વસ્તુની અપેક્ષાએ તેનો અભાવ છે. આ તત્ત્વ વસ્તુઓને તેમના વિશિષ્ટ સ્વરૂપ અર્પે છે અને આ અર્થમાં જૈન આચાર્યો કહે છે કે વસ્તુ સદસદ્રૂપ છે; સત્—સ્વભાવની અપેક્ષાએ; અને અસત્—અન્યવસ્તુની અપેક્ષાએ. આ સિદ્ધિ કરવા જૈન આચાર્યો જેવી રીતે ચર્ચા કરે છે અને જે પ્રમાણો આપે છે તે જાણવા જેવા છે. તેથી તેનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ હું અહિંયા આપું છું.

૩. “.....In certain sense not-being is, and that being, on the other hand, is not.” પા. ૩૭૦ વા. ૪ The Dialogues of Plato— (ત્રિજી આદૃત્તિ.)

૪ “ When we speak of not-being, we speak, I suppose not of something opposed to being, but only different,” પા. ૩૬૧ વા. ૪. Dialogues of Plato.

અણસહસ્રીના કર્તા વિદ્યાનન્દી કહે છે કે “તેમાં ‘સત્ત્વ’ વસ્તુ ધર્મ છે; તેનો અસ્વીકાર કરતાં ગધેડાના સીંગડાની માફક વસ્તુ વસ્તુત્વ વિનાની થઈ જાય છે; તે પ્રમાણે કથંચિત્ ‘અસત્ત્વ’ છે, કારણ કે સ્વરૂપા-દિથી જેમ સત્ત્વ અનિષ્ટ નથી તેમ પર રૂપાદિથી પણ અનિષ્ટ ન હોય તો પ્રતિનિયત સ્વરૂપના અભાવથી વસ્તુ પ્રતિનિયમનો વિરોધ થાય તેથી” (એમ માનવું જોઈએ કે સ્વરૂપની અપેક્ષાએ જેમ સત્ત્વ ઇષ્ટ છે તેમ પરરૂપાદિની અપેક્ષાએ નથા.)

અનેકાન્તજયપતાકાના કર્તા હરિભદ્ર સૂરિ કહે છે કે “તે (વસ્તુ) સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ-રૂપે સત્ત્વ છે, અને-પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવરૂપે ‘અસત્ત્વ’ છે. તેથી તે-સત્ત્વ-અને ‘અસત્ત્વ’ છે. નહિં તો તેના અભાવનો પ્રસંગ આવે (ઘટાદિરૂપ વસ્તુનો અભાવ થાય) એટલે કે-જો તે જેમ સ્વદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ રૂપે ‘સત્ત્વ’ છે, તેમ પરદ્રવ્યાદિરૂપે પણ હોય, તો તે ઘટ વસ્તુજ ન થાય. કારણકે તે પરદ્રવ્યાદિરૂપે પણ, તેનાથી અન્ય પોતાના સ્વરૂપની માફક, હયાત છે. તે પ્રમાણે જો જેમ પરદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવરૂપે તે ‘અસત્ત્વ’ છે તેમ સ્વદ્રવ્યાદિરૂપે પણ ‘અસત્ત્વ’ હોય, તો એમ પણ ગધેડાના સીંગડાની માફક ઘટ વસ્તુજ ન થાય. આ પ્રમાણે તેનો (વસ્તુનો) અભાવ થાય તેથી તે સદસદ્રૂપ જ કબુલ કરવી જોઈએ.”^૫

તે જ ગ્રંથમાં અન્ય સ્થાને હરિભદ્રસૂરિ જણાવે છે કે ‘ન હિ સ્વપરસત્તાભાવાભાવરૂપતાં વિહાય વસ્તુનો વિ-શિષ્ટતૈવ સમ્ભવતિ । ‘સ્વસત્તાનો ભાવ અને પરસત્તાનો અભાવ ન હોય તો વસ્તુની વિશિષ્ટતાનો જ સમ્ભવ નથી” પ્રમેયરત્નકોષમાં ચન્દ્રપ્રભસૂરિ આરું જ તત્ત્વ દર્શાવે છે.

૫ તત્ત્વ સત્ત્વં વસ્તુધર્મઃ, તદ્વત્પ્રગમે વસ્તુનો વસ્તુત્વાયોગાત્, સ્વર-વિષાણાદિવત્ । તથા કથંચિદસત્ત્વં, સ્વરૂપાદિભિરિવ પરરૂપાદિભિ-રપિ વસ્તુનો સત્ત્વનાનિષ્ઠ પ્રતિનિયતસ્વરૂપાભાવાદ્ વસ્તુપ્રતિ નિયમ-વિરોધાત્ । અણસહસ્રા પુ. ૧૨૬

૬ યતસ્તત્ સ્વદ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવરૂપેણ સત્ત્વ-વર્તતે, પરદ્રવ્યક્ષેત્ર-કાલભાવરૂપેણ ચાસત્ । તત્ત્વ સત્ત્વસત્ત્વ ભવતિ । અન્યથા તદ્ભાવ-પ્રસંગાત્ । (ઘટાદિરૂપસ્ય વસ્તુનો ભાવપ્રસંગાત્) इत्यादि । અને-કાન્તજયપતાકા, પૃ. ૩૦

તે કહે છે કે જો આ તત્ત્વ સ્વીકારવામાં ન આવે તો એક જ ઘટાદિ વસ્તુ સર્વત્ર વ્યાપિ અને તેથી એક વસ્તુ સર્વ પદાર્થ થવાનો દોષ નીપજે.”

જોસેફ ‘ Introduction to Logic ’ નામના પોતાના ગ્રંથમાં પણ આજ મુદ્દાની વાત કરે છે. તે કહે છે કે “ નિષેધાત્મક વચનને આપણે વસ્તુઓનો વાસ્તવિક વ્યવચ્છેદ દર્શાવનાર ગણવું જોઈએ.....અમુક ધર્મોની અને અસ્તિત્વના અમુક પ્રકારોની પરસ્પર વ્યવચ્છેદકતા એ નિષેધમાં રહેલું વાસ્તવિક સત્ય છે. જો એમ ન હોય તો દરેક વસ્તુ દરેક અન્ય વસ્તુ થઈ જાય; એટલે કે અસ્તિત્વના આ વિવિધપ્રકારના જટલી વિધ્યાત્મક થઈ જાય. ”^૬

હરિભદ્ર સૂરિ આ પ્રમાણે વસ્તુ તત્ત્વની દૃષ્ટિએ ઊઠા-પોહ કરી તેની સદસદાત્મકતા સિદ્ધ કરી જ્ઞાન તત્ત્વની દૃષ્ટિએ પણ એજ વાસ્તવ સિદ્ધ કરે છે. ‘સ્વપરરૂપાનુવૃત્ત-વ્યાવૃત્તરૂપમેવ તદ્સ્વસ્તુભૂયતે ।’-સ્વરૂપે અનુવૃત્ત અને પરરૂપે વ્યાવૃત્ત જ અમુક વસ્તુ અનુભવાય છે. ટુંકામાં એમના કારણો આ પ્રમાણે છે. ‘પ્રથમ તો સંવેદન વસ્તુ છે. અને વસ્તુ ઉભય રૂપ છે, માટે તે પણ ઉભય રૂપ છે.’ આનો અર્થ આપણે એમ જ કરવો જોઈએ કે અમુક સંવેદન સ્વરૂપે સત્ત્વ છે અને અન્ય સંવેદન દૃષ્ટિએ અસત્ત્વ છે. એટલે આ પણ વસ્તુ તત્ત્વ વિચારમાં જ સમાઈ જાય છે. પણ

૭ તદા યથા સ્વદ્રવ્યાદ્યપેક્ષયા સત્ત્વં તથા પરદ્રવ્યાદ્યપેક્ષયાપિ સત્ત્વં, તથા તદેવ ઘટાદિ વસ્તુ સર્વત્ર પ્રાપ્નોતિ । તત્ત્વ સર્વ-પદાર્થોપત્તિલક્ષણ દૂષણમાપયતે । પ્રમેયરત્નકોષ, ૦ પૃ. ૦

૮. “ Hence we must accept the negative Judgment as expressing the real limitation of things.....The reciprocal exclusiveness of certain attributes and modes of being is the real truth underlying negation But for that every thing would be every thing else; that is as positive as these several modes of themselves. ”

પૃષ્ઠ ૧૭૨-૧૭૩.

બાહ્ય વિષયની દૃષ્ટિએ પણ વસ્તુ-અનુરૂપ-સંવેદન પણ ઉભય રૂપ જ છે. “આગલ રહેલો ઘટ પોતાના ભાવ અને ઇતરના અભાવના અધ્યવસાય એટલે કે નિર્ણય રૂપે જ ઓલ્લાય છે.....સદસદ્રૂપ વસ્તુનું કેવલ સદાત્મક જ્ઞાન સૂઝ જ્ઞાન નથી. કારણ કે તે સમ્પૂર્ણ અર્થનું પ્રતિભાસન કરતું નથી. જેમ નરસિંહના રૂપનું જ્ઞાન કેવલ સિંહના જ્ઞાનથી પૂરું થતું નથી. અને આ પ્રમાણે ઉભયનો પ્રતિભાસ કરતું જ્ઞાન ન થાય એમ નથી, કારણ કે સંવિત્તિ તદન્ય-વિવિક્તાથી વિશિષ્ટ છે (એટલે કે અન્ય પદાર્થથી જે મિશ્રતા, તેનાથી વિશિષ્ટ છે) અને તદન્ય વિવિક્તા એટલે અમાર્વે. ”

૧.....સદસદ્રૂપસ્ય વસ્તુનો વ્યવસ્થાપિતત્વાત્ । સંવેદનસ્યા-
પિ ચ વસ્તુત્વાત્ । તથા યુક્તિસિદ્ધશ્ચ । તથાહિ સંવેદનં પુરોઽવસ્થિત
ઘટાદૌ તદભાવેતરાભાવાધ્યવ સાયરૂપમેવોપજાયતે ।ન
ચ સદસદ્રૂપે વસ્તુનિ સન્માત્રપ્રાતમીસ્વયે તત્ત્વતસ્તત્પ્રતિભાસ્યેવ,
સંપૂર્ણપ્રતિભાસનાત્, નરસિંહ-સિંહસંવેદનવત્ । ન ચૈતદુભયપ્રતિ
ભાસિ ન સંવયતે તદન્યવિવિક્તાવિશિષ્ટસ્યેવ સંવિત્તે । તદન્યાવે-
વિક્તાચાભાવઃ । અનેકાંતજયપતાકા. પૃ. ૬૩.

આ સાથે જહોન કેર્ડના નીચેના વિચારો સરસાવા જેવા છે:—

Nor, again, can you reach this unity merely by predication or affirmation, by asserting, that is, of each part or member that it is and what it is. On the contrary, in order to apprehend it, with your thought of what it is you must in seperably connect that also of what it is not. You cannot determine the particular number or organ save by reference to that which is its limit or negation. It does not exist in and by itself, but in and through what is other than itself.... It can exist only as it denies or gives up any seperate self-identical being and life-only as it finds its life in the larger life and being of the whole. You cannot apprehend its true nature under the category of ‘Being’ alone, for at every moment of its exist-

ઉપર જે અવતરણો આપ્યાં છે તે ઉપરથી જૈનાચાર્યો-નો વસ્તુસ્વરૂપવિષયક ધ્યાન સ્પષ્ટ થાય છે. પ્લેટોના શબ્દોમાં તે નીચે પ્રમાણે મૂકી શકાય “ત્યારે અભાવ ગતિ અને અન્ય પદાર્થ વર્ગમાં છે; કારણ કે અન્યત્વ તે સર્વ-માં વ્યાપી પ્રત્યેકને અસ્તિત્વથી અન્ય કરે છે. એટલે કે ‘અસત્’ કરે છે. અને તેથી આ રીતે આપણે તે વધા વિષે અસ્તિત્વતાથી કહી શકીએ કે તે વધા ‘અસત્’ છે અને વલી બેઓ અસ્તિત્વ વાળા છે માટે એમ કહી શકાય કે તે સત્ છે.”

આ પ્રમાણે વસ્તુના સદસદાત્મક સ્વભાવની સમજણથી સત્તમઙ્ગીનું એક તત્ત્વ સુગમ થાય છે. તેમાં બીજું જે તત્ત્વ રહેલું છે તે અનેકાન્તતાનું છે. મહારા સમજવા પ્રમાણે આ તત્ત્વ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના ઇતિહાસમાં ‘સદસત્’ ના કરતાં વધારે પ્રાચીન હશે અને જૈન માર્ગનું તેના ઉત્પત્તિના સમયમાં વિશિષ્ટ લક્ષણ હશે. વિક્રમ પૂર્વેની પાંચમી અને છઠ્ઠી શતાબ્દિમાં આર્યાવર્તમાં અનેક મતો અને સમ્પ્રદાયો ઉત્પન્ન થયા હતા; તે સમયે આ અનેક અને કેટલીક વાર વિરુદ્ધ તત્ત્વોને પ્રત્યેકની દૃષ્ટિએ

ence it at once is and is not; it is in giving up or losing itself; its true being is in ceasing to be. Its notion includes negation as well as affirmation.” An Introduction to the Philosophy of Religion, P. 219.

૧૦. Then not-being necessarily exists in the case of motion and of every class; for the nature of the other entering into them all, makes each of them other than being and so non-existent; and therefore, of, all of them, in like manner, we may truly say that they are not; and again, in as much as they partake of being, that they are and are existent
પા. ૨૧૧. Dialogues of Plato. Vol. IV.

જોઈ તેનો સમન્વય જૈન દર્શને અનેકાંતતા દ્વારા કર્યો હોય એમ માનવાને વાંધો લાગતો નથી.*

આ તત્ત્વ સમજવું બહુજ સહેલું છે; અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાન તે વડે વ્યાપ્ત થયેલું છે. પ્રમિતિની દૃષ્ટિએ કહીએ તો એક વસ્તુવિષે અનેક ધર્મોનો આરોપ કરવો શક્ય છે, વસ્તુની દૃષ્ટિએ કહીએ તો વસ્તુ અનેક ગુણમય છે અને અનેક પર્યાયો ધારણ કરે છે. વસ્તુ સ્વભાવના આ તત્ત્વના સ્વીકારથી કોઈ પણ પ્રકારના સદૈકાન્તિક કે અસદૈકાન્તિક મતથી આ સિદ્ધાન્ત સ્પષ્ટ રીતે જુદો પડી જાય છે.

આપણે જોઈ ગયા કે જૈનાચાર્યો વસ્તુનો સ્વભાવ સદસદાત્મક સિદ્ધ કરે છે. આ સિદ્ધાન્તમાંથી સામાન્ય અને વિશેષનો સિદ્ધાન્ત સહેલાઈ થી નિપજાવી શકાય છે. કારણ કે વસ્તુના સામાન્ય ગુણો ‘સન્મૂલક’ અને વિશેષ ગુણો ‘અસન્મૂલક’ છે. (અસત્ શબ્દનો અર્થ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેજ લેવાનો) શાથી જ, વસ્તુ અમુક વિશિષ્ટ વસ્તુ બીજી વસ્તુઓ નથી તેના વડે છે. એટલે કે વિશિષ્ટતાનો આધાર ‘અસત્’ ઉપર છે, અને તેથી જૈનાચાર્યો કહે છે કે વસ્તુ સામાન્ય વિશેષ મય છે. ‘સત્કાર્ય’ અને ‘અસત્કાર્ય’ નો સિદ્ધાન્ત પણ આમાંથી જ નિકલી શકે છે. અમુક વસ્તુ અથવા કાર્ય પોતાના કારણમાં ઊર્ધ્વ સામાન્ય પૂરતું તો છે જ. અને પોતાના વિશેષ વડે પોતાના કારણમાં નથી. તેથી કારણમાં કાર્ય સત્ અને અસત્ બન્ને છે. આવાં અનેક દ્વન્દ્વો જૈનાચાર્યો ઘટાવે છે અને ચન્દ્રપ્રભ સૂરિના શબ્દોમાં કહીએ તો “વયં સ્વલુ જૈનેન્દ્રાઃ એકં વસ્તુ સપ્રતિપક્ષાનેકધર્મરૂપાધિકરણં” ઇત્યાદિશ્મહે । ” અમે જૈનેન્દ્રો એક વસ્તુ પ્રતિપક્ષ યુક્ત અનેક ધર્મોનું અધિકરણ છે એમ માનીએ છીએ. ” ૧૧

*પ્રારંભના સમયમાં એમ હોય કે ન હોય તો પણ સિદ્ધિસેન દિવાકરના ન્યાયાવતાર ઉપર ટીકા કરનાર સિદ્ધિષિ આ રીતે અનેકાન્તવાદ ને સમજાવે છે. લેખક.

૧૧ સરસ્વાતો—‘અનેકાત્મકં વસ્તુ ગોચરઃ સર્વસંવિદામ્ ।’ ન્યાયાવતાર.—વઢી ‘તંદેવમનેકધર્મપરીતાથ્યાહિકા બુદ્ધિઃ પ્રમાણમ્ । ન્યા ટીકા.

ગ્રીક ફીલસુફ પ્લેટોની, વસ્તુની સદસદાત્મકતા વિષેની માન્યતા આપણે પહેલાં જોઈ ગયા. અનેકાન્તતા વિષે પણ તેની આને મલતીજ માન્યતા છે અને તે આ પ્રમાણે છે:—

“એલીયાનો મુસાફર—અનેક વસ્તુ વિષે આપણે શી રીતે અનેક ધર્મોનો આરોપ કરીએ છીએ, તે બાબત આપણે વિચાર કરીએ.

થીએટેટસ—ઉદાહરણ આપો.

મુસાફર—ઉદાહરણ તરીકે હું એમ કહેવા માંગુ છું કે એક માણસ વિષે આપણે અનેક નામો વડે વ્યવહાર કરીએ છીએ—એટલે કે તેને વિષે રંગ, રૂપ, પારિમાણ, ગુણ અને દોષાદિનો આરોપ કરીએ છીએ. આમાં અને બીજા સેકડો ઉદાહરણોમાં આપણે તેને માણસ કહીએ છીએ એટલુંજ નહીં પણ તેને ‘તે મલો છે’ અને એવા અનેક ગુણવાલો છે એમ કહીએ છીએ. અને એ જ રીતે હર કોઈ વસ્તુ જેને આપણે શરૂઆતમાં એક ધારતા હોઈએ છીએ તેને આપણે અનેક કહીએ છીએ અને અનેક નામો વડે તેનો વ્યવહાર કરીએ છીએ.

થીએટેટસ—બરાબર છે. ૧૨

૧૨ જુઓ.—Dialogues of Plato—Vol. iv. પા. ૩૮૩ (આવૃત્તિ ત્રાંજી.)

Str. Let us enquire, then, how we come to predicate many names of the same thing.

Theart. Give an example.

Str. I mean that we speak of man, for example under many names—that we attribute to him colours and forms and magnitudes and virtues and vices, in all of which instances and in ten thousand others we not only speak of him as a man, but also as good, and having numberless other attributes; and in the same way anything else which we originally supposed to be one is describ.

અહિંયાં એક બાબત વિષે સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. અનેકાન્તતાને અનિર્ધારણાત્મકતા કે અનિશ્ચિતસ્વરૂપતા ગણવાની મૂલ થઈ જવાનો સંભવ છે. મહારા સમજવા પ્રમાણે જૈનાચાર્યો કદી પળ કહેતા નથી કે વસ્તુનું સ્વરૂપ અનિશ્ચિત કે અનિર્ધારણાત્મક છે. શંકરાચાર્યે સ્યાદ્વાદના સંકલનમાં આજ મૂલ કરી છે. ડૉ. બેલવેલ-કર જેવા વિદ્વાને પણ આ મૂલનું અનુસરણ કર્યું છે. જૈનાચાર્યો ફક્ત એટલું જ કહે છે કે વસ્તુ અનેક ધર્માત્મક છે; અને એક વસ્તુને એક જ ધર્મનો નિર્દેશ થઈ શકે. બે-થી એક વાક્યમાં વસ્તુ સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ કથન કરવું અશક્ય છે. વસ્તુ સ્વરૂપ નિશ્ચિત જ છે. પણ સાધારણ માણસ અને સર્વજ્ઞમાં એ અન્તર છે કે સર્વજ્ઞ સર્વ પદાર્થોને સંપૂર્ણ રીતે એના વિવિધ સ્વરૂપમાં એક સાથે જાણે છે જ્યારે સાધારણ માણસ એક વસ્તુને પણ પૂર્ણ રીતે જાણી શકતો નથી.^{૧૩} પણ વસ્તુનું આ સ્વરૂપ ધ્યાનમાં રહે તેથી તેઓએ વાક્ય રચના એવી કરી છે કે ઉપર ઉપરથી જોનારને એમ લાગે કે આ બધાં વાક્યો સંશયમૂલક છે. પણ વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી એ અકલંક-દેવના તત્ત્વાર્થસૂત્રોપરના રાજવાર્તિકના નીચેના વાર્તિકો-થી સ્પષ્ટ થાય છે.

“ સંશયહેતુરિતિ ચેન્ન વિશેષલક્ષણોપલબ્ધઃ (સૂ. ૬ વા. ૫)

તેના ઉપર ટીકા આ પ્રમાણે છે.

इह प्रत्यक्षाद् विशेषाप्रत्यक्षाद् विशेषस्मृतेश्च संशयः ।

.....નચ તદ્વદનેકાન્તવાદે વિશેષાનુષલબ્ધિર્યતઃ સ્વપરાદ્યાદેશવશીકૃતા વિશેષા ઉક્તા । વ્યક્તાઃ પ્રત્યર્થ-મુપલભ્યન્તે ।

‘જો કોઈ એમ કહે કે સત્તમંગી સંશયનો હેતુ છે તો તેમ નથી.—સાથી જે વિશેષ લક્ષણનું જ્ઞાન થાય છે ’ અહિંયાં [અમુક] પ્રત્યક્ષ થવાથી [જેના બંધે વસ્તુ નિશ્ચય થાય તે] વિશેષ ન દેખાવાથી અને વિશેષોની

ed as many, and under many names.

Theart. That is true.

૧૩ પ્રવચનસાર, ૧—૫૨

સ્મૃતિ થવાથી સંશય થાય છે.....તે પ્રમાણે અનેકાન્ત-વાદમાં વિશેષની ઉપલબ્ધિ થતી નથી એમ નથી; સા-થી જે સ્વાદેશ અને પરાદેશ ને વશેકરી વિશેષો પ્રત્યેક અર્થમાં કહેલા અથવા સૂચવેલા (વ્યક્ત ?) જણાઈ આવે છે. આગલ કહે છે.—

“ વિરોધાભાવાત્ સંશયાભાવઃ ” । સૂ. ૬, વા. ૫

[વિશેષોમાં] વિરોધ ન હોવાથી સંશયનો અ-ભાવ છે ”

“ અર્પણાભેદાદવિરોધઃ પિતાપુત્રાદિસંબંધવત્ । સૂ. ૬ વા. ૧૦

“ અર્પણના ભેદથી (એટલે કે દૃષ્ટિવિન્દુના ભેદ-થી) વિરોધ રહેલો નથી. એક જ માણસને વિષે પિતા પુત્ર વિગેરેના સંબંધની માફક (જેમ એકજ માણસ-ને જુદા જુદા સંબંધની જુદી જુદી દૃષ્ટિ અથવા અર્પણ વડે પિતા પુત્ર માઈ इत्यादि કહેવામાં વિરોધ નથી તેમ સ્વ અને પરના દૃષ્ટિ વિન્દુથી સત્ અને અસત્ કહેવામાં વિરોધ નથી.)

આ પ્રમાણે આપણે સત્તમંગીના સિદ્ધાન્તના આધાર રૂપ બે તત્ત્વો જોયા. આ તત્ત્વ વિચારમાંથી બે બાબત સ્પષ્ટ થઈ આવે છે:—એક તો સત્તમંગીની વાક્યરચનામાં ‘ સત્ ’ અને ‘ અસત્ ’ નો શો અર્થ છે, અને બીજી ‘ સ્યાત્ ’ શબ્દ પ્રત્યેક વાક્યના પ્રારંભમાં કેમ મુકવામાં આવે છે તે.

સ્યાત્ એ સર્વથાત્વનો નિષેધક અને અનેકાન્તતા દ્યોતક કથંચિત્ અર્થમાં વપરાતું અવ્યય છે.^{૧૪} જે તત્ત્વજ્ઞો વસ્તુને અનેક ધર્માત્મક માનતા હોય અને એમ માનતા હોય કે તેના નિરૂપણમાં વપરાતાં વાક્યોમાં એક સાથે એક જ બાબતનું નિરૂપણ થઈ શકે; તેઓ અને-કાન્તતા સૂચક આવો કોઈ શબ્દ મુકે એ સ્વાભાવિક છે. જો કે એમ કર્યાથી તે વાક્યો સંશયાત્મક દેખાય છે અને વાંચનારને ભ્રમણામાં નાલે છે. પરંતુ એમ

૧૪ અત્ર સર્વથાત્વનિષેધકો અનેકાન્તિકતાદ્યોતકઃ કથંચિદર્થે સ્યાચ્છબ્દો નિપાતઃ । પંચાસ્તિકાચટીકા પૃ. ૩૦.

કર્યાનો મોટો ફાયદો એ છે કે માણસ કદાગ્રહી ન થઈ શકે.

સત્તમંગીનું વધારે વૃથાકરણ કર્યા પહેલાં શંકરાચાર્યે તેનું જે સંકલન કર્યું છે તેનો ટુંકામાં ઉલ્લેખ કરી જઈએ. સૌથી પ્રથમ તો જણાવવાનું એ છે કે તેમણે પૂર્વ પક્ષ-નું કથન પૂરેપૂરું કર્યું નથી. સત્તમંગીનું સ્યાદસ્તિ સ્યાન્નાસ્તિ इत्यादिથી વર્ણન કરતી વખતે તેમણે ‘સ્વરૂપેણ’ અને ‘પરરૂપેણ’ એ અગત્યના શબ્દો છોડી દીધા છે. જો એ ધ્યાનમાં હોય તો તે છોડવામાં વાંધો નથી. પણ શંકરાચાર્યે એ વાત ઉપર લક્ષ્ય જ નથી આપ્યું. અને એમનું આખું સંકલન આ મૂલ ઉપર રચાયેલું છે. એમનો પહેલો વાંધો એ છે કે “એક ધર્મમાં એક સાથે અસત્ત્વાદિ વિરુદ્ધ ધર્મનો સમાવેશ સમ્ભવે નહિં. શીતો-ષ્ણની માફક.”^{૧૫}

જો શંકરાચાર્યે સ્વરૂપેણ અને પરરૂપેણ એ શબ્દો ધ્યાનમાં લીધા હોત અને સત્ અને અસત્ શબ્દને પૂર્વ પક્ષના અર્થમાં સમજવા પ્રયાસ કર્યો હોત તો તેમને સમજાત કે ‘સત્’ અને ‘અસત્’ એટલા વધા વિરોધી નથી. બીજો વાંધો એ છે કે જેનું સ્વરૂપ અનિર્ધારિત છે તે જ્ઞાન સંશયની માફક પ્રમાણ ન થાય.^{૧૬} આ અને બીજા વાંધાઓ અનેકાન્તતાને અનિર્ધારણાત્મક ગણવાની અને સંશયમૂલક ગણવાની મૂલને પરિણામે છે. તેનો રદિયો અકલકૂદેવના ઉપર આપેલા વાર્તિકમાં આવી જાય છે. ત્રીજો વાંધો ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે અનેકાન્તતાને જે અનિર્ધારણાત્મક ગણવામાં આવે છે તે છે. ચોથો એ છે કે જ્યારે વસ્તુને વક્તવ્ય કહો છો ત્યારે વળી શી રીતે તે અવક્તવ્ય કહેવાય. આ કેવલ શબ્દસંકલ છે.

શંકરાચાર્યના મત અને જૈનમત વચ્ચે વિરોધ વજ્રેના વસ્તુસ્વભાવના ધ્યાનમાં છે. શંકરાચાર્ય જમત્ને એક માત્ર બ્રહ્મમય માનનાર છે જ્યારે જૈન અનેકાન્ત તત્ત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે. તેથી શંકરાચાર્યે જો આ દૃષ્ટિએ સંકલન

કરવા પ્રયાસ કર્યો હોત તો તે વધારે યોગ્ય કહેવાત. તેમણે કરેલું સંકલન તો મૂલ અને પ્રમાણ ઉપર રચાયેલું છે.

હવે સત્તમંગીનો પ્રમાણ પદ્ધતિની દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ અને આ વિચારો આ વિશિષ્ટ રૂપમાં કયા પ્રયોજનથી મુકાયા તે પણ જોઈએ.

પ્રથમ પ્રશ્ન એ છે કે પ્રમાણ પદ્ધતિની દૃષ્ટિએ સાતે મંગો આવશ્યક છે ? એટલે કે વસ્તુસ્વભાવ નક્કી કરવા માટે સાતેની આવશ્યકતા છે ? આ વાત તો સ્પષ્ટ છે કે એક વિધાન એક વસ્તુને એક જ નિર્દેશ કરી શકે. વિધ્યાત્મક કે પ્રતિષેધાત્મક, સદલા વિધ્યાત્મક વાક્યોનો એક વર્ગ અને નિષેધાત્મકનો એક વર્ગ કરી આપણે વિધ્યાત્મક વર્ગને વિધિ-વિધાન કહીએ અને નિષેધાત્મક વર્ગને નિષેધ-વિધાન કહીએ. હવે પ્રશ્ન એ છે કે વસ્તુ સમજવા માટે આવા કેટલા વિધાનોની જરૂર છે. સ્વાભાવિક રીતે પ્રથમ વસ્તુ પોતે શું છે તેનો નિર્ણય કરીએ. એ દૃષ્ટિએ ‘સ્યાદસ્તિ’ વાક્ય વરાવર છે. પછી વસ્તુ શું નથી તે નક્કી કરીએ અને તે દૃષ્ટિએ ‘સ્યાન્નાસ્તિ’ મજૂ વરાવર છે. આ વજ્રેમાંથી નીષેધનું વસ્તુસ્વરૂપ ‘સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ’ તે દ્વિવાક્યાત્મક મંગથી દર્શાવી શકાય. આ રીતે પ્રથમ ત્રણ મંગોની જરૂર તો ‘સ્યાદસ્તિ સ્વરૂપેણ ઘટઃ; સ્યાન્નાસ્તિ પરરૂપેણ ઘટઃ; અને સ્યાદસ્તિ ‘નાસ્તિ ક્રમેણ’થી સમજી શકાય. ચોથો મજૂ ‘સ્યાદવક્તવ્ય’ છે. આ ભાષા તત્ત્વની દૃષ્ટિએ સમજી શકાય તેમ છે. એક વસ્તુને એક જ વાક્યમાં વિધિ અને પ્રતિષેધ થઈ શકે નહિં. તેથી તે અપેક્ષા સમયે વસ્તુ અવક્તવ્ય કહેવીય.

પણ સત્તમંગીના નિરૂપણનું બીજું પણ એક દૃષ્ટિવિન્દુ છે અને તે એ છે કે સત્તમંગી અમુક પ્રકારની વાદ પદ્ધતિ-માંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે અને આથી સત્તમંગીનું પ્રયોજન વિશેષ સમજાય છે. આ સાતે મંગો સાત પ્રકારના પ્રશ્નોના

૧૫ ન હ્યેકસ્મિન્ ધર્મિણિ યુગપત્તદસત્ત્વાદિવિરુદ્ધધર્મસમાવેશઃ સંભવતિ શીતોષ્ણવત્ । શાંકરભાષ્ય, ૨-૨-૨૨, ૨૩.

૧૬ અનિર્ધારિતરૂપ જ્ઞાન સંશયજ્ઞાનવત્ પ્રમાણમેવ ન સ્યાત્ ।

૧૭ અતસ્તદુભયાત્મકોઽસી ક્રમેણ તચ્છવ્દ્વાચ્યતામવસ્કન્દન્ સ્યાદ્ ઘટશ્રાઘટશ્ચેત્યુચ્યતે । યદિ તદુભયાત્મક વસ્તુ ઘટ इत्ये-વાચ્યતે, इतरात्मासंग्रहादतत्त्वमेव स्यात् । अथाघट एव इत्युच्येत घटात्मानुपादनादमृतमेव स्वात्र वस्तु तावदेवेति । न चान्यः शब्द-स्तदुभयात्मकावस्थतत्त्वाभिधाया विद्यतेऽतोऽसौ घटो वचन-गोचरातीतत्वात् ‘स्यादवक्तव्य’ इत्युच्यते । राजवार्तिक पृ-६.

ઉત્તર રૂપે છે. આ બાબત અકલંકદેવે આપેલા તેના લક્ષણ-થી સ્પષ્ટ થાય છે. “પ્રશ્નને લઈને એક વસ્તુમાં અવિરોધ-થી વિધિ પ્રતિષેધની કલ્પના તે સત્તમંગી” (અવિરોધ-થી ઇટલે દૃષ્ટ અને ઇષ્ટ પ્રમાણ અવિરુદ્ધ). જે માણસે સત્તમંગીની પ્રથમ રચના કરી હશે તેનો ઉદ્દેશ એ શોધી કહાડવાનો હશે કે પુનરુત્તિ કર્યા વિના માણસ અમુક વસ્તુ સ્વભાવ વિષે કેટલા પ્રશ્નો પૂછી શકે. (અથવા તો આપણે એમ માનીએ કે સત્તમંગીનો વિકાસ ધીમે ધીમે થયો તો જે માણસે છેલ્લાં ત્રણ વાક્યો ઉમેર્યા હશે તેનો ઉદ્દેશ તો આવો જ કોઈ હોવો જોઈએ.) દાખલા તરીકે કોઈ એમ પૂછે કે ‘સ્યાદવક્તવ્ય’ ને આઠમા ભંગ તરીકે કેમ સ્વીકાર્યો નથી? તો એનો જવાબ અપાય કે જ્યારે વસ્તુ વિષે સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ કહેવામાં આવે છે ત્યારે તે વક્તવ્ય થાય છે. તેથી તેને આઠમા ભંગ તરીકે સ્વીકારવાની જરૂર નથી. આ રીતે એક બાજુથી સત્તમંગી સત્ અને અસત્ વિષે ઉત્પન્ન થતાં સર્વ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપી શકે છે અને બીજી બાજુએ કેવલ સત્ અસત્ માનનારનું ખંડન કરે છે. છતાં એમને એમ લાગે છે કે પ્રમાણ પદ્ધતિની દૃષ્ટિએ તો પ્રથમ ત્રણ જ ભંગ આવશ્યક છે; ચોથાને ભાષા-દૃષ્ટિએ સ્થાન છે પણ છેલ્લા ત્રણનો તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ ખાસ ઉપયોગ જણાતો નથી.^{૧૮}

હવે જૈન પ્રમાણ શાસ્ત્રમાં સત્તમંગીનું સ્થાન ક્યાં છે તે આપણે જાણવું જોઈએ. શ્રીવાદિદેવસૂરિ પ્રમાણના બે

૧૮ ‘સત્તવિધ એવ તત્ત્વ પ્રશ્નઃ કુત્ત્વ ઇતિ ચેત્, સત્તવિધજિજ્ઞાસા-ઘટનાત્ । સાપિ સત્તધા કુત્ત્વ ઇતિ ચેત્, સત્તધા સંશયોત્પત્તેઃ । સત્ત-ધેષસંશયઃ કથમિતિ ચેત્, તદ્વિષયવસ્તુધર્મેસત્તવિધત્વાત્ ।

અષ્ટસહસ્રી, પૃ. ૧૨

ભાગ કરે છે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ. પરોક્ષના પાંચ વિભાગ કરે છે—સ્મરણ, પ્રત્યભિજ્ઞા, તર્ક, અનુમાન અને આગમ. આગમનું બીજું નામ શબ્દ પ્રમાણ છે. આત્મવચનમાંથી નિપજતું જ્ઞાન શબ્દ પ્રમાણ. તે વચન, વર્ણ, પદ અને વાક્યોનું બનેલું હોય છે. શબ્દ સ્વશક્તિથી અને સમયથી જ્ઞાન પેદા કરે છે. આ પછી વચનનો સત્તમંગી સાથે સંબંધ દર્શાવે છે. “દરેક જગ્યાએ આ શબ્દ વિધિપ્રતિષેધ વહે પોતાના અર્થને જણાવતો સત્તમંગી ને અનુસરે છે.”^{૧૯} આ રીતે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે સત્તમંગીનો આગમ અથવા શબ્દપ્રમાણમાં સમાવેશ થાય છે.

આ નિબંધમાં જેનું વિવેચન કર્યું છે તેને પ્રમાણ સત્તમંગી કહે છે. આને મલતી જ બીજી એક સત્તમંગી છે તે નય સત્તમંગી કહેવાય છે. પ્રમાણ અને નયમાં એ તફાવત છે કે પ્રમાણ વસ્તુના સકલ સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરે છે, જ્યારે નય વસ્તુના અંશ માત્રનું કરે છે.^{૨૦} પણ એની વિશેષ ચર્ચા આ નિબંધમાં થઈ શકે એમ નથી તેને માટે બીજો નિબંધ લખવાની જરૂર રહે છે. અત્યલમ્.

॥ ૐ શાંતિઃ ॥

૧૯ તત્ (પ્રમાણ) દ્વિભેદં પ્રત્યક્ષં પરોક્ષં ચ । સ્મરણ-પ્રત્યભિજ્ઞા તર્કા-નુમાના-ગમભેદત્તત્ત્વં ચ પ્રકારકમ્ ।

૨૦ આત્મવચનાદાવિર્ભૂતમર્થસંવેદનમાગમઃ । વર્ણપદવાક્યાત્મકં વચનમ્ । સ્વાભાવિકસામર્થ્યસમયાભ્યામર્થબોધનં શબ્દઃ । સર્વત્રાયં ધ્વનિવિધિપ્રતિષેધાભ્યાં સ્વાર્થમભિદધાનઃ સત્તમંગીમનુગચ્છતિ, મનુ ચોદાહતા નયસત્તમંગી, પ્રમાણસત્તમંગીતસ્તુ તસ્યાઃ કિક્રુતો વિશેષ ઇતિ ચેત્ સકલવિકલાદેશક્રુત ઇતિ ભૂમઃ । વિકલાદેશ-સ્વભાવા હિ નયસત્તમંગી વસ્ત્વંશમાત્રપ્રરૂપકત્વાત્ । સકલાદેશ-સ્વભાવા તુ પ્રમાણ-સત્તમંગી યથાવદ્વસ્તુ પ્રરૂપકત્વાત્ ।

મેયકમલમાર્તંડ, પૃ. ૨૦૬.



બે નવા ક્ષેત્રાદેશ પટ્ટક

૧

ગયા અંકમાં જે ક્ષેત્રાદેશ પટ્ટકોની નકલો આપી છે તેમાં સૌથી જૂનો પટ્ટક વિ. સં. ૧૭૭૪ ની સાલનો છે. પરંતુ પાછલથી એક તેનાથી પણ ૧૦૦ વર્ષ જેટલો વધારે જુનો પટ્ટક મળી આવ્યો છે જે અહિં આપવામાં આવે છે. એ પટ્ટક તપાગચ્છના સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય વિજયસેન સૂરિ તરફથી સંવત્ ૧૬૬૭ ની સાલમાં લખાણેલો છે. આ પટ્ટક ફક્ત મેવાતદેશ માટેનો છે. આગરા અને તેની આસપાસના પ્રદેશને તે વચ્ચે મેવાતદેશના નામથી ઓલખવામાં આવતો હતો. સંવત્ ૧૬૬૭ ની સાલમાં જે યતિયો એ પ્રદેશમાં રહેતા-વિચરતા હતા તેમનાં ચાતુર્માસ સ્થળો જાહેર કરવા માટે આ પટ્ટક લખાયો હતો; ગુજરાત કે રાજપૂતાના આદિ બીજા દેશો માટે નથી. તેથી આમાં ફક્ત ૧૭ યતિયોનાં નામોજ આપવામાં આવ્યાં છે. નહીં તો વિજયસેન સૂરિનો યતિ સમુદાય તો લગભગ બે હજાર જેટલી સંખ્યા વાળો હતો. આની લંબાઈ ૫ ઇંચ અને પહોળાઈ ૩ ૩/૪ ઇં. છે. પંક્તિ કુલ ૨૦ છે.

પટ્ટકની નકલ

દં॥ શ્રીહીરવિજય સૂરીશ્વર ગુરુમ્યો નમઃ । સંવત્ ૧૬૬૭ વર્ષે શ્રીવિજયસેનસૂરિભિર્જ્યેષ્ઠસ્થિત્યાદેશપટ્ટો લિખ્યતે ॥ મેવાત દેશે ॥

ઉપાધ્યાય શ્રી વિવેક હર્ષગંગાગરુ ૧ પાર ૨

ઉપાધ્યાય શ્રી માનુચંદ્ર ગંગાગરામધ્યે

પં. જયવિજય ગ. પં. વિજયહંસ સત્ક સાંગાનેર ૧

પં. હર્ષવિજયગણિ નરાયણું ૧

પં. ભીમવિજય ગ. પં. યસવિજય ગણિ સત્ક માલપુર ૧

પં. મહાનંદ ગણિ અલવર ૧

પં. ધનચંદ્ર ગણિ રચવાડી તથા દિહી ૧

૬

પં. જયવિજય ગ. ઉ. શ્રી કલ્યાણવિજય ગ. સત્ક શમાણું ૧

પં. કમલવિજય ગણિ હંસાર ૧ મહિમ ૨

ક્ર. પદ્મકુશલ ગણિ અભિરામાવાદ ૧

ક્ર. રત્નવિમલ ગણિ માંડલિ ૧

ક્ર. હર્ષવિમલ ગણિ અણિઆરું ૧

ક્ર. લામકુશલ પર્વતસર ૧

ક્ર. મુનિ સૌમાગ્ય ગ. સેરપુર ૧

ક્ર. શિવવિજય ગ. ટુંક ૧

ક્ર. કનકસાગર મસૂદું ૧

ક્ર. રવિસાગર ગ. ટોડા ૧

ક્ર. મોજવિમલ સિરવાડી ૧

૨

હાલમાં, પં. શ્રીગુલાબવિજયજીના શાસ્ત્ર-સંગ્રહમાંથી એક બીજો પટ્ટક મળી આવ્યો છે જે આ નીચે આપવામાં આવે છે. આ પટ્ટક સં. ૧૮૪૫ ની સાલનો છે. તે વચ્ચે આચાર્યપદ ઉપર વિજયજિનેન્દ્ર સૂરિ હતા.

॥ શ્રી ॥

॥ ૩૪૦ ॥ શ્રીવિજયધર્મ સૂરીશ્વર ગુરુમ્યો નમઃ

સં. ૧૮૪૫ વર્ષે મ. શ્રીવિજયજિનેન્દ્રસૂરીશ્વર ગુર્જર દેશે જ્યેષ્ઠસ્થિત્યા દેશ પટ્ટકો લિખ્યતે ॥

પં. સૌમાગ્યવિજય ગ. શ્રીજીસપરિકરા સૂરતિ ૧ નવ-સારી ૨ વસરાવી ૩ બોરાકઠોર ૪

ઉ. શ્રીષુશાલવિજય ગ. વૃદ્ધશ્રીજી સ. પં. કલ્યાણચંદ્ર પં. રૂઘાલ સ. બિરમગામ ૧ મોજયા ૨ ગોરીઆ ૩ ઠા ૪ અસ્મત્ પાર્થે ૧

પં. હિતવિજય ગ. પં. હંસવિજય ગ. પં. સુજાણ સ. સંભાત ૧ ધારાપરો ૨ વઢોદરા ૩

- पं. न्यानविजय । पं. नेम स । पाटण १ कुणगर २
 पं. जयविजय ग । पं. दीप स । राजनगर १ शरषेज २
 रायपर ३ प्रोसायो ४ नवोवास ५
 पं. भक्तिवि. । पं. कांति स । पं. कृष्णवि । पं. राज स ।
 पं. फत्तेवि । पं. कुशल स । राधनपूर १ कमालपूर २
 भोलोट ३ सोनेथ ४ धंधाणा ५
 पं. कल्याणवि । पं. प्रसिद्ध स । पं. जीन वि । पं. पद्म
 स । चाणसमो १ कंबोई सोलंकीनी २
 पं. मोहनवि । पं. नय स । पं. पुन्यवि । पं. भक्ति स ।
 वीसनगर १ कडा २ जासका ३ गोठुया ४
 पं. उत्तमविजय । पं. सुमति स । रानेर ठा ४ अस्मत्
 पार्थे
 पं. मुक्तिवि । वृद्धश्रीजी स । पं. हुंगरवि । पं. मुक्ति स
 पादरु १
 पं. रत्नकुशल । पं. विनित स । पं. न्यान पं. रत्न स ।
 वाराही १ धोलकड्ड २ कोरडा ३ झझाम ४
 पं. मनरूपसागर । पं. अनंत स । मालवदेशे
 पं. कनकविजय । पं. शुभ स । पं. राजेद्र । पं. कनक स ।
 मियांगाम १
 पं. अमृतविजय ग । पं. विवेक स । भरुयच्च १ देज-
 बारुं २
 पं. पुशालविजय । पं. जिन स । सोरठदेशे
 पं. पुशालविजय पं. ऋद्धि स । प्रागवरु १ सायला २
 पालीयाद ३ मडडा ४
 पं. राजवर्धन । पं. सकल स । पं. विवेकवर्धन । पं. मेघ
 स । वढवाण १ पाणसाणा २
 पं. सुबुद्धिविजय पं. रुप स । हेवदपूर १
 पं. विनीतविजय । पं. नेम स । पाटडी १
 पं. हीराचंद्र । पं. गुलाब स । पं. धीर्यचंद्र । पं. हीर स ।
 ईडर १ घेराळ २ सीपर ३ प्रातेज ४
 पं. पद्मविजय । पं. उत्तम स । राधनपुर मध्ये
 पं. हस्तिविजय ग । पं. कुशल स । विजापूर
 पं. अमीविजय ग । पं. सुख स । थिराद १ कोटबावली २
 पं. हंसविजय ग । पं. गज स । मालण १
 पं. लालविजय ग । पं. रत्न स । लीबडी १ अंचेवालीउं २
 पं. माणिक्यविजय पं. मोहन स । इलोळ १
 पं. गुलालविजय ग । पं. राम स । सावली १
 पं. लक्ष्मीविजय ग । पं. राम स । जामला १
 पं. हेमविजय ग । पं. कपूर स । पंचासर १
 पं. धुश्यालविजय । पं. राज स । वडावली १ आंकरा २
 पं. जिनविजय ग । पं. जय स । दमण १ उडपाड २
 अगासी ३
 पं. शांतिविजय ग । पं. रंग स । मावड १ गोठडा २
 पं. भाग्यविजय ग । पं. श्रीजी स । वेंड १
 पं. उमेदविजय ग । पं. वृद्धि स । आगलोड १
 पं. पद्मविजय ग । पं. उमेद स । मेंसाणा १ साभे-
 तरा २
 पं. लालविजय ग । पं. माणिक्य स । चीलोडो १ बद-
 रघु २
 पं. हर्षविजय ग । पं. मोहन स । वडनगर १ उंमता २
 पं. हस्तिविजय ग । पं. रंग स । राणकपूर १
 पं. ज्ञानविजय ग । पं. लक्ष्मी स । साचोर १
 पं. हस्तिविजय ग । पं. चतुर स । मातर १ वटा-
 दरुं २
 पं. सुबुद्धिविजय ग । पं. जीव स । शमी १ दूधषा २ अ-
 णवरपूर ३ राफु ४
 पं. वृद्धिविजय ग । पं. देव स । पं. तेजविजय । पं. रंग स ।
 कंबोई कोलीनी १ आंगणवाडू २
 पं. पुशालविजय ग । पं. कपूर स । केसरडी १
 पं. कस्तूरविजय ग । पं. मान स । इटोळ
 पं. वृद्धिविजय पं. सुजाण स । पं. रुपविजय पं. धुश्याल स
 डमोइ १ कारवण २
 पं. रत्नविजय । पं. न्यान स । लांघणोज १
 पं. माणिक्यविजय । पं. मोहन स । पाटण मध्ये
 पं. बुद्धिविजय ग । पं. मोहन स । वावि १ माढकुं २
 पं. विवेकविजय । पं. ऋद्धि स । रानेर १ उंबरी २
 पं. रविजय । पं. केसर स । भांभेर १ तैरवाडु २
 पं. मोहनविजय । पं. रत्न स । वसु १ मेंता २

- पं. गौतमविजय । पं. धन स । दसाढो १ कलाढो २
 पं. अमृतविजय पं. प्रताप स । गणाद्वहिः
 पं. प्रतापचंद्र । पं. दान स । पं. मावचंद्र । पं. दोलत स ।
 कुकुआव ?
 पं. जयविजय । पं. कांति स । कटोसण १ ढांगरवुं २
 पं. गुलाबविजय पं. कुंवर स । झीणोट ?
 पं. दयाचंद्र पं. हर्ष स । खेड ब्रह्मानी ?
 पं. नायक विजय पं. विनय स । दक्षण देशे
 पं. माणिक्यविजय पं. विनित स । कुंवर १ मुंजपर २
 पं. चंद्रविजय पं. उत्तमविजय स । राजनगरमध्ये.
 पं. हर्षविजय पं. जस स । धोलको १ मोरीयो २
 पं. ऋद्धि सागर पं. विमैत्र स । छठीयाडो ।
 पं. ज्योतिविजय पं. रत्न स । व्यारा १ बुहार २
 पं. हीरविजय पं. भाण स । चंदूर १ लोलारू २
 पं. कांतिविजय पं. नायक स । पेटलाद १ वसोर २
 वासज ३
 पं. प्रेमविजय पं. भाण स । देवाडभू १
 पं. अमृतवि । पं. चंद्र स । पं. तेजवि । पं. भाण स ।
 छनायार १ देकावाडू २
 पं. माणिक्यविजय पं. सुबुद्धि स । कोठ ?
 पं. जीवनविजय पं. लाल स । गांभू १ सरदारपूर २
 पं. प्रेमवि । पं. दर्शन स । पं. रुपवि । पं. प्रेम स ।
 वागड देशे
 पं. कांतिविजय पं. दर्शन स । वखतापुर ? व-
 लासणु २
 पं. भीमविजय पं. घुष्याल स । लींच १ पीपलदलकर-
 वटीउं २
 पं. देवविजय पं. दीप स । कडी १
 पं. विनयचंद्र पं. भक्ति स । वडगाम १ धोतासकलाणा २
 पं. हेमविजय पं. भीम स । काकर ?
 पं. कपूरवि । पं. देवविजय १ पं. अमी स । पालणपुर ?
 वगदा २ मयादर ३ दांतावसही ४
 पं. नायकविजय पं. गुलाल स । धावड १
 पं. वसंतविजय पं. माव स । डभोई १
 पं. नित्यविजय पं. भाण स । गोभावी १
 पं. रत्नविजय पं. प्रेम स । नडियाद १
 पं. गोविंदविजय पं. हेम स । लेणप १ मोरवाडू २
 पं. मेघविजय । पं. माणिक्य स । गोत्रकुं ?
 पं. जीवनचंद्र ग । पं. उदय स । थिरा १ बडा २ झा-
 लिम ३
 पं. उत्तमचंद्र । पं. उदय स । लंणपूर १ छत्राला २
 पं. दोलतिवि । पं. लक्ष्मीविजय पं. महिमा स । मुंडेठ
 १ नेवडा २
 पं. राजविजय पं. सुंदर स । टषर १ वलण २
 पं. घूष्यालविजय पं. प्रेम स । वडाली १
 पं. जसविजय ग पं. प्रताप स । शंखेश्वर ?
 पं. सोभाग्यविजय पं. विमा स । मुजपूर १ रचियाणुं २
 पं. गुणविजय पं. घूष्याल स । पं. रविजय पं. दोलत
 स । समु १ वाव २
 पं. भाणविजय पं. केशर स । वजाणुं ?
 पं. वृद्धिविजय पं. कांति स । पीछुचुं १ मगरवाडू २
 पं. जसविजय पं. कनक स । सोजतरा १
 पं. नायकविजय पं. इंद्र स । मणोद १ संडेर २
 पं. रविजय पं. कनक स । नानोदर ?
 पं. हंसविजय पं. जीवन स । अहमदनगर ?
 पं. पुन्यसोम पं. केशर स । सोवनगढ ?
 पं. पानाचंद्र पं. उदय स । झेरडा १ वरापाल २ झि-
 णाल ३
 पं. माणिक्यविजय पं. दीप स । धेणोज ?
 पं. इंद्रविजय ग पं. अमृत स । गणाद्वही
 पं. जिनविजय ग । पं. दर्शन स । हरसोर १ बलोल २
 पं. वृद्धिविजय ग । पं. विनय स । गांगद १ फेदरा २
 पं. कृष्णविजय ग पं. घूष्याल स । सीद्धपूर १ लालपर २
 कलांणा ३
 पं. विनयविजय पं. राखव स । धाषां १ धनेरा २
 पं. उग्रचंद्रगणी । पं. मोहन स । डीसा १ राजपूर २
 वडाल ३
 पं. जीवनविजय पं. जीत स । आत्रोली ?

पं. भवानविजय पं. नायक स । कसरा ?	पं. रत्नविजय ग । ऋ. देव स । सांपरा ?
पं. रूपविजय पं. गौतम स । जामपूर ? वासाबावल बाडीया	पं. गुणविजय पं. प्रेम स । वैमाण ?
पं. भवानविमल पं. ऋद्धि स । कुयारज ?	पं. धीमारुचि पं. गणेश स । वणोद ?
पं. वसंतविजय पं. देव स । चांगा ?	पं. देविंद्रविजय पं. हर्ष स । वालोल ?
पं. मानविजय पं. रत्न स । गोला ?	पं. भाग्यविजय पं. कुसल स । सांडवा ?
पं. हर्षविजय पं. घूष्याल स । नंदासण ?	पं. माणिक्यविजय पं. राम स । अश्मत्पार्श्व ?
पं. न्यानविजय पं. कपूर स । भलगाम ?	पं. रामविजय पं. तेज स । साहाणी ?
पं. भाग्यविजय पं. जस स । मांडल ?	पं. ज्ञानसागर पं. उदय स । मालक ?
पं. मोहन सोभाग्य पं. भाग्य स । पाडला ?	पं. दयासोम पं. जीत स । मोभा सादडा ?
पं. मणिकविजय पं. मान स । रणोद ?	पं. रविविजय पं. विनीत स । गणद्वही ?



બૃહટ્ટિપ્પનિકા નામક પ્રાચીન જૈન ગ્રંથ સૂચિ

બીજા અંકમાં પરિશિષ્ટ રૂપે એ સૂચિ પ્રકટ કરવામાં આવી છે. એ સૂચિ કોણે અને ક્યારે બનાવી છે તેનો કાંઈ પતો લાગ્યો નથી. પરંતુ એમાં આવેલા ગ્રંથોના નામો ઉપરથી ઇટલું અનુમાન કરી શકાય છે કે વિક્રમના પંદરમા સૈકાના મધ્ય ભાગમાં કોઈ વિદ્વાને આ સૂચિ તૈયાર કરી છે. કારણ કે સાલવારના જે ગ્રંથનામો આમાં આપેલાં છે તેમાં સૌથી છેવટનું નામ, સંવત્ ૧૪૪૩ માં રચાણલા કુલમંડનસૂરિના ‘પ્રવચન પાક્ષિકાદિ આલાપક સંગ્રહ’નું છે (નં. ૧૬૪). તેના પછીની સાલનો રચાણલો કોઈ ગ્રંથ એ સૂચિમાં દાખલ થયેલો જણાતો નથી. તેની પહેલાં, સં. ૧૪૩૬ માં રચાણલા ઉપદેશ ચિંતામાળિ, (નં. ૨૨૩) સં. ૧૪૨૯ માં રચાણલી પ્રશ્નોત્તર રત્ન-માલાવૃત્તિ (નં. ૨૨૨), ૧૪૨૬ માં બનેલી મકા-મરસ્તવટીકા (નં. ૧૩૨); इत्यादि ગ્રંથોની નોંધ થયેલી એમાં અવશ્ય જોવાય છે. પરંતુ તે પછીનું એકે નામ જોવાતું નથી. લગભગ પંદરમાં સૈકાના ત્રીજા જ પાદમાં થયેલા સોમસુંદર, મુનિસુંદર, ગુણરત્ન, જ્ઞાનસાગર આદિ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથકારોના ગ્રંથોની નોંધ એમાં બિલકુલ લેવાઈ નથી. તેથી હું એ સૂચિની તૈયાર થવાની તારીખ વિ. સં. ૧૪૪૦ થી ૬૦ ની વચ્ચે મૂકું છું. ઇટલે આજ થી લગભગ સવાપાંચસો વર્ષ પહેલાં એ સૂચિ થયેલી છે.

સૂચિ કરનાર કોઈ સમર્થ વિદ્વાન અને ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય પ્રિય યતિજન જ હોવો જોઈએ. તેણે એ સૂચિ ઘણીજ બારીકી થી પૂરેપૂરી જાંચ સાથે કરેલી છે. ગ્રંથોને વિષયવાર તારવી કાઢ્યા છે અને દરેક ગ્રંથને તપાસી તપાસીને નોંધ્યા છે. સૂચિમાં ગ્રંથ, તેના કર્તા, તેની રચાયોની સાલ અને તેની એકંદર શ્લોકસંખ્યા; એમ ચાર બાબતો લીધી છે અને દરેક ગ્રંથના સંબંધમાં શોધ કરી કરી છેવટે આ ૪ બાબતોમાંથી જેટલી મઠી તેટલી નોંધી છે.

સૂચિકર્તાએ મુખ્ય કરીને પાટણ (અનહિલપુર પત્તન), સ્તંભાયત (સ્તંભતીર્થ), મરૂચ (મૃગુપુર) અને પ્રભાસ

પાટણ (દેવપત્તન) ના મુખ્ય પુસ્તક મંડારો જોઈને આ સૂચિ બનાવી છે. મારવાડના સુપ્રસિદ્ધ જૈસલમેરના જ્ઞાન-મંડારનું આમાં નામ નથી તેથી તે જોવાયો હોય તેમ જણાતું નથી. એ ઉપરથી એમ પણ અનુમાનાય છે કે સૂચિકર્તા કોઈ ગુજરાતનો અને ધ્યાન કરીને તપાગચ્છનો વિદ્વાન હોવો જોઈએ.

સૂચિકર્તાની શોધકબુદ્ધિનો નમુનો આપણને ૧૫૫ નંબરવાળી નોંધ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. એ નોંધમાં ‘શત્રુ-જય મહાત્મ્ય’ જેવા પ્રસિદ્ધ અને પ્રામાણિક કહેવાતા ગ્રંથને સ્પષ્ટરૂપે ‘કલ્પિત’ અને ‘આધુનિક ધનેશ્વરકૃત’ બતાવ્યો છે ! મૂળ ગ્રંથમાં તો ગ્રંથ કર્તાએ એ ‘મહાત્મ્ય’ ને ઘણું જ પ્રાચીન અને તેથી ઘણું જ પ્રામાણિક હોય તેવું બતાવવા માટે આકાશ-પાતાળ એક કર્યા છે. પરંતુ શોધક વિદ્વાનના હાથમાં જતાં તે બધી કૃત્રિમતા એક-દમ ઉઘાડી પડી ગઈ અને તુરત જ તેના માટે તેણે ‘કલ્પિતતા’ નો ચોક્કો શેરો મારી દીધો. પ્રો. વેબર અને ડૉ. બુલ્હરને જો આ શેરાની સ્વર પડી હોત તો એ મહાત્મ્યને કલ્પિત સિદ્ધ કરવા માટે જે મોટી મહેનત તેમને ઉઠાવવી પડી હતી તે જરા એ ન પડત અને માત્ર આ એક જ પ્રમાણથી તેમનો સિદ્ધાંત સત્ય સાબીત થઈ શકત. અસ્તુ.

આ સૂચિમાં જણાવેલા કેટલાક ગ્રંથોનો આજે ક્યાં એ પતો સંભળાતો નથી. તો તે માટે વિદ્વાનોએ શોધ કરવાની ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. દાખલા તરીકે ‘સમ્મતિ-તર્ક’ જેવા સુપ્રસિદ્ધ અને જૈન સાહિત્યમૂષળ ગ્રંથની આજે માત્ર એક બૃહદ્વૃત્તિ જ મળી આવે છે. પરંતુ એ સૂચિમાં તેની ત્રણ વૃત્તિઓ નોંધેલી છે. (જુઓ ક્રમાંક ૩૫૮) તેમાં પ્રથમ વૃત્તિ તો બહુ જ મહત્ત્વની છે, કારણ કે તેના કર્તા મલ્લવાદી જણાવ્યા છે. મલ્લવાદી સૂરિએ સમ્મતિ ઉપર કાંઈક વિવરણ લખ્યું છે તેનો પુરાવો તો આપણને હરિભદ્રસૂરિના લેખમાંથી પણ મળી આવે છે. ઇતિહાસિક

દૃષ્ટિએ મહાવાદીની એ ટીકાનું ઘણું જ મહત્ત્વ હોઈ શકે છે. કારણ કે તેના આધારે ન્યાય શાસ્ત્રના વિકાસ અને ઇતિહાસ સંબંધી અનેક પ્રશ્નોનો વિશિષ્ટ ઊદાપોહ કરી શકાય છે; અને તે ઉપરથી અનેક અજ્ઞાત બાબતોનું જ્ઞાપન અને સંદિગ્ધ વાતોનું નિરાકરણ કરી શકાય છે. તેથી સમ્મતિની એ ટીકાની શોધખોળ કરવા માટે દરેક વિદ્વાનને આગ્રહપૂર્વક મળામળ કરવામાં આવે છે.

સમ્મતિની એક ત્રીજી ટીકાની પણ એમાં નોંધ કરેલી છે. તેનો કર્તા કોણ છે તે એમાં જણાવ્યું નથી. ફક્ત ‘અન્ય કર્તૃક’ છે, એમ જણાવી છે. કદાચ એ ટીકા કોઈ દિગંબર વિદ્વાન કૃત હોય, જેના સંબંધમાં અમારા વિદ્વાન મિત્ર શ્રીયુત નાથૂ રામજી પ્રેમીએ જૈનહિતૈ-

ધીના સન્ ૧૯૨૧ ના જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી માસના સંયુક્ત અંકમાં એક મહત્ત્વની ટિપ્પણી પ્રકાશિત કરી છે. તો શોધક જનોએ એ ટીકાની પણ ગવેષણા કરવી આવશ્યક છે. આવી જ રીતે બીજા પણ અનેક ગ્રંથોનાં નામો જોવામાં આવે છે કે જે એ સૂચિમાં નોંધાયેલા છે પણ અત્યારે ઉપલબ્ધ થતા નથી.

આ સૂચિ બે હસ્તાલિખિત પ્રતો ઉપરથી મુદ્રિત કરવામાં આવી છે જેમાંની એક પ્રત તો લગભગ ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષ જેટલી જુની હતી અને એક નવી લખાણેલી હતી. બંને પ્રતો વડો દરાના જૈન જ્ઞાનમંદિર વાઘા પ્ર. શ્રી કાંતિવિજયજીના શાસ્ત્ર ગ્રંથમંદીરની હતી.

એક ઇતિહાસિક પત્ર



[નોટ:—આ નોટની નીચે આપેલો પત્ર મને એક જૂના મંદારમાં પહેલા રદી કાગળોના ઢગલામાંથી મળ્યો છે. કોઈ કોઈ વાર રદી કાગળોમાંથી બહુ મહત્ત્વની ચીજો મળી જાય છે કે જેને સાધારણ મનુષ્ય નકામી ગણીને કચરામાં ફેંકી દે છે. આ પત્ર વિક્રમ સંવત્ ૧૮૩૧ માં લખાયેલો છે. તે મેવાડ રાજ્યના પ્રસિદ્ધ દેવસ્થાન ‘નાથદુઆરા’ થી તપાગચ્છના યતિ ઋષભવિજયજીએ પોતાના કોઈ વૃદ્ધ અને પૂજ્ય યતિના ઉપર લખેલો છે. તેમનું નામ પત્રની કિનારી ફાટી જવાથી જતું રહ્યું છે. પત્રની ભાષા રાજપૂતાની—મુખ્યત્વેકરી મેવાડી છે. આ પત્રમાં એ સમયની રાજપૂતાનાની રાજકીય પરિસ્થિતિનો બહુ સારો અને મજેદાર ચિતાર આપેલો છે. એ જુના વસ્ત્રમાં જ્યારે રેલવે, ટપાલ, તેમજ સમાચારપત્ર વિગેરે સાધનો ન હોતાં ત્યારે લોકોને એક બીજા પ્રાંતમાં કિંવા રાજ્યમાં શી શી હીલચાલો થઈ રહી છે એ બહુ ઓછું જાણવામાં આવતું હતું. એ જમાનામાં સર્વસાધારણ લોકોના

કર્તા યતિ, સંન્યાસી, ‘બનજારા’ અને ‘બાજીગર’ આદિ જે મનુષ્ય હમેશાં દેશાટળ અથવા પારિભ્રમણ કરતા રહેતા તેઓ જ રાષ્ટ્રીય તેમ જ સામાજિક પરિસ્થિતિથી વિશેષ વાકેફ રહેતા. એ બીના આ કાગળ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. રાજ્યક્રાન્તિના વસ્ત્રમાં લોકોને કેવા કેવા સંકટો મોગવવા પડે છે, એનો પણ રૂયાલ આ કાગળ ઉપરથી થઈ શકે છે. સંસારનો સંસર્ગ તબીને યતિ—સંન્યાસી થયેલા મનુષ્યોને પણ દેશની અસ્વસ્થતાને લીધે કેતું અસ્વસ્થ થઈ જતું પડે છે એ બાબતનું પણ સ્પષ્ટ અને અનુભૂત વર્ણન આ પત્રમાં છે. સંવત્ ૧૮૩૧ માં રાજપૂતાનાની—વિશેષતઃ મેવાડની—સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિ કેવી હતી એનું સંક્ષેપમાં પણ પૂર્ણ વિશ્વસનીય વર્ણન આ પત્રમાં છે. ઋષભવિજયજી એક સારા વિદ્વાન યતિ હતા (જેના પ્રમાણ મને બીજા અનેક ઉલ્લેખોમાંથી મળ્યા છે પરંતુ એ વર્ણનો અત્રે ઉલ્લેખ કરવાની આવશ્યકતા નથી.) એથી તેમની પાસે અનેક પ્રકારના મનુષ્યોનું આવાગમન રહેતું જ હશે.

બીજું મેવાડ રાજ્યના ઘણા સ્થાન કર્મચારીઓ જૈની ઓસ- માંથી જો આવી જાતના સાહિત્યની શોધ થઈ કરવામાં
વાળા જ વધારે હતા, એથી તેમની મારફતે યતિ-સાધુઓની આવે તો એમાંથી અનેક પ્રકારના એવાં ઇતિહાસિક સાધ-
પાસે એવી માત્રોના વિશ્વસનીય સ્ત્રોતો વિશેષ રૂપમાં આવે એ નો મળી શકે કે જે ધર્મ અને દેશ એમ ઉભય દૃષ્ટિથી વધુ
પણ સ્વાભાવિક છે. યતિવર્ગના અધિકારવાળા જૂના માંડારો- મહત્વના થઈ પડે તેમ છે. —સંપાદક]

॥ ૬૦ ॥ સ્વસ્તિ શ્રીપાર્શ્વ પરમેશ્વરં પ્રણમ્ય શ્રીમતિ તત્ર શ્રીજીદુઆરાતો સે । ઋષભવિજયસ્થાનંદેન લિલિત્યપરં
વંદના ૧૦૮ વાર અવધારવીજી. અત્ર સુષ વ શ્રેય છંદ તથા શ્રીપંડિતજીના સુખ પત્ર દેઈ હર્ષ પોષ કરવાજી. અપરં
શ્રીપંડિતજી પરમેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ સકલ ગુણગરિષ્ઠ વિદ્વજ્જન વરિષ્ઠ સંત દંત સજ્જનસિરોમણિ કૃપાનિધાન સર્વત્ર રાજસભાયાં
લબ્ધસન્માન ગુણાલંકૃત પરમ પ્રીતિપાત્ર ગુણગ્રાહક મોટા સત્પુરુષ છે. સેવકોપરિ સદા હિતપ્રીતિ સુદૃષ્ટિ રાષો છો
તિમજ રાષવીજી. જે દિવસે શ્રીપંડિતજીસ્યું મિલસ્યું વાતો કરસ્યું તે દિવસ ઘણું સફળ કરી જાણસ્યું જી. અપ્રંચ ગત
વર્ષે પત્ર ૧ શ્રીપંડિતજીનો ગોઢવાડનો, એક અનુચર હસ્તે શ્રીજીદુઆરામે આવ્યો હતો, વૈશાષ દ્વિતીય મેઃ તે હસ્તે
પત્ર ૧ શ્રીપંડિતજીના નામનો...હસ્તે મૂક્યો હતો તે પોહતાના સમાચાર નાવ્યાજીઃ બીજું ઈકતીસાનો ચોમાસો શ્રીજી-
દુઆરે થયોજીઃ ઉદેપુરમે ઠાણું ૨ બૈઠા રાખ્યા છેઃ વસ્તુભાવ કુશલ ધેમે રહ્યો છેઃ ઓર સર્વસ્થાનક નષ્ટ થયા પિણ
આપણો આલય કુશલ ધેમે રહ્યો છેઃ મગવાન રાષ્યો છેઃ માલ્યાનો સાજવાજ મંડાન્યા મધ્યે મૂકી બે માલિમ કરી ને
હું શ્રીજીદુઆરે આવ્યોઃ સર્વ વણિક દિસોદિસ નીકલે ગયાઃ સકલ સાધાસું દષલ થઈ. સાત દિવસ પતેધાન માવ-
થની ઓરીયે ઠાણું ૧૫ સંઘાતે બૈઠા રહ્યાઃ સર્વ મહાજન ચોરાસીગચ્છના મિલી રાઘ સહસ્ત્ર તુક દીધા પંડિત જમાન
થયો ત્યારે સાતમે દિવસ ઘડી ૨ દિન રહતે અઠે આવ્યા. સર્વ શ્રાવક સાથે પંડિત સાથે આવી સાધાને પારણો
કરાવ્યોઃ પછે વણિક પિણ નીકલ્યા ને અમે પિણ નીકલી આઘાટ આવ્યાઃ માસ બે તિહાં રહ્યાઃ તિહાં પિણ પંડિત-
જીનો કારણ સંધીઈ લોપ્યું ત્યારે પંડિત જાવતો કરી નાથદુઆરે પોહતા કન્યાઃ હવે રાવત અર્જુનાસિંઘજી મૈહતો
લઘમીચંદ વિજૈસિંઘ નાળાવિટી દિષણીના પંડિત રૂપનગર વાલાનો કામદાર દેવીદાસ મુંળોત મિલી ઉદેપુર આવ્યાઃ
ચાર લાખ રૂપ્યા જૂના દેઈ ને સંધી (સિંધી—કાબુલી) સર્વ ને બારે કાઢ્યા છેઃ દીવાળ હમીર પાસે રજપૂતનો સાથ
મૂકી સંઘની ચોકી રાવલા માંહિથી ઘણા કષ્ટથી કાઢી છેઃ હવે સતાની ઠઠ્યારડાને થઈ છે જીઃ ત્વારાનો જોર ઘણો
વધી ગયોઃ સહિર મધ્યે નોગ્યારો ક્રોડાં પાંને પડ્યોઃ સર્વ ધોદે ધણે ગ્યારો ગ્રાહ્ય કીધોઃ હજી હજાર ૫૦ જૂના દેણા
છેઃ તે દીધે સર્વ નીકલસ્યેઃ પંચ મહાજન નાઢોલ હતા તે રાવત અર્જુનાસિંઘના પત્રથી આવ્યા છેઃ વરાડ ફેર હજાર
૨૮ નો નાંધ્યો છેઃ રૂપ્યા હમ્મીરસાઈ ઉદેપુરમે નવા પડે છેઃ ટકા ૨૦ ચાલે છેઃ તે દીધે સંધીનો કાટલો કટસ્યે
ત્યારે લોક ઉદેપુર મે પાછા આવસ્યે જીઃ હજી દેશનો બિચ્છ મિચ્છો નહીં છેઃ દોય રાણા છેઃ હમીરજી તો અઢસીને
પાટ ઉદેપુર મે છેઃ રતનસિંઘ કુંભલમેર મે બૈઠા છેઃ જોગી સાબત છેઃ ગોઢવાડ વિજેસિંઘજી ને છેઃ ચીતોડ, માંડલ-
ગઢ, ઉદેપુર, રાજનગર, એ જાયગાં રાણા હમીરજીનો અમલ છે. સેરોનલો, કુંભલમેર, કૈલવાડો, દેવગઢ રતનસિંઘ-
જીનો અમલ છેઃ દેશ મે લટા ધોસો પકડણો મારણો આમો સામો લાગે રહ્યો છેઃ નાથદુઆરે મહારાજની ફોજ હજાર
બારેસે પડ્યા છેઃ તે તિમજ છેઃ મહારાજ વિજૈસિંઘની ફોજ રાધોદાસ મિલી દેવસૂરી વાલા ઉપરે આવ્યા હતાઃ
વાસ રાટ ધૂલધાળી મિલી પિણ દેવસૂરીવાલો મહારાજસું નમ્યો નહી, સોલંધીનો મજો રહ્યોઃ ફોજ ઇષમારે પાછી ગઈ.
ઢાળાં મે બૈઠો છેઃ નાલ દેવસૂરીની કોઈ છોડી નહીંઃ બીરમ મેહત્યો ચાંણોદવાલો જોધપુર ચાકરી મે પડ્યો રઢવડે
છેઃ સોલંધી ની ટેક ધણી રહીઃ રાંઢને પગે લાગો તથા વિજેસિંઘને પગે લાગોઃ ચાકર ચિતોડરો હું. આઝઆ વાલા
જેતસિંઘને મહારાજ વિજેસિંઘ ઠારયો. ચાંપાવત તેહના બેટા ગુણાવલ કડુંજે છાંડી આવ્યા છેઃ ઇસ્યો રૂપ વળે રહ્યો
છેઃ જૈપુર મે પિણ મેવાડ સરીધો વિધો લાગે છે. રાવત જસૂતસિંઘજી ને જૈપુરમાંહિથી પરા કાઢ્યા છેઃ સોબોકરજી

આયા સુણ્યા છે: રાવત અર્જુનસીંઘજી લેવા જાસી: એકલીંગજી મેલા વેસી: હસી વાત છે: પછે તો વળે સો ઘરી: ઉદે-
 પુર નો.....નહી પિણ હવે રજપૂત રાણાવતારો સાથ હજાર દોય સહર મૈ આવે.....યો હવે
 સંધી સર્વે વારે ઢેરા દીધા છે.....માંહી છે વાકી રુપ્યા દીધાસું નિજર આવસી. રાજ-દેશવિગ્રહ મારી
 ઠેરથો મિટળો તો સાહિબરે હાથ છે: વલે એક ટિંચલ થયો છે: સલ્લંબરના ઘરમે પહાડસિંઘ રાવત ઉજેળની રાહિ મૈ
 કામ આવ્યા પછે મીમસિંઘજીને તરવાર બંધાવી રાણે અડસીજીઈ સલ્લંબરની ગાદી વૈઠા. હવે પાંચ વરસ પછી પાછા
 પહાડસિંઘજી પ્રગટ થયા છે. ૫ વિગ્રહ નવો પ્રગટ્યો છે. હવળા મહીના ૫ છ થયા છે: ઢુંગરપુરને ચોષલે આવ્યા છે.
 મીમસિંઘજી ચીતોડ ઉપરે હતા તિહાંનો જાવતો કરી થાંણો મેલીને સલ્લંબર દાણલ થયા છે. વિગ્રહમે પાછ નહી છે. ઔર
 સમાચાર છે જ્યું છે. અત્રત્ય પં. નરોત્તમવિજયગણિ પં. પ્રતાપવિજયગણિ વિનયવિજયગણિ લઘુશિષ્ય ગિરધરની વંદના જાણ-
 વીજી પં. ક્ષેમાનંદ ગ. નેમવિજયગણિ ઠાણુરુદેપુરમે મેલ્યા છે: હેમવિજયજી ગ. જ્ઞાદોલ છે. ઠાણું રજાસમે છે. રતના-
 નંદ ગ. માનવિજયગણિ, ઉદયપુરનો ઢંગ મહીના એક દોયમે સુદરસ્યે જી ત્યારે ઉદેપુર નો ઢંગ સુદરસી જદી બુલાવો
 આવ્યે ઉદેપુર જાવો થાસ્યે જી તે જાંણવુંજી. તત્ર પાર્શ્વસ્થ સાધુસમુદાયને પં. સૌભાગ્યવિજય ગ૦ પં. જયવિજયગ૦
 પં. ભાગ્યાવજયગ૦ પં. પતેન્દ્રસાગરગણિ પ્રમુષ સર્વ સાધુસમુદાયને વંદના કહવીજી: પં. હેમસોભાગ ગણિની વંદના
 પળ જાંણવી: પં. ગુલાબહંસગણિ ઠાણું ૨ ની વંદના જાંણવી: X X X મેદપાટમે ગ્રામ.....કોઈ કોઈ જાયગા
 વસતી છે: હસ્યો ઢંગ ઢોલ દેશનો છે જી: કેટલું લઘવામે આવૈજી: કૃપાપત્ર વલમાન કૃપા કરવી જી: દેવદર્શનમે
 સંભારવા મિતી સંવત્ ૧૮૩૧ રા મિગસરવદિ અષ્ટમ્યાં રાત્રો પત્ર—તુરાઈ લખ્યું છે જી:



અક શ્રીમાલી જૈન કુટુંબની જુની વંશાવલી

ધૈતાંવર જૈન સંપ્રદાયને અનુસરનારી મુખ્ય ત્રણ વૈશ્ય જાતો છે: ૧) ઓસવાલ, ૨) શ્રીમાલી, અને ૩) પોરવાડ. ઓસવાલ જાતિનું મૂલ ઉત્પત્તિ સ્થાન ઓસિયા નગરી મનાય છે જે મારવાડની જોધપુર રાજધાનીની પાસે આવેલી છે. એ જાતિની વધારે વસતી રાજપૂતાના અને માલવામાં રહેલી છે. શ્રીમાલી જાતિનું મૂલ સ્થાન શ્રી-માલ નગર કહેવાય છે. એને હાલમાં મિન્નમાલ કહે છે અને એ પણ મારવાડના જોધપુર રાજ્યમાં, રાજ્યની ઉત્તરની સીમા તરફ આવેલું છે. એ જાતિની વધારે વસતી ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં આવેલી છે. પોરવાડ જાતિનું જન્મ સ્થાન ક્યાં છે તે ચોક્કસ જણાતું નથી પણ કિમ્બદન્તી પ્રમાણે અરવલીની પર્વતમાલામાં વસેલો વાગડદેશ તેનું ઉત્પત્તિ સ્થાન હોય એમ જણાય છે. પોરવાડોની મોટી સંખ્યા મારવાડ રાજ્યના ગોડવાડ—કે જેને નાની મારવાડ પણ કહેવામાં આવે છે—પ્રાંતમાં પ્રસરેલી છે. ગુજરાત અને માલવામાં પણ એ જાતિની સાધારણ વસતી છે. એ જાતોનું જન્મ ક્યારે અને કઈ રીતે થયું તેનો સવિસ્તર નિર્ણય કરવા જેટલાં સાધનો હજી જ્ઞાત થયાં નથી. સાધારણ માન્યતા પ્રમાણે જૈનાચાર્યો એ, તે જે પ્રદેશમાં વસતા રજપૂતો અને વીજા તેવા લોકોને ધર્મબોધ આપી જૈન બનાવ્યા અને તેમને, પૂર્વના વીજા વીજા વ્યવસાયો છોડી દઈ વ્યાપારનો વ્યવસાય કરવા તરફ પ્રેરણા કરી. એ જાતોનું નિર્માણ કોઈ એક જ આચાર્ય દ્વારા અને એક જ વસ્તે થયું છે એમ નથી. પરંતુ પ્રથમ એક આચાર્ય કેટલાક કુટુંબોને જૈન બનાવી તેમની એક જાત બનાવી અને પછીથી વીજા વીજા આચાર્યોએ પ્રસંગે પ્રસંગે વીજા વીજા સ્થળોના લોકોને જૈન બનાવી બનાવી તે તે જાતિમાં દાખલ કરતા ગયા, અને તેમ કરી એ ત્રણે જાતિની સંખ્યામાં ક્રમે ક્રમે વધારો કરતા ગયા. શ્રીમાલી અને પોરવાડ જાતિની આવી રીતે ક્યાં સુધી વૃદ્ધિ થતી રહી તેની તો માહિતી હજી સુધી મળી

નથી પરંતુ ઓસવાલ જાતિની તો છેક વિક્રમના ૧૭ મા સૈકા સુધી વૃદ્ધિ ચાલુ રહી હોય એમ જણાઈ આવે છે.

લોકમાન્યતા પ્રમાણે, ઉપર જણાવ્યું તેમ, મૂલ તો એ ત્રણે પ્રસિદ્ધ અને સમૃદ્ધ જૈન જાતો મારવાડની સીમામાં જ ઉત્પન્ન થયેલી, પરંતુ પાછલથી જનસંખ્યાની વૃદ્ધિને લઈને, વ્યાપારના નિમિત્તને લઈને, તેમ જ રાજ્યોની ઉથલ પાથલના કારણને લઈને ભારતના જુદા જુદા પ્રદેશોમાં એ પ્રસારતી ગઈ.

એ જાતોમાં અનેક ગોત્રો છે અને દશા-વીસા આદિ જેવા કેટલાક પેટા-ભેદો છે. ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં વસનારા લોકોને ફક્ત દશા-વીસાના ભેદની તો માહિતી રહેલી છે પરંતુ ગોત્રનું જ્ઞાન તો લગભગ સર્વથા મુલાઈ જવાયું છે. મારવાડમાં વસતા લોકોને—અને તેમાં ખાસ કરીને ઓસવાલોને—પોતાના ગોત્રોની માહિતી અવશ્ય હોય છે. એ માહિતી હોવાનું ખાસ કારણ એ છે કે ત્યાંના લોકોના કુલગુરુ હજી હયાત છે જેઓ દરેક કુટુંબના વિવાહ આદિ શુભ પ્રસંગો ઉપર હાજર થઈ તે તે કુટુંબની વંશાવલિ વિગેરે વારંવાર સંભલાવતા રહે છે. એ વંશાવલિઓમાં ૧૦-૧૦, ૨૦-૨૦ પેઢી સુધીના પૂર્વજોનાં નામોની તેમજ કેટલાકના ઠામ અને મોટા કામોની પણ નોંધો કરેલી હોય છે. જો કે એ નોંધોમાં કપોલકલ્પિત જેવું પણ ઘણું હોય છે તો પણ જેટલી નોંધ—નોંધની વહી—વધારે જુની હોય તેટલી તે વધારે વિશ્વસનીય હોઈ શકે છે. ગુજરાતમાં તેવા કુલગુરુઓનો સર્વથા અભાવ થઈ ગયો છે તેથી ત્યાંના વતનિઓ પોતાના ગોત્રો પણ ભૂલી ગયા છે.*

* અને હવે તો કેટલાક પોતાની જાતોને પણ ભૂલી જવાની કોશીસ કરતા નજરે પડે છે ! થોડા દિવસ ઉપર અમદાવાદના એક શ્રીમત જૈન ગૃહસ્થના બાલકોને તેમની જાતિ પૂછતાં તેઓ તેઓ જવાબ આપવા અસમર્થ નિવડ્યા હતા. (ત્યારે વીજી બાબુએ તેઓ ઇંગ્લેન્ડના ઇતિહાસની વાતો અને આયરીશ, ઇંગ્લીશ, સ્કોટ્લેન્ડ વિગેરે જાતોના પરિચયો જણાવવા આપી દેતા હતા.) જે બાલકો

ગુજરાતના વાસિઓને માગ્યે જ પોતાના પૂર્વજોના સં-
બંધમાં કાંઈ માહિતી હોય છે. તેઓ પોતાની ૩-૪ પેઢી
ઉપરાંતના વઢાવાઓનાં નામો સુધાં જાણી શકતા નથી તો
પછી તેઓ ક્યાંથી આવ્યા અને ક્યાં વસ્યા, તેમના
પૂર્વજો એ શાં કામો કર્યાં इत्यादि તો જાણે જ ક્યાંથી.
તેમને કુલગુરુઓ અને તેમની નોંધવાહિઓની પળ કલ્પના
આવી શકતી નથી.

આ નીચે એક શ્રીમાલી જૈન કુટુંબની જુની વંશાવાલિ
આપવામાં આવે છે, જે એક કુલગુરુની જુની નોંધવહી-
માંથી ઉતારી લેવામાં આવી છે. એ નોંધવહી લગભગ
૪૦૦-૫૦૦ વર્ષ જેટલી જુની છે અને કપડા
ઉપર લેખેલી છે. આ વહી પાટળના એક પ્રાચીન
પુસ્તક મંદારમાં છે. આ વંશાવાલિમાં શ્રીમાલિ-
જાતિના નોડા નામના શેઠની વંશપરંપરા આપેલી છે. એ
શેઠ, આ નોંધમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, મિત્રમાલ (જે શ્રી-
માલતું બીજું નામ છે) નગરમાં રહેતો હતો. એનું રહેઠાણ,
નગરના પૂર્વના દરવાજા તરફ આવેલી મટ્ટની પોલમાં
હતું. મૂલ જાતિએ એ મારદ્વાજ ગોત્રીય (બ્રાહ્મણ ?)
હતો. સંવત્ ૭૯૫માં કોઈ આચાર્યના પ્રતિબોધથી એ
જૈન થયો હતો. એ મોટો વ્યાપારી હતો અને પાંચ ક્રો-
ડની આસામી ગણાતો. એની ગોત્રજા અંબાઈ માતા હતી.
તેનું સ્થાન, નગરની પાસે આવેલા ગો...ળી નામના સરો-
વરના કાંઠે, જે દેવિઓનું સ્થાન હતું, તેમાંની ર્શજાન
કોનમાં આવેલી ચંપકવાડીમાં હતું. તે વાડીમાં, ચારે બાજુ
આંબાના ઢાડોથી ઢંકાણું એક મંદિર હતું જેમાં ચાર
મુજા વાઢી એ અંબામાતાની રૂપાની બનેલી મૂર્તિ સ્થા-
પિત હતી. આસો અને ચૈત્ર માસની સુદી ૯ ના દિવસે
એ માતાને નૈવેદ્ય ચઢાવી પૂજા કરવામાં આવતી. નૈવેદ્યમાં
લાપસી, પુઢલા અને જવારતું સ્ત્રીચઢું મુકવામાં આવતું.

એ શેઠ નોડાની ૧૭ મી પેઢિએ નાન્ટા નામે પુરુષ
થયો. તેના વસંતમાં, સંવત્ ૧૧૧૧ ની સાલમાં, મિત્ર-

આજે આવી રીતે પોતાની જાતિને મૂલી જબાની તૈયારીમાં છે તે-
ઓ કાલે પોતાના ધર્મ અને પરમ દિવસે દેશને પળ કેમ ન મૂલી
જાય ?

માલ શહેર માંગ્યું. તેમાં સંખ્યાબન્ધ માળસો માર્યા ગયા
તથા કેદમાં પકડાયા. તે અવસરે શેઠ નાન્ટા ત્યાંથી
નાસી છૂટ્યો અને કોલિહારાના પાયચી નામે ગામમાં
જઈને વસ્યો. ત્યાં તેના પુત્ર-પૌત્ર વિગેરેનો પરિવાર વચ્ચો
અને તેના વંશજો પાછળથી યથા સમયે પાટળ, નરેલી
(ગાંમ પાસે), મોઢેરા, વલાદ, સલસળપુર इत्यादि
અનેક ગામોમાં જઈ જઈને વસ્યા. એમાંના કેટલાકોએ
સંધો કાઢ્યા, માન્દિરો બન્ધાવ્યા, મહોત્સવો કર્યા, જમળ
જમાવ્યા અને કોઈક તો સંસાર છોડી યતિ પળ થયા.
આવી રીતે આ વહીની અંદરથી કેટલીએ જાળવા જોગ
હકીકતો મળી આવે છે.

ઉપર જણાવ્યું છે તેમ એ વહી ૪૦૦-૫૦૦ વર્ષ જે-
ટલી જુની છે તેથી એમાં છેવટે જણાવેલા કુટુંબોના વંશો-
ક્યાં સુધી પહોંચ્યા અને આજે તેમાંનો કોઈ વંશ
હયાત છે કે નહિં તે જાળવા-જણાવવાનું કશું સાધન નથી.

આ વંશાવાલિની માધા અસલ પ્રમાણે જ કાયમ
રાખી છે. તેમ જ એમાં ફક્ત નામો સિવાય વીજી કોઈ
વિશેષ હકીકત પળ જેથી વાચનારને કોઈ જાતની
કઠિનતા પડે તેમ પળ નથી.

ગુજરાત પુરાતત્ત્વ મંદિર
માદ્રપદ પૂર્ણિમા

—સંપાદક.

અથ મારદ્વાજ ગોત્રે સંવત્ ૭૯૫ વર્ષે પ્રતિબોધિત
શ્રીશ્રીમાલીજાતીયઃ શ્રીશાન્તિનાથ ગોષ્ઠિકઃ । શ્રીમિત્રમા-
લનગરે મારદ્વજ ગોત્રે શ્રેષ્ઠિ નોડા. તેહનો વાસ પૂર્વીલી
પોલી મટ્ટનઈ ષાઢઈ. કોડી પાંચનો વ્યવહારિયો. તેહની
ગોત્રજા અંબાઈ. નગરીની પરિસરિ ગો...ળી સરોવરી-
દેવ્યાનાં ઠામ નેઝુ સહિસ વેહમાંહિ ર્શજાનકુળદિધિ
ચંપકવાડી તેહમાંહિ ચૈત્ય. ચિહુપાસઈ આંબાના વૃક્ષ તિળ
સ્થાનકિ ચતુર્મુજા ગોત્રજ સ્વરૂપ રુપ્યમઈ હાદરિ ન હુઈ
તું કુંકુની લીટી પાટલી ૩ કીજઈ નૈવેદ્ય લાપસી પૂઢલા
સ્ત્રીચઢું જવારિતું. ચૈત્રી આસોઈ ૯, પુત્ર જન્મઈ પારળે
ત્રિ મુંઢળિં જમળીતું કાપઢું. ફઈનઈ સહર્ષી ૧ પુત્ર જન્મઈ
પુત્રીઈ અર્દકર કીજઈ ॥

[सेठ नोडानी वंशपरंपरा—]

श्रेष्ठ नोडा, भार्या सूरमदे—

पुत्र गुणा, भार्या रंगाई—

पु. हरदास, भा० माहवी—

पु. भोला, भा० गंगाई—

पु. गोवाल, भा० मर्धी—

पु. असा, भा० पुहती—

पु. वर्जांग, भा० करमी—

पु. शीवा, भा० पती—

पु. महीराज, भा० कमाई—

पु. राजा भा. पूरी—

पु. गुणपति, भा. रही—

पु. झांझण, भा० कपू—

पु. मणोर, भा० हापी—

पु. कुंयरपाल, भा० वाळी—

पु. पासा, भा० प्रेमी—

पु. वस्ता, भा० वनादे—

पु. कान्हा, भा० सांपू—

पु. नान्हा संवत् ११११ वर्षे श्रीभिन्नमाल-
मग्न. मनुष्यनी कोडी मरण गई. बंदि पळ्या. श्रेष्ठी
नान्हा नाठा. कोलीहारामांहि पायची ग्रामे वास्तव्य.

श्रेष्ठी नान्हा, भा० पूगी—

पु. अमरा, भा० आऊ—

पुः—१ हरदे, २ बरदे, ३ नरदे, ४ नगा.

हरदे भार्या हांसलदे

पु.—१ गोपी, २ पदमा

गोपी भा० गुरीदे

पु. जोगा, भा० हापू—

पु. नांदिल. भा. नांदलद.

पु. १ सारिंग २ महिपा ३ संघाड ४ घपा.—पत्तनि
वास्तव्य सासरि संवत् १२२५ वर्षे फोफलीया वाडि—
सारंग भा. नारिंगदे पु. १ सीधर २ जीवा.

सीधर भा. सरियादे, एउ चली. गांभूपासे नरेली
ग्रामे वास्तव्य सासरइ संवत् १२८५ वर्षे.

सीधर भा. सरियादे—पु. १ अना, २ वन्ना.

अना भा. अनादे—पु. मूला.

—१ श्री आदिजिन बिंब चउवीस वटु भराव्यउं. संवत्
१३१६ वर्षे श्री अंचलगच्छे श्री अजितसिंह सूरिणा-
मुपदेशेन प्रतिष्ठितं. एक कूप, गोत्रजा चैत्य, मूलाकेन
एवं कृतं ।

मूला भा. मालणदे पु. १ वर्धमान, २ जइता.

वर्धमान भा. वयजलदे—पु. १ करमण, २ लाला.

एउ चली मोढेरइ वास्तव्य. तेणइ मोढेरइ दाधेलीऊ
महं. कर्मा ते साइ तेणि सगपणि संवत् १३९५ वर्षे
महं. ।

करमण भा. करमादे

पु. महुया, भा. सोहागदे. पु. १ घना, २ हीरा
३ खीमा, ४ चुथा.

२ हीरा भा. हीरादे—पु. हेमा.

संवत् १४४५ वर्षे बिंब चुवीसवटो प्रतिष्ठामहोत्सव
श्री अंचल गच्छे श्रीमैरुंग सूरि चोमासि कराव्या
प्रतिष्ठितं महोच्छव करावी,

मोढेर हेमा भा. हेमादे—

पु. भावड, भा. पूनी पुः—१ देवा, २ पर्वत, ३
नंदा.

देवा भा. सरियादे—पु. १ सूर, २ लखमण.

लखमण भा. लखमादे. पु. १ हर्षा, २ जगा. हर्षा
भा. पूरी पुः—१ नरपाल, २ वरजांग, ३ फतना,
४ रतना.

१ नरपाल भा. लीलदे.

पु. नरखद भा. नांमल दे, पु. वस्ता.

२ वरजांग भा. सखी पु. १ राणा, २ श्रीवंत, ३
माण, ४ महीराज.

३ फतना भा. महणादे

पु. वेणा, भा. मरवादे पु. १ भीमा, २ असा,
३ लहुया.

जगा भा. जस्मादे पु. १ सीपा, २ सामल

पर्वत भा. प्रेमलदे, पु. १ रामा, २ पदमा, ३ मादा.

१ रामा भा. ढडू, पु. १ नाथा, २ नारद, ३ सोमा.

नाथा भा. नागल दे

पु. आनंद नाकर भा. टांक, पु. १ सधारण, २ शिवसी, ३ गोपी.

बलाद्रात्राभे

नंदा भा. लाखू, पु. १ रूपा, २ आसा.

रूपा भा. कुंअरी पु. १ भचा, २ अजु, ३ महिपा, ४ कान्हा ।

भचा भा. नाथी.

पु. राघव भा. रीजलदे, पु. १ धना, २ वर्द्धमान ३ पोचा, ४ पोपट.

आजु भा. अजादे पु. १ रूडा, २ राजा, ३ नायक.

रूडा भा. २ वयजलदे,—माणिकदे. वयजलदे पु. १ मेवजी, २ जगमाल.—माणिकदे पु. अभयराज.

नायक भा. नारिगदे पु. १ देवराज, २ संवराज.

वलद्रि मं. नंदाख्येन मल्लिनाथ विंब भराव्यो. ए आदे कुटुंबि विंब ३ भराव्या. श्री अंचलगच्छे श्री विजयकेसरसूरीणामुपदेशेन प्रतिष्ठितं.

मं. नंदा भार्या हीरू

पु. साहू भा. सुहागदे.

पु. रतीमा भा. देवलदे, पु. १ वीसा, २ देशल, ३ लाला.

वीसा भा. दूबी

पु. सहिसा भा. मरघाई, पु. सिंघा.

देशल भा. मकू.

पु. लाखा भा. खीमाई पु. १ हरखा, २ मेघा, ३ जगा, ४ आणंद, ५ कीमा, ६ पोमा—दीक्षा लीधी, ७ अर्जण.

हरखा भा. गुरी पु. १ वर्द्धमान, २ ठाकुर.

अर्जण भा. अहिवदे पु. मांडण.

पूर्वि करमण भाई लाला भा. लाडमदे.

पु. हरदास भा. हांसलदे पु. रहिया, २ महिया—दीक्षा लीधी,

महिया भा. मानबाई पु. हीरा—

एउ चली गोलवाडी बलहग्रामि वास्तव्य. मं. हीरा, भा. सखू—तेहनि डालि सिद्ध शीकोत्तरी भाव. तेह कारणे पांजरी पूछी कहीऊं माहरइ गोत्रज जुहारू. तेह कारणे पांजरी नाम लेई गोत्रज जुहारइ. नणंदनइ सेर २ नी मात्र. पारणे त्रिमुंडाणि. माणा ४ ना लाइ कुटुंबमाही लाहि फईनइ सहर्षि १.

मं. हीरा भा. सखू—

पु. चाचा भा चांपल दे पु, १ पोमा, २ मक्का.

पोमा भा. प्रेमलदे.

पु. श्रीवंत भा. सरियादे

पु. भोला भा. भावलदे

. रीडा भा. सोभी

पु. सिंघा भा. जयवंती पु. १ कीला, २ अर्जुन, ३ वज्रा.

काला भा. मरघु पु. १ देवा, २ भीमा

देवा भा. नातु

पु. दूदा, भा. आनी पु. जसा

भीमा भा. भरमादे

पु. जोषा भा. जसमादे

अर्जुन भा. माणिकदे

पु. नाकर भा. पुहती पु. १ सीहा, २ पेथा, ३ नाई-या ४ नगा, ५ पांचा.

सीहा भा. सरियादे पु. १ देवराज, २ शिवराज.

पत्तणिनगरे

पूर्वि महया चतुर्थ पुत्र चुथा भा. चाहणिदे पु. सोभा संग्रहणं कृतं. नोरते वास्तव्यः संप्रति पत्तनि वास्तव्यः । संवत् १४४१ वर्षे लघुशास्त्री बभूव ।

सोभा भा. रंगाई—

पु. माहव भा. देमी पु. १ रंगा, २ जागा.

रंगा भा. रंगादे

पु. वरसंग भा. जिस्मादे पु. १ सुंटा, २ राईया.
दीक्षा लीधी.

सुंटा भा. करमादे पु. १ राजपाल, २ विजपाल, ३
ब्रह्मदास.

लहरी सलखणपुर पार्श्वे मं. जगा फडीयाना व्यापा-
रथी फडीया अडक. जगा भा. जिस्मादे पु. १ जोगा.

पूर्वि वर्द्धमान भाई जयता. एऊ चली चाहणसामि
वास्तव्यः सासरा मांहि तव श्री भट्टेवा श्री पार्श्वनाथ
चैत्यं कारापितं संवत् १३३५ वर्षे श्री अंचलगच्छे श्री
अजितसिंह सूरीणामुपदेशेन प्रतिष्ठितं ।

मं. जयता भा. जयवंती

पु. हपा भा. देमाई

पु. मांडण भा. मालणदे

पु. रहिया भा. रहियादे

पु. वस्ता. एउ चली गेगूदणि वास्तव्यः

वस्ता भा. वलादे

पु. वागुरणसी भा. रमादे पु. १ मदा, २ वाछा,
३ रामा.

मदा भा. सलख पु. १ नगा, २ हापा, ३ तेजा.

नगा भा. धनी

हापा भा. मानू

पु. करमसी भा. मोली पु. १ होईया, २ भीमा,

३ गल्ल्या

भीमा भा. करमी पु. १ नायक, २ माली, ३ हर-
खा, ४ गोरा, ५ सामल, ६ कुरा.

नायक भा. नायकदे

माली भा. मानू पु. १ सीहा, २ सरवण, ३ करमण

सीहा भा. टाकू पु. १ जागा, मेघा

जागा भा. जीवादे

सरवण भा. सहिजलेदे पु. १ वीरम, २ खोखा, ३
जूठा. वीरम भा. वनादे

करमण भा. कामलेदे पु. १ रीडा, २ लखा

रीडा भा. राजलेदे

पु. रावसी भा. सुषमादे

पु. लखा भा. लखमादे पु. १ जगसी, २ हरखा

„ „ माणकदे पु. १ मेला, २ मांका, ३

जीवा, ४ नाथा.

मांका भा. मालणदे पु. १ श्रीवंत, २ वीणा, ३

धना, ४ धरमसी, ५ अजा

श्रीवंत भा. सरियादे पु. १ पूंजा, २ देवा

पूंजा भा. रत्नादे

पु. वीणा भा. वलादे पु. रांका

डहिरवालिया

पूर्वि सीधर भाई जीवा पत्तनि. मं. जीवा भा. जी-
वादे पु. जिणदत्त भा. पकू. पु. १ वना, २ विजय-दीक्षा
लीधी. वना. एउ चली सासरइ जांबूथी डहिरवालियास्त-
व्य सं. १२९५ वर्षे

मं. वना भा. सखू

पु. माधव भा. सांपू पु. १ नयणा, २ नगा, ३ रंगा

नयणा भा. नारिंगदे पु. सारिंग वयजलके वास्तव्य.

सारंग भा. सारियादे

पु. जेसा भा. नाकू पु. १ रंगा, २ मेला, ३ रामा

रंगा भा. जोमी पु. वाछा श्रीपार्श्वनाथ चैत्यं प्रतिष्ठितं
श्री अंचलगच्छे श्रीभुवनतुंगसूरीणामुपदेशेन

मं. वाछा भा. माऊ पु. १ करमण, २ लखमण

चारित्र लीधुं.

करमण भा. करमादे

पु. मोका भा. पूगी पु. १ महीराज, २ मांडण

महिराज भा. माणिकदे पु. १ देवा, २ नगा.

मं. देवा भा. देवलदे

पु. माना भा. मानू

पु. जागा भा. देगी

पु. धरणि भा. पूरी

पु. पासा भा. अजी पु. १ शीवा, २ पोचा

शीवा भा. वलादि पु. १ जाणा, २ भाणा, ३ भा-
वड, ४ नरसंघ, ५ करमसी

वढवाण पांस्ति बलदाणु

पूर्वि महिराज भाई मांडण, भा. सोभी पु. १ वरधा

२ काला, ३ नोला, ४ लखा.

वरधा भा. देगी

पु. सांगा भा. सांगारदे

पु. कान्हडदे, एउ चली वडुद्रइ वास पछी बलदाणा वास्तव्यः । तत्र वसही कारापिता मूल नायक श्रीपार्श्व-नाथ बिंब ।

कान्हडदे भा. कपूरदे पु. १ चांपा, २ अभीया

चांपा भा. प्रेमलदे

पु. सहसा भा. सरियादे पु. १ जीवा, २ खीमा.

जीवा भा. टूबी पु. १ भीमा, २ शाणा, ३ भुजवल ४ जसा, ५ जाणा, ६ जोधा.

भीमा भा. भावलदे पु. १ श्रीवंत, २ जभचंद, ३ रंगा.

पूर्व बलदाणे अधुना नागेशठि—

शाणा भा. समार्

पु. शिवराज भा. अजादे पु. १ सामल, २ श्रीमल

३ मला, ४ भोजा

सामल भा. सुरमदे पु. १ बाघा, २ नागजी, ३ हेमराज.

बाघा भा...पु. १ आंबा, २ सिद्धराज.

नागजी भा. देवकी पु. १ सुरजी, २ हेमराज

” ” गेला पु. सहिजपाल, २ खेता.

—श्रीमल भा. शणगारदे पु. १ मेघा, २ मेल

मेघा भा. सर्वारा, पु. १ सिवगण, २ श्रीपाल.

श्रीमल द्वितीय भा. वीरमदे, पु. वेला.

खंभायत पासि तारापुरि—

पूर्व माधवपुत्र नगा भा. नागदे पु. १ भोगन, २ गणपति । संवत् १४४५ वर्षे श्रीशत्रुंजय तीर्थनी यात्रा कृता । श्रीरंगरत्नसूरिनि आचार्यपद स्थापना श्रीअंचल-गच्छे गुजराती सोरठी चोरासी गच्छना यतिनि वेस बुहराव्या । वाणोत्र मेलीनी एणि कारणि डहरवालीया प्रासिद्ध बिषद ।

—भोगन भा. गुरादे पु. १ मंगल, २ जिणदत्त.

मंगल भा. मयगलदे पु. १ खोजा, २ कान्हा.

खोजा भा. सहिजलदे पु. १ गहगा, २ गणपति

गहगा भा. मनार् पु. १ कुंभा, २ कुंरा.

कुंभा भा. कुंमलदे पु. १ पोपट, २ लाला, ३ वाला.

पोपट भा. भाई

पु. विद्याधर भा. हर्षादे पु. १ वाछा, २ सहसा—
दीक्षा लीधी. वाछा भा. दाडिमदे पु. १ भोजा, २ भीमा, ३ संतोषी.

भोजा भा. धनी पु. शिवसी अधुना.

—पूर्व सारिग भाई महिषा भा. फूला, पु. भाटा, ते सिद्धराज जेसिंगदेव राज्ये व्यापारी सहस्रदिग उपरि-रायतुं आदेश चित्तकरी तिहां पाषाण अणावि ते पांच गज लाडलां दीठ रखावई. वरतण माटे राये गोभलेज गाम आप्यउ छई. चिडोत्तर मांहि मातर पासि. तिणि गांभि पाषाण मोकलई तिणि गांभि तलाव १ कूप १२ कराव्या । श्रीशत्रुंजये प्रासादविंब प्रतिष्ठित अंचल गच्छे । पछि कालांतरे राजा रूठो देखी ए पाषाणनी राव (?) कीधी ।

मं. भाटा मंडपदुर्गे वास्तव्यः । भाटा भा. देमी—

पु. लुंभा भा. मानी पु. १ माधव, २ केशव

माधव भा. मालणदे पु. १ गांगा, २ गोरा.

गांगा भा. रूपी.

पु. जयवंत भा. जीस्मादे पु. १ भूमच, २ भरमा.

भूमच भा. रजाई पु. १ नाका, २ माका.

नाका भा. नयणादे पु. सोभा. एउ चली

वडोदरे वास खेतसीनइ पागटि.

मं. सोभा भा. सरियादे पु. १ करमा, २ धरमा.

करमा भा. करमादे पु. भीमड, २ भावड.

भीमड भा. भीमादे.

पु. देवड भा. देमाई पु. १ राजड, २ चांपा.

राजड भा. पदमाई पु. १ भावड, २ भरमा.

भावड भा. रुपाई पु. ठाकरसी. एउ चली खंभा-

यति पार्श्वे तारापुरि वास्तव्यः । पछी सीगी वाडई.

ठाकरसी भा. मलाई पु. १ जेसंग, २ बट्टा.

जेसंग भा. जिस्मादे. पु. सोभा भा. रूडी.

(समाप्त)

ડૉ હર્મન જેકોબીની જૈન સૂત્રોપરની પ્રસ્તાવના

(ભાગ બીજો)



[અનુવાદક:—શ્રીયુત અંબાલાલ ચતુરમાઈ શાહ બી. એ. જૈન સાહિત્ય સંશોધક કાર્યાલય]

[પ્રથમ અંકમાં ડૉ. હર્મન જેકોબીની કલ્પસૂત્ર (મૂળ આવૃત્તિ) ની પ્રસ્તાવના આપવામાં આવી હતી અને બીજા અને ત્રીજા અંકમાં, ' સેક્રેટ બુક્સ ઓફ ધી ઈષ્ટ ' નામની પ્રખ્યાત ગ્રંથમાળાના ૨૨ માં પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા જૈનસૂત્રોના પ્રથમ ભાગની પ્રસ્તાવના પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ અંકમાં એ જ જૈન સૂત્રોના બીજા ભાગની (જે ઉક્ત ગ્રંથમાળાના ૪૫ માં પુસ્તકરૂપે બહાર પડેલ છે) પ્રસ્તાવના આપીએ છીએ. આ ભાગમાં, સૂત્રકૃતાંગ અને ઉત્તરાધ્યયન એમ બે સૂત્રોનું ઇંગ્રેજી ભાષાન્તર આપેલું છે. ડૉ. જેકોબીની આ ત્રણે પ્રસ્તાવનાઓએ યુરોપીય વિદ્વાનોના જૈનધર્મવિષયક જુના વિચારોમાં ઘણું સંશોધન કર્યું છે અને સર્વ સાધારણમાં જૈન સંબંધી વ્યાખ્યાના અજ્ઞાનને ઘણે અંશે દૂર કર્યું છે. ઇંગ્રેજી કેલ્વળી પામેલી આલમને જૈનધર્મનું જે કોઈ થોડું ઘણું સ્વરૂપ જ્ઞાન મળ્યું હોય તો તેનો વધો યશ ડૉ. જેકોબીની આ મહત્ત્વની પ્રસ્તાવનાઓને ઘટે છે. બૌદ્ધ ધર્મથી જૈનધર્મ તદ્દન સ્વતંત્ર અને તેના કરતાં જુનો છે એ સિદ્ધાન્ત ડૉ. જેકોબીએ જ સૌથી પ્રથમ અને સચોટ રીતે સ્થાપિત કર્યો છે. જૈનધર્મના સામાન્ય સ્વરૂપને સમજવા માટે આ ત્રણે પ્રસ્તાવનાઓ વિદ્વાનોમાં સ્વાસ્થ પ્રમાણભૂત મનાય છે.

આ સાથે એક આટલી સૂચના કરી લેવાનું હું યોગ્ય સમજું છું કે આ પ્રસ્તાવનાઓમાંના બધા વિચારો મને સમ્મત છે એમ કોઈએ સમજી લેવાની મૂલ ન કરવી જોઈએ. આમાંના કેટલાંક વિચારો સાથે મારો મતભેદ છે કે જે હું મર્યાદામાં સંક્ષિપ્ત પ્રકારે કરવા શક્તું છું; અને એ જ

વિચારથી જે આ પ્રસ્તાવનાઓ સાથે કોઈ પણ પ્રકારની ટીકા-ટિપ્પણી લખી નથી કે જેમ કરવામાટે મને ઘણાક સજ્જનો તરફથી સૂચનાઓ સુધાં મળી હતી.

આ અનુવાદો મેં મારી જાતીય દેશરેખા નીચે કરાવ્યા છે અને પાછલથી ઘણી કાઠજી અને મહેનત પૂર્વક મૂળ સાથે સંપૂર્ણ સરખાવ્યા છે. છતાં જો કોઈ સજ્જનને આમાં ક્યાંએ સ્થૂળન વિગેરે જણાય તો તે સ્વાસ્થ લખી જણાવવા સૂચના છે જેથી તેનું સંશોધન કરી દેવામાં આવે.—સંપાદક.]

જૈનસૂત્રોના મારા ભાષાન્તરના પ્રથમ ભાગને પ્રકટ થયેલ દશ વર્ષ થયાં. તે દરમિયાન કેટલાક ઉત્તમ વિદ્વાનોદ્વારા જૈનધર્મ અને તેના ઇતિહાસવિષયક આપણા જ્ઞાનમાં ઘણો અને મહત્ત્વનો વધારો થયો છે. હિંદુસ્તાનના વિદ્વાનોએ સંસ્કૃત અને ગુજરાતીમાં લખેલી સારી ટીકાઓ સાથે સૂત્ર ગ્રંથોની સાધારણ આવૃત્તિઓ બહાર પાડી છે. પ્રો. લ્યુમન^૧ અને પ્રો. હોર્નલે^૨ આ સૂત્ર ગ્રંથોમાંના બે સૂત્રોની ગુણ-રોષના વિવેચનવાળી આવૃત્તિઓ પણ પ્રકટ કરી છે; અને તેમાં પ્રો. હોર્નલે તો પોતાની આવૃત્તિ સાથે મૂળનું કાઠજીપૂર્વક કરેલું ભાષાન્તર અને પુરાતાં ઉદાહરણો પણ

૧ વસ્, ઔપપાતિક સૂત્ર, Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes નામની ગ્રંથમાળા, પુસ્તક ૮; દશવૈકાલિક સૂત્ર અને નિર્ણયિક, જર્નલ ઓફ ઓરિએન્ટલ સોસાયટી, પૃ. ૪૫.

૨ ઉવાસગ દસાઓ (બિલ્લિઓથિકા ઇન્ડિકા) ભાગ ૧ મૂળ અને ટીકા, કલકત્તા ૧૮૯૦, ભાગ ૨, ઇંગ્રેજી ભાષાન્તર, ૧૮૮૮.

આપ્યાં છે. પ્રો. વેબરે પોતે તૈયાર કરેલા બર્લિનના હસ્તલેખોના વિસ્તૃત સૂચિશત્રમાં સંપૂર્ણ જૈન સાહિત્યનું સાધારણ અવલોકન કર્યું છે. તેમ જ તેમણે જૈન સૂત્રો ઉપર એક અતિ વિદ્વાન-પૂર્ણ મોટો નિબંધ પણ પ્રકટ કર્યો છે.^૩ પ્રો. લ્યુમને વઢી જૈન વાઙ્મય અને શાસ્ત્રના વિકાસનું સારુ અધ્યયન કર્યું છે, તથા કેટલીક જૈન કથાઓ અને તેના બ્રાહ્મણ અને બૌદ્ધ કથાઓ સાથેના સંબંધની તપાસની પણ કરી છે.^૪ શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયના જુના ઇતિહાસની માહિતી આપનારો એક મહત્વાનો ગ્રંથ મે પણ સંપાદિત કર્યો છે^૫; તથા તેમના કેટલાક ગચ્છોનો ઇતિહાસ હોર્નલ અને ક્લાટ દ્વારા જાહિરમાં આવ્યો છે. આમાંનો છેલ્લો વિદ્વાન (ક્લાટ) જે અત્યારે આપણી વચ્ચે મૌજુદ નથી, તેણે સઘળા જૈન લેખકો અને ઐતિહાસિક પુરુષોનો એક જીવન ચરિત્રાત્મક મહાન નામકોષ (Onomasticon) તૈયાર કર્યો છે અને જેના કેટલાક નમુના પ્રકટ પણ થયા છે. હોફેટ બુહરે સર્વવિદ્યાવિશારદ એવા પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન હેમચંદ્રનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર લખ્યું છે.^૬ વઢી તેમણે ઘણાક જુના શિલાલેખોના અર્થો પણ પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. ડૉ. ફુહરે મથુરામાંથી લેવાયેલા કોતર કામોનું વિવેચન કર્યું છે^૭, અને મિ. લેવીસ રાઈસે શ્રવણ બેલ્ગોલ-

માંના ઘણાક મહત્ત્વના શિલાલેખો બહાર પાડ્યા છે^૮ એમ્. એ. વાર્થે જૈનધર્મ વિષયક આપણા જ્ઞાનની સમાલોચના કરી છે^૯. બુહરે પણ એક માનો નિબંધ લખી તેવી આલોચના પ્રકટ કરી છે^{૧૦}. અને છેવટે માંડારકરે સંપૂર્ણ જૈન ધર્મની એક મહત્ત્વની અને ઘણી ઉપયોગી રૂપરેખા આલેખી પ્રસિદ્ધિમાં મુકી છે^{૧૧}. આ રીતે, આપણા જૈન ધર્મ વિષયક જ્ઞાનમાં થયેલા વધારાઓ (જેમાંના માત્ર સાસ નોંધવા લાયક ગ્રંથોનો જ મેં અહિં ઉલ્લેખ કર્યો છે) આ આજના વિષય ઉપર ઘટલું બંધુ અજવાળું પાડ્યું છે કે જેથી હવે માત્ર કલ્પનાને આ વિષયમાં ઘણો જ થોડો અવકાશ રહેશે. અને ઐતિહાસિક તેમ જ ભાષાવિજ્ઞાનાત્મક સાચી પદ્ધતિ, તે સાહિત્યના સઘળા ભાગોને લાગુ પાડી શકાશે. તેમ છતાં, હજી કેટલાક મુખ્ય પ્રશ્નોના જવાબો આપવા બાકી રહ્યા છે, તથા જે નિરાકરણો આ અગાઉ થઈ ગયાં છે તે હજી વધારા વિદ્વાનોને માન્ય થયાં નથી; તેથી આ સુઅવસરનો લાભ લઈ આનંદ પૂર્વક હું અહિં કેટલાક વિવાદગ્રસ્ત મુદ્દાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા ઇચ્છું છું. આ મુદ્દાઓના જવાબો આજે પુસ્તકમાં માધાન્તરિત એથલા સૂત્રોમાંથી ઘણી કિંમતી સહાયતા મળી શકે તેમ છે.

એ બાબત તો હવે સર્વ સમ્મત થઈ ચુકી છે કે નાતપુત્ર (જ્ઞાતપુત્ર) જે સાધારણ રીતે મહાવીર અથવા વર્ષમાનના નામે ઓળખાય છે તે બુદ્ધના સમકાલીન હતા. નિગંઠો (નિર્ગંઠો)^{૧૨} જે હાલમાં જૈન અથવા આર્યના નામ-

૩. બર્લિન ૧૮૮૮ અને ૧૮૯૨.

૪. Indische Studien ૫. ૧૬, ૫. ૨૧૧ આદિ. ૬. એ. માં અનુવાદ તથા જુલા પુસ્તક રૂપે, સુંબર્ ૧૮૯૨.

૫. Actes du VI Congres International des Orientalistes, section Arienne ૫. ૪૫૯ તથા Wienerzeitschrift fur die Kunde des Morgenlandes ૫. ૫ અને ૬. વઢી, જર્નલ ઓફ ડી જર્મન ઓરિએન્ટલ સોસાયટી, ૫. ૪૮.

૬. હેમચંદ્રાચાર્ય રચિત પરિશિષ્ટ પર્વ, કલકત્તા.

૭. Denkschriften der philos-histor. Classe der „Kais. Akad. der Wiss. schaften, Vol. XXXVII, p. 171ff

૮. Wiener Zeitschrift fur die Kunde des Morgenlandes, Vols. II and III. Epigraphia Indica, Vols. I and II.

૯. બેંગલોર ૧૮૮૯.

૧૦. The Religions of India. Bulletin des Religions de l'Inde, 1889-94

૧૧. Uber die Indische Secte der Jaina, Wien 1881.

૧૨. રીપોર્ટ સન ૧૮૮૩-૮૪.

૧૩. નિગંઠ એ સ્વરૂપે મૂળ રૂપ જ હોય એમ જણાય છે. કારણ કે અશોકના શિલાલેખોમાં, પાલીમાં, અને કેટલીક વખતે જૈન ગ્રંથોમાં પણ એ જ રૂપે મળી આવે છે. પણ આ ગ્રંથો બોલી-ઓના સ્વરશાસ્ત્રના નિયમો પ્રમાણે તો તેનું વધારે વાસ્તવિક રૂપ 'નિગંઠ' એવું થવું જોઈએ. અને આવું રૂપ જૈન ગ્રંથોમાં સ્વીકારેલું પણ મળી આવે છે.

થી વધારે પ્રસિદ્ધ છે; તેઓ, જ્યારે બૌદ્ધ ધર્મ સ્થપાઈ રહ્યો હતો ત્યારે એક મહત્વશાલી સંપ્રદાય તરીકે ક્યારનાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યા હતા. પરંતુ હજી એ પ્રશ્નનું નિરાકરણ થવું બાકી રહ્યું છે કે—એ પ્રાચીન નિર્ગ્રંથોનો ધર્મ, તે ધર્મને વર્તમાન જૈનોના આગમો અને બીજા ગ્રંથોમાં જે વર્ણવેલો છે તે જ હતો, કે સિદ્ધાન્તો પુસ્તકારૂઢ થયા ત્યાં સુધીના સમયમાં ઘણો રૂપાન્તરિત થઈ ગયો હતો.

આ પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવા માટે, અત્યાર સુધીમાં પ્રકટ થયેલા બધા બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં, જેમને આપણે સૌથી જુના સમજીએ છીએ તેમાંથી જૈન નિગંઠો, તેમના સિદ્ધાન્તો અને તેમના ધાર્મિક આચારોના વિષયમાં જેટલાં પ્રમાણો જડી આવે તે બધાંનો ઊઠાપોહ કરવો જોઈએ.

અંશુત્તરનિકાય ૩, ૭૪ માં, વૈશાલીના લિચ્છવિઓ-માંનો અમય^{૧૪} નામે વિદ્વાન રાજકુમાર નિગંઠોના કેટલાક સિદ્ધાન્તોનું નીચે પ્રમાણે વર્ણન કરે છે:—‘મદન્ત! નિગંઠ નાતપુત્ત જે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી છે, જે સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને દર્શનથી સંપન્ન હોવાનો (આ આગળ જણાવેલા શબ્દોમાં) દાવો કરે છે કે “ ચાલતાં, ઊભાં, ઝૂંઘતાં અને જાગતાં હું સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી છું ” તે જુના કર્મોનો તપસ્યા વડે નાશ થવાનું પ્રરૂપે છે. અને સંવરદારા નવાં કર્મોને રોકવાનો ઉપદેશ આપે છે. જ્યારે કર્મોનો ક્ષય થાય છે ત્યારે દુઃખનો ક્ષય થાય છે. જ્યારે દુઃખનો ક્ષય થાય છે ત્યારે વેદનાનો અંત આવે છે. જ્યારે વેદના મટશે ત્યારે સર્વ દુઃખનો ક્ષય થશે. આ રીતે જ્યારે પાપનો પૂરો ધ્વંસ થશે ત્યારે મનુષ્ય વાસ્તવિક મુક્તિ મેળવશે. ”

૧૪ આ નામના, સ્પષ્ટરીતે, બે પુરુષો મળી આવે છે. બીજો અમય શ્રેણિકનો પુત્ર હતો અને જૈનોનો સહાયક હતો. તેનો જૈનોના સૂત્રો તેમ જ કથાઓમાં ઉલ્લેખ થયેલો છે. મહિશ્વમ નિકાયના ૫ માં (અમય કુમાર) સુત્તમાં એવું વર્ણન છે કે નિગંઠ નાતપુત્તે તેને બુદ્ધની સાથે વાદ કરવા મોકલ્યો હતો. પ્રશ્ન એવો ચાલાકી ભરેલો ભિયાર કરવામાં આવ્યો હતો કે બુદ્ધ તેનો ગમે તેવા હુકાર અગર નકારમાં જવાબ આપે પણ તે સ્વૈચ્છરોધ વાળા ન્યાયશાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ દોષમાં સપડાયા વીના રહે જ નહિં. પરંતુ આ બુદ્ધિ સફળ થઈ નહિં અને પરિણામ તેથી ઊલટું એ આવ્યું કે અમય બુદ્ધાનુયાયી થઈ ગયો. આ વર્ણનમાં નાતપુત્તના સિદ્ધાંત ઉપર પ્રકાશ પાડે એવું કાંઈ તત્ત્વ નથી.

આ વિચારોનું જૈન પ્રતિબિંબ ઉત્તરાધ્યયનના ૨૧ મા અધ્યયનમાં મળી શકે છે:—‘તપથી મનુષ્ય કર્મને છેદી શકે છે ૨૭. ’ ‘યોગના ત્યાગથી અયોગપણું પ્રાપ્ત થાય છે; કર્મ રોકવાથી તે નવીન કર્મને ગ્રહણ કરી શકતો નથી અને પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા કર્મોનો ક્ષય કરે છે. ૩૭ ’ આ પ્રકારનો પ્રવૃત્તિની બે અન્તિમ દશાઓ (સૂત્ર ૭૧ અને ૭૨ માં) વર્ણવામાં આવેલી છે. અને વળી અધ્યયન ૩૨, ગાથા ૫, ૭ માં આવતી નીચેની હકીકત વાંચીએ છીએ:—‘જન્મ અને મરણનું કારણ કર્મ છે અને જન્મ અને મરણ એ જ દુઃખ કહેવાય છે. ’ આ ઉપરાંત બીજી પણ ઉપરના અર્થને મળતી ૩૪, ૪૭, ૬૦, ૭૩, ૮૬ અને ૯૯ મી ગાથાનો સંક્ષિપ્ત અર્થ નીચે પ્રમાણે છે:—‘પરંતુ જે મનુષ્ય ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી અને માનસિક લાગણીઓથી [આનો અર્થ બૌદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાનની ‘વેદના ’ ના અર્થ સાથે ઘણો જ મળતો આવે છે] ઉદાસીન રહે છે તેને શોક સ્પર્શ કરી શકતો નથી. જો કે તે સંસારમાં મૌજુદ છે તો પણ તે દુઃખ પરંપરાથી, જેમ કમલનું પાન પાણીથી અલિપ્ત રહે છે તેમ, તે મનુષ્ય પણ અલિપ્ત રહે છે. ’

આ સિવાય બૌદ્ધ ગ્રંથમાં, નાતપુત્ત સર્વજ્ઞાન અને સર્વ દર્શન પ્રાપ્ત કરવાનો દાવો કરે છે—એ પ્રકારનું જે કથન છે તેને સ્પષ્ટ કરવા માટે પ્રમાણ આપવાની જરૂર નથી. કારણ કે આ તો જૈન ધર્મનું ધર્મ એક મૌલિક મંતવ્ય જ છે.

નિગંઠોના સિદ્ધાંત વિષયક બીજી વધારે માહિતી મહાવગ્ગ ૬, ૩૧ (S. B. E, પૃ. ૧૭, પૃ. ૧૦૮) આદિમાંથી મળી આવે છે. એ સ્થળે સીહ^{૧૫}નું એક વૃત્તાન્ત આપેલું છે. તે સીહ લિચ્છવિઓનો સેનાપતિ હતો અને નાતપુત્તનો ઉપાસક હતો. તે બુદ્ધને મળવા ઇચ્છતો હતો પરંતુ નાતપુત્ત ક્રિયાવાદી હોઈ બુદ્ધ અક્રિયાવાદી હતો તેથી તેની પાસે જવાની તેને ના કહેવામાં આવતી

૧૫ ‘સીહ’નું નામ ભગવતી [કલકત્તા આવૃત્તિ, પૃ. ૧૨૬૭] હોર્નલની ઉવાસગદસાઓ, પરિશિષ્ટ, પૃ. ૧૦] માં મહાવીરના એક શિષ્ય તરીકે પણ આવેલું છે, પરંતુ તે સાધુ હોવાથી મહાવગ્ગમાં આવતા આ નામ સાથે તેની ઇકતા બતાવી શકાય તેમ નથી.

હતી. પરંતુ તે તેમની આજ્ઞાને ઉલ્લંઘી પોતાની મેલે બુદ્ધ પાસે ગયો અને બુદ્ધની મુલાકાતના પરિણામે તે તેનો અનુયાયી બન્યો. આ વૃત્તાન્તમાં નિગળ્થોને જે ક્રિયાવાદી જણાવવામાં આવ્યો છે, તે બાબત આ પુસ્તકમાં અનુવાદિત સૂત્રોના ઉલ્લેખથી સુસિદ્ધ થાય છે:—સૂત્ર-કૃતાઙ્ગ ૧, ૧૨, ૨૧, (પૃ૦ ૩૧૯) માં જણાવે છે કે ‘તીર્થંકર—અર્હનને ક્રિયાવાદ પ્રરૂપવાનો—ઉપદેશવાનો અધિકાર છે.’ આચારાંગસૂત્ર ૧, ૧, ૧, ૪ (ભાગ ૧ પૃ૦ ૨) માં પણ આ વિચાર, આ પ્રમાણે દર્શાવવામાં આવ્યો છે:— ‘તે આત્માને માને છે, જગત્ને માને છે, ફલ્લેને માને છે, કર્મને માને છે, (એટલે કે તે આ પળાં જ કરેલા છે અને જે આ પ્રમાણેના વિચારોથી સ્પષ્ટ જણાય છે) તે કર્મને કર્યું છે; તે બીજા પાસે કરાવીશ; તે હું બીજાને કરવા દર્શશ.’ इत्यादि.

મહાવીરના જે બીજા શિષ્યને બુદ્ધે પોતાનો અનુયાયી બનાવી લીધો હતો તેનું નામ ઉપાલિ હતું. મજ્ઞિમનિકાયના ૫૬ માં પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે તેણે બુદ્ધની સાથે, એ બાબતનો વાદ કર્યો હતો કે—‘નિગળ્થ નાતપુત્ત કહે છે તેમ કાથિક પાપ મોટું છે, કે બુદ્ધ માને છે તેમ માનસિક પાપ મોટું છે? એ સંવાદના પ્રારંભમાં ઉપાલિ કહે છે કે, મારા ગુરુ સાધારણરીતે કર્મ અથવા કૃત્ય માટે દણ્ડ (શિક્ષા) શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે.’ જો કે આ ઉલ્લેખ સાચો છે પરંતુ સંપૂર્ણરૂપે નહિ. કારણ કે જૈનસૂત્રોમાં કર્મ અર્થમાં પણ ‘ કર્મ ’ શબ્દનો તેટલો જ ઉપયોગ થયેલો છે. અને દણ્ડ શબ્દનો પણ તેટલો જ થયેલો છે. સૂત્રકૃતાઙ્ગ ૨, ૨ (પૃ૦ ૩૫૭) માં ૧૩ પ્રકારના પાપકર્મનું વર્ણન કરેલું છે જેમાં પાંચ સ્થલમાં ‘ દણ્ડસમાદાન ’ શબ્દ આવેલો છે અને બાકીનાં સ્થલમાં ‘ કિરિયાથાન ’ શબ્દ આવેલો છે.

નિગળ્થ ઉપાલિ વિશેષમાં જણાવે છે કે કાથિક, વાચિક અને માનસિક એમ ત્રણ પ્રકારનો દણ્ડ છે. ઉપાલિનું આ કથન, સ્થાનાંગ સૂત્રના ત્રીજા પ્રકરણમાં (જુઓ ઇન્ડિ. ઇન્ડિ. પુ. ૯, પૃ૦ ૧૫૯) જણાવેલા જૈન સિદ્ધાન્તની સાથે પૂર્ણ મળતું આવે છે.

ઉપાલિનું બીજું કથન કે, જેમાં તે નિગળ્થોને માનસિક પાપો કરતાં કાથિક પાપોને વધારે મહત્ત્વ આપનારા જણાવે છે, તે કથન જૈન સિદ્ધાન્ત સાથે બરાબર મળતું આવે છે. સૂત્રકૃતાંગ ૨, ૪ (પૃ૦ ૩૯૮) માં એવા એક પ્રશ્નની ચર્ચા કરવામાં આવી છે કે અણજાણપણે કરાવેલા કૃત્યનું પાપ લાગે કે નહિ. ત્યાં આગળ સ્પષ્ટ રીતે જણાવેલું છે કે નિશ્ચિત રીતે તેનું પાપ લાગે છે. (સરલા-વો પૃ૦ ૩૯૯ ટિપ્પણ ૬) વળી તે જ સૂત્રના ૬ ઠા અધ્યયનમાં (પૃ૦ ૪૧૪) બૌદ્ધોના એ મંતવ્યનું કે— ‘ અમુક કર્મ પાપયુક્ત છે કે પાપરહિત છે તેનો નિર્ણય તે કર્મ આચરનાર મનુષ્યના આશય ઉપર આધાર રાખે છે, ’ સ્વૂબ સ્ખંડન અને ઉપહાસ કરવામાં આવ્યો છે.

અંગુત્તર નિકાય ૩, ૭૦, ૩ માં નિગળ્થ શ્રાવકોના આચારોનું વર્ણન આપેલું છે. તે ભાગનું નીચે પ્રમાણે માધાન્તર આપું છું. ‘ હે વિશાલા, નિગળ્થનામે ઓઝલા-તો શ્રમણોનો એક સંપ્રદાય છે. તેઓ શ્રાવકોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે. “ હે મદ્ર, અહીંથી પૂર્વદિશા તરફ એક યોજન પ્રમાણ ભૂમિથી બહાર રહેતા જીવતાં પ્રાણિઓની હિંસાથી તમારે વિરમવું, તેવી જ રીતે દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા તરફની યોજન પ્રમાણ ભૂમિથી બહાર રહેતા પ્રાણિઓની હિંસાથી વિરમવું ” આ રીતે તેઓ કેટલાંક જીવતાં પ્રાણિઓને બચાવવાનો ઉપદેશ આપી દયાનો ઉપદેશ કરે છે; અને એ જ રીતે વળી તેઓ કેટલાંક જીવતાં પ્રાણિઓને ન બચાવવાનો બોધ કરી કૂરતા શિલ્પકારે છે. ’ એ સમજાવવું કઠિણ નથી કે આ શબ્દો જૈનોના દિગ્વિરતિ વ્રતને ઉદ્દેશીને કહેલા છે કે, જે વ્રતમાં શ્રાવકને અમુક હદ બહાર મુસાફરી કે વ્યાપાર વિગેરે નહિં કરવા સંબંધીનો નિયમ ઉપદેશવામાં આવ્યો છે. આ વ્રતનું પાલન કરનાર મનુષ્ય, અલબત્ત, પોતે છૂટી રાખેલી ભૂમિ બહારના પ્રાણીની હિંસા તો ન જ કરી શકે એ તો સ્પષ્ટ જ છે. પરંતુ, આવા એક નિર્દોષ નિયમને વિરોધી સમ્પ્રદાયે કેવા વિકૃત રૂપમાં આલેખ્યું છે? પણ એમાં એ આશ્ચર્ય જેવું કશું નથી. કારણ કે કોઈ પણ ધાર્મિક સમ્પ્રદાય પાસેથી, તેના વિરોધી મતના સિદ્ધાન્તોનું યથા-

થ અને પ્રામાણિક આલેખન મેઝવવાની આપણે આશા ન જ રાખવી જોઈએ. તેઓ સ્વાભાવિક રીતે, તે સિદ્ધાન્તોનું આલેખન એવા જ રૂપમાં કરશે કે જેથી તેમાં દે-સાઈ આવતા દોષો વધારે મોટા પ્રમાણમાં બતાવી શકાય. જૈનો પળ આ બાબતમાં બૌદ્ધો કરતાં લેશમાત્ર ઉત્તરે તેમ નથી. તેમણે પળ બૌદ્ધોના સિદ્ધાન્તોને આ જ પ્રમાણે વિકૃત રૂપમાં આલેખ્યા છે. બૌદ્ધોના એ મંતવ્યનું કે—પાપ એ તેના આચારનારને આશય ઉપર આધાર રાખે છે, તેનું જૈનોએ, આ પુસ્તકના પૃ. ૪૧૪ ઉપર, કેવું અસત્ય નિરૂપણ કર્યું છે તે જોવા જેવું છે. એ ઠેકાણે જૈનોએ બૌદ્ધોના એક મહાન્ સિદ્ધાન્તને મિથ્યા કલ્પિત અને મૂર્છતા-પૂર્ણ ઉદાહરણ સાથે મેઝવી ઉપહાસ પાત્ર બનાવી દીધો છે.

અંગુત્તર નિકાયનો એક ઉલ્લેખ જેની થોડીક ચર્ચા આ ઉપર કરવામાં આવી છે તેમાં વઢી આગઢ ચલાવતાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે—‘ઉપોસથના દિવસોમાં તેઓ (નિગણ્ઠો) શ્રાવકોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે કે “ મદ્ર, તમોર સઘઢાં વઢ્ઠો કાઢી નાંજવાં જોઈએ અને કહેવું જોઈએ કે—હું કોઈનો નથી અને મારું કોઈ નથી. ” અહીં વિચારવાનું છે કે, તેના માતા-પિતા તેને પોતાનો પુત્ર તરીકે માને છે અને તે પળ તેમને પોતાના માતા-પિતા માને છે. તેનો પુત્ર અગર તેની પત્ની, તેને પિતા અગર પતિરૂપે માને છે. અને તે પળ તેમને પોતાના પુત્ર અગર પત્ની તરીકે માને છે. તેના ગુલામો અને નોકરો તેને પોતાનો માલિક યા શેઠ માને છે અને તે પળ તેમને તેઓ પોતાના ગુલામો અગર નોકરો છે, તેમ માને છે. આ કારણથી (નિગણ્ઠો) તેમને (શ્રાવકોને) ઉક્ત રીતે બાલવાનું કહી તેમની પાસેથી અસત્ય માષણ કરાવે છે. વઢી એ રાત્રી વ્યતીત થયા બાદ, તેઓ, તે તે વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરે છે જે સર્વ (તેમના માટે) અદત્તાદાનરૂપ છે. આથી હું તેમને અદત્તાદાન લેવાના પળ દોષી તરીકે માનું છું.’

આ વર્ણન ઉપરથી સમજાય છે કે નિર્થન્ય—ઉપાસકના ઉપોસથના દિવસોવાઢા નિયમો સાધુજીવનના નિયમો

જેવા જ હોવા જોઈએ. ગૃહસ્થ અને સાધુજીવનના નિયમોનું ભિન્નત્વ બીજા દિવસોમાં રહેતું હતું. પરંતુ આ વર્ણન જૈનોના પોસહવ્રતના નિયમો સાથે પૂરેપૂરું મઢતું આવતું નથી. પ્રો. માંઢારકર, તત્ત્વાર્થસાર-દીપિકાના આધોર પોસહવ્રતનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે આપે છે; અને આ વર્ણન બીજા તેવા વર્ણનો સાથે બરાબર સંગત થાય છે. માંઢારકર લખે છે:—‘પોસહ એટલે દરેક પક્ષની અષ્ટમી અને ચતુર્દશીના પવિત્ર દિવસે ઉપવાસ કરવો અથવા એકાશન કરવું અથવા એક જ ગ્રાસ રાવો. તે દિવસોમાં યતિની માફક વૈરાગ્ય ધારણ કરી સ્નાન, લેપન, આમરણ, સ્ત્રી સંગમન, સુગન્ધી ધૂપ-દીપ ઇત્યાદિનો ત્યાગ કરવો’ જો કે વર્તમાન જૈનોનું એ પોસહવ્રત—પાલન બૌદ્ધો કરતાં ઘણું સઘત છે, એ વાત સરી છે; તો પળ તે, નિગણ્ઠ—નિયમો કે જેમનું વર્ણન ઉપર આપવામાં આવ્યું છે, તેના કરતાં ઘણું શિથિલ હોય તેમ જણાય છે. મારા જાણવા પ્રમાણે જૈન ગૃહસ્થ, પોસહમાં કપઢાંનો ત્યાગ કરતો નથી. પળ બાકીના આમૂષણો અને બીજા વિલાસોનો ત્યાગ કરે છે. તેમ જ દીક્ષા ગ્રહણ કરતી વઢ્ઠે જેમ સાધુને ત્યાગના સૂત્રો બોલવા પઢે છે તેમ તેને બોલવા પઢતાં નથી. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે—કાં તો બૌદ્ધોનું આ વર્ણન મૂલ મેરેલું અગર અસત્યમૂલક હોય અને કાં તો જૈનોએ પોતાના નિયમોમાં કાંઈક શિથિલતા દાઢલ્યાં કરી હોય.

દીઘનિકાય ૧, ૨, ૩૮ (વ્રહ્મજાલ સૂત્ર) માં આવતા નિગણ્ઠ વિષયક ઉલ્લેખ ઉપરનો પોતાની ટીકામાં એક ઠેકાણે બુદ્ધવોષ લખે છે કે—‘નિગણ્ઠો આત્મા વર્ણરહિત છે એમ માને છે; અને આજીવિકો આત્માના વર્ણની અનુસાર સમસ્ત માનવ જાતિના ૬ વિભાગો પાઢે છે. પરંતુ મૃત્યુ પછી પળ આત્માનું અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને તે વધારોગોથી મુક્ત (અરોગો) હોય છે, એ બાબતમાં નિગણ્ઠો અને આજીવિકો બંને સમાનમત વાઢા છે.’ છેવટના શબ્દોનો અર્થ એમ તેમ હો, પરંતુ તેની ઉપરનું વર્ણન તો, આ પુસ્તકના પૃ. ૧૭૨ ઉપર આપેલા જૈનોના આત્મસ્વરૂપના વર્ણન સાથે બરાબર મઢતું આવે છે. એક બીજા

પક્ષમાં (l e p 168) બુદ્ધવોષ જણાવે છે કે નિગઠ નાતપુત્ત થંઢા પાર્ણને સચેતન માને છે (સો કિર સીતો-દકે સત્તસજ્જી હોતિ) અને તેથી તે તેનો ઉપયોગ કરતા નથી. જૈનોનું આ મંતવ્ય અત્યંત પ્રસિદ્ધ હોવાથી તેની સાબીતી આપવા માટે સૂત્રોમાંથી અવતરણો આપવાની આવશ્યકતાને હું નિરર્થક માતું છું.

પાલી ગ્રંથોમાંથી પ્રાચીન નિગઠોના મંતવ્યો સંબંધી જે કાંઈ માહિતી હું એકત્ર કરી શક્યો છું, લગભગ તે બધી ઉપર આપી દીધી છે. જો કે આપણે ઇચ્છીએ તેના કરતાં તે ઘણી અલ્પ પ્રમાણમાં છે, તો પણ તેથી તેની કિંમત બિલ્કુલ ઓછી ગણાય તેમ નથી. પ્રાચીન નિગઠોના મંતવ્યો અને આચારોના સંબંધમાં જે ઉલ્લેખો આપણે એકત્ર કર્યા છે તે સવળા, એક અપવાદને બાદ કરતાં, વર્તમાન જૈન મંતવ્યો અને આચારો સાથે મળતા આવે છે અને તેમાંના કેટલાક તો જૈનોના સ્વાસ મૌલિક વિચારો છે. આ ઉપરથી આપણને એમ સંદેહ કરવાનું જરાયે કારણ નથી જહતું કે આ બૌદ્ધ ગ્રંથોમાંની ગોંધો અને જૈન સિદ્ધાન્તોની રચના વચ્ચેના--અંતર્વર્તી કાળમાં જૈન સિદ્ધાન્તોમાં ફાળો ફેરફાર થયો હોય.

મેં જાણી જોઈને જ નિગઠ નાતપુત્તના મત વિષયક એક પ્રધાન પક્ષમાં વિવેચન કરવું આ સ્થળે મુલતવી રાખ્યું છે. કારણ કે એ પક્ષમાં આપેલી બાબત ઉપરથી આપણને એક નવી જ પદ્ધતિ તપાસ કરવાની જરૂર રહે છે. આ પક્ષનો દીધનિકાયનો સામગ્ગફલસુત્તમાં આપેલો છે. હું તેનું અહિં સુમદ્ગલવિલાસની નામે બુદ્ધવોષ-વાલી ટીકાના અનુસારે ભાષાન્તર આપું છું--‘ મહારાજ, અહિંયાં એક નિગઠ ચારે દિશાના નિયમનથી સુરક્ષિત છે (—ચાતુયામ સંવરસંવુતો). હે મહારાજ, કેવી રીતે નિગઠ ચારે દિશાના સંવરથી રક્ષિત છે ? મહારાજ, આ નિગઠ સચલું [થંઢુ] પાળી વાપરતા નથી. સર્વ દુષ્કર્મ કરતા નથી. અને સવળા દુષ્કર્મોના વિરમણવડે તે સર્વ પાપોથી મુક્ત છે. અને સર્વ પ્રકારના દુષ્કર્મોથી, સવળા પાપકર્મથી નિવૃત્તિ અનુભવે છે. આ પ્રમાણે

હે મહારાજ, નિગઠ ચારે દિશાના સંવરથી સંવૃત છે. અને મહારાજ, આ પ્રમાણે સંવૃત હોવાથી તે નિગઠ નાતપુત્તનો આત્મા મોટી યોગ્યતાવાળો, સંયત અને સુસ્થિત છે.’’ અલબત્ત, આ જૈનધર્મનું યથાર્થ તેમ જ સંપૂર્ણ વર્ણન નથી. પરંતુ તેમાં જૈનધર્મનું વિરોધી તત્ત્વ પણ નથી. આના શબ્દો જૈનસૂત્રોના શબ્દો જેવા જ છે. મેં બીજાં સ્થળે જણાવ્યું છે તેમ ‘ ચાતુયામ સંવર સંવુતો ’ એ વાક્ય માત્ર ટીકાકારે જ નહીં પરંતુ મૂળ ગ્રંથકારે પણ સ્વોદી રીતે સમજેલું છે. કારણ કે પાલી શબ્દ ‘ ચાતુયામ ’ તે પ્રાકૃત શબ્દ ‘ ચાતુયામ ’ ની બરાબર થાય છે. અને આ પ્રાકૃત શબ્દ નો એક પ્રસિદ્ધ જૈન પારિમાષિક શબ્દ છે જે મહાવીરના (પંચ મહાવ્ય) પાંચ મહાવ્રતોથી શિશ્ન એવા પાર્શ્વનાથના ચાર વ્રતોનો વાચક છે. આથી આ સ્થળે બૌદ્ધોએ, જે સિદ્ધાન્ત વાસ્તવિકમાં મહાવીરના યુરોગામી પાર્શ્વનાથને લાગૂ પડે છે તેને, મહાવીર ઉપર આરોપિત કરવામાં મૂલ કરેલી છે, એમ હું ધારું છું. આ ઉપરથી એમ સૂચિત થાય છે કે બૌદ્ધોએ આ શબ્દને નિગઠોના ધર્મવર્ણનમાં લીધેલો હોવાથી તેમણે તે પાર્શ્વનાથના અનુયાયિયોના મુખેથી સાંભળ્યો હશે; અને બીજી એ પણ કલ્પના થઈ શકે કે મહાવીરના સંશોધિત મતો જો બુદ્ધના સમયમાં સર્વ સામાન્યરીતે સ્વીકારાયા હોત તો પાર્શ્વનાથના અનુયાયિયો પણ તે વચ્ચે તે શબ્દનો ઉપયોગ નહીં કરતા હોત. બૌદ્ધોની આ મૂલ દ્વારા હું જૈનોની એ પરંપરાને સત્ય સ્થાપિત કરી શકું છું કે મહાવીરના સમયમાં પણ પાર્શ્વનાથના શિષ્યો વિદ્યમાન હતા.

આ પદ્ધતિ તપાસ કરવાની શરૂઆત કરતાં પહેલાં હું બૌદ્ધોની એક બીજી પણ અર્થપૂર્ણ મૂલ તરફ

૧ ગ્રામગોલ્ટ, Pali sept suttas માં, ગેર્ગલી (Gogerly) અને બર્નફ (Burnouf) નાં જે ભાષાન્તરો આપેલાં છે તે તેમણે ટીકાનો સહાયતા લીધા વિના કરેલાં હોવાથી દુર્લભ્ય કરવા જેવાં છે. બુદ્ધવોષનું વર્ણન પરંપરાગત હતું કે કલિયત હતું તે સંદિગ્ધ છે.

૨ જુઓ, ઇન્ડિ. એન્ટિ. મા. ૯. પૃ. ૧૫૮ માં પ્રકટ થયેલો મારો On Mahavir and his Predecessors નામનો નિબંધ.

વાચકનું ધ્યાન રહેવા માંગું છું: બૌદ્ધો નાતપુત્તને અગ્નિ-વેસન અર્થાત અગ્નિવૈશ્યાયન કહે છે, પરંતુ જૈનોના મતાનુસાર તે કાશ્યપ હતા; અને પોતાના તીર્થંકરો સંબંધી આવો વાતોમાં જૈનોનું જ કહેવું વિશ્વાસપાત્ર મનાવું જોઈએ. વઢી મહાવીરનો એક મુખ્ય શિષ્ય, જે સુધર્મા નામે હતો અને જેને સૂત્રોમાં મહાવીરના ધર્મના મુખ્ય ઉપદેશક તરીકે બતાવેલો છે તે પોતે અગ્નિવૈશ્યાયન હતો; અને તેણે જૈન ધર્મનો પ્રસાર કરવામાં મુખ્ય ભાગ ભજવેલો હોવાથી બહારના બીજા માણસો શિષ્યને ગુરુ સમજી લેવાની ભૂલ કરી હોય અને તેથી કરીને શિષ્યનું ગોત્ર ગુરુને લગાડી દેવામાં આવ્યું હોય, તે ઘણું સંભવિત છે. આ રીતની બૌદ્ધોએ કરેલી બેવડી ભૂલ મહાવીરની પૂર્વે પાર્શ્વનામના તીર્થંકરની તથા મહાવીરના મુખ્ય શિષ્ય સુધર્માની હયાતીની સાક્ષી આપે છે.

પાર્શ્વ એ એક ઇતિહાસિક પુરુષ હતા તે વાત તો બધી રીતે સંભવિત લાગે છે. કેશી^૧ કે જે મહાવીરના સમયમાં પાર્શ્વના સંપ્રદાયનો એક નેતા હોય તેમ દેખાય છે તેનો તથા અન્ય પણ તેવા અનુયાયીઓના જૈન સૂત્રોમાં ઘણે ઠેકાણે ઉલ્લેખો થયા છે; અને તે ઉલ્લેખો એવી સરળ રીતે થયા છે કે જેથી કરીને તેની સત્યાસત્યતાના સંબંધમાં શંકા ઊઠાવવાને કારણ મળતું નથી. ઉત્તરાધ્યયનના ૨૨ મા અધ્યયનમાં જુના અને નવા સંપ્રદાયનો પરસ્પર મેઠ કેવી રીતે થઈ ગયો હતો તે બતાવનારી; એક કથા આ વિષયમાં ઘણી જ અગત્યની છે. કેશી અને ગૌતમ કે જેઓ બંને જૈન ધર્મના બે સંપ્રદાયોના પ્રતિનિધિ તથા નેતા હતા, તેઓ પોતાના શિષ્યપરિવાર સહિત એક વસ્તે શ્રાવસ્તી પાસેના ઉદ્યાનમાં ભેગા મળે છે, અને મહાવ્રતોની સંખ્યા વિષયક તથા સંવેલકાંચેલક અવસ્થા વિષયક તેમના ધાર્મિક મતભેદો વધારે વિવેચન કર્યા સિવાય માત્ર સહજ સમજાવીને દૂર કરવામાં આવે છે. અને ત્વરાથી મૌલિક મીતિવિષયક વિચારોના સંબંધમાં પ્રત્યેક પક્ષ દૃષ્ટાન્તો દ્વારા એક બીજાના વિચારો સમજી

સમજાવી નિઃશંક બની સંપૂર્ણ એકમત થાય છે. બન્ને સંપ્રદાયો વચ્ચે કાંઈક મતભેદ જેવું જોવામાં આવે છે, પરંતુ પરસ્પર દ્રેષ યા વૈર બિલકુલ જોવાતું નથી. જો કે પ્રાચીન સંપ્રદાયના અનુયાયીઓને ‘પંચ મહાવ્રત પ્રતિપાદનાર’ મહાવીરના ધર્મનો સ્વીકાર કરવો પડ્યો હતો, એ વાત સ્પષ્ટ છે; તો પણ તેઓ પોતાની કેટલીક જૂની રૂઢિઓને પણ વઢગી રહ્યા હતા. સ્વાસ્થ્ય કરીને વસ્ત્ર વાપરવાના વિષયમાં કે જે રૂઢીનો મહાવીરે ત્યાગ કર્યો હતો, તેમ આપણે માનવું જોઈએ. આ કલ્પનાનુસાર આપણે શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર સંપ્રદાયરૂપી બે ફિરકાની ઉત્પત્તિનું મૂળ કારણ પણ બતાવી શકીએ છીએ, કે જેના સંબંધમાં શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર બંને સંપ્રદાયમાં ભિન્ન ભિન્ન અને પરસ્પરવિરોધી દંતકથાઓ પ્રચલિત છે.^૨ આ ભેદ દેહીતી રીતે જ કાંઈ આકાસ્મિક થયો ન હતો; પરંતુ અસલનો એક મતભેદ [ઉદાહરણ તરીકે જેઓ કે શ્વેતામ્બર મતના કેટલાક ગચ્છોની વચ્ચે અત્યારે એ હયાતી ધરાવે છે] કાઢે કરીને વિભાગના રૂપમાં પરિણત થયો અને આખરે તેણે એક મહાન ધર્મભેદનું રૂપ લીધું.

બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં મળી આવતા ઉલ્લેખો, નાતપુત્તની પૂર્વે પણ નિર્ગ્રંથોની હયાતી હતી, એ પ્રકારના આપણા વિચારને દૃઢ કરે છે. જ્યારે બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રાદુર્ભાવ થયો ત્યારે નિર્ગ્રંથોનો સંપ્રદાય એક મોટા સમ્પ્રદાયરૂપે ગણાતો હોવો જોઈએ. એ નિર્ગ્રંથોમાંના કેટલાકને બૌદ્ધ પિટકોમાં, બુદ્ધના અને તેના શિષ્યોના વિરોધી તરીકે અને વઢી કેટલાકને તેના અનુયાયી થયા તરીકે વર્ણવેલા છે કે જે ઉપરથી આપણે ઉપર પ્રમાણે અનુમાન કરી શકીએ છીએ. એથી ઉલટું એ ગ્રંથોમાં કોઈ પણ સ્થળે એવો ઉલ્લેખ કે સૂચન સરખું પણ થયેલું જોવામાં નથી આવતું કે નિર્ગ્રંથોનો સમ્પ્રદાય એ એક નવીન સમ્પ્રદાય છે. આ ઉપરથી આપણે અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે નિર્ગ્રંથો બુદ્ધના જન્મ પહેલાં ઘણા લાંબા કાલથી અસ્તિત્વ ધરા-

^૧ રાજપ્રશ્નીમાં પાર્શ્વને (?) રાજા પદ્મી સાથે સંવાદ થયો હતો અને ત્યાર બાદ રાજાએ તેણે પોતાનો ધર્માનુયાયી બનાવ્યો હતો.

^૨ શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર સમ્પ્રદાયોની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં જર્મન ઓરિએન્ટલ સોસાયટીના જર્નલના ૨૮ માં ભાગમાં પ્રકટ થયેલો મારો નિબંધ જુઓ.

વતા હશે. આ અનુમાનને બીજી એક વાવત દ્વારા પણ ટેકો મળે છે. બુદ્ધ અને મહાવીરના સમકાલીન એવા મક્કલાલિ ગોસાલે મનુષ્ય જાતિની છ વર્ગોમાં વહેંચણી કરી હતી.^૧ બુદ્ધધોષનાં કહેવા મુજબ આ છ વર્ગમાંના ત્રીજાવર્ગમાં નિર્ગ્રન્થોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. હવે વિચારીએ કે નિર્ગ્રન્થો જો તે જ અસામાં હયાતીમાં આવ્યા હોત તો તેમની ગણના એક ધર્મ-સંપ્રદાયના કે મનુષ્ય જાતિના એક સ્વતંત્ર-પેઠાવિભાગ તરીકે કદાપિ ન કરવામાં આવી હોત. જહ્નુ તેણે નિર્ગ્રન્થોને એક મહત્વના અને સાથે મારા માનવા પ્રમાણે પ્રાચીન બૌદ્ધો માનતા હતા તેમ એક પ્રાચીન સંપ્રદાયરૂપે લેખ્યા હશે. મારા ઉપરોક્ત છેલ્લા મતની પુષ્ટિમાં નીચે મુજબની દલીલ પણ છે. મજ્ઞિમનિકાય, ૩૫ માં બુદ્ધ અને સચ્ચક નામના એક નિર્ગ્રન્થપુત્ર વચ્ચે થયેલા વાદનું વર્ણન આપેલું છે. સચ્ચક વાદમાં નાતપુત્રને હરાવ્યાની વડાઈ મારતો હોવાથી તે નિર્ગ્રન્થ હોય તેમ લાગતો નથી. અને બીજું એ કે જે સિદ્ધાન્તોનું તે સમર્થન કરવા મથે છે તે સિદ્ધાન્તો જૈનોના નથી. આ ઉપરથી એ વિચારવા જેવું છે કે એક પ્રસિદ્ધ વાદી કે જેનો પિતા નિર્ગ્રન્થ હતો અને જે પોતે બુદ્ધનો સમકાલીન હતો, તેના પુરાવા ઉપરથી નિર્ગ્રન્થોનો સંપ્રદાય બુદ્ધના સમયમાં સ્થાપિત થયો હતો તેમ માણે જ માની શકાય.

હવે આપણે જે જે જૈનતર પાલંડી મતાવંલંબિઓ સામે જૈનોએ પોતાનો તાત્વિક વિરોધ બતાવ્યો છે, અને તે સંબંધે જે ઉલ્લેખો તેઓએ કર્યા છે, તે તપાસીએ, અને તેની સાથે બૌદ્ધોના ઉલ્લેખો સરખાવીએ. સૂત્રકૃતાંગ ૨, ૧, ૫૫ (પૃ. ૩૮૮) અને ૨૧ (પૃ. ૩૪૩) માં ઘણે અંશે પરસ્પર મળતા આવતા એવા બે જહ્નુવાદી સિદ્ધાન્તોનો

ઉલ્લેખ છે. પહેલાં સૂત્રમાં જે લોકો આત્માને એક અને અભિન્ન માને છે તેમના એક અભિપ્રાયનું વર્ણન છે, અને બીજા સૂત્રમાં પંચભૂતને નિત્ય અને વધુ તેનું જ બનેલું છે તેમ માનનાર એક સિદ્ધાન્તનું વર્ણન આપેલું છે. વચ્ચે મતના અનુયાયીઓ જીવતાં પ્રાણીની હિંસા કરવામાં પાપ માનતા નથી. આવા જ પ્રકારનો મત સામગ્ર્યફલસુતમાં પૂરણ કસ્સપ અને અજિત કેશકંબલિનો હોવાનું બતાવ્યું છે. પૂરણ કસ્સપ પુણ્ય અગર પાપ જેવી કોઈ વસ્તુને માનતો નથી અને અજિત કેસકંબલિનો એવો સિદ્ધાન્ત છે કે અનુભવાતીત મંતવ્ય કે જે લોકોમાં પ્રચલિત છે તેને મળતું કોઈ તત્ત્વ જ નથી. આ ઉપરાન્ત તે એમ માને છે કે ‘માણસ’ (પુરિસો) ચાર મૂતોનો બનેલો છે; જ્યારે તે મરી જાય છે ત્યારે પૃથ્વી પૃથ્વીમાં, પાણી પાણીમાં, અગ્નિ અગ્નિમાં, વાયુ વાયુમાં, અને જ્ઞાનેન્દ્રિયો હવામાં (અથવા આકાશમાં) વિલીન થઈ જાય છે. ઠાઠડીને ઉપાડનાર, ચાર પુરુષો મુઢદાને સ્મશાનભૂમિમાં લઈ જાય છે ત્યારે કલ્પાંત કરે છે; કપોત રંગના હાડકાં બાકી રહે છે અને બીજા સઘડાં (પદાર્થો) બઢીને મસ્મીભૂત થઈ જાય છે. આ છેલ્લું સૂત્ર થોડા ફેરફાર સાથે સૂત્રકૃતાંગ ના પૃ. ૩૪૦ ઉપર આવે છે:—‘અન્ય જનો મુઢદાને બાઢવા માટે લઈ જાય છે. જ્યારે અગ્નિ તેને બાઢી નાંખે છે ત્યારે માત્ર કપોતરંગના હાડકાં બાકી રહે છે અને ચાર ઉપાડનારા ઠાઠડીને લઈ ગામ તરફ પાછા વળે છે.’

જહ્નુવાદના બીજા સિદ્ધાન્ત (પૃ. ૩૪૩, ૨૨, અને પૃ. ૨૩૭) ના સંબંધમાં એક બીજી શાખાનો પણ ઉલ્લેખ

૧. આકાશને બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં પાંચમાં તત્ત્વ તરીકે માન્યું નથી, પરંતુ જૈન ગ્રંથોમાં તે માન્યું છે. જુઓ આગળ પૃ. ૩૪૩ અને પૃ. ૨૩૭ થાથા ૧૫. આ મોંઝે એક શાબ્દિક ભેદ છે નહીં કે તાત્વિક.

૨. હું આ સ્થૂળ બંને સૂત્રોને સામસામે મુકું છું કેથી કરીને તેમની વચ્ચેનું સામ્ય વધારે સ્પષ્ટરીતે સમજી શકાય:—

આસન્દિ પંચમાં પુરિસા મતમા- | અદ્દહનાપ | પરંદિ મિજ્જહ; વાય ગચ્છન્તિ યાવ અઢાહના | અગ્નિજ્ઞામેત સરીરે કવો- પદાનિ પજ્ઞાપે ન્તિ, કાપોતકાનિ | તવળ્લાઈ અદ્દાનિ આસન્દિ અદ્દાનિ મવન્તિ મસ્સન્તા હુતિયો | પંચમાં પુરિસા ગામં પજ્ઞા ગચ્છન્તિ

૧. મિધ્નિકાય, સામગ્ર્યફલસુત. ૨૦.

૨. સુમંગલવિલાસીની પૃ. ૧૬૨માં બુદ્ધધોષ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે ગોસાલે પોતાના શિષ્યો જે ચતુર્થ વર્ગના હતા તેના કરતાં નિર્ગ્રન્થોને હલકી પ્રતિના ગણ્યા છે. ગોસાલે તો મિક્કુઓને તેથીએ હલકા પ્રકારના ગણ્યા છે કે જે વાવત ઉપર બુદ્ધધોષે લક્ષ્ય આપ્યું નથી. તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ મિક્કુઓને બૌદ્ધ સાધુઓ કરતાં તે મિત્ર માનતો હતો.

થયેલો છે. તે મતમાં પાંચ ભૂત ઉપરાન્ત છટું તત્ત્વ નિ ત્યાત્મા મનાય છે. આ મત તે અત્યારે વૈશેષિક નામના દર્શનથી જે પ્રસિદ્ધિમાં આવેલું છે તેનું પ્રાચીન અથવા લોકપ્રસિદ્ધ રૂપ છે. બૌદ્ધગ્રંથમાં આ દર્શનના સંસ્થાપક તરીકે પદુધ કચ્ચાયન નિર્દિષ્ટ થયેલો છે. તેનો મત એવો હતો કે આશુ વિશ્વ સાત વસ્તુનું (પદાર્થોનું) બનેલું છે. અને તે સર્વે પદાર્થો નિત્ય નિર્વિકાર અને પરસ્પર સ્વતંત્ર છે. તે પદાર્થો ચાર ભૂત, સુખ, દુઃખ અને આત્મા એ પ્રમાણે છે. આ સર્વેની એક બીજા ઉપર કાંઈ અસર થતી નહીં હોવાથી કોઈ પણ પદાર્થનો વાસ્તવિક નાશ થતો નથી. મારે કહેવું જોઈએ કે સુખ અને દુઃખને નિત્ય માનવા છતાં પણ તે બન્નેની આત્મા ઉપર કાંઈ અસર થતી ન માનવી તે મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે તો અજ્ઞાનતા ભરેલું છે. પરંતુ બૌદ્ધોએ કદાચ અસલ સિદ્ધાન્તોનું અસત્ય આલેખન કર્યું હોય તો તે પણ સંભવિત છે. પદુધ કચ્ચાયનના વિચારો અવશ્ય કરીને અક્રિયાવાદમાં અંતર્ગત થાય છે. અને આ વાતમાં તે વૈશેષિક દર્શન કે જે ક્રિયાવાદી છે તેનાથી ભિન્ન પડે છે. આ વસ્તુ વાદો બૌદ્ધ તેમ જ જૈન સાહિત્યમાં આવતા હોવાથી તેમની વિશેષ વ્યાખ્યા કરવી અહીં અસ્થાને નહીં ગણાય. જે સિદ્ધાન્ત આત્માને ક્રિયાશીલ અને ક્રિયાલિપ્ત (ક્રિયાથી જેના ઉપર અસર થાય તેવો) માને છે તે ક્રિયાવાદી કહેવાય છે. આ વર્ગમાં જૈનધર્મ, બ્રાહ્મણધર્મો પૈકી વૈશેષિક અને ન્યાયદર્શનો (આ બે દર્શનોના સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મ-શાસ્ત્રોમાં થયેલા નથી) તથા બીજાં પણ એવાં કેટલાંક દર્શનો—કે જેનાં નામ અત્યારે ઉપલબ્ધ થઈ શકતાં નથી પરંતુ જેની હયાતીની માહિતી આપણે આપણા આ ગ્રંથોમાંથી મેળવી શકીએ છીએ, તે સર્વેનો—સમાવેશ થાય છે. અક્રિયાવાદ તે સિદ્ધાન્ત કહેવાય છે જેમાં આત્માનું નાસ્તિત્વ અગર નિષ્ક્રિયત્વ અથવા કર્માલિપ્તત્વ પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે. આ વર્ગમાં સઘળા જડવાદી મતો; બ્રાહ્મણધર્મો પૈકી વેદાન્ત, સાંખ્ય અને યોગદર્શનો; તથા બૌદ્ધ ધર્મનો અંતર્ભાવ થાય છે. બૌદ્ધ ધર્મના ક્ષણિકવાદ તથા શૂન્યવાદનો ઉલ્લેખ સૂત્રકૃતાંગ ૧, ૧૪, ૪ થી અને

૭ મી ગાથામાં થયેલો છે. સાથે એ પણ જણાવવું જોઈએ કે વેદાન્તિઓ અથવા તેમના મંતવ્યોનો પણ સિદ્ધાન્તોમાં ઘણે સ્થળે ઉલ્લેખ આવે છે. સૂત્રકૃતાંગના બીજા પુસ્તકના પહેલા અધ્યયનમાં, પૃ. ૩૪૪ ઉપર, ત્રીજા પાસંદ મત તરીકે વેદાન્તનું વર્ણન થયેલું છે. છઠ્ઠા અધ્યયનમાં, પૃ. ૪૧૭ ઉપર, તેનું ફરીથી વર્ણન આવેલું છે. પરંતુ બૌદ્ધોએ ગણાવેલા છ તીર્થાંકોમાં આ મતનો કોઈ પણ આચાર્ય નહીં હોવાથી આપણે તે ઉપર આ સ્થળે ધ્યાન દેતા નથી. ^૧

સૂત્રકૃતાંગના બીજા ભાગના પ્રથમ અધ્યયનમાં, ચોથા પાસંદ મત તરીકે દૈવવાદ (Fatalism) નું વર્ણન આવેલું છે. સામઙ્ગ્ય ફલસુત્તમાં આ મતનું મક્કલી ગો-સાલ નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે:—‘ મહારાજ, જી-વાત્માઓની અપવિત્રતામાં કોઈ હેતુ અગર પહેલાં હયાતી ધરાવતું એવું કાંઈ કારણ નથી. તે અનન્યકૃત છે. તેમ જ તે પહેલાં હયાતી ધરાવતી કોઈ બીજી વસ્તુથી ઉત્પન્ન થયેલી નથી. (તેવી જ રીતે) જીવાત્માઓની પવિત્રતામાં પણ કોઈ કારણ અગર પૂર્વે હયાતી ધરાવતો કોઈ હેતુ નથી. તે અનન્યકૃત છે. તેમ જ તેનું કોઈ ઉપાદાન કારણ નથી. આની ઉત્પત્તિ વ્યક્તિઓના કોઈ આચારનું પરિણામ નથી. તેમ જ પાપકાના કાર્યોની પણ તેના ઉપર અસર નથી. તેમ મનુષ્યપ્રયત્નનું પણ તે ફલ નથી. જેને ઉત્પન્ન કરવામાં, પુરુષની શક્તિ, પ્રયત્ન, બલ, ધૈર્ય, અગર સામર્થ્ય એમાંનું કોઈ કારણભૂત થતું નથી. સર્વે સત્ત્વ, સર્વે પ્રાણિઓ, સર્વે ભૂતો, અને સર્વે જીવો, ^૨ પછી તે પશુ, અગર વનસ્પતિ

૧ એક વાત યાદ રાખવા જેવી છે કે વેદાન્તિઓ પણ બુદ્ધના પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે કામ બજાવતા અને તેઓ વૈદિક ધર્મના તત્ત્વજ્ઞોમાં આગલ પદ્ધતા હોવાથી આપણે એમ અનુમાન કરવું જોઈએ કે બૌદ્ધ ધર્મની અસરવાળા લોકોથી વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણો દૂર જ રહેતા.

* મૂળમાં ‘ સઘ્વે સત્તા, સઘ્વે પાણ, સઘ્વે ભૂતા, સઘ્વે જીવા, એવો પાઠ છે. જૈન સૂત્રોમાં પણ આ જ ક્રમથી અનેક ઠેકાણે પાઠ આવે છે અને એ પાઠનું સંક્ષેપમાં all classes of living beings.

સચેતન પ્રાણિઓના તથા વર્ગો ? એવું ભાષાન્તર કરેલું છે. બુદ્ધ ધોષની ટીકાનું ભાષાન્તર, હોનેલે, ઉવાસગદસાઓના પરિ-ક્ષિપ્ત નં. ૨ જાના પાન ૧૬ ઉપર નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે ‘ સઘ્વે

ગમે તે હો પણ તેમનામાંના, કોઈમાં આંતર બલ, શક્તિ તથા સામર્થ્ય નથી; પરંતુ આ દરેક જીવ પોતાની સ્વમાનિયતિને વશ થઈ, છ પ્રકારમાંની કોઈ પણ જાતિમાં રહી સુખ-દુઃખ ભોગવે છે. 'ઇત્યાદિ.' આ સિદ્ધાન્તોનું સૂત્ર કૃતાંગમાં (૧. ૮.) આપેલું વર્ણન જો કે થોડા શબ્દોમાં છે, છતાં પણ સરસા માવાર્થવાલું છે; અલબત્ત, તે સ્થળે આ સિદ્ધાન્તો મસ્તલિપુત્ર ગોસાલના છે એમ સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું નથી. જૈનો પ્રધાનતયા ચાર દર્શનોનો ઉલ્લેખ કરે છે:—ક્રિયાવાદ, અક્રિયાવાદ, અજ્ઞાનવાદ અને વૈનયિકવાદ. આમાંથી અજ્ઞાનિકોના મતોનું મૂળમાં સ્પષ્ટ કથન કરેલું દેખાતું નથી. આ સવચ્છાં દર્શનોના વિષયમાં ટીકાકાર જે સમજુતો આપેલી છે, અને જે મેં પૃ. ૮૩ ની ૨ નંબરની ટીપમાં નોંધેલી છે, તે ઘણી જ અસ્પષ્ટ અને ગેરસમજુતી ઉત્પન્ન કરે તેવી છે. પરંતુ એ અણેયવાદનો યથાર્થ ક્યાલ આપણને બૌદ્ધ ગ્રંથોથી આવી શકે તેમ છે. સામઞ્જફલ-સુતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે તે મત સજ્જય બેલદ્વિપુત્તનો હતો; અને ત્યાં નીચે પ્રમાણે તેનું વર્ણન કરેલું છે:—‘મહારાજ, જો મને તમે પુછશો કે જીવની કોઈ ભાવી અવસ્થા છે ? તો હું જવાબ આપીશ કે જો હું ભાવી અવસ્થા અનુભવી શકું, તો પછી હું તે અવસ્થાનું સ્વરૂપ સમજાવી શકું. જો મને પુછશો કે શું તે અવસ્થા આ પ્રકારની છે ? તો (હું કહીશ કે) તે મારો વિષય નથી. શું તે તે પ્રકારની છે ? તે મારો વિષય નથી. શું તે આ વસ્ત્રોથી ભિન્ન છે ? તે પણ મારો વિષય નથી. નથી એમ નથી ? તે પણ મારો વિષય નથી.’ ઇત્યાદિ. આ જ રીતે મૃત્યુ પછી તથાગતની હયાતી રહે છે કે નહીં ? રહે છે અને નથી રહેતી ? રહે છે એમ નથી ? અને નથી રહેતી એમ નથી ? આવા પ્રશ્નો જો કોઈ પૂછે તો તેનો પણ તે જ રીતે જવાબ આપે છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે અણેયવાદીઓ કોઈ પણ વસ્તુના

અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વના સંબંધમાં સર્વે પ્રકારની નિરૂપણ પદ્ધતિઓ તપાસતા હતા અને જો તે વસ્તુ અનુભવાતીત માલુમ પડતી તો તેઓ સર્વે કથનની રીતિઓનો ઇનકાર કરતા હતા.

બુદ્ધ અને મહાવીરના સમયમાં પ્રચલિત એવા અન્ય તાત્વિક વિચારોના વિષયમાં જૈન તથા બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં મઠી આવતી નોંધો ગમે તટલી જૂજ હોય, તો પણ તે નામાંકિત કાલના ઇતિહાસકારને અતિ મહત્ત્વની છે. કારણ કે આ નોંધો દ્વારા તે કાલના ધાર્મિક સુધારકને કેવા પ્રકારના પાયા ઉપર તથા કયા સાધનોની મદદથી પોતાનો મત ઉમો કરવો પડ્યો હતો તે જણાઈ આવે છે. એક વાજુએ આ બધા પાંચડી મતોમાં મઠી આવતી પરસ્પરની કેટલીક સામ્યતા અને બીજી વાજુએ જૈન અગર બૌદ્ધોની જણાતી વિશિષ્ટતા ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે અનુમાન કરી શકાય છે કે બુદ્ધ અને મહાવીરે કેટલાક વિચારો તો આ પાંચડીઓના મતોમાંથી લીધા હતા અને કેટલાક તેઓની સાથે ચાલતા તેમના સતત વાદવિવાદની અસરથી ઉપજાવી કઢાયા હતા. મારું એમ ધારવું છે કે સજ્જયના અણેયવાદની વિરુદ્ધ મહાવીરે પોતાનો સ્યાદ્વાદનો મત સ્થાપ્યો હતો. અજ્ઞાનવાદ જણાવે છે કે જે વસ્તુ આપણા અનુભવની પછે તેના સંબંધમાં અસ્તિત્વ અગર નાસ્તિત્વ અથવા યુગપત્ અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વનું વિધાન, અગર નિષેધ કરી શકાય નહીં. તે જ રીતે પણ તેથી ઊલટી દિશાએ દોઢતો સ્યાદ્વાદ એમ પ્રતિપાદન કરે છે કે એક દૃષ્ટિ (અપેક્ષા) કોઈ પુરુષ વસ્તુના અસ્તિત્વનું વિધાન કરી શકે (સ્યાદ અસ્તિ) તેમ બીજી દૃષ્ટિએ તેનો નિષેધ કરી શકે (સ્યાદ નાસ્તિ); અને તેવી જ રીતે ભિન્ન ભિન્ન કાલમાં તે વસ્તુના અસ્તિત્વ તથા નાસ્તિત્વનું વિધાન કરી શકે (સ્યાદ અસ્તિ નાસ્તિ) પરંતુ જો એક જ કાલમાં અને એક જ દૃષ્ટિએ કોઈ મનુષ્ય વસ્તુના અસ્તિત્વનું તથા નાસ્તિત્વનું વિધાન કરવા ઇચ્છતો હોય તેણે એમ કહેવું જોઈએ કે તે વસ્તુ વિષયે કાંઈ કહી શકાય નહીં (સ્યાદ અવક્તવ્ય:). તે પ્રમાણે કેટલાક સંયોગોમાં અસ્તિત્વનું વિધાન કરવું અશક્ય છે (સ્યાદ

સત્તા—પટલે ઝંટ, બલ્લદ, મધેડા અને તેવા બીજા બધા પશુઓ. સચ્ચે પાણા—પટલે એકેન્દ્રિય દ્વિન્દ્રિય આદિ ચેતનાવાળા પ્રાણીઓ, સચ્ચે ભૂતા—પટલે અણ્ડજ અને ગર્ભજ જીવો; અને સચ્ચે જીવા—પટલે ડાંગર, જવ, ધાન ઇત્યાદિ (વાનસ્પતિક) જીવો.

નાસ્તિ અવક્તવ્ય:); કેટલાક પ્રસંગે નાસ્તિત્વ (સ્યાદ નાસ્તિ અવક્તવ્ય:); અને કેટલીક વખતે વસ્તુનું વિધાન કરવું અશક્ય હોય છે (સ્યાદ અસ્તિ નાસ્તિ અવક્તવ્ય:.)

આ વાદ તે જૈનોના પ્રસિદ્ધ સત્સમગી નય છે. શું કોઈ પણ તત્ત્વવેત્તા પોતાના મયંકર પ્રતિસ્પર્ધીને ચૂપ કરવાના પ્રયોજન સિવાય, જેને પ્રમાણની જાહેર નથી, એવી ઉવાઢી વાતોની વ્યાખ્યા કરવાની ઇચ્છા કરે શકે ? એમ લાગે છે કે અજ્ઞેયવાદિઓના સૂક્ષ્મ વિવાદોએ પ્રાય તેમના ઘણા સ્વરા સમકાલીન મનુષ્યોને ગુંચવણમાં નાંખ્યા હશે અગર મનાવ્યા હશે; અને તેથી કરીને તે સર્વેને અજ્ઞાનવાદની મૂલ-મૂલામળીમાંથી બહાર નિકળવા માટે સ્યાદવાદનો સિદ્ધાન્ત એક ક્ષેમમાર્ગ તરીકે દેશાયો હશે. આ શાસ્ત્રની મદદથી વિરોધિઓ ઉપર આક્રમણ કરનાર અજ્ઞાનવાદિઓ પોતાના જ સામે થઈ જતા હતા. આપણે નથી કહી શકતા કે અજ્ઞેય-વાદના કેટલા અનુયાયિઓ, આ સત્સમગી નયના સત્યની પ્રતીતિ પામી મહાવીરના ધર્મમાં આવી ગયા હશે !

અજ્ઞેયવાદની બુદ્ધના ઉપર પણ કેટલી વધી અસર થઈ હતી તે આપણે પાલી ગ્રંથોમાં નિરૂપિત બુદ્ધના નિર્વાણ વિષયક સિદ્ધાન્તમાં જોઈ શકીએ છીએ. આ પ્રકારનાં નિ-શ્ચયાત્મક વાક્યો તરફ પ્રથમ ધ્યાન પ્રો. ઓલ્ડનબર્ગે લેચ્યું હતું. આ વાક્યો નિઃશંક પણે જણાવે છે કે મૃત્યુ વાદ તથાગત (અર્થાત્ મુક્તાત્મા અથવા જેને વાસ્તવમાં વ્યક્તિત્વનો હેતુ કહી શકાય તે) હયાતી ધરાવે છે કે નહીં; એવા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા બુદ્ધ ચોક્કસી ના પાડતા હતા. જો તેમના સમયના લોકોના સાંમઝવામાં આવા વિચારો વિલકુલ ન આવ્યા હોત અને આવી કેટલીક વાતો કે જે મનુષ્યના મનથી અતીત હોઈ તે ઘણી મહત્ત્વની ગણાય છે તેના સંબંધમાં, તેવા પ્રકારના ઉત્તરોથી તે લોકોને સંતોષ ન વળતો હોત તો તેઓ, તેવા કોઈ ધાર્મિક સુચારક કે જે બ્રાહ્મણધર્મમાં તર્કસિદ્ધ નિરૂપિત સચ્ચી વાતોના સંબંધમાં પોતાનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય ન આપે, તેના ઉપદેશોને આદરપૂર્વક સાંમઝે એ અસંભવિત છે. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ જોતાં એમ લાગે છે કે અજ્ઞેયવાદે બૌદ્ધોના

નિર્વાણના સિદ્ધાન્તને સ્વીકારવા માટે મૂમિ તૈયાર કરી રાહી હતી. એક વાક્ય લેવા નોંધ લેવા જેથી છે:—સંયુત-નિકાય જેતું ભાષાંતર પ્રો. ઓલ્ડનબર્ગે કરેલું છે, તેમાં એક ઠેકાણે પાસેનદિ રાજા અને સ્ત્રેના નામની આર્યા વચ્ચે થયેલો સંવાદ આવે છે. તેમાં રાજાએ મૃત્યુવાદ તથાગત હયાતી ધરાવે છે કે નહીં એ સંબંધમાં પ્રશ્નો પૂછેલા છે. જે સૂત્રોમાં આ પ્રશ્નો પૂછેલા છે, તેમાં સામઝાફઝડુન —કે જેતું ભાષાંતર ઉપર આપેલું છે,—માં જેવા શબ્દો સંજય વાપરે છે તેવા જ શબ્દો વાપરેલા છે.

બુદ્ધના સમયના અજ્ઞેયવાદની અસર બુદ્ધ ઉપર થઈ હતી તેવા પ્રકારના મારા અનુમાનની પુષ્ટિમાં હું મહાવગ્ગ ૧, ૨૩ અને ૨૪ માં આપેલી એક પરંપરાગત કથા અત્રે રજુ કરું છું. તે કથામાં એમ જણાવેલું છે કે બુદ્ધના સૌથી વધારે પ્રખ્યાત એવા સારિપુત્ત અને મોગ્ગલાન નામના બે શિષ્યો, તેમના અનુયાયી થયા પહેલાં સજ્જયના શિષ્યો હતા અને પછીથી તેઓએ પોતાના જૂના ગુરુના મતના ૨૫૦ શિષ્યોને પણ બૌદ્ધમાર્ગે બનાવ્યા હતા. આ હકિકત બુદ્ધે બોધિ પ્રાપ્ત કર્યું ત્યાર પછી તરત જ બની હતી. આ થી એ સંભવિત છે કે પોતાના નવા મતના પ્રારંભ કાઢનાં બુદ્ધે શિષ્યો મેલવવા માટે તે વલતે પ્રચલિત એવા બીજા મતો તરફ સર્વપ્રકારની યોગ્ય વર્તણૂક રાખવાની કોશીશ કરી હશે.

મહાવીરના સિદ્ધાન્તોના વિકાસ ઉપર, મારી માન્ય-

૨ નિર્વાણના સ્વરૂપ—કથન સંવન્ધમાં બુદ્ધે જે મત ધારણ કર્યું હતું તે તેમના વચ્ચતના મઝ્ઝ ડહાપણ મળેલું ગણાવું હોય, પરંતુ તે સંપ્રદાયના વિકાસને માટે તે તેમાં ઘણા પરિણામો સમાવેલા હતા. કારણ કે બૌદ્ધ મતના અનુયાયીઓને, બ્રાહ્મણ દર્શનિકો જેવા દૂષનાંથી પોરા કાઢનારા તર્કશાસ્ત્રાઓની વિરુદ્ધ પોતાના મતને ટકાવી રાખવાનો હેતુથી, આ મહાન પ્રશ્ન કે જા વિષયમાં તેમના ધર્મસંસ્થાપકે કોઈ પણ નિશ્ચયાત્મક કથન કર્યું નહોતું, તે ઉપર વધારે સ્પષ્ટ વિચારો જણાવવાની ફરજ પડી હતી. આ રીતે પોતાના ગુરુએ અવગા રાખેલા મહેત્તને પૂર્ણ કરવા માટે સામગ્રી મેળી કરવાના ઉદ્દેશથી બુદ્ધનિર્વાણ પછી તરત જ બૌદ્ધધર્મ પુસ્તક સંપ્રદાયોના રૂામાં વિભક્ત થઈ ગયો હતો. આશ્ચર્ય પામવાની જાહેર નથી કે સિલોન જે બ્રાહ્મણવિધાવિષયક કેન્દ્રથી થઈને અધિકૃત છે ત્યાં બૌદ્ધોના આ નિર્વાણનો સિદ્ધાન્ત અસલ રૂામાં અજાહેર રહી શક્યો છે.

તાનુસાર, મક્ખલિપુત્ત ગોસાલની મોટી અસર થયેલી છે. મગધી ૧૫, ૧, માં આપેલો તેના જીવનનો ઇતિહાસ, હેર્નલે પોતાના ઉવાસગ દસાઓના ભાષાન્તરને અંતે, એક પરિશિષ્ટમાં સંક્ષેપમાં ભાષાન્તરિત કરેલો છે. તેમાં એ પ્રમાણે નોંધેલું છે કે, ગોસાલ મહાવીરની સાથે તેમના શિષ્ય તરીકે શ્રમણધર્મ પાઠ્યો થકો છ વર્ષ સુધી રહ્યો હતો. પરંતુ પછી તે તેમનાથી જુદો થઈ ગયો અને પોતાનો નવો ધર્મ સ્થાપી જિન તરીકે આજીવિકોનો નાયક કહેવડાવવા લાગ્યો. પરંતુ બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં તેના સંબંધમાં એવી નોંધ મળી આવે છે કે તે નન્દ વચ્ચે અને કિસ સંકિચનો ઉત્તરાધિકારી હતો અને તેનો સંપ્રદાય સાધુવર્ગમાં ચિરસ્થાપિત (લાંબા વચ્ચત પૂર્વે સ્થાપિત થયેલો એવો) મનાતો હોઈ અચેલક પાશ્વિજનના નામે પ્રસિદ્ધ હતો. જૈનોની એ હકિકત કે મહાવીર અને ગોસાલ એ બન્ને કેટલાક વચ્ચત સુધી સાથે તપશ્ચર્યા કરી હતાં, તેમાં શંકા કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. પરંતુ તેઓ બન્ને વચ્ચે જે સંબંધ બતાવવામાં આવે છે તે વાસ્તવમાં તેનાથી જુદા પ્રકારનો હોય તેમ લાગે છે. મારું એવું માનવું છે;—અને મારા આ અભિપ્રાયના પક્ષમાં હું હમણા જ કેટલીક દલીલો આપીશ—કે મહાવીર અને ગોસાલ એ બન્ને પોતાના સંપ્રદાયોને એક કરવાના અને એકને બીજામાં મેઝવી દેવાના પ્રયત્નો પરસ્પર સહચારી બન્યા હતા; અને લાંબા વચ્ચત સુધી આ બન્ને આચર્યો સાથે રહ્યા હતા. એ બાવત ઉપરથી ચોક્કસ અનુમાન થાય છે કે તે બન્નેના મતોની વચ્ચે કેટલુંક સામ્ય હોતું જ જોઈએ. આગળ પૃ. ૨૬ ઉપરની ટીપમાં મેં જણાવ્યું છે કે ‘સવ્વે સત્તા, સવ્વે પાણા, સવ્વે ભૂતા, સવ્વે જીવા’ ના સ્વરૂપનું વર્ણન ગોસાલ તેમ જ જૈનોની વચ્ચે સમાન છે. અને ટીકામાં જણાવેલ એકોત્રિય દ્વિત્રિયાદિ વર્ગરૂપે પ્રાણિઓના વિભાગો કે જે જૈન ગ્રંથોમાં ઘણા જ સાધારણ છે, તેવા વિભાગોનો ગોસાલે પણ ઉપયોગ કર્યો છે. ચમત્કારી અને લગભગ અસત્યામાસરૂપ છ લેશ્યાનો જૈનસિદ્ધાન્ત, —જેને પટેલી જ વચ્ચત ઇષ્ટિગોચર કર્યાનું માન પ્રો. લ્યુમનેને વટે છે—ગોસાલે કોણે સવળી મનુષ્ય-જાતિ માટેના છ વર્ગોના વિભાગ સાથે સંપૂર્ણ રીતે મળ્યો

આવે છે. પરંતુ આ બાવતના સંબંધમાં મારું એવું માનવું છે કે જૈનોએ મૂળ આ વિચાર આજીવિકો પાસેથી લીધો હતો, અને પાછળથી પોતાના બીજા બધા સિદ્ધાન્તોની સાથે તે સંગત બને તેવી રીતે તેમાં ફેરફાર કર્યો હતો. આચાર વિષયક સવળા નિયમોના સંબંધમાં, જેટલા પ્રમાણો ઉપલબ્ધ થાય છે તે ઉપરથી, લગભગ સિદ્ધ થાય છે કે મહાવીરે અધિક કઠોર નિયમો ગોસાલના લીધા હતા. કારણ કે ઉત્તરાધ્યયન ૨૩, ૧૩ (પૃ. ૧૨૮) માં જણાવ્યા પ્રમાણે પાર્શ્વના ધર્મમાં નિર્ગ્રંથોને નીચે અને ઉપરના ભાગમાં એકેક વચ્ચ પેહરવાની છૂટ હતી. પરંતુ વર્ધમાનના ધર્મમાં કપડાનો સ્પષ્ટ નિષેધ કરવામાં આવ્યો હતો. નગ્ર સાધુ માટે જૈન સૂત્રોમાં અનેક સ્થલે મળી આવતો શબ્દ ‘અચેલક’ છે જેનો શબ્દાર્થ ‘વચ્ચ રહિત’ એવો થાય છે. બૌદ્ધો અચેલકો અને નિર્ગ્રંથોને ભિન્ન ભિન્ન માને છે. ઉદાહરણ તરીકે ધમ્મપદ ઉપરનો બુદ્ધવોષકૃત ટીકામાં કેટલાક મિથુઓના સંબંધમાં જણાવેલું છે કે, તેઓ અચેલકો કરતાં નિર્ગ્રંથોને વધારે પસંદ કરતા હતા. કારણ કે અચેલકો તદ્દન નગ્ર રહે છે (સવ્વસો અપટિચ્છન્ના) પરંતુ નિર્ગ્રંથો કોઈ જાતનું ટુંકું આવરણ રાખે છે; જેને તે મિથુઓ સ્વોટી રીતે ‘લજ્જાની લાતર’ માનતા હતા. અચેલક શબ્દદ્વારા બૌદ્ધો મક્ખલિ ગોસાલ અને તેની પૂર્વે થઈ ગયેલા કિસ સંકિચ અને નન્દ વચ્ચના અનુયાયિઓને સૂચવે છે; અને તેઓના ધાર્મિક આચારોનું વર્ણન મજ્ઞિમનિકાયમાં સંગૃહીત રાખ્યું છે. તેમાં તે સ્થલે નિગઠપુત્ત સચ્ચક—જેની ઓઠલાણ આપણને ઉપર થઈ ગયેલી છે

૧. બીજો એક શબ્દ ‘જિનકલ્પિક’ છે જેનો અર્થ ‘જિન જેવો આચાર પાલનાર’ થઈ શકે. શ્રુતાંત્રો કહે છે કે જિનકલ્પને બદલે પ્રાચીન કાળમાં જ સ્થિરિકલ્પ સ્થિર કરવામાં આવ્યો હતો જેની બદલે વચ્ચ રાખવાની છૂટ આપવામાં આવી હતી.

૨. જુઓ કુસુમોજની આવૃત્તિ, પૃ. ૨૧૮.

૩. મૂળમાં આવેલા ‘સેસકં પુરિમસમપિતા વ પટિચ્છાદિન્તિ’ એ શબ્દો બરાબર સ્પષ્ટ થતા નથી. પરંતુ તેમાં જોવામાં આવતો વિરોધ નિશંકરીતે એ જ માર્વાર્થ સૂચવે છે. પાઠી શબ્દ ‘સેસક’ તે મારા ધારવા પ્રમાણે સંસ્કૃત ‘શિશ્રક’ હું સ્પષ્ટ છે. આ જો સ્પષ્ટ હોય તો ઉપરના શબ્દોનું ભાતન્તર નીચે પ્રમાણે થઈ શકે ‘તેઓ (શરીરના) આગળા ભાગ ઉપર (કપડું) પહેરી છુદાંત્રે ઢાંકે

તે—કાચમાવના એટલે શારીરિક પવિત્રતાનો અચેલ-કોના આચારને ઉદ્દેશને અર્થ સમજાવે છે. સચ્ચકના વર્ણનમાંની કેટલીક વિગતો ટીકાના અભાવે નહીં સમજી શકાય તેવી દુર્બોધ છે. પરંતુ કેટલીક તો તદ્દન સ્પષ્ટ છે; અને તે, કેટલાક પ્રસિદ્ધ જૈન આચારો સાથે સંપૂર્ણ સદૃશ્ય ધરાવે છે. દાખલા તરીકે અચેલકો પણ જૈન સાધુઓની માફક ભોજનનું આમન્ત્રણ સ્વીકારતા નથી. તેઓને માટે અમિહત અથવા ઉદિસ્સકત અન્ન લેવાનો નિષેધ છે. આ બન્ને શબ્દો જૈનોના અમ્યાહત અને ઔદેશિક શબ્દો (જુઓ પૃ. ૧૩૨ ટિપ્પણ) સમાન હોય તેમ દરેક રીતે સંભવિત છે. વઝી તેઓને માંસ અને મદિરા લેવાની છૂટ નથી. ' કેટલાક માત્ર એક જ ધોરે ભિક્ષા લેવા જાય છે અને માત્ર એક જ ગ્રાસ ખોરાક લે છે. કેટલાક વધારેમાં વધારે સાત ઘેર ભિક્ષા માટે જાય છે; કેટલાક એક જ વાર આપેલું અન્ન લઈને રહે છે; કેટલાક વધારેમાં વધારે સાત વાર સુધી આપેલું લઈને રહ છે.' આ પ્રકારના જ જૈન સાધુઓના કેટલાક આચારો કલ્પસૂત્રની સામાચારીમાં વર્ણવેલા છે (૨૬, ભાગ ૧, પૃ. ૩૦૦; અને આગ્રંથના પૃ. ૧૭૬; ગાથાઓ ૧૫ અને ૧૯). નીચે વર્ણવેલો અચેલકોનો આચાર અને જૈનોનો આચાર બરાબર એક જ છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. 'કેટલાક હમેશા એક જ વખત ભોજન કરે છે અને કેટલાક બે દિવસમાં એક જ વખત ભોજન કરે છે,'^૧ इत्यादि; અને એ રીતે વધતા ક્રમે કેટલાક ઠેઠ એક પછવાડીએ એક વાર ભોજન લે છે. ' અચેલકોના આવા વચ્ચા નિયમો અને જૈનોના નિયમો યા તો લગભગ એક જ છે અગર તો અતિશય મળતા છે. અને આ પ્રકારનું સામ્ય જોવામાં આવતું હોવા છતાં, તથા સચ્ચક એક નિગળપુત્ર ગણાતો હોવાના લીધે તેમના ધાર્મિક આચારોથી તે પરિચિત હોવા છતાં, કાચમાવનાના આદર્શ તરીકે નિર્ઘન્યોનો

ઉલ્લેખ કરતો નથી તે સ્વેચ્છા આશ્ચર્યજનક લાગે છે. પરંતુ આ આશ્ચર્યજનક વાચાને નીચેની કસના દ્વારા આપણે સહેલાઈથી સમજાવી શકીએ છીએ, અને તે એવી રીતે કે બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં વહુધા જે અસલનાં પ્રાચીન નિર્ઘન્યોનાં વાચામાં ઉલ્લેખો મળી આવે છે, તે (નિર્ઘન્યો) જૈન સમાજના જે એક વર્ગે મહાવીરના ઉગ્ર વ્રતોનો સ્વીકાર કર્યો હતો તેઓ નહીં, પરંતુ મહાવીરનાં મતના વિરોધી ન બન્યાં જેઓ તે સંયુક્ત સંપ્રદાયનાં રહીને પણ પોતાના પ્રાચીન સંપ્રદાયના કેટલાક ખાસ આચારોને વઝી રહ્યા હતા તે પ્રકારના પાર્શ્વિક અનુયાયીઓ હતા. આ પ્રકારના કેટલાક કઠોર નિયમો કે જે પ્રાચીન ધર્મના અંગમૂલ મનાતા ન હતા અને જેમને મહાવીરે જ દાખલ કરેલા હતા, તે સંભવિત રીતે તેમણે ગોસાલના અવેલક અથવા આજીવિક નામે પ્રસિદ્ધ અનુયાયીઓના લીધા હતા. અને આનું કારણ તે તેઓ (મહાવીર) જે છ વર્ષ સુધી ગોસાલની સાથે અત્યંત નિકટ સદૃશ્ય તરીકે રહી તપશ્ચર્યા કરો હતા, તે છે. આ પ્રમાણે આજીવિકોના કેટલાક ધાર્મિક વિચારો અને આચારોનો સ્વીકાર કરવામાં મહાવીરનો આશય ગોસાલ અને તેના અનુયાયીઓને પોતાના પક્ષમાં લેવાનો હોય એમ લાગે છે; અને કેટલાક સમયે સુધી તો આ ઉદ્દેશ સફળ પણ થયો હોય. પરંતુ આખરે વચ્ચે નેતાઓની વચ્ચે મતભેદ થયો હતો, કે જેનું કારણ વળું કરીને એ પ્રશ્ન હતો કે આ સંયુક્ત સંપ્રદાયનો નેતા કોણ બને. ગોસાલને સાથે થયેલા આ ટુંક સમયના સમ્બન્ધથી સ્પષ્ટરીતે મહાવીરની પદવી વળી સુસ્થિત બની હતી; પરંતુ ગોસાલે, જૈન હકિકતો અનુસાર, પોતાની પ્રતિષ્ઠા ગુમાવી હતી અને આખરે તેના શોકપૂર્ણ અવસાનથી તેના સંપ્રદાયના માધિને સખત ફટકો લાગ્યો.

આપણે જો કે તે વધું સાચીત ન કરી શકીએ, પરંતુ મહાવીરે અન્ય સંપ્રદાયોમાંથી વળું લીધું છે એ વાત વિશ્વસંશય છે. જૈન ધર્મ યથાર્થમાં એક સંસ્થિતિ રૂપ દર્શન નહીં હોવાથી તેમાં નવા મતો તથા સિદ્ધાન્તોના ઉત્પત્તિ થવા સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ હતું. જે જે સંપ્રદાય અગર

^૧ આ પ્રકારના ઉપવાસોને જૈનો 'વ્રત્યમ્મત છટ્ટમ્મત' इत्यादि નામો અપે છે (જુઓ ડા. ત. હ્યુમનસમાંદિ. ઓપનિશ્વર પૃ. ૩૦ I A); અને આ ઉપવાસ કાનારા સાધુઓ અડક્રમે 'વ્રત્યમ્મતિય, છટ્ટમ્મતિય, इत्यादि નામોથી ઓળખાય છે. (જુઓ ડા. ત. કલ્પસૂત્ર સામાચારી ૨૧.)

તો તેના ભાગો મહાવીરની સફળ કાર્યદક્ષતાને^૧ લઈને જૈનધર્મમાં આવતા ગયા તે સઘળા સંપ્રદાયોના કેટલાક પ્રાંતિપાત્ર વિચારો તેમ જ તેમના પ્રિય ગુરુઓ, જેઓને તેઓ ચક્રવર્તી અથવા તીર્થંકરના નામે ઓળખતા હતા, તે સઘળાં દાખલ થઈ ગયાં હોય તો તેમાં નવાઈ નથી. અલબત્ત આ એક માત્ર માલું અનુમાન છે. પરંતુ આ અનુમાનની મદદથી આપણે જૈનોની આચાર્યો સાધુઓ વિષયક વિલક્ષણ પરંપરાનું ઉત્પત્તિ કારણ સમજી શકીએ છીએ. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનો જ્યાં સર્વથા અભાવ હોય ત્યાં આપણને અનુમાનો ઉપર જ આધાર રાખવો પડે છે, અને એ અનુમાનોમાં પણ જે અનુમાન વિશેષ સત્ય—સાંભળતાં સૂઝે લાગે એવું—હોય તે સ્વીકારવા યોગ્ય બને છે. ફક્ત આ વાત ને છોડીને બાકીની જે જે વાતો આ પ્રસ્તાવનાના પ્રારંભનાં પાનાઓમાં મેં મારી કલ્પનાનુરૂપે રજુ કરેલી છે તે સઘળી આના કરતાં વધારે પ્રમાણભૂત છે, એ હું અત્રે ખાસ જણાવી દઉં છું. એ વધારા વિચારોમાં મારા કોઈ પણ કથનથી જૈન પરંપરાગત કથન કે—જે લેખી પુરાવાઓના અભાવમાં આપણને એક માત્ર તે જ માર્ગદર્શક બને છે—તેને આધાર પહોંચતો નથી. અને વીજું, મારી એકે કલ્પના પણ યથી નથી કે જે તે સમયની પરિસ્થિતિ અનુસાર અસંભવિત લાગે. જૈન ધર્મના પ્રાચીન ઇતિહાસની રચનામાં મુખ્ય સ્થાન રાંકનાર જે, એ એક હકીકત છે કે, મહાવીરના સમયમાં પાર્શ્વનાથના શિષ્યો હયાતી ધરાવતા હતા અને જેનો નિર્દેશ બતાવતી પરંપરા પણ વિદ્યમાન હોઈ તેની સત્યતા પણ અત્યારના સઘળા વિદ્વાનો એકે અવાજે સ્વીકારે છે, તેનો જ મેં અહિં ઉપયોગ કર્યો છે.

હવે આ રીતે જો જૈનધર્મ એ એક પ્રાચીન કાલથી ચાલતો આવતો ધર્મ હોય અને મહાવીર તેમ જ બુદ્ધ કરતાં

વધારે જુનો હોય તો તેના તત્ત્વજ્ઞાનના સ્વરૂપમાં પણ કાંઈક પ્રાચીનતાનાં ચિહ્નો દેલાવાં જોઈએ. આવું એક ચિહ્ન એ ધર્મમાં ખાસ મઝી આવે છે, અને તે તેનો, સઘળી વસ્તુ ચૈતન્ય યુક્ત છે, એમ બતાવતો સચેતનવાદ છે. તે વાદ જણાવે છે કે માત્ર વનસ્પતિમાં જ નહીં પરંતુ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, અને વાયુના કળોમાં પણ આત્મતત્ત્વ રહેલું છે. માનવજાતિશાસ્ત્ર (*Ethnology*) આપણને એમ શીખવે છે કે જંગલી લોકોની તત્ત્વજ્ઞાન, વિષયક સઘળી માન્યતાઓ સચેતનવાદમૂલક હોય છે. આ સચેતનવાદ જેમ જેમ જનસંસ્કૃતિ વધતી જાય છે, તેમ તેમ શુદ્ધ મનુષ્યસ્વરૂપમાં જ માત્ર પરિણત થતો જાય છે. આથી કરીને જો જૈન ધર્મનું નીતિશાસ્ત્ર મોડે ભાગે આ પ્રાચીન સચેતનવાદ—મૂલક હોય તો જૈનધર્મની પહેલ વહેલી ઉત્પત્તિના સમયે તે સચેતનવાદનો સિદ્ધાંત હિન્દુસ્તાનની પ્રજાના મોટા ભાગોમાં વિસ્તૃતરૂપે વિદ્યમાન હોવો જોઈએ. આ પરિસ્થિતિ તે અતિ પ્રાચીન સમયની હોઈ શકે કે જે વચ્ચે હિન્દુસ્તાનના મનુષ્યોના મન ઉપર ઊંચા પ્રકારની ધાર્મિક માન્યતાઓ અને પૂજાની પદ્ધતિઓ એ અસર કરી ન હતી.

જૈન ધર્મની પ્રાચીનતાનું વીજું ચિહ્ન તે તેની વેદાન્ત અને સાંલ્ય જેવાં બે સૌથી પ્રાચીન બ્રાહ્મણ દર્શનોની સાથે રહેલી સિદ્ધાંતવિષયક સમાનતા છે. તે પ્રાચીન કાલમાં તત્ત્વજ્ઞાનના (*Metaphysics*) વિકાસ ક્રમમાં ગુણ નામના પદાર્થનો જેવો જોઈએ તેવો સુલો અને સ્પષ્ટ સ્થાલ થઈ ચૂક્યો હ ન હતો; પરંતુ તે પદાર્થ દ્રવ્યપદાર્થમાંથી ઉત્ક્રાંત થઈ રહ્યો હતો એમ લાગે છે. જે જે વસ્તુને આપણે ગુણ તરીકે ઓળખીએ છીએ તે, તે વચ્ચે મૂળથી વારંવાર દ્રવ્ય તરીકે મનાઈ જતી અને કેટલીક વચ્ચે દ્રવ્ય સાથે તેનું મિશ્રણ પણ થઈ જતું. વેદાન્તમાં પરબ્રહ્મને શુદ્ધ સત્તા, જ્ઞાન, અને આનન્દરૂપ સ્વાભાવિક ગુણથી સમ્પન્ન નહીં, પરંતુ સત્, ચિત્, અને આનન્દસ્વરૂપ જ માનવામાં આવ્યું છે. સાંલ્યમાં પુરુષ અથવા આત્માના સ્વભાવનું વર્ણન કરતી વચ્ચે તેને જ્ઞાન અથવા તેજોરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે. અને જો કે સત્ત્વ, રજસુ, અને તમસુ,

૧. સરેસર મહાવીર તેમના પોતાના માર્ગમાં એક મહાત્મ્ય વ્યક્તિ હશે, તેમ જ તેમના સમકાલિન પુરુષોમાં તે એક ઉત્તમ પ્રકારના નેતા પણ હશે, તેમાં શક નથી. તેમના તીર્થંકર પર—પ્રાપ્તિમાં જેટલે અંશે, તેમને પોતાના મતનો પ્રચાર કરવામાં સંગઠિત કરેલો તેમનો યત્ન કદાચ થયો હોય તેટલે વધે અંશે તેમનું પવિત્ર જીવન કાર્યમાં મુગ્ધ ન હોતું થયું.

એ ત્રણ પદાર્થોને ગુણરૂપે ગણાવ્યા છે સ્વરા, પરંતુ ગુણને જે લક્ષણ આપણે સ્વીકારીએ છીએ તે અનુસાર તે ગુણો થઈ શકતા નથી. પ્રો. ગાર્બેના જણાવ્યા પ્રમાણે વાસ્તવમાં તે મૂળ પ્રકૃતિના અવયવો જ છે. આ જ પ્રકારના સિદ્ધાંતને લઈને સામાન્ય રીતે જૈનોના પ્રાચીન સૂત્રોમાં દ્રવ્ય અને તેના પર્યાયોનો જ માત્ર ઉલ્લેખ કરેલો હોય છે. સૂત્રોમાં ગુણ પદાર્થોને જ્યારે કોઈક જ ઠેકાણે ઉલ્લેખ થયેલો મળી આવે છે ત્યારે પાછળના બીજા વધારામાં તે નિયમિત રીતે વર્ણવેલો હોય છે. આ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે પાછળના કાળમાં સ્વીકારવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ. અને તેનું કારણ ન્યાય વૈશેષિક દર્શનોના તત્ત્વજ્ઞાન અને સાહિત્યની જે અસર ધીમે ધીમે ભારતવર્ષના વૈજ્ઞાનિક વિચારો ઉપર થતી હતી તે જ હોવું જોઈએ. પર્યાય ઇટલે વિકાસ અગર અવસ્થાન્તરની માન્યતામાં ગુણ જેવા સ્વતંત્ર પદાર્થને સ્થાન જ મળી શકે તેમ નથી. કારણ કે દ્રવ્ય દરેક કાળમાં તેના પર્યાયના રૂપમાં જ રહે છે, અને તેથી કરીને પર્યાય ગુણાત્મક જ હોય છે; અર્થાત્ પર્યાયોની અંદર ગુણોનો સમાવેશ થઈ જ જાય છે. અને આ જ વિચાર પ્રાચીન સૂત્રોમાં લીધેલો હોય તેમ જણાય છે. અન્ય એક ઉદાહરણ, જૈનોએ જે અદ્રવ્યત્વયુક્ત પદાર્થ ઉપર દ્રવ્યત્વનો આરોપ કરી, વાસ્તવિક રીતે જે વસ્તુ ગુણના વર્ગમાં આવી જાય છે તેવી 'ધર્મ' અને 'અધર્મ' એ બે વસ્તુઓ, વિષયક છે. આ બે વસ્તુઓને જૈનોએ દ્રવ્ય તરીકે વર્ણવી છે કે જેની સાથે જીવનો સંબંધ રહેલો હોય છે.^૧ આ દ્રવ્યોને આકાશની સાથે જ સંપૂર્ણ લોક વ્યાપી માનેલા છે. વૈશેષિકો પણ આકાશને દ્રવ્ય માને છે. જો તે સમયમાં દ્રવ્ય અને ગુણ એ બંને પદાર્થોનું ભિન્ન ભિન્ન વર્ગીકરણ થયું હોત અને બન્ને અન્યોન્યાશ્રિત મનાતા હોત, કે જેમ વૈશેષિકો માને છે, (ગુણાશ્રયં દ્રવ્યમ્ અને દ્રવ્યાન્તર્વર્તી ગુણઃ) તો ઉપર જણાવેલ ગોટાલા ભરેલા વિચારો જૈનોએ કદાપિ સ્વીકાર્યા નહીં હોત.

૧ આ કલ્પના મૂળ વેદિક હિન્દુઓની હતી, તેમ ઓલ્ડફર્મ પોતાના Die Religion des veda નામના પુસ્તકના પૃ. ૨૧૭ ઉપર જણાવ્યું છે.

ઉપરોક્ત વિવેચન ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે વૈશેષિક દર્શન સાથે જૈનોના કેટલાક વિચારો મળતા આવતા હોવાથી જૈનધર્મની ઉત્પત્તિ તેના પછી થઈ છે, એવો જે મત ડૉ. માળ્ડારકરે^૨ ઉપરિચિત કરેલો છે તેની સાથે હું સમત થઈ શકું તેમ નથી. વૈશેષિક દર્શનના સ્વરૂપનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન નીચે પ્રમાણે આપી શકાય કે— સંસ્કૃત ભાષા બોલનાર તથા સમજનાર વધા માણસોએ મનન કરેલા સર્વસાધારણ વિચારોની જે પદ્ધતિસર વ્યવસ્થા અને તેનું જે તાત્વિક પ્રતિપાદન — નિરૂપણ, એ જ વૈશેષિક દર્શન છે. આ પ્રકારનું પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર પ્રાપ્ત કરવાનું કામ તો ઘણા પ્રાચીન કાળથી શુદ્ધ થયું હશે અને કળાદના સૂત્રોમાં જેવું એ શાસ્ત્ર સંપૂર્ણ રૂપે પ્રતિપાદિત થયું છે તેવું તૈયાર થતા પહેલાં મનુષ્યોને ઘણા સદીઓ સુધી ધીરજથી માનસિક પરિશ્રમ ઉઠાવવો પડ્યો હશે; તેમ જ તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક સતત ચર્ચાઓ ચલાવવી પડી હશે. આથી વૈશેષિક દર્શનની આદિ અને અંતિમ સ્થપનાની વચ્ચેના કાળમાં જો વૈશેષિક વિચારો લઈ લેવાનો છોટો યા સ્વરો આરોપ જૈનો ઉપર મૂકવામાં આવે તો, તે કદાચ તેમ સંભવી શકે સ્વસ્થ. આ સ્થળે બીજી એક બાબતનો ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નહીં ગણાય, અને તે એ છે કે જે મુદ્દાઓ હું અત્ર ચર્ચવા ઇચ્છું છું તે મુદ્દાઓને લઈને ડૉ. માળ્ડારકરનો એવો મત થયેલો છે કે 'જૈનોના વિચારો તે એક બાહ્ય સાંખ્ય અને વેદાન્તદર્શન અને બીજી બાહ્ય વૈશેષિક દર્શન એમ બે પક્ષની વચ્ચેના સમન્વયના આકારના છે.' પરંતુ પ્રસ્તુત ચર્ચાને માટે તો તે બન્ને પ્રકારના વિચારો સરસ છે:— ઇટલે કે સાક્ષાત્ લેવું અગર બે પ્રકારના વિરુદ્ધ વિચારોનું તદ્દજોડ કરવું, એ એક જ છે. ઉપરોક્ત મુદ્દાઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) જૈન દર્શન અને વૈશેષિક દર્શન એ બન્ને ક્રિયાવાદી છે. અર્થાત્ તે બન્નેનું માનવું છે કે આત્મા ઉપર કર્મ, કષાયો તથા વાસનાદિની સાક્ષાત્ અસર થાય છે. (૨) બન્ને દર્શનો અસત્કાર્યના સિદ્ધાન્તને માને છે; ઇટલે કે તેમના મતે કાર્ય તેના ઉપાદાન કારણથી ભિન્ન છે. પરંતુ

વેદાન્ત અને સાંખ્ય વન્ને સત્કાર્ય વાદને માને છે; અર્થાત્ કાર્ય કારણને ભિન્ન માને છે. (૧) એ વન્ને દર્શનોમાં ગુણ અને દ્રવ્યનો પૃથક્ વિભાગ થયેલો છે. એ છેહી વા-
ત તો આપણે ઉપર ચર્ચી ગયા છીએ; તેથી હવે આપણે પ્રથમ બે મુદ્દાઓના સંબંધમાં વિચાર કરવાનો રહ્યો છે. (૧) અને (૨) માં જે મન્તવ્યોનું નિરૂપણ કરેલું છે. તે વ્યાવહારિક જ્ઞાન—સાધારણ બુદ્ધિના વિચારો છે. (અર્થાત્ સહુ કોઈ સમજી શકે તેવા છે) કારણ કે આપણા ઉપર વાસનાઓની સાક્ષાત્ અસર થાય છે જ, તેમ જ કારણ-
થી કાર્ય ભિન્ન છે તે પણ આપણા અનુભવની બહારના વાત નથી. ઉ.ત. બીજા અને વૃક્ષ એ વન્ને પરસ્પર ભિન્ન છે, એમ દરેક વિવેકી માણસ જાણે છે; અને તે માત્ર સામાન્ય અ-
નુભવનો વિષય છે તેમ પણ લાગ્યા વિના નહીં રહે. આવા વિચારોને અમુક દર્શનના ધર્મ લક્ષણ રૂપે માની શકાય જ નહીં; અને એક બીજા મતોમાં આવા વિચારો સમાન-
રૂપે જોવામાં આવે તે ઉપરથી તે, એકે બીજાના મતમાંથી લીધેલા છે તેમ પણ કહી શકાય નહીં. પરંતુ જો બે ભિન્ન દર્શનોમાં પરસ્પર વિપરીત વિચારદર્શી એક જ સિદ્ધાન્ત આવ્યો હોય તો તે બાબત અવશ્ય વિચારણીય હોય છે. આવો સિદ્ધાન્ત મૂળ તો તે એક જ દર્શનમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો હોય છે અને તે તેમાં સુપતિષ્ઠિત થયા પછી જ અ-
ન્યદ્વારા સ્વીકૃત થાય છે. દિક્ અને આકાશ એ વન્ને ભિન્ન દ્રવ્યો છે એ જ્ઞાતનો વૈશેષિકોનો ધર્મ સ્વતંત્ર તર્કસિદ્ધ સિદ્ધાન્ત છે. તે જૈન દર્શનમાં બિલકુલ દેખાતો નથી. વેદાન્ત અને સાંખ્ય જેવા અધિક પ્રાચીન દર્શનોમાં તથા જૈન દર્શનમાં આકાશ અને દિક્ વચ્ચે બિલકુલ ભેદ કરવામાં આવ્યો નથી. એ દર્શનોમાં એકલું આકાશ જ વન્નેનું પ્રયોજન સારે છે.

વૈશેષિક અને જૈન દર્શનની વચ્ચે મૂળ સિદ્ધાન્તોમાં ભેદસૂચક એવાં કેટલાક ઉદાહરણો નીચે પ્રમાણે છે. પહેલાના મતે આત્માઓ અનન્ત અને સર્વવ્યાપી (વિમુ) છે; પરંતુ બીજાના (જૈનોના) મતે તેઓ મર્યાદિત પરિ-
માણવાળા છે. વૈશેષિકો ધર્મ અને અધર્મને આત્માના ગુણો માને છે, પરંતુ ઉપર જણાવ્યું તેમ જૈનો તે વન્નેને

એક જાતના દ્રવ્યો માને છે. એક બાબતમાં, એક વિરુદ્ધ વૈશેષિક વિચાર અને તદ્વિરુદ્ધ જૈન સિદ્ધાન્ત વચ્ચે કેટલુંક સાદૃશ્ય જોવામાં આવે છે. વૈશેષિક મતમાં ચાર પ્રકારના શરીરો માનેલાં છે—પૃથ્વી શરીર જેવું કે મનુષ્ય પશુ આદીનું, જલાત્મક શરીર જેમ વરુણની સૃષ્ટિમાં છે, આ-
ગ્રેય શરીર જેમ અગ્નિની સૃષ્ટિમાં છે, અને વાયુશીય શરીર જેમ વાયુની સૃષ્ટિમાં મળી આવે છે. આ વિચિત્ર વિચાર સાથે સદૃશતા ધરાવનારો જૈનદર્શનમાં પણ એક વિચાર છે. જૈનો પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, અને વાયુકાય; એમ ૪ કાય માને છે. આ ૪ મૌલિક પદાર્થો કે જે મૂળ તત્ત્વો છે અથવા તો તેના પણ સૂક્ષ્મભાગો છે, તેની અંદર એક એક વિશિષ્ટ આત્મા રહેલો છે, એમ તેઓ માને છે. આ જડ-ચૈતન્યવાદનો સિદ્ધાન્ત ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અસલ સચેતનવાદનું પરિણામ છે. વૈશેષિકોનો એતદ્વિવિ-
ક વિચાર જો કે મૂળ એક જ વિચાર પ્રવાહમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે છતાં, પરંતુ તેમણે તે વિચાર લૌકિક પુરાણો-
ના અનુરૂપે ગોઠવેલો છે. આ વન્નેમાં જૈનમત વધારે પ્રા-
ચીન છે અને તે વૈશેષિક દર્શનના ચાર પ્રકારના શરીર વાળા મતના કરતાં પણ તત્ત્વજ્ઞાનના વધારે પુરાતન વિકાસ-
ક્રમના સમયનો છે. મારા અભિપ્રાય મુજબ વૈશેષિક અને જૈન દર્શનની વચ્ચે એવો કોઈ પણ સંબંધ જ ન હતો કે જેથી એક દર્શને બીજામાંથી વિચારો લીધા છે, એમ સ્થાપિત કરી શકાય. છતાં પણ હું એમ કબૂલ કરું છું કે એ બે દર્શનો વચ્ચે કેટલુંક વિચારસાદૃશ્ય અવશ્ય રહેલું છે. વેદાન્ત અને સાંખ્યના મૂળ તત્ત્વમૂળ વિચારો જૈન વિચારોથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે; અને તેથી કરીને જૈનો પોતાના સિદ્ધાન્તને કોઈ પણ આંત્ર આલ્યા દીધા સિવાય તેમના વિચારો સ્વીકારી શકે જ નહીં. પરંતુ વૈશેષિક એ એવા પ્રકારનું દર્શન છે કે જેથી જૈન સિદ્ધાન્ત પોતાના મતને બાવાત પહોંચાડ્યા સિ-
વાય કેટલીક હદ સુધી તેની સાથે સંમત થઈ શકે છે. અને આથી જ ન્યાય-વૈશેષિક દર્શન ઉપરના ગ્રંથકારોમાં જૈનોનાં પણ નામો જોવામાં આવે તો તેમાં મવાઈ પામવા જેવું નથી. જૈનો તો આનાથી પણ આગળ વધીને ત્યાં

ધુધી જળાવે છે કે વૈશેષિક દર્શન સ્થાપનાર તેમના મત-નો જ એક કૌશિક ગોત્રીય છલુય રોહગુત્ત નામનો નિન્હવ હતો જેને વિ. સં. ૫૪૪ (ઇ. સ. ૧૮) માં ત્રૈરાશિક મત નામનો છટ્ટો નૈનહવિક સંપ્રદાય સ્થાપ્યો હતો. આ દર્શનનું જે વર્ણન અવશ્યક સૂત્ર VV. 77-83 માં આપેલું છે તે વાંચવાથી જણાય છે કે તે સપ્તલું વર્ણન કળાદના વૈશેષિક દર્શનમાંથી લીધેલું છે. કારણ કે તેમાં (સાત નહીં પળ) છ પદાર્થો અને તેના પેટા મેદોનું વર્ણન આપેલું છે, અને આ ઉપરાન્ત ગુણના વર્ગમાં (૨૪ નહીં પરન્તુ) ૧૭ વસ્તુઓનું વર્ણન કરવામાં આવેલું છે; જે વૈશેષિક દર્શન ૧, ૧, માં આપેલી હકિકત સાથે બરાબર મળી રહે છે.

મારું માનવું છે કે, જૈનો અનેક બીજી બાબતોની મા-ફફ, હિંદુસ્તાનના પ્રત્યેક પ્રસિદ્ધ પુરુષને પોતાના ધર્મના ઇતિહાસ સાથે જોડી દેવાની બાબતમાં પોતાને ઘટે તેના કરતાં અધિક માનનો હક્ક કરે છે. ઉપરોક્ત જૈન દંત-કથાને અસત્ય માનવામાં મારાં કારણો નીચે મુજબ છે:— વૈશેષિક દર્શન વાસ્તવમાં એક આસ્તિક બ્રાહ્મણ દર્શન મનાય છે અને તે મુખ્યત્વે કરીને સ્વધર્મચુસ્ત હિન્દુઓ દ્વારા વિકસિત થયું છે. આમ હોવાથી તેમણે સૂત્રકાર નું જે નામ તથા કાશ્યપ એવું જે ગોત્ર બતાવ્યું છે તે સંબંધમાં તેઓ અસત્યાલાપ કરે છે, એવી શંકા કરવાનું જરાયે કારણ જણાતું નથી. અને બીજું એ કે સમગ્ર બ્રાહ્મણ સાહિત્યમાં એવો ક્યાંય ઉલ્લેખ મળી આવતો નથી કે વૈશેષિક દર્શનના કર્તાનું સ્વરૂપ નામ રોહગુત્ત હતું તથા તેનું ગોત્ર કૌશિક હતું. તેમ જ રોહગુત્ત અને કળાદ એ બન્ને નામો એક જ વ્યક્તિનાં હોય તેમ પણ માની શકાય નહીં, કારણ કે તેઓના ગોત્ર સ્પષ્ટ ભિન્ન ભિન્ન જોવામાં આવે છે. ‘કળાદનો અદ્વયાયા તે કળાદ’ એ શબ્દ, વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્રના અનુસાર કાક-શ્લોક એટલે ધુવડ વાચક છે; અને એથી તે દર્શનનું ઉપહાસાત્મક નામ ઔલક્ય દર્શન પડેલું છે. રોહગુત્તનું બીજું નામ છલુય છે,

જેનું સંસ્કૃતરૂપ ષડુલ્ક થાય છે. તેમાં ધુવડ અને ધળું કરીને કળાદોનું સૂચન થાય છે એ સ્વરૂપ છે, પરન્તુ ઉલ્ક શબ્દ જૈનોએ રોહગુત્તના ગોત્રને અર્થાત્ કૌશિકને^૨ ઉદ્દેશીને લખેલો હોય તેમ જણાય છે. કૌશિક શબ્દનો અર્થ પણ ધુવડ જ થાય છે. પરન્તુ આ બાબતમાં જૈનોની દંતકથા કરતાં સર્વબ્રાહ્મણસંમત પરંપરા વધારે પસંદ કરવા લાયક હોવાથી, આપણે જૈનોના પરંપરાગત કથ-નને એવી રીતે સમજાવી શકીએ કે રોહગુત્તે આ વૈશેષિક દર્શનને નવું પ્રરૂપ્યું ન હોતું પરંતુ પોતાના નૈનહવિક વિચારોને સમર્થિત કરવા વૈશેષિક મતનો માત્ર અંગીકાર કર્યો હતો.

આ માગમાં ભાષાંતરિત કરેલાં ઉત્તરાધ્યયન અને સૂત્ર-કૃતાંગ સૂત્રના વિષયમાં પ્રો. વેબરે Indische Studien, Vol. XVI. p 259ff અને Vol. XVII, p 43ff. માં જે લખ્યું છે તે ઉપરાન્ત મારે કાંઈ વિશેષ ઉમેરવાનું નથી. આ બન્નેમાં, સૂત્રકૃતાંગ એ બીજું અંગ ગણાય છે અને જૈન આગમોમાં અંગોને પ્રથમ—પ્રધાન—સ્થાન આપવામાં આવે છે, તેથી તે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, કે જે પ્રથમ મૂળ સૂત્ર ગણાતું હોઈ સિદ્ધાન્તમાં તેને છેલ્લું સ્થાન મળેલું છે, તેના કરતાં વધારે પ્રાચીન છે. ચોથા અંગમાં આપેલા સિદ્ધાન્તોના સાર ઉપરથી જણાય છે કે સૂત્રકૃતાંગનો મુખ્ય ઉદ્દેશ નવીન સાધુઓને વિરોધી આચાર્યોના પાંચઢી મતોથી સંરક્ષિત રાખવાનો અને તે રીતે સમ્યક્ દર્શનમાં સ્થિર બનાવી તેમને પરમશ્રેય પ્રાપ્ત કરાવવાનો છે. આ હકિકત એકંદર સાચી છે, પરન્તુ સર્વાંગપૂર્ણ નથી; એ આપણે આ પુસ્તકની શુરુઆતમાં આપેલી વિષય સૂચિ ઉપરથી જોઈ શકીએ છીએ. ગ્રન્થની શુરુઆતમાં વિરોધી મતોનું નિરાકરણ આપવામાં આવેલું છે અને તેનો તે જ વિષય ફરીથી અધિક વિસ્તાર સાથે બીજા શ્રુતસ્કંધના પ્રથમ અધ્યયનમાં ચર્ચવામાં આવેલો છે. પ્રથમ શ્રુતસ્કં-

૨ અક્ષરશ:—છ ધુવડ. આ શબ્દનો પહેલો ‘છ’ શબ્દ વૈશેષિક દર્શનના છ પદાર્થોનો સૂચક છે.

૩ માગ ૧, પૃ. ૨૯૦; પરન્તુ પ્રો. લ્યુમેન l. c. p. 121. ઉપર ભાષાન્તર કરેલો એક દંતકથામાં તેનું ગોત્ર ‘છાલ’ તરીકે લખ્યું છે.

ધર્મા આની પછી પવિત્ર જીવન ગાઢવા સંબંધી, સાધુના પરિષ્હો સંબંધી, જેમાં જાસ કરીને તેમના માર્ગમાં બતાવવામાં આવતાં પ્રલોભનો તથા અસાધુજનો તરફથી મળતા શારીરિક કષ્ટો સંબંધી, તથા ધર્મના આદર્શમૂત મહાવીરની સ્તુતિ વિષયક અધ્યયનો આવેલાં છે તેની પછી બીજા પળ તેવા જ વિષયોપર અધ્યયનો છે. બીજો શ્રુતસ્કન્ધ જે લગભગ સંપૂર્ણ ગદ્યમાં જ લખાઈલો છે તેમાં પળ આવા જ પ્રકારના વિષયોનું નિરૂપણ કરેલું છે. પરંતુ તેના વિવિધ ભાગો વચ્ચે કોઈ પળ દેખીતો સંબંધ જોવામાં આવતો નથી. આ ઉપરથી તે સ્કન્ધ અનુપૂર્તિરૂપે ગણી શકાય અને તેથી તે પાછળના કાલમાં પ્રથમ સ્કન્ધમાં થઈલો એક ઉમેરો છે. પ્રથમ સ્કન્ધનો ઉદ્દેશ સ્પષ્ટ રીતે જુવાન સાધુઓને માર્ગ બતાવવાનો છે.^૧ તેની રચના શૈલી પળ આ જ પ્રયોજનને ઉપકારક થાય તેવી રાખવામાં આવી છે. તેમાં ઘણા છંદોનો પળ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી તેમાં કવિત્વનો પળ સમાવેશ થઈલો છે એમ માનવું જોઈએ. આમાંથી કેટલીક ગાથાઓનું રૂપ કૃત્રિમ લાગે છે અને તે ઉપરથી એ ગ્રંથ એક જ કર્તાનો રચેલો હોય તેમ આપણે માની શકીએ છીએ. બીજો સ્કન્ધ પ્રથમ સ્કન્ધમાં ચર્ચેલા વિષયો ઉપર લખેલા નિબંધોનો એક સમૂહ હોય એમ જણાય છે.

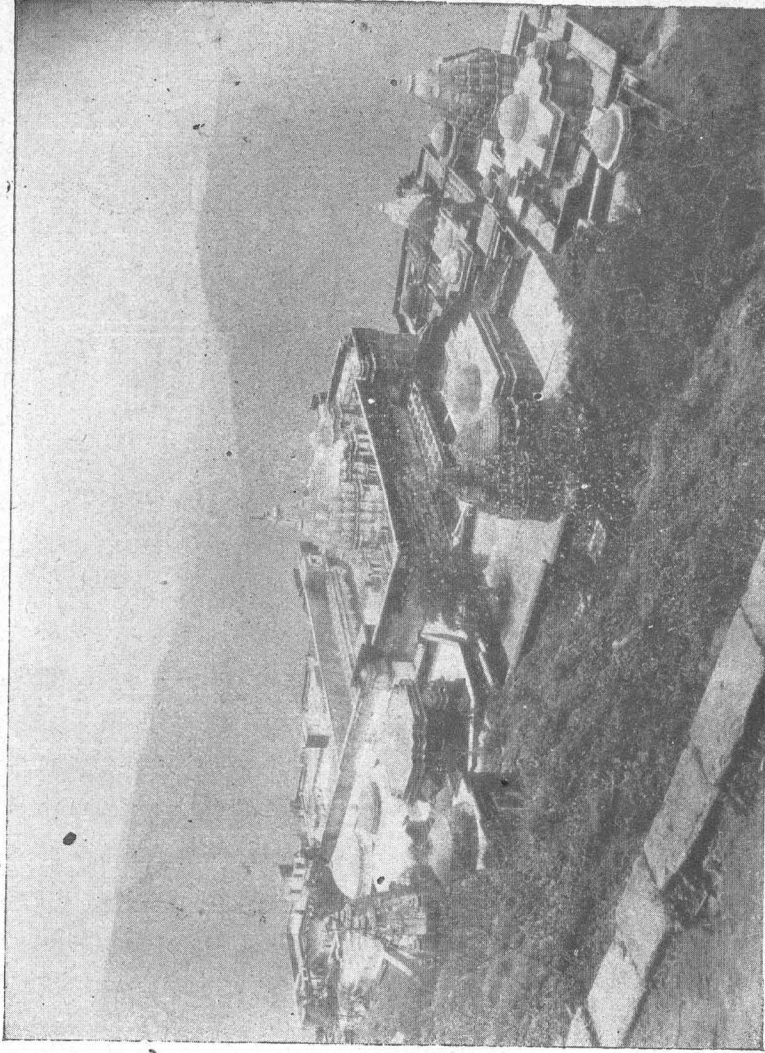
ઉત્તરાધ્યયન અને સૂત્રકૃતાંગ બન્ને સૂત્રોનો ઉદ્દેશ તથા તેમાં ચર્ચાઈલા કેટલાક વિષયો પરસ્પર સમાન છે, પરંતુ સૂત્રકૃતાંગના મૂળ ભાગ કરતાં ઉત્તરાધ્યયન વધારે લાંબું છે તેમ જ તે સૂત્રની યોજના પળ વધારે કુશળતા-પૂર્વક કરવામાં આવી છે. તેનો મુખ્ય આશય નવિન સાધુને તેની મુખ્ય ફરજોનો બોધ આપવાનો, તથા વિધે અને હ્રદાહરણો દ્વારા યતિ જીવનની પ્રશંસા કરવાનો, તેના દક્ષિણ-કાઠ દરમ્યાન આવતાં વિધ્નો સામે ચેતવણી આપવાનો, તથા કેટલુંક તાત્ત્વિક જ્ઞાન આપવાનો પળ છે. પાંચઢીમતોનું ઘણાક ઠેકાણે સૂચન માત્ર કરવામાં આવ્યું છે પરંતુ તેમને વિસ્તૃત રીતે ચર્ચવામાં આવ્યા નથી. તે દિશામાંથી આવતાં વિધ્નો જેમ જેમ વલત જવા માંડ્યો તેમ તેમ સ્પષ્ટ રીતે ઓછા

થતા ગયા અને જૈનધર્મની સંસ્થાઓ સુદૃઢ રીતે સ્થિર થતી ગઈ. નવિન સાધુને જીવાંજીવનું બરાબર જ્ઞાન વધારે ઉપયોગી મનાતું હોય તેમ લાગે છે. કારણ કે આ વિષય ઉપર એક મોટું અધ્યયન આ ગ્રંથના અંતે આપવામાં આવ્યું છે. જો કે આ આજના ગ્રંથમાં આવેલા જુદા જુદા વર્ષો અધ્યયનોની પસંદગી તથા ગોઠવણીમાં કોઈક યોજના જેવી દેખાય છે જરા પરંતુ તે સઘળાં અધ્યયનો એક જ કર્તાના રચેલાં છે કે લેખી અગર મૌખિક પરંપરાગત સાહિત્યમાંથી ચૂંટી કાઢેલાં છે, એ એક વિચારણીય બાબત છે. કારણ કે આવા પ્રકારનું સાહિત્ય જૈન સંપ્રદાયમાં, તેમ જ અન્ય સંપ્રદાયોમાં પળ, ધર્મશાસ્ત્ર ગ્રંથોની રચનાની પૂર્વે વર્તમાન હોવું જ જોઈએ. માર્ગ એમ માનવું છે કે આ અધ્યયનો પ્રાચીન પરંપરાગત સાહિત્યમાંથી જ ઉદ્ભૂત કરી લીધેલાં છે. કારણ કે તેની વર્ણનશૈલી તથા ભાષાશૈલી પરસ્પર ભિન્ન હોય તેમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. અને તે બાબત એક જ કર્તાની કલ્પના સાથે સંગત થઈ શકતી નથી; અને આમ માનવાનું બીજું કારણ એ છે કે વર્તમાન સિદ્ધાંતોમાં ઘણા ગ્રંથો આ જ પ્રકારે ઉત્પન્ન થયા છે; એમ માન્યા વિના છુટકો નથી. કયા સમયમાં આ પ્રસ્તુત ગ્રંથો રચવામાં આવ્યા અથવા તો વર્તમાન સ્વરૂપમાં મુકવામાં આવ્યા તે પ્રશ્નનો સંતોષદાયક નિર્ણય કરી શકાય તેમ નથી. પરંતુ આ ગ્રંથનો વાચનાર સ્વાભાવિક રીતે જ આ બાબતમાં ભાષાંતરકારનો અભિપ્રાય જાળવાની આજ્ઞા રાખતો હોવાથી, હું અત્યંત સંકોચપૂર્વક મારો મત જાહેર કરું છું કે, સિદ્ધાન્ત ગ્રંથોના ઘણા જ ભાગો, પ્રકરણો તથા આલાપકો જરાજરા જુનાં છે. અંગોનું આલેક્ષન પ્રાચીન કાળમાં (પરંપરાનુસાર મદ્રવાહુના સમયમાં) થયું હશે; સિદ્ધાન્તના અન્ય ગ્રંથો કાળક્રમે ઘણું કરીને ઈ. સ. પૂર્વેની પહેલી શતાબ્દિમાં સંગ્રહિત થયા હતા. પરંતુ દેવધી ગણિય સિદ્ધાન્તોની આ છેલ્લી આવૃત્તિ તૈયાર કરી (વિ. સં. ૧૮૦ ઈ. સ. ૪૫૪) ત્યાં સુધી તેમાં ઉમેરાઓ તથા ફેરફારો થતા ગયા હતા.

ઉત્તરાધ્યયન અને સૂત્રકૃતાંગનું ભાષાન્તર, મેં, મને મળેલી સૌથી પ્રાચીન ટીકાઓમાં સ્વીકારેલા મૂળના આધારે કરેલું છે. આ મૂળ, હસ્તાલિખિત અન્ય પ્રતિઓ તથા

^૧ પુરાણી પરંપરા અનુસાર દક્ષિણ લીધા પછી ચાર વર્ષ વીત્યા બાદ સૂત્રકૃતાંગનું અધ્યયન કરાવવામાં આવતું હતું.

जेन साहित्य संशोधक



गिरनारपर्वत—नेमिनाथकी टोंक.

મુદ્રિત પ્રતિઓના મૂળથી થોડેક અંશે જ ભિન્ન છે. મેં એકત્રિત કરેલી કેટલીક હસ્તલિખિત પ્રતિઓ ઉપરથી એક સ્વતંત્ર મૂળ તૈયાર કરી લીધું હતું કે જે મને મુદ્રિત મૂળ સાથે મેઝવી જોવામાં ઘણું ઉપયોગી થઈ પડ્યું છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની કલકત્તા વાઢી આવૃત્તિ (સંવત્ ૧૯૩૬ ई. ૧૮૭૯) માં ગુજરાતી વિવરણ ઉપરાંત સ્વરતરંગ-ચ્છીય લક્ષ્મીકીર્તિ ગણિના શિષ્ય લક્ષ્મીવલ્લભની રચેલી સૂત્ર દીપિકા આપેલી છે. આ ટીકાથી વધારે પ્રાચીન દેવેન્દ્રની ટીકા છે અને તે જ ટીકા ઉપર મેં મુખ્ય આધાર રાખ્યો છે. એ ટીકા સંવત્ ૧૧૭૯ એટલે ई. સ. ૧૧૨૩ માં રચાઈ છે અને તે પ્રકટરિતે શાંત્યાચાર્યની વૃહદ્વૃત્તિના સારાંશ રૂપે છે. શાંત્યાચાર્ય વાઢી વૃત્તિ મેં વાપરી નથી. મારી પાસે સ્ટ્રેસબર્ગ યુનિવર્સિટી લાઈબ્રેરીની માલીકીની અવસૂરિની પળ એક સુંદર પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતિ છે. આ ગ્રંથ પળ સ્પષ્ટરિતે શાંત્યાચાર્યની વૃત્તિનો સંક્ષેપ માત્ર છે. કારણ કે લગભગ એ તેને અક્ષરશઃ મળતો આવતો જણાય છે.

સૂત્રકૃતાંગની મુંબઈવાઢી આવૃત્તિ (સંવત્ ૧૯૩૬—ઈ. સ. ૧૮૮૦) માં ત્રણ ટીકાઓ આપેલી છે: (૧) શીલાંકની ટીકા: જેમાં મદ્રવાહુની નિયુક્તિ પળ આવેલી છે. આ ટીકા સર્વે વિદ્યમાન ટીકાઓમાં સૌથી પ્રાચીન છે. જાંતુ આના પહેલાં પળ વીજી ટીકાઓ થયેલી

હતી. કારણ કે શીલાંક કેટલેક સ્થળે પ્રાચીન ટીકાકારોનો ઉલ્લેખ કરે છે. શીલાંક નવમી શતાબ્દિના પશ્ચાર્ધમાં થઈ ગયા હોય એમ જણાય છે, કારણ કે તેમણે આચારાંગ સૂત્રની ટીકા શંક વર્ષ ૭૯૮ એટલે ई. સ. ૮૭૬ માં સમાપ્ત કરી હતી, એમ કહેવાય છે. (૨) એ ટીકામાંથી હર્ષકુલે કરેલો સંક્ષેપ જેતું નામ દીપિકા છે, તે સંવત્ ૧૫૮૩ અથવા ई. સ. ૧૫૧૭ માં રચેલો છે. મારી પાસે દીપિકાની એક પ્રતિ છે જેનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે. (૩) પાસચન્દ્રનો બાલાવબોધ—એટલે ગુજરાતી ટીકા. માહિતીના મુખ્ય ગ્રંથ તરીકે મેં સાધારણ રીતે શીલાંકની જ ટીકા વાપરી છે. જ્યારે શીલાંક અને હર્ષકુલ બંને મઢતા આવે છે ત્યારે ટીપ્પણમાં મેં તેમને બતાવવા ‘ ટીકાકારો ’ એમ લખ્યું છે. જ્યારે શીલાંકનો અમુક ટીકાંશ હર્ષકુલે પઢતો મુકેલો હોય છે ત્યારે હું માત્ર શીલાંકનું જ નામ આપું છું; અને જ્યારે કોઈ ઉપયોગની અસલ હકિકત હર્ષકુલ જ આપે છે ત્યારે ત્યાં આગઢ મેં તેનું જ નામ આપેલું છે. મારે આ સ્થળે ખાસ જણાવી દેવું જોઈએ કે મારી એક હસ્તલિખિત પ્રતિમાં હાસિયામાં તથા બે બે લીટિઓની વચ્ચે કેટલીક સંસ્કૃત નોટી આપેલી છે કે જેની મદદથી હું કેટલીક વચ્ચતે મૂળનો ખાસ અર્થ નિશ્ચિત કરી શક્યો છું.

બોન

નવેમ્બર, ૧૮૯૪.

એચ્. જેકોબી.



અહિંસા અને વનસ્પતિ આહાર-સ્વાસ કરીને બૌદ્ધ ધર્મમાં

[બુદ્ધિસ્ત્ર રિવ્યુના, પુસ્તક ૬, અંક ૧ માં પ્રકટ થયેલા—

ડૉ. F. OTTO SCHRADER, PH. D. ના લેખનો અનુવાદ.]

અહિંસા—એટલે જીવિત પ્રાણિઓને કોઈ પળ પ્રકારની હજા કરવામાંથી અલગ રહેવાનું—વ્રત હિંદુસ્તાનના આર્યો-માં જ જન્મ પામ્યું હતું. યાહુદી—ખ્રિસ્તી સંસ્કારોથી એ વ્રત કેટલું બધું વિદેશીય છે, એ વાત નીચેના વિરોધ-દર્શક દૃષ્ટાન્તોથી જણાઈ આવે છે.^૧ જ્યારે કાર્ડિસ્ટ પિટરને મળ્યા ત્યારે પિટરે પોતાનું માછલીઓ પકડવાનું કામ શરૂ કર્યું હતું. પિટરે જલમાં નાંખેલી જાળોને કાર્ડિસ્ટે એટલા બધા આશીર્વાદો આપ્યા કે જેથી પકડાણેલી માછલીઓના મોટા સમૂહને લીધે હોઢીઓ ડુબી જવાના ભયમાં આવી પડી. એથી ઊલટું, પાણીમાં નાંખેલી પોતાની જાળોને બહાર खेंચી કાઢવાની તૈયારી કરતા કેટલાક માછીમારો જ્યારે પાયથાગોરસની દૃષ્ટિએ પઢ્યા ત્યારે તેણે તે માછીમારો પાસેથી જાળચસ્ત બધી માછ-લીઓ ખેંચાતી લઈ લીધી અને પછી તે બધી માછલીઓ તેમ જ તે જાલમાં પકડાણેલ બીજા પ્રાણિઓને પણ તેણે મુક્ત કર્યાં. જો કે અત્યારે આર્ય ઓલાદનો દરેક પશ્ચિમવાસી પોતાના પૌર્વાત્ય બંધુ જેટલો જ અ-હિંસાવ્રતનો પક્ષપાતી હોય છે. છતાં હજુએ પશ્ચિમમાં સામાન્યરિતે બંધનકારક નિયમ તરીકે તો અહિંસાવ્રત-નો સ્વીકાર ઘણો જ અલ્પ છે.

અહિંસાને ધાર્મિક તત્ત્વનું સ્થાન ક્યારે મળ્યું એ કહેવું મુશ્કેલ છે; પરંતુ અત્યારે અસ્તિત્વ ધરાવતા ધર્મોમાં જૈનધર્મ એક એવો ધર્મ છે કે જેમાં અહિંસાનો ક્રમ સંપૂર્ણ છે અને જે શક્ય તેટલી દૃઢતાથી સદા તેને વઢગી રહ્યો છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર નામક જૈનોના એક આગમ ગ્રંથમાં

* બ્લૅક ટાઈપ અને મુક્યા છે. —સંપાદક જૈ. સા. સં.

અહિંસાને ઉદ્દેશીને જૈનોનું દૃષ્ટિબિન્દુ આ પ્રમાણે બતાવ્યું છે:^૨—

“ કોઈએ પળ જીવતા પ્રાણિઓની હિંસામાં અનુમતિ આપવી નહીં; તેમ કરવાથી મનુષ્ય સર્વ દુઃસ્-માથી મુક્ત થશે; જે આચાર્યોએ યતિધર્મ કહ્યો છે તે-ઓએ એ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી છે.

“ જે જ્ઞાની પુરુષ જીવતા પ્રાણિઓને હજા કરતો નથી તે સમિત (ચારે બાજુએ જોનારો) કહેવાય છે. જેમ જલ ઉચ્ચ પ્રદેશનો ત્યાગ કરે છે તેમ પાપકર્મ તે પુરુષને ત્યજી દેશે.

“ જંગમ અથવા સ્થાવર જે પ્રાણિઓ જગત્માં રહેલા છે તેમને હાની થાય તેવું કોઈ પળ કર્મ મનથી, વચન-થી કે કાયાથી મનુષ્યે કરવું નહીં. ”

“(મનુષ્યો સહિત) પ્રાણિઓ, અગ્નિ અને પવન એ ત્રસ—ચાલી શકે તેવા પ્રાણિઓ છે; પૃથ્વી, પાણી, અને વનસ્પતિ એ સ્થાવર—ન ચાલી શકે એવા પ્રાણી છે. ”

આચારાંગસૂત્ર નામના એક બીજા પ્રાચીન અને આ-ગમ ગ્રંથમાં આ બધાનો યથાક્રમે સંક્ષેપમાં નીચે પ્રમાણે સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.^૩

“ તે પાપ કર્મને જાણીને જ્ઞાની પુરુષે પૃથ્વી (જલ તેજ વિગેરે)^૪ પ્રત્યે હિંસક રીતે વર્તવું નહીં, બીજાને તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રેરવું નહીં, તેમ જ જેઓ તે પ્રમાણે વર્તતા હોય તેમને પ્રશંસવા નહીં. ”

જૈન ધર્મમાં અહિંસાના વિચાર સંબંધી જે ઉત્કટતા છે તેનો આથી ચ્યાલ આવે છે. જો કે આ નિયમો માત્ર યતિઓ માટે છે છતાં હાલી ચાલી શકતાં પ્રાણિઓનો વધ ન કરવાનું અહિંસાનુવ્રત—અહિંસા સંબંધી નાનો નિય-મ—તો યતિ ન હોય તેને પણ દૃઢતાથી પાલ્લવો પડે છે:^૫—

“ ત્રસ ઇટલે ચાલી શકે એવાં પ્રાણિઓને અમય દાન આપવામાં તત્પર રહેનાર સત્પુરુષોએ પ્રમાદક પાન, માંસ, મદ્ય અને રસવાલા વૃક્ષોના ફળોનો હમેશાં ત્યાગ કરવો જોઈએ.

“ જેમાં સૂક્ષ્મ જંતુઓનો નાશ થાય છે અને અમક્ય વસ્તુઓ યથાચર છે તેવું રાત્રી ભોજન, દયાળુ સજનો કદી કરતા નથી.

“ જેઓ સ્થાવર પ્રાણિઓનો નાશ કરીને અન્નાહારી તરીકે રહે છે અને જેઓ ત્રસ પ્રાણિઓનો નાશ કરીને માંસાહારી તરીકે જીવે છે, તે બંનેના પાપનું અન્તર, સત્પુરુષ જણાવે છે કે, પરમાણું અને મેરુના જેટલું હોય છે.

“ અન્નાહારમાં જે પરમાણુ જેટલું પાપ છે તેનો નાશ પ્રાયશ્ચિત્ત માત્રથી કરી શકાય છે, પરન્તુ માંસાહારમાં પાપ પર્વતરાજ જેવું મોટું છે અને તેથી તેનો નાશ કરી શકાતો નથી. ”

મધ, રેશમ અને ઊન વિગેરેની ઉત્પત્તિમાં બને છે તેમ પ્રાણિઓની સંપત્તિ સૂંઘવી લેવાની યતિ અને ઉપાસક બંનેને મના કરવામાં આવી છે. મધ સ્વાવામાં ઘેરવી અને હિંસા વચ્ચે રહ્યા છે. હિંસા ઇટલા માટે કે “ મધનું દરેક બિન્દુ અસંખ્ય મશિકાઓના વધથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. ” “ જેટલું પાપ સાત ગામોને બાઝી નાંચવાથી થાય છે તેટલું પાપ મધનું એક ટીપું સ્વાવાથી થાય છે. ” જ્યાં હજારો ઢોરો મૂંઝે મરે છે એવા હિન્દુ દેશમાં ઉપરના વિચાર સાથે આશ્ચર્યજનક વિરોધ ધરાવનાર વાત તો એ છે કે પ્રાણિઓનું દૂધ પીવામાં પાપ બિલકુલ ગણવામાં આવ્યું જ નથી !

અહિંસાનો આવો ઉત્કટ માર્ગ અનુક્રમ વગર એકદમ ઉત્પન્ન થાય એ માયે જ માની શકાય તેવું છે, તેથી; તેમ જ મહાવીર અને પાર્શ્વનાથ પણ આમાંના ઘણા નિયમો ઉપર માર મૂકતા હતા તેથી; આપણે એવી કલ્પના તરફ દોરાઈએ છીએ કે બુદ્ધની પૂર્વે બે શતક કે તેથી પણ પહેલાં (ઇટલે ક્રાઈસ્ટની પૂર્વે ૮૦૦ વર્ષ પહેલાં) હાલ જેને અહિંસાનું ‘ અણુવ્રત ’ કહેવામાં આવે છે તેના જેવા એક

મન્તવ્યની પ્રથમ સ્થાપના જૈનો અથવા કોઈ અન્ય ધર્માનુયાયીઓ તરફથી કરવામાં આવી હશે. આ કલ્પનાથી આપણે વૈદિક યુગની સમાપ્તિ સુધી પાછલ જઈએ છીએ, અને અહિં છાન્દોગ્ય ઉપનિષદના અન્તિમ ભાગમાં આપણે ઇચ્છેલું અહિંસા વ્રતનું પ્રથમ પગથિયું આપણને મળી આવે છે.—જો કે દેશીતી રીતે તે મૂળની શરૂઆતનું તો નથી જ. છાન્દોગ્ય ઉપનિષદનો તે ભાગ નીચે પ્રમાણે છે—

“ આચાર્યના ઘરે યથાવિહિત સમયમાં, યથા વિધિ, વેદનો અભ્યાસ કરીને જે ગુરુના ઘેરથી પાછો આવે છે, તેણે પોતાની મેલે પોતાને ઘરે પવિત્ર સ્થાનમાં, તે પવિત્ર ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવો; સત્યશીલ શિષ્યોને મળાવવા; પોતાની સકલ શક્તિઓનું સ્થાન આત્માને બનાવવો; પવિત્ર તીર્થો સિવાય અન્યત્ર કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા કરવી નહીં; તે સ્વચ્છ આ પ્રમાણે યાવજીવન રહી બ્રહ્મલોક મેલવે છે; અને પુનઃ આવતો નથી.—પુનઃ આવતો નથી. ”

એનો અર્થ એ કે—જે મોક્ષની આકાંક્ષા રાખે છે તે યજ્ઞ સિવાય અન્યત્ર પશુવધ કરી શકે નહીં. એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે અહિં ગૃહસ્થને ઉદ્દેશીને આ અહિંસાનો નિયમનું વર્ણન થાય છે. કેમ કે ઘણું કરીને તે સમયે, વૈદિક યુગના અન્તમાં પણ, ‘ સન્ન્યાસ ’ નો પ્રારંભ થયો ન હતો.

પરન્તુ ત્યાર પછીના ઉપનિષદોમાં ચતુર્થાશ્રમ પૂર્ણ વિકાસ પામેલો જોવામાં આવે છે, અને તેને માટે આપણા નિયમો જૈન યતિના નિયમોને કેટલેક અંશે મળતા આવે છે. જૈન યતિની જેમ, બ્રાહ્મણ સંન્યાસીને પણ વર્ષાઋતુમાં ફરવાનું બંધ રાખવું પડે છે, અને પાણી પીધા પહેલાં શાઢવું પડે છે. અને સ્પષ્ટ પણે જ—જો કે ચોક્કસ નથી છતાં—તે માંસાહાર કરી શકતો નહીં. ‘ ગમે તેમ હો પરન્તુ આટલું તો ચોક્કસ છે કે બ્રાહ્મણ ધર્મમાં પણ ઘણા લાંબા સમય પછી સન્ન્યાસિઓ માટે આ સૂક્ષ્મતર અહિંસા વિહિત થઈ; અને આજે વનસ્પતિ આહારના રૂપમાં બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમાં પણ તે ઢાલત થઈ હતો. કારણ એ છે કે જૈનોના ધર્મતત્ત્વોએ જે લોકમત જીત્યો

હતો તેની અસર સજ્જડરીતે વધતી જતી હતી. બુદ્ધના સમયે અને ત્યાર પછી પણ કેટલાક વચ્ચે સુધી બ્રાહ્મ-
ણો વનસ્પતિ અહારનો સ્વીકાર પૂરે પૂરો કર્યો ન હતો
એ વાત સુપ્રસિદ્ધ પંચ પંચનલ વ્રતથી સાબીત
થાય છે. મહાભારત (૧૨, ૧૪૧, ૭૦) માં આ
નિયમ નીચેના રૂપમાં આપેલ છે—

“ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યે માત્ર પાંચ પાંચ નલ વાઙ્મા
પ્રાણીનું ભક્ષણ કરી આ ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું અને જે અ-
ભક્ષ્ય છે તે પ્રત્યે મન દોરવું નહીં. ”

એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે તે જ નિયમ એક
જૂના બૌદ્ધ જાતકમાં અને લગભગ વધા જૂના બ્રાહ્મણ
ધર્મગ્રંથો—સ્મૃતિઓમાં^{૧૦} મળી આવે છે. કર્મપુરાણમાં
તેને મનુએ કહેલો બતાવ્યો છે, પરંતુ મનુ (તેમ જ ગૌતમ)
છ પ્રાણીઓની અનુમતિ આપે છે; અને આપસ્તંબ સાતની
પણ રજા આપે છે. મહાભારતમાં બીજે સ્થળે (૧૨,
૩૭, ૨૧--૨૪)^{૧૧} બ્રાહ્મણને અભક્ષ્ય એવા પ્રાણીઓનું
એક લાંબુ લીટ વ્યાસ મુનિએ આપ્યું છે. જો ભક્ષ્ય
પ્રાણીઓની સંખ્યા વધુ થોડી હોત તો વ્યાસ આટલી મ-
હેનત લેત નહીં. પરંતુ સમય જતાં જ્યારે જૈન અને
બૌદ્ધ ધર્મ દેશમાં પ્રવળ થયા ત્યારે પ્રાણી-હિંસા અને
માંસ-ભક્ષણ માત્ર યજ્ઞમાં જ કરવાં એવો નિયમ કર્યા
વગર બ્રાહ્મણોથી ચલાવી લેવાયું નહીં.^{૧૨} અને તેમાં પણ
પશુહિંસા વધારે ને વધારે ઓછી કરવામાં આવી અને
અન્તે માંસની ઇચ્છા રાખનારા (આમિષકાંક્ષિણઃ)
પિતૃઓને [જેઓનો માંસભક્ષણનો હક્ક મહાભારતના
છઠ્ઠો ભાગોમાં સહેજ નામરજી સાથે સ્વીકારવામાં આવ્યો
છે^{૧૩}] પણ વનસ્પતિ-ભક્ષક થવાની ફરજ પાડવામાં
આવી. અને આખરે દક્ષિણ હિંદમાં ઈ. સ. ના તેરમા સૈકા-
માં ઉત્પન્ન થયેલા માધવ સંપ્રદાયના કેટલાક પ્રતિનિ-
ધિઓએ અન્તિમ પગલું લીધું. તેમણે ગમે તે પ્રકારની
પ્રાણીહિંસાને પાપવાળી ગણીને બિઠ્ઠારી અને યજ્ઞમાં પ્રાણી
બલિદાનને સ્થાને કહેવાતો પિટ્ટ-પશુ ઇટલે અન્નની બના-
વેલી પ્રાણીની આકૃતિ વાપરવાનો રિવાજ દાખલ કર્યો.^{૧૪}

પરંતુ આ સર્વ બ્રાહ્મણોને જ ઉદ્દેશીને છે; અથવા

વધુ તો દિજોને ઉદ્દેશીને છે. વૈદિક સંપ્રદાયના અવશિષ્ટ
વર્ગોને માંસાહારમાંથી મુક્ત રાખવામાં આવ્યા ન
હતા. તેથી આધુનિક સ્થિતિ વધુશઃ નીચે દર્શાવ્યા મુજબ
છે. દક્ષિણ હિન્દમાં સર્વત્ર બ્રાહ્મણો વનસ્પતિ આહાર
કરનારા છે. ઉત્તરમાં ઘણા બ્રાહ્મણો મત્સ્ય-ભક્ષક છે
અને કાશ્મીરમાં તો અન્ય માંસ પણ ખાય છે. ક્ષત્રિયો
સદા મોટે ભાગે માંસ લાતા જ હતા અને હજુએ
ખાય છે. વૈશ્યો (વ્યાપારી વર્ગ, જેને દક્ષિણમાં ચેટી-
આર અને ઉત્તરમાં વાળીઆ વિગેરે કહે છે તેઓ)
સાધારણ રીતે બ્રાહ્મણોના ભોજનનું અનુકરણ કરતા
દેખાય છે. શૂદ્રો માંસ-ભક્ષક તેમ જ વનસ્પતિ-ભોજી પણ
હોય છે. ઘણા ભાગે તેઓ વનસ્પતિ આહાર ઉપર રહે
છે, કેમ કે માંસ વળું મોડું હોવાથી તેમના માટે દુર્લભ
જેવું છે.

સંન્યાસીઓના વિષયમાં તો મેં પ્રથમ જ કહ્યું છે કે
જે નિયમોને તેઓ અનુસરે છે તે ઘણે અંશે જૈન મતને
મળતા આવે છે. તેઓ જ્ઞાણે ભાગે તપસ્યા કરે છે અને
તેથી તેઓમાંના ઘણા તો માંસનો સ્પર્શ પણ કરતા
નથી; કેમ કે ઇન્દ્રિયોના વિષયોની વૃત્તિઓને તેથી પોષણ
મળે છે. પરંતુ જન્મથી બ્રાહ્મણ એવો એક આદર્શ રૂપ
અને વિદ્વાન્ સંન્યાસી કે જેના પરિચયમાં હું આવ્યો છું,
તેણે મને કહ્યું કે શ્રદ્ધાપૂર્વક અર્પણ કરવામાં આવેલી
માંસવાળી વસ્તુનો પણ અનાદર કરવો એ ખરા ભિક્ષુ
માટે અયોગ્ય અને દૌર્બલ્યસૂચક છે. તેનો વિચાર આવો
હોય એમ જણાય છે, કે જે યતિ તેને આપવામાં આવેલી
ખાવાયોગ્ય ગમે તે વસ્તુ ખાવાને શક્તિમાન ન હોય, તે
તૈત્તિરીય ઉપનિષદમાં (૨, ૭) કહેલ, તેની અને
સંસારની વચ્ચે રહેલા શાઢાની (‘ઉદરં અન્તરં’ મી) પેલી.
પાર જવાને ફતેહ થયો ગણાય નહીં; તેમ જ દ્વન્દ્વ-મોહ
અને જુગુપ્સાને જીત્યાં ગણાય નહીં, કે જે આત્મ-સાક્ષા-
ત્કારમાં મુખ્ય સાધન મનાય છે. આ ઉપરથી ‘ મિલિ-
ન્દપહ ’ (૩, ૬) નો એક જાણવા જેવો ઉલ્લેખ સ્મરણ-
માં આવે છે, જેમાં બૌદ્ધ સાધુ કહે છે કે “ હે મહારાજ !
તે હજુ રાગથી મુક્ત થયો નથી, જે ભોજન કરતી વચ્ચે

સ્વાદ અને સ્વાદજન્ય સુખનો પળ અનુભવ કરે છે જ્યારે સ્વચ્છ રાગ રહિત પુરુષ તો ભોજન કરતી વખતે માત્ર સ્વાદનો જ અનુભવ કરે છે પરંતુ સ્વાદજન્ય સુખનો અનુભવ કરતો નથી. ”

હવે આપણે બૌદ્ધધર્મ તરફ વળીએ. અહિં અહિંસા અને વનસ્પતિ આહારના સંબંધમાં એક વિવાદગ્રસ્ત પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે, કે જે પ્રશ્નનો નિર્ણય મારા જાણવા પ્રમાણે હજી કોઈ લાવી શક્યું નથી. ડૉ॰ ન્યૂમેન આદિનો પક્ષ કહે છે, કે બુદ્ધ વનસ્પતિ આહાર જ કરતા; જ્યારે બીજો પક્ષ કે જેમાં ઘણા વિદ્વાનો છે; તેઓ ‘અમુક ખાસ પ્રસંગ સિવાય અન્યત્ર બુદ્ધ માંસાહારની મના કરતા હતા,’ એ વાતનો ઇન્કાર કરે છે. પૂર્વપક્ષ જ્યારે, અહિંસા એ વ્રત મિશ્રુ તેમ જ ગૃહસ્થ પાઠવાના નિયમોમાં પ્રથમ સ્થાન ધરાવે છે, એ વાત ઉપર માર મુકે છે, ત્યારે ઉત્તર પક્ષ, ધર્મ ગ્રંથોના કેટલાક ફકરાઓનો, તથા મહાયાન તેમ જ હીનયાન એ-મય શાસ્ત્રોના અનુયાયીઓનો મોટો ભાગ જે આજે માંસ મક્ષણ કરવા છતાં પોતે અહિંસાનું પાલન કરે છે એમ માને છે, તે વાતનો આશ્રય લે છે.

મારા મત મુજબ સત્ય વસ્તુ પક્ષમાં રહેલું છે અને તેના કારણે હવે હું વિસ્તારથી આપું છું.

એક આશ્ચર્યજનક વાત એ છે, કે દક્ષિણ હિન્દના જૈનો-માં બુદ્ધસમ્બન્ધી અદ્યાપિ જાણીતી એવી એક હકિકત છે કે તે ‘બુદ્ધ એક ઘણો સ્વચ્છ માણસ હતો અને માંસાહારને ઉત્તેજન આપતો હતો,’ બ્રાહ્મણધર્મનું ઉપહાસ આલેખતું અને સ્વચ્છમણ્ડન કરતું ધર્મપરીક્ષા નામે પુસ્તક^{૧૮} જે તામિલ ભાષાન્તરના રૂપમાં ગણે પ્રસિદ્ધ છે, તેમાં ઉલ્લેખેલી બુદ્ધની આ અપકીર્તિનું કારણ આપણે ગોતરું જોઈએ. એ પુસ્તકમાં બૌદ્ધધર્મ ઉપર સાત પદ્યો છે; અને તેમાં પહેલો જ જે આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે તે એ છે કે ‘બુદ્ધના મત પ્રમાણે માંસાહાર કરવામાં શાપ નથી.’ આ આક્ષેપ માત્ર મનઃકલ્પિત નથી. બીજા પ્રાચીન જૈન પુસ્તકોમાં પણ તે રૂઝાન્તરથી મઠી આવે છે. દૃષ્ટાંત તરીકે સૂયગઢાંગસૂત્ર માં^{૧૯} એમ કહેલું છે કે બુદ્ધે નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ કર્યો હતો,

“(દુઃકાલના વખતમાં) એક ગૃહસ્થ પોતાના પુત્રને મારીને खाई શકે, અને એક જ્ઞાની મિશ્રુ જે તેમાંથી માંસ લે તો તેને પાપ લાગે નહીં.

“ જો કોઈ માણસ મૂલથી ધાનનો ઢગલો માનીને^{૨૦} માણસ અથવા બાલકનો વધ કરે, તેને અગ્નિ ઉપર મૂકે, પકાવે તો તે બુદ્ધોનો માટે યોગ્ય એવું ભોજન હોઈ શકે. ”

અહિંયા આ પ્રમાણે ઘણા વિલક્ષણ રૂપમાં બુદ્ધના એક મતને આલેખ્યું છે કે જે અસલમાં આપણે જોઈએ તો, આ પ્રમાણે જડી આવે છે, કે વધ કરાવેલા પ્રાણીના વધનું કારણ પોતે કોઈ પણ રીતે ન હોય તેવા માંસ સિવાય બૌદ્ધ મિશ્રુએ અન્ય કોઈ જાતનો માંસાહાર કરવો નહીં.

ચુલ્લવગ્ગમાં (૭, ૩-૧૫) અને અન્ય પિટકોમાં ઘણી સારી રીતે એક સુલ્લાસો આપવામાં આવ્યો છે, કે જ્યારે મતભેદ ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છાથી (અર્થાત્ પોતાની માંગણી સ્વીકારવામાં નહીં આવે એમ સારી રીતે જાણતો હોવો છતાં) દેવદત્ત મત્સ્ય અને માંસ આહારની મિશ્રુઓને માટે મના કરાવવાની વિનંતિ કરવા બુદ્ધ પાસે ગયો છે ત્યારે બુદ્ધ તેની વિનંતિનો અસ્વીકાર કરે છે^{૨૧} અને કહે છે કે ‘.....હે દેવદત્ત ! આઠ માસ સુધી વૃક્ષો નીચે શયન કરવાની મને રજા આપી છે.^{૨૨} તેમ જ અદૃષ્ટ, અશ્રુત અને અશંકિત એ પ્રમાણે ત્રણે વાતોમાં જે તદ્દન શુદ્ધ હોય તેવા મત્સ્ય અને માંસ [ખાવાની પણ મને રજા આપી છે.] ’

અર્થાત્, હવે પ્રાણીને માટે હણવામાં આવ્યું છે તેમ તે મિશ્રુના ઢીઠામાં આવેલું ન હોય (અવિદ્મ્), તેના માટે હણાવેલું છે એમ તેના સાંભળવામાં પણ આવ્યું ન હોય (અશ્રુતમ્), અને આ મારા માટે હણવામાં આવ્યો હશે કે કેમ ? એમ તેને શંકા પણ ન આવી હોય (અપરિશંકિતમ્); તેવા માંસને પવત્તમંસ (‘પહેલાંથી જ અસ્તિત્વમાં આવેલું માંસ’) કહેવામાં આવે છે, અને તે ઉદિસકતમંસ (‘ હેતુપૂર્વક તૈયાર કરેલા માંસ ’) થી ઉલટા પ્રકારનું મનાતું હતું.^{૨૩}

વઢી સરલાવો:—‘ હે ભિક્ષુઓ ! માંસ ખાવાના હેતુથી હણાણા પ્રાણીનું માંસ જાણી જોઈને કોઈએ ખાવું નહીં. જે કોઈ એ પ્રમાણે કરશે તે “દુક્કત ” અપરાધ કરશે. હે ભિક્ષુઓ ! અદૃષ્ટ, અશ્રુત, અને અશંકિત એમ ત્રણ પ્રકારે જે માંસ શુદ્ધ હોય તે ખાવાની હું રજા આપું છું. ” (મહાવગ્ગ ૬, ૩૧ ના અંતમાં) વઢી. “ હે મૂર્ખ ! (માંસ ક્યાંથી આવ્યું છે તે) તપાસ્યા વિના તું શી રીતે તે માંસ ખાઈ શકે ?....હે ભિક્ષુઓ ! તપાસ કર્યા વગર કોઈએ પળ માંસ ખાવું નહીં ” (તેજ ગ્રંથ ૬, ૨૩)

બીજો નિયમ એ છે કે—માંસ કાતું ન હોવું જોઈએ. (બ્રહ્મજાલ સુત ૧૦, અંગુત્તરનિકાય ૧૧૩—૧૧૯; મઙ્ગલનિકાય, ૩૮ વિગેરે) સંઘમાં દાખલ થતા નવા પુરુષો માટે વારંવાર કહેવામાં આવ્યું છે કે “તેઓ કાતું (અન્ન) સ્વીકારતા નથી [તેઓ કાતું માંસ સ્વીકારતા નથી.] ”

છેવટે મહાવગ્ગ (૫, ૨૩) માં એક વિચિત્ર આજ્ઞા કરવામાં આવી છે—અને હું જાણું છું ત્યાં સુધી અન્યત્ર તે જોવામાં આવતી નથી. તે સ્થળે માણસનું, હાથીનું ઘોડાનું, કુતરાનું, સર્પનું, સિંહનું, વાઘનું, ચિત્તાનું, દીપ-ઢાનું, રીંછનું અને તરતુનું માંસ ત્યજવા વિષે કહેવામાં આવ્યું છે. અને આપણે વ્યાસની યાદીના (જુઓ ઉપર) અંતિમ ભાગ તરીકે ગણી શકીએ.

અહિંસોપદેશક ધર્મના એક મહાન્ પ્રવર્તક માંસના ઉપભોગને ધિક્કારે નહીં; માંસાહારનો સર્વદા ત્યાગ કર્યા સિવાય પોતાના મનોવિકારોને જીતવાની એક ભિક્ષુ ઇચ્છા રાખે; આ બધું, જેમ અત્યારે પણ બૌદ્ધધર્મના પરિચયમાં, જે વિચાર શીલ પુરુષો આવે છે તેમને, એક ન સમજી શકાય એવી ગુંચવણ લાગે છે, તેમ તે સમયે પણ ઘણાં માણસોને આ વિચાર આશ્ચર્યજનક અને અતર્ક્ય લાગતો હતો. પરંતુ એ એક સારી વાત છે, કે આ વિચારનો બુદ્ધ પોતે શી રીતે નિરાકરણ કરતા હતા તેનો એક પુરાવો આપણને મળી આવે છે.

સુત્ત નિપાતના આમગંધ સુત્તમાં કોઈ એક પુરુષ બુદ્ધને સંબોધે છે; ^{૨૧} અને પછી પોતાના વનસ્પતિભોજીપણાનું

વર્ણન અને પ્રશંસા કરીને કહે છે કે “સ્વચ્છતાને (આમગંધ એટલે સ્વચ્છતા) મારી સાથે કોઈ સંબંધ નથી. આમ તમે કહો છો (અને વઢી) હે બ્રહ્મવંધુ ! ^{૨૨} સારી રીતે તૈયાર કરેલ પક્ષીના માંસ સાથે મેઝવેલા માત તમે ખાઓ છો; તેથી હે કાશ્યપ ! હું તમને પૂછું છું કે તમે અશુદ્ધતાનો શો અર્થ કરો છો ? ” આનો બુદ્ધ ઉત્તર આપે છે કે: “ જીવતાં પ્રાણીઓને દુઃખવાં, મારવાં, કાપવાં, કાંઠવાં, ચોરી કરવી, અસત્ય ભાષણ કરવું, છૂલ અને કપટ કરવું, સાર વગરનું વાતવું તેનું નામ અશુદ્ધતા છે; પણ માંસમક્ષણ નહીં. ” આની પછી આ પ્રકારના બીજા છ શ્લોકો આવે છે જે દરેકની અંતે; “ આ તે અશુદ્ધતા છે; પણ માંસમક્ષણ નહીં ” આ શબ્દો હોય છે. અને તેમાં કહે છે કે “મત્સ્યાહાર કે માંસાહારનો ત્યાગ, નગ્રભ્રમણ, મસ્તક-મુંડન, જટાધારણ, ધૂલ-નિર્માલ્ય-મસ્મધારણ, અગ્નિહોમ, આ સર્વ, માયામાંથી જે પુરુષ મુક્ત નથી તેને પવિત્ર કરી શકતા નથી. વેદાધ્યયન, ગુરુદાન, દેવયજન, ધર્મ અથવા શીત સહનદારા આત્મદમન, અને એવા બીજાં, અમૃતત્વની ઇચ્છાથી કરવામાં આવેલાં તપો, માયાથી બદ્ધ પુરુષને પવિત્ર કરી શકતા નથી. ” ^{૨૩}

અલબત્ત, એ વાત તો સ્પષ્ટ જ છે કે ઊપર જે પ્રકારો વર્ણવેલા છે તેમાં માંસને ભિક્ષુનાં મોજનનાં એક આવશ્યક ભાગ તરીકે તો સ્થાન આપવામાં આવ્યું નથી જ, પણ સહેલાઈથી જેનો સર્વદા ત્યાગ કરી શકાય એવા અપવાદ રૂપે જ માંસને સ્થાન આપેલું છે. તથાપિ બુદ્ધ તેનો સર્વથા નિષેધ કરવા ઇચ્છતા ન હતા. અને તેમ કરવામાં તેમને મુખ્ય કારણ, પોતાના ઉપદેશનું એ એક સ્પષ્ટ અને શાસ્ત્રવત ઉદાહરણ બતાવવાની તેમની ઇચ્છા હતી કે “ આહારના પ્રશ્નને ધાર્મિક શુદ્ધિ-વિશુદ્ધિ સાથે બિલકુલ સંબંધ છે નહીં. ”

માંસના આ નિયત ઉપયોગ સિવાય, આપણાં પ્રસ્તુત વિષયમાં બૌદ્ધ અને જૈન સાધુઓમાં વિશેષ ભેદ નહીં હતો. જૈન સાધુની જેમ બૌદ્ધ સાધુને પણ કાલજીર્ણક કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસાથી દૂર જ રહેવાનું હતું. સુત્તનિપાતમાં (ધમ્મિક સુત્ત ૧૯) પણ કહ્યું છે કે:—

“ચર તેમ જ અચર (તસ અને થાવર) ઉભય પ્રકારના પ્રાણીની હિંસાથી દૂર રહેવું, તેણે (ભિક્ષુએ) જીવને હાનિ કરવી નહીં, કરાવવી નહીં, બીજાને તેમ કરવામાં સમ્મતિ આપવી નહીં. ”

તેજ પ્રમાણે ધમ્મપદ (૨૬, ૨૩) માં:—

“ જે ચરાચર પ્રાણીની હિંસાથી દૂર રહે છે તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું; જે પોતે હિંસા કરતો નથી, અને અન્યને હિંસા કરવા પ્રેરતો નથી (તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું.) ”

“ સારૂપ્યમત્તનો—આત્માનું સારૂપ્ય—અર્થાત્ જ્યાં જ્યાં જીવ છે ત્યાં ત્યાં તેના આત્માના જેવું જ કાંઈ છે ” એ વાત ભિક્ષુએ મૂલવી જોઈએ નહીં.^{૨૪}

“ લીલા રોપાઓને પગનીચે ચગદી નાસવાથી દૂર રહેવાને, વનસ્પતિ જીવની હિંસાથી બચવાને, ઘણા નાના જીવોની જિંદગીનો ક્ષય થતો અટકાવવાને ”^{૨૫} માટે વર્ષા ઋતુમાં પર્યટન કરવાની ના કરી હતી. જે ફળોને અગ્નિથી, છરીથી, નસથી અચેતન કરવામાં આવ્યા હોય અથવા જેમાં એક પળ બીજ રહ્યું ન હોય અથવા જેમાં બીજનો (અર્થાત્ બીજમાં રહેલી બીજાં ફળો ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિનો) ક્ષય થઈ ગયો હોય, તેવાં જ ફળો ખાવાની રજા આપવામાં આવી હતી.^{૨૬} આ સાથે—ઘટલે વનસ્પતિ જીવની અર્હિસા સાથે “ વાસ વગરની ” જગામાં અન્નના અવિશિષ્ટ ભાગને ફેંકી દેવાનો આદેશ પણ ઘણે સ્થળે કરવામાં આવ્યો છે.

આ બધું તો બૌદ્ધ ભિક્ષુને ઉદ્દેશીને વિવેચન થયું. હવે આપણે એ નિર્ણય કરવાનો છે કે બૌદ્ધ ગૃહસ્થ માટે આ નિયમો છે કે નહીં ? અને જો હોય તો તે કેટલી મર્યાદા સુધી.

જેનોની સ્થૂલ અર્હિસાના જેવું એમાં પણ કાંઈ હોવું જોઈએ એ વિચાર, દૃષ્ટાંત તરીકે, સંયુત્ત નિકાય ૭, ૧, ૫ ના ઉલ્લેખથી દૃઢ થાય છે. તે સ્થળે જ્યારે અર્હિસક નામનો બ્રાહ્મણ બુદ્ધપાસે આવીને કહે છે કે “ અયુષ્માન્ ગોતમ, હું અર્હિસક છું ” ત્યારે તેનો ઉત્તર બુદ્ધ શ્લોકોમાં આ પ્રમાણે આપે છે:

“ તું જેમ કહે છે તેમ મને તારું નામ અર્હિસક હો:

પરંતુ જે કાયાથી, વચનથી, અને મનથી કોઈની હિંસા કરતો નથી તેવો અર્હિસક તૂંથા. કેમ કે તે જ સ્વરો અર્હિસક છે જે બીજાની હિંસા કરતો નથી. ”

પુનઃ અંગુત્તરનિકાય (૩, ૧૫૩ comp, ૧૦, ૨૧૨) માં આપણે વાંચીએ છીએ કે:—

“ હે ભિક્ષુઓ ! ત્રણ કાર્યવાહો માણસ નરકગામી થાય છે. કયા તે ત્રણ કાર્યો ? જે પોતે જીવની હિંસા કરતો હોય, બીજાને હિંસા કરવા પ્રેરતો હોય, અને બીજાને હિંસા કરવામાં સમ્મતિ આપતો હોય. ”

“ હિંસા, હે ભિક્ષુઓ ! હું ત્રણ પ્રકારની ગણું છું. લોભથી કરાણી, દોષ-ધિક્કારથી કરાણી, અને અજ્ઞાન-મોહથી કરાણી. ”

આ વચનો અંગુત્તર નિકાય (૧૦—૧૭૪) માંનાં નિયમની જેમ માત્ર ભિક્ષુઓ માટે જ કહેવામાં નથી આવ્યાં.

આ વિષયમાં સૌથી વધારે વિચારવા લાયક સુત્ત-નિપાતનું ધમ્મિક સુત્ત છે. ભિક્ષુના નિયમનું વર્ણન કર્યા પછી, તેમાં (શ્લોક ૧૮ વિગેરે) કહ્યું છે કે “ હવે હું તમને ગૃહસ્થના ધર્મો કહીશ, જેનું પાલન કરવાથી મનુષ્ય (બીજા જન્મમાં) શ્રમણ અને અર્હત્ થાય છે. કારણ કે એક ભિક્ષુ પાસેથી જે નિયમોના પાલનની આશા રાખી શકાય, તેવા નિયામો પાલવા ગૃહસ્થ, કદાચ સમર્થ થાય નહીં. ” અને ત્યાર પછી “ ચર તેમ જ અચર—તસ થાવર—ઉભય પ્રકારના ” વિગેરે ઉપર ઉતારેલા શ્લોકો વડે ઉપાસક ગૃહસ્થના ધર્મોની તે ગણના ગણાવે છે.

આથી એ વિચાર સૂચવાય છે કે, જો કે “ અચર-જીવો ” એ પદનો બૌદ્ધ મતમાં અર્થ માત્ર “ વનસ્પતિ-યોની ” ઘટલો જ થાય છે. છતાં ચર અને અચર બન્ને પ્રકારનો અર્હિ સમાવેશ કરવામાં આવેલો હોવાથી બૌદ્ધ ધર્મી ગૃહસ્થ, જૈન ઉપાસક કરતાં વધારે વ્યાપક અર્થમાં અર્હિસાનું પાલન કરે છે. પરંતુ કદાચ એ વિચાર બરાબર પણ નહીં હોય. કારણ કે પિટકોમાં એક જ શબ્દ ઘણી વાર જુદા જુદા અર્થમાં પ્રયોજાઈને નજરે પડે છે, અને તેથી તસ અને થાવરનો જે અર્થ અર્હિ એ લોકો કરતા

તે ઘણે ભાગે ફુજબોલે પોતાના માણસોમાં કર્યો છે તેવો જ હતો: ઘટલે તસ “ જે ધ્રુજે છે તે ” અને થાવર “ જે બલવાન છે તે. ”

ગમે તેમ હો, પણ એ તો સ્પષ્ટ છે કે બૌદ્ધ ગૃહસ્થને માત્ર જાતે હિંસા કરવામાંથી જ નહીં, પરંતુ મત્સ્ય અથવા માંસ વેચાતું લેવામાંથી, તેમ જ અન્ય રીતે પણ પ્રાણી વધને ઉત્તેજન આપવામાંથી પણ અલગ રહેવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું. કેમ કે જે માણસ મત્સ્ય અથવા માંસ खरीदे છે તે માછીમાર અથવા કસાઈના કાર્યને અનુમતિ આપે છે જ. खरું જોતાં તો તે વધારે (પાપ) કરે છે. તે “ બીજા પાસે હિંસા કરાવે છે ” “ હિંસાને ઉત્તેજન આપે છે ” અથવા (મહાભારત ૧૩, ૧૧૩, ૪૦) મીષ્મના શબ્દોમાં કહીએ તો તે “ પોતાના પેસા વડે હિંસા કરે છે. ”

હું માનું છું કે મહાવગ્ગ (૬, ૩૧) ના ઉલ્લેખમાં રહેલો અર્થ આ જ છે. એ સ્થળે રાજા પવતમસ—ઘટલે કોઈએ તૈયાર કરેલું માંસ મંગાવે છે, જેનું પરિણામ એ આવે છે કે બલદના એક ઘાતક તરીકે તેની નિંદા કરવામાં આવે છે. વઢી સંયુત્ત નિકાય (૧૪; ૨૫.૩) જુઓ. ત્યાં હિંસા કરનારાઓ સાથેના સંસર્ગને પણ નિંદવામાં આવ્યો છે. મહાભારત (૧૩, ૧૧૩, ૪૭) માં કહ્યું છે કે સાત માણસો જીવ—મક્ષક છે, ઘટલે હિંસાનું પાપ કરે છે. જેમ કે—જે માણસ તે પ્રાણી ને લાવે છે, જે અનુમતિ આપે છે, જે હણે છે, જે વેચે છે, અથવા खरीदे છે, જે માંસ તૈયાર કરે છે, અને જે તેને खાય છે. છેલ્લા બેને અપવાદરૂપ ગણીએ તો બુદ્ધે કહેલા નિયમોને અનુસરતો જ મહાભારતનો—આ ઉલ્લેખ છે. જો કે બુદ્ધના અનુયાયીઓના વર્તન સાથે તો તે અસંગત છે.

પરંતુ કોઈ શંકા કરે કે, જો ગૃહસ્થ માંસ વેચાતું પણ લઈ શકે નહીં તો મિશ્રુઓને જે ત્રણ પ્રકારે શુદ્ધ એવા માંસને લેવાની રજા આપવામાં આવી છે, તે માંસ ક્યાંથી આવે ? આનો તો ઉત્તર સ્પષ્ટ છે કે બૌદ્ધ સાધુઓ ગમે ત્યાંથી મિશ્રુ ગ્રહણ કરતા હતા; માત્ર બુદ્ધાનુયાયી પાસેથી જ નહીં.^{૨૦}

આપણા આ ઉદાહરણ ઉપરથી આપણે એ નિશ્ચય ઉપર આવીશું કે પુરાણા બૌદ્ધ ધર્મમાં મિશ્રુ માંસાહાર કશિત્ જ કરતો, અને ગૃહસ્થ તો તેના કરતાં પણ ઓછી વસ્તુ માંસ खातो. કેમ કે ગૃહસ્થ કોઈ મિશ્રુ માંગતો નહીં. પરંતુ તેને પ્રવાસ વિગેરેના પ્રસંગ દર્મિયાન બૌદ્ધતર વર્ગ પાસેથી તેવો खोराक લેવાની રજા આપવામાં આવી હતી.

સંપૂર્ણ અહિંસાનું પાલન તો મોટામાં મોટા જ્ઞાની પુરુષને માટે પણ અશક્ય છે. અને જેમ ઘણા માણસો ધારે છે તેમ આ કોઈ નવી પણ શોધ નથી. આ વિષયમાં મહાભારતના વનપર્વમાંની ધર્મવ્યાધ—મક્તિમાન શૌનિકની મનોરંજક વાર્તા વાંચવા જેવી છે. તેના અંતે કહેલું છે કે ‘ ચાલવામાં, બેસવામાં, સુવામાં, खाવામાં, વિગેરે દરેક ક્રિયામાં અને દરેક બાબતમાં અસંખ્ય પ્રાણીઓની હિંસા થાય છે. તેથી જગત્માં કોઈ અહિંસક નથી. (નાસ્તિ કશ્ચિદહિંસકઃ) ’ આ નિર્વિવાદ સત્ય છે. આપણને જીવવા માટે જીવની હિંસા કરવી પડે છે, એ આ જીવનની એક અત્યંત દુઃખદાયક બાબત છે; “ આ વધું જીવતા પ્રાણીઓથી વ્યાપ્ત છે ” અને “ આ સર્વ જીવતા પ્રાણીઓથી ગ્રસ્ત છે. ” (જીવૈર્ગ્રસ્તમિદં સર્વં) એ ઉલ્લેખ સત્ય છે. તેમ છતાં પણ સર્વ અનાવશ્યક હિંસાથી બચવાની આપણી ફરજ છે. જ્યાં જ્યાં આપણાથી બની શકે ત્યાં ત્યાં દુઃખ ઉત્પન્ન થતું અટકાવવાની અને ઉત્પન્ન થયેલ દુઃખને ઘટાડવાની આપણી ફરજ છે. વૃદ્ધ મીષ્મના શબ્દો (મહાભારત—૧૧૩, ૧૧૬, ૩૪) ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ કે. “ જીવનદાનથી અન્ય મહત્તર દાન હતું નહીં અને થશે નહીં. ”

પ્રાણદાનાત્પરં દાનં ન ભૂતો ન ભવિष्यति

*
* *

[આ આજ્ઞા લેખમાં આવેલી ટીપો આ નીચે એક સાથે જ આપી દેવામાં આવે છે.—સંપાદક.]

૧. શાંપનહૌર, ગ્રન્ડ્લેજ ડર મૌરલ, રેક્ટમ્, પૃ. ૩, પાન ૬૨૩

૨. જૈકોબી, જૈનસૂત્ર, પૃ. ૨, પા. ૩૩, ૩૪.

૩. જૈકોબી, જૈનસૂત્ર, પૃ. ૧, પા. ૫

૪. ચાતુર્ભૌતિક દેહવાઢા અસંખ્ય આત્માઓ છે. એવા ઘણા દેહ એકસ્થાને મેળા થવાથી જ તેઓ વૃદ્ધિગોચર થાય છે. જૈકોબી,

૫. જીવિચાર તથા અન્ય ગ્રન્થોને આધારે તેનો અર્થ 'વનસ્પતી અને ચારભૂતો સિવાય અન્ય સર્વ' એમ થાય છે.

૬. અમિતગતિનું સુભાષિતસંદોહ, ૩૧; ૪, ૫, તથા ૨૧; ૮, ૯,

૭. અમિતગતિનું સુભાષિતસંદોહ, ૨૨; ૨,

૮. " " " " ૨૨, ૨

૯. સરસાવો, ડયૂસેનનું *Geschich teder Philosophie*, I, ૯, પા. ૩૪૦. 'મિશ્ર' ના અર્થ ઉપર તેનો આધાર છે.

૧૦. લ્યુડર્સ, *Eine indische Speiseregell*, જર્મન ઓરિએન્ટલ સોસાયટીનું જર્નલ ૧૯૦૭ પા. ૬૪૧

૧૧. યાજ્ઞ ૧; ૧૭૭, વસિં ૧૪; ૩૯, ગૌ ૧૭; ૨૧, મનુ ૦૫; ૧૮, આપ ૧; ૫, ૧૭, ૩૭, વિષ્ણુ ૫૧; ૬.

૧૨. Schrader, *Die Fragen des Koenigs Menandros* પરિશિષ્ટ, પા. ૨૭

૧૩. પહેલો ઘળી વચ્ચે આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું હતું તેમ; જુઓ ઉપર.

૧૪. અલ્પદોષમિહ જ્ઞેયમ્ (૧૩, ૧૧૫, ૪૫).

૧૫. આ રિવાજની તરફેણમાં તેમ જ વિરુદ્ધમાં ઘણું લખાયું છે, જુઓ મહામહોપાધ્યાય હરપ્રસાદશાસ્ત્રીનું *Notices on San. Mss.*, 1907, p. . ઘણે ભાગે આ વાતમાં મધ્ય સુધારક હતા. મહાભારત ૧૩, ૧૧૫, ૫૬ માં જણાવ્યું છે કે " પૂર્વકલ્પમાં યજ્ઞપશુ ચોક્ષ્મા લોટબો (વ્રીહિમય) બનાવતા, અને તે વડે શુભ લોકની ઇચ્છાવાળા પુરોહિતો યજ્ઞ કરાવતા એમ કહેવાય છે. " તે જ સ્થળે ૬૩ માં શ્લોકમાં જૈનધર્મની અસર જણાય છે જ્યાં મીષ્મ મધુ માંસનો ઉપયોગ કરવાનો નિષેધ કરે છે.

૧૬. ' *Die Dharmapariksha des Amitagati*, Leipzig' 1905 માં એમ. મીરોનોએ તેનું પુથકરણ કર્યું છે., પા. ૩૮.

૧૭. પ્રો. જેકોબીએ તેનો અનુવાદ કર્યો છે. સેક્રેડ બુ. ૦. ૬૦; પુ. ૪૫, પા. ૨૪૩ તથા ૪૧૫

૧૮. પૂર્વપક્ષીએ શંકા ઉઠાવી છે તે પ્રમાણે શક્ય નથી. વિરુદ્ધ-પક્ષમાં વંધવેસતા વૃષ્ટાન્તનું વિચિત્ર રૂપાંતર કરવાને વડે લેખકે ઇટલું જ કહેવું જોઈતું હતું કે મૂળથી ઇનેલા પ્રાણીને શાવામાં કાંઈ પાપ નથી.

૧૯. " મત્સ્યમાસ " ઓલ્ડનબર્ગ, પરંતુ સરસાવો અઙ્ગુતર નિ-કાય ૩, ૧૫૧, ' ન મચ્છં ન મસં. '

૨૦. Dની અન્ય સૂચના વિષે જણાવે છે.

૨૧. ઓલ્ડનબર્ગનું વિનયપિટકમ્, પુ. ૨, પા. ૮૧ રીપ.

૨૨. આ સ્થળે સૂઝમાં કસ્ટપ છે. પણ તે કાંઈ સામ નોંધવા જેવી વાત નથી, કારણ કે સગળા બુદ્ધોનો લગભગ સરસાવો જ ઉપદેશ છે

૨૩. હુદ્દ આશ્વામ.

૨૪. Rhys Davids, *Buddhism*, 8 th ed. પા. ૧૩૧, તથા સેક્રેડ બુ. ૦. ૬૦, પુ. ૧૦. પા. ૪૦, ૪૧

૨૫. સુત્રનિપાત ૧૩, ૧૦ તથા અન્ય સ્થળે.

૨૬. મહાવગ્ગ, ૨, ૧.

૨૭. હુલ્લવગ્ગ, ૫; ૫, ૨ (સરસાવો. ઓલ્ડનબર્ગ, પા. ૭૫)

૨૮. આ ઉપરથી એવું અનુમાન કરવું ન જોઈએ કે જે હુન્દની પાસેથી તેમને છેવટની મિશ્રા મઝી હતી તે બૌદ્ધેતર તથા માંસાહારી હતા. કેવી જાતનો સોરાક બનાવવો એ નિશ્ચય નહીં કરી શકવાથી તેમને એક પાડોશીને મોકલ્યો હતો. અહીં સાસ જાણવાનું એ છે કે આ ફકરામાં (૪. ૧૨—૨૦) હુન્દ શબ્દ જ વપરાયેલો છે, તથા તેને ' હુદ્દારના પુત્ર ' તરીકે ઓળખાવ્યો છે; પરંતુ આગળ ઉપર તેને ' આવુસો ' (૪૨) તથા ' મિશ્રુ ' (૪૧) પણ કહેલો છે.



ડૉ. હોર્નલના જૈનધર્મ વિષેના વિચારો.

[અનુવાદક—શ્રીયુત નાનાલાલ નાથાભાઈ શાહ. બી. એ.]

[સ્વર્ગસ્થ ડૉ. એ. એફ. આર. હોર્નલનું નામ પુરાતત્ત્વવેત્તાઓમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમણે ચંદ્રકૃત પ્રાકૃત લક્ષણ અને ઉવાસાદસાઓ સૂત્ર એ બે જૈન ગ્રંથો સંશોધિત—અનુવાદિત કરીને પ્રકટ કર્યા હતા. તે સિવાય કેટલીક જૈન પટ્ટાવાલિઓ પણ તેમણે પ્રસિદ્ધિમાં મુકી હતી. તેઓ સન્ ૧૮૯૭ માં બંગાળનો એસિયાટિક સોસાયટીના પ્રમુખ બેસાયા હતા. સન્ ૧૮૯૮ માં જ્યારે એ સોસાયટીની વાર્ષિક સભા મઠી હતી ત્યારે તેમણે પોતાના પ્રમુખ તરીકેના માધનમાં શ્રાવણ કરીને ‘જૈનીઝમ્ એન્ડ બુદ્ધિઝમ્’ તથા ‘ઈન્ડિયન આર્કિઓલોજી એન્ડ એપિગ્રાફી’ એ વિષયો ચર્ચા હતા. આ નીચે આપેલા વિચારો તેમના એ જ માધનમાંથી લીધેલા છે. આ મૂળ માધન પ્રોસીડિંગ્સ ઓફ થી એસિયાટિક સોસાયટી ઓફ બેંગાલના ૧૮૯૮ ના ફેબ્રુઆરીના અંકમાં (પૃ. ૩૧ થી ૫૩) પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

[સમ્બાદક.]

જૈનધર્મવિષેના આપણા જ્ઞાનમાં ગયા વર્ષોમાં ઘણો જ વધારો થયો છે. હિંદુસ્તાનમાં જૈન અને બૌદ્ધ એ બન્ને પ્રતિસ્પર્ધી ધર્મો હોઈ સરખી રીતે જ પુરાણા છે, તે પછી મધ્યકાલીન યુગમાં જૈનધર્મનું અસ્તિત્વ જ નહીં હતું એમ આજપર્યંત ઘણા વિદ્વાનોનું મત હતું; અને હજી પણ તેના વિશ્વવિખ્યાત પ્રતિસ્પર્ધી—બૌદ્ધધર્મ—સાથે સરખાવતાં માત્ર નામ સિવાય તેની વિશેષ માહિતી જનસમુદાયને નથી. પરંતુ હવે પ્રો. જેકોબીએ કરેલી ગવેષણાઓ, કે જેમાં પ્રો. બુલ્હર, મેં અને અન્ય વિદ્વાનોએ પણ મદદ કરી છે, તેને લઈને હિંદુસ્તાનના અતિ પ્રાચીન અને સુસ્થિત સંપ્રદાયોમાંનો એ પણ એક છે એવી જાતનું પોતાનું અસ્સલ સ્થાન એ ધર્મે પુનઃ પ્રાપ્ત કર્યું છે. એ જ ગવેષણાઓનો સારાંશ સંક્ષેપમાં હું આજ અહીં આપવા ઇચ્છું છું.

જૈન આગમો વિગેરેમાં મહાવીરના નામથી ઓઢાવાતા મહાપુરુષને સાધારણ રીતે જૈન ધર્મના પ્રવર્તક તરીકે મા-

નવામાં આવે છે. તેમનું મૂળ નામ વર્ધમાન હતું. બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં તેમને ‘નાતપુત્ર’ એટલે કે નાત ક્ષત્રિયોના રાજ-પુત્ર તરીકે ઓઢાવાયા છે. બુદ્ધની માફક મહાવીર પણ રાજકુલોત્પન્ન હતા. તેમના પિતા સિદ્ધાર્થ તે નાત અગર નાય નામની ક્ષત્રિય જાતના ઠાકોર હતા, જે વૈશાલી નામના આવાદી મર્યા શહેરના કોહાગ નામના પરામાં રહેતા હતા. આ કારણથી મહાવીરને વૈશાલીય પણ કહેવામાં આવે છે. વૈશાલિનું આધુનિક નામ બૈસાદ છે, જે પટનાથી ઉત્તરે ૨૭ મૈલ દૂર આવેલું છે. જુના વખતમાં તે શહેરના ત્રણ ભાગ હતા; વૈશાલી, કુંડનામ અને વાણિયગામ; જેમાં અનુક્રમે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વાણીયા રહેતા હતા. હાલમાં આ સર્વ નાશ પામ્યું છે. પરંતુ તેની નિશાનીઓ આધુનિક બૈસાદ, વસુકુંડ અને વાણિયા નામના ગામોના રૂપમાં હજીએ હયાતી ધરાવે છે તે વખતે તેમાં ગણસ્વામિક નામની વિચિત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય-વ્યવસ્થા ચાલતી હતી; એટલે કે ત્યાંના રહેવાસી ક્ષત્રિય જાતીના ઉમરાવોની બનેલી એક સમિતિના હાથમાં રાજ્ય-સત્તા રહેતી હતી. એ સમિતિમાં એક સમાપતિ રહેતો જેને રાજા કહેવામાં આવતો, અને તેની મદદમાં એક ઉપ-સમાપતિ અને બીજો સેનાપતિ રહેતો. એ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના તે સમયના પ્રમુખ રાજા ચેટકની ત્રિસલા નામે કન્યા સાથે સિદ્ધાર્થના લગ્ન થયાં હતાં, અને તેના

૧ આ વાવતની વિશેષ હકીકત માટે પ્રો. જેકોબીના ‘આ ચારાંગ અને ‘કલ્પસૂત્ર’ તથા ‘ઉત્તરાધ્યન’ અને ‘સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર’ ના અનુવાદો; તથા પ્રો. બુલ્હરનું ‘ઈન્ડિયન સેક્ટ ઓફ જૈનિઝમ્’ અને માર્ક ‘ઉપાસક દર્શન’ માધાતર જુઓ. વળી, ૧૮૭૯ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું પ્રો. જેકોબીનું ‘કલ્પસૂત્ર’ તથા ‘ઓ-સીજિન ઓફ થી શ્વેતાશ્વર એન્ડ ડિગ્લિશ્વર’ નામના જર્મન ઓરિ-એન્ડ સોસાયટીના Volo XXXVIII જર્નલમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો તેમનો લેખ વાંચો.

જ પેટે ૬૦ સ૦ પૂર્વે ૫૯૯ માં અગર તે અરસામાં મહા-વીરનો જન્મ થયો હતો. આ ઉપરથી તેઓ એક ઉચ્ચ કુલમાં જન્મ્યા હતા, એ સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે. અને તેને લીધે જ બુદ્ધની માફક મહાવીર પણ શરૂઆતમાં પોતાની જાતના ક્ષત્રિયો અને ઉચ્ચ કુલના લોકોના સંસર્ગમાં જ વધારે આવ્યા હતા. મહાવીરનાં લગ્ન યશોદા નામે સ્ત્રી સાથે થયાં હતાં. તે યશોદાને અનોજ્જા નામની પુત્રી થઈ જેનાં લગ્ન પણ એક એવા જ ઉચ્ચ કુલના જમાલી નામના પુરુષ સાથે કરવામાં આવ્યાં. આ જમાલી પાછળથી મહાવીરનો શિષ્ય થયો હતો. પોતાના પિતાના મરણ સુધી મહાવીર ગૃહસ્થવાસમાં જ રહ્યા. પિતાની સંપત્તિનો વારસો તેમના મોટા ભાઈ નંદીવર્ધને લીધા પછી, ત્રીસ વરસની ઉમરે, પોતાના કુટુંબના વૃદ્ધ પુરુષોની આજ્ઞા લઈને તેમણે યતિજીવનમાં પ્રવેશ કર્યો, કે જે જીવનને યુરોપની માફક ભારતવર્ષમાં પણ કુલના જેષ્ઠ પુત્ર શિવાયના અન્ય યુવાનો માટે મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ પૂરી કરવાના ક્ષેત્ર તરીકે માનવામાં આવે છે. કોલ્હાગમાં નાય વંશના ક્ષત્રિયોએ એક ધાર્મિક સંસ્થા સ્થાપી હતી, કે જેવી સંસ્થાઓ હજીએ આ દેશમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અહીં કલકત્તામાં આપણી નજીક આવેલા માળિકતોલામાં જ આવી એક સંસ્થા વિદ્યમાન છે જેને આપણે બધા જાણીએ છીએ. આવી સંસ્થાઓમાં મંદિર અને મુનિઓને રહેવા સારું ઉપાશ્રય હોય છે અને તેની ફરતું ઉદ્યાન હોય છે; કેટલીક વખતે તેમાં સ્તૂપ પણ હોય છે. આ બધાને સાધારણ રીતે ચૈત્યના નામથી ઓળખવામાં આવે છે, જો કે સ્ત્રી રીતે ચૈત્ય નામ ફક્ત અંદરના મંદિર માટે જ વાપરી શકાય. નાય વંશના આ ચૈત્યને બુદ્ધપલાસ કહેતા, અને તેમાં તે વંશમાં પૂજ્ય મનાતા પાર્શ્વનાથના સંપ્રદાયના સાધુઓ આવીને વસતા હતા.

પોતાના યતિજીવનના આરંભકાળમાં મહાવીર સ્વાભાવિક રીતે જ બુદ્ધપલાસ ચૈત્યમાં વસતા પાર્શ્વનાથના સંપ્રદાય તરફ રહેવા લાગ્યા; પરંતુ ત્યાગ વિષેના તેમના વિચારો, જેમાં દિગમ્બરત્વ મુખ્ય હતું, તેને લીધે, એ સંપ્રદાયના નિયમો તેમને રોચક ન લાગ્યા હોય એમ જણાય

છે. તેથી એકાદ વર્ષ પછી તેઓ ત્યાંથી નીકળી ગયા, અને નિર્વસ્ર (દિગંબર) થઈને વિહારના દક્ષિણ તથા ઉત્તર પ્રાંતમાં, તેમ જ કદાચિત્ હાલના રાજમહાલ સુધી તેઓ ખુબ ફર્યાં હતા. નમ્રવૃત્તિવાળી દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય એવા અનુયાયીઓ મેળવતાં તેમને બાર વરસ લાગ્યા હોય તેમ જણાય છે. એ પછી તેમને ‘મહાવીર’નું ઉપનામ મળ્યું અને ‘જિન’ તરીકે તેઓ ઓળખાવા લાગ્યા. આ ‘જિન’ પદ ઉપરથી જ જૈન અને જૈનધર્મ એવાં નામો વડાયાં છે. મહાવીર પ્રથમ પાર્શ્વનાથના પંથમાં દીક્ષિત થયા હતા, તેથી તેમનો ઉલ્લેખ જૈન તીર્થંકરોની પરંપરામાં પાર્શ્વનાથની પછીના તીર્થંકર તરીકે કરવામાં આવે છે. જૈન મંદિરોમાં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપવાનું પણ આ જ કારણ છે. જૈન મંદિરોવાળા પવિત્ર પર્વતનું પાર્શ્વનાથ પહાડ (પારસનાથ-હિલ) એવું નામ પણ આ ઉપરથી જ પડેલું છે. પોતાની જીંદગીના છેવટના ત્રીસ વરસોમાં મહાવીરે ધાર્મિક ઉપદેશ આપ્યો છે, તથા પોતાના સંપ્રદાયની વ્યવસ્થા કરી છે. એ કામમાં તેમને, તેમના માતૃપક્ષને લઈને સગપણનાં સંબંધમાં જોડાણા ઉત્તર અને દક્ષિણ વિહારપ્રદેશમાંના વિદેહ, મગધ અને અંગ દેશના રાજાઓની ઘણી સહાયતા મળી હતી. આ દેશોમાં આવેલા શહેરો અને ગામડાંઓમાં જ ઘણે ભાગે તેમણે પોતાનું ધાર્મિક જીવન ગાળ્યું હતું. પરંતુ નેપાળની હદ મળી આવેલી શ્રાવસ્તી નગરી તેમ જ પારસનાથની ટેકરી સુધી પણ તેમણે પોતાનું ભ્રમણ લંબાવેલું છે. આ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે તેમની ધાર્મિક મુસાફરી તેમના સમકાલીન બુદ્ધના જેટલી જ લગભગ હતી. સાધારણ રીતે તેમના જીવનમાં એવા કોઈ સ્થાસ બનાવો બનેલા નથી. બુદ્ધ તેમના એક મયંકર પ્રતિસ્પર્ધી હતા; તો પણ તેમની સાથે કોઈ જાણવા જેવો વાદ-વિવાદ થયો હોય એમ લાગતું નથી. જૈનોના ગ્રંથોમાં બુદ્ધનો ભાગ્યે જ ઉલ્લેખ આવે છે, પ્રત્યુત તે ગ્રંથોમાં તત્કાલીન એક બીજા જ મોટા ધર્મગુરુ સાથે મહાવીરને થયેલા મયંકર વૈરનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. આ ધર્મગુરુ તે મોસાલ છે. જે એક મંત્રાલી (મિત્રુ) નો પુત્ર હોઈ આજીવિક

નામના સાધુઓનો આચાર્ય હતો. આ આજીવિક સાધુ-સંપ્રદાય તે સમયે તેમ જ તદનંતર પણ એક ઘણો આગળ પડતો સંપ્રદાય હતો. તેનો ઉલ્લેખ 'અશોકના ૬૦ સ.૦ પૂર્વે ૨૩૪ ના સ્તંભ-લેખમાં પણ આવે છે. પરંતુ ત્યાર બાદ તે સંપ્રદાય નષ્ટ થયો લાગે છે. જ્યારે મહાવીર પ્રારંભમાં નગ્રાવસ્થામાં ફરવા લાગ્યા ત્યારે આ ગોસાલ તેમનો પહેલો શિષ્ય થયો હતો એમ લાગે છે. પણ છ વર્ષ તેઓ સાથે રહ્યા પછી તે બેઝમાં વિશ્વવાદ ઉત્પન્ન થયો. તેથી ગોસાલ તેમનાથી જુદો પડ્યો અને એક નવા જ સંપ્રદાયનો જાતે ગુરુ બન્યો; અને તે પણ મહાવીર કરતાં બે વર્ષ પહેલાં. પોતાનો શિષ્ય પોતાની પહેલાં ગુરુપદને પ્રાપ્ત થયો, આથી સ્વાભાવિક રીતે જ તે બેઝમાં વૈર થયું.^૧ ગોસાલ શિવાય મહાવીરને મુખ્ય ૧૧ શિષ્યો હતા જે સઘઠા મક્તિપૂર્ણ રહ્યા હતા; અને તેમણે ઉપદેશ આપી એકંદર ૪૨૦૦ શ્રમણો બનાવ્યા હતા. આ બધામાંથી મહાવીરની પાછળ જીવતો રહેનાર સુધર્મન્ નામનો શિષ્ય હતો જેના લીધે હાલ સુધી જૈનધર્મ ચાલ્યો આવે છે. મહાવીરનું નિર્વાણ તેમના ૭૨ મા વર્ષે પટના પ્રાંતમાંના પાવા નામના ગામમાં થયું હતું કે જે સ્થાન જૈન લોકોમાં હાલ પણ પવિત્ર માનવામાં આવે છે. તેમના જન્મ અને નિર્વાણની સાધારણ રીતે મનાતી તિથિઓ ૬૦ સ.૦ પૂર્વે ૫૧૯ અને ૫૨૭ છે. અને હાલની શોધોએ ઉપરથી પણ એ વધુ ખાંટી લાગતી નથી. આ પ્રમાણે બુદ્ધની મિતિઓ પણ ક્રમથી ૬૦ સ.૦ પૂર્વે ૫૫૭ અને ૪૭૭ છે. એટલું તો નિશ્ચિત જ છે કે આ વચ્ચે સમકાલીન હતા, અને મહાવીર બુદ્ધ કરતાં પહેલાં નિર્વાણ પામ્યા હતા. તેમનું પ્રાવલ્ય પણ બુદ્ધ જેટલું જ હશે, કારણ કે તેઓ પણ પોતાનો એક ધર્મ સંપ્રદાય ચલાવી શક્યા છે. તેમણે ધર્મ કરીને પાર્શ્વનાથના

પંથને તો પોતાના મતમાં જ મેઢવી લીધો હતો કે જેથી પાર્શ્વનાથના પંથનું નિર્મિત્ય નામ તેમના પંથને પણ લગાડવામાં આવ્યું હતું. એ બેઝના મતમાં ફક્ત ન્યૂનાધિક વચ્ચો પહેરવા વિષે જ મુખ્ય ફેર પડતો હતો. પાર્શ્વનાથના પંથના સાધુઓ તે વચ્ચે તો આ બાબતમાં એકમત થઈ ગયા હતા. પરંતુ વચ્ચ વિષેનો આ મતભેદ કેટલાક સમયસુધી ગૂઢાવસ્થામાં રહીને થોડા સૈકા બાદ એ ફરીથી જાગી ઉઠ્યો, અને આગળ ઉપર આપણે જોઈશું તેમ, તેના લીધે શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર એવા બે ધર્મ વિભાગ પડી ગયા. પહેલાં જૈન લોકો નિર્મિત્ય અગર નિગળના નામથી ઓળખાતા હતા. ઉપર કહેલા ૬૦ સ.૦ પૂર્વે ૨૩૪ ના અશોકના સ્તંભ-લેખમાં પણ આ જ નામ તેમને માટે વાપરેલું છે. ત્યાર પછીના ઘણા સૈકાપર્યંત પણ આ જ નામ ચાલ્યું આવ્યું હતું. કારણ કે ૬૦ સ.૦ પછીના સાતમાં સૈકામાં આવેલો ચીની મુસાફર હુએન્ટ્સાંગ પણ તેમને એ જ નામથી ઓળખે છે. આ નામ કેવી રીતે ઉઢી ગયું અને તેને સ્થાને “ જૈન ” નામ કેમ પ્રચલિત થયું તે હજીપર્યંત સમજાયું નથી.

અહિંયા ક્રાઈસ્ટ અને મહાવીરના સામ્ય વિષે થોડીક ટીકા કરવાનું મને મન થાય છે. તે બેઝને બાર શિષ્યો હતા કે જેમાંથી બેઝને એક શિષ્યાભાસ હતો. આવી જાતના કેટલાક સમાન બનાવોને લીધે બૌદ્ધધર્મ અને ઈસાઈધર્મ વચ્ચે જેમ પરસ્પરની સાપેક્ષિતા બતાવવામાં આવે છે, તેમ જૈન અને ઈસાઈ વચ્ચે બતાવવાનું કામ કોઈએ કરેલું નથી. આવા બનાવોને ઘણી વાર વધુ મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે. ઉપર્યુક્ત બનાવ પણ જરા વિચારાસ્પદ છે, જો કે આવા છૂટા છવાયા બનાવો વધુ પ્રમાણભૂત તો ન જ લેવાય.^૨ જૈન અને બૌદ્ધધર્મની તપાસ ચલાવતાં માલુમ પડે છે કે મહાવીર અને બુદ્ધના જીવન તેમ જ સિન્દ્હાતોમાં ઘણી નાની મોટી બાબતોમાં સામ્ય રહેલું છે. આ સામ્ય ઉપરથી જ મહાવીરના વૃત્તાન્તમાં તથા તેમની

૧ ગોસાલ વિષે પ્રો. ઝેકાવીની વિચારો સહેજ જુદા છે. તેમના મત પ્રમાણે ગોસાલ અને મહાવીર વચ્ચે સ્વતન્ત્ર મતસ્થાપક હતા કે જેઓ પાત પોતાના પંથોને ભેગા કરવાના હેતુથી જ ૬ વર્ષ સાથે રહ્યા હતા, પરંતુ સંઘટિત પંથનો કોણ નેતા થાય તે વિષયમાં તકરાર પડતો તેઓની વચ્ચે વિરોધ ઉત્પન્ન થયો હતો.

૨ ત્રણ વેપારીની વાત વિષેના સામ્ય વાઙ્મા આવા એક બીજા બનાવ માટે જુઓ પ્રો. ઝેકાવીનો ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રનો અનુવાદ, પાન ૨૯.

પહેલાં જૈન ધર્મના અસ્તિત્વમાં ઘણાંઓને અશ્રદ્ધા રહેલી હતી. પરંતુ ઉપર આપેલી મહાવીરના જીવનની રૂપરેષા ઉપરથી જણાશે કે તેમનું જીવન બુદ્ધના જીવન કરતાં ચોક્કસ ભિન્ન જ છે.

સિદ્ધાન્તો અને વ્રત—નિયમોના સામ્યની વાત વિષે બોલતાં પહેલાં મારે જણાવવું જોઈએ કે બૌદ્ધ અગર જૈન એ સ્ત્રી રીતે ધર્મોં નથી; પરંતુ એક આત્મની સાધુ-સંસ્થાઓ છે. યુરોપમાં જેમ ડૉમિનિકન્સ અને ફ્રાન્સીસ્કન્સ જેવા સાધુસંપ્રદાયો છે તેવા આ પણ મિશ્રસંપ્રદાયો છે. વૅન ઈ. સ. પૂર્વે પાંચમાં સૈકાના આરંભમાં અને છઠ્ઠા સૈકાના અંતમાં સ્થપાયેલા છે. એ વચ્ચે ઉત્તર હિન્દમાં ધાર્મિક ચળવળ પૂરજોશમાં ચાલતી હતી. એવા ઘણા સંપ્રદાયો એ વચ્ચે ઉદ્ભવ્યા હતા. પરંતુ તેમાં આ બે જ પ્રચલિત રહી શક્યા. ત્રીજો સંપ્રદાય ‘આજીવિકો’ નો હતો, જેના વિષે મેં ઉપર કહેલું જ છે. આ ઉપરથી એમ નહીં માનવાનું કે આવા મિશ્ર સંપ્રદાયો તે વચ્ચેની પરિસ્થિતિમાં જાણીતા સુધારારૂપ અગર નવા જ હતા. આવી સંસ્થાઓ મૂળ ચાલતા આવેલા બ્રાહ્મણ ધર્મમાં પણ હતી. બ્રાહ્મણ ધર્મમાં ચાર આશ્રમો વિહિત છે; જેમ કે વિદ્યાભ્યાસને માટે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, પછી ગૃહસ્થ, પછી આર્ણવવાસ માટે વાનપ્રસ્થ, અને ત્યાર બાદ છેલ્લાં વર્ષો માટે સંન્યસ્ત. આ સંન્યાસીઓની ઢબ જ જૈન અને બૌદ્ધના સંપ્રદાયો ઈ. સ. પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકામાં અસ્તિત્વમાં આવ્યા હતા. ફેર માત્ર એટલો જ કે જૈનો તથા બૌદ્ધોની માફક બ્રાહ્મણોએ મોટી મિશ્રસંસ્થાઓ રચી ન હતી. એ ધર્મોંએ બ્રાહ્મણ સંન્યાસીઓના વિધિ-નિયમોનું જ અનુકરણ કર્યું હતું. અને તેથી જ બૌદ્ધ અને જૈનોમાં સામ્ય હોવાનું કારણ મળે છે. અહિંસાનો સિદ્ધાન્ત જે બૌદ્ધો અને જૈનોમાં જાણીતા અગત્યનો ગણાય છે તે મૂળ બ્રાહ્મણ ધર્મના સંન્યાસીઓમાં પળાતો હતો. કાઠક્રમે બ્રાહ્મણધર્મમાં એવી એક વૃત્તિ ઉદ્ભવી કે સંન્યસ્ત આશ્રમમાં બ્રાહ્મણ શિવાય બીજા લોકો દાખલ થઈ શકે નહીં; અને પ્રાયઃ એ કારણને લીધે જ, બ્રાહ્મણેતર જાતિઓ માટે આ જૈન અને બૌદ્ધ સંન્યાસી આશ્રમો સ્થપાયા હતા. એમાં પણ પ્રથમ તો ક્ષત્રિઓને જ અવકાશ હતો. પરંતુ પાછ-

લથી, બીજા લોકોને પણ દાખલ કરવામાં આવ્યા. બ્રાહ્મણ સંન્યાસીઓ આવા બ્રાહ્મણેતર સંન્યાસી વર્ગોં તરફ ઘણાની નજરથી જુને, એ સ્વાભાવિક છે, અને તેથી તેમનામાં પરસ્પર ભેદભાવ અને વિરોધ ઉત્પન્ન થાય એ પણ તેટલું જ સ્વાભાવિક છે. આ કારણથી બ્રાહ્મણ સંન્યાસીઓની જેમ જૈન અને બૌદ્ધ શ્રમણોએ એકલા કર્મકાંડને જ તિલાંજલી આપી અટકી નહીં રહ્યા, પણ તેમણે એક પગલું આગળ જઈ વેદાધ્યયન પણ બંધ કર્યું, કે જેને લીધે તેઓ સ્ત્રી રીતે બ્રાહ્મણધર્મથી બિલકુલ છૂટા પડ્યા. જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મ એ સુધારક પક્ષની ચળવળો હોઈ જાણીતા કરીને તેઓ વર્ણશ્રમ સામે બંધ ઉઠાવનાર છે, એવું એ મત અદ્યપિ પ્રચલિત જણાય છે તે તદ્દન ખોટું છે. તેઓ તો ફક્ત બ્રાહ્મણ સંન્યાસીઓના સ્વાતંત્ર્ય સામે જ વિરોધ ઉઠાવે છે. વર્ણશ્રમ ધર્મ ઉપર તેઓનો ધસારો નથી. તેમના સંપ્રદાયોમાં પણ, જો કે ઉઘાડી રીતે બધાને અવકાશ છે એમ જણાવવામાં આવે છે, છતાં ઘણા ભાગે માત્ર ઉચ્ચ વર્ણોંને જ દાખલ કરવામાં આવે છે. એક વાત જાણવા જેવી છે, કે આ પંથોંને માનનારા ગૃહસ્થ લોકો સાધારણ રીતે ધાર્મિક વાતોમાં પોતાના પંથના વ્રતનિયમોને જ અનુસરનારા હતા, તેમ છતાં, ગર્ભાધાન, લગ્નવિધિ, ઉત્તરક્રિયા વિગેરે સંસ્કારોમાં તેઓ બ્રાહ્મણ-ધર્મના ઉપાધ્યાયોને નિમંત્રતા હતા. બૌદ્ધ અગર જૈન મિશ્રો તે લોકોના ધર્માચાર્ય તરીકેનું કામ કરતા, પરંતુ તેમનું ગૌરવનું તો બ્રાહ્મણો જ કરતા રહેતા હતા.

આ ઉપરથી જણાશે કે બૌદ્ધ અને જૈનધર્મમાં ઘણું સામ્ય હોવાનું કારણ તેમના વચ્ચેની પરિસ્થિતિ જ હતી. બાકી સિદ્ધાંત અને પ્રક્રિયા વિષયક તેઓમાં ઘણાં ભિન્નતાઓ છે, અને તે એટલી બધી તથા એટલી જીજ્ઞાસાવાળી અને પરિભાષિક છે કે આવા નાના લેખમાં હું માગ્યે જ તેનું વિવેચન કરી શકું. તેમ જ તેનું વિવેચન ઘણાને નીરસ પણ લાગે. જેમને તેમાં રસ પડે એમ હોય તેમને પ્રો. જેકોબીનાં જૈન સૂત્રોના ભાષાંતરોની પ્રસ્તાવનાઓ જોવા મારી મલામળ છે. બે વાતો કે જેના વિષેનો ઉલ્લેખ બીજે કોઈ ઠેકાણે થયો નથી તે, મારા મત પ્રમાણે,

આ બે ધર્મોના સિદ્ધાંત અને પ્રક્રિયામાંનો ધર્મ તફાવત જાણી શકે છે. 'ત્રિરત્ન' નામનો પ્રખ્યાત શબ્દ બૌદ્ધો અને જૈનોને સામાન્ય છે, જેનો અર્થ બૌદ્ધો બુદ્ધ, ધર્મ અને સંઘ કરે છે; અને જૈન લોકો સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્આચાર કરે છે. બેઠુ ધર્મના આ મુદ્દા-લેખો ધર્મના વિચારસૂચક છે. બૌદ્ધ લોકોનો મુદ્દાલેખ આધિ-ભૌતિક અર્થવાળો છે અને જૈનોનો આધ્યાત્મિક અર્થમાં છે. પહેલા અર્થ ઉપરથી જાણાય છે કે બુદ્ધ ધર્મમાં વ્યાવહારિક અને જીવંત ઉત્સાહ મરેલો છે, અને બીજા અર્થ ઉપરથી જાણાય છે કે જૈન ધર્મ વિચારોમાં વહનારો અને અસાહ-સિક છે. આ અનુમાનને બેઠુ ધર્મના ઇતિહાસથી સમર્થન મળે છે. પોતાના ચપલ અને પ્રવર્તક ઉત્સાહથી બૌદ્ધધર્મ, હિંદુસ્તા-નની બહાર પ્રસર્યો, અને ફક્ત એક મિશ્ર સંપ્રદાયમાંથી વિકાસિત થઈને સિલોન, બર્મા, તિબેટ, તથા અન્ય ભાગોમાં વધીને એક મહાન ધર્મ તરીકે પરિણત થયો; પણ જૈન-ધર્મ શાન્તવૃત્તિથી માત્ર હિન્દમાં જ ચાલુ રહ્યો. બીજો શબ્દ જૈનો જૈનો અને બૌદ્ધો બંને ઉપયોગ કરે છે તે 'સંઘ' શબ્દ છે. જૈનોના સંઘમાં ચાર પ્રકારના માણસોનો સમાવેશ થાય છે—જેમ કે મિશ્ર, મિશ્રુણી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા. બૌદ્ધ લોકોના સંઘમાં ફક્ત મિશ્રુઓ અને મિશ્રુણીઓનો જ સમાવેશ થાય છે. તે પંથમાં ઇતર લોકોને કોઈ ધર્મના નામથી સંપ્રદાયમાં જોડવામાં આવ્યા નથી. પોતાના પંથના લોકો સાથે કોઈ પ્રકારના વ્યવસ્થિત સંબંધ વિના કોઈ પણ મિશ્રસંઘ નથી શકે નહીં, એ સ્પષ્ટ જ છે. કારણ કે પોતાના સંપ્રદાયના અસ્તિત્વની ધાર પોતાના પંથના લોકો પાસેથી દ્રવ્ય વિગેરે મેળવવાની દરેક સંઘને ધર્મ કરીને જાહેર રહે છે જ. પણ એ બેઠુ પંથોનું વર્તન પોતાના ઉપાસકો તરફ તદ્દન મિત્ર મિત્ર પ્રકારનું હતું. બૌદ્ધોમાં મિશ્રુઓની વાતમાં કાંઈ કહેવા-કરવાનો બીજાઓને કોઈ અધિકાર ન હતો. લોકોને સંઘમાં કોઈ વિધિપુસ્તક દાખલ કરવામાં આવતા ન હતા. તેમને કોઈ જાતની પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાની ન હતી. તેમના આચારોને માટે કોઈ વિધિ-નિધેવનો ધર્મ ગ્રંથ ન હતો. તેમને માટે કોઈ વિશિષ્ટ ધર્મક્રિયા કરવામાં આવતી નહીં;

તથા કોઈ દુષ્ટને બહિષ્કૃત પણ કરવામાં આવતો નહીં; ટુંકાણમાં એ જ કે તેમના પંથના સાધારણ લોકોની સ્થિતિ એવી સિથિલ તથા અસંવદ્ધ હતી કે બૌદ્ધ પંથનો અમુકાથી સાથે સાથે બીજા પંથનો પણ હોઈ શકે; કારણ કે તે માટે કોઈ જાતના ધર્મ નિયમો ન હતા. હું બુદ્ધના મહાન સંઘમાંનો એક છું તથા તેના ધાર્મિક કામગીરીઓ હું ઉઠાવું છું; આવી મગરૂરીની લાગણી રાખવાનો અધિકાર બૌદ્ધ ઉપાસકોને ન હતો. જૈનોના શ્રાવકાદિની સ્થિતિ આથી જુદી જ છે. બૌદ્ધ ઉપાસક કરતાં તદ્દન જુદી જ રીતે તેઓ પોતાના સવના ધર્મના આવશ્યક અંગ તરીકે ગણાતા; અને પોતાનો ગાઢ સંબંધ મિશ્રુઓ સાથે જોડા-એલો છે એમ તેઓ માનતા. આ વાતમાં બૌદ્ધધર્મે હિમા-લય જેવડી મોટી ભૂલ કરી છે; અને આ ભૂલને લીધે જ તે હિંદુસ્તાન કે જ્યાં તેનો ધર્મ પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો ત્યાંથી, જડમૂલથી જતો રહ્યો છે. આગળ વધતાં ઈ. સ. ના સાતમા સૈકાથી અસરકારક વનતા જતા લોકોના ધાર્મિક વળગમાં ફેરફાર થતો હોવાને લીધે પ્રખ્યાત ચીની મુસાફર હુએન્ટ્સંગના સમયમાં બૌદ્ધ ધર્મમાં ઓટ થતો ગયો; અને તેમાં પણ કાઠક્રમે નવમા સૈકામાં શંક-રાચાર્યે પ્રકટાવેલી બ્રાહ્મણ ધર્મની સંસ્થાઓના સંચોદ વિરોધને લીધે પડ્યા પર પાટુ મારવા જેવું થયું. આખરે જ્યારે વારમા અને તેરમા સૈકામાં ભારતવર્ષ ઉપર, ઉચ્છે-દક મુસલમાનોની સ્વારીઓ થયા લાગી ત્યારે, તારાનાથ અને મિન્હાજુદ્દીનની તવારીખોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે થોડા ઘણાં બાકી રહેલા બૌદ્ધ વિહારો તથા ચૈત્યોને સઘન આઘાત પહોંચ્યો, જેથી બૌદ્ધધર્મ કેવળ છિન્નભિન્ન દશામાં આવી અંતે નાશ પામ્યો. તેને મૂળથી જ પોતાના ઉપાસ-કોને મિશ્રુસંઘસાથે ગાઢ સંબંધમાં રાખ્યા નહીં, તેમ જ પાછળથી પણ તે સંબંધ યોજાઈ શક્યો નહીં, તેથી કરીને સાધારણ ઉપાસકો પાછા બ્રાહ્મણ ધર્મમાં જોડાઈ ગયા અને તેથી બ્રાહ્મણો કેવળ ગોરપદું કરવાને બદલે, પુનઃ બૌદ્ધ ધર્મના પહેલાંના સમય પ્રમાણે ગોરપદું તેમ જ આચાર્યપદું બંને કરવા લાગ્યા. ફક્ત થોડાક લોકો, અને ધર્મ કરીને બંગાળના કેટલાક લોકો, બ્રાહ્મણધર્મમાં ન મળતાં બુદ્ધ

તથા મિશ્રસંઘ વિના પણ બૌદ્ધ ધર્મની પતિત અને વિશીર્ણ અવસ્થામાં પડ્યા રહ્યા કે જેમને જોતાં સાધારણ રીતે પહેલાંના જાહોજલાલીવાળા બૌદ્ધધર્મનું માગ્યે જ કોઈને માન થાય. બૌદ્ધધર્મના આ અવશેષ રહેલા ઉપાસ-કોની શોધ કરવાનું માન આપણા જોઈન્ટ ફિલોલોજિકલ સેક્રેટરી પંડિત હરપ્રસાદ શાસ્ત્રીને ઘટે છે. તેમણે જ પ્રખ્યાત બૌદ્ધ ત્રયીમાંના 'ધર્મ' ના અનુયાયી તરીકે તે લોકોને શોધી કહાડ્યા છે, અને ૧૮૯૫ ના આપણી સંસ્થાના જર્નલમાં તેમની હકીકત પ્રસિદ્ધ કરી છે. આ લોકો ઉપ-રથી જ ધર્મતોલા સ્ટ્રીટ આવું નામ વઢાયું છે, તથા હની પણ જાડું બાજાર સ્ટ્રીટમાં તેમનું ધર્મચૈત્ય મૌજૂદ છે.

બૌદ્ધ ધર્મના આ પ્રકારના વિનાશકાળ દરમ્યાન જૈન ધર્મની સ્થિતિ તદ્દન જુદી જ હતી. અને તેથી તે હજી પણ ભિન્નિષ્ઠપણે ચાલ્યા કરે છે, તથા તેના સાધુસંઘો અને શ્રાવકસંઘો હજી પણ પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ હિન્દમાં અને બંગાલમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેમની એવી એક સંસ્થા આપણી નજીકમાં આવેલા માળિકતોલા પરામાં જ મૌજૂદ છે. જુના વલ્લતની ધર્મિક મિશ્રસંસ્થાઓમાંથી હાલ જી-વતી જાગતી એવી ફક્ત એક જૈનધર્મની જ સંસ્થા છે. અલબત્ત આવી ઐકાંતિક સંસ્થાના ઇતિહાસમાંથી જનસ-માજને રસ પડે એવો સ્વોચ્છાસક તો માગ્યે જ મળી શકે; તો પણ જે એક બાબત આપણા ધ્યાન ઉપર સ્પષ્ટ થસારો કરી શકે છે તે એ છે, કે આ ધર્મ પણ સ્વેતામ્બર અને દિગંબર એવા બે પંથમાં વિભક્ત થઈ ગયેલો છે. આ વિભાગ થ-વાનું કારણ એ શબ્દો ઉપરથી જ સૂચિત થાય છે. એટલે કે ન્યૂનાધિક વસ્ત્રો પહેરવાના વિભવાદ ઉપરથી આ ભાગો પડેલા છે. આ ઉપરાંત પાછળથી સિદ્ધાંત અને પ્રક્રિ-યામાં પણ બેઠું સંપ્રદાયોને કેટલોક ભેદ થયેલો છે, પણ તે જનસમાજ માટે વિશેષ રસોત્પાદક નથી. જૈનધર્મના આ બંને સંપ્રદાયો વિભક્ત તેમ જ વિરોધી અવસ્થામાં રહ્યા કરે છે. બેઠું સાહિત્ય પણ મિત્ર છે; પરંતુ 'અંગો' અને 'પૂર્વો' ના નામે જે જીવંત ધાર્મિક સાહિત્ય છે તે માત્ર સ્વેતામ્બરોનું જ ગણાય છે. વલ્લત જતાં આ બે વિ-ભાગોમાંથી સંપ્રદાયો અને સાધુઓના અનેક પાંડા નિ-

કળ્યા છે. બૌદ્ધોનો તથા જૈનોનો ઇતિહાસિક શોષ એક-સરખી રીતે વૃદ્ધિગત થયેલો છે. તેઓએ નિયમિત રીતે પોતાના ધર્માચાર્યો તથા ગુરુઓની પટ્ટાવલીઓ જાળવી રાખેલી છે, જેમાંની ઘણી સ્ત્રી પ્રો. બુલ્હેરે, ડૉ. કલાટે, તથા મે. ઇન્ડિયન એન્ટીક્વેરીમાં અને એપિગ્રાફિઆ ઇન્ડિ-કામાં પ્રસિદ્ધ કરી છે. વિશેષમાં તેમના ધાર્મિક તથા અન્ય પુસ્તકોમાં પણ ઇતિહાસિક બાબતોની નોંધો વારંવાર જોવામાં આવે છે. આવી બાબતોને ઉપર્યુક્ત વિદ્વાનો ઉપ-રાંત પ્રો. વેબર તથા પ્રો. માન્ડારકરે પણ જુદી જુદી કાઢીને સંગ્રહીત કરી છે. એ સાહિત્યમાંથી હજી પણ એવી ઘણી બાબતો તારવી કઢાય તેમ છે, જેની ટૂંક રૂપ-રેષા હું અહિં નીચે વર્ણવું છું.

મહાવીરનું નિર્વાણ થયાં પછી વીજા સૈકામાં—ઈ.સ.૦ પૂર્વે લગભગ ૩૧૦ માં—મગધ દેશમાં એટલે હાલના બિ-હાર પ્રાંતમાં દ્વાદશ વાર્ષિક દુકાલ પડ્યો. તે વખતે જૈનધર્મ વિહારપ્રાંત ઓલંગી બહાર નીકળ્યો હતો એમ જ-ણાય છે. તે સમયે ત્યાંનો રાજા મૌર્યવંશીય ચંદ્રગુપ્ત હતો. તથા અદ્યાપિ અવિભક્ત જૈનધર્મના આચાર્યપદપર ભદ્રવાહુ પ્રતિષ્ઠિત હતા. દુકાલની આપતમાં કેટલાક સાધુઓ સાથે ભદ્રવાહુ દક્ષિણ તરફ કર્ણાટકમાં નીકળી ગયા અને મગધમાં તેમની જગ્યા સ્થૂલભદ્ર મોગવવા લાગ્યા. લગભગ દુકાલના અંતમાં, પણ ભદ્રવાહુની ગેર હાજરીમાં, પાટલી-પુત્ર (પટના) માં એક સભા થઈ જેણે અગ્યાર અંગો તથા ચૌદ પૂર્વો કે જેનો સમાવેશ ચારમા અંગમાં થાય છે તે ભેગાં કર્યાં. દુર્મિશ્વરના આપત્તિ-સમયમાં જે જે હરકતો પેદા થઈ તેની અસર જૈન ધર્મની પ્રક્રિયા ઉપર પણ થઈ. સાધુઓને માટે સાધારણ એવો નિયમ હતો કે તેમણે નગ્ન જ રહેવું જોઈએ; જો કે અપવાદરૂપે કેટલાક નવઝા સાધુઓને અમુક વસ્ત્ર પહેરવાની રજા પણ આપવામાં આવેલી હતી. મગધમાં રહેલા તે કેટલાક સાધુઓને વલ્લતની જરૂરીયાત

૪. જુઓ પ્રો. વેબરનું 'કેટલાક ઑફ જૈન મેન્યુસ્ક્રીપ્ટ્સ' ૧૮૮૮ ને ૧૨; તથા પ્રો. માન્ડારકરની રિપોર્ટ ઑફ ધી સર્ચ ફોર મેન્યુસ્ક્રીપ્ટ્સ ૧૮૮૩-૪. વિશેષ હકિકત માટે વઢી જુઓ. પ્રો. જાકોબીની જૈનસૂત્રોની પ્રસ્તાવના (ભાગ ૨).

પ્રમાણે એમ લાગ્યું કે નગ્ર દશા છોડી આપણે હવે શ્વેત વસ્ત્ર પહેરવાં જોઈએ. એથી ઉલટું કેટલાક સાધુઓ ધર્મીય-તાથી એ વિચારને વશ ન થતાં પોતાના વર્ગના સાધુઓને માટે નિર્વસ્ત્ર રહેવાનો ફરજીયાત વિધિ બનાવ્યો, અને તેમનાથી અલગ થઈ દૂર જતા રહ્યા. દુર્મિશ્ર પછી જ્યારે ફરીથી દેશ આબાદ થયો ત્યારે તે પેલા સાધુઓ પાછા આવ્યા પરંતુ તેમની ગેરહાજરીમા શ્વેતવસ્ત્ર પહેરવાનો નિયમ રુઢ થઈ ગયેલો હોવાથી તેઓ ત્યાંના સાધુઓ સાથે મેળા મઠી શક્યા નહીં. આ રીતે દિગમ્બરો અને શ્વેતાંબરોની ભિન્નતાના પાયો નંચાયા. આના પરિણામે પાટલીપુત્રમાં સંગૃહીત થયેલા વાર્મિક ગ્રંથોને દિગમ્બરો-એ માન્ય રાખ્યા નહીં અને તેથી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે અમારા ‘પૂર્વો’ અને ‘અંગો’ નષ્ટ થઈ ગયાં છે. શરૂઆતમાં આ વિભાગ બહુ મહત્ત્વનો ન હતો પરંતુ કેટલાક સૈકા પછી એટલે લગમગઈ. સ. ૭૧ અગર ૮૨માં આ વિભાગોએ ચુસ્ત-રૂપ ધારણ કર્યું. વિભક્ત થવા વિષે બેઠું પક્ષતું એકમત્ય છે; પરંતુ વિભક્ત થવાના વર્ષ માટે ૩ વર્ષની ભિન્નતા જોવામાં આવે છે. આ સમયે વિહાર પ્રાંતમાંથી નીકળીને જૈનધર્મે ઘણી દૂર સુધી પોતાનો પ્રસાર કર્યો હતો તથા પોતાની કેટલીક સંસ્થાઓ અને પક્ષો વધાર્યા હતા; અને આપણે આગળ જોઈશું કે આ વચ્ચે તેમણે મથુરામાં પણ એક સારી સંસ્થા સ્થાપી હતી. તવારીખ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, આ પ્રમાણે વિસ્તૃત થવાની પ્રવૃત્તિ ધ્રુવ કરીને, ઈ. સ. પહેલાનાં ત્રીજા સૈકામાં શ્વેતામ્બરાચાર્ય સુહસ્તિન ના સમયમાં વધી હતી. કારણ કે તે વચ્ચેની પટ્ટાવલીમાં વિભાગો અને ઉપવિભાગોની અસાધારણ ભરતી જોવામાં આવે છે. અને એટલું તો નિશ્ચિત જ છે કે ઈ. સ. પહેલાનાં ત્રીજા સૈકાની મધ્યમાં જૈનધર્મ ઓરીસાના દક્ષિણ ભાગ સુધી પહોંચી ગયો હતો. કેમ કે કટક આગળના ખંડગિરિ પર્વતના સ્તરવેલના લેખમાં જૈનોનો ધ્રુવ ઉઠેલ થયેલો છે.

કાઠક્રમે પાટલિપુત્રમાં સંગૃહીત થયેલા જૈન સિદ્ધાન્તો ફરી કેટલીક અવ્યવસ્થામાં પડ્યા, અને હસ્તાલિખિત પ્રતોના અભાવને લીધે તેમના નાશની પણ તૈયારી થવા

લાગી. તેથી તેમને વ્યવસ્થિત કરવાની જૈન સમાજને અત્યંત આવશ્યકતા લાગી અને તેટલામાટે આજે સંપ્ર-દાયના એક મુખ્ય આચાર્ય દેવર્ષિની દેખરેખ તળે મુજ-રાતમાં આવેલા વલ્લભી નગરમાં એક સભા મર-વામાં આવી.

આ દંતકથા ઉપરથી એમ જણાય છે કે શ્વેતામ્બરોએ સુરક્ષિત રાખેલા જૈન સિદ્ધાન્તગ્રંથો ઈ. સ. પહેલાનાં લગમગ ચૌથા સૈકાના અંત અથવા ત્રીજા સૈકાના પ્રારંભ જેટલા જુના છે, કારણ કે પાટલીપુત્રની સભા લગમગ ઈ. સ. પૂર્વે ૩૦૦ માં થયેલી; અને તે વચ્ચે જ આ આગમો સંગૃહીત થયા હતા. આ હકીકત ઉપરથી સૂચિત થાય છે કે એ ગ્રંથો તે વચ્ચે પહેલાં પણ વિદ્યમાન હોવા જોઈએ અને જૈન દંતકથા પણ એમ કહે છે કે મહાવીરે પો-તાના મુખ્ય શિષ્ય ગણધરોને પ્રથમ ‘પૂર્વો’ શીખવ્યાં હતાં અને તે પૂર્વો ઉપરથી ગણધરોએ નવાં ‘અંગો’ બનાવ્યાં હતાં. ‘પૂર્વો’ એટલે ‘પહેલાં’ના ગ્રંથો અર્થાત્ ‘અંગો’ ની પહેલાં થયેલા ગ્રંથો. પાટલીપુત્રની સભા વચ્ચે, જૈનોના કહેવા પ્રમાણે તે ગ્રંથોમાંનો કેટલોક ભાગ નાશ પામ્યા હતો, અને તેથી બાકી રહેલા ભાગને બારમા ‘અંગ’ તરીકે સંગૃહીત કરવામાં આવ્યો. એક જૈન દંતકથા એમ જણાવે છે કે મૂળમાં જે સિદ્ધાન્ત ગ્રંથો હતા, તેમાંથી બાકી રહેલા ગ્રંથોને પાટલીપુત્રની સભામાં પુનઃ સંશોધિત કરી તે સમ-યને અનુકૂળ આવે તેવા નવા રૂપમાં ગોઠવવામાં આવ્યા.

જૈન ધર્મ અને તેના ઇતિહાસ વિષે આ પ્રમાણે દંત-કથાઓ છે. ત્રીસેક વર્ષ પહેલાં આ દંતકથાઓને બિલ-કુલ વેવચ્છદ ગણવામાં આવતી હતી, પરંતુ હવે તેવી વૃત્તિને, જૈન સાહિત્યમાં દેખાઈ આવતી ઇતિહાસિક ચોક્ક-સાઈ અને જ્ઞાણવટને લીધે સખત ફટકો લાગ્યો છે. ગત વર્ષોમાં પ્રો. જેકોબી, પ્રો. લ્યુમન અને મેં પ્રસિદ્ધ કરેલાં જૈન પુસ્તકો ઉપરથી આ દંતકથાઓની સત્યતા વિશેષ માહુમ પડતી જાય છે. પ્રો. જેકોબીએ જૈન સિદ્ધાન્ત ગ્રંથોની ભાષા અને શૈલીની બારીક તપાસ કરીને તેમના પુરાણપણા વિષેનું પોતાનું પ્રામાણિક મત પ્રસિદ્ધ કર્યું છે; તો પણ જ્યાં સુધી આ દંતકથાઓ વિષે અચૂક અને

સ્વતંત્ર પુરાવા મળી શકે નહીં ત્યાં સુધી તેમના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી શકાય નહીં, એ સ્વાભાવિક જ છે. પરંતુ હવે આવા સ્વતંત્ર પુરાવાની શોધો પળ ગયા વર્ષોમાં થઈ ગઈ છે, અને તેનું માન લેવાનાં પ્રો. બુલ્હરની તીવ્ર બુદ્ધિને ઘટે છે. ઈ. સ. ૧૮૭૧ માં મેજર જનરલ સર એ. કર્નિંગહામે મથુરાના કંકાલી ટીલાના ખંડેરોમાંથી શોધી કાઢેલા લેખોનું પુનર્નિરીક્ષણ કરીને પ્રો. બુલ્હરે તેમાંના કેટલાક લેખોમાં જૈનોના કેટલાક આચાર્યો અને વિભાગોનાં જાસ નામો શોધી કાઢ્યાં; અને તેથી તે વસ્તુના આર્કાઇઓ લૅગ્જીફલ સર્વે જ્ઞાતાન વડા ડૉ० જે. વર્ગેસ દ્વારા તે ટેકરને બરાબર સ્થાપવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી, જે મુજબ ડૉ० ફુલ્હરના અધ્યક્ષપણા નીચે ૧૮૮૧ થી ૧૮૯૩ સુધી અને પુનઃ ૧૮૯૬ માં તેનું સ્થાપના કામ કરવામાં આવ્યું. આથી બીજા ઘણા નવા લેખો હાથ લાગ્યા અને તેની નકલો ડૉ० બુલ્હર તરફ રવાના કરવામાં આવી. તેમણે તે લેખોનું પરીક્ષણ કરી તેમાંથી કેટલાક જાસ જાસ લેખો ચૂંટી કાઢ્યા અને લેખો ઓરિએન્ટલ જર્નલમાં તથા એપીગ્રાફીઆ ઇન્ડીકાના પ્રથમ બે પુસ્તકોમાં પ્રસિદ્ધ કર્યા. આમાંના કેટલાક લેખો ઘણા ઉપયોગી છે. કારણ કે તેમાં ઇન્ડો-સિથીયન સંસ્કૃતિ પદ્ધતિ કે ઇન્ડો-સિથીયન રાજા કનિષ્ક, હવિષ્ક અને વસુદેવ ઉપયોગ કરેલા સંસ્કૃતી મિતિઓ આપેલી છે. આ રાજાઓ ઈ० સ ૦ ના પ્રથમ બે સૈકાઓમાં થઈ ગયા છે અને તેમનું રાજ્ય હિંદના ઉત્તર-પશ્ચિમ કિનારાથી ટેલ મથુરાસુધી પ્રસર્યું હતું. આ લેખોની મિતિ, તે સંવત્ ૫ થા ૧૮ માં વર્ષ સુધીની છે, જે ઈ० સ ૦ ના ૮૩ થી ૧૭૬ વર્ષની બરાબર થાય છે. આમાંના ઘણા લેખો તો જૈન પ્રતિમાઓની વેસણી ઉપર કોતરેલા છે. તેમાં તે મૂર્તિ બનવાના શ્રાવક અગર શ્રાવિકાઓનાં, જે મંદિરમાં તે મૂર્તિ સ્થાપિત કરવામાં આવી તેનાં, જે સાધુ

અથવા સાધ્વિઓના ઉપદેશથી એ કાર્ય કરવામાં આવ્યું તેનાં અને જે ગણ અગર સંઘના તેઓ અનુયાયી હતા તેનાં નામો આપેલાં છે. આ સમર્પણના લેખોમાંથી ઘણી ઉપયોગી વાતોના વિશ્વસનીય પુરાવાઓ મળી આવે છે.

પ્રથમ તો આ લેખોમાં ઉપદેશક તરીકે ઉલ્લિખિત સાધુ અગર સાધ્વિઓના જે જે ગણ-સંઘ આદિનાં નામો આપેલાં છે તે ગણાદિ ઈ. સ. ના પહેલા અને બીજા સૈકામાં વિદ્યમાન હતા એ વાતનો પુરાવો કલ્પસૂત્ર અને બીજા જૈન ગ્રંથોમાંથી આપણને મળી આવે છે. જે કૌટિક નામના ગણનો આમાં વારંવાર ઉલ્લેખ થઈ ગયા છે તે ગણ સુસ્થિતાચાર્યે સ્થાપેલો હતો. આ સુસ્થિત ઈ. સ. પૂર્વેના બીજા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં સંઘના આચાર્ય તરીકે વિદ્યમાન હતા. સ્પષ્ટ રીતે જ આ ગણ જૈનોની શ્વેતાંબર શાખાનો હતો. આ રીતે આપણને આ લેખો ઉપરથી ઈ. સ. પૂર્વેના બીજા સૈકાના મધ્યમાં જૈન શ્વેતાંબર સંપ્રદાયની વિદ્યમાનતાનો પરોક્ષ પુરાવો મળે છે એટલું જ નહીં પણ ઈ. સ. ના પ્રારંભના બે સૈકામાં એ સંપ્રદાયનો કૌટિક નામે ગણ મથુરાસુધી ફેલાયેલો હતો તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો પણ મળે છે. તથા એ લેખોમાં તેનો જે વારંવાર ઉલ્લેખ આવે છે તેથી તે મથુરામાં સારી પેઠે જામેલો હશે એમ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે. તે સમયે બુલન્દ શહેરમાં પણ એક એવી સંસ્થા હતી જેનો પુરાવો એ લેખોમાં આવતા ઉચ્ચનગર અથવા વારણ નામના સમુદાયના સાધુઓનાં નામો ઉપરથી મળે છે. એ વસ્ત્રો નામો ઉક્ત શહેરના જુનાં નામો હતાં.

બીજી વાત એ છે કે, સંઘના એક અંગ તરીકે સાધ્વી વર્ગને જે ગણવામાં આવે છે તેનો હયાતીનો પુરાવો પણ આ લેખો પૂરો પાડે છે. અને તે ઉપરથી વિશેષ એ પણ હકીકત મળી આવે છે કે પોતાના ધર્મનો વિકાસ કરવામાં આ સાધ્વીઓ પણ ઘણો ભાગ લેતા હતા, અને જાસ કરીને શ્રાવિકાઓમાં. કારણ કે એક અપવાદ સિવાય વધી જ શ્રાવિકાઓએ સાધ્વીઓના ઉપદેશથી પ્રતિમા સમર્પણ કરવાનું જણાવ્યું છે. આ વાતને જૈન સિદ્ધાન્ત ગ્રંથોના લક્ષણથી સમર્થન પણ મળે છે. જૈન

૫. આ વિષયની શોધ સોલના તેમના લેખો લેખો ઓરિએન્ટલ જર્નલ, ૧૮૮૦ થી ૧૧, અને ૧૮૯૬ માં પ્રસિદ્ધ થયા છે; તેમ જ ૧૮૯૭ ના ઇમ્પીરીયલ એકેડેમી ઓફ સાયન્સના જર્નલમાં પણ તેમણે તે પ્રકટ કરાવ્યા છે.

૬. જુલુસ તેમના સર્વે રિપોર્ટ્સ, ભાગ ૨.

ધર્મમાં દિગંધર અને શ્વેતામ્બર એ બે વિભાગો ઘણા જુના વચ્ચેથી પડેલા છે તેના પળ એક અધિક પૂરાવો આમાંથી મળી આવે છે. દિગંધરો પોતાના સંઘમાં સ્ત્રીઓને સામેલ કરતા નથી. ફક્ત શ્વેતામ્બરો જ તેમ કરે છે. તેથી આ લેખો ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે મથુરામાંની આ સંસ્થા શ્વેતામ્બરોની જ હતી તથા ઈ. સ. ના પ્રથમ સદ્કામાં આ વિભક્ત શ્રવણ વગર નિશ્ચિત થઈ હતી.

આ લેખો ઉપરથી એક બીજી હકીકત એ મળે છે કે જૈન સંઘમાં શ્રાવક-શ્રાવિકાઓની વ્યવસ્થિત રચના કરેલી છે. એ ઉપર સૂચના કરેલી જ છે કે જૈન સંઘમાં આ પળ એક અગત્યનો વિભાગ ગણાય છે, કે જે ધર્મનો ઉન્નતિમાં ઘણી મહત્ત્વની ભાવત છે. એ લેખોમાં શ્રાવક અને શ્રાવિકા એવા શબ્દો વપરાયા છે જેને હાલ સરાવગી પળ કહેવામાં આવે છે. બૌદ્ધોમાં પળ શ્રાવક શબ્દ વપરાયેલો છે પળ ત્યાં તેનો અર્થ અર્હત્ (અમુક કક્ષાનો સાધુ) એવા કરવામાં આવે છે. આ હકીકત શ્રાવકોની ચોક્કસ સ્થિતિવિષે ઉલ્લેખ કરે છે એટલું જ નહીં, પળ જૈન અને બૌદ્ધ એ બે મહાન ધર્મોની વિશિષ્ટતાનું પળ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કરે છે.

એક બીજી ઉપયોગી ભાવત એ છે, કે તે લેખોમાં શ્રાવકોની જાતિવિષે પળ વારંવાર ઉલ્લેખ આવેલો છે. જૈન અગર બૌદ્ધધર્મ વર્ણાશ્રમ દૂર કરવા માંગે છે, એવી જ માન્યતા છે તે તદ્દન સ્ત્રી છે એમ મેં પહેલાં જણાવેલું છે. એક માળસ શ્રાવક બનવાથી વર્ણમુદ્ર થતો નથી. તે પોતાની જાતિનો ધંધો-રોજગાર છોડી શકે છે, પરંતુ કન્યાની આપ છે માટે તથા અન્ય વ્યવહાર માટે તો તેને પોતાની જુની જાતિનો જ આશ્રિત રહવું પડે છે. એક લેખમાં એક છુદ્ધ દાન આપ્યાનું વર્ણવ્યું છે. જૈન થયા પછી તે છુદ્ધ બન્યો હશે એમ માનવું મૂલ મરેલું છે, કારણ કે શ્રાવકોને માટે તો છુદ્ધારના ધંધાનો નિષેધ કરેલો છે. તેથી આ ઉલ્લેખ તેના વાપદાદાની તથા તેની જાતિ માટે જ હશે. તો પળ એમ જણાય છે કે હાલની માફક તે વચ્ચે પળ ઘણા જુના શ્રાવકો વેપારી વર્ગના જ હતા.

જૈન ગ્રંથોમાં આપેલી ઘણી ભાવતોનું સમર્થન આ

લેખોમાંથી થઈ શકે એમ છે, એ સિદ્ધ કરવા માટે ઘણા વિસ્તૃત પૂરાવા હું આપી શકું તેમ હું; પરંતુ તેમ કરવા કરતાં આ વિષયમાં રસ લેનાર સજ્જનોને પ્રો. બુલ્હરના લેખો જ સ્વયં વાંચી લેવાની હું મલામળ કરવી યોગ્ય ધારું છું. હજી જે એક વાવત મારે સ્વાસ જણાવવી જોઈએ, તે એ છે કે, સુપસિદ્ધ ચક્ર અને સ્તૂપ તથા તેના અન્ય અંગો એ બૌદ્ધ ધર્મના જ સ્વાસ બાહ્ય ચિન્હો મનાય છે; પળ ૧૮૮૩ માં લીડન મુકામે મરાણી છઠી 'ઇન્ટર-નેશનલ કોંગ્રેસ ઓફ ઓરીએન્ટાલીસ્ટ્સ' આગળ વાંચેલા લેખમાં મહુમ પંડિત મગવાનલાલ ઇન્દ્રજીએ વતાવી આપ્યું હતું કે જૈન લોકો પળ સ્તૂપોને પૂજે છે. અને હવે પ્રો. બુલ્હરે ઝંડી શોધ સ્થળ કર્યા પછી સપ્રમાણ સિદ્ધ કર્યું છે કે ચક્ર અને સ્તૂપ વિષેની અધ્યાપિ ચાલતી આવતી વિદ્વાનોની માન્યતા કેવળ મૂલ મરેલી છે. મથુરામાંથી એક જૈન સ્તૂપનાં અવશેષ સુધાં પ્રકટ રીતે મળી આવ્યા છે. પહેલાંથી થતી આવતી મૂલને લીધે શરૂઆતમાં એમ લાગ્યું હતું કે આ સ્તૂપ પળ બૌદ્ધોનો હશે; પરંતુ તેની વાજુથી જ્યારે બે જૈન મંદિરોના અવશેષો મળી આવ્યા તથા જૈન લેખો અને પ્રતિમાઓ વિગેરે પળ ત્યાં મળી આવ્યાં ત્યારે આ સ્તૂપ પળ જૈનોનો જ હોવો જોઈએ, તે વિષયમાં પછી કોઈ જાતની શંકા રહી નહીં. ત્યારબાદ કેટલાક કોતરેલા પત્થરો પળ મળેલા છે, જેના ઉપર તેના બીજા અચ્ચે સાથે જૈન સ્તૂપોનો આકાર કોતરેલો છે. આપણે હાલ સુધી જેને બૌદ્ધ સ્તૂપો માનતા આવ્યા છીએ તેના જેવા જ આ સ્તૂપો છે. પ્રો. બુલ્હરે તો પોતાનું અનુમાન આગળ દોડાવીને એમ પળ કહ્યું છે કે સ્તૂપ-પૂજા એ જુના વચ્ચેમાં ફક્ત જૈન અને બૌદ્ધ જ કરતા એમ નહીં, પરંતુ હુસ્ત સંન્યાસીઓ (બ્રાહ્મણ ધર્મના) પળ કરતા હતા. એક જૈન પ્રતિમાની બેસણી જેના ઉપર કોતરકામ તથા લેખ છે તેની શોધ સ્વાસ જાણવા જેવી છે. તેમાં બૌદ્ધ પ્રતિમાઓની માફક જ એક ત્રિશૂલ ઉપર ચક્ર કાઢેલું છે. આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ચક્રનું ચિન્હ એ કેવળ બૌદ્ધોનું જ નથી. તે લેખમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, તે પ્રતિમા, એક સાધુના

ઉષ્દેશથી એક શ્રાવિકાએ પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી. એ વેઝુની આકૃતિઓ પળ, આ પવિત્ર ચિન્હની તેઓ સ્તુતિ કરતા હોય તેમ, કોતરવામાં આવી છે. વચ્ચી લેખમાં એમ પળ ઉલેખ છે કે, ई. स. १५७ ने मळती सालमां, आ देवनिर्मित स्तूपमां प्रतिमा बेसाडवामां आवी. ‘देवनिर्मित’ ए शब्दधी सूचित थाय छे के ए स्तूप बहु ज जुनो होवो जोईए. कारण के ई. स. ना बीजा सैकामां तेनो मूळ इतिहास मूली जवायो हतो अने तेनुं स्थान एक दंतकथाए लीबुं हहुं. तेथी आपणे तो ए ज निश्चय उपर आवो शकीए के वणा सैका पहेलां ए स्तूप निर्मित थयो हशे. प्रो. बुल्हरे शोधिली ए बावतने एक जैन ग्रंथ-मांथी टेको पण मळे छे.’ ते दंतकथा प्रमाणे ई० स० ना ९ मा सैकामां ते स्तूप हयाती धरावतो

૧. એ ગ્રંથ તે જિતપ્રમકૃત તીર્થકલ્પ છ. એ વિષયના વિશેષ વર્ણન માટે ‘વીણા એકેડમી ઓફ સાયન્સીઝ’ના, કાર્ય વિવરણ માં જુઓ.

હતો અને તે વચ્ચે તેની મરામત વિશે કહેવામાં આવી હતી; તથા તેમાં પત્થરો બેસાડવામાં આવ્યા હતા. મૂળ તે સ્તૂપ રૂંદોનો બનેલો હતો અને પાર્શ્વનાથને સમર્પિત કરેલી સુવર્ણથાલ તેમાં મુકેલી હતી. એમ કહેવામાં આવે છે કે એ સુવર્ણ થાલ મથુરામાં દેવોએ આપી હતી અને વળા વચ્ચે સુધી જૈનોને પૂજા કરવા માટે તે બહાર રાખવામાં આવી હતી. પરંતુ પાછાથી જ્યારે મથુરાના એક જુના રાજાની તે પાછી પઢાવી લેવાની इच्छा થई ત્યારે તેના ઉપર રૂંદોનો આ સ્તૂપ બનાવવામાં આવ્યો આ સમય તે, વળા માગે ई. स. पहिलाना बीजा सैकानां हशे, ज्यारे प्रथम ज जैनो मथुरामां वास करवा लाग्या हता. ए थाळ तेजो कदाच बिहारमांथी लाव्या हशे, अने जे राजाए थाळ पडावी लेवानी इच्छा की, ते कदाच ई. स. नी शुरुआतमां असल चलावतो इंदो—सीधियव कनिष्क राजा हशे.



મહાવીર નિર્વાણનો સમય-વિચાર

[* જમની ઇતિહાસિક વિષય તરફ રુચી છે અને જેઓ એ વિષયના લેખોનું મનનપૂર્વક અધ્યયન-શ્રવણ કરે છે તેઓ સારી પેઠે જાણે છે કે, જૈન ઇતિહાસ અને જૈન કાલગણનાના ૩૦ નમઃ રૂપે જે શ્રમણ મગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવનો નિર્વાણ-સમય છે તેના વિષયમાં પુરાતત્ત્વવેત્તાઓમાં આજ ઘણાં વર્ષોથી પરસ્પર મતભેદ અને વાદ-વિવાદ ચાલી રહ્યો છે. જૈન ધર્મના પ્રાચીન સાહિત્યમાં પણ સુદ એ વાતમાં એકતા જણાતી નથી. મહાવીરદેવનો નિર્વાણ-સમય, એ જૈન ઇતિહાસમાં તો સૌથી અગ્ર ભાગ મળે છે; પરંતુ અલિખત ભારતીય ઇતિહાસમાં પણ તેની તેટલી જ મહત્તા છે અને એ કારણને લઈને પુરાતત્ત્વજ્ઞોના માટે તે એક ઘણો જ અગત્યનો સવાલ થઈ રહ્યો છે.

સામાન્ય રીતે જૈન ગ્રંથોની વલ્લભ ઉપરથી એમ માનવામાં આવે છે કે, હિન્દુસ્તાનમાં વર્તમાનમાં જે વિક્રમ સંવત્ના નામે સંવત્ પ્રવર્તે છે તેના પ્રારંભ પહેલાં ૪૭૦ વર્ષ, અને ઈ. સ. ૫૨૭ પૂર્વે, શ્રમણ મગવાન્ શ્રી-મહાવીરનું નિર્વાણ થયું હતું. જૈન ધર્મના ડિગંબર અને શ્વેતાંબર નામના બંને પ્રાચીન સંપ્રદાયોના ઘણા ગ્રંથો ઉપરથી એ નિર્ણય નિકળે છે. પરંતુ પ્રસિદ્ધ જૈન સાહિત્યજ્ઞ જર્મન વિદ્વાન્ ડૉ. હર્મન જેકોબીએ, આચાર્ય શ્રી હેમચન્દ્રના એક ઉલ્લેખથી પ્રેરાઈ એ નિર્ણયમાં શંકા ઉપસ્થિત કરી અને તેને મઠતાં વીજા કેટલાંક પ્રમાણોને આશ્રય લઈ, એ જુની માન્યતાને અસંબદ્ધ જણાવી. ત્યાર પછી વીજા ઘણાક વિદ્વાનોએ એ સંબંધમાં, પરસ્પર સ્પર્ધા-મંડન ચાલુ કર્યું અને એક વીજાએ પોત પોતાના કથનને સત્ય સિદ્ધ કરવા અનેક જાતનો ઝઠાપોઠ કર્યો. જાર્લ ચાર પેટિયર નામના એક વિદ્વાને ‘ ઇન્ડિયન એન્ડીક્વેરી ’ નામના સુપ્રસિદ્ધ માસિક પત્રના સન્ ૧૯૧૪ ના જૂન, જુલાઈ અને ઓગસ્ટ માસના અંકોમાં, એ વિષયનો એક ઘણો જ વિસ્તૃત લેખ લખ્યો અને તેમાં મહાવીર નિર્વાણ વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે ૪૭૦ વર્ષ નહીં પરંતુ ૪૧૦ વર્ષ (ઈ. સ. ૪૬૭ પૂર્વે) થયું હતું, અને પરંપરાપ્રમાણે જે ગણના ગણવામાં આવે છે તેમાં ૬૦ વર્ષ વધારે છે તે કમી કરવા જોઈએ, એમ સિદ્ધ કરવા વિશેષ પ્રયાસ કર્યો હતો.

પોતાના એ વિસ્તૃત લેખમાં પ્રથમ તો એ વિદ્વાને એમ સિદ્ધ કર્યું કે, મેરુતુંગાચાર્ય વિગેરેના વિચારશ્રેણી આદિ ગ્રંથોમાં જૈન કાલગણના સંબંધી જે પ્રાચીન ગાથાઓ આપેલી છે, તેમાં જણાવેલા રાજાઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો પરસ્પર ઇતિહાસિક સંબંધ છે જ નહીં. તેમ જ મહાવીર નિર્વાણ પછી ૪૭૦ વર્ષે જે વિક્રમ રાજા થવાનો ઉલ્લેખ છે તેનો ઇતિહાસમાં ક્યાંએ અસ્તિત્વ નથી. માટે એ પુરાણી ગાથાઓમાં જે પ્રકારે કાલગણના કરવામાં આવી છે અને જે રાજાઓના રાજ્યકાલ આપ્યા છે તે નિર્મૂલ છે. લેખના વીજા ભાગમાં એ વિદ્વાને એમ બતાવ્યું કે સામણ્ણફલસુત્ત વિગેરે કેટલાક બૌદ્ધ ગ્રંથો ઉપરથી જણાય છે કે, મહાવીરદેવ અને બુદ્ધદેવ બંને સમકાલીન હતા; અને બૌદ્ધ ગ્રંથો પ્રમાણે બુદ્ધદેવનો નિર્વાણ ઈ. સ. પૂર્વે ૪૭૭ વર્ષે થયું હતું. જનરલ કર્નિંગહામ અને મોક્ષમુલ્લેરે પણ એ તારીખે માન્ય રાખી છે. બુદ્ધદેવની મૃત્યુસમયે ૮૦ વર્ષની અવસ્થા હતી. તો હવે જોવાનું કે, ગાથાઓમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જો મહાવીર દેવનો અંતકાલ ઈ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ વર્ષે થયો હોય તો તે વખતે બુદ્ધદેવની ઉંમર ફક્ત ૩૦ વર્ષની હશે. પરંતુ એ સૌ કોઈ માને છે કે છત્રીસ વર્ષની ઉંમર પહેલાં તો ગૌતમ બુદ્ધને બોધિજ્ઞાન પણ થયું ન હોતું, તો પછી તેમના

* આ લેખ ચારેક વર્ષ ઉપર લખાયો હતો. અને એક પત્રમાં તે વખતે પ્રકટ કરાયો હતો. હવે આપણ વિષયના વધા લેખો, આ પત્રમાં કમથી પ્રકટ કરવાનો વિચાર રાખ્યો છે તેથી આ લેખ અહીં પ્રકટ કરવો આવશ્યક માન્યો છે.—સંપાદક.

૧. જે લેખ તે અનુવાદ હવે પછીના અંકોમાં આવવામાં આવશે.—સંપાદક.

અનુયાયિઓ તો થાય જ ક્યાં થી. તેથી હવે સિદ્ધ છે કે મહાવીર દેવતું નિર્વાણ જો ઉક્ત કથન પ્રમાણે થયું હોય, તો પછી તેમની, બુદ્ધદેવની સાથે સમકાલીનતા શી રીતે મળી શકે છે? વચ્ચી એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે મહાવીર અને બુદ્ધદેવ બંને અજાતશત્રુ (શ્રેણિકના પુત્ર) ના રાજ્યકાળમાં મૌજુદ હતા. ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો પ્રમાણે અજાતશત્રુ બુદ્ધદેવના મૃત્યુ પૂર્વે ૮ વર્ષે રાજગાદીએ બેઠો હતો અને તેણે એકંદર ૩૨ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું. આ રીતે ઉક્ત જૈન ગાથાઓ પ્રમાણે જો મહાવીર નિર્વાણ માનવામાં આવે તો આ હકીકત પણ બંધ બેસતી આવે તેમ નથી. તેથી યા તો મહાવીરનિર્વાણનો સમય ઉક્ત સમયથી આ તરફ આળવો જોઈએ અને યા તો બુદ્ધદેવનો નિર્વાણસમય પાછલ હટાવવો જોઈએ. પરંતુ બુદ્ધદેવનો નિર્વાણસમય તો ચોક્કસ ગણતરીએ ગણેલો છે અને મહાવીરનો સમય માત્ર અનુમાનથી કલ્પી લીધેલો છે, માટે તેને ૬૦ વર્ષ આ તરફ ટેકેડવાની જરૂર છે. આની પુષ્ટિમાં હેમચન્દ્રાચાર્યના પરિશિષ્ટ પર્વનું કથન પણ ઉપલબ્ધ છે. આ વિષયમાં, આવી રીતે, એ લેખમાં તે વિદ્વાને ઘણા જ લંવાળથી ચર્ચા કરી છે.

ઉપર જ જણાવ્યું છે કે, જૈન ઇતિહાસના માટે આ એક ઘણો જ અગત્યનો સવાલ છે અને એના નિરાકરણ ઉપર જ જૈનધર્મનો સાહિત્ય અને ઇતિહાસની વાસ્તવિક અને ક્રમિક રચના રચી શકાય છે; અને તેટલા માટે, જૈન વિદ્વાનોએ, એ બાબતે ખાસ પ્રયત્ન કરવાની જરૂરત હતી; પરંતુ જોઈએ છીએ કે સંખ્યાબંધ જૈન આચાર્યમાંથી કોઈ-એ પણ, જેમની ગાદીના પોતે વારસ થવા જાય છે તેમની, ધરી તારીખ સોઝી કાઢવા માટે જરા એ પ્રયત્ન કર્યો નથી. પ્રયત્ન કરવાની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ બુનિયાદના બીજા વિદ્વાનો એ વિષયમાં શી વઢ-મથલ કરી રહ્યા છે તેની સ્વરૂપમાં મેલવવાની દરકાર કરતા નથી !

અસ્તુ. શ્રીયુત કાશીપ્રસાદજી જાયસવાલ એમ્. એ. (આક્ષરફોર્ડ યુનિવર્સિટી) બારિસ્ટર-એટ-લૉ કરીને પટનામાં એક વિદ્વાન ગૃહસ્થ છે. હિંદુસ્તાનના નામી ઐતિહાસિકોમાંના તેઓ એક છે. તેમણે ભારતના પ્રાચીન ઇતિહાસસંબંધી ઘણા કુહાણોં કયોં છે અને કેટલાક પાશ્ચાત્યોના પ્રાંત વિચારોનો ઘણી જ ઉત્તમતાપૂર્વક સંસ્કાર કર્યો છે; અને અનેક ઐતિહાસિક ગુંચવાડાઓ ઉકેલ્યા છે. પ્રસંગોપાતથી મહાવીરના નિર્વાણ સમયનો પણ તેમણે કેટલેક ઠેકાણે ઉલ્લેખ કરેલો છે, અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એ ગુંચવાડા કોકડાને પણ ધોળવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. બિહાર અને ઓરીસા રીસર્ચ સોસાયટીના સને ૧૯૧૫ ના સપ્ટેમ્બર માસના જર્નલમાં શૈશુનાક અને મૌર્ય કાલ ગણના (Saisunaka and Maurya Chronology) વિષયે તેમણે એક ઘણો જ મહત્વનો નિબંધ લખ્યો છે. તેમાં એતે બુદ્ધ દેવ અને મહાવીર દેવના નિર્વાણ-સમયનું પણ ઘણી જ વિદ્વત્તાપૂર્વક વિવેચન કર્યું છે, અને જૈનોની પ્રાચીન ગાથાઓની ગણતરીને જ સપ્રમાણ સિદ્ધ કરી, જે વિદ્વાનો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ૬૦ વર્ષની ન્યૂનતા આગતા હતા તેમની દલીલો તોડા પાડવાનું પ્રયત્ન કર્યું છે; તથા જૈન, બૌદ્ધ અને હિંદુઓના યંથોના પ્રામાણિક આધારોને લઈને તેમણે પોતાનાં કથનને પુષ્ટ બનાવ્યું છે.

હાલમાં એ વિદ્વાને એક અત્યંત મહત્વના ઐતિહાસિક લેખનું સંશોધન કરી ઉક્ત જર્નલનાં છેલ્લા અંકમાં પ્રકટ કર્યો છે. એ લેખ તે સુપ્રસિદ્ધ સમ્રાટ સારવેલનો ઉદયગિરિની હાથીગુહાવાલો લેખ છે, જે મે. ડૉ. ભગવાનલાલજીની સંશોધિત કરેલી આવૃત્તિ પ્રમાણે ગયે વર્ષે ગુજરાતીમાં બહાર પાડ્યો છે. ડૉ. ભગવાનલાલના સંશોધનમાં થોડા વર્ષ ઉપર ડૉ. ફ્લીટ વિગેરે પુરાતત્ત્વજ્ઞોએ શંકા કરી હતી, અને કોઈ અધિકારી વિદ્વાનના હાથે એ લેખનું પુનઃ અવલોકન થવાની જરૂર જણાવી હતી. તે કાર્ય શ્રીયુત જાયસવાલ મહાશયે પૂર્ણ કર્યું છે અને એ લેખની ઘણી જ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ છાનવીન કરી તેની ઉત્તમ આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધિમાં મૂકી ઘણા નવા તત્ત્વોનું ઉદ્ઘાટન કર્યું છે. એ લેખના એક બે ભાગા સંબંધમાં મારી સાથે પણ તેમણે કેટલોક રસમયો પત્રવ્યવહાર ચલાવ્યો હતો. તેમના એ લેખ-સંશોધનથી જૈનધર્મના તત્કાલીન ઇતિહાસ ઉપર ડૉ. ભગવાનલાલ કરતાં પણ વધારે પ્રકાશ પડ્યો છે અને સમુચ્ચ ભારતીય

ઇતિહાસની મહત્તામાં પણ એક વિશેષ ઉમેરો થયો છે. એ સંબંધમાં પણ તેમણે મહાવીર-નિર્વાણ સંબંધી સૂચન કર્યું છે અને પોતાના ઉપર્યુક્ત કાલનિર્ણયવાળા લેખમાં કરેલા કથનને વધારે પુષ્ટિ બનાવ્યું છે. તેમની આ વધી દલીલો પુરાતત્ત્વજ્ઞો માન્ય કરતા જાય છે અને અર્લિ હિસ્ટરી ઓફ ઇન્ડિયાના લેખક મસિદ્દ ઇતિહાસજ્ઞ નિ. વીન્સેટ સ્મીથે પણ હવે તેમના કથનને સાદર સ્વીકાર્યું છે, એમ શ્રીયુત જાયસવાલ મને પોતાના તારીખ ૧.૭.૧૮ ના પત્રમાં, ખાસ રીતે નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.

“ આપ કો યહ સુન કર પ્રસન્નતા હોગી કિ V. Smith ને યહ અવ માન લિયા કિ બુદ્ધદેવ તથા મહાવીરસ્વામી કા નિર્વાણ—કાલ જૈસા હમ કહતે હૈં વહી ઠીક હૈ । અર્થાત્ જૈસા કિ ડન કે અનુયાયી માનતે હૈ । યહ સારવેલ કે લેખ સે સિદ્ધ હો ગયા । મિ. વિન્સેટ સ્મીથને પત્રદ્વારા યહ મુશ્કે લિખા હૈ ।”

આવી રીતે ભારતીય ઇતિહાસના એક ઘણા જ મહત્વના પ્રશ્નો ઘણા યુગોની વડપથઠ પછી એક ભારતીય વિદ્વાનના હાથે જ નિર્ણય થતો જોઈ દરેક ભારતીયને પ્રસન્ન થવા જેવું છે, અને ખાસ કરીને જૈન સમાજે તો પોતાની કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરવા માટે શ્રીયુત જાયસવાલને હાર્દિક અભિનંદન આપવું જોઈએ.

કાલગણના વિષયમાં હમેશાં કૃપણતા બતાવનારા પાશ્ચાત્ય પુરાતત્ત્વજ્ઞોએ મહાવીર-નિર્વાણને ૬૦ વર્ષ આ તરફ સ્થેચીને પુરાણા જૈન ગ્રંથોમાં આપેલી પ્રાચીન ગાથા અને અસંખ્ય રેવા હતી, પરંતુ શ્રીયુત જાયસવાલ એ ગ્રંથકારોના પક્ષમાં વગર ફીણ વેરીસ્ટરી કરવા તૈયાર થયા અને અનાથ અને મૂક એવા એ જીર્ણ ગ્રંથોના કથનને પોતાના પ્રતિમાબદ્ધ સત્ય ઠરાવી વિચારક જગત્ આગળ તેમનો પ્રતિષ્ઠાને પૂર્વવત્ સ્થિર કરી આપી છે.

શ્રીયુત જાયસવાલના મત પ્રમાણે મહાવીર સ્વામીનું નિર્વાણ ધિ. સં. પૂર્વે ૪૭૦ વર્ષે નહીં પરંતુ ૪૮૮ વર્ષે થયું હતું. કારણ કે પટ્ટાવલિઓ વિગેરેમાં જે ૪૭૦ વર્ષ લખ્યા છે તે વિક્રમના રાજ્યારોહણ સુધીનાં નથી; પરંતુ જન્મ સુધીનાં છે. વિક્રમ પોતાના જન્મથી ૧૮ મે વર્ષે ગાદિએ બેઠો હતો, અને ત્યારથી તેનો સંવત્ ચાલ્યો છે, તેથી વિક્રમ સં. ની શરૂઆત પહેલાં ૪૮૮ વર્ષ ઉપર મહાવીર-નિર્વાણ થયું હતું એ સિદ્ધ થાય છે. આ ગણતરી પ્રમાણે આજે જે આપણે મહાવીર-નિર્વાણ સંવત્ ૨૪૪૮ માનીએ છીએ તેના બદલે ૨૪૬૬ (૨૪૪૮+૧૮) માનવું જોઈએ. કેટલીક જૂની પટ્ટાવલિઓમાંથી પણ આ કથનને પુરાવો મળે છે

શ્રીયુત જાયસવાલે આ સંબંધમાં ઘૂટા છવાયા ઘણા ઉલ્લેખો કર્યા છે, પરંતુ સવળા પુરાવાઓનો સંક્ષેપમાં એકત્ર સંગ્રહ અને તેના ઉપરથી નિકળતો સાર; તેમણે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બીહાર અને ઓરિસ્સા રીસર્ચ સોસાયટીના જર્નલના પ્રથમ ભાગના પ્રથમ અંકમાં (The Journal of the Bihar and Orissa Research Society. Vol, 1. Part 1.) શૈશુનાક અને મૌર્યકાલગણના તથા બુદ્ધનિર્વાણની તારીખ (Saisunaka and Maurya Chronology and the Date of the Buddha's Nirvana) નામના લેખની અંતે, ખાસ મહાવીરનિર્વાણ અને જૈન કાલગણના સંબંધી એક સ્વતંત્ર પ્રકરણ ઉમેરીને તેમાં આપ્યો છે. જૈન ગ્રંથોમાં વારંવાર મઠી આવતા શ્રેણિકાદિ શિશુનાકવંશીય અને ચન્દ્રગુપ્તાદિ મૌર્યવંશીય રાજાઓના વાસ્તવિક રાજ્યકાલ જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળા દરેક જૈન વિદ્વાને એ સમગ્ર નિબંધે ખાસ મનનપૂર્વક વાંચવો જોઈએ. જિજ્ઞાસુ વાંચકોની જાતે તેમ જ વિદ્વાન મનાતા જૈન મુનિવરોના જ્ઞાનની જાતે, એ લેખમાંનો અંતિમ ભાગ જે મહાવીર-નિર્વાણ સંબંધી લખાઈલો છે તેનો અનુવાદ અત્રે આપવામાં આવે છે. જૈન વિદ્વાનો તરફથી આ વિષયમાં વધારે ઊંડાપોહ થવાની આશા તો રાખી શકાય તેમ છે જ નહીં પરંતુ જો તેઓ એકવાર મનનપૂર્વક આ વધું સમગ્ર વાંચી જવા જેટલી પણ પ્રવૃત્તિ કરશે તો આ પ્રયત્ન માટે લેવાયેલો શ્રમ આશા આપનાર નિબંધશે.] તથાસ્તુ.]

નિર્વાણ નિધિષા.

ચંદ્રગુપ્ત રાજાના રાજ્યારોહણ વિષે જૈનો તરફથી નીચે પ્રમાણેની હકીકત મળે છે.—જે વર્ષમાં નવમો નંદ (શકટાલનો સ્વામી) મૃત્યુ પામ્યો અને ચંદ્રગુપ્ત ગાદી-એ બેઠો તે જ વર્ષમાં સ્થૂળમદ્રાચાર્યે*કાલ કર્યો હતો.† આ વનાવ મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૨૧૯ વર્ષે બન્યો હતો.‡ હવે જો એમ માનિએ કે મહાવીર ચંદ્રગુપ્તના તક્તનશીન થયા પહેલાં ૨૧૯ વર્ષે નિર્વાણ પામ્યા, તો પછી મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૫૩ કે ૬૦ વર્ષ પછી બુદ્ધ નિર્વાણ પામ્યા, એમ માનવું યોગ્ય ગણાવ નહિં. કારણ કે તેઓ બંને સમકાલીન હતા અને તેથી તેમનું મૃત્યુ પણ થોડા જ અંતરે થયું હોય એમ માનવું સકારણ છે.

નિર્ગ્રન્થ જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર) જ્યારે પાવામાં નિર્વાણ પામ્યા ત્યારે બુદ્ધ જીવતા હતા એવા ભાવાર્થ વાળો ઉલ્લેખ જે અંગુત્તર નિકાયમાંથી મળી આવે છે તે પૂર્ણ માનવા યોગ્ય છે.§ અને જે પુરાવાઓના વિષયમાં અત્રે ઉઠાપોહ કર્યો છે, તેમાંથી પણ એજ નિકળો આવે છે, કે મહાવીર ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યારોહણ પૂર્વે ૨૧૯ વર્ષે નિર્વાણ પામ્યા અને બુદ્ધ ૨૧૮ વર્ષે. આ પ્રમાણે ચંદ્રગુપ્ત ૩૨૦ A.M. J. (મહાવીર જિન પછી) (ચાહ) અને ૨૧૯ A.B. (=બુદ્ધદેવ પછી) (ચાહ) ગાદિયે બેઠો; અને બુદ્ધ, મહાવીરના પછી એક વર્ષે નિર્વાણ પામ્યા.¶ જૈનોની કાલગણન પ્રમાણે ચંદ્રગુપ્ત ઈ. સ. પૂર્વે ૩૨૬ યા ૩૨૫ ના નવેંબર માસમાં ગાદિએ બેઠો.

* જૈન ગ્રંથો પ્રમાણે આ કથન વિલ્કુલ વ્યથેષમતું નથી. સંપાદક જૈ. સા. સ.

૧ તપગચ્છની પટાવલી I. A. ૧૧-૧૫૧ (ઇન્ડિયન એન્ટીક્વેરી, વુલ્ક ૧૧. પ્રૃષ્ઠ ૨૫૧).

૨ સુરતગચ્છની પટાવલી. I. A.-૧૧. ૨૪૬.

૩ ઓલડેનબર્ગ, Z D M G. ૩૨, ૫૪૯.

૪ બરાબર ચોક્કસ બોલિએ તો બુદ્ધ મહાવીર પછી એક વર્ષ અને આઠ દિવસે નિર્વાણ પામ્યા કારણ કે મહાવીર કાર્તિક વદી ૧૫ ને દિવસે નિર્વાણ પામ્યા (કલ્પસૂત્ર, પ્રકરણ ૧૨૩) અને બુદ્ધ કાર્તિક શુદી ૮ ને દિવસે (ફ્લીટ, J R A S. 1909, 22)

૫ ઍલેક્ઝેન્ડર જ્યારે પંજાબમાંથી પાછો ફર્યો (ઈ. સ. પૂર્વે ૩-૨૬ ઓક્ટોબર) ત્યારે નન્દરાજા રાજ્ય કરતો હતો. આ તારી-

હવે ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યારોહણ પહેલાં ૨૧૮ મું વર્ષ તે (૩૨૬+૨૧૮) ઈ. સ. પૂર્વેનું ૫૪૪ મું વર્ષ થાય, એટલે કે બુદ્ધ નિર્વાણનું વર્ષ પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે, ઈ. સ. પૂર્વેનું ૫૪૪ મું જ થયું.† અને સીલોન, બર્મા અને સીઆમની દંતકથાઓ પ્રમાણે પણ બુદ્ધનિર્વાણનું એ જ વર્ષ આવે છે, જે જાણી આપણને સાતુકૂલ આશ્ચર્ય થશે.

જૈન કાલગણના (Jaina Chronology)

ડૉ. હોર્નલ સરસ્વતી ગચ્છની પટ્ટાવલીની ૧૮ મી ગાથાના આધારે વિક્રમ સંવત્તની શરૂઆત માટે ૪૭૦ પછી બીજાં ૧૬ વર્ષ વધારે લે છે. ગાથાનો અર્થ અથવા તો ભાવાર્થ એવો છે કે—વિક્રમ સોઠ વર્ષની ઉમર સુધી

અમાં અને ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યારોહણની તારીખમાં પરસ્પર કોઈ વિરોધ નથી. નન્દના સૈન્ય સામેથી ઍલેક્ઝેન્ડર(નો) પાછા ફરવાનો અને પંજાબમાં મેસેડોનિયન લખ્કરની હયાતીનો પણ ચંદ્રગુપ્તે લાભ લીધો. પંજાબના લોકોએ ચંદ્રગુપ્તને મગધનું રાજ્ય મેલવવામાં મદત કરી હતી, અને તે એવા શ્રદાથી કરી હશે કે મગધનું મહાન્ સૈન્ય પછી તેમની સ્વતંત્ર થવાનો આશાને પુરી કરે; એટલેકે ચંદ્રગુપ્ત પોતાનો વિજય થયા પછી તે સંન્યતો ઉપયોગ તેમના માટે કરે. ઍલેક્ઝેન્ડર કાર્મિનિયામાં હતો એટલામાં જ પંજાબના સુ-બા ફિલિપ્પોસનું હિંદિઓના હાથે શૂન થયું; અને આ કામ ચંદ્રગુપ્તની ઉચ્છેરણીથી થયું હોય તેમ લાગે છે. સરખાવો, મુદારાક્ષસની અંદર પર્વતકના મૃત્યુની હકીકત. પર્વતક=પરવઓ=પિરવઓ=ફિલિપ્પોસ (મુદારાક્ષસ વિષયક સ્થાનો નિબંધ, I. A. આક્ટોબર, ૧૯૧૧.)

૬ J. R. A. S. (જર્નલ ઑફ ધી રોયલ એશિયાટિક સોસાયટી) 1909, 22.

બુદ્ધદેવના નિર્વાણની તારીખ ઉપર તક્ષશીલાનો ઇતિહાસ એક રીતે અમુક પ્રકારનો પ્રકાશ પાડે છે. જ્યારે બુદ્ધ ઉપદેશ આપતા હતા ત્યારે તક્ષશિલાએ એક સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજધાની હતી, (BI, P. 248.) અને હિન્દી વિદ્યાનું એક મહાન્ કેન્દ્ર હતું. અશોકના અભિષેકનું વર્ષ ૬૦ નિ. ૦ પછીનું ૨૧૮ મું ગણી તેના ઉપરથી ગણના કરતાં બુદ્ધનો ઉપદેશ સમય (૪૪ વર્ષ) ઈ. સ. પૂર્વે ૫૨૮ થી ૪૮૩ સુધીમાં આવી જાય છે. પરંતુ તક્ષશિલા લગભગ ઈ. સ. પૂર્વે ૫૦૫ વર્ષના અરસામાં હિન્દુ રાજધાની તરીકે રહી ન હતી. કારણ કે તે જ વર્ષે અથવા તો તેની આસપાસમાં જ તે ડે-રીઅસના હાથમાં ચાલી ગઈ હતી. બુદ્ધના છેલ્લા વીસ વર્ષના અરસામાં તક્ષશિલા જો પાંચી અનેવા તાથે રહી હોત તો માગ્યે જ કોઈ તેને એક સ્વતંત્ર રાજધાની તરીકે અથવા તો એક મહત્ત્વનું સ્થાન તરીકે ગણી શકત.

ગાદિયે બેઠો હતો નહીં. એટલે કે ૧૭ મા વર્ષ તેનો અભિષેક થયો, એને એનો તાત્પર્યાર્થ એવાં નીકળે છે કે તે સત્તરમા વર્ષના અંતમાં અથવા તો ૪૮૭ A. M. J. ના અંતે ગાદિયે બેઠો. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે જૈનોએ વિક્રમ સંવત્સરા પ્રથમ વર્ષ (૬૦ સં. પૂર્વે ૫૮-૫૭) ના અંતે અને ૪૭૦ A. M. J. પુરા થયાની વચ્ચે ૧૮ વર્ષનું અંતર મુક્યું.”

“ બ્રાહ્મણ સામ્રાજ્ય ” નામના મ્હારા લેખમાં, મ્હેં સાબીત કર્યું છે કે જૈનો વિક્રમ નામથી સાતકર્ણિ બીજાને ઓઢાવે છે (જે નહપાનને તાબે કરનાર હતો અને જેના વિષે નીચે જુઓ—) કે જે લગભગ ઈ. સ. પૂર્વે ૫૭ વર્ષ મૃત્યુ પામ્યો; અથવા તો તેનો પુત્ર પુલ્હમાયિ કે જે તેના પછી તે જ વર્ષે ગાદિયે બેઠો. અને મ્હારા પોતાના મત પ્રમાણે તો હવે પુલ્હમાયિ એ જ જૈનોનો ચતુરો વિક્રમ છે. (કારણ કે—લોકમાં તેનું બીજું અને ઘણું કરીને વધારે પ્રચલિત નામ ‘ વિલવય ’ હતું (કુરુ=રાજા) [સરસ્વાતો, શિક્ષાતુ નામ વિવિલક (A-) પિલવ, (I-) પુરાણોના વિલક, W. and H., 196; V. P. 452 n.] આજ વિલવ (વિડવ) અથવા પિલવ ને, ક્ર નો લ (ડ) થઈ ગયેલો સમજી જૈનોએ તેનો વિક્રમ કરી ન્હાંચ્યો છે.” માલવાના કાર્તિકાદિ (કૃતેષુ) સંવતના પહેલા વર્ષનો અને વિલવના રાજ્યારોહણનો સમય એક હોવાથી, અથવા ઘણું કરીને તેઓનો પરસ્પર સમાન-કાલ હોવાથી, તે વચ્ચે એક જ હોય, એમ માની લેવામાં આવ્યું છે.

૭. I. A. 20, Page 347, સરસ્વતી ગચ્છની પટા-વહી, ડૉ. હોર્નલની ૧૬૦ મા પૃષ્ઠ ઉપરની ટીકા. મહાવીરના નિર્વાણથી તે શક સુધી ૪૭૦ વર્ષ (સરસ્વાતો, I. A. 2. 363.) અને પછી વિક્રમ સંવત્સરા શરૂઆત સુધી ૧૮ વર્ષ “ બીરાત ૪૯૨ વિક્રમ જન્માન્ત વર્ષ ૨૨—રાજ્યાન્ત વર્ષ ૪ ” એટલે કે ૪૯૨ A. M. J = ૪ વિક્રમ સંવત. (પુરા થયો)

૮. સરસ્વાતો, ચાંડના (હિન્દી) ચંક્રમણ (સંસ્કૃત)

સડ (હિં.) સકૃત્ (સં.)

અડ (હિં.) અક્ર (સં.)

અડાવ (હિં.) અક્રમ (સં.)

વિલમ્ (હિં. બીમે ચાલક) = વિક્રમ.

પ્રથોતોના સમયથી લઈ શકરાજ્ય અને વિક્રમ સંવત્ સુધીની જૈન કાલગણના નીચે પ્રમાણે છે.

(અ) પાલક (જેનું પ્રથોત પછી ગાદિયે આવવાનું વર્ણન પુરાણોમાંથી પણ મળી આવે છે.) જે રાત્રિય મ-હાવીર નિર્વાણ પામ્યા તે રાત્રિય (અર્થાત્ દિવસે) અ-વંતીની ગાદિયે બેઠો.

(બ) તેનાં ૬૦ વર્ષો પછી નન્દાના રાજ્યને એક અગત્યનો સમય ગણવામાં આવ્યો છે. અને તેઓના રા-જ્યના એકંદર ૧૫૫ વર્ષ ગણેલાં છે. પુરાણોના હિસાબે, નંદવર્ષનથી તે છેલ્લા નન્દ સુધી ૧૨૩ વર્ષ થાય છે અને તેટલા કાલ સુધી એ લોકોનું રાજ્ય ચાલ્યું. ૩૨ વર્ષનો જે વધારો છે તે આપણને ઉદાયીના રાજ્યના પ્રથમ અથવા બીજા વર્ષ આગઢ લાવી મુકે છે. એટલે કે પાલકવંશનો લક્ષ્ય સ્થંભવા લાયક બીજો એક અગત્યનો સમય, ઉદા-યીના રાજ્યારોહણથી શરૂ થાય છે. પણ પુરાણો પ્રમાણે અજાતશત્રુના છઠ્ઠા વર્ષની (પાલકના રાજ્યારોહણ) અને ઉદાયીના અભિષેકની વચ્ચે આપણે ૬૪ વર્ષ મૂકી એ છીએ, જ્યારે જૈન કાલગણના પ્રમાણે પાલક (એટલે પા-લકવંશ) ના ૬૦ જ વર્ષ છે.” આ રીતે ચંદ્રગુપ્તના સ-મયમાં પુનઃ ૪ વર્ષનો ફરક આવે છે, અને તેથી તે મ-હાવીર પછી ૨૧૫ અથવા ૨૧૯ વર્ષે ગાદિયે બેઠો એમ જુદાં જુદાં તારીખો આપવામાં આવે છે. આપણે આગઢ જોઈશું તેમ, આ તફાવત શું સમયની શરૂઆત સુધી વરાબર કરવામાં આવ્યો ન હતો અને તેથી તે પાછઢથી કરવામાં આવ્યો હશે.

(ક) મૌર્યોના રાજ્યકાળના વર્ષસમૂહના બે વિભાગો કરવામાં આવ્યા છે ૧૦૮ અને ૩૦. (એકંદર ૧૩૮ વર્ષ અને પુરાણો પ્રમાણે ૧૩૭) તેમાં ૧૦૮ વર્ષ મૌર્ય-વંશના છે અને ૩૦ વર્ષ પુષ્યમિત્રના છે. બીજા શબ્દોમાં બોલીએ તો પુષ્યમિત્રનું પહેલું વર્ષ તે જ તેના છેલ્લા વર્ષ

૧ I. A, II. 361; XX, 341.

૧૦ અજાતશત્રુ ૨૯

દરશક ૨૫

૧૫

તરીકે જણાય છે. અને બલમિત્ર—માનુમિત્ર (બલમિત્ર વંશનો માનુમિત્ર ?) ના ૬૦ ગણી સમય બરાબર કર્યો છે. આ ગણના આપણને મહાવીર પછી ૪૧૩ વર્ષ સુધી લઈ આવે છે. ૪૦ વર્ષનો બીજો આંકડો નહપાણના રાજ્યકાલ માટે આપ્યો છે.^{૧૧} છેલ્લા અંકોમાં ૧૩ વર્ષ ગર્દભિલ્લાના રાજ્યના છે અને ૪ શકરાજ્યના છે. આવી રીતે એકંદર સંખ્યા ૪૭૦ થાય છે. અહિં આ ગાથાઓની ગણના બંધ થાય છે. તે પ્રથમ શકોના પરાજયથી સમાપ્તિ પામે છે.^{૧૨} વિક્રમસંવત્ અને આ ગણનાનો (૪૭૦ મહાવીર પછી) પરસ્પર સંબંધ મેલવવા, જૈનો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વચ્ચે ૧૮ વર્ષનો આંતરો મુકે છે.^{૧૩}

ગાથા, મહાવીરના નિર્વાણનું વર્ષ (૧૭+૫૮+ ૪૭૦=) ई० સ० પૂર્વે ૫૪૫ મું આપે છે, કે જેને જૈનો, મહાવીર પછી ૪૭૦ વર્ષે, વિક્રમ જન્મ અને તેના ૧૮ માં વર્ષે વિક્રમરાજ્ય પ્રારંભ; એમ જણાવે છે. મહાવીર કાર્તિક વદી ૧૫ ના દિવસે નિર્વાણ પામ્યા અને વિક્રમના કાર્તિકાદી સંવત્ની શુરુઆત થઈ તે વચ્ચે ૪૭૦ અને ૧૮ વર્ષ પૂરેપૂરાં પસાર થઈ ગયા હતાં. હવે આ પ્રમાણે ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યારોહણનું પ્રથમ વર્ષ, કે જે મહાવીર પછી ૨૧૯ વર્ષે આવે છે, તે ई० સ० પૂર્વે ૩૨૬ ના નવેમ્બરના કોઈક દિવસની અને ई० સ० પૂર્વે ૩૨૫ ના ઓક્ટોમ્બર—નવેમ્બરના અંતની વચ્ચે આવે. જૈનોના અહેવાલ પ્રમાણેની આ તારીખ, અશોકના શિલાલેખો પ્રમાણેની તવારીખ અને તેની ગ્રીસના રાજાઓની સમકાલીનતા સાથે બરાબર મળતી આવે છે.^{૧૪}

૧૧ ‘બાહ્ય સામ્રાજ્ય’ નામના મેં મારા લેખમાં નહપાણની તારીખની ચર્ચા કરી છે. [અને તે સમય ૧૩૩-૫૩ B. C છે]

૧૨ આ શકોનો પરાજય સાતકર્ણી બીજાએ કર્યો હતો..... જ્યોતિષોનો વિક્રમાદિત્ય તે બીજો સાતકર્ણી છે અને જૈનોનો વિક્રમ તે પુલ્કાશી છે.

૧૩ જૈન તવારીખને ડૉક્ટરની તવારીખ કહી શકાય. તે પાલક ના રાજ્યથી શરૂ થઈ નહપાણ સુધી આવે છે અને પછી માલવ સંવત્થી પ્રારંભ થાય છે.

૧૪ ડુએ, અશોકના અભિષેક ઉપર મારો લેખ. J.A.S.B. ઓગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૩.

હેમચંદ્રાચાર્યની મૂલ.

હેમચંદ્રાચાર્યે પ્રવૃત્તોના જે ૬૦ વર્ષ મુકી દીધા છે, તે તેમની એક મોટી મૂલ છે અને તે સ્પષ્ટ જ છે. કારણ કે જો આપણે શુરુઆતના તે ૬૦ વર્ષ મુકી દઈએ તો, ચંદ્રગુપ્ત, સ્થુલભદ્ર, સુમદ્ર અને મદ્રવાહુની સમકાલીનતામાં વિરોધ આવે છે. પ્રો० જેકોબીએ મધ્યકાલીન હેમચંદ્રના આ માંગ્યાતુલ્યા અહેવાલને પોતાની ગણનામાં પાયા તરીકે લીધો છે. અને આમ કરવામાં, પાલી—લેખોમાં આપેલા અશોકના અભિષેકના મૂલમરેલા સમયની અને તેના ઉપર બાંધેલી નિર્વાણકાલ—ગણનાની તેમના ઉપર વધારે અસર થઈ છે.

પાલી લેખોમાં આપેલા સમય ઉપર બાંધેલી ગણતરીએ, ૨ જ લેખોમાં લખાયેલી અશોકના અભિષેકની તારીખ અને પૂર્વપરપરાથી ચાલતી આવેલી તવારીખ વચ્ચે લગભગ ૬૦ વર્ષનો તફાવત મુક્યો છે. હેમચંદ્રાચાર્યની મૂલથી જૈન તવારીખમાં પણ ૬૦ વર્ષ છોડી દેવામાં આવેલા હોવાથી, આ ગણના—એકતાએ, કાલગણના વિષે સંકુચિત દૃષ્ટિ રાખનારા આધુનિક અભિપ્રાયને મજબુત બનાવ્યો છે. પરંતુ પ્રવૃત્તોનો પુત્ર પાલક, કે જે અજાત-શત્રુનો સમકાલીન હતો, તે મહાવીર નિર્વાણ પછીના દિવસે અથવા વર્ષે ગાદિયે બેઠો, એ માનવું સ્વાભાવિક અને સપ્રમાણ છે. હેમચંદ્રાચાર્યના કથન પ્રમાણે, મહાવીર—નિર્વાણ પછી તુરત જ નંદવંશનું રાજ્ય શરૂ થયું એ માનવું તદ્દન મૂલમરેલું અને અપ્રમાણિક છે.

ઉપસંહાર.

ઉપર જે ઊંઘાપોહ કરવામાં આવ્યા છે તેનો સારાર્થ એ નિકળે છે કે—પુરાણોની ગણના પ્રમાણે બુદ્ધના નિર્વાણનું સંવત્સર ई. સ. પૂર્વે ૫૪૪ મું વર્ષ આવે છે. આ તારીખને જૈન કાલગણના પણ પુષ્ટિ આપે છે, અને બૌદ્ધગ્રંથ દીપવંશની અંદરથી પણ એવી હકીકત મળી આવે છે કે જે આ નિર્ણયને મજબુત કરે છે. અને આ વધા ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે બૌદ્ધવાર્મિઓનો, તેમના ધર્મસંસ્થાપકના નિર્વાણ—સમય માટે વર્તમાનમાં જે અભિપ્રાય છે, તે યથાર્થ ઠર છે. બીજો સારાર્થ એ નિકળે છે, કે મહાવીરના નિર્વાણ

સમય વિષે જૈનગ્રંથોમાં આપેલા અદેવાલને પુરાણોમાંથી ટેકો મળે છે.^{૧૫}

વાસ્તવિક રીતે સીલોનના પાલી-લેખોને પુરાણની ગણના સાથે વિરોધ નથી. તે તેને પૂર્ણ કરે છે અને પુષ્ટિ આપે છે તથા પોતે તેનાથી પૂર્ણ થાય છે અને પુષ્ટિ મેળવે છે. નંદોના વિષયનો ઘોટાલો, કે જેના પરિણામે, સૈકાઓ સુધી બીજા ઘોટાલાઓ ઉદ્ભવ્યા હતા તે દૂર થવાથી જૈન કાલગણનાની ખરી કિંમત જણાઈ આવે છે.^{૧૬}

૧૫ ડૉ. હોર્નલે જૈનકાલગણનામાંનો ઘણો ઘોટાલો દૂર કર્યો છે. [જુઓ, ઇન્ડિઅન ઈસ્ટિકવેગ, પૃ. ૨૦, પૃષ્ઠ ૧૩૦]

૧૬ સંપ્રતિ અને સુહસ્તી વિષે જે તારીખ આપેલી છે તે ખૂલ મરેલી છે. બધી પ્રતોનો સંપ્રતિની તારીખ વિષે એક મત નથી, [ઇ. પ. પુ. ૧૧ પૃ. ૨૪૬] તેઓ ૨૦૨ A.M.J. અને ૨૩૫ A.M.J. ની વચ્ચે હતા. [તેજ ઠેકાણે જુઓ.] જ્યારે ચંદ્રગુપ્તની તારીખ ત્રીજી ૨૧૯ થી ૨૪૩ A.M.J. નાં વર્ષો ગણી લીધા છે. પુરાણોના આધારે કરેલી ગણના પ્રમાણે ૨૩૫ A.M.J. ના બદલે તેની સરી તારીખ [ઇ. સ. પૂર્વે ૨૨૦, ૫૪૫+૨૨૦ =] ૩૨૫ A.M.J. છે. [જુઓ, ઍપીકોક્સ, C] શ્વેતાંબર જૈનો, સુહસ્તી કે, જે સંપ્રતિના સમકાલીન હતા, તેમની વિચમ નતાના વર્ષ તરીકે ૨૬૫ A.M.J. વર્ષને ગણે છે. પણ શ્વેતાંબર જૈનો પાલકના શસ્ત્રમાતના ૫૦ અથવા વધારે-સરી રીતે ૫૪-વર્ષો [જુઓ, વિભાગ ૩૪, બ.] સુકીવે છે. તેથી સુહસ્તીની સરી તારીખ ૨૬૫+૬૦+૪ = ૩૨૯ A.M.J. છે. આ તેમના સ્વર્ગવાસની તારીખ છે. આ પ્રમાણે સુહસ્તી, સંપ્રતિના ગાદીનશીન થયા પછી ચાર વર્ષે દેવલોક-પામ્યા.

ચંદ્રગુપ્ત અને સુહસ્તીના નિર્વાણની વચ્ચે શ્વેતાંબર જૈનો ૧૦૯ અથવા ૧૧૦ વર્ષ સુકે છે. [ડૉ. જેકોબીની પરિશિષ્ટવર્ત્તની પ્રસ્તાવના પૃ. ૫] આ હકીકત પુરાણોક કથન સાથે મળતી આવે છે. [જુઓ ઍપીકોક્સ સી પ્રકરણ ૨૪-૨૫] ૨૪ વર્ષ ચંદ્રગુપ્ત, ૨૫ વર્ષ વિંદુશાર, ૪૦ વર્ષ અશોક, ૮ વર્ષ કુનાલ, ૮ દશરથ, ૪ સંપ્રતિના રાજ્યના = એકંદર ૧૦૯ સરખાવો ઍપીકોક્સ બી. ૩.

હેમચંદ્ર અને બીજાઓના લેખો પ્રમાણે જૈન રાજપરંપરા નીચે પ્રમાણે છે.

- A. શ્રેણિક [વિંબીસાર].
- B. કુણિક [અજાતશત્રુ] [અવંતીમાં પાલક].
- C. ઉદાર્થી.
- D. નંદ [નંદ. વર્ધન] અને, બીજા નંદો.
- E. ચંદ્રગુપ્ત.
- F. વિંદુસાર, H. [કુનાલ].
- G. અશોકશ્રી. I. સંપ્રતિ.

આ ત્રણે સંપ્રદાયોના કથનોમાં જો કે કેટલોક પરસ્પર વિરોધાભાસ દેખાય છે પરંતુ માર્વાર્થ એક જ છે. આ ત્રણે આસ્તિક-નાસ્તિક પંથો સ્વરેખરા ઇતિહાસને અનુસર્યા છે, અને તેનું રક્ષણ કર્યું છે. બે હજાર વર્ષ જેટલા લાંબા સમયમાં જે કાંઈ મૂલો પેસી ગઈ છે તે આવી રીતે થોડી મેહનતે અને થોડું ધ્યાન આપે દૂર કરી શકાય એવી છે.

*
* *

[આ લેખના સૂક્ષ્મ અવલોકનથી સમજાશે કે શ્રીયુત જાયસવાલે જૈન દંતકથા અને તેની પુરાણો ગાથાઓની બૌદ્ધ અને હિંદુ પુરાણ ગ્રંથોની સાથે કેવી ઉત્તમ રીતે સંબંધ ઠરાવી છે, અને આજ લગભગ બે હજાર વર્ષ જેટલા દીર્ઘકાલ સુધી, ભારતના ઇતિહાસ યુગના આદિ-મૂત ઉલ્લેખોમાં, જે પરસ્પર વિરોધ અને અસંગતતા પુરાતત્વજ્ઞોને જણાતી હતી તેનો કેવી ઉત્તમ પદ્ધતિ નિકાલ આપ્યો છે. અલગ જ શ્રીયુત જાયસવાલના વિચારોનો સર્વાંશે સ્વીકાર હજી સુધી વિદ્વાનો તરફથી થયો ન હોય, કે તેમાં કાંઈ કાંઈ અંશે મતભેદ હોય તો તે સ્વાભાવિક છે, પરંતુ તેમણે ભારતના પ્રાચીન ઇતિહાસના નિરીક્ષણનું એક જુદું જ દૃષ્ટિબિન્દુ વિચારક જગત્ આગળ ઉપસ્થિત કરી, ઇતિહાસના ગુંચાણા કોકઢાનું નવી જ પદ્ધતિ પૃથક્કરણ કરવાનું એક અત્યુત્તમ સાધન દેખાડી આપ્યું છે, તેમાં કોઈને સંશય નથી. અને જૈન કાલગણના તથા મહાવીર-નિર્વાણ સમયના વિષયના તેમના વિચારો મૂળે તો ઘણે અંશે ગ્રાહ્ય જણાય છે. તો પણ જો કોઈ વિદ્વાનના મનમાં આ સંબંધી મતભિન્નતા જણાતી હોય, તો તેણે અવશ્ય આવી રીતે જાહેર ઝઠાપોહ કરીને, આપણા શ્રમણ ભગવાન શ્રીમહાવીરદેવના નિર્વાણ સમયનો સદાને માટે નિર્ણય કરી નાખવો જોઈએ. જ્યાં સુધી આ રીતે, કોઈ પ્રમાણિકપણે શ્રીયુત જાયસવાલના નિર્ણયમાં શંકા ઉપસ્થિત ન કરી શકે અને આ વિજ્ઞાનમાં સપ્રમાણ મતભેદ ન જણાવી શકે ત્યાં સુધી હવે

आपणे ए ज निर्णयने कबूल करवो जोईए अने वहे पछी वीर-निर्वाण संवत् ए ज गणतरीए लखवानो व्यवहार अने प्रचार करवो जोईए. आवता नवा वर्षना छ-पाता जैन पंचांगोमां वीर संवत् २४४५ ना बदले २४६३ लखवां जोईए. आशा छे के जैन पंचांग प्रकाशको अने जैन पत्र संपादको आ बाबत उपर लक्ष्य आपशे.

परिशिष्ट

[उपर जे लखवामां आव्युं छे, ते शुरुआतमां जणाव्या प्रमाणे श्रीयुत जायसवालना एक इंग्रेजी विस्तृत निबन्धना थोडाक भागना भाषांतररूपे छे. ए निबन्धमां तेमणे जैन कालगणना संबंधी विस्तृत विवेचन करेछुं छे, अने ते आ लेख ध्यानपूर्वक वांची जवाथी तेनो कांईक ख्याल आवी जशे. आ इंग्रेजी निबन्ध लख्या पहलां ४-५ वर्ष अगाउ ज्यारे श्रीयुत जायसवाल पाटलीपुत्र नामना हिन्दी पत्रना संपादक हता त्यारे ते पत्रमां पण तेमणे एक न्हानो सरखो लेख जैन निर्वाण संवत् उपर हिन्दीमां लख्यो हतो. ए लेख पण आ विषयने ज लगतो छे अने संक्षिप्तमां लखायेलो होई सहज समजवा जेवो छे तेथी ते पण, तेमनी ज भाषामां अत्र आपी देउमां आवे छे.]

जैन निर्वाण-संवत्

जैनों के यहां कोई २५०० वर्षकी संवत्-गणना का हिसाब हिन्दुओं में सब से अच्छा है। उस से विदित होता है कि पुराने समयमें ऐतिहासिक परिपाटी की वर्षगणना यहां थी। और जगह लुप्त और नष्ट हो गई, केवल जैनोमें बच रही। जैनों की गणना के आधार पर हमने पौराणिक और ऐतिहासिक बहुत सी घटनाओं को जो बुद्ध और महावीर के समय से इधर की है समयबद्ध किया और देखा कि उन का ठीक मिलान जानी हुई गणना से मिल जाता है। कई एक ऐतिहासिक बातों का पता जैनों के ऐतिहासिक लेख पढ़ावलियों में ही मिलता है। जैसे नहुषान का गुजरात में राज्य करना उस के सिक्कों और शिला-लेखों से सिद्ध है। इस का जिक्र पुराणों में नहीं है। पर एक पढ़ावली की गाथा

में जिसमें महावीरस्वामी और विक्रमसंवत् के बीच का अन्तर दिया हुआ है नहुषान का नाम हमने पाया। वह 'नहुषान' के रूप में है। जैनों की पुरानी गणना में जो असंवादता योरपीय विद्वानों द्वारा समझी जाती थी वह हमने देखा कि वस्तुतः नहीं है।

महावीर के निर्वाण और गर्दभिल्ल तक ४७० वर्षका अन्तर पुरानी गाथा में कहा हुआ है जिसे दिगंबर और श्वेतांबर दोनों दलवाले मानते हैं। यह याद रखने की बात है कि बुद्ध और महावीर दोनों एक ही समय में हुए। बौद्धों के सूत्रों में तथागत का निर्ग्रन्थ नातपुत्र के पास जाना लिखा है। और यह भी लिखा है कि जब वे शाक्यभूमि की ओर जा रहे थे तब देखा कि पावा में नातपुत्र का शरीरान्त हो गया है। जैनों के 'सरस्वती गच्छ' की पढ़ावली में विक्रमसंवत् और विक्रमजन्म में १८ वर्ष का अन्तर माना है। यथा—“वीरात् ४९२ विक्रम जन्मान्तर वर्ष २२, राज्यान्त वर्ष ४” विक्रम विषय की गाथा की भी यही ध्वनि है कि वह १७ वें या १८ वें वर्ष में सिंहासन पर बैठे। इस से सिद्ध है कि ४७० वर्ष जो जैन-निर्वाण और गर्दभिल्ल राजा के राज्यान्त तक माने जाते हैं, वे विक्रम के जन्म तक हुए—(४९२=२२+४७०) अतः विक्रमजन्म (४७० म० नि०) में १८ और जोड़ने से निर्वाण का वर्ष विक्रमीय संवत् की गणना में निकलेगा अर्थात् (४७०+१८) ४८८ वर्ष विक्रम संवत् से पूर्व अर्हन्त महावीर का निर्वाण हुआ। और विक्रम संवत् के अब तक १९७१ वर्ष बीत गए हैं, अतः ४८८ वि० पू० १९७१=२४५९ वर्ष आजसे पहले जैन-निर्वाण हुआ। पर “दिगंबर जैन” तथा अन्य जैन पत्रों पर वि० सं० २४४१ देख पड़ता है। इस का समाधान यदि कोई जैन सज्जन करे तो अनुग्रह होगा। १८ वर्ष का फर्क गर्दभिल्ल और विक्रम संवत् के बीच गणना छोड़ देने से उत्पन्न हुआ माझम देता है। बौद्ध लोग

લંકા, શ્યામ, વર્મા આદિ સ્થાનો મેં બુદ્ધ નિર્વાણ કે આજ ૨૪૫૮ વર્ષ થીતે માનતે હૈં । સો યહાં મિલાન લા ગયા કિ મહાવીર, બુદ્ધ કે પહેલે નિર્વાણ-પ્રાપ્ત હુએ;

નહીં તો બૌદ્ધ ગણના ઔર 'દિગંબર જૈન' ગણના સે અર્હન્ટ કા અન્ત બુદ્ધ-નિર્વાણસે ૧૬-૧૭ વર્ષ પહેલે સિદ્ધ હોગા. જા પુરાને સૂત્રોં કી ગવાહી કે વિરુદ્ધ પડેગા।

વિજયસેન સૂરિને આગરાના સંઘે મોકલેલો સચિત્ર સાંવત્સરિક પત્ર.

આ સાથે જ એક ચિત્ર આપેલું છે, તે તપાગચ્છના સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય વિજયસેનસૂરિ ઉપર સંવત્ ૧૬૬૭ માં આગરાના જૈન સંઘે મોકલેલા એક સાંવત્સરિક-ક્ષમાપના પત્રનું છે. સાંવત્સરિક-ક્ષમાપના પત્ર એટલે શું એ જેને જાણવાની ઇચ્છા હોય તેણે અમારું વિજ્ઞાપિત ત્રિવેણી નામનું હિન્દી પુસ્તક વાંચવું. એ પુસ્તકમાં અમે એવી જાતના પત્રો-કે જેને વિજ્ઞાપિત પત્ર પણ કહેવામાં આવે છે તું વિસ્તૃત વર્ણન કરેલું છે.

આ સચિત્ર પત્ર મુનિરાજ શ્રીહંસવિજયજી મહારાજના શાસ્ત્ર-સંગ્રહમાંથી મળી આવ્યું છે. મૂળ પત્રના કોઈએ બે કકડા કરી નાંખ્યા છે અને તેમાં પહેલા કકડાના મથાળાનો કેટલોક ભાગ જતો રહ્યો છે. આ વચ્ચે કકડાની ભેગી લંબાઈ એકંદરે લગભગ ૧૩ ફૂટ જેટલી છે અને પહોળાઈ ૧૩ઈંચ છે. પહેલા અને બીજા કકડાની વચ્ચેનો કોઈ ચિત્ર-ભાગ જતો રહ્યો છે કે, છે તે બરાબર છે, તે જાણવાનું કશું સાધન નથી. ચિત્રસમૂહની નીચે વિજ્ઞાપિત-લેખ છે અને તેણે એકંદરે ૩-૭ જેટલી જગ્યા રોકી છે.

આ સચિત્ર પત્રની પૂરેપૂરી વિગત સમજવા માટે, એને લગતો થોડોક ઇતિહાસ અહિં આપવો આવશ્યક છે.

જગદ્ગુરુ શ્રીહરિવિજય સૂરિ અને તેમના પટ્ટધર આચાર્ય વિજયસેનસૂરિ-બંને જૈન ઇતિહાસમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. હીરવિજયસૂરિને મુગલ સમ્રાટ અકબર બાદશાહે કેવી રીતે પોતાના દરબારમાં બોલાવ્યા હતા અને કેવી રીતે તેમનો આદર-સત્કાર કર્યો હતો, એ વિશેનો ઇતિહાસ અમારા કૃપાસ્કોષ નામના પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં વિસ્તાર સાથે આપ્યો છે. હીરવિજયસૂરિ જ્યારે બાદશાહની અનુમતિ લઈ પાછા ગુજરાતમાં આવ્યા ત્યારે એક-બે વર્ષ પછી બાદશાહે વિજયસેનસૂરિને પણ પોતાની પાસે મોકલ્યા હતા અને તેમનું પણ તેણે સારું સન્માન કર્યું

હતું. એ વાતનો પણ થોડોક ઉલ્લેખ ઉપર્યુક્ત પુસ્તકમાં કર્યો છે. સંવત્ ૧૬૫૨ માં હીરવિજયસૂરિ સ્વર્ગસ્થ થયા અને તેમની પાસે વિજયસેનસૂરિ અધિષ્ઠિત થયા. તે બનાવ પછી ૧૦ વર્ષે એટલે સંવત્ ૧૬૬૨ માં અકબર બાદશાહ ગુજરી ગયો અને તેની ગાદિએ જહાંગીર આવ્યો. અકબર બાદશાહે હીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી પોતાના સામ્રાજ્યમાં પર્યુષણા વિગેરેના દિવસોમાં જે જીવ હિંસા-નિષેધના ફરમાન આદિ બહાર પાડ્યા હતા તે જહાંગીરે રદ કર્યા હતા એટલું જ નહીં પણ જૈનોના ધર્મ-ગુરુઓ ઉપર પોતાની સ્ત્રીઓ જાહેર કરી અનેક રીતે તેમને કનડવાની પણ તેણે શરૂઆત કરી હતી.

વિજયસેન સૂરિના શિષ્ય સમૂહમાં મહોપાધ્યાય વિવેક-હર્ષ ગણી કરીને એક મહાન્ વિદ્વાન્ અને અનેક રાજ-દરબારોમાં ઘણું માન સન્માન પામેલા પ્રભાવશાળી યતિ-વર હતા. તેમણે સંવત્ ૧૬૬૮ ની સાલમાં આગરામાં ચાતુર્માસ કર્યો અને રાજા રામદાસાદિ દ્વારા જહાંગીર બાદશાહેને મળીને પોતાની વિદ્વત્તા અને જ્ઞાતવૃત્તિથી તેને સંતુષ્ટ કરી તેની પાસેથી, તે સાલમાં, તેના રાજ્યમાં પર્યુષણના દિવસોમાં જીવાહિંસા ન થવા પામે તેવું ફરમાન બહાર પડાવ્યું. મહોપાધ્યાયના આવા સુકૃત્યથી આગરાના જૈન સંઘને ઘણો આનંદ થયો હતો. તેણે પોતાના એ આનંદને ગચ્છપતિ આચાર્ય કે, જે તે વચ્ચે દેવપાટળ (કાઠિયાવાડ) માં ચાતુર્માસ રહેલા હતા તેમની અગ્ર પકટ કરવા માટે ઉત્તમ ચિત્રકાર પાસે સુંદર અને ભાવદર્શક ચિત્રપટ તૈયાર કરાવી સાંવત્સરિક ક્ષમાપનાના પત્રરૂપે તેમની ઉપર મોકલ્યું. આ ચિત્રપટ-માં કેવી રીતે મહોપાધ્યાય વિવેકહર્ષ ગણી રાજા રામ-દાસને સાથે લઈ જહાંગીર બાદશાહ પાસે ફરમાન મેઝવાની પ્રાર્થના કરે છે; તે મળ્યા પછી કેવી રીતે ઉપા

ધ્યાયના બે શિષ્યો બાદશાહી નોકરોને સાથે લઈ આગરા શહેરમાં જાતે તે બાબતનો ઢંઢેરો પીટતા ફરે છે; इत्या-
दि दृश्यो बहु सुन्दररीति चित्रेलां छे. चित्रना एक भागमां
विजयसेनसूरिनी व्याख्यानसभा पण चित्रेली छे अने
तेमां विवेकहर्ष गणी जाते ए फरमान पत्र लई आचार्यनी
सेवामां समर्पित करी रखानो देखाव पण काढेलो छे.

આ ચિત્રમાં આલેખેલી આકૃતિયો બહુ સ્પષ્ટ અને
તાદૃશ છે. દરેક પ્રધાન આકૃતિ ઉપર તેણું નામ પણ
કાઢી શાહીથી લખેલું છે. ચિત્રની મહત્ત્વ ઘટલા ઉપરથી જ
સમજી શકાશે કે તે સુદ બાદશાહી ચિત્રકારની પીંછીથી
આલેખાયું છે. એ બાબત એ પત્રમાં નીચે પ્રમાણે ખાસ

ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે—‘ उस्ताद सालीवाहन
बादशाही चित्रकार छे. तेणे ते समये जोयो तेवो ज
आमां भाव राक्यो छे. ’ આથી આ સચિત્ર-પત્રની ऐति-
हासिक महत्ता केटली विशेष छे ते दरेक विद्वान् समजी
शके तेम छे.

પત્રની ભાષા હિન્દી-મિશ્રિત ગુજરાતી છે અને તે
કાના-માત્રના હિસાબ વગર જેમ વ્યાપારી લોકો લખે છે
તેવી રીતે લખાણી છે. આ નીચે પ્રથમ પત્રની મૂલ
નકલ--અસલની ભાષામાં જ—આપી છે અને તેની નીચે
લાઈનવાર હાલની ભાષા પ્રમાણે શુદ્ધ-સંસ્કારી રૂપાન્તર
આપ્યું છે.

(મૂલ નકલ)

- (૧) સ્વાસ્તાશ્રીચંતામંળાપારસ્વજનાપ્રણામો શ્રીદેવકાપાટનામાહાનગરસૂમથાને પૂજારંદ્રા માહાઓતમો—
- (૨) અતંમચારીતરપાત્રસૂરામળા કૂમતંઅંદકારનમોમંળા કલકાલગતંતમોઅવતાર સરસ્વતી કંઠઆમરંળા—
- (૩) ચંદવદાનદ્વાનં એકવદ્ અસંમના ટાલળાહાર દૂવદ્ દૂરંમ પરૂપક ત્રગા તતથના જાણા ચાર કલાઅના.
- (૪) જીપક પંચમાહાવરતના પાલળાહાર છકાઅના પીહર સાતમઅના ટાલળાહાર આઠ મદ્ધ સથાનકના જીપક.
- (૫) નવવાઢવસદ્ધરંમચરજાનાપાલળાહાર દસવદ્ધસરમળાદૂરંમપત્રપાલક અગરઅંગવાર ડાપાંગના જાણા.
- (૬) તેર કાઠીઆના જીપક ચંદુદ્ધેદ જીવના પ્રરોપક પનર પરમાધાર્મના મેદના જાણ સોલકલાસં-
- (૭) પુરણ ચંદ્રવદન સતરમેદ સંજ્યમના પ્રાતિપાલક અઢાર સહસ સિલંગ રથના
- (૮) ધારકઃ ડગણિસ ન્યતધરમના પરૂપક વિસ અસમાધીથાને રહીતઃ એકવિસ સબલ—
- (૯) ના વારકઃ બાવીસ પરીસ્થાના જીપકઃ તેવીસ સુગઢાઅંગ અધેનના જાણ ચૈવિ—
- (૧૦) સ તિથંકરની આગન્યના પ્રાતિપાલકઃ પંચવિસ ભાવનાના માયકઃ છાવિસ—
- (૧૧) દસાકલપવિવહારના જાણ સતાવિસ સાધગુણના ઉપદેસક અઠાવિસ આયા—
- (૧૨) રકલપના જાણ ડગણતિસ પપસુત્ત પ્રસંગના ટાલળાહારઃ તિસ મોહની સ્થાનીક—
- (૧૩) ના જીપક ઈકતિસ સિધગુણના જાણઃ ચત્તિસજોગ સંગ્રહના પ્રાતિપાલક તે—
- (૧૪) તિસ ગુરની આસ્યતનાના વારણહારઃ ચત્તિસ અતીસૈના જાણઃ પત્તિસ શ્રીવિત—
- (૧૫) રાગવળીના ગુણના કથકઃ છાત્તિસ છાત્તિસી સુરગુણે વોરજમાનઃ વાદીગુર—
- (૧૬) ઢ ગોવીદ વાદીગોધુમધરટ મરિદતવાદી મરટ સરસતિલબધપ્રસાદઃ દલી—
- (૧૭) ત અનેક દુરવાદવાદ સમુદ્રની પરિ ગંમીરઃ મેરપરવતનિ પરી ધિરઃ પ્રાપત સં—
- (૧૮) સાર સમુદ્ર તિરઃ માયમહી વિઢારણસીરઃ શ્રીજિનસાસન સહકારકીર
- (૧૯) કરમસત્ત વિઢારણવીરઃ વાણિ મીઠિ ઈમ્મતસ્વીરઃ ધરમકરતૈ ન કર ધીરઃ નીર—
- (૨૦) મલચિત ઝીમ ગંગાનીરઃ ડજલ જસસાગર ઢંડીરઃ મંજળ ભવભિરઃ સોમા—
- (૨૧) ગમુણે અભિનવૈ ગુરહીર જીણ પ્રતીબોધ્ય અકબર સાહ વઢવીર દી—
- (૨૨) ન કરણીપર અધીક પ્રતાપ તેજ સુવિહત જણસુ ધરે હેજ વઢ વૈરાગી અતી—

- (२३) सोभागी करणनि परी त्यागी मुगतिना रागी श्रीपातिसाह प्रबोधक अबोह जी—
- (२४) व प्रतिबोह कालिकाल गोतीमा अवतार तपगछ सागार हार तपतेज दीवा—
- (२५) कर गछाधीपति गछाधीराज सरबउपमाजोगः भटारिक पुरिदर श्री श्री श्री श्री श्री—
- (२६) श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री विजयसेन सुरसूरिस्वर स—
- (२७) परिवार चरण कमलानं श्री आगराकोटानु सदा आदेसकारी चरणसेवक दासन—
- (२८) दास पाइरज समान सदासेवकः साः विमलदास साः बंदीदास साः लालचंद दुरगदा—
- (२९) सः संः चंदुभोपती साः ननजीः साः चंद्रसेनः संः प्रतापसीः सांः नाथु भीषारीदास साः पुनूमना
- (३०) साः समीदास दरगहमलः साः पेमन साः टोडरः संः वीरदास साः कवडू ननु संः धरमदास गटकाः
संः नेतधीः साः खडाः साः भोजु साः सा—
- (३१) गर संः कवरजी वरधमानः साः बैरा राई सीव साः कवरा धरमसी साः मोकल साः मेवा
- (३२) साः कटारू पिरथीमल साः बोहीध साः गोरा साः वन्ना कुहाड संः देवकरण साः पदमसीः साः मा—
- (३३) नीकचंद सा तीलोकसी जैतसीः संः धरमदास साः ताराचंद साः पत्तापीथाका साः रासाः साः धेत—
- (३४) सी साः नेतसी सा मुलाः साः डूंगरः संः रीषभदास सा चाउ सा धेभन साः लीषमीदास साः भीर-
पाल साः मीमा साः भोजुराजु
- (३५) साः भारूतारणः साः पतापसारिः साः तारूपसारी साः देवजीः सोनीः रीषभदास सोनी विमलदासः
- (३६) साः अमीचंद साः देवकरण साः देवजी भीमजी साः जीवा संः उदा कमाः संः सीधु सं सवल
- (३७) संः समीदास संः लीलापती संः कलु संः वीरजीः संः कपुरा सादुल साः कल्याण सुगंधीः
दरगह सुगंधीः
- (३८) साः कचरा मुहणैत साः पदा मुहणैत साः जेसीध मुहणैत साः जादू साः ईसर साः भाउ साः गोवल
- (३९) साः सोमसीः साः पोमधी साः वरधमान साः राउ साः धनराज संः नीहालु साः रूडाः साः मो-
वाल सोनी
- (४०) सकतन साः रतना साः संसारू साः वाधु साः जावड साः डगर वैद साः गग्ग साः भू डगर साः सु—
- (४१) रताणाः साः जेकरण आदेसकारी दवस वंदणाः सीकाह सा कावः राववनी अवधार जोः समस—
- (४२) त संवनी द्वादस वंदणा अवधारजोः ईह श्री पुजीजीनै प्रसाद कुसल धेम छै पुजीजीना—
- (४३) कुसल धेमना सदा समाचार लीषवाजी त सेवकनै परम संतोष उपजैः अपर ईह श्री—
- (४४) पजुसण प्रब नीरावाद पणै हुआ छै अमारी दीन १२ पजुसणनी विसेष सावदेसः पुरबदेसः
- (४५) तथा ढीलमंडलः मेवातमंडल रीणथंभैरगढ देसाः बीजा ही वणै देसी अमारी वरती छै तेः संतोष
मानजो
- (४६) श्री सतरभेद पुजा १५ श्री जहगीर पातीसाह तथत बेट पुठै ये अपुरव करणी हुई छै भ—
- (४७) गवनजीनै प्रसाद श्रीतपागच्छनी उनित वीसेष हुई छै श्रीः पातिसाहजी फुरमान २ करी द—
- (४८) नाः ते श्री पजुसण आव श्रीजीनुः रमदासजी आगै हुई गुदरण हुकम दीआ दंडोरा दीवाय—
- (४९) पारीउर वार सारै दीना १२ अमारी वरताईः जीण वेल श्रीजी हुकम दीना तीणवेला दरीषन—
- (५०) जुडथा श्रीजी झरोवै बैठा था राजा रमदासजी आगै था तीण पाछै फुरमान लीयः पंः विवेकई [हर्ष]
- (५१) तिण पाछैः पंः उदैई (हर्ष) थाः पछै अमारी आसरो विनती की श्रीपातिसाहजी हुकम दीना
- (५२) ततकालीः तीणवेलाः जीसा दरीषना जुडसु तीण समना ये लेष माह सरब लीष छै

- (૫૩) ઉસતા સાલીવહણ પાતિસાહી ચિત્રકાર છે તેણ તીણ સમૈ દેષ છે ર્સાહી ર્ણ ચિ—
 (૫૪) ત્ર માહે માવ રાષ છે સુ લેષ દેષ પ્રીછજો: ઉસતા સાલીવહણ વંદણા વિનવી છે પ્રછ જો
 (૫૫) ર્હ શ્રી: પજુસણ શ્રીસતર ભેદ પુજા ૧૫ સનાથદીન ૬૧ તપ માસધમણ ૧॥ માસધમ—
 (૫૬) ણ ૧। પાષધમણ તથા અઠાઈ તથા દવદસમ દસમ અઠમ બીજાહી તપ ઘણા હુઆ છે.
 (૫૭) છમછરી પોસહ ત ૯૦૧ સહમી વછલ સા: બંદીદાસકૈ: ચૈમાસા પાધી અસટમી સદી સહ—
 (૫૮) મીવછલ ચાલ છે પુજોજીકા પ્રસાદથાં અપરં ર્હ શ્રી જિન પ્રાસાદ નવા સં: ચંદુ કચય છે
 (૫૯) પ્રતીમા પીણ માહાસુદર હુઈ છે ઘણિનુ પીણા પ્રતીસ્ટાના ઘણાર્હ છે શ્રીપુજીત્રી આવૈ તથા
 (૬૦) શ્રીઆચારિજી પધારતૈ જીણસસણીના ઘણા ઉછાહ હોઈ સાર સંવના મનોરય પૈહચૈ
 (૬૧) પુજીત્રી ક્રિપાકર પધારજો: મહો ઉપાધ્યાય શ્રીસોમવિજૈ પીણ નેડા છે પુજી જલદથી લધી છે વિ—
 (૬૨) ચારી મલા જાણ તમ લીધજો જીમ પુજી લીધ તિમ પરમાણ લેષ પ્રસાદ વૈગા મકુલજો
 (૬૩) ર્મરમાવાદ: પં: શ્રી: માહાનંદ ઠળ ૩ છે દીલ: રી જેઠઠળ ૨ છે: પારો:ગણસરતનર્હ ઠળ ૨ પહલી ચૈ—
 (૬૪) માસ: પેરોજાવાદ ગળી ધીમાનંદ રહથા વિજા મતકા આચારિજ રહમાટ: હીવક તૈ તે ષાલી
 (૬૫) પઢ: હીવૈ ચૈમાસ પેરોજાવાદકી ષેતની ચીતા કરજો: પહલે કૈતહી સાત પરથા તૈ સરખ મઢરાષ
 (૬૬) હીવૈ મીપુ ષેત ષાલી ન રહ તીમ કરજો: સાવીકાની વંદણા વિનવિ છે તે પ્રીછજો સહી ષાણજો.
 (૬૭) સં: વિમલાદે બા: સાહીજદે બા: મીરધ બા: જાદવ [પારમાસહમની વંદણા અવધારજો
 (૬૮) બાર્હ કપુર દે બા: લાછ બા: મોતારા પયાદી બા: જીવઢ દે ૧સા: તારાચંદ સા: ષેતાવેદ સા: મોહીલ
 (૬૯) મળીક દે બા: કવર બા: સીરદે બા: મગત ૧ સા: છીતુ સા: કાસી સા: વેળીદાસ
 (૭૦) બાલાદે વહુ: મનોરથદે બા: ગારબદે બા: રાજ ૧ સા: સાગર સા: મૈરુ સા: મળકચંદ
 (૭૧) વહુ કેસરદે બા: હોલી બા: ગરાદે ૧ સા: મોવાલ સા: ઢોલા સા: ઢગર
 (૭૨) પુજીત્રી પ્રતિસ્ટા ઉપરી વૈગ પધારજો ર્હના સંઘના ઉતકંઠા ઘળી છે એકવાર તુમાર ચરણ
 (૭૩) દેષ સમસત સંવ સંતોષ પામ: નહીતર મહોપાધ્યયુ આદેસ દેજો જીણ સાસણની સો—
 (૭૪) મા હોઈ તીમ કરજો ઘણ સ્ય લીધીઅ પુજીત્રી ર્હની પરચીતા તુમને છે તે પ્રીછજો
 (૭૫) સંવતુ ૧૬૬૭ મીતી કાર્તીસુદી ૨ સુમદીને સોમવારે સુખં મવતુ: લી: સીકહસા સુત.

[ઉપરના લઘાણનું હાલની ભાષામાં શુદ્ધ સંસ્કારી રૂપાંતર]

- (૧) સ્વસ્તિ શ્રીચિન્તામણિપાર્શ્વજિનં પ્રણમ્ય શ્રી દેવપાટળ મજ્જનગરે શુભસ્થાને, પૂજ્ય આરાધ્ય મહાત્મા,
 (૨) ઉત્તમ ચારિત્ર પાત્રશિરોમાણિ, કુમતાન્વકાર નમોમાણિ, કલિકાલ ગૌતમાવતાર, સરસ્વતીકંઠામરણ,
 (૩) ચંડદવિદ્યાનિધાન, એક વિધ અસંયમના ટાઢળહાર, દ્વિવિધ ધર્મપ્રરૂપક, ત્રણ તત્ત્વના જાણ, ચાર કષાયના—
 (૪) જીપક, પંચમહાવ્રતના પાઢળહાર, છકાયના પિતા, સાત મયના ટાઢળહાર, આઠ મદસ્થાનકના જીપક,
 (૫) નવવાઢ વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યના પાઢળહાર, દશવિધ શ્રમણધર્મ પ્રતિપાલક, અગ્યાર અંગ વાર ઉપાંગના જાણ,
 (૬) તેર કાઢિયાના જીપક, ચંડુદ ભેદ જીવના પ્રરૂપક, પંદર પરમાધાર્મિકના મેદના જાણ, સોલકલા—

- (૭) સંપૂર્ણ ચન્દ્રવદન, સતરભેદ સંયમના પ્રતિપાલક અઢાર સહસ્ર શીલંગરથના—
- (૮) ધારક, ઓગળીસ જ્ઞાતાધર્મ (કથા) ના પ્રરૂપક, વીસ અસમાધિ સ્થાનક રહિત, એકવીસ સ્વલ—
- (૯) [દોષ] નિવારક, બાવીસ પરીષદના જીપક, તેવીસ સૂયગઢાંગના અવ્યયનના જાણ, ચૌવી—
- (૧૦) સ તીર્થંકરની આજ્ઞાના પ્રતિપાલક, પંચવીસ ભાવનાના માતુક, છઠ્ઠીસ—
- (૧૧) દશાકરૂપ-વ્યવહાર [અધ્યયન] ના જાણ, સતાવીસ સાધુગુણના ઉપદેશક, અઠાવીસ આવા—
- (૧૨) રપકરૂપના જાણ, ઓગળતીસ પાપસૂત્રપ્રસંગના ટાલણહાર, તીસ મોહનીયસ્થાનક—
- (૧૩) ના જીપક, એકત્રીસ સિદ્ધગુણના જાણ, બત્રીસ યોગસંગ્રહના પ્રતિપાલક, તે—
- (૧૪) ત્રીસ ગુરુની આજ્ઞાતનાના વારણહાર, ચતુત્રીસ અતિશયના જાણ, પાંત્રીસ શ્રીવીત—
- (૧૫) રાગવાળીના ગુણના કથક, છત્રીસ છત્રીસી સૂરિગુણે વિરાજમાન, વાદોગરુ—
- (૧૬) ઢગોવિન્દ, વાદોગોધુમવરદ, મૃદિતવાદીમરદ, સરસ્વતી લઘ્વ પ્રસાદ, દલિ—
- (૧૭) ત અનેક દુરવાદી વાદ, સમુદ્રની પરે ગંભીર, મેરુ પર્વતની પરે ધીર, પ્રાંતસં—
- (૧૮) સાર સમુદ્રતીર, માયામહી વિદારણસોર શ્રીજિનશાસન સહકારકીર,
- (૧૯) કર્મશત્રુવિદારણવીર, વાળી મોઠી અમૃતક્ષીર, ધર્મકરતાં ન કરે ધીર, નિ—
- (૨૦) મેલ ચિત્ત જિમ ગંગાનીર, ઉજ્જ્વલ યશ સાગર ઢંઢીર, મંજગ ભવમીર, શૌભા—
- (૨૧) ગ્ય ગુણે અભિનવગુરુહીર, જેણે પ્રતિબોધ્યો અકબર શાહ બડવીર, દિ—
- (૨૨) નકરની પરે અધિક પ્રતાપ તેજ, સુવિહિત જનથી પરે હેજ, વઢ વૈરાગી, અતિ—
- (૨૩) સૌભાગી, કર્ણની પરે ત્યાગી, મુક્તિના રાગી, શ્રીવાદશાહ પ્રબોધક, અબોધજી—
- (૨૪) વ પ્રતિબોધક, કલિકાલ ગૌતમાવતાર, તપાગચ્છ શ્રંગારહાર, તપતેજ દિવા—
- (૨૫) કર, ગચ્છાધિપતિ, ગચ્છાધિરાજ, સર્વોપમાયોગ્ય, મટારક પુરંદર (પાંચ શ્રી)
- (૨૬) [૧૬ શ્રી] વિજયસેનસૂરિ સૂરીશ્વર સ—
- (૨૭) પરિવાર ચરણકમલાન્ શ્રી આગરાકોટના સદા આદેશકારી, ચરણસેવક, દાસાતુ—
- (૨૮) દાસ, પાયરજસમાન, સદા સેવક, સા. વિમલદાસ, સા. બંદીદાસ, સા. લાલચંદ દુગડ,
- (૨૯ થી ૪૨ મી લાર્ડન સૂત્રીમાં આગરાના આગવોન શ્રાવકોનાં નામો માત્ર અપેલાં છે.)
- (૪૩)—સમસ્ત સંઘની દ્વાદશવંદના અવધારશો. અહિંયા શ્રીપૂજ્યજીના પ્રસાદે કુશલ-ક્ષેમ છે. પૂજ્યજીના
- (૪૪) કુશલ-ક્ષેમના સદા સમાચાર લલવા, જેથી સેવકોને પરમસંતોષ ઉપજે. અપરં અહિંયા શ્રી—
- (૪૫) પજુસણ પર્વ નિરાવાધપણે થયા છે. અમારી દિન ૧૨ પજુસણની,—વિશેષ સાવદેશ, પૂર્વદેશ,
- (૪૬) તથા દિહીમંડલ, મેઝાતમંડલ, રણથંભોર ગઢદેશ, બીજાં ઘણાં દેશે અમારી વરતી છે, તે સંતોષ માનજો.
- (૪૭) શ્રીસત્તરભેદી પૂજા ૧૫, શ્રીજહાંગીર વાદશાહ તલત બેઠાં પછી આ અપૂર્વ કરણી થઈ છે.
- (૪૮) ભગવન્તજીના પ્રસાદે શ્રીતપાગચ્છની ઉન્નતિ વિશેષ થઈ છે. શ્રીવાદશાહજીએ ફરમાન ૨ કરી દી—
- (૪૯) ઘા, તે શ્રીપજુસણ આવ્યે શ્રીજીના રામદાસજી આગઢ થઈ ગુદરણ (?) હુકમ દીધો. ઢંઢેરો દેવાયો.
- (૫૦) પારીડરવારસારે (?) દિન ૧૨ અમારી વરતાવી. જે વેઢા શ્રીજીએ હુકુમ દીધો તે વેઢાં દરીલાનો
- (૫૧) મરાણો હતો. શ્રીજી ફરોકે બેઠા હતા. રાજા રામદાસજી આગઢ હતા. તેમની પાછઢ ફરમાન લઈ
- ૫૦ વિવેક હર્ષ,

- (૫૨) તેની પાછઝ પં. ઉદયહર્ષ હતા. પછી અમારી બાબત વિનંતી કીધી. શ્રીવાદશાહજીએ હુકમ દીધો
- (૫૩) તત્કાલ, તે વેળાએ જેવો દરીયાનો મરાણો હતો, તે સમયનો [ચિતાર] આ લેખમાં સર્વ લખ્યો છે.
- (૫૪) ઉસ્તાદ સાલીવહન વાદશાહી ચિત્રકાર છે. તેણે તે સમય જોયો છે એવો જ આ ચિ—
- (૫૫) ભમાં માત્ર રાખ્યો છે. તે લેખ જોઈ જાણશો. ઉસ્તાદ સાલીવહને વંદના વિનંતી છે. જાણશો.
- (૫૬) અહિંયા પચ્ચસનમાં શ્રી સત્તરમેદી પૂજા ૧૫, જ્ઞાત્ર દિવસ ૬૧, તપ માસશ્રમણ, દોઢ માસશ્રમણ,
- (૫૭) પાક્ષિક શ્રમણ, તથા અઠાઈ, તથા દ્વાદશમ, દશમ, અઠમ બીજાં તપ ઘણાં થયાં છે.
- (૫૮) સાંવત્સરિક પૌષઠ ૧૦૧, સાધર્મિકવાત્સલ્ય સા. વંદીદાસનું, ચૌમાસી, પક્ષી, અષ્ટમી સુદી સાદ—
- (૫૯) મીવચ્છલ ચાલે છે, પૂજ્યજીના પ્રવાદથી. અંતર અહિંયા શ્રીમિત્રપ્રાસાદ નવો સા. ચંદુએ કરાવ્યો છે.
- (૬૦) પ્રતિમા પણ મહાસુંદર થઈ છે. ધણીને પણ પ્રતિષ્ઠાનો ઘણો હર્ષ છે. શ્રીપૂજ્યજી આગ્યાથી તથા
- (૬૧) શ્રીઆચાર્યજી પધારતાં જિનશાસનનો ઘણો ઉત્સાહ થશે. સારા સંવના મનોરથ પહોંચશે.
- (૬૨) પૂજ્યજી ! કૃપાકરીને પધારજો. મહોપાધ્યાય શ્રીસોમવિજય પણ નજીક છે. પૂજ્યજી ! [વિનંતી]
- જલ્દીથી લક્ષી છે.
- (૬૩) વિચારીને મહું જણાય તેમ લખશો. જેમ પૂજ્યજી લખશે તેમ પ્રમાણ થશે. લેખ—પ્રસાદ જલ્દી મોકલાશેવશે.
- (૬૪) હાથીમાબાદમાં પં. શ્રીમહાનંદ ઠાણા ૩ છે. દિલીમાં ઋ. જોઠા ઠાણા ૨ છે. પારીમાં (?) ગણી શ્રીર-
તનહર્ષ ઠાણા ૨. પહેલું ચૌ—
- (૬૫) માસું પેરોજાબાદ ગણી સીમાનંદ રહ્યા હતા. બીજા મતના આચાર્ય રહ્યા માટે. હમણા તે છાલી
- (૬૬) પડયું. હવે ત્રોસાસા બાબત પેરોજાબાદની ચિંતા કરશો. પહેલાં કેટલાય સતપ (?) રહેતા હતા. તે
સર્વ મઢરાસી (?)
- (૬૭) હવે મીપુ (?) ક્ષેત્ર છાલી ન રહે તેમ કરશો. શ્રાવિકાઓ વંદના વિનંતી છે, જે જાણાશો. સહી જાણશો
(૬૮ થી ૭૨ મી હાઈન સુધીમાં શ્રાવિકાઓનાં નામો છે.)
- (૭૩) પૂજ્યજી ! પ્રતિષ્ઠા ઉપર જલ્દી પધારશો. અહિંયા સંઘની ઉત્કંઠા ઘણી છે. ફક્ત તમારાં ચરણ
- (૭૪) જોઈ સમસ્ત સંઘ સંતોષ પામશે. નહીં તર મહોપાધ્યાયને આદેશ આપશો. જિનશાસનની શ્રો—
- (૭૫) મા થાય તેમ કરશો. ઘણું શું લક્ષીય. પૂજ્યજી ! અહિંની પણ ચિંતા તમને જ છે. તે જાણશો.
- (૭૬) સંવત્ ૧૯૬૭ મિતી કાર્તિક સુદી ૨ શુભ દિને સોમવારે. શુભ મુવતુ: લી: સીકહસા મુત ||



મહાવીર તીર્થંકરની જન્મભૂમિ.

(બ્રાહ્મણકુળ, ક્ષત્રિયકુળ અને વૈશાલી; એ ત્રણે એક જ શહેરના વિભાગો છે)

[જૈન સમાજની માન્યતા પ્રમાણે મગધના મહાવીરની જન્મભૂમિ જે ક્ષત્રિયકુળ કે કુલ્લકામ નામે પ્રસિદ્ધ છે તે એક મોટું શહેર હોઈ સ્વતંત્ર રાજધાની હતી અને તેના અધિપતિ સિદ્ધાર્થ તે એક મોટા રાજા હતા. અને એ સ્થળ હાલમાં ગયા જિલ્લામાં લછવાડ નામે જે એક નાનું સરખું ગામ છે ત્યાં આવેલું હતું. પરંતુ પશ્ચિમના શોધક વિદ્વાનો ના મતે મહાવીરની જન્મભૂમી તરીકે ઓલ્લાતું કુલ્લકામ તે વૈશાલીનામે લિચ્છવિઓની રાજધાની પાસે આવેલું એક સાધારણ પર્વ હતું અને સિદ્ધાર્થ તે ત્યાંના એક ઠાકોર હતા. પ્રો. જેકોબીએ જૈન સૂત્રોપરની પ્રસ્તાવના (પ્રથમ ભાગ, જુઓ જૈ. સા. સં. અંક ૨, પૃષ્ઠ ૭૦) માં એ બાબત કેટલીક ચર્ચા કરી છે; અને ડૉ. હોર્નલે પણ પોતાના જૈનધર્મ વિષેના વિચારોમાં (જુઓ, આ જ અંકના પૃ. ૧૯૪ ઉપર) એ બાબતનું સૂચન કર્યું છે. ઘણા જિજ્ઞાસુઓ આ વિચાર જાણી વિચારમાં પડે છે અને શા આવારે આ વિદ્વાનો વૈશાલીને મહાવીરનું જન્મસ્થાન માને છે તે જાણવા ઉત્સુક રહે છે. તેથી આ નીચે ડૉ. હોર્નલની લલેલી આ સંબંધી એક નોટ આપવામાં આવે છે જેથી એ બાબતનો ઘણોક સ્પષ્ટતા જિજ્ઞાસુઓને મળી આવશે. એ નોટ, ઉક્ત વિદ્વાને પોતાના ‘ ઉવાસગદસાઓ ’ ના ઇંગ્રેજી ભાષાંતરના પૃષ્ઠ ૩ ઉપર આવેલા ‘ વાણિયગામ ’ શબ્દ ઉપર લલેલી છે. એ વાણિય ગામનો ઉલ્લેખ કલ્પસૂત્રમાં પણ આવે છે. જૈન વિદ્વાનોએ આ નોટનું મનન કરી આ સંબંધમાં વિશેષ ઊદ્ઘાટન કરવાની આવશ્યકતા છે. સંપાદક.]

વા ણિ ય ગા મ (સં. વાણિજ્યગ્રામ) એ વૈશાલી નામના સુપ્રસિદ્ધ શહેરનું બીજું નામ છે, જે લિચ્છવિઓની રાજધાની મનાય છે. જુઓ કર્નિગહામકૃત હિન્દુસ્થાનની પ્રાચીન મુગોલ, પૃ. ૪૪૩. કલ્પસૂત્ર ૧૨૨ માં તેને એક જુદા શહેર તરીકે, પણ સાથે વૈશાલી જોડે નિકટ સંબંધ ધરાવતું, લખ્યું છે. સ્ત્રી વાત તો એ છે કે જે નગરીને આપણે વૈશાલીના નામે ઓલ્લાવીએ છીએ તે બહુ જ વિસ્તાર વાળી નગરી હતી (હુઅન્સાંગના વસ્તુતમાં તે ૧૨ માઈલ જેટલી વિસ્તૃત હતી, જુઓ કર્નિગહામનો આર્કિઓલોજિકલ સર્વે રિપોર્ટ ભાગ ૧, પૃ. ૫૬) અને તેની સીમામાં વૈશાલી કે જેને હાલમાં બેસાર કહેવામાં આવે છે, તે સિવાય વીજા પણ કેટલાંક સ્થળોનો સમાવેશ થો હતો. એ સ્થળોમાં એક વાણિયગામ અને બીજું કુલ્લકામ કે કુલ્લકામ મુખ્ય હતાં. એ સ્થળોનાં અવશેષ રૂપે હજી પણ વાણિયા અને વસુકુળ નામે ગામડાઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. (જુઓ, આર્કિઓલોજિકલ સર્વે રિપોર્ટ ભાગ ૧ માંની ૨૧ મી પ્લેટ, તથા ભાગ ૧૬ માંની બીજી પ્લેટ) આથી એ સંયુક્ત શહેરને એના ગમે તે પ્રધાન અંશસ્થ સ્થળના અ-

ભિવાનથી ઉલ્લેખી શકાય એ સ્પષ્ટ છે. વાણિયગામ સાથે લગાડેલા નયર એ વિશેષણથી તે મોટું શહેર હોય એમ જણાય છે; કારણ કે, ચમ્પા જે ઘણું જ મોટું શહેર હોવાનું પ્રસિદ્ધ છે તે પણ ‘ નયરી ’ ના વિશેષણથી ઉલ્લિખિત છે. (જુઓ, રોલિલનું બુદ્ધ ચરિત્ર પૃ. ૧૩૬) કુલ્લકામ નામ પણ વૈશાલીનું જ હતું અને તેથી વૈશાલી એ જ મહાવીરની જન્મભૂમિ હતી. આ જ કારણથી મહાવીરને વૈશાલીય પણ કહેવામાં આવે છે. (જુઓ, આચારાંગ સૂત્રના ભાષાંતરની જેકોબીની પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૧, અને વેબરની Indian Studies પુ. ૧૬, પૃ. ૨૫૨) બુદ્ધ ચરિત્રના પૃ. ૬૨ માં આપેલી એક બૌદ્ધ આલ્પ-ચિકામાં વૈશાલીના ત્રણ ભાગ હતા એમ જણાવેલું છે, અને તે કદાચિત્ વૈશાલી સાસ, કુલ્લકામ અને વાણિયગામ જ હશે કે જેણે અનુક્રમે સમગ્ર શહેરના આગ્રેય, એશાન્ય અને પાશ્ચિમાત્ય ભાગો વ્યાપ્ત કરેલા હતા.

ઈશાન કોનામાં કુલ્લકામથી આગળ કોલ્લામ નામનું (જુઓ સૂત્ર ૭) સન્નિવેશ અથવા પર્વ આવેલું હતું જેમાં ‘ જાતુ ’ અથવા ‘ નાય ’ જાતના ક્ષત્રિયો વસતા હોય

एम लागे छे, के जे जातमां महावीर जन्म्या हता. सूत्र ६६ मां ते परानो नायकुलना नामे उल्लेख थएलो छे. आ कोल्लाग सन्निवेश साथे संबन्ध धरावतुं, पण तेनी बहार, दूइपलास नामे एक चैत्य हतुं (जुओ सूत्र ३). साधारण चैत्यनी माफक तेमां एक मन्दिर अने तेनी आसपास उद्यान हतुं; आ कारणथी विपाकसूत्र (१; २) मां तेने 'दूइपलास उज्जाण' तरीके लखेछुं छे; अने ते नायकुलनुं ज हतुं ए तेना 'नायसण्डवणे उज्जाणे' अगर 'नायसण्डे उज्जाणे' इत्यादि (कल्पसूत्र ११५ अने आचारांगसूत्र २; १५ सू. २२ मां) वर्णन उपरथी सिद्ध थाय छे.

आ उपरथी, जे ठेकाणे कुण्डपुरने नगर तरीके उल्लेखेछुं छे ते जैन कथन पण सत्य समजी सकाय छे. कारण के कुण्डपुर ए ज वैशाली एम आपणे मानवुं जोईए. कल्पसूत्र १०० मां कुण्डपुर साथे 'नयरं—सङ्घिमतर्वाहिरियं' एवुं विशेषण लगाडेछुं छे अने ते वैशालीनुं ज वर्णन छे एम स्पष्ट जणाय छे. जे सूत्रनां आवारे (जुओ सूत्र २.४, २२) कुण्डपुर के कुण्डगामने सन्निवेश मानवामां आवे छे (जेकोबीनी आचारांगनी प्रस्तावना पृ. १० जणाव्या प्रमाणे) ते बराबर नथी कारण के ए ठेकाणे वपराएला 'उत्तर-स्वतिय-कुण्डपुर सन्निवेश' अथवा 'दाहिण-माहणकुण्डपुर-सन्निवेश' विशेषणनो 'कुण्डपुरनो उत्तरनो क्षत्रियोनो भाग' एम अर्थ थतो नथी परंतु 'कुण्डपुरनुं उत्तर बाजुनुं क्षत्रियकुलनुं परं' अर्थात् 'जेमां (नायकुलना) क्षत्रियो वसता हता एवुं कुण्डपुरनुं उत्तर बाजुनुं परं' एम अर्थ थाय छे. आधी तेनो, ते शहेरना दक्षिणना परायी, के ज्यां आगळ ब्राह्मणो रहेता हता, भेद बताव्यो छे. आ अर्थने कल्पसूत्र २२ मां वपराएला 'स्वतियकुण्डगामे नयरे' अने 'माहणकुण्डगामे नयरे' जेवा विशेषणोथी प्रकट पुष्टि मळे छे. आ बधी बाबतोना विचार उपरथी जणाय छे के महावीर ना पिता सिद्धार्थ ए कुण्डगाम के वैशाली नगरना कोल्लाग नामे परामां वसता नाय जातिना क्षत्रियोना मुख्य सरदार हता. जो के आपणे अ-

पेक्षा राखीर ते प्रमाणे जैनोना धर्मग्रंथोमां तेनुं वधारे पढतुं वर्णन करेछुं छे, तो पण सिद्धार्थने 'कुण्डपुर के कुण्डगामना राजा' तरीके सर्वत्र वर्णवेलो नथी. बल्के एथी उलटुं सामान्य रीते तेने एक साधारण क्षत्रिय (सिद्धत्थे स्वतिये) रूपे ज वर्णव्यो छे. जे एक बे ठेकाणे तेने राजा (सिद्धत्थे राया) तरीके लख्यो छे, ते कथनने अपवादरूप ज मानवुं जोईए. अगर कोल्लागना क्षत्रियोना अधिपति तरीके ए विशेषण पण संगत होई शके तेम छे. आ उपरथी स्पष्ट थाय छे, के महावीरनी जन्मभूमि ए कोल्लाग जहती अने ते ज कारणथी तेओ ज्यारे संसारत्यागी थया त्यारे, स्वामाविक रीते ज पोतानी जन्मभूमि पासे आवेला दूइपलास नामना पोताना ज कुलना चैत्यमां प्रथम जईने रह्या. (जुओ कल्प. ११५-११६) महावीरना माता-पिता अने तेमनी साथे तेमनी जातिना बीजा पण बधा नायवंशी क्षत्रियो पार्श्वनाथना सिद्धान्तो अने आदेशोने अनुसरता हता (जुओ आचारां. २, १५-१६) अने तेथी ज्यारे पार्श्वनाथनुं पोताना शिष्यो साथे कुण्डपुरमां अमुक वखते आगमन थतुं ते वखते तेमनी सगवढ माटे तेमणे एक चेइयनी स्थापना करी होय ए वणुं संभवित छे. महावीर दक्षि लईने प्रथम पार्श्वना संप्रदायमां जोडाया होवा जोईए, के ज्यां तेओ थोडा ज समयमां मुख्य अधिष्ठाता थई तेना तेओ सुधारक बन्या हता. अहिं वधारामां एटछुं ए पण कही सकाय के, सूत्र ७७ अने ७८ मां वाणिज्यगामने आपेला 'उच्चनीचमञ्जिमकुल्लाई—' ऊंच, नीच अने मध्यम वर्गबाळुं' ए विशेषण साथे दुख (रोखिलनुं बुद्ध चरित्र, पृ. ६२) मां आपेछुं नीचेनुं वर्णन मळतुं आवे छे; जेम के "वैशालीमां त्रण विभागो हता. जेमां पहेला विभागमां सुवर्ण कळसवाळा ७००० घरो हतां, वचला विभागमां रजतकळसवाळा १४००० घरो हतां अने छेला विभागमां ताम्रकळसवाळा २१००० घरो हतां. ए विभागोमां अनुक्रमे ऊंच, मध्यम अने नीच वर्गना लोको वसता हता. "

